Roger Martin du Gard

Thibault'lar - II

ROMAN

Çeviren: Adnan Cemgil

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

1937 yılında *Thibault'lar*ın yedinci kitabı *1914 Yazı* ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülen Martin du Gard, bu nehir romanda 20. yüzyılın ilk yarısındaki bir Fransız burjuva ailesinin öyküsünü anlatır.

Her şeyleriyle birbirlerinin zıddı olan iki kardeşin, idealist, isyankâr Jacques ile ciddi, tutucu ağabeyi Antoine'ın öyküleriyle aslında Roger Martin du Gard bize toplumsal ve tarihi bir dönemi anlatmaktadır.

Jacques, babasının ölümünden sonra, büyük bir kederle, sert ve acımasız sandığı babasının aslında oğullarını sevdiğini keşfeder. Bu aile dramı yaşanırken, Saraybosna'da düzenlenen suikastla büyük bir felaketin gölgesi ağır ağır düşmeye başlar Avrupa'nın üzerine. Jaurès'in yanında sosyalist olan Jacques, ağabeyini savaşın çok yakında olduğuna ve bunun büyük sonuçları olacağına inandırmaya çalışır...

Martin du Gard'ın sekiz kitaptan oluşan *Thibault'lar* adlı yapıtı YKY'de üç ciltte bir araya getiriliyor. Birinci ciltte **Gri Defter**, **Yetiştirme Yurdu**, **Güzel Günler**, **Hasta Çocuklar** ve **Sorellina**; ikinci ciltte **Babanın Ölümü** ve **1914 Yazı** (1-60. bölümler) adlı kitapları yer alıyor.

ISBN 978-975-08-3903-0

kitapyurdu.com

THIBAULT'LAR - II

Martin du Gard, Roger (23 Mart 1881, Neuilly-sur-Seine, Fransa-22 Ağustos 1958, Bellême, Fransa), Fransız romancı ve oyun yazarı. 1937 Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür.

Paris'in en seçkin iki lisesinde okudu. 1906'da Ecole des Chartes'tan arkeoloji konusunda yazdığı bir tezle mezun oldu. Arşivcilik ve paleografi derecesi alan Martin du Gard, titiz gerçekçiliğini ve küçük detaylara gösterdiği dikkati, tarih ve bilim öğrenimine atfeder. İlk büyük başarısını, okul arkadaşı Gaston Gallimard tarafından 1913'te yayımlanan *Jean Barois* adlı yapıtıyla kazandı. Bu romanda dinsel inançları ile bilimsel kuşkuculuğunu bağdaştırmaya uğraşan bir adamın öyküsünü ele aldı ve Dreyfus Olayı'na yer verdi.

İki Dünya Savaşı arasında (1922-1940) en tanınmış çalışması olan *Les Thibault* adlı romanını yazdı. Bir ailenin tarihini anlatan bu nehir romanda, Fransız burjuvazisinin on dokuzuncu yüzyıl sonlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde karşı karşıya kaldığı toplumsal ve ahlaki sorunları ele aldı.

Martin du Gard'ın öteki yapıtları arasında 1933'te yayımladığı, Fransa'da kırsal yaşamı anlatan *Vielle France* ile 1951'de yayımladığı, dostu André Gide üzerine bir inceleme olan *Notes sur André Gide* sayılabilir. Ayrıca bastırılmış eşcinselliği konu alan bir oyun olan *Un Taciturne* 1931'de; Fransız köy yaşamını anlatan *Le testament du pere Leleu* (1914; Yaşlı Leleu'nün Vasiyeti) ve *La Gonfle* (1928; Kabarış) adlı iki fars yazdı. 1941'de, başyapıtı olacağını umduğu *Le Journal du colonel Maumort* (Albay Maumort'un Günlüğü) adlı bir romana başladı ama tamamlayamadan öldü. Albert Camus'nün önsözünü yazdığı toplu yapıtları 1955'te iki cilt olarak yayımlandı.

Adnan Cemgil (1909, İstanbul-2001, İstanbul) Yazar ve çevirmen. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi (1935). Ankara Meslek Öğretmen Okulu ve Atatürk Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1945'te bakanlık emrine alındı; Danıştay kararıyla görevine döndü; bir süre sonra öğretmenlikten ayrıldı (1947). Kurucularından olduğu Türk Barışseverler Cemiyeti'nin genel sekreterliğini yaptı (1950); bu derneğin faaliyeti nedeniyle yargılandı, 15 ay hüküm giydi.

İlk yazıları, 1934'te *Yeni Adam* dergisinde yayımlandı. 1941-1944 yılları arasında *Yurt ve Dünya* dergisinin, 1947'de de *24 Saat* gazetesinin yazı işleri müdürlüklerini yaptı. 1944-1945 yıllarında İnönü Ansiklopedisi'nde redaktör olarak çalıştı. Diderot, Romain Rolland, Roger Martin du Gard gibi düşün ve sanat adamlarının yapıtlarından çeviriler yaptı. 1942-1987 yılları arasında Türkçeye 50 kadar çeviri yapıt kazandırdı.

Başlıca çevirileri: *Thibault'lar*, Roger Martin du Gard; *Jean Christophe*, Romain Rolland; *Cesar Biroteau*, Balzac; *Rahibe*, *Rameau'nun Yeğeni*, *Felsefe Konuşmaları*, *Körler Üzerine Mektup / Sağır ve Dilsizler Üzerine Mektup*, *Kaderci Jacques ile Efendisi*, Diderot; *Nana*, *Germinal*, *Thérèse Raquin*, *Bir Aşk Hikâyesi*, Emile Zola; *Gecenin Çobanları*, Jorge Amado; *Mattia Pascal Yaşadı mı Yaşamadı mı?*, Luigi Pirandello; *Gora*, Tagore; *Hapishane Defterleri*, Gramsci; *Baharlar Açarken*, Ibanez.

ROGER MARTIN DU GARD

Thibault'lar - II

Babanın Ölümü

1914 Yazı (1-60. bölümler)

Roman

Çeviren
Adnan Cemgil

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4790
Edebiyat - 1370

Thibault'lar - II / Roger Martin du Gard
Özgün adı: **Les Thibault, II**
Çeviren: **Adnan Cemgil**

Editör: **Ersel Topraktepe**
Düzelti: **Ömer Şişman**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Akgül Yıldız**

Baskı ve Cilt: Ertem Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Başkent O.S.B. 22. Cad. No: 6 Malıköy / Ankara
Tel: (0312) 640 16 23
Sertifika No: 26886

Çeviriye temel alınan baskı: Editions Gallimard, 2014
Babanın Ölümü'nün birinci baskısı 1986'da,
1914 Yazı'nın 1987'de
Cem Yayınları tarafından yapılmıştır.
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ocak 2017
ISBN 978-975-08-3903-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2016
Sertifika No: 12334
Babanın Ölümü @ Editions Gallimard, 1929, 1956
1914 Yazı @ Editions Gallimard, 1936, 1964

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: **ykykultur@ykykultur.com.tr**
İnternet satış adresi: **http://alisveris.yapikredi.com.tr**

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Babanın Ölümü

I

O akşam Antoine, İsviçre trenine yetişmek üzere evden ayrılmadan önce Matmazel'e yirmi dört saat kadar evde olamayacağını söylediği zaman Matmazel buna pek dikkat etmemişti. Küçük masasının başına oturmuş, bir saatten beri Maisons-Laffitte ile Paris arasında, trende kaybolan bir sebze sepeti için şikâyet mektubu yazmaya uğraşıyordu. Öfkesi başka bir şey düşünmesine engel olmuştu. Çok geçmeden, mektubunu iyi kötü bitirip gece tuvaletini yaptıktan sonra duasına başladığı sırada Antoine'ın bir cümlesi aklına geldi birden: "Rahibe Céline'e Dr. Thérivier'nin haberi olduğunu, çağrılır çağrılmaz derhal geleceğini söyleyin." Gecenin geç saatinde olduğuna aldırış etmeden, duasını bile bitirmeden, hemen o akşam bir sorumluluktan kurtulmak için sabırsızlanarak, rahibeyi bulmak üzere odasından çıktı.

Saat ona geliyordu.

M. Thibault'nun odasındaki elektrik söndürülmüştü, yanan odunların aydınlığı vardı yalnız. Odanın havasına canlılık getirsin diye şöminedeki ateş hiç söndürülmüyordu. Ama her gün yerine getirilen bu zorunlu önlem ne yanan keten tohumu lapasının ne de eter, fenol ve ağrı kesici ilaçların kokusunu dağıtmaya yetiyordu; özellikle de bu çöküntü halindeki vücuttan yayılan kokuları.

O sırada, hastanın hiç ıstırabı yoktu. Horlayarak uyukluyordu. Onun için uyumak artık sadece bilincini yitirmek değil, zamanın akışını kısa aralarla saniye saniye izlemekten kurtulmaktı. Bundan başka kollarına bacaklarına böyle uyuklarken bir gevşeklik, bir rahatlık geliyordu. Ama beyninden yine karmakarışık hayaller, geçmiş günlerinin anıları kopuk kopuk geçip gidiyordu. Bu anıların canlanması ona zevk veriyordu ama bir kâbus gibi yoruyordu hastayı.

O akşam uykuya dalmış olması M. Thibault'yu yüreğine taş gibi çöken bir sıkıntıdan kurtaramamıştı. Öyle bir sıkıntı ki her an artarak anılarına karışıyor, korkulu rüyalar gördürüyordu ona: Okuldadır, birden kaçmaya başlıyor. Binalar arasında kovalıyorlar onu, yatakhanelerden, salonlardan, kilisenin önünden koşarak geçiyor, teneffüs avlusuna atıyor kendisini... Orada Saint-Joseph heykeli önünde, başı ellerinin arasında yere yıkılıyor: İşte o zaman, günlerden beri o anlatılmaz şey karanlıklar arasından fırlayıp kendisini ezeceği sırada sıçrayarak uyandı.

Paravananın arkasında yanan kandilin ışığı odanın genellikle karanlık olan köşesini hafifçe aydınlatıyordu. Hastanın kulağına buradan bir fısıltı geldi. Matmazel de Waize'in sesiydi bu. Yine böyle bir gecede çağırmıştı onu... Jacques, çırpınma nöbetleri... Çocuklardan biri hasta mı? Saat kaç?..

Rahibe Céline'in sesi M. Thibault'yu eski günlerinin anısından ayırdı. Konuşmaları açık seçik duyamıyordu. Soluğunu tuttu, daha iyi işiten kulağını uzattı.

Belirgin bazı heceler yakalayabilmişti: "... Antoine doktorun haberi var dedi. Derhal gelecek..."

Ama hayır, hasta olan kendisiydi! Neden doktor?

Korkunç düşünce zihnine sokuluvermişti. Daha fazla mı kötüleşmişti? Ne oluyordu? Uyumuş muydu? Demek durumunun kötüye gittiğini fark etmiyordu. Doktoru çağırıyorlardı, gece yarısı. Mahvolmuştu! Ölecekti!

Şimdi –inanmadığı halde– ölümünün çok yakın olduğunu yüksek perdeden söyleyişini hatırladı, bütün vücudunu ter kapladı.

"İmdat! Koş! Buraya gel Antoine!" diye bağırmak geliyordu içinden. Ama gırtlağından sadece kısık bir ses çıkıvermişti. O kadar acıklıydı ki bu ses, rahibe paravanaya çarparak koşup elektriği yaktı.

Kadın, yeni bir nöbet geldiğini sanmıştı. Hastanın genellikle mumya gibi görünen yüzü kıpkırmızıydı. Gözlerini faltaşı gibi açmıştı, tek kelime bile söyleyemiyordu.

Kaldı ki M. Thibault'nun etrafında olup bitenlere dikkat ettiği yoktu. Tek bir saplantıya bağlanan beyni büyük ve insafsızca bir netlikle işliyordu. Birkaç saniye içinde hastalığını bütün ilerleyişiyle gözden geçirdi: Ameliyat oluşu, rahatlıkla geçen aylar, sonra yeniden kötüye gidişi ve hastalığın yavaş yavaş ilerlemesi, gün geçtikçe

ilaçların önleyemediği sancılar... Şimdi bütün ayrıntılar birbirine bağlanıyor, bir anlam kazanıyordu. Artık hiçbir şüpheye yer yoktu! Birkaç dakika önce rahatlık ve güvenlik içinde hissederken kendisini, gözlerinin önünde derin bir çukur açılıvermişti; bu güvenç olmadan yaşayamazdı o. Gelgelelim, bu boşluk öyle birdenbire açılmıştı ki önünde, bütün denge bozuluvermişti. Artık düşüncesindeki berraklık da kalmamıştı. İnsan zekâsı, gelecekle öylesine derinden beslenmiştir ki, zihnin her atılımı ölüm engeline çarpıp da geleceğe olan inanç yıkıldığı zaman artık hiçbir düşünce doğmaz olur.

Hasta, kısılan parmaklarıyla üstündeki örtüyü buruşturdu. Derin bir korku içindeydi. Bağırmak istiyor, ama yapamıyordu. Güçlü bir rüzgârın önüne katılmış bir çöp gibi hissediyordu kendisini. Hiçbir şeye tutunamaz oldu: Her şey alt üst oluyor, çöküyordu kendisiyle birlikte... Nihayet, boğazındaki düğüm çözüldü, korku oradan bir yol bulup dışarı fışkıracakken boğazı tekrar düğümlendi.

Kamburunu doğrultamayan Matmazel, "Aman yarabbi, ne oluyor? Ne var, söyler misiniz rahibe?" diye inliyordu.

Rahibe kendisine cevap vermeyince hemen oradan uzaklaştı.

Ne yapmalı? Kimi çağırmalı? Antoine da yok ki. Rahip Vécard! Evet onu çağırmalı!

Hizmetçiler hâlâ mutfaktaydı. Hiçbir şey işitmemişlerdi. İhtiyar Matmazel'in ağzından daha ilk kelimeyi duyar duymaz Adrienne istavroz çıkardı; Clotilde atkısını iğneledi, bozuk para çantasını eline aldı, koşarak çıkıp gitti.

II

Rahip Vécard, Grenelle Sokağı'nda oturuyordu. Evi, Kilise Hayır İşleri bürosunu yönettiği piskoposluk binasının yanındaydı. Hâlâ çalışma masasının başında oturuyordu.

Birkaç dakikada, Clotilde'in getirdiği taksiyle Üniversite Sokağı'na geldi.

Matmazel antredeki bir iskemlenin üstüne tünemiş, onları bekliyordu. Rahip önce çatkısız alnı, arkaya doğru taranıp gece gömleğinin üstünde toplanan saçlarıyla tanıyamamıştı onu.

"Ah!.." diye inledi. "Haydi, çabuk olun sayın rahip!.. İçeri gelin de çok korkmasın..."

M. Thibault, üstündeki örtüyü kaldırmış, yataktan çıkmak, o gecenin karanlığından kurtulmak, korkunç akıbetten kaçmak istiyor, bağırarak küfürler savuruyordu:

"Hergeleler! Kaltaklar! Edepsizler! Ah! Domuzlar! Reziller!"

Odanın kapısı açılınca içeri dolan aydınlıkta birden rahibi gördü; ama hiçbir şaşkınlığa kapılmadı. Küfürlerine ara vererek, "Sizi çağırmadım! Antoine! Antoine nerede?" diye bağırdı.

Rahip, şapkasını bir iskemlenin üstüne atıp hızlı hızlı yürüdü. Her zamanki gibi, durgun yüzünden ne kadar heyecanlı olduğu belli olmuyordu. Ama biraz yukarı kaldırdığı kollarından, yarı yarıya açık ellerinden hastaya yardım etmek istediği belli oluyordu. Tek kelime söylemeden yatağın yanına geldi, kendisine bakan M. Thibault için dua etmeye başladı:

"Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum... Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra..."

M. Thibault'nun çırpınması durmuştu. Bir rahibe, bir hastabakıcı kadına bakıyordu. Dudakları sarkmış, yüzünü neredeyse ağlayacak bir çocuk gibi buruşturmuştu. Başı sağa sola sallandı, sonunda yastığa gömüldü. Sonra kıkır kıkır gülmeyi andıran hıçkırıkları kesildi. Daha sonra sustu.

Rahip, hastabakıcının yanına gidip sesini yükseltmeden, "Şu an acı çekiyor mu?" diye sordu.

"Çok değil. İğnesini yeni yaptım. Genellikle sancılar gece yarısından sonra başlıyor."

"İyi. Bizi baş başa bırakın... Ama..." dedikten sonra, "doktora telefon edin" diye ekledi.

"Benim elimden fazla bir şey gelmez" der gibi bir el işareti yapmıştı.

Rahibe ile Adrienne gürültüsüzce çekildiler.

M. Thibault uyuyormuş gibi görünüyordu. Rahip Vécard gelmeden önce böyle kaç kere kendisini kaybeder gibi olmuştu. Ama bu anlar kısa sürüyordu. M. Thibault'nun uyuklamaları uzun sürmüyor, hasta yine kendine gelerek, korkunç düşüncelerine gömülüyor, yeniden ve daha kuvvetle çırpınıp duruyordu.

Rahip bu rahatlığın kısa süreceğini ve bundan yararlanmak gerektiğini sezmişti. Yüzüne birdenbire ateş bastı; dinsel görevleri arasında can çekişen birinin yanında bulunmak, kendisini çok korkuturdu.

Yatağın yanına geldi:

"Acınız var mı dostum?.. Çok çetin bir dönemde bulunuyorsunuz... Kendi kendinizle yalnız kalmayın: Kalbinizi açın Tanrı'ya..."

Rahibe doğru dönen M. Thibault, öyle kaygılı bir bakışla baktı ki adam gözlerini kırpıştırdı. Hastanın gözleri ise öfke, kin, nefret doluydu. Yalnız bir saniye sonra bunların yerini korku almıştı. Kaygı ifadesi öylesine dayanılmaz bir duruma gelmişti ki rahip gözlerini kapayıp hafifçe başını çevirmek zorunda kaldı.

Hastanın dişleri birbirine çarpıyordu. Kekeleyerek, "Ay, ay... Korkuyorum..." dedi.

Rahip kendisini toparladı. Tatlı bir sesle, "Size yardıma geldim" dedi. "Önce dua edelim.. Tanrı'nın bizi korumasını dileyelim... Beraber dua edelim dostum."

M. Thibault sözünü kesti:

"Ama bakın!.. Ben... ben... ölüyo..." (ölüme açıktan açığa meydan okumaya cesareti yoktu).

Odanın karanlık köşelerine acayip bir bakışla baktı. Kimden yardım istemeliydi? Çevresini karanlıklar sarmıştı. Odanın sessizliği içinde bir haykırış koptu ağzından. Rahibin yüreği ferahlar gibi olmuştu. Sonra M. Thibault bütün gücüyle, "Antoine! Antoine nerede?" diye bağırdı. Rahibin eliyle bir hareket yaptığını görünce:

"Bırakın beni kuzum... Antoine!"

Bunun üzerine rahip taktik değiştirdi. Doğruldu. Üzüntüyle hastaya baktı, sonra kolunun geniş bir hareketiyle kötü ruhları kovar gibi yaparak hastayı kutsadı.

Bu sükûnet M. Thibault'yu çileden çıkardı. Bir dirseğine dayanarak doğruldu; böğürlerini sızlatan sancısına aldırış etmeden yumruğunu sallayarak, "Alçaklar! Reziller!.. Ya siz, siz de karşıma geçmiş!.. Yeter!" diye bağırdı. Sonra umutsuzlukla:

"Ben... Ölüyorum, söyledim size, imdat!"

Rahip hiç karşı çıkmadan hastaya bakıyordu. Yaşlı adam hayatının sonuna yaklaştığına inanıyordu; bu onun için son darbe oldu. Ürpertiler içinde çırpınıyordu. Birden öylesine gücü kesildi ki çenesinden sızan salyasını tutamaz oldu. Rahip işitmemiş ya da

anlamamış olabilirmiş gibi, "Ölüyorum ben... Ölüyorum..." dedi yalvarır bir sesle.

Rahip içini çekti. Ama hastaya yanıldığını hissettirecek herhangi bir hareket yapmadı. Ona göre, son saat yaklaştı mı, organizmanın gizlice hissettiği bu ölüm karşısında insanların duyduğu korkuya karşı en iyi çare gerçeği inkâr etmek değil, tam aksine ona cepheden bakmak ve boyun eğerek onu kabul etmekti.

Rahip birkaç saniye bekledi, sonra cesaretini toplayıp kelimelerin üstünde teker teker durarak, "O an gelip çatınca, bu kadar korkmaya sebep var mı dostum?" dedi.

Yüzüne bir yumruk indirilmiş gibi ihtiyarın başı yastığa düştü. İnleyerek, "Of! Of! Ay! Ay!.." dedi.

Artık sonu gelmişti: Kasırganın önüne katılmıştı, kesin olarak yok olmakta olduğunu hissetti. Son kalan bilinç kırıntısı da içine yuvarlandığı hiçliğin derinliğini ölçmekten başka bir şeye yaramıyordu. Başkaları için ölüm, ara sıra düşünülen, kişiliğin dışında bir şeydi: Öteki kelimeler gibi bir kelime işte... Onun için ise ölüm, tümüyle içinde yaşadığı an, gerçeğin ta kendisiydi. Ölümle özdeş olmuştu! Uçurumun üstüne açılan ve baş dönmesiyle büyüyen gözleriyle –ta uzaktan, uçurumun ötesinden rahibin canlı ve yabancı yüzünü gördü. Yalnız olmak, evrenin dışına çıkmak. Dehşet verici korkusuyla baş başa kalmak. Salt yalnızlığın ta dibine inmek.

Sessizliğin ortasında rahibin sesi yükseldi:

"Bakın! Tanrı, ölümün sizin üstünüze *sicut latro* yani *bir hırsız gibi*, habersizce çökmesini istemedi. Eh öyleyse, bu lütfa layık olmak gerek. Çünkü bu, Tanrı'nın bize en büyük bağışıdır ve sonsuz hayatın eşiğinde..."

M. Thibault dinliyordu. Ama bu sözler çok uzaklardan, dalgaların bir kayaya çarpması gibi, korkudan taşlaşmış beynine vuruyordu. Bir ara, alışkanlıkla, bir sığınak bulabilmek için zihninde Tanrı düşüncesini araştırmaya kalkıştı; ama bu girişimi daha başında başarısız oldu. Sonsuz hayat, lütuf, Tanrı... Bütün bunlar anlaşılmaz bir dilin kelimeleri olmuştu onun için: Boş sözler, korkunç gerçekle ilişkisi olmayan şeylerdi bunlar!

"Tanrı'ya şükredelim" diye devam etti rahip. "Kendi benliklerini kendi iradelerinden kopartıp onunkine bağlayanlara ne mutlu. Dua edelim, dua edelim birlikte dostum... Bütün ruhumuzla dua edelim de Tanrı yardımımıza gelsin..."

M. Thibault başını çevirdi. Duyduğu büyük korkunun altında büyük bir öfke kabarıyordu. Elinden gelse rahibi oracıkta gebertirdi. Ağzına günah sayılacak sözler geldi:

"Tanrı ha? Ne yani? Hangi yardım? İşin aslında ahmakça bir şey bu! Sanki O, kendisi değil mi? isteyen O değil mi?.." Boğulur gibi olmuştu. "Ne yani? Hangi yardım?" diye bağırdı kudurmuşçasına.

Kavga etme arzusu öylesine depreşmişti ki az önce bunalım içindeyken Tanrı'yı inkâr ettiğini unutmuştu.

"Ah!" diye inledi. "Tanrı nasıl beni bu hale getirdi!"

Rahip başını salladı, "*L'Imitation de Jésus-Christ*'te* der ki, '*Benden çok uzakta olduğunuzu sandığınız anlar, çoğunlukla sizin en yakınınızda olduğum anlardır...*'"

M. Thibault bu sözleri dinlemişti. Birkaç saniye sessizce durdu. Sonra rahibe doğru dönerek, bitkince bir hareketle, "Rahip, rahip" diye yalvardı. "Bir şeyler yapın!.. Dua edin siz!.. Olamaz böyle şey değil mi? Ölmeme engel olun!.."

Rahip bir sandalye çekip yanına oturdu. Sonra hastanın elini tuttu, eli şiş olduğu için hafifçe dokunulduğunda üzerinde soluk bir iz kalıyordu.

"Ah!.." diye bağırdı ihtiyar. "Göreceksiniz ne olduğunu bunun rahip, sıranız geldiğinde siz de göreceksiniz!.."

Rahip içini çekti:

"Hiç kimse, 'Şeytana uymadım' diyemez. Ama Ulu Tanrı'ya dua ediyorum, ölüm saatinde, vaktinde kendimi toparlamama yardım edecek bir dost göndersin diye..."

M. Thibault gözlerini kapattı. Yaptığı hareketler yüzünden sırtındaki yaralar kızgın demirle dağlanmış gibi acıyordu. Yatağın içinde upuzun yatıp hareketsiz kaldı. Bazen dişlerini sıkarak: "Of!.. Ay! Ay! Ay!" diyordu.

"Haydi ama, siz ki Hıristiyansınız" dedi o ihtiyatlı ve acınaklı sesiyle rahip. "Yeryüzündeki bu hayatın sona ereceğini biliyorsunuz. *Pulvis et*...** Bu varlığın bizim olmadığını unutuyor musunuz?

---

* 14. yüzyılın sonuyla 15. yüzyılın başlarında Latince yazılmış, yazarının Thomas à Kempis olduğu sanılan, Hıristiyan ibadetiyle ilgili, Kitabı Mukaddes'ten sonra en popüler eser. (ç. n.)

** Pulvis et umbra sumus. Lat.: Toprak ve gölgeden başka bir şey değiliz. (ç. n.)

Önceden kazandığınız bu nimetten sıyrılmak istercesine baş kaldırıyorsunuz! Çok iyi biliyorsunuz ki hayatımız, Ulu Tanrı'nın bir emanetidir bize. Belki de borcunuzu ödeyeceğiniz zaman gelip çattı. Pazarlığa kalkışmak ne nankörlük..."

M. Thibault gözünü açıp rahibe kin dolu bir bakışla baktı. Sonra, gözleri odayı ağır ağır dolaştı. Bakışları karanlığın içinde iyice belirgin olarak görünen her şeyin, kendisinin malı olan şeylerin üstünde dolaşıyordu... Yıllardır, her gün gördüğü, her gün sahip olduğu bu şeylerin üstünde...

"Bütün bunlardan ayrılmak..." diye mırıldandı "...İstemiyorum!" Şiddetli bir titremeyle vücudu sarsıldı. "Korkuyorum!" diye haykırdı.

Rahip acıdı, biraz daha eğilerek:

"İsa Efendimiz bile can çekişmenin azaplarını duymuş, kan ter içinde kalmıştı. O da bir saniye, yalnız bir saniye Tanrı'nın iyiliğinden şüpheye düşmüştü: *Eli, Eli, lamma sabacthani! Tanrım, Tanrım beni niçin terk ettiniz?..* Düşünün dostum, sizin yüreğinizdeki bu korkularla Efendimizinkiler arasında heyecan verici bir uygunluk yok mu? Ama İsa, hemen dualara bıraktı benliğini ve büyük bir sevgiyle bağırdı: İşte geldim Babam, Size inanıyorum. Baba, kendimi bırakıyorum Sana! Benim değil Senin istediğin yerine gelecek!"

Rahip parmaklarının arasında, hastanın iri elinin titrediğini duydu, biraz durdu, sonra sesini yükseltmeden yeniden konuşmaya başladı: "Şu zavallı insanlığın yüzlerce, binlerce yıldır alınyazısının gösterdiği yolda yürüdüğünü düşündünüz mü hiç?" Bu kanıtın çok belirsiz olduğunu, hedefine ulaşamayacağını anlayınca, "Sadece kendi ailenizi düşünün" diye açıklamaya çalıştı. "Babanızı, dedenizi, atalarınızı düşünün, tıpkı size benzeyen ve sizden önce gelmiş olan bütün bu insanlar, sizin gibi yaşamış, mücadele etmiş, acı çekmiş, umut beslemiş olan bütün bu insanlar saptanmış olan saate, önüne geçilmez bir şekilde başlangıç noktalarına döndüler... *Reverti unde veneris, quid grave est?** Bütün insanlığın Yüce Babamızın bağrına dönüşü, insanı huzura kavuşturan bir düşünce değil mi dostum?"

"Evet... Ama... Daha değil!" diye içini çekti M. Thibault.

---

* Lat.: Geldiğin yere dönmekte ne zorluk var? (ç. n.)

"Yakınıyorsunuz! Ama bu insanların nicesi sizin gibi kısmetli çıkmamışlardı. Siz birçoklarından esirgenen bir yaşa varmak mutluluğuna erdiniz. Tanrı öbür dünyada da mutluluğunuzu sağlayabilmeniz için size uzun bir ömür bağışladı."

M. Thibault ürperdi, "Rahip!" dedi, "İşte asıl korkunç olan bu..."

"Korkunç, evet. Ama sizin, bir başkasından daha az korkmaya hakkınız var..."

Hasta, sert bir hareketle elini çekti:

"Hayır!"

"Ama öyle!" diye tatlı bir sesle diretti rahip. "Sizin yaşantınızı yakından gördüm, amacınızı daima şu dünya nimetlerinin üstüne çıkartmaya çalıştınız. Yoksulluğa, ahlak düşkünlüğüne karşı ve insanlık sevgisi uğruna savaştınız. Daima iyi bir insan olarak yaşadınız. Bu da sizi güvenle ölüme götürmelidir." Hasta boğuk bir sesle, "Hayır!" dedi. Rahip yeniden elini tutmak isterken öfkeyle geri çekti.

Bu sözler yüreğini delik deşik etmişti. Hayır, dünya nimetlerinin üstüne yükselmiş değildi! Bu konuda herkesi aldatmıştı. Kendisini de hemen her zaman. Aslında, insanların gözünde önem kazanmak için her şeyi feda etmişti. Sadece aşağılık duygular beslemişti içinde! Bencillik, övünme! Zengin olmak, başkalarına komuta etmek için yanıp tutuşmuştu hep. Saygı görmek, bir rol oynayabilmek için iyilik gösterileri yapmıştı! Sahtecilik, yalan, yalan!.. Ah, ne kadar istiyordu şimdi bütün bunları silip her şeye yeniden başlamayı! Ah! Kendisini iyi adam diye sattığı yaşantısından ne kadar utanıyordu. Bunu olduğu gibi görüyordu şimdi. Çok geç! Hesap verme günü gelip çatmıştı.

"Sizin gibi bir Hıristiyan..."

M. Thibault birden bağırdı: "Susun! Hıristiyan ha? Hayır. Hıristiyan falan değilim ben. Bütün ömrümce... Ben... Ben istedim ki... İnsanlık sevgisi ha? Susun! Hiçbir zaman sevmeyi bilemedim! Hiç kimseyi, evet, hiçbir zaman!"

Rahip, "Dostum, dostum!" dedi.

M. Thibault'nun, Jacques'ın kendisini öldürmesine sebep olduğunu bir kere daha söyleyeceğini ummuştu. Ama hayır: Bu son günlerde, kaybolan oğlunu bir kez bile düşünmüş değildi. Şimdi sadece ömrünün en eski dönemlerini hatırlıyordu: O, yükselmek

hırsıyla yanıp tutuştuğu gençliğini, hayata atılışını, ilk mücadelesini, ilk başarılarını, arada bir de olgunluk çağının üstünlüklerini. Ama son on yıl çoktan karanlığa karışmıştı.

M. Thibault duyduğu acıya aldırmadan kolunu kaldırıp, "Sizin kabahatiniz bu!" diye bağırdı birden. "Neden siz vaktinde söylemediniz?"

Ama hemen ardından kederli öfkesini alt etti, gözyaşlarına boğuldu. Bütün vücudu hıçkırıklarla sarsılıyordu.

Rahip eğildi:

"Her insanın hayatında bir gün, bir saat gelir ki Tanrı ona bütün aydınlığıyla görünür, elini uzatır. Bazen bu, dine aykırı olarak geçirilmiş bir ömürden sonra, bazen de Hıristiyanca geçirildiği sanılan uzun bir ömrün sonunda olur... Kim bilebilir bunu dostum? Belki de bu akşam ilk defa uzanıyor Tanrı'nın eli?"

M. Thibault gözünü açtı. Yorgun beyninde Tanrı'nın eli ile şu yanı başındaki rahibin eli birbirine karıştı. Kolunu havaya kaldırdı bu eli yakalamak için ve soluk soluğa, "Ne yapmalı? Ne yapmalı?" diye mırıldandı.

Sesinin ahengi değişmişti. Artık ölüm karşısında duyduğu o büyük korku kalmamıştı bu seste. Cevap bekleyen bir soruydu bu; pişmanlık dolu, kefareti ödenince dağılacak olan bir korkuydu.

Tanrı'ya kavuşma saati gelip çatmıştı.

Ama bu, rahip için her zamankinden daha güçlüklerle dolu bir saatti. Kürsüde vaaz vermeden önce yaptığı gibi, derin bir düşünceye daldı. Belli etmemişti ama, M. Thibault'nun attığı taş yerini bulmuştu. Yıllardır kendişine teslim olan bu gururlu adam üzerinde ne kadar etkisi olmuştu? Görevini nasıl yerine getirmişti? Kusurları arayacak kadar zaman vardı: İster şu ölüm döşeğindeki hastanın olsun, ister kendisinin olsun. Şu karşısında titreyen ruhu yakalayıp İsa'nın ayaklarının dibine götürmek gerekiyordu.

İnsanları tanımış olmanın verdiği dindarca bir ustalıkla:

"Yakınılacak olan bir şey varsa" dedi, "o da yeryüzündeki hayatımızın sona erişi değildir. Bu hayatın gerektiği gibi geçirilmiş olmamasıdır... Ama, ömrünüz boyunca her zaman örnek sayılabilecek bir insan olmamışsanız bile, eh, işte gerçekten Hristiyanca bir son hiç olmazsa ardınızdan güzel bir örnek bırakır! Yeter ki ölüm anındaki davranışınız sizi tanıyanlara ders olsun!"

Hasta kımıldandı, elini kurtardı. Bu düşünce gönlünde yer etti.

Evet! Herkes, "Oscar Thibault bir ermiş gibi öldü" demeliydi. Parmaklarını şöyle böyle kavuşturdu, gözlerini kapattı. Rahip hastanın çenesini oynattığını gördü.

M. Thibault'nun artık korkusu kalmamıştı, bunun yerine bir çeşit bitkinlik içindeydi. Artık kendisini bütün yok olup gidecek şeyler arasında zavallı bir şey olarak görüyordu. Korku nöbetlerinden sonraki bu kendisine acıma duygusundan ayrı bir tat almıyor da değildi.

Rahip başını kaldırdı:

"Aziz Paulus diyor ki, *'Umutsuzlar gibi üzmeyin kendinizi.'* Siz de bunlardan birisiniz dostum. Şimdi böyle güç bir anda sizi her türlü umuttan yoksun görüyorum. Tanrının, yargıcınız olmadan önce Babanız olduğunu unutuyorsunuz. Üstelik merhametine sığınmamakla ona karşı geliyorsunuz."

Hasta, rahibe bulanık bir bakışla bakıp içini çekti.

"Haydi toparlayın kendinizi" dedi rahip. "Tanrı bağışlayıcıdır, buna inanın. Şunu bilin ki, içten ve tam bir pişmanlıkla son saniyede dileyeceğiniz af, ömrünüzce işlediğiniz bütün günahları silmeye yetecektir. Siz Tanrı'nın bir kulusunuz; o bizden daha iyi bilmez mi bizi hangi balçıktan yarattığını? O bizi olduğumuz gibi sever, işte bu inanç, cesaretimizin, güvencimizin temel ilkesi olacaktır. Evet, iyi bir ölümün bütün sırrı bu *güvenç* kelimesinin içinde gizli. *In te, Domine, speravi... Tanrı'ya güvenç, onun iyiliğine, sonsuz merhametine olan güvenç*!"

Rahip bazı kelimelerin üstünde durarak onlara ağırlık vermeyi çok iyi beceririrdi. Çok inandırıcı bir şekilde, direnircesine kolunu biraz yukarı kaldırdı. Fakat bütün bu sözlerde pek de sıcaklık yoktu. Bu uzun burunlu, donuk yüzlü adamın sözleri monotondu. Bu kutsal sözlerin kendiliklerinden etken olabilmesi, bunca korku ve böylesine bir direnme üzerinde bu kadar çabuk ve doğrudan doğruya etki yapabilmesi için, yüzyıllardan beri can çekişme anının sarsıntılarına sıkıca tutunmak gerekirdi.

M. Thibault başını yastığa bırakmıştı. Sabah göğsüne değiyordu. Belli belirsiz, kendine acıma ve umutsuzluk kadar kuru olmayan yeni bir duygu doğuverdi içinde. Yeniden gözyaşları süzülüyordu yanaklarından. Şimdi içten gelen bir atılım, onu huzura kavuşturacak olan bu yüce varlığa yükseltiyor; içinde, her türlü hırstan arınmak, kendini ona bırakmak isteği duyuyordu...

Birdenbire dişlerini sıktı... Kalçasından baldırına kadar bir ağrı yayılmıştı bacağına. Rahibin sözlerini dinlemiyordu artık. Bütün vücudu gerildi. Bir saniye sonra sancı hafiflemişti.

Rahip yeniden söze başladı: "Tıpkı doruğa ulaşan yolcunun geriye bakıp geçtiği yolu gözden geçirdiği gibi. Ne zavallı bir görüntüsü var şu insan hayatının! Her gün, her gün gülünç denecek kadar dar bir hareket alanında hep aynı çabalara girişmek! Boşuna çırpınmalar, cılız sevinçler, her an boş yere tazelenen ve hiçbir zaman giderilemeyen mutluluk susamışlığı! Abartıyor muyum? İşte sizin de yaşayışınız böyleydi dostum. Böyle bir yaşayış, bir Tanrı kulunu tatmin edebilir mi? Bütün bunlar içinde, arkasından pişmanlık duyulacak tek bir şey var mı? Peki öyleyse? Ne diye bu kadar bağlılık gösteriyorsunuz buna? Söyleyin! şu acılar içinde kıvranan, durmadan çöküntüye giden, artık görevini yerine getiremeyen, acı çekmesine, gittikçe solmasına hiçbir şeyin engel olamadığı şu zavallı vücudunuza mı? Ah! Kabul edelim ki bunun yok olup gitmesi bir iyiliktir! Bu kadar uzun süre kölesi, tutuklusu olduktan sonra sonunda çıkartıp atabilmemiz, ondan kaçabilmemiz, önemsiz bir şey gibi yolun kıyısına bırakmamız ne büyük iyiliktir!"

Bu sözler can çekişen hasta için öylesine yakın bir gerçekle doluydu ki, bu kaçış fikri ona güzel bir vaat gibi göründü... Daha şimdiden içine dolan bu tatlı duygu, yeniden, başka bir maske altında, yaşama umudu, tek ve inatçı bir yaşama umudundan başka bir şey midir? Bu düşünce rahibin zihninden geçti. Öbür dünya için beslenen umut, sonsuzluğu Tanrıda yaşamak umudu, bu umut: Ölümün gelip çattığı anda, yaşarken her gelen an yaşamak umudu kadar gerekliydi rahibe göre...

Kısa bir duraklamadan sonra Rahip Vécard:

"Gözlerinizi göğe çevirin şimdi dostum. Bırakacağınız şeyi iyice tarttıktan sonra, sizi bekleyene bakın. Bitti artık küçüklükler, eşitsizlikler, adaletsizlikler! Bitti artık her gün işlenen kabahatler ve bunların ardından gelen pişmanlıklar! Günah işleyen insanın iyi ile kötü arasında bölünüşü! Çileler, sorumluluklar bitti! İşte, sükûnete, dengeye, yüce düzene, Tanrı'nın ülkesine kavuşacaksınız! *Geçici ve cılız alanı bırakacak, güvenli, sonsuz alana varacaksınız!* Anlıyor musunuz dostum? *Dimitte transitoria, et quære æterna...* Ölmek korkutuyor sizi: Hayalinizde bilmem nasıl korkunç bir şey, karanlık bir âlem yaratıyorsunuz... Oysa

aksine, bir Hıristiyan'ın ölümü ışıklı bir dünyaya kavuşmaktır! Bu huzurdur, bir dinlenmenin verdiği huzur, sonsuz dinlenişin huzuru. Başka ne diyebilirim ki? Bundan daha fazla bir şey!.. Bu, hayatın serpilişi, birliğin gerçekleşmesidir! *Ego sum resurrectio et vita*... Sadece bir kurtuluş, bir uyku, bir unutma değil. Ama bir uyanış, bir çiçeklenme! Ölmek, *Yeni bir Hayat'a tekrar doğmaktır*, tam Bilgi'ye erişerek, Tanrı'nın sevdiklerinin Engin Mutluluğu içinde. Ölüm sadece, didinmekle gecen bir günün akşamındaki ödül değildir dostum: Bu, ışığa doğru bir hız alıştır; sonsuz bir gün doğuşu içinde!"

M. Thibault gözleri kapalı olduğu halde, birkaç kere kendisinin de bu düşünceyi benimsediğini gösteren işaretler yaptı. Yüzünde hafif bir gülümseme belirmişti. Geçmişteki bazı ışıklı anlar bu aydınlık içinde canlanıvermişti birden. Küçücük bir çocuk olarak görüyordu kendisini, annesinin yatağının ayak ucunda diz çökmüş, (şimdi ömrünün sonunda içine gömüldüğü bu yatak) minicik ellerini annesinin ellerine kenetlemişti; bir parlak yaz sabahında ona gökleri açan ilk duaları okuyordu: "Ey iyi İsa! Ey cennetteki İsa..." Sonra ilk komünyonu sırasında kilisede görüyordu kendisini: İlk defa ona uzatılan mayasız karşısında heyecandan titrerken... Sonra, bir Paskalya Yortusu sabahı, Darnétal bahçesinin şakayıklı yolunda nişanlıyken görüyordu kendisini... Bu taptaze günleri düşünürken gülümsüyordu. O anki, bu iskeletleşmiş halini unutmuştu.

Artık yalnızca ölümden korkmamakla kalmıyor, o anda daha bir süre yaşayacağını düşünerek kaygılanıyordu. Dünyanın havası solunamaz olmuştu onun için. Biraz daha sabır, sonra her şey sona erecekti. Artık gerçek ağırlık merkezini bulmuş gibiydi: Kendi varlığının tam ortasına yerleşmişti, kimliğinin barınağına oturmuştu. Bu da ona, hiçbir zaman duymamış olduğu bir rahatlık veriyordu. Bununla birlikte kuvvetleri bölünüyor, çevresine gelişigüzel yayılıyor gibiydi. Ne önemi vardı ki bunun? Onun değildi artık bunlar, kâinattan bir kişinin kalıntılarıydı, ve kendisini tamamen kopmuş olarak görüyordu ondan. Bundan başka da, çok yakın ve daha büyük bir parçalanma olasılığı, hâlâ erişebileceği tek hoş duyguyu veriyordu kendisine.

Kutsal Ruh kanat germişti odanın üstüne. Rahip ayağa kalktı. Tanrı'ya şükretmek istiyordu. Tanrı'nın lütfuna karşı duyduğu minnete, davayı kazanan bir avukatın gururu da karışıyordu. Bunu

fark etti ve hemen vicdan azabı duydu. Ama yine kendini düşünmenin sırası değildi: Bir günahkâr, Tanrı'nın önünde yargılanacaktır.

Başını eğdi, ellerini çenesinin altında kavuşturdu, sonra bütün ruhuyla sesini yükselterek dua etmeye koyuldu:

"Ey Tanrım, işte vakit geldi! Önünüzde diz çökerek yalvarırım Ulu Tanrım. Bağışlamanız için yalvarıyorum Size! Ey Tanrım işte vakit geldi! Sizin sevginizle ölmeme izin verin."

"*De profundis... Karanlıkların derinliğinde*, uçurumun dibinde korkuyla titriyorum, *clamavi ad te, Domine! Efendimiz, Size sesleniyorum*!.. İşte, vakit geldi!.. Sizin sonsuzluğunuzun kıyısındayım, artık yüz yüze seyredebileceğim Sizi. Yüce Tanrım! Pişmanlığımı görün, dualarımı kabul eyleyin, beni günahlarımın içine atmayın! Bağışlayıcı bakışlarınızı bana çeviriniz! *In te, Domine, commendo! Kendimi bırakıyorum Sizin buyruğunuza...* İşte vakit geldi. Babam, babam beni bırakmayın..."

Can çekişen hasta, bir yankı gibi tekrarladı: "Beni bırakmayın!"

Uzun bir süre odaya sessizlik çöktü. Sonra rahip yatağa doğru eğildi:

"Yarın size Kutsal Yağlar getiririm... Dostum, bu akşam günah çıkartınız ki, Tanrı'dan sizi bağışlamasını dileyeyim."

M. Thibault şiş dudaklarını oynatarak, görülmedik büyük bir coşkuyla birkaç cümleyi söylerken dili dolanıyordu. Bu sözlerde kabahatlerinin itirafı, pişmanlığının çılgınca ifadesinden daha az yer tutuyordu. Kendisine doğru eğilmiş bulunan rahip elini kaldırdı ve her şeyi silen sözleri mırıldandı:

*"Ego te absolvo a peccatis tuis... In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti..."**

Hasta susmuştu. Gözleri açık kalmıştı – sanki her zaman böyleymiş gibi. Bu gözlere hayretle karışık bir soru gelip yerleşmişti. Bakışlarında saf bir parıltı vardı. Bu saflık can çekişen ihtiyar adamı, duvardaki lambanın altına asılı, küçük Jacques'ın, pastel boyalarla yapılmış çocukluk portresine benzetmişti.

Ruhunu bu dünyaya bağlayan bağların gevşediğini hissediyor, bu tükenişten derin bir haz duyuyordu. Artık o, dağılıp sönmeden önce titreşen bir soluktan başka bir şey değildi. Hayat akıyordu onsuz; tıpkı kıyıya varan yüzücünün ardından nehrin akışı gibi; doğaüstü bir ışıkla yıkanan bir göğe doğru yükseliyor, yükseliyordu.

---

* Lat.: Tanrı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına günahlarını affediyorum. (ç. n.)

Kapıya vuruldu.

Dua etmekte olan rahip, istavroz çıkartarak kapıya gitti.

Rahibe Céline'di, doktor da yanındaydı.

Thérivier rahibi görünce, "Devam edin sayın rahip" dedi.

Rahip hastabakıcıya baktı, sonra kenara çekilirken, "Giriniz doktor, bitirdim" dedi.

Thérivier hastasına doğru yürüdü. Her zamanki gibi güvenli bir tavır takınmak, dostça konuşmak gerektiğini sanıyordu:

"Eee söyleyin bakalım? Bu akşam ne oldu ki? Ateşiniz hafif yükseldi mi? Yeni serumun etkisidir herhalde!.." Ellerini ovuşturuyor, parmaklarıyla sakalını karıştırıyordu. Söylediğine rahibeyi tanık olarak gösteriyordu. "Antoine nerdeyse gelir. Kaygılanmayın. Sizi rahatlatırım ben... Görüyorsunuz şu serum..."

M. Thibault gözünü ayırmadan, yalan söyleyen bu adama bakıyordu.

Artık birçok kereler doğruluğuna inandığı bu çocuksu sözlerin, bu kaygısız görünmelerin, bu yapmacıklı davranışların ne olduğunu anlıyordu. Artık, kendisini avutmaya çalışanların yüzlerinden maskelerini sıyırıyor, aylardan beri oynanan bu kötü oyunu olduğu gibi görüyordu. Antoine'ın gelmek üzere olduğu doğru muydu? Hiçbir şeye inanılmazdı... Hoş, ne önemi vardı bunun? Her şey bitmişti onun için: Tamamıyla, kesin olarak... İnsanların düşüncelerini bu kadar berraklıkla okuduğu halde şaşmıyordu. Evren sımsıkı kapalı, kendisine yabancı bir bütündü, ona yer yoktu. Yalnızdı. Öbür dünyanın sırrıyla yalnızdı. Tanrı'yla baş başaydı. Hem de öylesine yalnızdı ki, Tanrı'nın yanı başında oluşu bile onu kurtarmıyordu bu yalnızlıktan!

Kendisi fark etmeden, gözkapakları kapandı. Artık gerçeği rüyadan ayırmak gibi bir tasası yoktu. Müzikle dolu bir huzur içinde yüzüyordu. Doktorun kendisini muayene etmesine ses çıkarmadı. Thérivier vücudunu elleriyle yoklarken hiçbir sabırsızlık göstermiyor, sanki bu dünyada değilmiş gibi hareketsiz, rahat duruyordu.

III

İki kardeş, kendilerini Paris'e götüren trenin büzülüp oturdukları köşesinde uyuyamayacaklarını anlamışlardı. Ama karanlık kom-

partımanın ağır havası içinde, yalnızlıklarını sürdürebilmek için uyur gibi yapıyorlardı.

Antoine gözünü yummamıştı. Yola çıktıktan sonra, babasını öyle acılar içinde bıraktığı için duyduğu kaygı yeniden canlanmıştı. Karanlıkta, trenin sarsıntıları arasında, yorgunluk ve uykusuzluk yüzünden, kendisini en kötü düşüncelere kaptırmıştı. Bununla birlikte hastasına yaklaştıkça telaşı azalıyordu. Az sonra, orada her şeyi yakından görecek, harekete geçebilecekti. Ama o zaman da başka güçlükler çıkacaktı ortaya. Jacques'ın dönüşünü M. Thibault'ya nasıl haber vermeliydi? Gise'e nasıl bildirmeliydi? Hemen o gün Londra'ya göndermeye niyetlendiği mektubu yazmak kolay olmayacaktı. Gise'e Jacques'ın sağ olduğunu, bulunduğunu, hatta Paris'e döndüğünü yazmak, ama genç kızın koşup gelmesini önlemek gerekiyordu. Kıyafetlerine çeki düzen vererek gürültü eden yolcular lambaları yakınca iki kardeş gözlerini açtılar. Göz göze gelmişlerdi. Jacques'ın yüzü ürpertiler içindeydi; bu yüzde hem kaygı hem boyun eğme okunuyordu. Antoine acıdı, "Uyuyamadın değil mi?" dedi kardeşinin dizine vurarak.

Jacques kendisini gülümsemeye zorlamadan omuz silkti. Sonra başını cama çevirdi, uykulu bir sessizliğe gömüldü, bu durumdan kurtulmayı istemiyor, elinden gelmiyor gibi görünüyordu. Tren, hâlâ karanlıklara gömülü dış mahallelerden geçerken yemek vagonunda kahvaltı ettiler. Tren durdu, sabah ayazında indiler. Jacques, gardan çıkınca taksi aramaya koyulan Antoine'ın peşinden birkaç adım yürüdü. Alacakaranlıkta, sise bürünen bütün bu hareketlerde bir zorunluluk vardı, bu da onu herhangi bir şeyi isteyerek yapma zahmetinden kurtarıyordu.

Antoine az konuşuyordu. Sadece sıkıntılı bir hava yaratmayacak kadar, kardeşini cevap vermek zorunda bırakmayacak şekilde. Öylesine rahatlıkla hareket ediyordu ki bu dönüşte hiçbir aykırılık yoktu sanki. Jacques Üniversite Sokağı'nın kaldırımında otomobilden indi, evin giriş katının bulunduğu hole girdi; kendi durgunluğunu fark etmeyerek yapmıştı bütün bu hareketleri. Gürültüyü duyan Léon mutfağın kapısını açtığında Antoine hiç istifini bozmadan ve uşakla göz göze gelmekten sakınarak dalgın dalgın, "Günaydın Léon" dedi. "M. Jacques da geldi benimle. Şimdi..." Ama Léon sözünü kesti: "Beyefendi bilmiyor mu? Beyefendi yukarı çıkmadı mı daha?"

Antoine irkilip sarardı birden.

"... M. Thibault'nun durumu hiç iyi değil... Dr. Thérivier bütün gece başucundaydı... Hizmetçilerin dediğine göre..."

Antoine kapıdan gelmişti bile. Jacques antrenin orta yerinde ayakta dikilip duruyordu: Gerçek dışı bir dünyadaymış, bir kâbus görüyormuş gibiydi.

Bir an durakladı, sonra ağabeyinin ardından fırladı.

Merdiven karanlıktı.

Antoine kardeşini arkasından asansöre iterek, "Çabuk" diye fısıldadı.

Parmaklığın şakırtısı, camlı kapıların kapanırken çıkardığı ses, asansör harekete geçerken duyulan uğultu, o kadar iyi bildiği bütün bu görüntüler sanki yüz yıllık bir unutmadan sonra içine işleyerek Jacques'ı geçmişin derinliklerine çekti. Sonra birdenbire çok belirgin acı bir anı canlanıverdi: Antoine'ın yanında, bu cam kafesin, bu sessiz kapının içinde bulunuşu; Daniel'le kaçışlarından sonra Marsilya'dan döndüğü gün!

Antoine yavaş sesle, "Beni sahanlıkta bekle" dedi.

Ama Antoine'ın ihtiyatlı davranışı boşa gitti. Durmadan evin bir ucundan öteki ucuna kadar ayağını sürüyen Matmazel de Waize, asansörün durduğunu duymuştu. Antoine geldi diye kamburunun elverdiği ölçüde koştu. Dört bacak görünce apışıp kaldı. Şaşkınlıktan Jacques'ı ancak eğilip kendisini kucakladığı zaman tanıdı.

Dalgın bir halde, "Aman Yarabbi!" dedi. (Bir gün öncesinden beri herhangi umulmadık bir olayın daha da artıramayacağı bir perişanlık içindeydi.)

Evin içinde lambalar yanıyordu, kapılar açıktı. Çalışma odasının kapısında, M. Chasle'ın asık suratı göründü. Merakla Jacques'ı süzdü, kirpiklerini kırpıştırdı, sonra her zaman tekrarladığı gibi, "Ah! Siz miydiniz?" dedi.

Antoine, "Bir kerecik olsun adamcağız için oldukça önemli bir olay!" diye düşünmekten kendini alamadı ve kardeşini orada bırakarak telaşla odaya koştu.

Oda, karanlık ve derin bir sessizliğe gömülmüştü. Aralık duran kapıyı itti, önce kandilin ışığından başka bir şey görmedi; sonra babasının, yastığının üstündeki yüzünü gördü. Gözleri kapalıydı ve hiç kımıldamadan yatıyordu ama yaşadığı belliydi.

İçeri girdi.

Odanın içinde bir adım atar atmaz bir şeyler olmuş gibi, yatağın etrafında Thérivier ile Rahibe Céline'in, Adrienne'in ve tanımadığı yaşlı bir rahibenin toplanmış olduklarını gördü. Dr. Thérivier, "Vaktinde gelmeyeceksin diye korkmuştum" dedi telaşla. "Babanın böbreği tıkandı dostum. Süzmüyor artık. Hiç ama hiç... Ve yazık ki üremi, ihtilaçlı bir şekil aldı. Geceyi burada geçirdim. Kadınları yalnız bırakmamak için; eğer sen gelmeseydin erkek bir hasta bakıcı getirtmek üzereydim. Bu gece üç kriz geçirdi, sonuncusu kuvvetliydi."

"Ne vakitten beri böbrek süzmez ol..."

"Yirmi dört saatten beri. Rahibe ancak dün sabah farkına vardı bunun. İğneleri kaldırdı elbet."

Antoine başını sallayarak, "Eveeet..." dedi.

Bakıştılar. Thérivier, Antoine'ın ne düşündüğünü yüzünden açık açık okuyordu: "İki ay boyunca tek böbrekle yaşayan bir hastaya zehir verilirse, bu geç kalmış bir tedbir..." Başını önüne eğip kollarını yanına sarkıttı.

"Ne de olsa, katil değiliz herhalde... Üremi bu kadar ilerlemişken morfine devam edemezdik!"

Antoine bir şey demeden başıyla onayladı. Bunun üzerine Thérivier:

"Ben kaçıyorum. Öğleye doğru telefon ederim."

Sonra birden, "Dur yahu, kardeşin nerede?" diye sordu.

Antoine'ın gözlerinden bir parıltı geçti, gözlerini kapayıp açtı.

"Getirdim" dedi çabucak yok olan bir gülümseyişle. "Şurada."

Thérivier tombul elini sakalında gezdirdi. Gözlerinin içi gülerek Antoine'ı süzdü. Ama soru sormanın ne yeri ne zamanıydı. O sırada Rahibe Céline Antoine'a bir gömlek getirmişti. Thérivier rahibeye baktı, sonra arkadaşına, durumun ağırlığını gizlemeden, "Ben, gidiyorum. Bugünü kötü geçirecek" dedi. Antoine, kaşlarını çattı, rahibeye dönüp, "Morfinsiz çok sancı çeker, değil mi?" dedi.

"Çok sıcak kompresler koyuyorum... Keten tohumu lapası..." Antoine'ın inanmamış gibi yaptığını görünce, "Ne de olsa bu onu rahatlatır biraz" dedi.

"Hiç olmazsa kompreslerinizin üstüne laudanum da koysanız? Olmaz mı?" Çok iyi biliyordu ki morfinsiz... Ama hiçbir zaman çaresizlik içinde olduğunu düşünemezdi. "Ne gerekliyse bende var, aşağıda" dedi rahibeye. "Yine gelirim." Sonra Thérivier'yi kapıya iterek, "Geç!" dedi.

Evin öte tarafına giderken, "Jacques ne oldu acaba?" diye düşündü. Ama kardeşini arayacak vakti yoktu.

İki hekim hiç konuşmadan merdivenden hızlı hızlı indi. Son basamaklara gelince Thérivier geriye dönerek elini uzattı. Antoine arkadaşının elini sıkarken:

"Söyle bana Thérivier... Açıkça söyle... Ne olacak dersin? Şimdi durumunun kötülüğü hızla ilerleyecek değil mi?"

"Elbette, üremi devam ederse..."

Antoine, Thérivier'nin elini kuvvetle sıktı. Şu anda daha sabırlı ve olayları cesaretle göğüslemeğe hazır" hissediyordu kendisini... Artık bu, bir saat meselesiydi... Jacques da bulunmuştu.

Yukarıda M. Thibault'nun başucunda yalnız Adrienne ile yaşlı rahibe kalmıştı. Hastanın soluklarını duydukları zaman, bir krizin gelmek üzere olduğunu fark etmişlerdi. Parmakları kenetlenmiş, ensesi sertleştiği için başı arkaya devrilmişti.

Adrienne koridora fırladı.

"Rahibe Céline!"

Kimse yoktu. Antreye kadar koştu:

"Rahibe Céline! M. Antoine çabuk!"

M. Chasle ile çalışma odasında oturan Jacques kadının sesini duyunca odaya koştu.

Kapı açıktı. Bir iskemleye çarptı. Bir şey görmüyordu. Işığın önünde birileri kımıldadı. Daha sonra yatağın içinde bir kitle gözüne çarptı. Hasta, şiltenin kenarına kadar kaymıştı. Adrienne ile hastabakıcı kadın, kaldırıp düzgün yatırmak için boşuna uğraşıyorlardı. Jacques koştu, bir dizini yatağın kenarına dayadı ve babasının vücudunu kollarının arasına alarak kaldırdı. Sonra başını yastığa yerleştirdi. Hasta vücudun sıcaklığını, soluklarını kendisinde hissetmişti. Önündeki, gözbebekleri kaybolmuş, yalnız akları görünen gözleriyle her yere bakar gibi duran bu yüze bakıyordu. Tanınmaz hale gelmişti bu yüz. Jacques babasının sarsıntılar içindeki vücudu kollarının arasında öylece hareketsiz, eğilmiş kalmıştı. Hastanın gözbebekleri kayıyor, sonra bir süre bir noktaya dikiliyordu.

Sinirli hareketleri hafiflemeye, kan dolaşımı düzgün gitmeye başladığından beri hasta, yeniden canlanan gözleriyle yüzüne doğru eğilmiş olan bu genç yüzü tanımış gibi görünüyordu. Kaybolan oğlunu tanımış mıydı? Eğer bir an zihnine böyle şimşek gibi bir berraklık gelmişse, heyecanı arasında gözüne görünen karmakarışık

görüntülerle gerçeği ayırt edebiliyor muydu? Dudakları kımıldadı. Gözbebekleri büyüdü. Jacques, bu fersiz gözlere bakarken bir şeyi çok açık seçik hatırladı: Eskiden babası bir adı, bir tarihi hatırlamak istediği zaman bakışları böyle bulanık, dalgın bir ifade alırdı.

Jacques yumruklarına dayanarak doğrulmuştu. Boğazı düğümleniyordu. Hiç düşünmeden, "Baba... E..? Nasılsın baba?" diye kekeledi.

M. Thibault'nun gözkapakları ağır ağır kapandı. Belli belirsiz bir titremeyle alt dudağı kımıldadı, sakalı titredi, sonra gittikçe belirginleşen bir titreme göründü yüzünde, omuzlarında, gövdesinde. Hıçkırarak ağlıyordu. Gevşek ağzından suya daldırılmış boş bir şişeden çıkan gurultuyu andıran bir ses çıktı: Glu, Glu, Glu... Yaşlı rahibe bir parça pamukla çenesini silmek için elini uzattı. Jacques, gözleri yaş dolu bu kalkıp inen vücudun üzerine doğru eğilerek, budalaca bir sesle, "Haydi, söylesene baba? Nasılsın? Söylesene nasıl oldun baba?" diye tekrarlıyordu.

Rahibe Céline ile birlikte içeriye giren Antoine, kardeşini görünce durdu. Ne olup bittiğini anlamadı. Kaldı ki anlamaya da çalışmadı. Elinde yarısına kadar dolu bir bardak vardı. Rahibe de bir leğenle havluları getiriyordu.

Jacques doğruldu. Onu kenara çektiler. Hastayı tutup örtüyü açtılar.

Jacques odanın ta dip tarafına gitti. Kimsenin ilgilendiği yoktu kendisiyle. Öylece durup babasının acı çekmesini seyrederek bağrışını mı dinleyecekti? Hayır... Kapıya yürüdü, eşiği geçer geçmez bir yükten kurtulmuş gibi hissetti kendisini.

Koridor karanlıktı. Nereye gitmeli? Çalışma odasına mı? Burada M. Chasle ile baş başa kalmanın tadını yeterince tatmıştı. Adam bir iskemlenin üstüne tünemiş, yüzünde hep o boş gülümseyişi, kara haberi bekliyor gibiydi. Matmazel daha da çok çileden çıkartırdı insanı: İki büklüm, burnu yerde, her gürültüye kulak kabartarak, odadan odaya, kaybolmuş bir köpek gibi dolanıp duruyor, oturduğu yerden geçen herkesi durduruyor, o küçük varlığıyla bütün evi dolduruyordu.

Kapalı tek bir oda vardı, Gise'in odası, oraya sığınabilirdi. Ama ne olacaktı ki, Gise İngiltere'deydi!..

Jacques ayaklarının ucuna basarak içeriye girdi ve kapıyı kilitledi.

Hemen huzura kavuştu: Yalnız kalabilmişti sonunda, bütün bir gece ve bir gün süren baskılardan sonra! Oda soğuktu, elektrik yanmıyordu. Aralık ayının bu sabahında geciken gün doğuşunun aydınlığı hayal meyal seçilebiliyordu ancak. İlk anda Gise'le bu karanlık sığınak arasında bir ilişki kuramadı... Bir iskemleye çarptı. Oturdu, üşümüş gibi bir hareketle kollarını kavuşturdu; şimdi orada kendi içine çekilmiş, bir şey düşünmeden oturuyordu.

Nerede olduğunu fark ettiği zaman gün ışığı perdelerden sızıyordu. Bunların arasından birden dalların mavi gölgesini fark etti; Paris... Gise... Uyuklarken çevresinde, unuttuğu bir dekor ortaya çıktı. Bakındı. Bütün bu şeylerden her birine elleriyle dokunmuştu bir zamanlar, eskiden... Kendi fotoğrafına ne olmuştu? Duvarda, Antoine'ın portresinin yanında dikdörtgen şeklinde bir iz vardı. Gise onun resmini kaldırmıştı herhalde. Kahrından mı? Hayır? Kendisiyle birlikte götürmüştü, İngiltere'ye elbette! Ah! Her şey yeniden mi başlayacaktı?.. Her sarsılışında ayakları biraz daha dolaşan bir hayvan gibi omuzlarını silkti. Gise İngiltere'deydi bereket versin. Birdenbire ona karşı bir soğukluk duydu içinde. Onu düşünür düşünmez bir küçüklük hissetti kendinde.

Oralardan kurtulmayı o kadar istiyordu ki, bu odadan kaçıp gitmek için, yerinden fırladı. Bu arada babasının can çekiştiğini unutmuştu. Burada hiç olmazsa bir gölgeyle karşı karşıyaydı, hemen hemen yalnız gibiydi. Odanın ortasına kadar gelip masanın yanına oturdu. Kurutma kâğıdında Gise'in yazısının izleri vardı, mor mürekkebiyle... Heyecanlandı. Bu tersinden okunan kelimeleri çözmeye çalıştı. Sonra sumeni itti. Yeniden gözleri yaşla doldu. Ah! Unutsa, uyuyabilse! Kollarını masanın üstünde kavuşturdu, başını yasladı. Lozan, dostları... Yalnızlığı... Dönmeliydi, dönmeliydi oraya...

Uyuşukluğundan birinin kapıyı zorlamasıyla silkindi.

Antoine kendisini arıyordu. Saat on ikiyi çalalı çok olmuştu, hastanın azıcık rahatlamış olmasından yararlanarak bir şeyler yemek gerekiyordu.

Yemek salonundaki sofraya iki takım konulmuştu. Matmazel, M. Chasle'ı yemeğe evine göndermişti. Ona gelince Allah bilir, "Düşünecek ne çok şeyi" vardı yemeğe oturmak için.

Jacques hiç açlık duymuyordu. Antoine sessizce tıkınıyordu. Birbirlerine bakmaktan çekiniyorlardı. Ne kadar zamandır birlikte sofraya oturmuş değillerdi. Olaylar, heyecanlanacak kadar vakit bırakmadan birbirini kovalamaktaydı.

Antoine, "Seni tanıdı mı?" diye sordu.

"Bilmem."

Yeniden sustular. Jacques, tabağını iterek başını kaldırdı.

"Anlat bana Antoine ne olabilir? Durum nedir?"

"Mesele şu ki... Otuz altı saattir böbrek filtresi çalışmıyor! Anlıyor musun?"

"Evet. Öyleyse?"

"Eğer hiçbir şey zehirlenmeyi önlemezse... Bunu söylemek güç ama sanıyorum ki yarın... Belki de bu gece..." .

Jacques, yüreği rahatlamışçasına içini çekmemek için kendisini zor tuttu.

"Ya çektiği acılar?"

"Oh! Sorma!" dedi Antoine, yüzü kızarmıştı.

Kahveyi getiren Matmazel'in yüzünden sustu. Fincanını doldurmak üzere yanına geldiği zaman elleri öyle titriyordu ki Jacques kahve kabını ondan almak istedi. Bu bir deri bir kemik, soluk ve bunca çocuğun anısı sinmiş ellere bakarken yüreği kabardı. İhtiyar kızcağıza gülümsemek istedi. Yapamadı. Eğilip yüzüne bile bakamadı. Hiçbir şey söylemeden zavallıcık "Jacquot"sunun dönüşüne sevinmişti. Üç yıl boyunca öldü diye ardından ağlamıştı onun, döndüğü günden beri de şöyle başını kaldırıp doğrudan doğruya bu hortlağın gözlerine bakamamıştı.

İki kardeş yalnız kalır kalmaz Antoine:

"Sancıların gittikçe artmasını beklemeliyiz. Genellikle üremi gittikçe artan bir duyu-yitimi meydana getirir; rahat bir ölüm sağlar. Ama bu, ihtilaçlı bir şekil aldığı zaman..."

"Peki öyleyse neden morfini kestiniz?" diye sordu Jacques.

"Etkisi kalmadı da ondan, devam edersek öldürür."

Kapı birden rüzgâr gibi açıldı.

Hizmetçi kadının dehşet içindeki yüzünün görünmesiyle kaybolması bir oldu. Kadın seslenmek için kendisini zorlamış ama ağzından tek kelime çıkmamışı.

Antoine kadının peşinden koştu. Hiçbir şey düşünmeden bir umut doğmuştu içinde.

Jacques da yerinden kalkmıştı. Aynı umuda o da kapılmıştı. Bir saniye duraksadı, sonra ağabeyinin ardından gitti.

Hayır! Her şey bitmiş değildi. Sadece yeniden şiddetli bir kriz gelmişti birdenbire.

M. Thibault çenesini öyle kilitlemişti ki Jacques kapıdan dişlerinin gıcırtısını duydu. Yüzü mosmordu. Gözleri kaymıştı. Zaman zaman soluğu kesiliyor ve bir daha soluk alamayacak gibi oluyordu. Aynı anda Jacques'ın da soluğu kesiliyor, dönüp kardeşine bakıyordu.

Hastanın kollarıyla bacaklarının gerilmesi öyle bir dereceyi bulmuştu ki, kasılan vücudu şilteye ancak topukları ve kafasının arkasıyla değiyor, sonra her geçen dakika biraz daha yay biçimini alıyor, kasların gerilimi en son haddine çıkarak, bir çeşit titreşimle denge durumuna giriyordu. Öyle bir an geldi ki hastanın kalan bütün gücüyle büyük bir çaba harcadığı belli oldu.

Antoine, "Bir parça eter" dedi. Sesi Jacques'a son derece sakin gelmişti.

Kriz gittikçe artıyor, hastanın büzülen ağzından kesik kesik hırıltılar duyuluyordu. Başını sağa sola çevirmeye başladı: Düzensiz bir sarsıntı bütün vücuduna yayılmıştı.

Antoine, "Kolunu tut" dedi. Kendisi de öteki bileğini tutmuştu. Bu sırada rahibe de durmadan çırpınıp örtüleri dağıtan bacaklarını tutmaya çalışıyordu.

Bu uğraşma birkaç dakika sürdü. Sonra hastanın vücudundaki titremeler azalmaya başladı. Sara nöbetini andıran hareketler seyrekleşti. Başının sağa sola dönüşü durdu, dizlerin altındaki gerginlik geçti, bitkin bir halde uzandı.

Artık iniltiler başlamıştı:

"Of!.. Ay, ay... Of! Ay!.."

Jacques tuttuğu kolu yatağın üstüne bıraktı. Bu kolda parmak izlerinin kaldığını gördü. Gömleğin kof ağzı yırtılmış, yakasından bir düğme kopmuştu. Jacques hep aynı yakınmanın duyulduğu bu ıslak, sarkık dudaklardan gözünü ayıramıyordu. Sonra, birden duyulan heyecan, yemeğin yarım kalışının etkisi, bu eter kokuları midesini bulandırmıştı. Kendisini toparlamak istedi. Yüzünün sarardığını hissediyordu. Ancak sallanarak kapıya kadar gidecek kuvveti bulabildi kendisinde.

Yaşlı rahibeye, yatağı düzeltirken yardım etmekte olan Rahibe Céline birden Antoine'a doğru döndü. Yatak çarşafını eliyle havaya kaldırdı: Hastanın çırpındığı yerde hafifçe kanlı bir leke yayılmıştı.

Antoine hiçbir hareket yapmadı. Biraz sonra yataktan uzaklaşarak gidip şömineye yaslandı. Yeniden çalışmaya başlayan böbrek, zehirlenmenin etkilerini –kim bilir ne kadar süre için?– ertelemişti. Ama ne olursa olsun hastanın sonu gelmişti. Sadece bu an biraz gecikecekti. Birkaç gün belki... Antoine doğruldu, cesaret kırıcı düşüncelere bırakmak istemiyordu kendisini... Demek, savaş onun düşündüğünden de uzun sürecekti. Elden ne gelirdi ki? Uzun sürdüğü ölçüde daha iyi tedbir almak gerekiyordu. Her şeyden önce eldeki kuvvetleri kollamalıydı. Hastaya bakmak üzere sırayla nöbete girecek iki ekip kurmalıydı. Bunlara yedek olarak Léon'u da yukarıya çıkartacaktı. Kendisi, iki ekipte de bulunacaktı. Odadan uzaklaşmak istemiyordu. Bereket versin İsviçre'ye gitmeden önce birkaç gün serbest kalabilmeyi sağlamıştı. Hastalarından birinde acil bir durum meydana gelirse Thérivier'yi gönderir, Philip'e haber verir, hastaneye telefon edebilirdi. Eee, sonra? Önemli bir şeyler unuttuğunu hissediyordu. (Yorgunluk belirtisi, soğuk bir çay yaptırmalı). Ah! Gise, Gise'i unutmuştu. Akşam olmadan Gise'e yazmalıydı. İhtiyar Matmazel'in Gise'i getirtmekten henüz söz etmemiş olması ne kadar iyiydi.

Şöminenin önünde, mermerin kenarına tutunup ayakta durarak, birbiri ardından ayaklarını ateşe uzatıyordu. Nöbet ekiplerini örgütlemekle şimdiden harekete geçmiş sayılırdı; yine eskisi gibi kendine duyduğu güvene kavuşmuştu.

Odanın dip tarafında, ağrılarıyla baş başa kalan M. Thibault, gittikçe daha kuvvetle inleyip duruyordu. Rahibeler oturmuşlardı. Bu andan yararlanmak için Antoine bir iki yere telefon etmeye karar verdi. Odadan çıkacağı sırada, gidip hastaya yakından bakmak aklına geldi. Bu soluma, yüzünün gittikçe morarması... Yine yeni bir kriz mi? Jacques neredeydi?

Hemen o anda koridordan, konuşan birkaç kişinin mırıltısı duyuldu. Kapı açıldı. Rahip Vécard, Jacques'la birlikte içeriye girdi. Antoine kardeşinin yüzündeki inat ifadesini fark etti. Rahibin yüzü sakindi, gözleri parlıyordu. Bu sırada M. Thibault'nun iniltileri sıklaşmıştı. Birden kollarını önüne uzattı, parmakları bir ceviz kırılırken çıkan sesi andıran bir sesle büküldü.

Antoine elini eter şişesine doğru uzatıp, "Jacques" dedi.

Rahip duraksadı, belli etmeden istavroz çıkardı, sonra bir köşeye çekildi.

IV

O akşam, bütün gece, ertesi sabah Antoine'ın kurduğu iki ekip her üç saatte bir M. Thibault'nun başında nöbete girdi. Birinci ekip Rahibe Céline ile birlikte Léon ve aşçı kadın Clotilde'den kurulmuştu. Antoine hiç dinlenmemişti.

Krizler gittikçe sıklaşıyordu, nöbetler o kadar şiddetliydi ki hastaya bakanlar solukları kesilerek, ellerinden bir şey gelmeden acı çekişine seyirci kalıyorlardı. Yapacak bir şey yoktu. Nöbetlerle birlikte ağrılar da artıyordu; vücudunun hemen her noktası bir sancı merkezi haline gelmişti. İki nöbet arasında sürekli olarak hastanın hırıltılarından başka bir şey duyulmuyordu. Zavallı adamın beyni son derecede zayıflamış olduğu için etrafında olup bitenlerin farkına varamıyordu, öyle ki bazı anlarda sayıklıyordu bile. Ama duyarlığı canlılığından bir şey kaybetmemişti; eliyle sancıyan yerini gösteriyordu. Antoine aylardan beri yatağa serili yaşayan bu ihtiyarın dayanıklılığına şaşmıştı. Pek çok hasta görmüş olan rahibeler de buna şaşıp kalmışlardı. Günde birkaç kere sadece üreminin bu dayanmayı kıracağını düşünüyorlardı; yatağın kupkuru oluşundan, yirmi dört saattir hastanın böbreğinin çalışmadığını anlıyorlardı.

Daha ilk günden beri kapıcı kadın, gelip yalnız pencerelerin değil, panjurların da, hastanın iniltilerinin avludan duyulmaması için kapatılmasını söylüyordu. Bu iniltiler bütün binada korku yaratmıştı. Üçüncü katta, hastanın odasının tam üstündeki odada yatan gebe bir genç kadın, ölüm halindeki hastanın bağırmalarına dayanamayarak akrabalarının yanına gitmişti. Bu yüzden bütün kapılar, pencereler kapalı tutuluyordu. Aydınlık için de sadece başucu lambası yakılmaktaydı. Odayı havalandırmak üzere sürekli olarak ocakta odun yakıldığı halde, hastadan yayılan fena kokular, insanın soluğunu kesiyordu. Bu bozuk havanın, bu alacakaranlığın etkisiyle derin bir uyuşukluğa gömülen, üç gündür kendisini soluk soluğa getiren heyecanlar yüzünden bitkin hale gelen Jacques, on beş dakika kadar ayakta uyuyor, sonra vücudu sarsılarak uyanıyordu.

Odadan ayrılabildiği zaman Antoine'ın dairesine iniyor, anahtar kendisinde olduğu için kimse rahatsız etmeden tek başına kalabiliyordu orada. Hemen eski odasına koşup elbisesiyle divana uzanıyor, böylece biraz dinlenebiliyordu. Pencerenin tülünün arasından dışarıda yağan kar tanelerini görüyordu. Yağan kar karşıki evlerin

cephelerinin görünmesini önlüyor, sesleri duyulmaz hale getiriyordu. O anda Lozan hatırına geliyor. Escaliers Sokağı, Cammerzinn pansiyonu, Sophia ve arkadaşları gözünün önünde canlanıyordu. Her şey birbirine karışıyordu kafasında: İçinde yaşadığı an ile anıları; Paris'in karı ve oradaki kış günleri, bu odanın sıcaklığı ile İsviçre'deki küçük sobası, elbisesine sinen eter kokusuyla oradaki odasının sarı çam parkelerinden yayılan reçine kokusu... Sonra yerinden kalkıp Antoine'ın çalışma odasına geliyor, yorgunluktan bitkin halde bir koltuğa çöküyor: Uzun süredir boş bir istek ve kararsızlık içinde beklemiş gibi, bir mide bulantısı duyuyor, her şey son derecede yabancı görünüyordu kendisine.

Öğleden beri, nöbetler hemen hemen aralıksız birbirini kovalıyor, hastanın durumunun ağırlaştığı açıkça belli oluyordu. Jacques ekibiyle birlikte nöbete girdiği sırada sabahtan beri meydana gelen değişiklik karşısında şaşırmıştı: Kaslarının durup dinlenmeden gerilip gevşemesi, yüzünde zehirlenmeden meydana gelen şişlik, tanınmaz hale getirmişti can çekişen hastayı.

Jacques, Antoine'a durumu sormak istiyordu ama ikisi de bütün dikkatlerini hastaya yapılacak yardıma vermişlerdi. Kaldı ki, içine görülmediği uyuşukluk yüzünden düşüncelerini anlaşılabilir cümlelerle dışarı vurabilmesi için gerçekten çaba göstermesi gerekmekteydi. Zaman zaman, babasının içinde kıvrandığı sancılar karşısında derin bir acıma duygusuyla ağabeyinin gözlerinin içine bakarak ne düşündüğünü öğrenmeye çalışıyordu ama Antoine dişlerini sıkarak başını çeviriyordu.

Gittikçe şiddetlenen titremelerle geçmiş bir gecenin sonunda Jacques, birden içinde uyanan büyük bir öfkeyle ağabeyinin üstüne yürüdü, kolundan tutup odanın ta dip tarafına sürükledi. "Bu böyle sürüp gidemez Antoine!" dedi.

Sitemli, titreyen bir sesle söylemişti bunu. Antoine elinden bir şey gelmediğini anlatırcasına başını çevirdi. Jacques, ağabeyinin kolunu sarsarak, "Bir şeyler yap Antoine!" dedi. "Acısını dindirmek lazım! Bir şeyler yapmalı!"

Antoine önemsemiyormuş gibi kaşlarını çattı; uzun uzun hırıltılar çıkartan hastaya baktı. Ne yapmalıydı? Bir banyo mu? Elbette. Bunu daha önce düşünmüştü. Gerçekleştirebilir miydi? Banyo

evin öteki ucunda, mutfağın yanında, dar ve dik bir açıyla dönen koridorun sonundaydı. Çok zor bir işti bu... Ama yine de...

Birkaç saniye içinde durumu inceledi, kararını vermişti. Kafasında bir plan tasarlamıştı bile. Her nöbetten sonra gelen ve üç dört dakika süren bu güçsüzlük dönemlerinden yararlanmalıydı. Bunun için her şeyi bir araya getirmek gerekiyordu.

Başını kaldırdı, yaşlı rahibeye:

"Siz her şeyi bırakın, Léon'u çağırın bana. Rahibe Céline de iki çarşaf getirsin. Adrienne siz gidip küveti sıcak suyla doldurun, biz gelinceye kadar. Otuz sekiz derece olacak. Clotilde'e söyleyin havluları, sonra da yatağın içini ısıtsın. Haydi çabuk."

Dinlenmek için çekilmiş olan Rahibe Céline ile Léon tam vaktinde gelerek yatağın yanında Adrienne'in yerini aldılar. Yeni bir nöbet başlıyordu, bu seferki çok şiddetliydi ama kısa sürdü.

Nöbet sona erip de hırıltının yerini kesik kesik soluklar alınca Antoine yardımcılarını gözden geçirdi.

"Tam zamanı" dedi. Sonra Jacques'a:

"Durmayalım, kaybedecek bir dakika yok." İki rahibe, yatağın örtülerini kaldırmışlardı. Örtülerden bir pudra bulutu yükseldi; hastanın yer yer çürüyen vücudunun kokuları yayıldı odaya.

"Soyun hastayı. Çabuk!" dedi Antoine. "Léon, banyodan sonra yakmak üzere iki odun getir."

Hasta, "Ay! Ay!" diye inledi. Her gün vücudundaki yaraların kabukları biraz daha artıyordu: Kürek kemiğinde, kaba etlerinde, topuklarında. Talk sürüldüğü ve pansuman yapıldığı halde yatak çarşafına yapışıyordu bu yaralar.

"Durun" dedi Antoine. Çakısını çıkardı, babasının gömleğini boydan boya yırttı. Bez kesilirken çıkan hışırtıyı duyan Jacques ürpermişti.

Hastanın bütün vücudu ortaya çıktı. Etleri sarkık, beyazımtıraktı. Bu vücut hem şiş hem de sıska izlenimini veriyordu. Elleri, iskelet haline gelen kollarının ucunda boks eldivenleri gibi görünmekteydi. Ölçüsüz derecede uzun bacakları kıllı kemikleri andırıyordu. Bir demet kırlaşmış kıl memeleri arasından sarkıyordu. Bir başka öbek de, erkeklik organını yarıya kadar örtüyordu.

Jacques gözlerini başka tarafa çevirdi. Sonraları, birçok kereler, kendisinin dünyaya gelmesine sebep olan bu adamın çıplak vücudunu gördüğü anda zihnine hücum eden acayip düşünceyi

hatırlayacaktı. O anda adeta bir şimşek aydınlığı içinde bir gün Tunus'tayken, röportaj defteri elinde, böyle çırılçıplak, şişmiş, kılları ağarmış yaşlı bir İtalyan'ın vücudunu gördüğünü hatırladı, iri yarı bir berduşun cesediydi bu. Asılmış olarak bulmuşlar, sonra kızgın güneşte, bir meydanın ortasına uzatmışlardı boylu boyunca. Yan sokakların sürü sürü, renk renk elbiseli yumurcakları, koşuşup bağrışarak dönüp duruyorlardı çevresinde ölünün. Sonra, Jacques kendini öldüren bu adamın kızını görmüştü; çocuk denilecek yaştaydı kızcağız. Ağlayarak avludan geçip yumurcakları tekmeyle kovduktan sonra cesedin üstüne bir avuç ot serpmişti: Sinekler için ya da utancından.

Antoine, "Haydi Jacques" diye fısıldadı.

Antoine'la rahibenin, hastanın böbreklerinin altından geçirip uzattıkları çarşafı Jacques'ın bir ucundan tutması gerekiyordu.

Jacques istenileni yaptı. Ama birden eli bu nemli vücuda değince öyle altüst oldu ki, bütün vücudu şiddetli bir heyecanla sarsıldı, kaba bir duygu, acımayı ve etkilenmeyi aşan bir şeydi bu: İnsanın insana karşı duyduğu bencil şefkat.

Antoine, "Çarşafın ortasından" diye komut verdi. "İyi, o kadar kuvvetle değil. Léon, siz şuradan tutun. Şimdi yastığı kaldırın. Siz, Rahibe Céline bacaklarını kaldırın. Biraz daha. Yaralara dikkat. Jacques çarşafın baş tarafındaki bir ucu yakala, ben öteki ucundan tutacağım. Rahibe Céline ile Léon ayak ucundan tutsunlar. Oldu mu? Tamam. Bir deneyelim önce! Bir, iki!"

Dört köşesinden kuvvetle çekilen yatak çarşafı gerilerek, büyük bir güçlükle şiltenin üstünden yavaş yavaş havaya kalktı.

Antoine adeta sevinçle, "İyi" dedi. Ötekiler de bu sevinci paylaştı.

Antoine yaşlı rahibeye:

"Siz battaniyeyi üstüne örtün. Sonra önden giderek kapıları açın... Hazırız... Haydi..."

Kafile ağır ağır sarsıldı. Hasta inliyordu. M. Chasles'ın yüzü bir aralık kilerin kapısında göründü.

"Ayak tarafını indirin biraz" dedi Antoine.

Sıkıntılı bir sesle:

"Şurada... Dinlensek mi biraz? Hayır mı? Öyleyse... ileri... Dikkat et, dolabın anahtarına takılacaksın... Haydi gayret, geldik gibi, dönemece dikkat." Uzaktan banyonun içinde duran Matma-

zel ile iki hizmetçiyi gördü. "Haydi çekilin oradan!" diye bağırdı. "Beş kişi yeter. Adrienne, Clotilde, siz gidip yatağı düzeltin. Isıtın içini... Şimdi sıra bizde. Yan yan yürüyün kapıdan geçmek için: Tamam... Taşların üstüne bırakmayın, hay Allah! Kaldırın, kaldırın, biraz daha! Küvetin tam üstüne getirin. Sonra ağır ağır suya daldıracağız. Çarşafla birlikte elbette! Sıkı durun. Yavaşça. Biraz gevşetin. Tamam: Hah. Çok su koymuş Clotilde, her yandan taşacak. İndirin..."

Çarşafın çukurluğundaki ağır kitle ağır ağır suya battı, batarken de hacmine denk suyu her taraftan taşırdı, taşıyanları ıslattı; su, ta koridorlara kadar yerlere yayıldı. Antoine üstüne sıçrayan suları silkeledi ve, "On dakika mola!" dedi.

M. Thibault, herhalde sıcaklığın etkisiyle bir dakika kadar bağırmasına ara verdi, ama sonra yeniden ve eskisinden çok daha kuvvetle başladı. Çırpınmak istedi. Bereket versin çarşaf kollarına, bacaklarına sarılmıştı da hiç hareket edemez olmuştu.

Zaten çırpınışı da yavaş yavaş geçti. Artık bağırmıyordu: "Ay! Of! Ay! Of!" diye inliyordu. Az sonra iniltisi de durdu. Büyük bir rahatlığa kavuştuğu açıkça belli oluyordu. Memnunluktan gelen iç çekişleri andırıyordu "Ay!"ları, "Of!"ları.

Beş kişi küvetin çevresinde ayakları su içinde, dikiliyorlar ve bundan sonra ne yapacaklarını kaygıyla düşünüp duruyorlardı.

M. Thibault birden sesini yükselterek gözünü açtı.

"Ah! Sen misin?.. Bugün olmaz..." Çevresine bakınmaya başlamıştı. Ama oradakileri tanımadığı belli oluyordu. Sonra, "Bırakın beni" dedi. (İki gündür söylediği anlaşılabilir ilk kelimeler bunlardı.) Bir şeyler mırıldanıyormuş gibi dudakları oynadı, karmakarışık birtakım sesler duyuldu. Kulak kabartan Antoine birkaç kelimesini yakalayabilmişti:

"Saint-Joseph... Can çekişenlerin piri..."

Biraz sonra:

"Zavallı günahkârlar..."

Gözkapakları yeniden kapanmıştı. Yüzü sakindi. Kesik kesik, ama düzgündü solukları. Hastanın artık bağırmadığını görmek, herkes için inanılmaz bir dinlenme olmuştu.

Birdenbire, ihtiyar adam acayip, çok belirgin çocuksu bir gülüşle güldü. Antoine ile Jacques bakıştılar. Gözleri hep kapalıydı. Şimdi iyi seçilebilen ama bağırmaktan kısılan bir sesle,

Matmazel'in kendisine öğrettiği çocukluk şarkısının nakaratını söylemeye başladı.

Hop! Hop! Trilby trottine!
Hop! Vite! Au rendez-vous!*

Bir kere daha, "Hop... Hop!" dedi, sonra sesi işitilmez oldu.

Antoine'ın canı sıkılmıştı, başını kaldırıp bakmadı. "*Sözleştiğimiz yere...*" diye aklından geçerdi. "Zevksiz bir şey bu. Jacques ne düşünüyordu kim bilir?"

Jacques da tamamıyla aynı şeyleri hissetmişti. Rahatsızlığı işittiklerinden değil, işitenin yalnızca kendisi olmamasından ileri geliyordu. iki kardeş, birbirinden sıkılmıştı.

On dakika sona ermişti:

Antoine bir yandan banyoyu gözden geçirirken, bir yandan da dönüş manevrasını düşünüyordu:

"Bu ıslak çarşafın içinde götüremeyiz onu" dedi yavaşça. "Léon, gidip portatif karyolanın şiltesini getirin bana. Clotilde'den ısıttığı havluları isteyin."

Şilteyi ıslak taşların üstüne attılar. Sonra Antoine'ın komutlarına uyarak, çarşafın dört köşesinden tuttular, hastayı güçlükle banyodan çıkartıp suları sıza sıza şiltenin üstüne bıraktılar.

Antoine, "Çabuk kurulayın..." dedi. "İyi. Şimdi sarın onu battaniyeye, altından kuru çarşafı geçirin. Çabuk olalım, soğuk almasın."

Ama hemen ardından, "Soğuk alsa ne çıkar?" diye düşündü.

Çevresine bir göz attı. Her yer su içindeydi. Şilteler, çarşaflar sırılsıklamdı. Bir iskemle devrilmişti bir köşede. Banyo bir sel baskını sırasında feci bir sahnenin geçtiği yere benziyordu.

"Şimdi herkes yerine geçsin, yürüyelim."

Kuru çarşaf gerildi. Hastanın vücudu bir hamakta gibi bir an sallandı, sonra kafile su birikintileri içinde yalpalanarak, ayaklarıyla şapırtı çıkartarak yürüdü; ardında ıslak bir iz bıraka bıraka koridorun dönemecinde gözden kayboldu.

Birkaç dakika sonra M. Thibault yeniden düzeltilmiş olan yatağına yatmış, başını yastığın ortasına yaslamıştı. Kolları gevşek gevşek battaniyenin üstüne uzanmıştı. Hiç kımıldamadan yatıyordu, benzi soluktu, günlerden beri ilk defa ağrı duymuyor gibiydi.

---

* Hop! Hop! Trilby dörtnala! / Hop! Çabuk! Git sözleştiğimiz yere! (ç. n.)

Ama bu rahatlık pek uzun sürmedi.

Saat dördü çalarken Jacques, biraz dinlenmek üzere alt kata iniyordu. Tam bu sırada Antoine kendisini aralıkta yakaladı.

"Çabuk! Boğuluyor!.. Cautrot'ya telefon et. Fleurus 54-02. Cautrot, Sèvres Sokağı'nda. Derhal üç dört tane oksijen tüpü göndersinler... Fleurus 54-02."

"Bir taksiyle ben gitsem?"

"Olmaz. Triportörleri var. Haydi telefon et, sana ihtiyacım olacak."

Telefon, M. Thibault'nun çalışma odasındaydı.

Jacques oraya koştu. Öyle yıldırım gibi içeriye girmişti ki M. Chasle iskemlenin üstünde sıçradı.

Jacques telefonu eline alırken, "Babam boğuluyor!" diye bağırdı.

"Alo? Cautrot şirketi mi?.. Hayır mı? Orası Fleurus 54.02 değil mi?"

"Alo santral... Rica ederim santral... Bir hasta için!.. *Fleurus El-li Dört... Sı-fır i-ki!..*

"Alo!.. Cautrot şirketi mi? Burası Dr. Thibault'nun evi... Evet... Gönderebilir misiniz?"

Kolunu telefonun durduğu konsola yaslayarak, iki büklüm olmuş, arkasını da odaya dönmüştü; konuşurken, gözleri dalgınca önündeki aynaya doğru kaydı: Açık bir kapının ağzında Gise put kesilmiş gibi kımıldamadan durarak kendisine bakıyordu.

V

Gise, Clotilde'in Matmazel'in izniyle Londra'ya çektiği telgrafı dün almıştı. O sırada Antoine Lozan'da bulunuyordu. Sabahleyin erkenden yola koyularak kimseye haber vermeden Paris'e gelmiş, bir arabaya atlayarak Üniversite Sokağı'na kapağı atmıştı. Kapıcı kadına bir şey sormaya cesaret edemeyerek, yüreği çarpıntılar içinde yukarı kata çıktı.

Kapıyı Léon açtı. Adamı bu katta görünce kaygılanıp, "M. Thibault nasıl?" diye sordu.

"Daha..."

Yandaki odadan birinin bağırmaları kulağına gelmişti: "Yani siz Fleurus 54-02 değil misiniz?"

Gise'in bütün vücudu ürperdi. Sanrı mıydı bunlar?

"Alo... Rica ederim, bir hasta için..."

Genç kız valizini yere bırakıverdi. Bacakları titriyordu. Ne yaptığını kendisi de bilmeden, aralık duran çalışma odasının kapısını itti.

İşte oradaydı, dirseklerini konsola dayamıştı. Gözkapakları inik, yüzü silik bir gölge gibiydi. Profilden yansımıştı aynaya. Jacques'ın öldüğüne hiçbir zaman inanmamıştı. Bulunmuştu işte; babasının baş ucuna gelmişti...

"Alo! Burası Doktor Thibault'nun evi... Evet... gönderebilir misiniz?"

Yavaş yavaş göz göze geldiler. Jacques telefonun ahizesini hep elinde tutarak olduğu gibi geriye döndü, karşı tarafla konuşmasını kesmeden, "Gönderebilir misiniz?" diye tekrarladı. Boğazı düğümlenir gibi olmuştu. Tükürüğünü yutmak için büyük bir çaba harcadı. Ağzından sadece boğuk bir "Alo!" çıktı... şimdi nerede olduğunu, niçin telefon ettiğini bilmiyordu. Zihnini zorlayarak bir şeyler hatırlayabildi: Antoine, ölüm halindeki hasta, oksijen... "Babam boğuluyor..." dedi kendi kendine. Sağır edici titreşimler uğulduyordu kafasının içinde.

"Peki, dinliyorum!" dedi sabırsızlanan bir ses. Bu, damdan düşmüşçesine gelene karşı büyük bir öfke uyandı içinde. Ne yapmaya gelmişti? Ne istiyordu kendisinden? Ne diye buradaydı hâlâ? Her şey bitmiş değil miydi? Bitmiş...

Gise kımıldanmamıştı. Esmer yüzünde o yuvarlak, simsiyah, sadık bir köpeğin gözlerini andıran güzel gözleri hayretten büsbütün artan bir pırıltıyla parlıyordu. Çok zayıflamıştı. Jacques açık seçik daha da güzelleşmiş olduğuna karar veremedi ama böyle bir duygu vardı içinde.

Sessizliğin ortasında M. Chasle'ın sesi bir saatli bombanın patlaması gibi gürledi birden. "Ah! Siz misiniz?" diye sordu budalaca gülümseyerek.

Sinirli bir halde ahizeyi yanağına bastıran Jacques, içindeki öfkeyi belli etmeyen bakışlarını aynadaki güzel görüntüden ayıramıyor ve kekeliyordu: "Gönderebilir misiniz? Hemen... Oksijen... bir triportörle... Ne? Tüple elbet... Boğulmakta olan bir hasta için..."

Gise, olduğu yerde mıhlanıp kalmış, kirpiklerini bile oynatamadan Jacques'ı seyrediyordu. Kaç kereler, yıllarca bekleyişten

sonra bir gün onunla karşılaşacağı, başını göğsüne yaslayacağı ana kavuşmuştu. Şimdi o anı yaşıyordu genç kız. Şuracıkta kendisinden üç adım ötedeydi o. Ama başkaları kendilerine bağlamıştı onu, bir yabancıydı şimdi. Bakışları, Jacques'ın gözlerinde sert bir şeylere çarpıyordu, reddetme gibi bir şeydi bu. Bunu olduğu gibi kavramadan önce bile, gerçekle hayalleri arasındaki farklılık ona yine acı çekeceğini hissettirmişti.

Jacques da, telefonda konuşurken, gözünü Gise'in yüzünden ayırmamıştı hiç. Bu bakışla birleşmişlerdi ikisi de. Bu arada Jacques doğrularak, metin, çok metin bir sesle, "Evet. Üç, dört tüp oksijen... Hemen..." diyordu.

Şimdi, sesini her zamankinden daha çok yükselterek, genzinden, kayıtsızmış gibi zoraki bir tonla konuşuyordu: "Ah! Affedersiniz, adres... Dr. Thibault, Üniversite Sokağı No. 4... Hayır, 4 dedim... Doğruca ikinci kata çıkın... Rica ederim, çok rica ederim... Çabuk olun, durumu çok ağır hastanın!"

Telaş etmeden ama biraz güvensiz bir hareketle ahizeyi yerine taktı.

Ne biri ne de öteki, yerlerinden kımıldamaya karar veremiyorlardı. Sonunda Jacques, "Günaydın" dedi.

Genç kızın bütün vücudu ürpermişti. Gülümsemek, cevap vermek üzere ağzını hafifçe açtı. Ama Jacques gerçeği birdenbire kavramış gibi bulunduğu yerden ayrıldı. "Antoine beni bekliyor" diyerek hızlı hızlı odadan çıktı. "M. Chasle durumu anlatır sana... Babam boğuluyor... Şu berbat zamanda geldin..."

Genç kızın bütün vücudu gerilmişti, "Evet... Git, çabuk git!" dedi.

Gözleri yaşlarla doldu. Hiçbir belirli düşüncesi, buna sebep olan hiçbir pişmanlık yoktu: Duyduğu tek şey, bir çeşit sersemleme ve zayıflık gibi bir şeydi. Jacques'ı arkasından gözleriyle izledi. Yüzünü gördüğü andan beri o kendisine daha canlı görünüyor, ona kavuştuğuna daha çok inanıyordu. Delikanlı gözden kaybolunca ellerini kavuşturup! "Jacquot..." diye mırıldandı.

M. Chasle, hiçbir şeyin farkında olmadan bu sahneyi seyretmişti. Gise'le yalnız kalır kalmaz, konuşma kapısı açmayı nezaket gereği saymıştı.

"İşte ben, gördüğünüz gibi Mlle Gise, buradayım" dedi. Bunu söylerken de üstüne tünediği iskemleye tutunmuştu. Gise gözyaş-

larını göstermemek için başını çevirdi. Adam, bir süre durduktan sonra, "Başlanabilmesini bekliyoruz" diye ekledi.

Sesinde öylesine bir içtenlik vardı ki, buna şaşan Gise, "Neyin başlamasını?" diye sordu.

İhtiyarcık, gözlüklerinin altından gözünü kırptı ağzından fazla bir şey kaçırmak istemiyormuşçasına dudağını ısırdı.

"Duaya, küçükhanım..."

Jacques, bir sığınağa koşar gibi kendisini babasının odasına attı.

Tavan lambası söndürülmemişti. Yatağının içinde oturtulmuş olan M. Thibault'ya bakmak korku veriyordu insana: Kafası arkaya devrilmiş, ağzı yarı açık; kendisini tamamıyla kaybetmiş gibi görünüyordu. Yuvalarından fırlamış gibi görünen gözleri açık ve hareketsiz, cansızdı. Antoine babasını iki eliyle tutarken, Rahibe Céline, yaşlı rahibenin verdiği yastıklarla hastanın arkasını, yanlarını besliyordu.

Antoine kardeşini görünce, "Pencereyi aç!" diye bağırdı.

Pencereden içeri dolan rüzgâr, hastanın soluk yüzüne değdi, burun delikleri titremeye başladı, ciğerlerine azıcık hava girmişti. Soluk alışı zayıftı, kesik, sıktı. Soluk verişi çok uzun sürüyordu her seferinde öyle ki bunun, hastanın son nefesi olduğu sanılırdı. Jacques, Antoine'ın yanına gelmişti, yavaşçacık, "Gise geldi" dedi.

Antoine, kımıldanmadan, hafifçe kaşlarını çattı. Ölüme karşı giriştiği bu ağır savaşta bir saniye boş bulunmak istemiyordu. Tıpkı ringde dövüşen bir boksör gibi, bütün kasları gerilmiş, gözünü hastasından ayırmıyordu hiç, bir an bile; iki gündür boğuştuğu ölümün babası için bir kurtuluş olduğunu düşündüğünü aklına getirmiyordu.

"Oksijen gelmek üzere" dedi kendi kendine. "Beş dakika belki dayanabilir. Tüp gelir gelmez... Ama hareketlerimde serbest olmalıyım, rahibe de..."

"Jacques, git birini daha bul bana... Adrienne'i ya da Clotilde'i bul... Kim olursa olsun... İkiniz hastaya yardım edeceksiniz."

Mutfakta kimse yoktu, çamaşırhaneye koştu. Yalnız Gise'le halası vardı orada. Bir saniye duraksadı, vakit geçiyordu...

"Haydi gel sen" dedi. Sonra Matmazel'i antreye doğru iterek, "Siz sahanlıkta durun. Oksijen tüplerini getirecekler. Hemen bize yetiştirirsiniz."

Yatağın yanına geldikleri zaman M. Thibault komaya girmiş bulunuyordu. Yüzü mosmor kesilmiş, ağzı alabildiğine açılmıştı. Dudaklarının kenarından koyu renkli bir sıvı sızıyordu.

"Çabuk, şurada durun!" diye bağırdı Antoine.

Jacques, ağabeyinin, Gise de rahibenin yerini aldılar. Rahibe Céline'e, "Dilini çekin!" dedi Antoine. "Bir bezle, bezle..."

Gise hastaya bakmasını çok iyi bilirdi. Londra'da hastabakıcılık kursuna gitmişti. Hastanın yana yıkılmasına engel olup bileğini tuttu. Antoine'ın yüzüne bakıp onayını aldıktan sonra, rahibenin M. Thibault'nun dilini çekişine uygun olarak, hastanın kolunu indirip kaldırmaya başladı. Jacques da öteki kolunu tutup aynı hareketi yapıyordu. Ama sanki boğazı sıkılıyormuş gibi M. Thibault'nun yüzü şişmeye başlamıştı.

"Bir... İki... Bir... İki..." diye Antoine tempo tutuyordu.

Kapı açıldı.

Adrienne elinde bir oksijen tüpüyle koşarak girdi.

Antoine tüpü kadının elinden aldı, musluğunu açarak hastanın ağzına soktu.

Bundan sonraki dakikalar uzadıkça uzuyordu sanki. Bir ara iyilik belirtileri görüldü, sonra, hastanın yüzündeki morarma geçmeye başladı. Kan dolaşımı eski haline gelmişti. Kesik kesik solunum başlamıştı yine.

Dirseğiyle vücudu arasında tüpü sıkıştıran ve hastasından gözünü ayırmayan Antoine'ın bir işareti üzerine, Gise'le Jacques hastanın kollarını bıraktılar.

Antoine'ın işareti tam vaktinde imdadına yetişti Gise'in, takati kesilmişti çünkü; çevresindeki şeyler sallanıyordu. Bu yatağın kokusuna katlanılmıyordu. Bir adım kadar geriye gitti, fenalaşmamak için bir koltuğun arkalığına tutundu.

İki kardeş yatağın üstüne eğilmişlerdi.

M. Thibault, yastıkların ortasında ağzı musluk yüzünden yarı açık, sakin bir yüzle dinleniyordu. Vücudunu dik tutmak ve soluk alışını kontrol etmek gerekiyordu. Şimdi tehlike biraz uzaklaştırılmıştı.

Hastanın nabzına bakmak üzere, Antoine tüpü rahibeye vererek, yatağın kenarına ilişti. O da birdenbire yorgunluktan bitkin halde olduğunu hissetmişti. Nabız atışları düzensiz ve çok ağırdı. "Bu böylece, yavaşçacık olup bitse..." dedi içinden. Bu dilek ile

hastasını boğulmaktan kurtarmak için çalışması arasındaki çelişki gözüne çarpmamıştı henüz. Başını kaldırdığında, Gise'in bakışlarıyla karşılaşınca ona gülümsedi. Genç kızı bir alet gibi kullanmıştı, onun Gise olduğunu düşünmeden; şimdi genç kızı aniden burada görünce kalbine bir sevinç dalgası doldu. Gözlerini yeniden can çekişen hastaya çevirdi. Ve, "Eğer oksijen beş dakika geç kalmış olsaydı, her şey bitmiş olacaktı" diye düşünmekten kendini alamadı.

VI

Boğulma krizi, M. Thibault'yu banyonun sağladığı rahatlıktan yoksun bırakmıştı. Çok geçmeden titreme nöbetleri yeniden başladı. Kısa süren uyuklaması sırasında hasta, acılara dayanabilmek için, yeniden güçlenmişe benziyordu.

İlk kriz ile ikincisi arasında yarım saatten fazla bir zaman geçmişti. Karnındaki sancılar ve ağrılar da büsbütün arttı. Çünkü bütün bu süre içinde hastanın inlemeleri kesilmemişti. Üçüncü nöbet, ikincisinden bir çeyrek saat sonra başladı. Bundan sonra krizler birbirini kovaladı, birkaç dakika ara ile gelen bu krizler aynı şiddette değildi.

Sabahleyin uğrayan, öğleden sonra da birkaç kez telefon eden Dr. Thérivier, akşam saat dokuzdan biraz önce geldi. Odaya girdiği sırada M. Thibault öylesine şiddetle çırpınıyordu ki doktor kendisini tutanların kuvvetten düştüklerini görerek yardımlarına koştu. Hastanın bacağını tutmak istedi, ama bacak elinden kurtuldu ve doktor yediği müthiş bir tekmeyle az kalsın yere kapaklanacaktı. İhtiyarın böylesine bir yedek gücü oluşu anlaşılır gibi değildi.

Bu çırpınış biter bitmez Antoine arkadaşını odanın bir köşesine çekti. Konuşmak istiyordu, birkaç kelime söyledi de (doktor, hastanın bağırmaları yüzünden bunları duymamıştı); ama birden dudakları titreyerek sustu. Thérivier, Antoine'ın yüzünün birden bozulması karşısında çok üzülmüştü. Antoine kendisini toparlamak için çaba harcayarak, Thérivier'nin kulağına, "Görüyorsun dostum... Görüyorsun... Artık hiçbir şey yapılamaz... İnan ki..." diye fısıldadı.

Dr. Thérivier genç arkadaşını derin bir şefkatle süzüyordu, kendisinden bir kurtuluş yolu göstermesini bekler gibi bir hali vardı. Thérivier önüne baktı.

"Sakin ol" dedi, "sakin ol..." Bir süre sustuktan sonra:

"Düşün... Nabız zayıf, otuz altı saattir idrar sökmüyor... Üremi ilerlemekte, nöbetin biri bitmeden biri geliyor... Artık gücünün sonuna geldiğini anlıyorum. Biraz daha sabır, sonu yaklaştı."

Antoine sırtını kamburlaştırmış, gözü hastanın yatağına dalmıştı. Cevap vermedi. Yüzünün ifadesi tamamıyla değişmişti. Uyuşmuş gibiydi. "Sonu yaklaştı..." Belki de doğruydu bu?

Jacques içeri girdi, arkasından da Adrienne ile ihtiyar rahibe. Nöbet değiştirme saatiydi.

"Ağabeyinizin biraz dinlenebilmesi için gece ben de yanınızda olacağım" dedi Thérivier.

Antoine bunu duymuştu. Nihayet bu odanın dışında, sessizlik içinde bulunabilmek –uzanmak, belki de uyumak, unutmak– isteği öylesine kuvvetliydi ki, birkaç saniye Thérivier'nin yardımını kabul etmeyi düşündü. Ama hemen o anda, "Hayır, dostum" dedi kararlı bir sesle. "Teşekkür ederim. Hayır."

Neden olduğunu söyleyemezdi ama, razı olmamak gerektiğini derinden hissediyordu.

Sorumluluğuyla baş başa kalmak ve kaderin karşısında yalnız olmak... Öteki, elini havaya kaldıracak gibi olmuştu. Antoine, "Diretme" dedi. "Kararlıyım. Bu akşam yeterli sayıdayız ve sağlamız. Sen gücünü sonraya sakla."

Thérivier omuz silkti. Durumun birkaç gün sürebileceğini düşündüğü ve her zaman Antoine'ın isteğine boyun eğmeye alışık olduğu için, "Öyle olsun. Ama yarın akşam istesen de istemesen de..." demekle yetindi.

Antoine istifini bozmadı. Yarın akşam mı? Yarın da yine bu çırpınmalar, bu bağırmalar ha? Olmayacak şey değildi elbet. Olabilirdi de... Öbür gün de. Neden olmasın?.. Kardeşiyle göz göze geldi. Yalnızca Jacques ağabeyinin bakışlarındaki derin kederi sezip paylaşmıştı.

Şimdi iniltiler yeni bir nöbetin başlangıcını haber veriyordu. Antoine elini arkadaşına uzattı. Thérivier bu eli bir süre ellerinin arasında tuttu. "Cesaret!" diye mırıldanacaktı, ama elinden gelmedi, tek kelime söylemeden çıkıp gitti. Antoine arkasından

bakıyordu. Kaç kere o da ağır bir hastanın başucundan ayırırken, bir kocanın elini sıktıktan sonra yapmacıklı bir gülümseme belirmişti yüzünde, bir anneyle göz göze gelmekten çekinmişti; kaç kereler arkasını döner dönmez, şu anda Thérivier'nin kaçışındaki bir yükten kurtulma duygusunu duymuştu içinde!

Akşam saat onda, aralıksız birbirini kovalayan krizler, artık en yüksek derecesine ulaşmış gibi görünüyordu...

Antoine yanındakilerin cesaretlerinin zayıfladığını, güçlerinin azaldığını, hasta bakımının gevşeyip savsaklandığını hissediyordu. Genellikle başkalarının gevşekliği onun iradesini büsbütün çelikleştirirdi. Ama artık öyle bir noktaya gelmişti ki iradesindeki manevi güç vücudunun tükenişine karşı koyamıyordu. Lozan'a gittiğinden beri dört gündür başını yastığa koymamıştı. Yemek de yememiş gibiydi. Sadece o gün, kendisini zorlayarak biraz süt içmişti; arada sırada bir fincan dolusu soğuk çay içerek ayakta durabiliyordu. Gittikçe artan sinirliliği, ona enerjik bir görünüş veriyordu ama aldatıcı bir şeydi bu. Aslında, böyle bir durumun gerektirdiği bu sabır, bu bekleyiş, bu bir tükenişin felce uğrattığı uğraş, onun mizacına hiç uymayan şeylerdi. Bu da ondan dayanılmaz bir çaba istiyordu. Ama yine de ne olursa olsun dayanmak, aynı mücadelelerle tükenmek gerekiyordu; bunlar durmadan ortaya çıkıyordu da ondan!

Saat on bire doğru, bir krizden sonra, dördü birden iki büklüm halde hastanın çırpınışlarına bakarken Antoine birden doğruldu, üzüntüsünü açığa vuran bir hareket yaptı. Yatak çarşafında yeniden bir ıslaklığın yayıldığı görülüyordu: Böbrek bir kere daha bol bol çalışmaya başlamıştı.

Jacques birden büyük bir öfkeye kapılarak babasının kolunu bıraktı. Bu kadarı da fazlaydı artık. Sadece, zehirlenmenin ilerlemesi yüzünden hastanın sonunun yakın olduğu düşüncesi onun uzakta durmasına yardım ediyordu. Ama ne oluyordu şimdi, kimsenin bir şey bildiği yoktu. Sanki iki gündür ölüm, kudurmuşçasına tuzağını hazırlamış durmuştu: Ama yay iyice gerildiği anda, her şey yeniden başlıyordu.

Jacques ne kadar canının sıkıldığını artık saklamıyordu. Vücudu tir tir titreyerek, öfkeli bir halde en yakın koltuğa çöktü; dirsekleri

dizlerinde, elleriyle gözlerini kapayarak üç dakika kadar uyukladı. Her nöbet gelişinde omuzuna dokunarak ona haber veriyorlardı, o da sıçrayarak uyanıyordu.

Gece yarısından biraz önce durum çok kötüleşmişti, artık yapacak bir şey yok gibiydi.

Üst üste çok kuvvetli üç krizden sonra bir dördüncüsü baş gösterdi. Bu seferki korkunçtu: Her zaman görülen olaylar bir misli daha artmıştı. Solunum durdu duracak; hastanın yüzüne kan hücum etmiş, gözleri yerlerinden fırlamıştı. Kollarının dirsekten aşağısı bükülmüş, elleri görünmez olmuştu; sivri sakalının altındaki bilekleri kesik birer kol parçası gibi görünüyordu. Kolları bacakları titriyor, gerilen kasları kopacak neredeyse. Gerilme dönemi hiçbir zaman bu kadar uzun sürmemişti: Saniyeler geçiyor ama nöbetin şiddeti azalmıyordu: Hastanın yüzü kara bir renk almaya başlamıştı. Antoine ölmek üzere olduğunu sandı.

Sonra salya sızan dudaklarından arasından bir hırıltı çıktı. Kollar birden gevşedi. Çırpınma dönemi başlıyordu.

Gittikçe öyle şiddetli bir hal aldı ki bu çırpınmalar, bunları durdurmak için hastaya deli gömleği giydirmek gerekirdi. Antoine ve Jacques, yaşlı rahibenin ve Adrienne'in de yardımıyla hastanın kollarından, bacaklarından tutuyorlardı. Yaşlı adamın vücudu sarsıldıkça, karambolde kalmış gibi, yalpalanıyor, birbirine çarpıyorlardı. Önde Adrienne yakaladığı bacağı bırakmak zorunda kalmıştı; tekrar tutamadı. Sarsıntıların etkisiyle arkasına yarı yarıya devrilmiş olan yaşlı rahibe dengesini kaybetti: Hastanın öteki baldırı ellerinin arasından kaydı. Artık serbest kalan bacakları havada çırpınmaya başlamıştı. Öyle ki, karyolanın tahtasına çarptıkça topukları sıyrılıp kanıyordu.

Antoine'la Jacques, kan ter içinde iki büklüm, bu çırpınan vücudu zapt etmek için uğraşıyorlardı, zira hasta neredeyse yataktan dışarı fırlayacaktı.

Bu çılgınca çırpınış sona erince (başladığı gibi, birden sona erivermişti) ve hasta yeniden yatağın ortasına yatırıldığı zaman Antoine birkaç adım geri gitti. Sinirleri öylesine gerilmişti ki dişleri birbirine çarpıyordu. Titreyerek şöminenin yanına varabildi. Ocağın üstündeki aynaya bakınca, darmadağınık saçlarını, yüzünün bozukluğunu, gözlerinin bulanıklığını gördü, topuklarının üstünde dönerek bir koltuğa yığıldı; başını ellerinin arasına

alıp hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bıkmıştı artık, beklemiş, beklemişti!.. İçindeki o güçlüklere karşı koyan kuvvetler şimdi tek bir noktada toplanmıştı: Bitsin artık! Ne olursa olsun... Üst üste birkaç gün, birkaç gece daha bu cehennem azabına katlanmaktansa...

Jacques da yanına geldi. Başka bir zamanda kardeşinin boynuna sarılırdı ama enerjisi gibi, duyguları da uyuşmuştu şimdi. Bu derin keder karşısında felce uğramıştı sanki. Olduğu yerde donup kalmıştı. Antoine'ın perişan gözyaşları içindeki buruşmuş yüzünü şaşkınlıkla seyrediyordu. Bu yüz birden, geçmişte bir gün, tanımadığı bir çocuğun gözyaşları içinde gördüğü yüzünü hatırlattı ona.

Sonra, birçok kereler zihnine takılan bir şey aklına geldi, "Konsültasyon için birini çağırsan Antoine?" dedi.

Antoine omuz silkti. En küçük bir güçlüğü bile yenebilmek kabil olsaydı bütün meslektaşlarını, kendisi buraya toplamaz mıydı? Adeta tersleyerek cevap verdi ama Jacques ne demek istediğini kavrayamadı. Hastanın bağırmaları yeniden başlamıştı. Bu da yeni bir krizin başlamasından önceki durumdu.

Jacques öfkelenmişti.

"Ama yeter, bir şeyler yap Antoine, yapabileceğin bir şey yok mu?" diye bağırdı.

Antoine dişlerini sıkıyordu. Gözleri kuruydu. Başını kaldırdı, sert sert kardeşinin yüzüne bakıp, "Var. *Bir* şey var ki her zaman yapılabilir" dedi. Jacques anlamıştı. Ne başını eğdi ne herhangi bir hareket yaptı.

Antoine bir şeyler sorarcasına yüzüne bakıyordu.

"Bunu hiç düşünmedin mi sen?" diye kekeledi.

Jacques başıyla kısaca, evet anlamına gelen bir işaret yaptı. Şimdi Antoine'ın ta gözlerinin içine bakıyordu. O dakikada ikisinin de birbirine benzediklerini belirsizce hissetmişti: Kaşlarının arasında aynı kırışıklık, yüzlerinde aynı umutsuzluk ve cesaret ifadesi ve aynı "her şeyi yapabilirim" diyen çehre.

Loşlukta, ocağın kenarındaydılar. Antoine oturuyordu, Jacques ayaktaydı. Hastanın bağırmaları sürüp gidiyordu ama, yatağın önünde diz çöken iki kadın, yorgunluktan ölü gibiydiler, bir şey duydukları yoktu.

Bir süre sonra yine Antoine söze başladı: "Bunu yapabilir misin sen?"

Bu, çetin olduğu kadar açıkça sorulmuş bir soruydu. Ama Antoine'ın sesinde yine de hafif bir titreme vardı. Jacques bu sefer ağabeyiyle göz göze gelmekten kaçındı; dişlerinin arasından, "Bilmem ki... Belki de yapamam..." dedi.

"Eh! Öyleyse ben yaparım!.."

Birden doğruldu. Bir süre kımıldamadan ayakta durdu. Jacques'a doğru, eliyle kararsızlığını gösteren bir işaret yaptı. Eğilerek, "Kötü düşünmüyorsun değil mi benim için?" diye sordu.

Jacques duraksamadan, "Hayır Antoine" diye cevap verdi yumuşak bir sesle.

Yeniden bakıştılar. Ve Paris'e döndüklerinden beri ilk defa, sevince benzeyen bir duygu uyanmıştı içlerinde.

Antoine şömineye gitti. Kollarını yana doğru açarak, mermeri avuçlarının arasında sıktı, sonra eğilerek ateşi seyre daldı.

Karar verilmişti. İş bunu gerçekleştirmeye kalıyordu. Ama ne zaman ve nasıl? Jacques'tan başka kimse tanık olmadan. Az sonra, gece yarısı olacaktı. Saat birde Rahibe Céline'le Léon nöbete gireceklerdi, bir saatten önce ne yapacaksa yapmalıydı. Bundan daha basit ne vardı! Önce hastayı zayıf düşürmek için kan almalıydı; uyuklayınca yaşlı rahibe ile Adrienne'e dinlenmeleri bahanesiyle izin verilirdi nöbet değişiminden önce. Bir kere Jacques'la yalnız kalınca... Göğsünü eliyle yokladı... Parmakları küçük morfin şişesine değdi. Bunu cebine koymuştu o günden beri... Hangi günden beri?.. Paris'e geldiği sabahtan beri... Thérivier ile laudanum bulmak için aşağıya indiği zaman, hatırlıyordu, sahiden, ne olur ne olmaz diye gömleğinin cebine bu şişe ile şırıngayı koymuştu. Ne olur ne olmaz diye mi? Neden? Her şeyi kafasında kararlaştırmıştı da, ayrıntılarıyla uygulamak kalmıştı sanki...

Bu sırada yeni bir nöbet başlamak üzereydi. Geçmesini beklemek gerekiyordu. Jacques gayrete gelmiş, şimdiden yerini almıştı. Antoine yatağa yaklaşırken içinden, "Son kriz" dedi. Jacques'ın kendisine dikilen gözlerinde aynı düşünceyi okur gibi olmuştu.

Bereket versin hastanın vücudunun kasılması, öncekinden daha kısa sürmüştü. Ama çırpınmalar yine şiddetliydi.

Zavallı hasta ağzından köpük saçarak çırpınıp dururken, Antoine yaşlı rahibeye, "Biraz kan alırsak rahatlar belki. Sükûnet bulur bulmaz çantamı getirirsiniz bana" dedi.

Beklenilen etki hemen gerçekleşti. Kan kaybı sonucu zayıf düşen M. Thibault uyuklar gibi görünüyordu.

İki kadın o kadar yorgundu ki nöbet değişimi için diretmediler. Antoine "Haydi, çıkın" der demez, biraz nefes almak için bu fırsatı kaçırmadılar.

Antoine'la Jacques yalnız kaldılar.

İkisi de yataktan uzak duruyordu. Antoine, Adrienne'in aralık bıraktığı kapıyı kapattı. Jacques da neden olduğunu bilmeden şöminenin yanına gitmişti.

Antoine kardeşiyle göz göze gelmekten çekiniyordu. O anda, yanı başında birisinin sevgisini görmek istemiyordu hiç, sadece bir suç ortağı arıyordu kendisine.

Cebindeki nikelden küçük kutuyu parmaklarıyla tıkırdatmaktaydı. Kendisine iki saniyelik bir süre tanıdı. Bu, bir kez daha bu işi yapıp yapmamayı gözden geçirmek istediğinden değildi. Eyleme geçeceği sırada, eylem kararına yol açan tartışmayı yinelemezdi hiç, bunu bir kural haline getirmişti. Yalnız, her gün beyaz örtüler arasındaki bu yüze uzaktan bakarken içinde birden büyük bir acıma duygusu uyanmıştı.

İki saniye geçti.

Hızla hastaya yaklaşırken, "Bu bir kriz sırasında olsa, daha az zahmetli olurdu" diye düşündü.

Küçük şişeyi cebinden çıkarıp salladı, şırınganın iğnesini taktı, gözleriyle bir şeyler aradı. Hafifçe omuz silkti: Platin iğnenin ucunu kızdırmak için ispirto lambasını aramıştı...

Jacques bir şey görmüyordu, ağabeyinin sırtı yatağı görmesini engelliyordu. Daha iyiydi böylesi. Bununla birlikte yana doğru bir adım atmaya karar verdi. Babası uyur gibi görünüyordu. Antoine pijamasının düğmesini çözüp kolunu sıvadı. İçinden, "Sol kolundan kan almıştım, iğneyi sağdan vuralım" dedi.

Hastanın etinden küçük bir kısmı tutup şırıngayı uzattı.

Jacques eliyle dudaklarını bastırıyordu.

Uyuyan hasta inledi, omuzu titredi. Sessizliğin içinde Antoine'ın sesi duyuldu: "Kımıldama baba, seni rahatlatmak için..."

Jacques, "Onunla son konuşma bu" diye düşündü.

Sıvının yüzeyi, cam şırınganın içinde hızla inmiyordu... Biraz

daha sokmalı mıydı? Bitti mi? Hayır. Antoine iğneyi derinin içinde bıraktı, yavaşça şırıngayı çekti; ikinci defa doldurdu, sıvı gittikçe daha az hızlı iniyordu... Bir santimetreküp daha... Ne de ağır gidiyor!.. Birkaç damla daha...

Antoine çevik bir hareketle iğneyi çekti, pembe bir damlanın belirdiği şiş yeri sildi. Sonra kolunu indirip battaniyeyi tekrar örttü. Yalnız olsaydı mutlaka şu soluk alına doğru eğilirdi. Yirmi yıldır ilk defa babasını öpmek isteğini duyuyordu içinde... Doğruldu, bir adım geri gitti, elindeki şırıngayı gömleğinin cebine koydu. Sonra her şeyin düzenli olup olmadığını anlamak için etrafına göz gezdirdi. Daha sonra kardeşine baktı, kayıtsız ve sert, "İşte oldu" der gibiydi.

Jacques yanına gelmek, elini tutup sıkarak duygularını anlatmak istiyordu... Ama Antoine hemen arkasını dönüvermişti. Rahibe Céline'in oturduğu alçak iskemleyi çekip hastanın başucuna oturdu.

Can çekişen hastanın kolu örtünün üstündeydi. Eli neredeyse çarşaf kadar beyazdı. Belli belirsiz bir titreme vardı bu elde, mıknatıslı bir iğnenin titremesine benzer. O sırada morfin etkisini göstermeye başlamıştı. Çektiği uzun süren acılardan sonra yüzünde artık bir rahatlık belirmişti hastanın; bu ölüm uyuşukluğunda dinlendirici bir uykunun tatlılığı var gibiydi.

Antoine belirgin bir şey düşünemiyordu. Hastanın nabzını tuttu. Çabuk ve zayıf atıyordu. Bütün dikkatini saymaya vermişti: 46, 47, 48...

Yapılan işin bilinci gittikçe bulanık bir hal alıyor, dünya etrafında siliniyordu... 59, 60, 61... Hastanın bileğini tutan parmakları gevşedi. Umursamazca, tatlı bir ilgisizliğe doğru kayıyordu. Bilinçsiz bir unutmaya gömülmüştü her şey...

Jacques ağabeyini uyandırmak korkusuyla oturmaya cesaret edemiyordu. Yorgunluktan bitkin halde, ayakta duruyordu. Gözlerini can çekişenin dudaklarından ayırmıyordu: Bu dudaklar soluyor, soluyordu, çok hafif bir nefes çıkıyordu şimdi onlardan.

Korkuya kapılan Jacques bir hareket yaptı. Antoine sıçrayarak yatağa, babasına baktı; yavaşça yeniden bileğini tuttu.

Bir süre konuşmadı, sonra, "Git Rahibe Céline'i çağır" dedi.

Jacques, rahibe ve aşçı kadınla birlikte geri döndüğü sırada solunum daha kuvvetli ve düzenli bir hal almıştı, ama hastanın genzinden tuhaf bir ses geliyordu.

Antoine kollarını kavuşturarak ayakta duruyordu. Tavandaki avizeyi yakmıştı.

Rahibe yanına gelir gelmez, "Nabız duyulmuyor" dedi.

Rahibe, doktorların bir hastanın son anlarından bir şey anlamadıklarını, bu konuda deneyim sahibi olmak gerektiğini söylerdi. Cevap vermedi, alçak iskemleye oturdu, hastanın nabzını tuttu, uzun uzun yüzüne baktı, sonra gözlerini odanın içinde dolaştırarak, "Evet" der gibi bir işaret yaptı. Bunun üzerine Clotilde hemen dışarı çıktı.

Hastanın solukları sıklaşıyordu. Bunu duymak üzücüydü. Antoine, Jacques'ın yüzünün buruşmasından bunalım içinde olduğunu anladı. Yanına gidip, "Korkma, artık hiçbir şey duyduğu yok" diyeceği sırada kapı açıldı, birtakım fısıltılar duyuldu. Matmazel, hırkasını kabartan kamburuyla, Clotilde'in kolunda göründü. Adrienne de arkalarından geliyordu. M. Chasle da ayaklarının ucuna basarak onları izlemekteydi.

Antoine'ın canı sıkılmıştı. Eşikte durmaları için işaret etti. Ama çoktan hepsi içeri girip kapının önünde diz çökmüşlerdi. Birden Matmazel'in keskin sesi, sessizliğin içinde yükselerek can çekişen hastanın hırıltılarını bastırdı.

"Ey iyi İsa... Karşınıza çıkıyorum... Kırık bir kalple..."

Jacques ürpertiler içinde kardeşinin yanına koşup, "Sustursana şunu!" dedi.

Ama Antoine'ın durgun bakışı onu hemen yatıştırdı ve "Bırak" diye mırıldandı. Sonra Jacques'a doğru eğilerek, "Bu iş, hemen hemen sona erdi. Bir şey duyamaz artık" dedi. M. Thibault'nun, Matmazel'e, son nefesini verirken baş ucunda *iyi ölüm dualarını* okumasını vasiyet ettiği akşamı hatırlayınca yüreği kabardı.

Rahibelerin ikisi de yatağın iki yanında diz çöktü. Rahibe Céline elini can çekişen hastanın bileğinin üstüne koymuştu.

"...Soğuk, soluk ve titrek dudaklarım... Son defa sizin tapınılacak adınızı mırıldanırken ey merhametli İsa acıyın bana!"

(Zavallı ihtiyar Matmazel, yirmi yıllık tutsaklık ve özveriden sonra kendisinde kalan azıcık iradesini de vaadini tutmak için harcıyordu.)

"Soluk ve çökük yanaklarım, yanındakilere acıma duygusu ve korku verirken, ey merhametli İsa acıyın bana!.."

"Saçlarım ecel teriyle sırılsıklam iken..."

Antoine'la Jacques gözlerini babalarından ayırmıyorlardı. Hastanın çenesi yerinden ayrıldı. Gözkapakları gevşekçe aralandı, gözleri bir noktaya dikildi. Bitmiş miydi? Ölmekte olan hastanın bileğini bırakmayan rahibe Céline, yüzüne bakıyordu hiçbir hareket yapmadan. Matmazel soluğu kesilerek, delik bir akordeonun sesini andıran sesiyle hiçbir şeye aldırmadan haykırıyordu.

"Karmakarışık olan ölüm bunalımı sırasında hayaletler hücum ederken, ey merhametli İsa acıyın bana!..

"Ne zaman ki zayıf yüreğim..."

Hastanın ağzı durmadan açılıyordu. Bir altın dişinin parladığı görüldü. Yarım dakika kadar bir zaman geçti. Rahibe Céline kımıldanmıyordu. Sonunda bileği bırakıp Antoine'a baktı. Hastanın ağzı açık kalmıştı. Antoine hemen eğildi. Kalp atmıyordu. Bunun üzerine avucunu babasının alnına koydu; baş parmağıyla gözkapaklarını yavaşça kapattı. Sonra, sanki bu sevgiden gelen temas, ölünün rahatlığını artıracakmış gibi elini çekmedi, rahibeye dönerek, "Mendil" dedi.

Hizmetçi kadınlar hıçkırarak ağlamaya başladılar.

Yere diz çökmüş olan M. Chasle'ın yanı başında Matmazel, dört ayak olmuş, beyaz hırkasının üstünden sarkan fare kuyruğu gibi tek saç örgüsüyle olup bitenlere kayıksız, ağlamaklı sesiyle duasını sürdürüyordu:

"Ruhum dudaklarının arasından çıkıp, bu dünyadan bir daha geri gelmemek üzere uzaklaştığı zaman..."

Yaşlı Matmazel'i tutup kaldırmak, koluna girerek götürmek gerekmişti. Ancak sırtını odaya döndüğü zaman her şeyi anladı ve bir çocuk gibi ağlamaya başladı.

M. Chasle da ağlıyordu. Jacques'ın koluna asılmış, başını bir şebek gibi sallayarak, "Böyle şeyler olmamalıydı M. Jacques..." diyordu.

Antoine, "Gise nerede?" diye sordu. Bir yandan da odadakileri eliyle iterek dışarıya çıkartıyordu.

Kendisi de çıkmadan önce son bir defa dönüp yatağa baktı. Bunca haftadan sonra, sessizlik çökmüştü artık bu odaya.

Başı yüksekçe bir yastığa yerleştirilmiş halde yatan M. Thibault ışıkların altında birden irileşivermişti. Çene bağının iki ucu, başının üzerinde tuhaf iki boynuz gibi uzanıyordu. Bu haliyle M. Thibault teatral bir görünüme ve efsanevi bir kişiliğin gizemine bürünmüştü.

VII

Daha önce aralarında anlaşmamış oldukları halde Antoine ile Jacques sahanlıkta buluştu. Ev uykuya dalmıştı. Merdivendeki yol halısı ayak seslerinin duyulmasına engel oluyordu. Biri önde öbürü arkada, kafaları bomboş, ama yürekleri ferahlamış halde, kendilerini saran hayvansı rahatlığa karşı direnmeden aşağıya indiler.

Onlardan daha önce inmiş olan Léon, lambaları yakıp kendiliğinden Antoine'ın odasında yiyecek soğuk bir şeyler hazırlamış, sonra sessizce çekilip gitmişti.

Avizenin altında bu küçük masa, bu beyaz masa örtüsü, iki sofra takımı, hemencecik hazırlanmış bir şölen manzarası gösteriyordu. İki kardeş bunun farkına varmış gibi görünmek istemediler, zira duydukları oburca açlıktan utandıklarından kaygılı bir ifade takınmışlardı yüzlerine. Sofraya oturdular. Beyaz şarap soğuktu. Ekmeği, söğüş eti, tereyağını göz açıp kapayıncaya kadar silip süpürdüler. İkisi de aynı anda ellerini peynir tabağına uzattıklarında:

"Al haydi."

"Hayır, önce sen al."

Antoine gravyerden kalan parçayı ikiye bölüp bir parçasını Jacques'ın tabağına koydu. Yaptığını mazur göstermek ister gibi, "Yağlı bu peynir, lezzetli" diye mırıldandı.

Aralarında geçen ilk sözler oldu bunlar. Göz göze geldiler, Jacques parmağını M. Thibault'nun dairesine doğru uzatıp, "Şimdi ne olacak?" diye sordu.

"Hayır" dedi Antoine. "Şimdi yatmamız gerek. Yarından önce yukarıda yapılacak bir şey yok."

Jacques odasının önünde birbirlerinden ayrılacakları sırada, ağabeyine birden, yavaş sesle:

"Sonuna doğru, gördün mü Antoine, ağzını durmadan açıyordu..."

Sessizce bakıştılar, ikisinin de gözleri dolu dolu olmuştu.

Saat altıda, Antoine hemen hemen iyice dinlenmiş olarak kalktı. Tıraş oldu, ikinci kata çıktı.

"Haber verilmesi gereken bütün adresler M. Chasle'da vardı" diye düşündü. Bacaklarının uyuşukluğunu gidermek için merdi-

venden yürüyerek yukarı çıktı. "Belediyeye bildirme işi saat dokuzdan önce olmaz... Haber verilecek kimseler... Aileden, az kişi var bereket versin. Jeannerau'lar ana tarafına haber verme işini üstlerine alırlar, geri yanını da Casimir hala yapar. Rouen'daki amca oğullarına da telgraf çekilir. Dostlar için de gazetelere ilan verilir. Dupré Baba'ya ve Jean'a da birer tezkere gönderilir. Daniel de Fontanin Luneville'de, ona bu akşam yazarım, annesi ile kız kardeşi Güney'deler. Bu da işi sadeleştiriyor... Bundan başka bakalım Jacques dinsel törende bulunmak isteyecek mi? Léon vakıflara telefon eder, bir liste veririm kendisine. Ben de hastaneye uğrarım... Philip... Hay Allah az kalsın Enstitü'yü unutuyordum."

Adrienne, "Cenaze şirketinden iki kişi geldi" dedi Antoine'a, "Saat yedide geleceklermiş..." Sonra hafif bir can sıkıntısıyla, "Mlle Gise'in hasta olduğunu biliyor musunuz?" diye ekledi.

Birlikte gidip Gise'in kapısını vurdular.

Genç kız yatıyordu. Gözleri çakmak çakmaktı, yanakları kızarmıştı. Ama ağır bir durum yoktu. İlk sarsıntıya sağlığının pek yerinde olmadığı bir sırada, Clotilde'in telgrafının gelişi sebep olmuştu, sonra çabucak yola çıkışı ve özellikle Jacques'ın dönüşü. Jacques'la karşılaşması altüst etmişti onu. Bütün bunlar körpe vücudunu sarsmıştı, öyle ki bir gün önce hastanın baş ucundan ayrılır ayrılmaz, dayanılmaz sancılar duyarak yatağa atmıştı kendisini. Geceyi ağrılar içinde geçirdi. En küçük gürültüye kulak vererek olup bitenleri anlamaya çalışmış, ama yataktan kalkamamıştı.

Antoine'ın sorularına o kadar isteksizce cevap verdi ki, delikanlı diretmedi.

"Thérivier bu sabah geliyor, sana gönderirim onu" dedi.

Gise başıyla, M. Thibault'nun odasını gösterdi. Çok kederlenmiş değildi, söyleyecek bir şey de bulamıyordu.

"Öldü mü?" diye sordu çekinerek.

Antoine evet der gibi başını eğdi.

Pek belirgin şekilde, "İşini ben bitirdim onun" diye düşündü.

Gise'e gülümsedi, odadan çıktı.

"Ben bitirdim" diye tekrarladı içinden. Yaptığı iş, ilk defa, üzerinden zaman geçtikten sonra gözünün önüne geldi. Hemen ardından da "İyi yaptım" dedi kendi kendisine. Çabuk ve açık seçik düşünüyordu. "Kendimizi aldatmayalım, işin içinde ödleklik de var: Bu kâbustan kurtulmak için duyulan maddi ihtiyaç. Sonuçtan

bir çıkarım olacak diye bundan vazgeçmeli miydim? Haydi canım!" Bu korkunç sorumluluktan kaçmaya çalışmıyordu. "Şüphesiz, bunu başka doktorlardan istemenin tehlikesi vardır. Bir kurala, saçma da olsa, insanlığa aykırı da olsa, uymak zorunludur prensip olarak..." Kuralın gücünü ve meşruluğunu kabul ettiği ölçüde bunu çiğnemekle iyi ettiğini düşünüyordu. "Bilinç ve değerlendirme sorunu" diye tekrarladı. "Genelleştirmiyorum, sadece... Bu durumda gerekeni yaptım, diyorum."

Ölünün odasına gelmişti. İhtiyatla kapıyı açtı; hastayı uyandırmamak için her zaman yaptığı gibi... Ama birdenbire ölüyü görünce heyecanlandı. Kadavra görmeye alışıktı ama bu kadavrayı babasıyla bağdaştıramıyordu, bir türlü aklı almıyordu işte, afallamış kalmıştı. Soluğunu tutarak eşikte durdu. Babası, bu cansız şey... Kolları yarı uzanmış, elleri hafifçe kenetlenmiş. Asil bir görünüşü var, o kadar sakin ki!.. Yatağın çevresi boşaltılmıştı: Koltuklar duvar diplerine sürülmüştü. Bitkin haldeki rahibeler karalara bürünmüş, iki hayalet gibi, hareketsizliği bu mizansene tam anlamıyla bir ihtişam veren ölünün iki yanında yer almıştı. Oscar Thibault... Bunca otorite, bunca gurur o anda suskun ve güçsüz bir yığındı artık. Antoine bir hareket yapmaktan, huzurlu havayı bozmaktan çekiniyordu. İçinden, bu huzurun kendisinin eseri olduğunu söylerken, bu sessizlik ve rahatlıkla çok iyi bağdaşarak ölünün adeta gülümseyen yüzünü, bakışlarıyla okşuyordu.

Odaya girince, hâlâ yattığını sandığı Jacques'ın M. Chasle'ın yanında oturduğunu görerek şaştı.

M. Chasle, Antoine'ı görür görmez sandalyesinden atlayıp ona doğru gitti. Yaşlarla buğulanan gözlük camlarının arkasından gözlerini kırpıştırıp duruyordu.

Antoine'ın iki elini yakaladı. Ölüye olan bağlılığını anlatacak kelime bulamadığından içini çekip, "Sevimli bir... Sevimli bir... Sevimli bir çocuk..." dedi. Bunu söylerken de her seferinde çenesiyle yatağı gösteriyordu.

"Tanımak gerekirdi onu" diye alçak sesle devam etti. İnkâr eden birine karşı söylüyormuş gibi inançla söylüyordu bunları. "Biraz onurunu kırardı insanın, evet, eskiden... Ama ne kadar haklıydı!" Yemin edecekmiş gibi kolunu uzatıp, "Gerçekten adaletli bir insan" dedi, sonra yerine döndü.

Antoine da oturmuştu.

Bu odanın kokusu, içindeki kat kat donmuş anıları kımıldatıyordu. Bir gün önce hasta vücudun yaydığı fena kokulara karışan ilaç kokuları ile şimdi mumlardan dağılan yeni bir koku arasından, tozdan rengi atmış eski, mavi atlas kokusunu ayırt etti: Thibault'ların dedelerinden kalma bir koku idi bu. Sonra elli yıldır cilalanan mobilyalardan dağılan reçine kokusu. Aynalı dolabın kapağını açınca nasıl bir temiz çamaşır kokusu ve komodinin çekmecelerinden de eski gazete, cilalı tahta, kâfurun kokularının birbirine karışarak yayılacağını biliyordu. Bundan başka, çocukluğunda üzeri halı kaplı dua iskemlesinin (o vakitler boyuna yetiştiği tek iskemle buydu) tozlu kokusunu da hatırlıyordu. İki nesil dizleriyle eskitmişti bu iskemlenin yüzünü.

Hiçbir gürültü yok. Hiçbir esinti mumların alevini titretmiyor.

Oraya gelen herkes gibi Antoine da gözünü ayırmadan, bir çeşit şaşkınlıkla ölüye bakıyordu. Yorgun beyninde düşünce kırıntıları kımıldanır gibi oldu:

"Babamı, daha dün benim gibi bir varlık yapan, yaşayan bir varlık oluşu değil de neydi?.. Ne oldu bu hayat?.. Uçup gitti mi?.. Başka bir yerde sürdürüyor mu varlığını? Nasıl bir biçimde?" Zihni karmakarışık olmuştu, düşüncelerinin akışı durdu:

"Böyle gidersem budalaca şeyler düşüneceğim! Kaldı ki ilk defa ölü görüyor değilim... *Hiçlikten* daha yersiz bir terim olmadığını çok iyi biliyorum... *Hayatların üst üste yığılışı* söz konusu olduğuna göre buna, *sonsuzluğa doğru bir filizlenme!..* demek gerekir."

"Evet... Çok kereler tekrarlamışsındır bunu. Ama şimdi bu ölü beden karşısında, unutuyorum. Hiçlik kavramı zorla kabul ettiriyor kendisini bana, meşru imiş gibi görüyorum bunu... Aslında var olan yalnız ölüm: Her şeyi boşa çıkarıyor, her şeyi aşıyor o... Saçma bir biçimde."

Omuzlarını sarsarak, "Hayır" dedi yeniden. "Kötü bir şey bu... İnsan ölümle burun burunayken böyle düşünceler takılıyor kafasına... Durmamalı bunun üstünde! Düşünmemeli!"

Toparlanmak için bir çaba gösterdi, ayağa kalktı kararlı bir hareketle. O anda içten, sıcak, güçlü bir heyecan vardı benliğinde.

Kardeşine arkasından gelmesini işaret ederek odadan çıktı,

"Bir şeye karar vermeden babamın isteklerini öğrenmeliyiz. Gel benimle."

İki kardeş M. Thibault'nun çalışma odasına girdi. Antoine tavan lambasını, sonra da aplikleri yaktı, hiçbir zaman yeşil abajurlu çalışma lambasından başka bir lambanın yanmadığı bu oda çiğ bir aydınlığa boğuldu. Antoine yazı masasına gitti. Sessizliğin içinde, cebinden çıkarttığı anahtar kümesinin neşeli şıkırtıları duyuldu.

Jacques uzakta duruyordu. Telefonun bulunduğu konsolun yanında durduğunu fark etti. Bir gün önceki yerde... Bir gün önce? Bu kapıda Gise'in görünüşünden beri sadece on beş saat geçmişti...

O kadar zamandır hiçbir ayağın kirletemeyeceği kutsal bir yer saydığı, ama şimdi hiçbir şeyin savunmadığı bu odayı düşmanca bir bakışla gözden geçirdi. Ağabeyini, öyle açık çekmecelerin önünde bir soyguncu gibi çömelmiş görmek rahatsızlık vermişti ona. Ne önemi vardı onun için, babasının isteklerinin ve bütün bu kâğıtların?

Bir şey söylemeden odadan çıkıp gitti.

Kendisi için özlem dolu bir çekiciliği olan ölü odasına döndü. Gecenin büyük bölümünü burada, yaşamak ile rüya arasında rahatça geçirmişti. Az sonra birtakım kimselerin gidip gelmeleriyle oradan ayrılacağını biliyordu. Bunun için gençliğiyle yaptığı bu heyecan verici yüzleşmenin bir saniyesini bile yitirmek istemiyordu. Çünkü her zaman yolunun üstüne bir engel olarak çıkmış olan ve şimdi gerçek dışı bir dünyaya göçen bu dev gibi güçlü adamın ölüsü kadar hiçbir şey simgeleyemezdi bütün geçmişini.

Yavaşça kapıyı açtı, ayaklarının ucuna basarak içeri girdi ve oturdu. Bir an ürperen sessizlik yine indi odaya. Jacques adeta derin bir hazla yeniden ölüyü seyre daldı. Hareketsizdi.

Hemen hemen üç çeyrek yüzyıldır durmaksızın, düşünceleri, imgeleri birleştirmiş olan bu beyin taşlaşmıştı şimdi. Kalbi de. Kendi beyninin durmadan işleyişinden bir sancıymış gibi yakınan Jacques için düşünmenin durması ayrıca heyecan verici bir şey oluyordu. (Geceleyin bile, uykuyla çalışması bozulan bu beynin, kafasının içinde çılgın bir motor gibi döndüğünü ve düzensiz kaleydoskop görüntülerini durup dinlenmeksizin bir araya getirdiğini hisseder ve birkaç kırıntısını hatırladığı zaman "rüya" adını verirdi bunlara). Bir gün bu tüketici çalışma sona erecekti bereket versin. Bir gün o da düşünme azabından kurtulacaktı. Artık sessizlik çö-

kecekti, sessizlik içinde dinleniş!.. Bütün bir gece o sarhoş edici intihar isteğiyle Münih garında dolaşıp durduğu geceyi hatırladı... Bir müzik parçasının hatırlanışı gibi bir cümle, bir şarkı halinde canlanıvermişti zihninde: *"Dinleneceğiz..."* Bu, Cenevre'de gördüğü bir Rus piyesinin sonunda söylenen bir cümleydi. Aktrisin sesi hâlâ kulaklarındaydı: Çocuk yüzlü, toy ve ürkek bakışlı bir Slav kızıydı, küçücük başını sallayarak *"Dinleneceğiz..."* diyordu. Rüya içinde duyulan bir ses, ince bir melodi gibi, umuttan çok kedere boyun eğişi anlatan şu sözleri hatırlatıyordu şimdi: *"Hayatta sevince eremedin... Ama sabırlı ol Vanya dayı sabırlı ol... Dinleneceğiz... Dinleneceğiz..."*

VIII

Sabahın ilk saatlerinde ziyaretler başlamıştı... Evin kendi insanları, M. Thibault'nun yardımlarını görmüş olan komşular başsağlığı dilemeye geliyorlardı. Jacques ilk akrabalar gelmeden sıvıştı. Antoine da zorunlu birtakım işler yüzünden evde bulunamıyordu. M. Thibault'nun, üyesi olduğu vakıflarının yöneticileri arasında dostları vardı. Ölünün önünden yapılan saygı geçişi akşama kadar sürdü.

M. Chasle, yıllardır üstüne oturarak çalıştığı ve "yan koltuk" adını verdiği sandalyesini ölünün odasına getirmişti, bütün gün merhumun yanından ayrılmak istemedi. Böylece o da, şamdanlar, günlük dalı ve dua eden rahibeler gibi cenaze töreninin bir parçası olmuştu. Her ziyaretçinin gelişinde sandalyesinden kendisini kaydırıyor, kederli bir yüzle selam veriyor, sonra yine yerine oturuyordu.

Matmazel birkaç kere onu odadan çıkarmayı denemişti. Kıskançlığından herhalde. Merhuma bu kadar sadık oluşu, ihtiyar Matmazel'i çileden çıkartıyordu. Kendisi yerinde duramıyordu. Acı duyuyordu. Şüphesiz evin içinde acı duyan yalnız oydu. Bütün ömrünü başkalarının yanında geçirmiş olan zavallı kızın hiçbir zaman kendisine ait olan bir şeyi olmamıştı. Belki ilk defa bir şeye sahip olma duygusu vardı içinde: M. Thibault'nun ölüsü onundu. Eğrilmiş belkemiğinin yüzünden tamamen göremediği yatağın kenarına geliyordu sık sık. Örtünün bir tarafını çekiyor, bir buruşukluğu düzeltiyor, bir yandan da bir dua mırıldanıyordu. Başını

sallayıp kemikli parmaklarını kavuşturarak inanılmaz bir şeymiş gibi, "Benden önce huzura kavuştu..." deyip duruyordu.

Ne Jacques'ın gelişi ne Gise'in orada bulunuşu onun her türlü tepki gücünü yitirmiş olan sönük bilincinde herhangi bir kımıldanma yaratmıştı. Bu iki çocuk aylardır aile hayatının dışında kalmışlardı: Onları düşünme alışkanlığını kaybetmişti. Onun gözünde yalnızca Antoine'ın önemi vardı, bir de hizmetçilerin. Ama yine de o gün Antoine'a karşı şaşılacak bir öfke duyuyordu. Ölüyü tabuta koyma gününün saptanması sırasında Antoine'la adamakıllı bir tartışmaya girmişti. Antoine, –herkesi rahatlatacak olan– ölünün tabuta konacağı o dakikayı çabuklaştırmak isteyince kafa tuttu. Sanki Antoine onu, elinde kalan biricik varlıktan, evin efendisinin son kalıntılarını, vücudunun son görünüşünü seyretmekten yoksun bırakmak istiyordu. Ona göre M. Thibault'nun kaldırılıp götürülüşü ona ve ölüme oynanan bir oyundu. Ötekiler, özellikle Antoine için bu son, bir şeyin başlangıcı, yeni bir dönemin eşiğiydi. Ama ihtiyar Matmazel için artık gelecek yoktu... Bu, geçmişin çöküşü, her şeyin yıkılışı demekti.

Akşama doğru Antoine yürüyerek eve dönerken büyük bir hafiflik hissediyordu içinde. İnsanın gözlerini iğneleyen bu serin hava enerjisini kamçılamıştı. Kapıcı kulübesinin önünde Félix Héquet'ye rastladı. Siyah matem elbisesini giymişti.

"Girmeyeceğim" dedi cerrah, "bugün sadece elinizi sıkmak istedim."

Tourier, Nolant, Buccard da daha önce gelip kart bırakmışlardı. Loisille telefonla aramıştı. Meslektaşlarının bu ilgisi Antoine'ı çok duygulandırmıştı. Öyle ki daha sabahleyin Philip Üniversite Sokağı'na geldiğinde Antoine, hocanın başsağlığını dinlerken M. Thibault'nun ölümünü değil Dr. Antoine Thibault'nun babasını kaybettiğini anlamıştı.

"Üzülüyorum senin için dostum" dedi Héquet içini çekerek ve kırık bir sesle. "Ölenin yaşlı bir arkadaşımız olduğu istenildiği kadar söylensin, ama yanı başımızda olduğu zaman?.. Sanki hiç karşılaşmamışız gibiyizdir onunla." Sonra siyah matem eldivenli elini uzattı:

"Ne olduğunu biliyorum bunun."

Antoine, Héquet'yi arabasına kadar götürdü.

İlk defa kafasının içinde birleştiriyordu bazı düşünceleri... O anda, "bütün bunları" yeniden düşünecek zamanı yoktu ama, "bü-

tün bunların" yine de düşündüğünden çok önemli şeyler olduğunu sezinlemişti. Bir gün önce soğukkanlılıkla gerçekleştirdiği o kesin sonuca götüren hareketi (ki hiç pişmanlık duymayacaktı) kendisiyle bütünleştirmek gerektiğini anlıyordu, bir insanın gelişmesi üzerinde büyük etkisi olan temelli deneyler gibi. Üstüne çöken bu ek ağırlığın, ister istemez ağırlık merkezini değiştireceğini hissediyordu. Dalgın dalgın evine girdi.

Antrede başı açık, burnunu atkıyla sarmış, kulakları kıpkırmızı bir oğlan çocuğunun beklemekte olduğunu gördü. Antoine gelince yüzü kızararak ayağa kalktı. Antoine küçük noter kâtibini tanıdı. Bu iki çocuğu bir daha görmek istemezdi hiç.

"Günaydın Robert, gir bakalım. Ne var yine?"

Çocuk bir şeyler söylemeye çalışıyor, dudakları kımıldıyordu, ama çok çekindiğinden söyleyecek bir laf bulamıyordu. Sonra birden pelerininin altından küçük bir menekşe demeti çıkarttı. Antoine hemen anlamıştı. Çocuğun yanına gelip çiçekleri aldı.

"Teşekkür ederim yavrum. Demetini yukarıya götürüp koyacağım. Bunu düşünmekle güzel bir şey yapmış oldun."

Çocuk hemen, "Oh!.. Loulou akıl etti bunu!" diye açıkladı.

Antoine gülümsedi.

"Peki Loulou nasıl? Ya sen, işler yolunda gidiyor mu?"

Robert canlı bir sesle, "Hem de nasıl!" dedi.

Antoine'ın böyle bir günde gülümseyeceğini ummuyordu. Sıkıntısı hemencecik kayboldu, artık bütün istediği çene çalmaktı. Ama Antoine onu dinleyemezdi o akşam, yapacak başka işleri vardı.

"Bir gün Loulou ile gelirsiniz. Neler yaptığınızı anlatırsınız bana. Bir Pazar günü, olur mu?" Pek az tanıdığı bu çocuklara karşı gerçekten sevgi duyuyordu. "Söz mü?" dedi.

Robert'in yüzü birden ciddileşti.

"Söz efendim."

Çocuğu kapıya kadar götürürken, mutfakta Léon'la konuşan M. Chasle'ın sesini duydu.

Canı sıkılarak, "Al sana benimle konuşmak isteyen biri daha" dedi içinden, "Adam sen de! Konuşup başımdan savmam daha iyi olur." Adamcağızı çalışma odasına çağırttı.

M. Chasle sıçrayarak odaya girdi ve en uzaktaki sandalyenin üstüne tünedi. Gözlerinden derin bir keder okunmakla birlikte dudaklarında kurnazca bir gülümseme vardı.

"Bana ne söylemek istiyordunuz, M. Chasle?" diye sordu Antoine. Bunu tatlı bir sesle söylemişti. Bir yandan da ayakta durarak postadan çıkan şeyleri gözden geçiriyordu.

Adam kaşlarını kaldırarak, "Ben mi?" dedi.

Antoine okuduğu mektubu katlayıp, "İyi" dedi kendi kendine. "Yarın sabah hastaneden çıkınca oraya gitmeye çalışırım."

M. Chasle sandalyeden sarkıttığı ayaklarına bakıyordu. Resmî bir sesle, "Bu gibi şeyler olmamalıydı M. Antoine" dedi. Başka bir zarfı yırtan Antoine, "Ne gibi?.." diye sordu. Öteki yankı halinde, "Ne gibi?.." diye tekrarladı.

"Ne olmamalıydı?" dedi Antoine, sinirlenmişti.

"Ölüm."

Antoine böyle bir şey beklemiyordu. Başını kaldırdı. M. Chasle'ın gözleri yaşla dolmuştu. Hemen gözlüğünü çıkarıp mendiliyle gözlerini sildi.

"Şu Saint-Roche'taki Efendileri gördüm" diye ekledi, yer yer içini çekip duraklayarak. "Kendilerine ayin yapmalarını söyledim. Tamamıyla vicdanımın sesine uyarak. M. Antoine, başka bir şey için değil. Benim için daha geniş bir bilgiye..." Birden yine gözyaşları süzülmeye başladı yanaklarından; gözlerini her kurulayışından sonra mendilini dizlerinin üstüne yayıp özenle katlayarak bir para çantası gibi cebine yerleştiriyordu.

Az önceki sözleriyle bağlantı kurmaya gerek duymadan, "On bin frank birikmiş param var" dedi.

Antoine içinden, '"Ah!" dedikten sonra sözünü kesti:

"Babamın sizin için bir şeyler düşünmeye vakit bulup bulmadığını bilmiyorum, M. Chasle. Ama yüreğinizi rahat tutun, kardeşim ve ben ömür boyunca size aylık bağlarız, buradan alırsınız."

M. Thibault'nun ölümünden beri ilk defa bir işini çözümlemek ve mirasçı görevini yerine getirmek fırsatı çıkmış oluyordu. Antoine, M. Chasle'ın ölümüne kadar böyle bir yükümlülük altına girmenin mertçe bir hareket olduğunu düşündü. Böyle incelikle hareket edecek bir durumda olmanın hoş bir şey olduğunu da hissediyordu. Sonra, elinde olmadan düşünceleri başka yöne kaydı, babasının servetini ve kendisine ne kadar düşeceğini hesapladı. Ama bu konuda elinde hiçbir belirgin veri yoktu.

M. Chasle'ın yüzü kıpkırmızıydı. Herhalde konuyla ilgili değilmiş gibi görünmek için cebinden çıkardığı çakıyla tırnaklarının

arasını kazımaya başladı. Kuvvetli bir sesle ama başını kaldırmadan, "Ömür boyunca bir şey istemem!" dedi. Sonra aynı sesle ekledi: "Bir sermaye, evet, ama ömür boyunca aylık olmaz!" Sonra acındırmak ister gibi, "Dédette'in yüzünden M. Antoine. Sizin ameliyat ettiğiniz küçük kız, hatırlıyorsunuz değil mi?.. Aslında benim soyumdan sayılır, benim için. İş yok ömür boyu aylıkta... Ne bırakabilirim o zaman bu sıskacığa?"

Dédette, ameliyat, Rachel, güneş içindeki oda, yataktaki bir vücudun gölgesi, gri amber kolyenin kokusu... Antoine zarfları elinden bıraktı, dudaklarında belirsiz bir gülümsemeyle dalgınca dinliyor ve adamcağızın hareketlerini izliyordu. Birden topuklarının üstünde döndü. Ufak tefek ihtiyar, çakısıyla başparmak tırnağından koca bir parçayı kesti. Sonra da hiç istifini bozmadan, bir şişe mantarını kesmiş gibi, tırnaktan kesilen parçayı büküp koparmıştı.

"Of! Yeter M. Chasle!" dedi Antoine dişlerini gıcırdatarak.

M. Chasle iskemlesinden atladı.

"Evet... Evet, ileri gittim biraz..." diye kekeledi.

Ama onun için konu o kadar önemliydi ki son bir saldırıya geçmeyi göze aldı.

"Küçük bir sermaye, M. Antoine. En iyisi bu. Benim için gerekli olan küçük bir sermaye. Kendime göre bir düşüncem var benim de, uzun zamandan beri. Açıklayacağım size..." Sayıklıyormuş gibi, "Daha sonra..." diye mırıldandı. Ardından, sesinin tonunu değiştirerek, anlamsız bir bakışla gözünü kapıya dikerken:

"Kilisede ayin yaptırmak... Evet istenirse. Ama bana kalırsa rahmetlinin bir şeye ihtiyacı yok. Böyle bir adam boşu boşuna gitmez. Benim için bu iş biter M. Antoine; şu saatte..." Kır saçlı başını sallayarak, sıçraya sıçraya antreye doğru yöneldi ve güvenli bir sesle:

"Şu saatte... Şu saatte... Cennettedir o!"

Chasle gider gitmez, siyah elbiseyi diken terzi prova için geldi. Antoine zaten yorgundu, ayna karşısında dikilip durmak yorgunluğunu büsbütün artırdı.

Yukarıdaki daireye çıkmadan önce bir saat kadar uyumaya karar vermişti. Terziyi geçirirken sokak kapısında, zile basmak üzere olan Mme de Battaincourt'la karşılaştı. Az önce randevu almak için

telefon ettiğinde ona "korkunç haberi" vermişlerdi. Bunun üzerine işini gücünü bırakıp gelmişti.

Antoine kadını nazikçe karşıladı. Ama hemen kapının ağzında. Genç kadın Antoine'ın elini sıkarak, yüksek sesle duyduğu üzüntüyü göze çarpan bir ilgiyle açığa vurdu. Kadın gitmediğine göre, onu böyle ayakta, kapının ağzında tutmak güç oluyordu. Üstelik bir adım atarak delikanlıyı gerilemek zorunda bırakmış ve şimdi içeriye girmişti. Jacques o gün öğleden sonra hiç odasından çıkmamıştı. Kapısı hemen oracıktaydı: Antoine, kardeşinin bu kadının sesini duyacağını ve hiç şüphesiz tanıyacağını düşündü. Bu düşünce, kim bilir neden, canını sıkmıştı. Kendisini toparlayarak seğirtti, çalışma odasının kapısını açtı ve çabucak ceketini giydi. (O ana kadar kolları sıvalı olarak gömlekle duruyordu; böyle bir durumda yakalanmış olması büsbütün canını sıkmıştı.)

Son haftalarda, olaylar güzel müşterisiyle ilişkilerini biraz değiştirmişti. Çünkü genç kadın, İngiliz mürebbiye ve kocasıyla kışı Pas-de-Calais'de geçiren küçük hasta kızdan yeni haberler getirmek bahanesiyle ziyaretlerini sıklaştırmıştı (Simon de Battaincourt, hiç tereddüt etmeden çiftliğini ve av partilerini bırakarak, karısının çocuğuyla birlikte Berck'e yerleşmişti. Oysa genç kadın, haftanın birkaç günü Paris'e gelmek için her zaman geçerli bir sebep buluyordu).

Oturmak istemedi, Antoine'ın elini tutmak için bir fırsat gözlüyordu. Gözkapaklarını aralayarak ona doğru eğilmişti. İçini çektikçe göğsü kalkıp iniyordu. Erkeklerin hep dudaklarına bakardı. Kirpiklerinin arasından Antoine'ın da kendi ağzına baktığını gördü; çok heyecanlandırdı bu onu, o gün Antoine daha güzel görünüyordu, her zamankinden daha erkekçe bir havası vardı. Delikanlının vermek durumunda olduğu kararlar yüzünde enerjik bir iz bırakmıştı sanki.

Acımaklı bir bakışla delikanlıyı süzdü.

"Son derece üzülmüş olmalısınız?" dedi.

Antoine söyleyecek bir şey bulamadı. Genç kadın geldiğinden beri, az çok resmî bir tavır takınmıştı, bu da Antoine'a canını sıkan bir çekingenlik vermişti. Biraz da sinsice genç kadını aşağıdan yukarıya süzüyordu. Başını kaldırınca, güzel Anne'ın gözlerinde gülen parıltılar gördü, bu akşam genç kadında bir istek, bir tasarı, çılgınca bir düşünce var gibiydi ve bunu da kendisinden uzaklaştırmamaya

çalışıyordu. Sonra baygın bir sesle, "En acısı" dedi. "Hayat yeniden başladığında insanın çevresinde boşluk görmesi... Sizi arada bir ziyarete gelmeme izin verirsiniz değil mi?"

Kadını süzdü. İçinden gelen ani bir kinle ve acı bir gülümsemeyle düpedüz, "Yüreğinizi ferah tutun efendim, babamı sevmezdim" dedi.

Bunu söyler söylemez de dudaklarını ısırdı. Bunu düşünmek, söylemiş olmaktan daha çok sarsmıştı onu. "Belki de, böyle içten gelen bir duygumu açığa vurmama bu aşüfte yol açtı" diye düşündü.

Genç kadın apışıp kalmıştı. Antoine'ın sözünün anlamından çok, sesinin tonu derinden yaralamıştı onu. Bir adım geriledi ama hemen toparlandı.

"Ya!" dedi. Ve bu tümüyle yapmacıklı halinden sonra ortalığı çınlatan bir kahkaha salıverdi.

Eldivenlerini eline geçirdiği sırada, dudaklarından, gülümsemeye de benzeyen bir çizgi hiç eksik olmamıştı: Antoine da, keskin bir boyayla daha da uzamış gibi görünen bu dudaktaki muammalı ürperişten gözünü ayırmıyordu hiç. O anda eğer genç kadın, daha küstahça bir gülümsemeye cesaret etseydi belki de kolundan tutup kapı dışarı ederdi. Buna rağmen genç kadının elbisesinden yayılan nefis kokuyu koklamaktan da kendisini alamıyordu. Yeniden korsajın içinde inip kalkan dolgun göğsünü fark etti. Bir anda bu göğsü çıplak olarak gözünün önüne getirdi, kanının kaynadığını duyar gibi oldu.

Genç kadın kürkünün kopçasını kapatırken, biraz uzaklaştı. Başını kaldırıp pervasızca Antoine'a baktı. Şöyle sorar gibi bir hali vardı: "Korkuyor musunuz?"

Birbirlerini süzdüler. Aynı soğuk öfke, aynı kinle. Ama dahası var: Aynı hayal kırıklığıyla belki: Kaçırılmış bir fırsattan duyulan belirsiz bir hayal kırıklığı. Sonra, Antoine bir şey söylemeyince, genç kadın arkasına döndü, kapıları kendisi açarak, ona hiç aldırış etmeden sokak kapısını çarpıp gitti.

Antoine olduğu yerde döndü. Çalışma odasına gidecekken, bir saniye kadar olduğu yerde donmuş gibi kaldı, avuçları terliydi. Kafasının içi karmakarışıktı; şakakları atıyordu. Şimdi, genç kadının varlığından kalan bir şey gibi, hâlâ odanın havasını dolduran o baş döndürücü kokuyu derin bir solukla içiyordu. Sonra delice yana döndü. Sanki bu düşünce bir kırbaç gibi inmişti; gittikçe tehlikeli

oluyordu; bu kızgın yaradılış adamı böylesine yaraladıktan sonra bu kadını yeniden ele geçirmek hırsını uyandıracaktı içinde. Gözü duvara asılı şapkası ile pardösüsüne ilişti. Sonra Jacques'ın odasına bir göz atarak sokağa fırladı.

IX

Gise yataktan çıkmamıştı. Yarı uyanık yarı uykulu, bütün vücudu ağrılar içinde, biraz kımıldasa her yanında acılar duyarak yatıyordu. Baş tarafındaki duvarın ötesinde ziyaretçilerin gidiş gelişlerini belirsizce işitmekteydi. Sisler arasında tek bir düşünce yüzeye çıkıyordu: "O bulundu... O şuracıkta, evde. Her an karşısına çıkabilir, hatta hemen gelebilirdi..." Adımlarını duymak için kulak kabartıyordu. Ama Cuma günü geldi geçti, sonra Cumartesi, ama o görünmedi.

Aslında Jacques genç kızı düşünüyordu, sinir bozan bir saplantı halinde. Ama baş başa kalmaktan ürktüğü için, böyle bir fırsat yaratmaktan çekiniyordu, haliyle bir rastlantı olmasını telaşsızca beklemekteydi. Kaldı ki bir gün öncesinden beri herkesin kendisini tanımasından o kadar korkuyordu ki zemin katındaki odasından dışarıya adım atmamıştı hiç, yalnız geceleyin yukarı çıkıyor, ayaklarının ucuna basa basa yürüyerek ölünün odasına girip ta gün ağarıncaya kadar oturuyordu orada.

Bununla birlikte Cumartesi akşamı Antoine laf arasında Gise'i yeniden görüp görmediğini sorunca yemekten sonra genç kızın odasının kapısını vurmaya karar verdi.

Gise daha iyiydi. Ateş hemen tamamıyla düşmüştü, Thérivier de ertesi gün kalkmasına izin vermişti. Yarı dalgın, alacakaranlıkta uyku saatini bekliyordu.

Jacques neşeli bir sesle, "Nasılsın?" diye sordu. "Yüzün iyi görünüyor."

Abajurun sarımtırak ışığı altında parlayan gözleriyle gerçekten de sağlıklı bir görünümü vardı.

Jacques yatağın yakınına kadar sokulmamıştı. Kısa süren sıkıntılı bir andan sonra genç kız elini uzattı. Jacques pijamanın genişçe yerinden, genç kızın çıplak kolunu görüyordu. Kızın elini sıkacak yerde doktor rolü oynayarak nabzını tuttu, derisi yanıyordu.

"Hâlâ biraz ateşin var galiba?"

"Yo, hayır."

Gise kapıya bir göz attı: Jacques hemen gitmeyi düşündüğünü anlatmak ister gibi açık bırakmıştı.

"Üşüyor musun, istersen kapayayım?"

"Hayır... Nasıl istersen..."

Jacques yalnız kalabilmeleri için hemen gidip kapattı.

Gise teşekkür etti. Sonra başını yastığa koydu, saçları mat, siyah bir leke gibi duruyordu yastığın üstünde. Gömleğinin açık, geniş yakasından gerdanı meydana çıkıyordu. Genç kız yakasının açılmaması için elini koydu. Jacques bileğinin tatlı yuvarlaklığını ve pijamasının içinde ıslak bir kum rengini andıran esmer tenini gördü.

Gise, "Bütün gün ne yapıyorsun?" diye sordu.

"Ben mi? Hiç. Şu gelip gidenleri görmemek için bir köşede büzülüp oturuyorum."

O anda genç kız, M. Thibault'nun öldüğünü hatırladı ve Jacques'ın yasta olduğunu düşündü. Fazla üzülmediği için kendisine kızıyordu içinden, Jacques da içerliyor muydu bunun için? Ona söylemesi gereken sözleri bulamıyordu. Yalnız, babasının ölümüyle Jacques'ın tamamen özgürlüğüne kavuştuğunu düşündü. Ardından da, "Belki de buradan gitmeye gerek duymayacak?" diye geçirdi aklından.

Tekrar söze başladı: "Biraz sokağa çıkmalısın..."

"Evet, bugün başım ağrıyordu... Şöyle biraz yürüdüm..." Duraksadı:

"Gazete almak için..."

İşin aslı daha karmaşıktı. Böyle amaçsız beklemekten sinirlenip ancak sonradan fark edebildiği bazı gizli amaçlara da uyarak, saat dörtte, çıkıp birkaç İsviçre gazetesi aramıştı. Sonra da nereye gittiğini bilmeden dolaşmıştı biraz.

Bir süre sustuktan sonra Gise, "Orada, açık havada yaşıyorsun herhalde?" diye sordu.

"Evet."

Bu "orada" sözü ummadığı bir zamanda böyle birdenbire söyleniverince, adeta kırıcı bir sesle cevap vermişti. Ama hemen pişman oldu. "Kaldı ki" diye düşündü, "bu eve ayak bastığımdan beri ne yaptımsa, ne söyledimse, ne düşündümse hepsinde bir sahtelik var!"

Her saniye, istemediği halde, gözleri bu yatağa gidiyordu. Lambanın ışığı haince toplanmıştı bu yatağın üstünde. Jacques gözünü ayıramıyor, genç kızın vücudunun bütün çıkıntılarını görüyordu. İstediği kadar rahat görünmeye, sıkıntısız bir sesle konuşmaya çalışsa da gittikçe daha çok rahatsızlık duyuyordu.

Genç kız, "Otursana!" diyecekti ama onunla göz göze gelemediği için cesaret edemedi.

Bir şey yapmış olmak için Jacques mobilyaları, bibloları, içinde yaldızlı şeylerin parladığı dua köşesini gözden geçirdi. Buraya geldiği sabah bu odaya girdiğini hatırladı.

Nazikçe, "Odan ne kadar güzel" dedi. "Şu koltuk yoktu eskiden."

"Baban vermişti. On sekiz yaşıma girdiğim gün. Tanımadın mı? Maisons-Laffitte'te, yukarıdaki sahanlıkta kuşlu saatin altında duruyordu."

Maisons... Birden ikinci katta bu sahanlık gözünün önüne geliverdi Jacques'ın. Camekândan gelen bol ışık içinde yüzerdi burası; yazın da dağılmış bir kovanın uğultusu gibi, sinekler gün batarken vızıldar dururdu.

Bundan başka o kuşlu saati de görür gibi oluyordu; merdivenin sessizliği içinde, tahtadan küçük kuşun saatte dört kere gülünç ötüşü yankılanıyordu kulaklarında... Böylece kendisi uzaktayken onlar için her şey olduğu gibi kalmıştı. O da böyle ya da buna yakın değil miydi şimdi? Döndüğünden beri, her an, refleksleri arasında alışık olduğu bir küçük hareketini görmüyor muydu? Aşağıda ayakkabılarını paspasa sürtüşü, elektriği yakmadan önce, pardösüsünü iki çengele birden asışı... Sonra odasında durmadan bir aşağı bir yukarı yürüyüşü, eylem haline gelen bilinçaltı bir anıdan başka bir şey miydi?

Gise kaçamak bakışlarla alacakaranlıkta bu kaygılı yüzü, bu çeneyi, kalın enseyi gözden geçiriyordu. Yavaşçacık, "Ne kadar da kuvvetlenmişsin..." dedi.

Jacques başını çevirdi, gülümsedi. Bütün çocukluğunda sıska olmasının acısını duyduğu için, kuvvetiyle övünüyordu gizliden. Sonra birdenbire hiç düşünmeden –bu da bir refleksti– hatırlayışından kendisi de hayrete düşerek yüksek sesle şu parçayı okudu:

"Binbaşı Van de Cuyp eşine az rastlanır kuvvetli bir adamdı."

Birden, Gise'in yüzü sevinçle aydınlandı. Bu belki yirmi kez birlikte okudukları ve çok sevdikleri kitabın bir resimaltıydı. Ki-

tabın serüveni Sumatra ormanlarında geçiyordu: Hollandalı bir binbaşının eğlenerek dev gibi bir gorili devirişini anlatıyordu.

"Binbaşı Van de Cuyp ihtiyatsızlık ederek bir baobap ağacının altında uyumuştu" diye genç kız neşeyle ekledi. Başını arkaya devirdi, gözlerini kapayarak dudaklarını araladı. Binbaşı horluyordu çünkü.

İkisi de bakışarak gülüşüyorlardı. Dünyayı unutmuşlardı, çocukluklarının yalnız kendilerinin olan bu ışıltılı hazinesini derin bir hazla hatırlıyorlardı.

"Ya şu kaplan resmi, hani bir gün öfkeyle elimden kitabı alıp yırtmıştım" dedi genç kız.

"Evet! Ama neden?"

"Rahip Vécard'ın önünde deli gibi güldüğüm için."

"Ne bellek var sende Gise!.."

"Ben de daha sonraları bir *yavru kaplanı* evcilleştirmek istemiştim. Geceleri kaplanı kollarımın arasında salladığımı sanarak uyuyordum..."

Sustular. Ama yine keyifli keyifli gülümsüyorlardı. Önce Gise yine düşüncelere daldı.

"Ama yine de... O zamanları hatırladıkça, can sıkıntısıyla geçen sonu gelmeyecekmiş gibi uzun günlerden başka bir şey bulamıyorum... Ya sen?"

Ateş, yorgunluk, bu eski günlerin hatırlanışı üzgün bir hava vermişti genç kıza. Şimdi bu gevşeklik, yatağa uzanmış hali, o okşayıcı bakışları ve sıcak ülkelerin rengini yansıtan teniyle pek uygun düşüyordu.

Jacques'ın cevap vermeden, kaşlarını çatmakla yetindiğini görerek:

"Gerçekten de korkunç, bunca can sıkacak şey bir çocuk için! Sonra on dört, on beş yaşına doğru can sıkıntısı kayboldu. Bilmem neden, öyle, kendi kendine. Şimdi can sıkıntısı nedir, bilmiyorum. Hatta..." (Şöyle düşünüyordu: "Hatta senin yüzünden mutsuz olduğum zaman bile." Ama sadece şunu söyledi:) "Hatta işler yolunda gitmediği zamanlar bile..."

Jacques başı önünde, ellerini ceplerinin dibine kadar sokmuş, susarak oturuyordu. Geçmişin anılması içindeki kini canlandırmıştı. Geçmişteki hayatından hiçbir şey gözünde yoktu. Hayatının hiçbir döneminde hiçbir yerde kendisini huzur içinde, rahat, Antoine gibi kendi yerinde hissetmemişti. Her yerde bir gariplik duymuştu.

Afrika'da, İtalya'da, Almanya'da, İsviçre'de bile, hemen hemen her yerdeki gibi. Yalnızca yersiz yurtsuz değil, izlenen, kovalanan bir insan olarak yaşamıştı. Yakınlarının kovaladığı, hayat şartlarının kovaladığı, kim tarafından kovalandığını bilmeden, belki de kendi kendisini kovalayan bir insan olarak.

"Binbaşı Van de Cuyp..." diye başladı Gise. Çocukluk anılarına takılıp kalmıştı. Çünkü uzak olmayan ve zihnine saplanan anılardan kimseye söz edemiyordu. Ama sustu, bu küllerden hiçbir alev fışkırtamayacağını hissetmişti.

Muamma kelimesinin anlamını çözemeden Jacques'ı süzüyordu hep. Aralarında geçen şeylerden sonra neden çekip gitmişti? Antoine'ın ağzından kaçırdığı bir iki belirsiz cümle hiçbir şeyi açıklamadan onu alt üst etmişti. Bu üç yıl içinde nasıl bir insan olmuştu Jacques? Londra'dan gelen kırmızı çiçeklerle neyi anlatmak istemişti?

Birden, "Ne kadar da değişik görünüyor bana!" diye düşündü.

Sonra, gizleyemediği bir heyecanla, "Ne kadar da değişmişsin Jacques!" dedi.

Jacques'ın yan gözle bakışından, isteksiz gülümsemesinden bu heyecanın hoşuna gitmediğini anladı. Hemen yüzünü ve sesini değiştirerek, İngiliz manastırında geçirdiği günleri neşeyle anlatmaya koyuldu.

"O kadar iyi ki bu düzenli yaşayış... Sabahleyin jimnastikten ve *breakfast*tan sonra insan öyle bir canlılıkla çalışmaya veriyor ki kendisini!"

(Londra'da kaldığı o günlerde tek dayanağının ona tekrar kavuşmak umudu olduğunu söylemedi. Bundan başka sabahları duyduğu cesaretin saatten saate nasıl azaldığını ve akşam, yatakhanedeki ranzasında nasıl derin bir kederle kıvrandığını açığa vurmadı.)

"İngilizlerin yaşantısı bizimkinden o kadar ayrı, o kadar çekici ki!" Bu beylik konuyu bulabildiği için yüreği ferahlamıştı. Yeniden bir suskunluğun çökmesini önlemek için buna dört elle sarıldı. "İngiltere'de herkes, isteyerek gülüyor, ufacık bir bahaneyle. Hayatın kederli bir şey olmasını hiç istemiyorlar, yani anlıyorsun ya, ellerinden geldiği kadar az düşünüyorlar, oynuyorlar. Her şey bir oyun oluyor onlar için, başta yaşamak olmak üzere!"

Jacques hiç kesmeden bu gevezeliği dinliyordu. O da İngiltere'ye gidecek, Rusya'ya gidecekti, Amerika'ya gidecekti. Başka yerlere

gitmek, bir şeyleri aramak için önünde bütün bir gelecek vardı... Jacques genç kızın bu sözlerinden hoşlanmışçasına gülüyor, bunları başıyla onaylıyordu. Hiç de budala değildi Gise. Bu üç yıl onu daha da olgunlaştırmış gibiydi. Güzelleştirmiş, incelmişti de... Jacques bir kere daha örtülerin altında, kendi sıcaklığıyla yumuşamış gibi görünen bu vücuda baktı. Birden geçmiş canlanıverdi zihninde. Her şeyi yeniden yaşıyordu şimdi. İçinde doğan o istek, Maisons'un ağaçlarının altındaki kucaklaşmaları... Masumca bir kucaklaşmaydı, ama bunca yıldan, bunca maceradan sonra da hâlâ, kollarında tuttuğu bu vücudun kıvranışını ve ağzında bu tecrübesiz dudakları hissediyordu. Bir saniyede akıl, irade alt üst oldu. Neden olmasın?.. Hatta en kötü günlerinde düşündüğü gibi, "Onu bana bağlamak, evlenmek onunla" diye geçti aklından. Ama düşüncesi hemen, ne olduğunu belirgin olarak kestiremediği karanlık bir şeye çarptı içinde: Bu, kendi varlığının tam ortasında yükselen aşılmaz bir engeldi.

Sonra, yatağın içinde uzanan bu canlı ve yumuşak bacakları gözden geçirirken, bunca anıyla yüklü olan zihninde birden bir hayal canlandı: Başka bir yatakta, yine böyle saran örtülerin içinde yuvarlaklığı belli olan dar kalçalar ve içinde doğan isteğin bir anda acımaya dönüşmesi. Reichenhall'deki küçük fahişe, on yedi yaşındaki kız çocuğu gözünün önüne gelmişti. Öyle bir inatla kendisini öldürmekte direnmişti ki, bir dolabın mandalına bağladığı iple kendisini asmıştı. Odaya ilk gelenlerden biri Jacques olmuştu. Şimdi o ağır, yanmış içyağı kokusunu hatırladı. Ve özellikle hâlâ genç olan ablak yüzlü, tuhaf, muammalı kadının odanın bir köşesinde çıtırdayan tavaya yumurta kırışı gözünün önünde canlandı: Az bir para karşılığında konuşmaya razı olmuştu, inanılmaz ayrıntılara bile girmişti ve Jacques o genç kızı yakından tanıyıp tanımadığını sorduğu zaman unutulmayacak bir gerçeklikle, *"Ach nein! Ich bin die Mutter"** demişti!

Neredeyse bu anıyı anlatacaktı Gise'e. Ama bu, "Oradan" söz etmek olacak, birtakım sorulara yol açacaktı...

Genç kız yatağına gömülmüş, yarı kapalı kirpiklerinin arasından gözleriyle adeta yiyordu onu. Dayanamıyordu artık... Her an, "Konuşsana! Nasıl bir insansın şimdi sen?.. Ya ben? Her şeyi unuttun mu yoksa!" diye bağırmamak için kendisini zor tutuyordu.

---

* Amma da yaptın ha! Annesiyim! (ç. n.)

Jacques odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, kaygılı, aklı başka yerdeymiş gibi, önce bir ayağının sonra ötekinin üzerinde sallanıyordu. Gözleri, Gise'in ateşli ateşli bakışlarıyla karşılaşınca onunla kendisi arasında giderilmez bir uyumsuzluk hissediyor, hemen, öyle aşırı bir soğuk tavır takınıyordu ki, genç kızın bu beyaz örtüler içinde, çıplak gerdanıyla o masum, o çocuksu görünüşü karşısında nasıl kendisinden geçtiği anlaşılamazdı. Bu hasta kızcağız için derin bir ağabey şefkati duymaktaydı. Ama ikisinin arasına temiz olmayan ne çok anılar giriyordu. Kendisini bu kadar yaşlı, yıpranmış-kirlenmiş duyması öyle acıydı ki!

Jacques elbise dolabının üstünde bir raket görünce, "Teniste çok ilerlemiş olmalısın" dedi. Gise, övünçten, toyca gülümsemekten kendini alamadı, "Görürsün!" dedi.

Ama bunu söyler söylemez de heyecanlandı. Ağzından çıkan bu "Görürsün!"ün anlamı neydi? Nerede? Ne zaman?.. Ne beceriksizce bir şey söylemişti!..

Ama Jacques bir şeyin farkında olmamış gibi görünüyordu. Gise'i düşünmüyordu o anda. Tenis, Maisons-Laffitte, beyaz bir elbise... *O* kızın bisikletten öyle sert bir hareketle atlayışı kulübün kapısında... Observatoire Caddesi'ndeki evin bütün panjurları neden kapalıydı? (Çünkü o gün sokağa çıkıp gelişigüzel dolaşırken yolu Luxembourg'a, oradan da Observatoire Caddesi'ne düşmüştü. Güneş alçalmaya başlamıştı. Yakasını kaldırmış, hızlı hızlı yürüyordu. İçinde birden doğan isteklere bırakıyordu kendisini; bunlardan bir an önce kurtulabilmek için. Sonunda durup birden bakındı. Bütün pencereler kapalıydı. Antoine, Daniel'in Lunéville'de askerliğini yaptığını söylemişti. Ya *ötekiler*? Panjurları kapatacak kadar geç değildi vakit... O zaman neden... Neyse, bunun o kadar da önemi yoktu!.. O zaman arkasını dönüp en kısa yoldan eve dönmüştü.)

Acaba Gise, Jacques'ın kendisinden başka şeyler düşündüğünü anlamış mıydı? Genç kız birden içinden gelen bir istekle onu yakalamak, kendisine çekmek için kolunu uzattı. Jacques, onun bu hareketini fark etmeden neşeyle, "Ah bu rüzgâr!" dedi. "Şu şöminedeki kapağın vuruşu seni rahatsız etmiyor mu? Bekle."

Yere diz çöküp iki saç levha arasına eski bir gazete sıkıştırdı, gürültüsünü azaltmak için. Gise duyup da söyleyemediği şeyler yüzünden bitkin bir halde onu seyrediyordu. Jacques doğruldu, "Oldu" dedi. İçini çekti. Bu sefer sözlerini iyice tartmadan:

"Evet, bu rüzgâr... İnsan, kışın sona ermesini, baharın gelmesini bekliyor..."

Elbette uzak yerlerde geçirdiği ilkbaharları hatırlamıştı. Gise de onun içinden, "Mayıs ayında şunu yapacağım, şuraya gideceğim..." dediğini hissetmişti. Sonra, "Ya peki, bana bir yer ayırıyor mu bu baharda?.." diye düşündü.

Duvar saati çalmıştı. Jacques hemen kalkmaya hazırlanıyormuş gibi, "Saat dokuz" dedi.

Gise de saatin dokuz kere çaldığını duymuştu. "Nice akşamlar" diye düşündü. "Nice akşamlar, burada, şu lambanın altında umutla bekledim durdum. Ve saat çalıyordu hep, bugünkü gibi. Sonra Jacques çıkıp gitti günün birinde. Şimdi yanı başımda. O da benimle birlikte aynı zamanda saatin sesini duyuyor..."

Jacques yatağın yanına gelmişti.

"Haydi bakalım" dedi. "Gideyim, sen de uyu." Ona daha iyi bakabilmek için genç kız gözlerini yarı yarıya kapatırken, "O burada" diye düşündü yine. "O burada! Ama hayat, dünya, çevremizdeki her şey bize ilgisiz, her zamanki gibi! *Hiçbir şey değişik değil...*" O anda vicdan azabını andıran bir duygu doğdu içinde, kendisi de "başka" değildi, yeterince "başka" değildi.

Jacques gitmek için acele ediyormuş gibi görünüyordu. Karyolaya yaslanarak ayakta durmaktaydı. En küçük bir heyecana kapılmadan yatağın üstünde duran o küçük esmer eli tuttu. Keten perdelerin kokusunu duyuyordu, bu kokuya bu akşam ekşimsi bir şey de karışmıştı. Bunun hasta genç kızın ateşinden kaynaklandığını sanarak burnunu tuttu. Ama, gece masasının üstündeki bir fincan içinde duran kesilmiş limonu görünce sevinçle havayı içine çekti.

Gise kımıldanmadı. Gözleri dolu dolu olmuştu.

Jacques bunu görmemiş gibi yaptı:

"Haydi! İyi geceler! Yarına ayaklanırsın..."

Genç kız zoraki bir gülümsemeyle, "Ay! Çok da önemli değil!" dedi.

Bununla ne demek istemişti? Kendisi de bilmiyordu. Sağlıklı olmaya karşı gösterdiği bu ilgisizlikle, bezginliğini, gelecekteki hayat karşısında cesaretsizliğini ve özellikle o kadar bekledikten sonra Jacques'a, bu hem kısa hem de tatlı anın sona ermesinden duyduğu kederi açığa vurmuş oluyordu. Heyecandan büzülen du-

daklarını açmak için çaba harcayarak neşeli bir sesle, "Geldiğin için teşekkürler, Jacquot!" dedi.

Bir kere daha elini ona uzatmak geldi içinden. Ama Jacques kapıya ulaşmıştı. Dönüp Gise'e baktı, başıyla bir işaret yaparak çıktı.

Gise ışıkları söndürerek battaniyenin altına gömüldü. Derinden derine yüreği çarpıyordu. Kollarını göğsünün üstünde kavuşturarak, eskiden "evcilleştirilmiş kaplan"ı kucakladığı gibi, içindeki derin acıyı bağrına bastırıyordu şimdi. "Kutsal Meryem Ana!" diye mırıldandı. "*Ey Meryem Ana, benim kılavuzum ve Efendim... Bütün umutlarımı ve bütün avuntularımı ve bütün dertlerimi ve acılarımı Sizin ellerinize bırakıyorum...*" Telaşlı bir coşkunlukla dua ediyordu Meryem'e; duasının ninnisinde düşüncelerini uyutmak istiyordu. Hiçbir zaman dua ettiği anlarda olduğu kadar mutlu hissetmemişti kendisini. Hiçbir şey düşünmeden dua ettiği zamanlardaki kadar... Kolları hep göğsünün üstünde sıkı sıkıya kavuşmuş duruyordu. Bir yarı rüya içinde her şey titriyor, birbirinde eriyor gibiydi. Şimdi yatağın sıcaklığında minicik bir erkek çocuğunu bağrına bastırıyordu sanki. Ona bir yuva yapmak için bağrını çukurlaştırıyor, aşkının gözyaşlarıyla yıkadığı bu hayali yaratığını daha iyi kucaklayabilmek için büsbütün kıvrılıyordu yatağın içinde.

X

Antoine kardeşinin Gise'in odasından çıkmasını ve aşağıya inip yatmasını bekliyordu. Niyeti, o akşam, M. Thibault'nun özel kâğıtlarından bir liste yapıp ilk incelemeden geçirmekti. Bunun için yalnız kalmak istiyordu. Böyle düşünmesinin sebebi, Jacques'ı babasıyla ilgili herhangi bir şeyden uzak tutmak değildi: Ölümün ertesi günü, M. Thibault'nun son isteklerini öğrendiği sırada eline, üzerinde *Jacques* yazılı bir kâğıt geçmişti. Ve bu kâğıda ancak şöyle bir göz gezdirecek kadar vakit bulabilmişti. Yine de bu yazıyı okumanın Jacques için üzücü olacağını kavramıştı. Bu türden başka notlar da bulunabilirdi babasının kâğıtları arasında. Bunların Jacques'ın eline geçmesinde bir yarar yoktu, hiç olmazsa şimdilik.

Çalışma odasına gitmeden, Antoine, M. Chasle'ın işini yapıp yapmadığını görmek için yemek salonundan geçti.

Uzatılabilir büyük masanın üstünde, binlerce ölüm haberi mektubundan henüz gönderilmemiş olanlar yığılmıştı. Fakat M. Chasle, adresleri yazacak yerde, paketleri saymaya kendisini vermiş görünüyordu.

Antoine şaşırmıştı buna, adamın yanına geldi.

"İnsanlar her zaman namuslu değil" dedi adamcağız başını kaldırarak. "Paketler 500'lük olmalıydı. İşe bakın ki biri 503 çıktı, bir tanesi de 501." Böyle diyerek fazla çıkan kartları yırttı. Sonra hoşgörürlükle, "Önemli bir şey değil bu" dedi. "Ama yine de elde bulundurulursa bu fazladan tezkereler arasında boğulup kalırız."

"Neyin fazlası?" diye sordu Antoine şaşırarak.

Beriki, parmağını havaya kaldırdı, kendisince anlamlı bir gülümsemeyle, "Öyle işte, tamamıyla böyle" dedi.

Antoine bunun üstünde daha çok durmayarak geriye döndü. Kendi kendine gülümseyerek, "İnsan bir budalayla konuşurken, hiç olmazsa bir an kendisinin de salaklaştığını hissediyor!" diye düşündü.

Çalışma odasına girince bütün lambaları yaktı, perdeleri çekip kapıyı kapattı.

M. Thibault'nun kâğıtları bir düzene konmuştu. "Vakıflar" ayrı bir gözdeydi. Kasada bazı tahviller, eski hesap defterleri ve servetin yönetimiyle ilgili her şey vardı. Yazı masasının çekmecelerine gelince... Soldakiler, resmî kâğıtlar, sözleşmeler, kontratlar, yapılmakta olan işlere ayrılmıştı. Oysa sağdaki gözlerde... Bu akşam Antoine'ı yalnız bunlar ilgilendiriyordu, daha çok kişisel sorunlara ayrılmıştı. İşte Antoine, babasının vasiyetini ve aynı dosya içinde Jacques'la ilgili kâğıdı buldu.

Kâğıdı nereye koymuş olduğunu biliyordu. Aslında, kutsal kitaptan aktarılmış parçalardan başka bir şey değildi bu yazılar.

(Yasa'nın Tekrarı, XXI, 18-21.)

Eğer bir adamın dikbaşlı, başkaldıran, annesinin ve babasının sözünü dinlemeyen, onların tedibine aldırmayan bir oğlu varsa, annesiyle babası onu tutup kent kapısında görev yapan kent ileri gelenlerine götürecekler. Onlara şöyle diyecekler: 'Oğlumuz dikbaşlı, başkaldıran bir çocuktur. Sözümüzü dinlemiyor. Savurgan ve içkicidir.'

Bunun üzerine kentin bütün erkekleri onu taşlayarak öldürecekler. Aranızdaki kötülüğü ortadan kaldıracaksınız. Bütün İsrailliler bunu duyup korkacaklar.

Bu kâğıdın tepesinde *Jacques* yazılıydı. Altında da şu iki kelime okunuyordu: *Dikbaşlı, başkaldıran.*

Antoine, heyecan duyarak kâğıdı gözden geçirdi. Yazı son zamanlarda yazılmış olmalıydı. Kutsal kitaptan alınan parça özene bezene kopya edilmişti. Son harflerin üzerine kuvvetle bastırılmıştı. Bu belgeden bir manevi huzur, sakin bir düşünce ve irade izlenimi alınıyordu. Yine de, ihtiyarın vasiyetnamesinin içine koyduğu bu kâğıdın varlığı bir vicdan muhasebesini, kendisini haklı çıkartmak ihtiyacını ortaya koymuyor muydu?

Antoine babasının vasiyetnamesini eline aldı.

Bir anıttı bu: Sayfalar numaralanmış, bölümlere, paragraflara ayrılmıştı bir rapor gibi. Sonuna da bir içindekiler listesi eklenmişti. Hepsi sıkıca karton bir kutuya konulmuştu. Tarih: *Temmuz 1912.*

Bundan, M. Thibault'nun vasiyetnameyi hastalığının ilk nöbeti sırasında, ameliyattan az önce kaleme aldığı anlaşılıyordu. Jacques'la ilgili tek kelime yoktu: "Oğlum"dan, "mirasçım"dan söz geçmiyordu.

Antoine bir gün önce gözden geçirdiği bölümü baştan sona kadar okudu. Bu bölüm, *Cenaze Töreni* başlığını taşıyordu:

> Saint-Thomas d'Aquin kilisesinde yapılacak kısa bir ayinden sonra naaşımın Crouy'ya götürülmesini istiyorum ki, cenaze törenim, Vakfın kilisesinde, bütün çocuklar bulundurularak yapılsın. İstiyorum ki, Saint-Thomas d'Aguin'deki ayinin aksine, Crouy'daki cenaze töreni, Yönetim Kurulu'nun ölüme şeref kazandırmak lütfunda bulunacağı kadar parlak olsun. Son barınağıma, yıllar boyu benim bağlılığımdan doğan hizmetlerimi kabul etmiş olan hayır kurumları temsilcilerinin yanı sıra, kabul edilmekle büyük bir onur duyduğum Institut de France'tan bir heyet tarafından götürülmeyi dilerim. Eğer kurallar elveriyorsa, Légion d'honneur nişanındaki rütbemin bana sağladığı ölçüde, cenazemin bir asker kıtasınca selamlanmasını istiyorum. Ben ki daima sözlerim, yazılarım ve bir

yurttaş olarak oylarımla ordumuzu savundum, buna lâyık olduğumu sanıyorum. Son olarak, mezarımın başında bir şeyler söylemek isteyenler olursa bunlara kısıntısız olarak izin verilmesini de isterim.

Bunları yazarken, ölümden sonraki bu yüceltmelerin boşluğu üzerinde hayale kapılıyor değilim. Daha şimdiden yüce mahkemenin önüne çıkacağım anı düşünerek eziliyorum. Ama derin düşüncelerin ve duanın ışığında, bu durumda, en büyük ödev kısır bir alçakgönüllülük duygusunu susturmaktır; öyle hareket etmeli ki öldüğüm gün, hayatım Tanrı isterse son bir kere daha örnek olsun ve böylece bizim büyük Fransız burjuvazimizden olan öteki Hıristiyanları da Katolik inancı ve hayır işleri yolunda hizmete yöneltsin.

Bunun ardından, *Ayrıntılar* başlıklı bir paragraf geliyordu. Buna göre Antoine'ın herhangi bir şey yapması gerekmiyordu. M. Thibault bütün töreni düzenleme zahmetine katlanmıştı. Son dakikaya kadar aile reisi, kumandasını yürütmüştü. Sonuna kadar kendi kişiliğiyle bütünleşme halinde olmak Antoine'ın gözüne bir büyüklük olarak görünmüştü.

M. Thibault, cenaze ilanını bile önceden yazmıştı, Antoine sadece bunu, cenaze törenini düzenleyecek olan şirkete vermekle yetindi. M. Thibault'nun unvanları titizlikle seçilen bir sıraya göre yazılmıştı. ENSTİTÜ AZASI büyük harflerle yazılmıştı. Başka şunlar okunuyordu: *Hukuk doktoru*, *eski Eure milletvekili*, *Paris Piskoposluğu Katolik Hayır İşleri Komitesi Onursal Başkanı*, *Sosyal Koruma Vakfı Kurucusu ve Yöneticisi*, *Çocukları Koruma Derneği Yönetim Kurulu Başkanı*, *Katolik Dayanışma Birliği Fransa Şubesi Merkez Komitesi eski Saymanı*. Bunlar arasında Antoine'ı şaşırtan şu çeşit bilgiler de vardı: *Saint-Jean de Latran Tarikatı Muhabir Üyesi* ya da *Saint-Thomas d'Aguin Cemaati Ruhani Meclisi Başkanı ve Dini Derneği Aktif Üyesi*. Bu şanlı adlar dizini bir nişan listesiyle sona ermekteydi. *Légion d'honneur* hepsinin arasında, *Saint-Gregoire, Sainte-Isabelle* ve hatta *Güney Hacı* nişanlarından sonra gelmekteydi. Bu nişanların rozetleri tabutun üstüne iğnelenecekti.

Vasiyetnamenin en büyük bölümünde bazı kimselere ve hayır kurumlarına yapılan hibeler yer almaktaydı. Antoine bunların çoğunu tanımıyordu.

Gise'in adı gözüne çarptı. M. Thibault, kendisinin "yetiştirdiği"ni yazdığı ve "kızı saydığı" "Mlle Gisèle de 'Waize'e" drahoma olarak önemli bir para bırakıyordu. Yalnız son günlerinde halasına bakmasını şart koşmuştu. Böylece Gise'in geleceği rahatça güven altına girmiş oluyordu.

Antoine okumasına ara verdi. Keyfinden yüzü aydınlanmıştı. Bencil ihtiyarın başkalarına bu kadar ilgi göstereceğini ve cömert davranacağını hiçbir zaman düşünemezdi. Birden içinde babasına karşı bir minnet ve saygı duygusu fışkırdı; daha sonraki sayfalar bu duygusunun yerinde olduğunu gösteriyordu. Gerçekten M. Thibault insanları mutlu etmeye çalışmış gibi görünüyordu. Hiç kimseyi unutmamıştı: Hizmetçileri, kapıcı kadını, Maisons-Laffitte'teki bahçıvanı.

Vasiyetnamenin son bölümü vakıf tasarılarına ayrılmıştı. Bunların hepsi de Oscar Thibault adını taşıyacaktı. Şöyle göz gezdirirken Antoine'ın merakı uyandı. Bir erdem ödülü için Oscar Thibault'nun Académie Française'e bağışı. Her beş yılda bir Académie des Sciences Morales tarafından fahişelikle mücadele ve bu konudaki Fransız Cumhuriyeti'nin hoşgörürlüğüne son vermek amacıyla yayımlanacak olan en iyi esere verilecek. "Tabii!" diye düşündü Antoine gülümseyerek. Bu almanak, "basılabildiği kadar çok sayıda basılacak ve piskoposluk bölgesindeki kırtasiyecilerde ve dükkânlarda düşük fiyatla satılacak"tı. Sonra bu almanakta "pratik bir tarım takvimi bulunacak ve bütün Katolik aile yuvalarına girerek Pazar günleri ve uzun kış geceleri hem eğlendiren hem de ibret verici fıkralarıyla okuyanların hoşça vakit geçirmelerini sağlayacak"tı.

Babasının Gise'e de bir pay vermesi gerçekten ilginçti. Şimdi ona daha bir hoşgörüyle yaklaşıyordu. Hem sonra, vasiyetinde manevi değerlerden bu denli çok söz etmesi onun gizli bir saplantısının ortaya çıkarıyordu. – Antoine da genç yaşına karşın bunu düşünmekten alıkoyamıyordu bir türlü kendini: – Öldükten sonra da adını, anısını yaşatma tasası.

Antoine vasiyetnameyi kapattı. Elindeki kâğıtların hepsini gözden geçirmek istiyordu. Kalın dosyayı yerine yerleştirirken, "Bu kadar cömert davrandığına göre bize de cüzi bir servet bırakmış olmalı" diye düşündüğü için kendisi de hayret etmişti.

Birinci çekmecede meşinden kayışla bağlanmış büyük bir evrak çantası vardı. Üzerine *Lucie* (Mme Thibault'nun küçük adıydı) yazılmıştı.

Antoine hafif bir sıkıntı duyarak kayışın düğümünü çözdü.

Önce çeşitli şeyler çıktı. İşlemeli bir mendil, bir çift kız çocuğu küpesi, beyaz saten tokalı fildişi bir para çantası, bir günah çıkartma tezkeresi, dörde katlanmış olan bu kâğıdın üstündeki yazılar okunmaz olmuştu. Birkaç soluk fotoğraf, Antoine bunları hiç görmemişti: Annesinin çocukluğunu, on sekiz ya da on dokuz yaşındaki halini gösteriyordu bu fotoğraflar. Hiç de duygusal bir adam olmayan babasının bu yadigârları, hem de masasının, elinin altındaki çekmecesinde saklamış olmasına hayret ediyordu. Antoine, annesi olan bu şen ve körpe genç kız için yüreğinin sıcacık bir sevgiyle dolduğunu hissetti. Fakat bu unutulmuş yüze bakarken, en çok kendisini düşünmüştü.

Mme Thibault, Jacques'ın doğumunda öldüğü zaman kendisi dokuz yaşındaydı. O sıralarda inatçı, çalışkan, kişiliği olan bir çocuktu. Hatta az duygulu olduğunu bile düşündü. Bu can sıkıcı görüşler üzerinde durmadan çantanın başka ceplerini karıştırmaya başladı.

Buradan aynı kalınlıkta iki kâğıt tomarı çıkarttı.

Lucie'nin mektupları.
Oscar'ın mektupları.

İkinci tomar bir ipek kurdeleyle bağlanmıştı. Üzerindeki yazı da eğri, bir yatılı okul öğrencisi yazısıydı; M. Thibault bunu ölen karısının yazı masasında bulmuş ve kutsal bir şey gibi saklamış olmalıydı. Antoine bu tomarı açacakken duraksadı. İleride buna bakmak için boş vakti olacaktı. Yalnız, tomarı yerine koyarken, bağı gevşek olduğu için içinden bazı kâğıtlar kaymıştı. Bunlara bir göz atınca hepsinin birtakım gerçek olaylarla dolu olduğunu gördü, böyle bir şeyler olabileceğini hiç düşünmemiş, hissetmemişti bile:

> *... Kongreden önce sana Orleans'dan yazarım. Ama sevgilim, sana bu akşamdan kalbimin bütün çırpınışlarını göndermek isterdim, sabırlı olmana ve bu ayrılık haftasının ilk gününe katlanmana yardım etmiş olurdum. Cumartesiye bir şey kalmadı. İyi akşamlar sevgilim. Kendini daha az yalnız hissetmek için küçüğü odana almalısın.*

Okumaya devam etmeden önce Antoine odanın kapısını kilitledi.

... Seni bütün ruhumla seviyorum; benim biricik sevgilim. Sensizlik bu yabancı ülkenin kışından da, karından da çok döndürüyor yüreğimi. W. P.'yi Bruxelles'de beklemeyeceğim. Pazardan önce seni kucaklayacağım, benim sevgili Lulu'm. Başkaları sırrımızı anlayamazlar. Kimse, hiçbir zaman sevişmemiştir bizim gibi.....

Antoine babasının kaleminden çıkmış olan bu satırları okurken öylesine şaşıp kalmıştı ki, tomarı çözüp içindekileri okumadan edemedi.

Ne ki mektupların hepsi bu kadar ateşli değildi.

... İtiraf edeyim ki mektubundaki bir kelime canımı sıktı. Rica ederim Lucie, yokluğumdan yararlanıp piyanoya çalışarak vakit kaybetme. İnan bana Müziğin yarattığı bu çeşit heyecanlar henüz genç olan bir insanın duyguları üzerinde kötü bir etki yapar: aylaklığa, hayal kurmaya alıştırır ve bir kadını ödevlerinden uzaklaştırır.

Mektuplardaki havanın bozulduğu da oluyordu.

... Beni anlamıyorsun ve görüyorum ki hiçbir zaman anlamadın. Benim gibi hayatını bütünüyle başkalarına adamış bir insanı bencillikle suçluyorsun! Cesaretin varsa bu konuda nasıl düşünmek gerektiğini Rahip Noyel'e sor. Böylesine fedakârca bir ömür sürdüğüm için Tanrı'ya şükretmelisin. Bu hayatın anlamını kavrayabilseydin, ondaki ahlâk yüceliği ve manevi amaç için de böyle bir duygu beslerdin! Böyle yapacak yerde bunları basitçe kıskanıyor ve benim yönetimime bu kadar ihtiyacı olan bu hayır işlerini kendi yararına kullanmak istiyorsun!.. .....

Ama mektupların çoğundan derin bir sevgi yansıyordu:

... Ne dün ne de bugün bir haber var. Sana öyle ihtiyaç duyuyorum ki, her sabah mektubuna kavuşmazsam o gün hevesle çalışamıyorum. Bir yenisi gelmeyince, perşembe günü o tatlı, o doğru sözlerle, temiz duygular ve sevgiyle dolup taşan mektubunu tekrar tekrar okuyorum. Ey Tanrının bana lütfu olan güzel melek! Seni layık olduğun gibi sevmediğim için kahrediyorum kendime. Çok iyi hissediyorum ki sevgilim, hiçbir şeyden yakınmamak için karar vermişsin. Ama, ka-

bahatlerimi kabul etmez de, pişmanlığımı senden saklayacak olursam ne büyük alçaklık etmiş olurum!

Delegeler çok iyi karşılandı. Bana göğüs kabartıcı bir yer ayırdılar. Dün otuz kişilik bir şölen verildi; kadehler tokuşturuldu, vb. Yaptığım konuşmanın çok etkili olduğunu sanıyorum. Ama, bütün bu saygı gösterileri hiçbir şeyi unutturmuyor bana: oturumlar arasında yalnız seni düşünüyorum sevgilim ve küçüğü.....

Antoine son derece heyecanlanmıştı. Paketi yerine koyarken hafifçe elleri titriyordu. M. Thibault ne zaman karısıyla ilintisi olan bir anısından söz etse, sofrada, avizeye şöyle bir göz atarak kendine özgü bir şekilde içini çeker, "Kutsal anneniz!" derdi. Hiç ummadığı bir anda bu alana sokulmakla Antoine, annesiyle babasının gençlikleri üzerine M. Thibault'nun yirmi yıldır arada bir dokunup geçtiklerinden daha çok şey öğrenmişti.

Öteki çekmecelerde de başka kâğıt tomarları vardı.

Çocukların Mektupları. Öğrenciler ve Tutuklular

"Ailesinden olan ötekiler" diye düşündü Antoine.

Bu geçmişe dönerken memnuniyetle birlikte hayret duyuyordu. Kim inanırdı ki M. Thibault, Antoine'ın, Jacques'ın bütün mektuplarını, Gise'inkilerden bazılarını saklamış olsun? Bunları, *Çocukların Mektupları* adı altında bir araya toplamıştı. Paketin başında tarihsiz bir tezkerecik vardı. Kurşunkalemle, acemice yazılmış olan bu satırları yazan miniğin elini annesinin yönettiği anlaşılıyordu.

Sevgili babacığım. Seni kucaklayarak bayramını kutluyorum.
ANTOINE.

Antoine bu tarih öncesi kalıntı karşısında bir an duygulandı, sonra başka mektuplara geçti.

Öğrenciler ve Tutukluların mektupları pek ilginç görünmüyordu:

Sayın Başkan,
Bu akşam bizi Ré adasında gemiye bindirdiler. Sizin iyiliklerinize derin teşekkürlerimi sunmadan hapishaneden ayrılmak istemedim...

Sayın Beyefendi Velinimetim,
Size bu satırları yazıp altına imzasını atan adam, namuslu bir adam oldu ve işte bunun için sizin tavsiyenizi rica ediyorum. Mektubuma babamın da bir mektubunu ekledim. İmlasının ve üslubunun kusuruna bakmayınız... İki küçük kızım 'Babanın koruyucu babası'na her akşam dua ediyorlar.....

Sayın Başkan,
Hapishaneye gireli 26 gün olduğu halde bu 26 günde yalnız bir kere yargıç önüne çıkarıldım. Oysa sağlam kanıtlara dayanan dilekçemi sunmuştum.

Kirli bir kâğıda özene bezene, sararmış bir mürekkeple yazılmış ve üzerinde "Montravel kampı" Yeni Kaledonya'dan gönderildiği belirtilmiş.

... Daha iyi günlere kavuşmayı beklerken minnet ve şükranlarımı kabul etmenizi rica ederim.

KÜREK MAHKÛMU No 4843.

Babasına karşı yapılan bütün bu güven ve minnet gösterileri, uzanan bu zavallı eller karşısında Antoine heyecan duymazlık edemezdi.

"Jacques da okumalı bunları" diye düşündü.

Çekmecenin dibinde etiketsiz, karton bir kutu vardı. İçinden köşeleri kıvrılmış üç fotoğraf çıktı. Bunların en büyüğünde, bir dağ manzarasının içinde, bir çamlıkta oturan otuzunda bir kadın görülüyordu. Antoine resmi ışığa tuttu ama bu yüzü tanıyamadı. Kaldı ki bu geniş kurdeleli şapka, geniş yakalı elbise, şişkin kol ağızları çok eski bir modayı düşündürüyordu. Daha küçük olan ikinci fotoğrafta yine aynı kadın vardı. Bu kez şapka giymemişti. Bir küçük meydanda, bir konağın ya da bir otelin bahçesinde oturuyordu. Sıranın altında, kadının ayaklarının dibinde beyaz kaniş cinsi bir köpek bir sfenks gibi çömelmişti. Üçüncü fotoğrafta ise köpek tek başına görünüyordu. Bir bahçe masasının üstünde, burnunu havaya kaldırmış, başında da bir kurdele. Mukavva kutunun dibinde, o dağ manzaralı büyük fotoğrafın camı vardı. Resimlerin arkasında ne bir ad ne bir tarih. Dikkatli bakılınca, bu kadının gü-

zel, endamlı olmakla birlikte kırkını geçtiği belli oluyordu. Bakışı canlıydı, ciddi görünüşlü olmasına rağmen dudaklarında hafif bir gülümseme vardı: Çekici bir yüz. Antoine çok merak ettiği için bir türlü kutuyu kapayamıyor, resmi uzun uzun inceliyordu. Bir ipucu bulabilecek miydi? Bu kadını görmüş olduğunu hiç hatırlamıyordu.

Üçüncü çekmecede sadece bir hesap defteri vardı. Antoine az kalsın açıp bakmayacaktı bile. Bu maroken kaplı defterin kabının üzerinde M. Thibault'nun adının ve soyadının baş harfleri yazılıydı. Aslında bu defter hesap işleri için hiç kullanılmış değildi.

Defterin yan kâğıdında Antoine şunu okudu:

Evliliğimizin birinci yıldönümü vesilesiyle Lucie verdi: 12 Şubat 1880.

Bundan sonraki sayfanın ortasında M. Thibault aynı kırmızı mürekkeple şunu yazmıştı:

Çağlar Boyunca
BABA OTORİTESİ TARİHİNİ
Yazmaya Yarayacak
NOTLAR

Ama bu başlık kazınmıştı. Böyle bir kitabın yazılmasından vazgeçilmiş olmalıydı. Antoine içinden, "Henüz bir yıldır evli, ilk çocuğu daha doğmamış bir adamın bu kaygısı çok acayip!" dedi.

Defteri karıştırdıkça merakı arttı. Sayfalardan çoğu boştu. Yazılardaki çeşitlilik bu defterin uzun yıllar boyunca kullanılmış olduğunu gösteriyordu. Ama tutulan defter, Antoine'ın önce zannettiği gibi, günlük değildi. Sadece, M. Thibault'nun okuduğu kitaplardan yaptığı alıntılar vardı içinde.

Metinlerin seçilişi oldukça anlamlıydı. Antoine ilk sayfaları dikkatle gözden geçirmeye başladı:

Kurulu düzene azıcık yenilik getirmek kadar korkulacak az şey vardır. (Platon)

Bilge. (Buffon.)

Halinden memnundu, her zaman olduğundan başka olmak, yaşamış olduğundan başka türlü yaşamak istemezdi. Kendi kendisine yettiği için başkalarına pek az ihtiyacı olurdu, vb.

Bu alıntılardan bazıları, beklenmedik, şaşırtıcı şeylerdi:

Kimi küskün ruhlu, kederli ve kuru yaradılışlı insanlar vardır, yanlarına yaklaşanları da kendileri gibi küskün ve kederli bir hale getirirler. (Saint Fr. de S.)

Dünyada benden daha yürekten, daha şefkatle, daha büyük bir aşkla insanları seven biri yoktur; öyle ki bunda çok ileri gittiğim bile söylenebilir. (Saint Fr. de S.)

"Dua insana her gün yüzü kızarmadan bir sevgi haykırışında bulunabilsin diye armağan edilmiştir belki de."

Bu son alıntının kimden olduğu belirtilmemişti. Babasının olabileceğini düşündü Antoine.

Zaten, o andan sonra M. Thibault, kitaplardan aktardığı parçalar arasına kendi düşüncelerini sıkıştırmayı da âdet edinmiş görünüyordu. Antoine sayfaları çevirdikçe, defterin ilk amacından saptırılıp sadece kişisel düşünceleri bir araya getiren bir derleme niteliğine büründüğünü anlayınca son derece ilgi duydu.

Başlangıçta bu özdeyişlerin çoğunda siyasal ve toplumsal bir nitelik vardı. Şüphesiz M. Thibault buraya, bir nutuk hazırlarken bulduğu güzel düşünceleri not etmişti. Antoine bunlar arasında sık sık şu olumsuz soru şekline rastlıyordu: "Öyle değil mi?", "Böyle olması gerekmez mi?" Bu da babasının düşünme ve konuşma niteliklerinden başlıcasıydı:

"Patronun otoritesi yeteneğini meşrulaştırmaya yeterli bir güçtür. Ama bundan da fazla bir şey değil midir? Bir üretimin gelişmesi için, o üretime katılanlar arasında bir bütünlüğün meydana gelmesi gerekmez mi? Bundan ötürü Patronluk bugün işçilerin ahlâk yönünden bir bütünlüğe ulaşabilmeleri için gerekli bir kurum değil midir?"

Proletarya bugün yaşama şartlarının eşitsizliğine karşı çıkıyor ve Tanrı'nın istediği hayranlık duyulası *çeşitliliğe* adaletsizlik adını veriyor.

> "Günümüzde hatırlı bir adamın, her zaman ya da çoğu zaman – kader gereği mal mülk sahibi bir adam olduğunun unutulmasına yönelik bir eğilim yok mu?"

Antoine bir hamlede iki-üç yılı atladı. Babasının zihninde, genel nitelikte sorunlardan çok, gittikçe kişisel bir içtenliği olan düşünceler yer ediyor gibi görünüyordu.

> "İnsana Hıristiyan olduğunu hissetmenin verdiği bunca güvenç, İsa'nın Kilisesinin *aynı zamanda* bir dünya iktidarı olmasından değil midir?"

Antoine gülümsedi. "Bu namuslu adamlar" dedi içinden. "Pek öyle cesur ve atak olmasalar da serserilerden daha tehlikeli olurlar çok kere!.. İsteklerini, düşüncelerini başkalarına zorla kabul ettirirler. Özellikle en iyilerine. Hem hakikatin kendi avuçlarının içinde olduğundan o kadar emindirler ki inançlarının zaferini sağlamak için hiçbir şey karşısında gerilemezler... Hiçbir şey karşısında. Babamın, partisinin iyiliği, hayır eserlerinden birinin başarısı için bazı ufak tefek işlere giriştiğini gördüm... Yani öyle şeyler ki... bir rütbe ya da para kazanmak için asla doğru görülemez!"

Sayfalara gelişigüzel göz gezdiriyordu:

> "Bencilliğin meşru, kurtarıcı, ya da daha iyi bir deyimle, bencilliği kutsal amaçlar için kullanmanın bir biçimi yok mudur? Örneğin, Hıristiyan olarak ve imanımıza varıncaya kadar, yaptığımız işlerde bundan yararlanamaz mıyız?"

M. Thibault'nun hayatını ve kişiliğini bilmeyen bir kimseye bazı görüşleri insafsızca görülebilirdi:

> "Hayır işleri. Bizim Katolik İşlerimizin (Hayır İşleri, Soeurs de Saint-Vincent-de-P., vb.) büyüklüğünün, hele eşsiz *sosyal* etkinliğinin temelinde, sadece tevekkül içinde olanlara, iyi ruhlu insanlara

yararlı olması; halinden memnun olmayanları, başkaldıranları, aşağı durumlarını kabul etmeyerek eşitsizlik ve hak isteme kelimelerini ağızlarından düşürmeyenleri teşvik etmemesi yatar."

"Asıl merhamet başkalarının mutluluğunu istemek değildir. Tanrım, bize, kurtarmak istediklerimize baskı yapacak gücü kazandırınız."

Bu fikir aylar sonra da M. Thibault'nun zihnini kurcalamış gibi görünüyordu:

"İnsan başkalarına karşı sert davranabilme hakkını kazanabilmek için kendisine karşı da merhametsiz olmalıdır."

"Anlaşılmayan meziyetler arasında, dualarında da yıllardır yineleyip durduğu katılaşmanın ilk sırayı alması uygun düşmez mi? Evet, ilk sırada olmalı çünkü bunu öğrenmek, bu konuda ustalaşmak çok güç."

Sonra beyaz bir sayfa üzerinde, okunurken insana korku veren şu bir tek cümle:

"Erdem gücüyle, zorla başkalarına kendimizi beğendirmek."

Antoine "Katılaşma" diye düşündü. Babasının sadece katı olmadığını kendisini isteyerek katılaştırmış olduğunu anlıyordu. Ama sonunda insanca olmayan bir noktaya varsa bile yine de karanlık bir güzellik bulunuyordu bu zorlamada. "İstenerek körleştirilmiş duygular?" diye düşündü. Bazı kereler, M. Thibault'nun, kendisinden ve bu kadar çetin olarak elde ettiği meziyetler yüzünden azap duyduğu anlaşılıyordu.

"Bir insanı beğenmek ille de dostluğa engel olmaz, ama bunun doğmasında etken olduğu çok seyrek görülür. Hayran olmak sevmek değildir. Her ne kadar erdem saygıya layık görülürse de, çok kere gönüllere giremez."

Gizli bir keder daha, ileride birkaç sayfa yazmasına sebep olmuş:

"İyilik yapan adamın dostu olmaz. Tanrı, ona minnettar olan kimseler göndererek avutur."

Yer yer, –ama seyrek– Antoine'ı şaşırtan insanca bir haykırış yükseliyordu bu yazılar arasında:

"İnsan yaradılışından gelen bir zevkle iyilik yapmıyorsa bunu ya umutsuzlukla ya da kötülük yapmamak için yapıyor demektir."

"Bütün bunlarda Jacques'tan bir şeyler var" dedi Antoine içinden. Ama ne olduğunu belirlemek güçtü bunun. Aynı gergin, kaygılı duyarlık, içgüdülerin aynı sert baskısı, aynı katılık. Antoine, babasının Jacques'ın maceracı karakterine karşı duyduğu tedirginlik, bazen, mizaçlarındaki gizli benzerlikten ileri gelip gelmediğini düşünüyordu.

M. Thibault'nun bu yazılarda yer alan düşüncelerinin çoğu şu formülle başlıyordu: "Şeytanın tuzağı."

"Şeytanın tuzağı: Hakikate olan eğilim. İnsanın kendisine sadık kalışı sonucu, sarsılmış bile olsa bir inanışa bağlı kalması daha güç değil midir, gösterişli bir şekilde bütün binayı yıkma pahasına sütunları sarsmaktan?

İnancın yolunda gitme düşüncesi, hakikati araştırma düşüncesinden daha üstün değil midir?"

"Şeytanın tuzağı: Gururunu maskelemek alçakgönüllü olmak değildir. İnsanın yenemediği kusurlarını açığa vurması ve böylece kendisine güç sağlaması, yalan söylemekten ve bunları gizleyerek zayıf düşmekten daha iyidir."

(Gurur, övünme, alçakgönüllülük, bu kelimelere rastlanıyordu her sayfada.)

"Şeytanın tuzağı: Kendisinden alçakgönüllülükle söz ederek alçalmak maskeli bir gurur değil de nedir? Gerekli olan, kendisinden söz etmemektir. Ama insan bunu ancak, başkalarının kendisinden iyi bir dille söz etmesini sağlamışsa yapabilir."

Antoine yeniden gülümsedi. Ama bu alaylı gülümseme donup kaldı dudaklarında.

M. Thibault'nun kaleminden çıktığı zaman şu beylik sözlerde ne derin bir keder okunuyordu:

> "Her gün yalana boyun eğmeyen bir insan, hatta bir ermiş insan var mıdır?.."

Kaldı ki Antoine'ın, ihtiyarlamakta olan babasının bazı hallerini hatırladığına göre –düşündüğünün aksine– bir yanılmazlığa bürünmüş olan bu insanın yıldan yıla huzurunu kaybettiği görülüyordu:

> "Bir hayatın verimi, bir insanın giriştiği işlerin önemi, bunların değeri, sanıldığından daha çok kalbin buyruğu altındadır. Bunlar arasında öyleleri vardır ki, kendi çapında bir eser verebilmek için insanın sevilen bir varlığın sıcak havası içinde yaşamış olması gerekir."

Bu yazılarda gizli bir hastalık gibi bir şey de seziliyordu:

> "İşlenmemiş bir kabahat, bir insanın karakterinde, iç hayatında gerçek bir suç kadar yıkıntı ve çarpıklık meydana getirmez mi? Bunda eksik olan bir şey yoktur, vicdan azabının yarasına varıncaya kadar."

> "Şeytanın tuzağı: İnsan sevgisini karıştırmamalı bize verdiği heyecanla..."

Bu paragraf, üstü kurşunkalemle karalanmış yarım bir satırla son buluyordu, ama Antoine yine de okuyabilmişti:

> "... yakınımızda bulunan gençlerin, çocukların verdiği heyecanları karıştırmamalı."

Sayfanın kenarına kurşunkalemle, "2 Temmuz, 25 Temmuz, 6 Ağustos, 8 Ağustos, 9 Ağustos" yazılmıştı.

Başka bir havada birkaç sayfadan sonra şunlar okunuyordu:

"Tanrım, benim düşkünlüğümü, zavallılığımı biliyorsunuz. Sizin bağışlamanıza layık değilim. Çünkü günahlarımdan sıyrılamadım. İrademi kuvvetlendiriniz de şeytanın tuzağına düşmeyeyim."

Antoine iki kere sayıklarken, babasının ağzından çıkmış olan bazı yakışıksız sözleri hatırladı o anda.

M. Thibault'nun vicdan muhasebesi sık sık Tanrı'ya yalvarışla kesiliyordu:

Tanrım, sevdiğiniz insan hasta!

Koruyunuz beni Tanrım, çünkü beni kendimle baş başa bırakırsanız sizden yüz çevirebilirim!

Antoine birkaç sayfa çevirdi.

Sayfanın yan tarafına kurşunkalemle yazılmış bir tarih, "Ağustos 95" gözüne çarptı:

"Seven kadının ilgisi. Masanın üstünde sevgilisinin kitabı duruyordu. Okuduğu sayfayı bir gazeteden kesilmiş kâğıt parçasıyla işaretlemişti. Bu sabah bu kadar erken kim gelmiş olabilirdi? Kâğıdın yerine bir çiçek konulmuş, dün akşam, korsajını süsleyen çiçeğe benzeyen bir çiçek."

1895 Ağustosu? Antoine şaşkın şaşkın hatırlamaya çalışıyordu. 95'te on dört yaşındaydı. O yıl M. Thibault hepsini Chamonix yakınlarında bir yere götürmüştü. Bir otelde mi karşılaşmıştı acaba onunla? Hemen aklına köpeğiyle poz veren kadının fotoğrafı geldi. Belki de ileriki sayfalarda bununla ilgili bir açıklama bulabilecekti. Hayır. "Seven kadın"la ilgili tek satır yoktu.

Bununla birlikte daha sonraki sayfalardan birisinin arasında bir çiçek vardı, belki de yukarıda adı geçen çiçekti –yassılmış, kurumuş, yanında da şu klasik söz yazılıydı:

O kadın insana mükemmel bir dost olabilir, bundan başka sizi dostluktan daha ilerilere götüren şeyler de var. (La Br.)

Sonra, aynı yılın 31 Aralık günü, yukarıda söylenenlerin bir sonucu gibi, M. Thibault'nun Cizvitlerin eski öğrencisi olduğunu hatırlatan şu sözü:

*Sœpe venu magno fœnore tardus amor.**

Antoine boşuna 95 yılı tatilini hatırlamaya çalıştı. Anıları arasında ne kabarık yenli kadına ne de küçük beyaz köpeğe rastlayabildi.

O akşam bütün defteri okuyamayacaktı.

Kaldı ki, kendisini tamamıyla vakıf işlerine vermiş olan M. Thibault, ayrıca birçok görevleri kendisini bağladığı için son on, on iki yılda yavaş yavaş not tutmaktan vazgeçmişti. Sadece tatillerde deftere bir şeyler yazıyordu. Bunlar arasında dinle inançla ilgili olanlar büyük yer tutuyordu. En son tarih "Eylül 1909"du. Jacques'ın gidişinden ve hastalıktan sonra tek satır yazılmamıştı.

Son sayfalardan birinde oldukça titrek bir yazıyla şu kötümser düşünce dile getirilmişti:

> "İnsanoğlu itibarlı bir yere geldiği zaman, bu artık elindeki nimetlere layık olmadığını gösterir. Ama bunu hak etmiş değildir. Tanrı insana, her türlü sevinç ve *merhamet* kaynağını önce zehirleyen, sonra da kurutan bu kendini hor görmeye katlanabilmesi için yardım etmiyor mu?.."

Defter birkaç boş sayfayla son buluyordu.

Defter kabının içindeki bir cepte birkaç kâğıt daha vardı. Antoine buradan Gise'in çocukken çekilmiş iki eğlenceli fotoğrafıyla, Pazar günlerinin işaret edildiği bir 1902 yılı takvimi, bir de açık mor renkli kâğıda yazılmış bir mektup çıkardı:

7 Nisan 1906.

Azizim W. X. 99

Sizin kendi hakkınızda söylediklerinizin hepsini ben de size söyleyebilirdim. Hayır, bana bunu yaptıran şeyi açıklamayacağım. Yani bu ilanı neden verdiğimi. Benim gibi iyi yetişmiş bir kadının gazete

* Sonradan gelen aşk insanı daha şiddetle kavrayıp sürükler. (ç. n.)

ilanıyla evlenme önerisinde bulunuşu ve kendisini sadece iki harfle tanıtan bir insana bu mektubu yazma hevesini yenemeyişini ben de anlamış gibiyim. Çünkü ben de din ilkelerine sıkı sıkıya bağlı, hiçbir gün ibadetini aksatmamış bir Katolik'im. Sonra bu bahane o kadar romanvari bir şey ki, hiç olmazsa benim için Tanrı'nın böyle istediğini ve bundan ötürü o ilânı gazeteye verdiğimi, sizin de bunu görüp kestiğinizi düşünebiliriz. Yedi yıldır dulum, şunu size söylemem gerekir ki o zamandan beri, özellikle çocuğum olmadığı için, sevgisizlikten acı duymaktayım. Siz de iki yetişmiş oğlunuz varken ve anladığım kadarıyla da çok çalışan, vakti pek az olan bir iş adamı olduğunuz halde gönlünüzün kuruluğundan ve yalnızlıktan yakınmaktasınız. Evet ben de sizin gibi, Tanrı'nın bize sevgi ihtiyacı duyurduğuna inanıyorum, bunun için de sabah akşam dua ederek, onun izniyle, varlığını sevgisiyle ısıtacak, bana bağlı bir insanla evlenmeyi nasip etmesi için yalvarıyorum. Tanrı'nın bana göndereceği bu erkeğe ben de ateşli bir ruhla, mutluluğun kutsal bir garantisi olan taptaze bir sevgi sunacağım.

Ama, sizi üzdüğüm için keder duymakla birlikte ve sizi çok iyi anladığım halde, istediğiniz şeyi gönderemeyeceğim. Benim nasıl bir kadın olduğumu ve ölmüş bulunan, ama kalbimde daima yaşayan anne ve babamın kimler olduğunu ve şimdiye kadar içinde yaşadığım ortamı bilmiyorsunuz. İçinde bulunduğum sevgisizlikten doğan sıkıntının etkisiyle gazeteye böyle bir ilân vermekle gösterdiğim zayıflığa bakarak benim hakkımda hüküm vermeyin. Benim gibi bir kadının, kendisini daha güzel gösteren bir fotoğrafı bile olsa, onu göndermemesini anlayışla karşılayınız. Memnuniyetle yapabileceğim şey, şu olacak: günah çıkarttığım rahip, sizin ikinci mektubunuzda sözünü ettiğiniz Rahip V.'yi görmeye giderek ona gerekli bütün bilgileri verir. Ayrıca, fizik görünüşüm bakımından bir fikir verebilmek için, güvendiğiniz bir insan olan Rahip V.'ye kendim giderim. O da size...

Bunlar dördüncü sayfanın son kelimeleriydi. Antoine cebi karıştırdı. Bundan sonraki sayfayı bulamadı.

Söz konusu olan erkek, babası mıydı? Hiç şüphesiz oydu: İki oğul. Rahip V... Vécard'a sormalı mıydı? Adam bu evlenme işine karışmış olsa bile, bu konuda tek kelime söylemezdi.

Peki ya kadın, şu köpekli hanım mıydı? Hayır. Bu mektubun tarihi 1906, çok yeni: Yani, Antoine'ın, Philip'in servisine asistan olduğu, Jacques'ın da Crouy'daki yetiştirme yurdunda kaldığı yıl.

Bu yeni tarihle, eski modayı düşündüren geniş kurdeleli şapka, daracık korsaj ve kol ağızları şişkin elbisenin giyildiği tarih uygun düşmüyordu. Varsayımlarla yetinmek gerekiyordu.

Antoine not defterini yerine koydu, çekmeceyi kapattı ve saate baktı. Gece yarısını yarım saat geçiyordu. Nasıl bir adamdı? Onu hiç tanımamıştı. Ayağa kalkarken yavaşça "varsayımlarla yetinmeli" dedi.

"Bir ömrün tortusu" diye düşündü. "Ama yine de ne kadar geniş kapsamlı bir hayat! Bir insanın her gün biraz daha enginleşen bilinmeyen hayatı!"

Antoine bir an akaju ve maroken koltuğa baktı. M. Thibault onca yıl, terk ettiği bu koltuktan kâh keskin alaycı kâh da resmî bir edayla veciz konuşmalar yapardı.

Antoine, "Onu iyi tanıyor muydum? Sadece babalık görevini biliyorum. Otuz yıl boyunca tanrısal hukuka dayanan bir hükümet gibi hepimizi yönetti, hem de ne yaptığını bilerek: Asık yüzlü ve sert, ama iyi niyetli... bizlere bir ödevi yerine getirircesine bağlı olarak... Bundan başka hangi tarafını tanıyorum babamın? Toplum içinde sayılan ve korkulan bir büyük adam. Ama kendisi, yalnız kendisiyle baş başa kaldığı zamanki kişiliği neydi, kimdi? Bunu hiç bilmiyorum. Yanımda hiçbir duygusunu, hiçbir düşüncesini açığa vurmamıştı. Hiçbir zaman onu olduğu gibi, gerçekten, maskesiz olarak iç dünyasını görememiştim!" diye düşündü.

Antoine bu kâğıtları eline geçirdiği, sır örtüsünün bir ucunu azıcık kaldırdığı andan beri, o şatafatlı görünüşün altında, ölenin bir insan –belki de zavallı bir insan– olduğunu sezmişti. Bu adamı hiç mi hiç tanımamıştı.

Birden kendi kendisine şunları sordu:

"Ya o, o beni tanıyor muydu? Benim onu tanıdığımdan daha az, belki hiç! On beş yıldır, birbirimizi görmediğimiz bir okul arkadaşım belki de ondan daha iyi tanıyordu beni! Kabahat onda mıydı? Daha çok bende değil mi? Herkesin gözünde ihtiyatlı, uyanık, çok iyi öğütler veren bu bilgili ihtiyara ben hiçbir zaman danışmamış, başkalarından akıl almış, ona hiç sormadan kararlarımı kendim vermiştim. Aynı kandan gelen, aynı yaradılışta iki insan olduğumuz halde baş başa kaldığımız zamanlar, baba-oğul anlaşmak için hiçbir dil bulamıyor, tıpkı iki yabancı gibi, duygularımızı iletemiyorduk birbirimize!"

"Ama yine de pek böyle değil!" dedi, enine boyuna birkaç adım yürüdükten sonra. "Doğru değil bu. Birbirimize yabancı değildik. İşte asıl korkunç olan da bu. Aramızda –tartışılmaz– bağlar vardı. Evet, baba ile oğul, oğul ile baba arasındaki bu bağlar ne kadar gülünç görünürse görünsün, sadece aramızdaki ilişkiler düşünülürse, başka hiçbir bağa benzetilemeyecek bir bağ vardı aramızda, ikimizin de ta kalbimizin derinliğinde böyle bir bağ vardı. İşte bunun içindir ki böylesine perişan oluyorum şu an. Doğduğumdan beri, ilk defa, bütün bu anlayışsızlığım altında gömülü, gizli bir şey olduğunu sezinliyorum: Bir anlaşma, hem de eşine az rastlanır bir anlaşma olanağı! Aramızda hiçbir zaman bir duygu alışverişi olmamıştı, ama yine de dünyada ikimizden çok anlaşacak, birbirini anlayacak iki insan olamazdı, Jacques'la bile anlaşamaz, birbirimizi anlayamazdık bu kadar... Kimse benim kadar onun kalbinin derinliklerini okuyamaz, kimse benim kalbimin derinliklerini okuyamazdı onun kadar... Çünkü benim babamdı o, çünkü ben onun oğluydum."

Antre kapısının önüne kadar gelmişti. "Gidip yatayım" dedi içinden kapıyı kilitlerken. Ama dışarıya çıkmadan önce, artık boş bir peteği andıran bu çalışma odasına son defa bir göz attı.

"Artık çok geç" dedi içinden, "Her şey bitti."

Yemek salonunun kapısında hafif bir ışık yanıyordu.

"Ama elinizi çabuk tutup hemen gitmelisiniz M. Chasle!" diye bağırdı Antoine kapıyı açarak.

Cenaze töreni davetiyelerinin iki yığını arasında kaybolan M. Chasle zarfları hazırlıyordu.

"Ah! Siz misiniz? Tamam. Bir dakika vaktiniz var mı?" dedi başını kaldırmadan.

Antoine bir adres soracağını sanarak, çekinmeden adamın yanına gitti.

"Bir dakika vaktiniz var mı?" diye tekrarladı adamcağız, bir yandan da zarfların üstünü yazıyordu. "Neyi mi söyleyecektim? Hani size sözünü ettiğim şu küçük sermaye konusunu açıklamak istiyorum da." Kalemi elinden bıraktı, takma dişini çıkarıp kaşla göz arasında sakladı. Keyifle Antoine'ı süzdü.

"Uykunuz yok mu M. Chasle?"

"Ooo, hayır! Kafamı dolduran düşünceler yüzünden uyuyamıyorum." Ufacık gövdesini, ayakta duran Antoine'a doğru uzattı. "Adresleri yazdım M. Antoine, yazdım... Ama bu sırada M. Antoine..." (Bir marifetini açığa vurmaya hazırlanan iyi yürekli bir hokkabaz gibi kurnazca gülümsedi). "Ama bu sırada durmadan çalışıyor kafam, durmadan, *ad libitum!*"* Antoine'ın bir şey uydurup yakasını kurtarmasına meydan vermeden:

"Eh işte, M. Antoine, sizin bana sözünü ettiğiniz o küçük sermayeyle düşündüklerimden birini gerçekleştirebileceğim. Evet, benim düşüncem: Bir tezgâh, bir işyeri, yani bir dükkân. Evet, önce bir dükkân. Bizim mahallenin işlek bir yerinde bir mağaza. Ama dıştan dükkân gibi görünecek, asıl düşünce içeride."

O andaki gibi, konu kendisini çok ilgilendirdiği zaman, ellerini kavuşturup uzatarak, vücudunu bazen sağa, bazen sola eğerek, kesik soluklar halindeki cümlelerle konuşurdu. Her cümleden sonra kısa bir süre durur, daha sonraki cümleye kafasında düzen verirdi ve bir anda aynı düğmeye basılınca harekete geçiyormuş gibi vücudu öne atılarak hazırlamış olduğu kelimeleri salıverirdi ortaya. Sonra yeniden dururdu; sanki bir kerede, yalnız tek bir düşünce kırıntısını salgılayabilirmiş gibi... Antoine, o gün M. Chasle'ın kafasının her zamankinden daha dengesiz olup olmadığını sordu kendi kendisine: Olaylar, uykusuz geçirdiği geceler...

"Latoche, bütün bunları benden daha iyi anlatır" diye yeniden söze başladı ufak tefek adam. "Çoktandır tanırım Latoche'u. Çok iyi izlenimlerim vardır geçmişi hakkında. Seçkin bir insan. Hep parlak düşünceler. Tıpkı benim gibi. İkimizin büyük bir düşüncesidir şu: *Çağdaş Buluşlar Mağazası*... Kavrayabildiniz mi?"

"Tam değil."

"Peki öyleyse... Yani küçük icatlar. Pratik küçük icatlar!.. Küçük bir şey icat edip de, bunu ne yapacaklarını bilemeyen bütün küçük mühendisler... Hepsi bir araya getirilecek bunların. Latoche ve ben. Semtin gazetelerine ilan verilecek?"

"Hangi semt?"

M. Chasle soruyu anlamamış gibi Antoine'a baktı. "Rahmetlinin zamanında" dedikten sonra bir an durdu. "Utanmazdım bunları anlatmaktan. Ama şimdi... On üç yıldır kafamın içinde evirip çevi-

---

* Lat.: kendiliğinden. (ç. n.)

riyorum bunu M. Antoine... 1900 Paris Evrensel Sergisi'nden beri. Ben, kendi kendime bile bir sürü ünlü ufak tefek şey icat ettim. Evet. Adımları saymak için sayacaklı ayakkabı topuğu. Durmadan işleyen otomatik bir pul ıslatıcısı." İskemlesinden atlayıp Antoine'ın yanına geldi. "Ama en mükemmeli şu dört köşe yumurta. Şimdi iş sıvıyı bulmaya kalıyor. Bunun için araştırıcılarla mektuplaşıyorum. Köy papazları bu iş için biçilmiş kaftan: Kışın, akşam duasından sonra ufak tefek elişleri yapmak için vakit kalır değil mi? Bütün papazları seferber ettim, sıvımı bulmak için. Sıvımı elde eder etmez... Ama artık sıvı bir şey değil, önemli olan düşünce..."

Antoine gözlerini açıp, "Peki sıvınızı bulur bulmaz?.." diye sordu.

"Hah, işte o vakit yumurtalarımı batıracağım içine... Yumurtayı bozmadan, kabuğu yumuşatacak kadar... Anladınız mı?"

"Hayır."

"Sonra kalıpların içinde kurutacağım bunları..."

"Dört köşe kalıplarda mı?"

"Elbette!"

M. Chasle ortasından kesilmiş bir solucan gibi büzülüyordu. Antoine onu bu halde görmemişti hiç.

"Yüzlerce! Binlerce! Ambarlar dolusu! Dört köşe yumurta! Yumurtalıklara son! Dört köşe yumurta dik durur! Kabuğu evlerde işe yarar. Kibritlik yapılır! Hardal kutusu yapılır! Dört köşe yumurta sabun kalıbı gibi kutuya dizilir! İhracat için, anlıyorsunuz değil mi?"

İskemlesine yeniden tırmanacak gibi yaptı, ama çimdiklenmiş gibi yere atladı. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

"Özür dilerim, tekrar geleceğim" diye mırıldanarak kapıya gitti. "Mesane... Sinirden... Yumurtadan laf açılınca..."

XI

Ertesi gün pazardı. Gise uyandı, ateşi tamamıyla düşmüş gibiydi ama yine de bir kırıklık vardı üzerinde. Buna rağmen sabırsız ve kararlıydı. Kiliseye gidemeyecek kadar halsiz olduğu için odasına kapanıp dua etti. Jacques'ın dönüşüyle ortaya çıkan durumun üzerinde gereği gibi düşünemediğinden kızıyordu kendisine: Açık,

net hiçbir şey yoktu önünde; sabah olmuş, gün epey ilerlemişti. Gise hâlâ Jacques'ın geceki gelişinin ardından duyduğu hayal kırıklığını, hatta umutsuzluğu anlayamıyordu bir türlü. Bir açıklama gerekliydi. Anlaşmazlığı dağıtmak... Sonra her şey aydınlanıverdi.

Ama sabah saatlerinde Jacques görünmemişti. Ölü, tabuta konulduğundan beri de Antoine ortalarda yoktu. Hala ile yeğen baş başa yediler yemeklerini. Sonra genç kız odasına döndü.

Öğleden sonra, sisli, soğuk ve kasvetliydi hava.

Yalnız ve işsiz güçsüz, yüreğini kemiren saplantıların saldırısı altında bunalıyordu. Genç kızın sinir bozukluğu öyle bir dereceye geldi ki, saat dörde doğru, halası daha ayindeyken sırtına bir manto geçirerek bir hamlede zemin katına indi, Léon kendisini Jacques'ın odasına götürdü.

Jacques pencerenin önünde bir iskemleye oturmuş, gazete okuyordu. Silueti, güneşe karşı soluk camın üstünde yansıyordu. Gise onun ne kadar irileşmiş olduğunu görerek şaştı. Yanında bulunmadığı zamanlar onun bir erkek olduğunu unutuyor, sadece, üç yıl önce, Maisons'un ağaçları altında kendisini öpen çocuk yüzlü delikanlıyı hatırlıyordu.

Daha ilk bakışta, henüz izlenimlerini çözümlemeye girişmeden, onun iskemleye şöyle yarı oturuşundan, odanın karmakarışık oluşundan (yerde açık bir valiz, durmuş olan duvar saatinin üstündeki şapka, yazı masasının üstüne ilgisiz birtakım şeylerin konulmuş olması, kitaplığın önündeki bir çift ayakkabı) burasının geçici bir mola yeri olduğu ve burada bir insanın alışkanlıklarına kavuşamayacağını anlamıştı.

Jacques Gise'i karşılamak üzere ayağa kalktı. Delikanlının mavi bakışlarındaki okşayışı ve o mavi gözlerindeki şaşkınlığı hissedince, öylesine heyecanlanmıştı ki, gelişini akla yakın gösterebilmek için söylemeyi tasarladığı şeyi hatırlayamadı. Artık aklında gerçek olandan başka bir şey kalmamıştı: Durumu apaçık görmek için duyduğu karşı durulmaz istekti bu. Her türlü girişe boş vererek soluk yüzüyle, ama cesurca odanın ortasında durup, "Jacques konuşmamız gerek" dedi.

Az önce kendisine o kadar şefkatle bakmış olan gözlerde kısa ve sert bir parıltı gördü. Kirpiklerinin açılıp kapanışı bu parıltıyı kesintiye uğratmıştı.

Jacques sesini biraz zorlayarak güldü.

"Tanrım, bu ne ciddilik böyle!"

Bu alay karşısında Gise dondu kaldı. Ama yine de gülümsedi. Titrek bir gülümseyişti bu. Sonunda dudakları kederle büzüldü, gözleri dolu dolu olmuştu. Başını çevirdi, birkaç adım attı, yatak olarak kullanılan kanepeye oturdu. Yanaklarından süzülen gözyaşlarını sildi, biraz da neşe katmaya çalıştığı sitemli bir sesle, "Ah! Gördün mü? İşte şimdiden ağlattın beni... Ne budalaca şey!" dedi.

Jacques gizli bir öfkenin kabardığını duyuyordu içinde. Böyleydi o: Çocukluğundan beri, ta içinde, derinlerinde taşıdığı bu öfke, tıpkı toprağın altındaki magmanın kızgın lavları gibi zaman zaman dışarı vururdu kendisini ve bunu hiçbir şey önleyemezdi.

"E, peki, konuş bakalım!" diye düşmancasına, öfkeyle bağırdı:

"Ben de bunun sona ermesini istiyorum artık!"

Gise, bu kaba tavra o kadar hazırlıksızdı ki... Az önce sorduğu soruya böyle açık seçik cevap alınca bembeyaz olan dudakları yarı açık halde, gerçekten kafasına vurulmuş gibi arkasına yaslanıp kaldı. Kendisini savunmak istercesine elini ileriye doğru uzatıp "Jacquot..." diye mırıldandı. Bunu öyle yürek parçalayıcı bir sesle söylemişti ki Jacques alt üst oldu.

Sersemlemişti. Birden her şeyi unutarak, hiçbir şey düşünemeden, en saldırganca kötü davranıştan en içten, en aldatıcı bir sevgi atılımına kaptırdı kendisini: Kanepeye koşup Gise'in yanına çöküverdi. Hıçkıra hıçkıra ağlayan Gise'in başını göğsüne yasladı. "Zavallı yavrum... Zavallı yavrum..." diye kekeliyordu. Esmer tenini, kendisine çevirdiği yaşlı gözlerini çevreleyen ve genç kızın yüzüne daha da kederli ve tatlı bir ifade veren halkaları yakından görüyordu. Ama çok geçmeden, gerçeği olduğu gibi, eskisinden daha da berrak görüvermişti: Saçlarını koklayarak genç kızın üstüne doğru eğilmişken, bu hareketini bir yabancıya karşı yapıyormuş gibi olduğunu bütün açıklığıyla görmüştü; tamamıyla maddi olan bu çekiciliğin yarattığı yanılgıyı anlamıştı. Haydi kendine gel! Acımanın kaygan yolu üzerinden, bir kere daha, ikisinin de iyiliği için duygularını frenlemek ve kaçmak gerektiğini kavrıyordu. Zaten o anda ikisinin de çok kötü tehlikelere doğru koştuklarını tartabilmiş, fark edebilmiş ve düşünebilmiş olması da aralarındaki bağın zayıflığına bir kanıt değil miydi? Bu da nasıl yersiz bir aldanışın kurbanı olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduklarını göstermiyor muydu?

Bunun için hemen, genç kızı tatlılıkla öpmek üzereyken bundan vazgeçti. Sadece şefkatle omuzuna yaslandı ve ağır ağır okşadı ılık, gözyaşına bulanmış, ipek gibi yanaklarını...

Jacques'ın göğsüne sokulan Gise yüreği çarparak, yanağını, boynunu, ensesini bu elin okşayışına uzatıyordu. Kımıldanmadan duruyordu, ama Jacques'ın ayaklarının dibine çökmeye, dizlerine sarılmaya hazırdı.

Jacques ise tersine, her saniye nabzının daha ağır attığını duyuyor, gittikçe korkunç denebilecek bir durgunluğa gömülüyordu. Zaman zaman kendisine verdiği o bayağı istek için Gise'e bir an kızgınlık bile duymuştu içinde. Hatta nefret ediyordu biraz da. Birden çok işlemeye başlayan beyninden, Jenny'nin hayali kızgın bir çizgi gibi geçip sönüvermişti. Sonra, düşünceleri tersine dönüvermiş, kendisi hakkında düşünmeye başlamıştı: Utanç duydu. Gise kendisinden daha iyi bir insandı. Üç yıl sonra bile, ondaki sadık bir hayvan bağlılığını andıran bu sevgiyi hiç bozulmadan bulmuştu. Bundan başka her türlü tehlikeyi göze alarak, hiç sarsılmadan, her türlü trajik sonuçlarını da kabullenerek bu aşkın kaderine boyun eğişi, hiç şüphe yok ki çok kuvvetli bir duygunun ürünüydü: Jacques'ın duyabileceğinden daha arınmış, daha güçlü bir duygunun... Jacques bütün bunları serinkanlılıkla ölçüp biçebiliyor, düşünüyordu artık. Bu, öyle iyice yerleşmiş bir soğukluktu ki, artık hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan yakınlık gösterebilirdi Gise'e.

Jacques böylece, bir düşünceden ötekine geçerken genç kız, yalnızca bir şeyi düşünüyordu, tek bir şeyi... Bu biricik aşk düşüncesine doğru bütün benliği öylesine uyanmıştı ki, Jacques'tan gelecek her etkiye duyguları öylesine açıktı ki, delikanlı tek kelime söylemediği, tutumunu değiştirmediği, okşayışlarına ara vermediği halde ve parmakları ağzından şakağına giderek yanağını okşarken, genç kız birden aralarındaki bütün bağların bir daha onarılmamak üzere koptuğunu ve Jacques'ın gözünde artık hiç yeri olmadığını anlayıverdi.

Artık hiçbir umudu kalmayınca –çok açık bir gerçeği ortaya çıkarmak için bir kanıt ileri sürercesine– ve bu durumu bir daha geri dönülemeyecek şekilde hemen saptamak üzere birden Jacques'tan kendisini kurtarıp gözlerinin içine baktı. Jacques bakışındaki soğukluğu Gise'den saklamaya vakit bulamamıştı. Genç kız artık her şeyin onarılmaz şekilde değişmiş olduğunu kesinkes kavrıyordu.

Fakat aynı zamanda bunu kendi kendisine söylemekten çocukça bir korku duyuyordu. Korkunç gerçeğin belirgin kelimelerde pıhtılaşıp ikisinin de bunu hatırlamaya mahkûm olacakları düşüncesi fena halde ürkütüyordu genç kızı. Bütün zayıflığını yenerek Jacques'ın, bu derin kederini hissetmemesine çalıştı. Cesaretini toplayıp biraz daha uzaklaştı, gülümsedi ve konuştu.

Dalgınca bir el hareketiyle bütün odayı göstererek, "Ne kadar zamandır bu odaya gelmemiştim!" diye mırıldandı.

Buna karşılık, son defa, yine bu kanepede –Antoine'ın yanında– oturduğunu çok iyi hatırlıyordu. O gün çok kederlendiğini sanmıştı. Jacques'ın yokluğunun ve içinde çırpındığı öldürücü kaygının kendisi için dayanılmaz bir çile olduğunu hissetmişti. Ama, o gün duyduğu acının yanında hiç kalırdı bütün bunlar. O vakitler, gözlerini kapar kapamaz, Jacques'ı görmek istediği biçimde, çağrısına boyun eğmiş olarak görürdü karşısında. Ama şimdi! Onu bulduğu anda onsuz yaşamanın ne demek olduğunu anlıyordu. "Nasıl olur bu?" diyordu içinden. "Nasıl oldu bu?" Bunalımı öylesine ta yüreğine kadar indi ki, birkaç saniye gözlerini kapatmak zorunda kaldı.

Jacques ışığı yakmak için yerinden kalkmıştı, pencereye kadar gidip perdeyi kapattı, ama dönüp oturmadı.

Gise'in titrediğini görünce, "Üşüttün mü sen?" diye sordu.

Genç kız bu bahaneyi kaçırmayıp, "Odan sıcak değil de ondan" diye cevap verdi. "Yukarı çıksam iyi olacak."

Seslerin çınlayışı, bozulan sessizlik Gise'i bir nebze kendine getirmiş ve güçlendirmişti. Bu tabii görünüş pek geçici bir şeydi ama yalana öylesine ihtiyacı vardı ki, bir süre daha, kesik kesik, tıpkı mürekkepbalığının mürekkebini salıvermesi gibi kelimeler dökülüyordu ağzından. Ayakta duran Jacques gülümseyerek onun düşüncesini yerinde buluyor, böylelikle bu uydurma bahaneden yararlanıyordu. Belki o akşam da bir açıklama yapmaktan kurtulduğu için mutlu hissediyordu kendisini.

Sonunda Gise kendisini zorlayarak yerinden kalkabildi. Bakıştılar. Hemen hemen bir boydaydılar. Genç kız içinden, "Hiçbir zaman, hiçbir zaman ondan vazgeçemeyeceğim ben!" diyordu. Bu, dayanılmayacak kadar acı öteki düşünceden kaçmak için bir çare oluyordu: "O, kuvvetli. Benden nasıl da kolayca vazgeçebiliyor!" Birden Jacques'ın erkekçe soğuk bir zalimlikle kendi yolunu çiz-

diğini kavrayıverdi. Halbuki o böyle bir şey yapamıyor, az da olsa kendine bir yön veremiyordu.

Damdan düşercesine, "Ne vakit gidiyorsun?" diye sordu.

İlgisizce bir sesle sorduğunu sanıyordu bunu.

Jacques kendisini tuttu. Dalgın dalgın birkaç adım yürüdü, sonra hafifçe dönüp, "Ya sen?" dedi.

Kendisinin gideceğini ve Gise'in Fransa'da kalabileceğini tasavvur edemediğini daha açık nasıl söyleyebilirdi?

Genç kız omuzlarını kararsızca oynattı, son bir kere gülümsemeye çalıştı. –İyi kötü yapabildi de bunu– sonra kapıyı açıp gitti.

Jacques, onun gitmesine engel olmak için hiçbir şey yapmadı. Ama birden içinde doğan sıcak bir duyguyla ardından baktı. Hiçbir tehlike olmadan onu kollarının arasına alabilmeyi, onu korumayı isterdi... Korumak, neye karşı? Ona çektirdiği acıya karşı, ama bunu da pek az fark edebilmişti. Bundan sonra da çektireceği, çektirmemek elinden gelmeyen acıya karşı... Elleri ceplerinde, bacaklarını ayırarak karmakarışık odanın ortasında duruyordu. Ayağının dibinde, üzerine renk renk etiketler yapıştırılmış, ağzı açık valiz vardı. O an Ancone'da ya da Trieste'de bulunduğu günleri hatırladı. Bir geminin alacakaranlık küpeştesinde, bilmediği bir dille küfürler savuran göçmenler arasında; çarkların gürültülü dönüşü gemiyi sarsıyordu. Sonra demirlerin sürtüşmesinin çıkardığı gürültü bütün sesleri bastırdı. Gemi demir almıştı, titreyişler genişledi, ortalığa birden bir sessizlik çöktü: Gemi, gecenin karanlığında denize açılıyordu.

Jacques içini çekti. İçindeki bilinemez bir kavgaya, bir yaratışa, benliğinin doygunluğuna yönelik özlemin karşısına bir engel olarak, bu ev, bu ölüm, Gise, bu tuzaklar ve zincirlerle dolu bir geçmiş çıkmıştı.

"Çekip gitmeli!" diye homurdandı, çenelerini sıkıp, "Çekip gitmeli!"

Gise asansörün içindeki sıraya çöktü. Odasına gidecek kadar kuvvet bulabilecek miydi kendisinde?

Böylece o kadar beklediği bu açıklama işi de olup bitmişti. Dört cümle yetmişti buna: "Jacques konuşmamız gerek!" Delikanlı şu cevabı vermişti: "Ben de bitirmek istiyorum bunu!" Sonra cevapsız

kalan iki soru: "Ne vakit gidiyorsun?" "Ya sen?" Şimdi şaşkın şaşkın tekrarladığı dört küçük cümle.

Peki şimdi ne olacak?

Koca eve derin bir sessizlik çökmüştü. Dip taraftaki bir yerde bir tabutun yanı başında iki rahibe nöbet tutmaktaydı. Artık yarım saat önceki umudunun zerresi kalmayınca, genç kızın yüreği öylesine sıkılmıştı ki yalnız kalma korkusu, halsizliğine ve dinlenme ihtiyacına baskın çıktı. Ve hemencecik odasına gidecek yerde halasının odasına girdi.

İhtiyar kız yeni dönmüştü. Her zamanki gibi, üzeri faturalar, eşantiyonlar, prospektüsler ve ilaçlarla dolu yazı masasının önünde oturuyordu. Yürüyüşünden Gise'i tanıdı, iki büklüm vücuduyla ona doğru dönüp, "Ah! Sen misin? Tam zamanında geldin..." dedi.

Gise yalpalayarak halasına doğru koştu. İki beyaz bant arasındaki fildişi rengi alnını öptü; artık kucağına oturamayacak kadar büyüdüğü için dizinin dibine çöktü.

"Tam zamanında... Sana diyecektim ki Gise... Ortalığın düzeltilmesi için sana bir şey söylemediler mi?.. Dezenfeksiyon için?.. Ama bu konuda yasalar var... Clotilde'e sor. Antoine'la konuşmalısın sen... Önce Belediye Tebhirhanesine* haber vermeli. Sonra, daha emin olmak için eczaneden tütsü ilacı almalı. Clotilde bilir. Bütün delikleri, aralıkları tıkamalı. Bize yardım edersin..."

Gözleri yeniden yaşlarla dolan Gise, "Ama halacığım" diye mırıldandı. "Gitmem gerekiyor... Bekliyorlar beni... Orada..."

"Orada ha? Bütün bu olanlardan sonra beni yalnız bırakacaksın öyle mi?" Sinirden başı titremeye başladığı için kesik kesik konuşuyordu. "Benim bu halimde... Yetmiş sekiz yaşımda..."

"Yeniden oraya gitmek" diye düşündü Gise. Jacques da gidecekti. Yine eskisi gibi olacaktı... Ama umutsuzca bir gidişti bu... Hiçbir umut kalmamıştı artık... Şakakları zonkluyordu genç kızın. Kafasının içinde bin bir düşünce çalkalanıyordu. Şimdi Jacques anlaşılmaz olmuştu onun için. Oysa uzaktayken ne kadar iyi anladığını sanıyordu onu! Nasıl oldu da böyle oldu?

Kendi kendisine soruyordu: Manastıra mı gitmeliydi? Ömrünce huzura, İsa'nın huzuruna kavuşmak için... Ama o zaman her şeyden el çekmesi gerekiyordu, her şeyden... Yapabilecek miydi bunu?

---

* Dezenfekte işleminin yapıldığı yer. (ç. n.)

Kendisini tutamadı, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı ve hafifçe doğrularak birden halasına sarıldı. "Ah!" diye inledi. "Adil değil bütün bunlar, halacığım, adil değil!"

"Ama, ne? Adil olmayan ne? Ne diyorsun kuzum sen?" diye homurdandı Matmazel. Kaygılanmış, keyfi kaçmıştı.

Gise güçsüz, bitkin yerde oturuyordu. Zaman zaman bir dayanak arar gibi, halasının sivri diz kapaklarını belli eden, yün atkıya yanağını sürtüyordu. Halası kavga eder gibi öfkeli bir sesle başını sallayarak, "Yetmiş sekiz yaşında... Yalnız kalmak... Bu halde..." deyip duruyordu.

XII

Crouy'daki yetiştirme yurdunun küçük kilisesi dolup taşıyordu. Hava soğuk olduğu halde kapının iki kanadı da açılmıştı. Bir saatten beri, kalabalığın ayaklarının altında karın erimesinden küçük bir bataklıklı göl haline gelen avluda, Vakıf'taki iki yüz seksen altı çocuk, başı açık, yeni ceketlerinin belindeki bakır tokalı kemerleriyle, iki sıra halinde, kımıldanmadan duruyorlardı. Üniformalı, tabanca kılıfları kalçalarından sarkan gardiyanlar da bu çocukların çevresinde sıralanmışlardı.

Cenaze ayinini Rahip Vécard yönetiyordu. Ama Beauvais Kardinali, genizden gelen kalın sesiyle cenaze duasını okudu:

"Pater nos-ter..."

"Requiem aeternam dona ei, Domine..."

"Requiescat in pace..."

"Amen."

Tribünde duran altı sesli koro son parçayı tekrarladı.

Sabahtan beri kafasından birçok düşünce geçen Antoine bu manzaraya dalmış, şöyle düşünüyordu: "Cenazelerde hep Chopin'in bu marşını çalma merakı var, ama ölüm havasından o kadar uzak ki! Uzun sürmeyen bir keder, sonra bir sevinç, bir hayale kapılma ihtiyacı... Ölümünü düşünen bir veremlinin kaygısızlığı.." Küçük Derny'nin son günlerini hatırladı. Hastanede yatan bir müzisyendi bu. "Karşısında, tatlı duygulara kapılıyor, Tanrı'yı bulmuş, can çekişen bir hastanın kendinden geçişini seyrettiklerini sanıyorlardı... Aslında, bize göre hastalığın bir niteliğiydi bu; hemen hemen orga-

nizmadaki bozukluğun belirtisi gibi bir şey, ateşin yükselmesi gibi!"

Bugünkü durumda derin bir kedere kapılmanın yersiz olacağını düşünüyordu: Hiçbir cenaze töreni bu kadar resmî şatafatlı yapılmamıştır. Kendisi –M. Chasle sayılmazsa– kalabalığın arasına karışmıştı. Kuzenler, uzak akrabalar Paris'teki ayine katılmışlardı, ama Crouy'ya yolculuğu gerekli bulmamışlardı o soğukta.

Cenaze törenine yalnız M. Thibault'nun meslek arkadaşlarıyla hayır kurumlarının temsilcileri katılmıştı. "Temsilciler" dedi içinden gülerek Antoine. "Ben de aileyi temsil ediyorum." Ama biraz kederle karışık bir düşünce geçti zihninden: "Hiçbir dost yok." Aslında, "Benim de dostlarım yok; haklı olarak" demek istiyordu. (Babasının hastalığından beri kişisel dostu olmadığını fark etmişti. Belki Daniel'den başka, iş arkadaşlarının dışında hiçbir zaman dostu olmamıştı. Kendi kabahatiydi bu. Uzun zaman başka insanlara hiç ilgi göstermemişti. Şu son yıllara gelinceye kadar bu yalnızlıktan övünç bile duyuyordu. İşte bunun üzüntüsü başlamıştı o an.)

Antoine, din adamlarının gelip gitmelerini merakla seyrediyor, din adamları camlı bölmenin ardında gözden kayboldukça, "Şimdi ne olacak?' diye soruyordu kendi kendine.

Cenaze törenini yöneten adamların katafalka koymak üzere tabutu kilisenin kapısından çıkarmaları beklendiği sırada tören başkanı geldi; bir kez daha yeteneksiz bir bale hocası gibi, Antoine'ın önünde eğilirken bir yandan da elindeki bastonuyla taşların üzerinde hüzünlü sesler çıkartıyordu. Sonra cenaze alayı hep birlikte, kapı sundurmasının altında, konuşmaları dinlemek için toplandı. Antoine dimdik ve ağırbaşlı, onca bakışın ortasında duygulanarak törenin havasına kaptırdı kendisini. Orada bulunanlar, kaymakamın, Compiègne belediye başkanının, mevki komutanı olan generalin, haralar müdürünün, hepsi de redingotlu Crouy belediye meclisi üyelerinin, Paris kardinalini "temsil" eden genç bir kardinalin ve başka ünlü kişilerin *Académie des Sciences* üyelerinden olan meslektaşlarına son saygı gösterisinde bulunmaya gelmiş birkaç kişinin katafalkın önünden geçişlerini görmek için iki tarafta duvar gibi dizilmişlerdi. Onları seyrederken, adlarını fısıldıyorlardı birbirlerine. Birden gür bir ses duyuldu:

"Beyler! Institut de France adına bana verilmiş olan bu hazin ve şerefli görevi..."

Hukuk bilgini Loudun-Costard'dı bunları söyleyen. Dazlak, şişko bir adamdı. Yakası kürklü, kısa bir paltoya sıkı sıkıya sarınarak merhumun bütün hayatını anlatmaya koyuldu.

"... Babasının fabrikasının yakınlarındaki Rouen kolejinde ateşli, çalışkan bir genç olarak..."

Antoine ödül olarak verilmiş kitaplara yaslanmış kolejli bir gencin fotoğrafını hatırladı. "Babamın gençliği..." dedi içinden. "Kim, o vakit diyebilirdi?.. Bir insanı ancak ölümünden sonra anlıyorlar" diye düşündü. "Bir insan yaşarken, yapabileceği şeyler bilinmez. İşte bunlar bütün hesapları yanıltan bilinmezleri meydana getirir. Ölüm, kenar çizgilerini belirgin hale sokar: Sanki o kişi yapabileceklerinden ayrılmış da tek başına kalmış gibi: Çevresinde dönerler, nihayet arkasından görürler... Topyekûn bir hüküm verilir... Her zaman söylemişimdir" dedi içinden gülümseyerek: "Otopsiden önce kesin bir teşhis konulamaz!"

Babasının hayatı, karakteri üzerine düşünmekten bir türlü kendisini alamadığını anlamıştı; bu sürekli düşünüş sonunda, öğretici ve zevkli sonuçlar çıkararak, kendisine dönme fırsatını bulacağını hissediyordu.

"... Ünlü camiamıza katılmak üzere çağrılması, ne onun sadece özverisi, çalışkanlığı, insanlık sevgisinden, ne de onurlu ve saygın kişiliği ile bizi en iyi temsil eden kişilerden biri olmasından kaynaklanıyordu. O..."

Antoine, "O da bir temsilciymiş!" dedi.

Bu övgü dolu sözleri dinlerken duygulanıyor, uzun zaman babasının değerini iyi anlayamadığını düşünüyordu.

"... Ve şimdi beyler, bu soylu yüreğin, evet, sonuna kadar yüce ve haklı davalar için çarpmış olan bu yüreğin önünde hep birlikte saygıyla eğilelim!"

Akademi üyesi konuşmasını bitirmişti. Kâğıtlarını katladı, ellerini kenarları kürklü ceplerine soktu, sonra alçakgönüllülükle, gidip öteki Akademi üyelerinin arasındaki yerine oturdu.

Bale hocası hafifçe seslendi: "Paris Piskoposluğu Katolik hayır kurumları sayın başkanı!"

Saygıdeğer bir ihtiyar elinde bir ses borusu, kendisi kadar yaşlı ve efendisi kadar güçsüz uşağına dayanarak, katafalkın yanına geldi. Bu sadece M. Thibault'nun yerine gelen Piskoposluk komitesinin yeni başkanı değildi, aynı zamanda onun dostlarından biri, M. Thibault ile birlikte Paris'e hukuk öğrenimlerini yapmaya gelen bir grup genç Rouen'liden biriydi. İki kulağı da sağırdı. Uzun zamandır böyle olduğu için daha çocukken ona "Duvar" adını takmışlardı

"Beyler, bizi burada birleştiren duygu, sadece kederden ibaret olmamalı..." diye ihtiyar adam düdük gibi sesiyle cıyak cıyak bağırıyordu. Onu dinlerken Antoine iki gün önce "Duvar"ın, ölünün odasına girişini hatırladı. Yine aynı uşağın yardımıyla yürüyordu. Daha kapıda, "Orestes, Pylades'e dostluğunu son kez göstermek istiyor!" diye tiz bir sesle bağırmıştı. Onu ölünün yanı başına götürmüşlerdi. Çevrelerindeki derileri sarkık gözleriyle uzun uzun baktı... Sonra doğruldu, Antoine'a dönüp, sanki otuz metre uzaktaymış gibi avaz avaz bağırarak, sesinde bir hıçkırıkla "Ne kadar güzeldi, yirmi yaşındayken!" dedi. (Bugün bu anı Antoine'a eğlenceli geldi. "Her şey nasıl değişiyor?" diye düşündü: İki gün önce, ölünün yanında gerçekten heyecanlanmış olduğunu hatırladı.)

"Neydi bu gücün sırrı?" diye bağırdı ihtiyar. *"Oscar Thibault hangi kaynaktan alıyordu bu hiç sarsılmayan dengeyi, bu huzur içindeki iyimserliği, engelleri hiçe saydıran ve onu en çetin girişimlerinde başarıya ulaştıran kendine güveni?"*

"İşte böyle insanlar, böyle hayatlar üretmek Katolik dininin ölümsüz onuru değil mi baylar!"

"İnkâr edilemez bu" diye Antoine da katıldı bu düşünceye. "Babam için inanç eşsiz bir destek olmuştu: İnsanın yoluna çıkan engelleri tanımadı hiçbir zaman. Vehimler, aşırı sorumluluk duygusu, kendinden şüphe ve bütün buna benzer şeyler işlemezdi ona. İnancı olan insanın eyleme geçmekten başka yapacağı şey yoktur." Şimdi kendi kendisine soruyordu, babası ve şu ihtiyar "Duvar" gibi insanlar, doğumlarından ölümlerine kadar en rahat yolu seçmiş olmuyorlar mıydı diye. "Toplumsal bakımdan" dedi içinden, "kişisel yaşantılarını toplumun yaşantısıyla en iyi bağdaştırabilen

insanlardandı. Karınca yuvasının, kovanın oluşmasını sağlayan içgüdünün insanlardaki şekline boyun eğmekteydiler şüphesiz. Bu da bir şey değil... Babamda gördüğüm o korkunç kusurlar, şu gururu, şu ün kazanmaya susamışlığı, şu başkalarına hükmetme tutkusu bile. Ama kabul etmek gerek ki bunlar sayesinde, toplumsal bakımdan, uysal, uzlaşıcı, alçakgönüllü olsaydı verebileceğinden daha fazlasını vermişti..."

"Beyler, bu büyük savaşçının bizim kısır saygı gösterilerimize ihtiyacı yoktur" diye sağır ihtiyar gittikçe boğuklaşan sesiyle devam etti. *"İçinde bulunduğumuz gün her zamankinden daha kötü! Ölülerimizi gömmekte gecikmeyelim. Gücümüzü aynı kutsal kaynaktan çekmeye bakalım. Çabuk olalım, çabuk olalım..."* Atılganlığındaki içtenliğin etkisinde kalarak bir adım atmak istedi, uşağının omuzuna asıldı, ama bir yandan da, *"Çabuk olalım... Çabuk olalım... O güzel kavgaya dönmek için..."* diye bağırmaktan kendisini alamadı.

Bale hocası, *"Çocuk Bakımı Birliği sayın başkanı!"* diye üçüncü konuşmacıyı haber verdi.

Beyaz keçi sakallı, ufak tefek adam, bütün eklemleri tamamıyla donmuş gibi zorlukla yürüyebiliyordu. Dişleri birbirine çarpıyordu, benzi uçuktu. Soğuktan perişan olmuş, büzülmüş bir hali vardı adamcağızın! İnsana üzüntü veriyordu bu haliyle.

"Kendimi bir... bir..." Donup katılmış çenelerini birbirinden ayırabilmek için insanüstü bir çaba harcadığı belli oluyordu, *"... Bir derin kederle bunalmış hissediyorum..."*

"Şuradaki çocuklar o incecik ceketler içinde ölecekler soğuktan!" diye mırıldandı Antoine. Sabırsızlanmaya başlamıştı. Sırtında paltosu olduğu halde soğuktan bacaklarının buz kesilmeye başladığını duyuyordu.

"... Bütün ömrünce iyilik yaparak aramızdan ayrılıyor... Mezar taşına şu şanlı yazıyı koymak gerekir: Pertransiit benefaciendo!*"

"Hepimizin en derin saygıları arasında bizlerden ayrılıyor, baylar..."

---

* Lat.: [Iesum a Nazareth...] pertransivit benefaciendo: [İsa] her yanı dolaşarak iyilik yapıyordu (Elçilerin İşleri, 10:38) (ç. n.)

"*Saygılar!..* Hah işte tamam..." diye söylendi Antoine. "Kimin saygısı?" Canlılığı gitmiş, soğuktan büzülmüş, gözleri yaşarmış, burnunun ucu ıslak, söylenilenleri işitebilmek için sağlam kulaklarını uzatan ve her cümleyi başlarını sallayarak onaylayan ihtiyarcıkları hoşgörürlükle gözden geçirdi. İçlerinde bir tane bile kendi cenaze törenini düşünmeyen ve merhum meslektaşlarının karşısında bol bol harcadıkları o "saygı belirtileri"ne gıpta etmeyen yoktu.

Ufak tefek keçi sakallı ihtiyarın soluğu kesilmiş gibiydi. Yerini başkasına bırakmakta gecikmedi.

Yerine geçen, soluk, dalgın bakışlı, sevimli bir ihtiyardı. Emekli bir tuğamiraldi; kendisini hayır işlerine vermişti. İlk sözleri Antoine'ı yadırgattı.

"Oscar Thibault keskin zekalı, ileriyi gören bir insandı. Yaşadığımız şu uğursuz kavgalarla dolu karışık evrede, haklı olan davadan yana çıkıp geleceği kurmaya çalışan..."

"Yo, doğru değil bu!" dedi Antoine yürekten. "Gözü perdeliydi adeta babamın. Şu dünyadan, seçtiği daracık yolun kenarındakilerden başka bir şey görmeden geçip gitti. Taraf tutan tiplerin iyi bir örneğiydi bile denebilir. Okuldan çıktıktan sonra, kendi hakkında düşünmeye, olayları özgürce yorumlamaya, keşfetmeye, öğrenmeye sırt çevirmişti. Başkalarının adımlarına ayak uydurmaktan başka bir şey yapmadı. Sırtına bir tur üniforma geçirerek..."

"... Onunkinden daha çok imrenilecek bir yaşantı var mıdır?" diye sözüne devam etti amiral. *"Böyle bir hayat, baylar, imgesi değil midir bir..."*

Antoine içinden, "Bir üniforma" diyerek söylenilenleri dikkatle dinleyen bu insanları bir kere daha gözden geçirdi. "Hem bu o kadar doğru ki şunların hepsi tıpatıp birbirinin benzeri. Birini al, ötekinin yerine koy. Birini anlatmak ötekileri de tanımlamak demek olur. Titrek, miyop gözlerini durmadan kırpan, her şeyden korkan insanlar: Düşünme korkusu, toplumsal gelişmeden korku, sığındıkları kalenin üstüne çullanacak her şeyden korku!.. Dikkat etmeli. Nutuk çekenlerin belagatine ben de kaptırıyorum kendimi!.." dedi içinden. "Ama şu kale lafı çok yerinde; gerçekten de

bunlarda kuşatılmış bir yerdeki insanların düşünüşü var. Her an siperlerinin arkasında, sayıca çok olduklarından güven duymak için birbirlerini durmadan sayıyorlar."

Gittikçe artan bir sıkıntı duyuyordu içinde ve konuşmaları dinlemiyordu artık. Ama birden nutuk söyleyenin geniş bir el hareketi dikkatini çekti.

"Elveda, aziz başkan! Elveda! Sizi, işbaşında görenler yaşadığı sürece..."

Yetiştirme yurdu müdürü, konuşmacıların arasından ayrıldı. Son konuşmayı o yapacaktı. Hiç olmazsa o, şimdi tabutu başında nutuk söylediği insanı daha yakından tanıyordu.

"... Aziz kurucumuz, kolay yapılabilecek bir güleryüzlülük altında düşüncesini saklama sanatını bilmezdi. Ayrıca her an çalışmak, iş yapmak durumunda olduğu için de gereksiz bir nezaketin perdesine bürünmeden..."

Bu sözler Antoine'ın hoşuna gitmişti, kulak kabarttı.

"... İyiliğini erkekçe bir kabalık altında gizlerdi. Belki daha etken oluyordu böyle. Yönetim kurulu toplantılarındaki uzlaşmaz davranışı; enerjik tutumunun, hakka olan saygısının, başkan olarak yüklendiği ödevin derin bilincinin başka bir şekliydi..."

"Onda her şey hemen zaferle sonuçlanan bir çatışmaydı. Hemen bir amaca ulaşmak için söylerdi sözünü! Bir silahtı, bir balyozdu sözü."

"Evet, ne olursa olsun, babam bir kuvvetti" diye düşündü Antoine. Daha önceden pekleşmiş olan bu kanıyı şimdi hatırlamış olmak ona hayret vermişti. "Babam başka bir şey olabilirdi... Büyük bir şey olabilirdi... Büyük bir adam olabilirdi babam..."

Bu sırada müdür, gardiyanlar arasındaki çocuklara doğru kolunu uzatmıştı. Bütün başlar, kımıldanmadan duran, soğuktan mosmor kesilmiş, küçük suçlulara çevrildi.

"Daha beşikteyken kötülüğe itilmiş bu suçlu gençliğe Oscar Thibault elini uzatmıştı; ne yazık ki çok bozuk olan bir toplum düzeninin

bu zavallı kurbanlarına. Beyler şimdi, tükenmez minnetlerini sunmak, kaybettikleri velinimetlerinin ardından, bizimle birlikte ağlamak için burada bulunuyorlar!"

"Evet babamda büyük adam kumaşı vardı... Evet, babam her şeyin üstesinden gelebilecekti..." Belli belirsiz bir umutla durmadan böyle deyip duruyordu içinden. Ve bu düşünce ona şöyle bir esin vermişti: Doğa, o güçlü Thibault kökünden bir yaratıcı filizlendirmemişse de, belki..."

Birden içinde bir coşku duydu. Önünde geleceğin ışıklı yolları açılıvermişti.

Bu sırada taşıyıcılar tabuta yapışmışlardı. Tören başkanı yeniden avlunun taşlarına sopasını vurarak eğildi. Antoine da, hiçbir ürperti belirtisi göstermeden, başı açık, nihayet Oscar Thibault'nun naaşını toprağa götüren cenaze alayındaki yerini aldı. *Quia pulvis es, et in pulverem reverteris.**

XIII

O gün Jacques öğleden önce, giriş katında yalnız olduğu halde kapısını iki kere kilitleyerek odasına kapandı. (Léon da cenaze töreninde bulunmak istemişti.) Cenaze kafilesi geçerken, aralarında tanıdığı kimseler olup olmadığına bakmamak için, panjurları sımsıkı kapamıştı. Elleri cebinde yatağa uzandı, gözü tavan lambasında, ıslık çalıyordu.

Saat bire doğru sinirden açlıktan yatamaz oldu; kalktı. Yetiştirme yurdunun kilisesinde resmi tören sürüp gidiyordu herhalde. Yukarıda, Gise'le halası çoktan Saint-Thomas d'Aquin kilisesindeki ayinden gelmiş ve onu beklemeden sofraya oturmuş olmalıydı. Zaten kendisi de bugün kimseyi görmemeye karar vermişti. Büfede yiyecek bir şeyler bulabilirdi.

Mutfağa gitmek üzere antreden geçerken, sokak kapısının altından atılmış gazetelerle mektuplar gözüne çarptı. Birden yere eğilince gözü kamaşmış gibi oldu: Daniel'in yazısı!

---

* Lat.: Topraksın, topraktan yaratıldın, yine toprağa döneceksin. [Yaratılış, 3:19] (ç. n.)

Elleri titriyordu, zarfı güçlükle açtı:

> *Aziz dostum Jacques, sevgili arkadaşım! Dün akşam Antoine'ın bir iki satırlık mektubunu...*

Jacques, birden öylesine bir çöküntü haline gelmişti, arkadaşının seslenişi öylesine şiddetle yüreğine işlemişti ki, sert bir hareketle mektubu dörde, sekize, bükülen parmaklarının arasına sığdıracak kadar katladı. Sonra öfkeyle odasına dönüp kapıyı içeriden kilitledi, odadan niye çıktığını hatırlamıyordu. Gelişigüzel birkaç adım yürüdü, sonra gelip tavan lambasının altında durdu, avucunun içindeki buruşuk kâğıdı açtı. Kelimelerin anlamını kavramadan satırlara göz gezdirdi, birden aradığı ad gözüne çarpınca dikkat kesildi:

> *... Jenny, son yıllarda, Paris'in kışına pek dayanamıyor, bir aydır ikisi de Güney'de...*

Yeniden aynı sertlikle mektubu buruşturdu, bu sefer, tostoparlak yapıp cebine soktu.

Bir dakika sonra, sanki bu satırları okuduktan sonra, kararını değiştirmiş gibi, Antoine'ın yazı masasına koştu, tarifeyi çıkarıp baktı. Uyandığından beri aklı hep Crouy'daydı. Vakit geçirmeden fırlar giderse saat 14 ekspresine yetişebilirdi. Gün ağarırken Crouy'ya varacaktı, ama tören bittikten ve dönüş treni de kalktıktan sonra: O zaman kimseye rastlamayacağı kesindi. Doğru mezarlığa gidecek ve hemen dönecekti. "İkisi de Güney'de..."

Ama bu yolculuğun, asabiyetini ne kadar artıracağını düşünmemişti. Allahtan tren boştu. Sadece kompartımanda değil, bütün vagonda yalnızdı. Siyahlar giymiş yaşlı bir kadından başka kimsecikler yoktu. Kadına aldırış etmeden Jacques, kafesteki bir vahşi hayvan gibi, koridoru bir uçtan öteki uca kadar arşınlamaya koyuldu. Önce bu düzensiz gidiş gelişinin ihtiyar kadının dikkatini çektiğini, biraz da kaygılandırdığını fark etmemişti. Yan gözle kadına baktı, birine rastladığı zaman, tutumunda ve davranışında hiçbir özellik olmasa bile, tesadüfün yoluna çıkardığı kimsenin nasıl bir insan olduğunu anlamak için birkaç saniye bakmaktan

kendisini alamazdı. Bu kadının da ilginç bir yüzü vardı. Yıpranmış, solgun, derin izlerle dolu güzel bir yüz. Şüphesiz, anılarla ağırlaşmış, tatlı ve hüzünlü bir bakış. Beyaz saçlarla taçlanmış olan bütün bu yüzde huzur ve arılık okunuyordu. Özenle giyinmişti, yas elbisesi vardı sırtında. Uzun zamandır yalnız yaşadığı ve bu yalnızlığını onurla sürdürdüğü belli oluyordu. Compiègne'e ya da Saint-Quentin'e giden bu kadın taşralı bir burjuva ailesinden olmalıydı. Valizi yoktu. Yanında yarı yarıya, ince bir kâğıda sarılı kocaman bir menekşe demeti vardı.

Tren Crouy'da durur durmaz Jacques kalbi çarparak vagondan atladı.

Peronda kimsecikler yoktu.

Hava buz gibi soğuk, berraktı.

Gardan çıkınca, buraların manzarası karşısında yüreği burkuldu. Kestirme yola da, ana caddeye de doğrulmayarak üç kilometrelik bir yürüyüşü göze alıp Calvaire yoluna saptı.

Issız yollarda her yönden esen deli rüzgârlar, bembeyaz karları süpürüp uçuruyordu. Güneş, bu pamuk yığınlarının ardında bir yerde yavaş yavaş alçalmaktaydı. Jacques hızlı hızlı yürüyordu. Sabahtan beri ağzına lokma koymamıştı. Ama açlık duyduğu yoktu; bu soğuk sarhoş etmişti onu. Her dönemeçte, her tümsekte, her korulukta anıları canlanıyordu. Calvaire uzaktan, çıplak ağaç yığınıyla görünmeye başlamıştı. Oralarda bu yol Vaumesnil'e kadar uzanıyordu. Kaç kereler, gardiyanla gezmeye çıktığı sıralar, yağmurdan kaçarak şu yol bakıcılarının kulübesine sığınmıştı. İki üç kere Léon Baba'yla. Bir kere de Arthur'le. Şimdi Arthur'ün o Lorrainlilere özgü saf, ablak yüzlü, fersiz gözleri ve birdenbire anlaşılmaz gülüşü canlanmıştı gözünün önünde...

Anılar, yüzünü bıçak gibi kesen şu baş döndürücü rüzgârdan daha çok sarsıyordu Jacques'ı. Artık babasını düşünmüyordu hiç.

Kısa kış günü sona ermek üzereydi. Işık gittikçe sönükleşiyordu, ama ortalık hâlâ aydınlıktı.

Crouy'ya gelirken, kendisini parmakla gösteren mahalle çocuklarından kaçmak için vaktiyle yaptığı gibi, az kalsın bir yan sokağa sapacaktı. Sekiz yıl sonra kim tanıyabilirdi onu? Kaldı ki sokak bomboştu, kapılar kapalıydı. Köyün hayatı soğuktan katılmış gibiydi. Ama bütün bacalardan gri gökyüzüne doğru dumanlar yükseliyordu. Köşe sundurması ve rüzgârda gıcırdayan tabela-

sıyla küçük otel görünmüştü. Hiçbir şey değişmemişti: Bu kireçli toprakta eriyen kar; şu, hâlâ, yetiştirme yurdundan verilen nizamî postallarını daldırdığını sandığı beyazımtırak bataklık bile. Küçük otel: Léon Baba, küçük kahvedeki iskambil partisini tamamlayabilmek için kendisini otelin boş bir çamaşırlığına hapsederdi. Omuzlarında atkısı olan bir kız, kapının önündeki taşların üstünde pabuçlarını takırdattı. Yeni hizmetçi miydi, yoksa otelcinin şu her zaman "tutukludan" kaçan küçük kızı mıydı bu? Kız eve girip gözden kaybolmadan, sinsice, geçip giden yabancı gence baktı. Jacques adımlarını sıklaştırdı.

Köyün bir ucuna gelmişti. Son evleri geçer geçmez, ovanın ortasında çevresindeki duvardan kemerinin içinde tek başına duran, çatısı karlara bürünmüş, parmaklıklı pencereleriyle koca bina göründü. Jacques'ın bacakları titremeye başlamıştı. Değişen hiçbir şey yoktu. Hiç. Büyük kapıya giden ağaçsız yol, bir çamur deresinden başka bir şey değildi. Hiç kuşkusuz bu kış akşamının alacakaranlığında yolunu kaybeden bir yabancı birinci katın üstündeki tabelaya yaldızla yazılmış kelimeleri kolayca sökemezdi. Ama Jacques, gözünü ayırmadığı şu övünçlü yazıyı hemencecik okumuştu:

OSCAR THIBAULT VAKFI

İşte ancak o zaman Vakfın Kurucusu'nun öldüğünü, yollardaki tekerlek izlerini cenaze törenindeki arabalarını açtığını ve bu ziyaret yolculuğunu babası için yaptığını hatırladı. Sonra birden bu uğursuz dekora sırtını çevirdiği için mutlu halde, gerisingeriye döndü, sola saptıktan sonra iki yanında birer mazı ağacı bulunan mezarlık kapısına doğruldu.

Genel olarak kapalı duran parmaklıklı kapı açıktı. Jacques hiç düşünmeden çiçekleri solmuş bir çelenk yığınına doğru yürüdü. Şimdi burası üzerine çiçekler serpilmiş bir yerden çok, bir sebze çöplüğü yığınını andırıyordu.

Mezarın ön tarafında büyük bir menekşe demeti vardı. Sapları ince kâğıda sarılmıştı demetin. Buraya yeni konulmuş olan bu buket, bütün öteki çelenklerden ayrı, karın üstüne bırakılmıştı.

"Bak hele!" dedi içinden, ama bu rastlantıya öyle pek önem vermemişti.

Birdenbire bu yeni kazılmış toprağın önünde, bu çamura gömülmüş cesedi görür gibi oldu. Tıpkı cenaze memurunun aileyi saygıyla eğilerek selamladıktan sonra tabutun kapağını kapadığı o hem hazin hem gülünç anda babasının çoktan değişmiş yüzünü gördüğü haliyle.

Ağır bir bunalımla, "Haydi! Çabuk! Buluşma yerine!" diye düşündü. Aynı anda boğazını tıkayan bir hıçkırığı bastırdı.

Lozan'dan beri, yarı bilinçli, saatten saate, olayların akışına kapılıp sürüklenmişti. Ama o anda, orada içinde canlanıveren eski, çocuksu, mantık dışı olduğu kadar, tartışılmaz bir sevgi dalgası, yakıcı bir utanç ve vicdan azabı doldurmuştu yüreğini. Şimdi, neden buraya geldiğini iyice anlıyordu. Gençliğini ağır ağır zehirleyen öfkelerini, hor görme ve kin duygularını, öç alma isteğini hatırladı. Kafasına vurup seken kurşunlar gibi, bir sürü ayrıntı canevinden vuruyordu onu. Kısa bir süre bütün kızgınlıklarından sıyrılarak, sıcak bir evlat duygusuyla babasına ağladı. Birkaç dakika kadar, bütün resmî gösterilerin dışında, bu mezarın başına gelip heyecanlanan iki kişiden biri olmuştu. Yalnızca o iki kişi M. Thibault için gerçekten gözyaşı dökebilirdi.

Ne var ki Jacques, olayları olduğu gibi görmeye alışıktı. Bunun için kederinin, pişmanlığının abartılmışlığı ona apaçık görünüvermişti. Eğer babası yaşıyor olsaydı, ondan yine nefret edeceğini ve yeniden kaçacağını çok iyi biliyordu. Bununla birlikte, yüreğini sızlatan belirsiz duygular içinde, bitkin halde orada kaldı. Bir şeyler için üzülüyordu. Ne olabilirdi bunlar, bilmiyordu... Bir an, keşke yumuşak, duygulu, anlayışlı bir babam olsaydı da bu iyi yürekli babaya layık bir evlat olamadığıma üzülseydim diye düşündü.

Sonra omuz silkip yana döndü ve mezarlıktan çıktı.

Köyde bir canlılık göze çarpıyordu. Çiftçiler işlerini bitirmiş, dönüyorlardı. Pencerelerden ışık görülüyordu.

Evlerin önünden geçmemek için, gara yönelecek yerde, Moulin-Neuf yoluna saptı ve hemencecik kırlarda buldu kendisini.

Yalnız değildi. Bir düşünce sinsice ve inatla zihnine gömülüyor, bir koku gibi onunla birlikte gidiyor, ona bağlanıyordu durmadan. Bu ıssız ovada yanı başında yürüyordu. Karların üstünde titreşen ışığın altında, rüzgârların bir anlık rüyasıyla yumuşayan bu hava içinde. Savaşmıyordu Jacques, kendisini bırakıyordu bu yüreğini daraltan ölüm düşüncesine. Yaşamanın boşluğu öyle de-

rin bir kuvvetle duyuruyordu ki kendisini, her çabanın boşluğu öylesine apaçık görünüyordu ki, onda adeta tadına doyulmaz bir coşkunluk yaşatıyordu. Ne diye bir şeyler istemeliydi? Neden umut beslemeliydi? Gülünç şeydi yaşamak, ne türlü olursa olsun. Hiç, hiçbir şeyin değeri yoktur; ölümü yakından gördükten sonra! Bu sefer ta canevinden vurulduğunu hissediyordu Jacques. Yükselme hırsı, başkalarına hükmetme isteği, ne olursa olsun, herhangi bir şeyi gerçekleştirme isteği saçma bir şeydi. Artık bu bunalımdan kurtulup huzura kavuşamayacağına inanıyordu. Hayatın kısa olduğuna, insanın bu yıkıntının altına gizlenebileceğine ve suyun dibine balıklama daldıktan sonra da kendisinden bir şeylerin suyun yüzünde kalabileceğine inanma isteği yoktu içinde.

Hızlı adımlarla, dosdoğru, önüne çıkan yolda gidiyordu, kaşları gerilmiş, kaçan birisi gibi ve kucağında hemen kırılıverecek narin bir şey taşıyormuşçasına. Her şeyden kaçmak! Yalnız toplumdan ve engellerinden değil, yalnız aileden, dostluktan, sevgiden değil, yalnızca kendi kendisinden değil, soyaçekimin ve alışkanlığın gaddarlığından değil, aynı zamanda en derindeki özünden, şu en acınacak insan döküntülerini bile, hayata sımsıkı bağlayan şu saçma yaşama içgüdüsünden de kaçmak! Şimdi yeniden, en soyut biçimiyle o kadar mantığa uygun görünen intihar etme fikri bir anda saplanmıştı kafasına. Artık bilinçaltına adım atma anı gelmişti. Birden babasının öldüğünü hatırladı, huzur içindeki güzel yüzü gözünün önüne geldi.

"... Dinleneceğiz Vanya dayı... Dinleneceğiz..."

Dalgınlığına rağmen, karşıdan gelen yük arabasının fenerleri gözüne çarptı. Arabalar, yalpalaya yalpalaya, çamurun içindeki tekerlek izlerinden geçerek, arabacıların bağrışmalarıyla gülüşmeleri arasında yaklaşıyordu. Birtakım insanlarla karşılaşmak düşüncesi fena halde canını sıkmıştı. Hiç duraksamadan içi kar dolu hendeğin üstünden atlayıp soğuktan katılmış, sürülmüş bir tarladan geçerek bir koruluğa gelince sık ağaçların arasına daldı. Soğuktan donmuş yapraklar ayaklarının altında çıtırdıyor, uzanan dalların sivri uçları yüzünü çiziyordu. Elleri cebinde koruluğun arkasına dalmış, soğuğun kamçısını yemekten mutluluk duyarak ve yollardan, insanlardan, her şeyden, her şeyden kaçma kararıyla gidiyor, gidiyordu.

Kısa bir süre sonra dar, ağaçlı bir toprak geçidini aştı. Ağaç gövdelerinin arasından, yeniden kapkara göğün altındaki karla

örtülü ovayı gördü. Bu arada ufukta dikilen yetiştirme yurdu birden uzaktan beliriverdi: Sıra sıra pencerelerinden ışık fışkırıyordu dışarıya. Atölyelerin ve çalışma odalarının bulunduğu kat gözüne çarptı. O anda kafasından çılgınca bir düşünce geçti, tam tamına bir film canlandı gözünün önünde: Ambarın alçak duvarını aşıyor, deponun penceresine kadar duvarın üstünden gidiyor, camı kırıyor, parmaklıklar arasından, bir kibrit çakıp alev alev yaktığı saman topağı atıyor içeri, depodaki yedek şilteler tutuşuyor, alevler müdürlük pavyonunu bile sarıyor, içinde yattığı eski hücresini, masasını, iskemlesini, kara tahtasını, yatağını... Ne varsa içinde yakıp kül ediyor hepsini.

Elini çizik çizik olmuş yüzüne götürdü. Güçsüzlüğünü ve gülünçlüğünü acı bir şekilde hissetmişti.

Arkasını kesin olarak Vakfa, mezarlığa, geçmişe dönerek, hızlı hızlı gara doğru yürümeye başladı.

17:40 trenini birkaç dakika geç kaldığı için kaçırmıştı. 19.00 omnibüsünü* beklemekten başka çare yoktu.

Bekleme salonu bir buz deposu gibiydi, küf kokuyordu.

Uzun süre yanakları kavrularak peronda yürüdü durdu. Bir yandan da, cebindeki Daniel'in mektubunu avucunun içinde buruşturuyordu: Okumamaya yemin etmişti.

Ama sonunda büyük saati aydınlatan projektörün önüne geldi, sırtını duvara dayadı, mektubu cebinden çıkarıp okumaya başladı:

> *"Sevgili Jacques'çığım, aziz dostum, canım kardeşim! Dün akşam, Antoine'ın bir iki satırlık mektubunu aldım. Bütün gece gözümü yummadım. Dün akşamla bu sabah arasında, sana gelip seni sağ görmek, beş dakika için bile olsa seni yakından görmek için elimden gelseydi, göz kırpmadan, her tehlikeyi göze alarak aşardım duvardan! Horlayan iki tiple birlikte kaldığım bu kötü astsubay odasında bütün gece, ay ışığıyla aydınlanan kireç badanalı tavana bakarken gözümün önünden çocukluğumuz, ömrümüzün birlikte geçen bütün günleri, sonra lise, hepsi hepsi gözümün önünden geçti. Sevgili dostum, aziz kardeşim! Bütün bu günleri nasıl geçirebiliyorum sensiz? Dinle beni. Hiçbir an*

* Eskiden, atlı yolcu arabası, 5 tekerlekli ve 4-6 kişilik kapalı araba. (ç. n.)

senin dostluğundan şüphe etmiş değilim. Görüyorsun ki hemen bu sabah, talimden döner dönmez, Antoine'dan o birkaç satırlık mektubu alır almaz hemen sana yazıyorum. Açık olarak bir şey bildiğim de yok. Kendi kendime senin bu mektubu nasıl karşılayacağını bilmiyordum; bundan başka, neden üç yıl boyunca beni habersiz bırakarak bu kadar derin bir keder içinde bıraktığını da anlayamadan yazdım bu mektubu. Seni ne kadar özledim, şimdi de ne kadar özlüyorum, bilsen! Hele asker olmadan önce sivil hayatta senin yokluğunu o kadar acı acı duymuştum ki... Bundan şüphen var mı hiç? Bu kuvveti bana sen aşıladın. Benliğimde gizli olan bütün güzel şeyleri meydana çıkartan sensin, sen olmasaydın, senin dostluğun olmasaydı..."

Bu zayıf ışık altında ve gözyaşları arasında pek iyi okuyamadığı buruşuk kâğıdı titreyen elleriyle gözüne yaklaştırdı. Başının tam üstünde, beyninde sanki bir burgu gibi dönen, delici çan sesleri çınlayıp duruyordu.

"... Bundan hiç şüphe etmediğini biliyorum, bunu, hele sana, itiraf etmeme gururum engel oluyordu; o zamanlar... Sonra, sen ortadan kaybolduktan sonra, inanamadım buna, bir şey anlayamadım. Ne kadar acı çektim, bilsen! Bu işteki gizemden özellikle! Belki bir gün anlarım. Ama en kötü kaygı, hatta, kızgınlık anlarında, hiçbir zaman senin benim hakkımdaki duygularının (yaşıyorsan eğer) değişmeyeceğine inanıyordum. İşte görüyorsun, bugün de şüphe etmiyorum senden.

.....

Kışlanın bazı işlerinden ötürü yazmaya ara vermiştim.

Bu saatte yasak olmakla beraber kantinin bir köşesine sindim. Kışla hayatının ne demek olduğunu bilmezsin herhalde: Beni on üç aydır bağlayan bu dünyayı. Ama sana bu mektubu kışladan söz etmek için yazmıyorum.

Korkunç bir şey! Görüyorsun ne söyleyeceğimi ne yazacağımı bilemiyorum. Kalemimin ucuna binlerce sorunun geldiğini anlıyorsun herhalde. Neye yarar ki? Ama hiç olmazsa bunlardan birine cevap versen... Çünkü bu, gerçekten de çok üzücü benim için. Seni görebilecek miyim? Bütün bu kâbus sona erecek mi? Kavuşacak mıyız, yoksa yeniden kaybedecek miyim seni? Dinle beni Jacques: Bu mektubu okuyacağını düşündüğüm ve belki de sana sesimi duyurmak fırsatını bir

daha bulamayacağım için, bırak da şunları haykırayım sana: Her şeyi anlayabilir, ne yaparsan yap kabul edebilirim ama, yalvarırım, hâlâ, tasarıların ne olursa olsun, bir daha böylesine topyekûn hayatımdan uzaklaşma! Sana ihtiyacım var. (Bilsen ne kadar övünüyorum seninle, senden ne büyük işler bekliyorum ve bu övünmeye ne kadar bağlıyım!) ileri süreceğin bütün şartları kabul etmeye hazırım. Adresini bilmememi, sana hiçbir zaman yazmamamı, hiç kimseye, şu zavallı Antoine'a bile, senden aldığım bir haberi aktarmamamı isteyebilirsin benden, evet söz veriyorum böyle yapacağıma, şimdiden kabul ediyorum hepsini. Ama zaman zaman, yaşadığını ve beni düşündüğünü bildiren bir haberini alayım. "Beni düşündüğünü" kelimelerini yazdığıma pişman oldum. Çiziyorum bunların hepsinin üstünü. Biliyorum, biliyorum senin beni düşündüğünü. (Bundan da hiçbir zaman şüphe etmiyorum. Hiçbir zaman senin, yaşadığın halde beni, dostluğumuzu düşünmemiş olacağını aklından geçirmiş değilim.)

Hiç düşünmeden yazıyorum, yazıyorum ya, yine de duygularımı dile getiremediğimi hissediyorum. Ama zararı yok bunun. Çok tatlı bir şey bu, o öldürücü suskunluktan sonra...

Kendimden söz etmeliyim sana, beni yalnız, ayrıldığımız zamanki gibi değil bugün olduğum gibi düşünebilmen için. Antoine bunu anlatır belki sana: Beni iyi tanıyor. Sen gittikten sonra birçok kere birbirimizi gördük. Nereden başlayacağımı bilemiyorum. O kadar çok yazmam gereken şey var ki cesaretim kırılıyor! Hem sonra beni bilirsin: yaşarım, yürür giderim; hep bu gündeyimdir; geriye dönmeyi beceremem. Askere alınışım, kendim için, sanat için belirsizce tasarladığım şeyleri gerçekleştirmeme engel oldu. Bugün bunlardan söz etmek aptallık olur. Kaldı ki hiç pişmanlık da duymuyorum. Askerlik hayatı yeni bir şey benim için, biraz güç ama kuvvetli bir deney, özellikle başka insanlara komuta etmeye başladığımdan beri. Ama budalaca bir şey bugün bunun sözünü etmek.

En büyük üzüntüm, bir yıldır annemden ayrılmış bulunmam. Özellikle ikisinin de bu ayrılığın acısını pek derinden duyduklarını bildiğim için. Jenny'nin sağlığının pek iyi olmadığını söylemeliyim. Bu durum birçok kez bizi kaygılandırdı. Biz, yani ben, kaygılandım, çünkü bilirsin, annem hiçbir şeyi kötüye yormaz. Ama yine de annem şu son yıllarda Jenny'nin Paris kışına dayanamadığını kabul etti: bunun için bir aydır ikisi de Güney'deler; dinlenme evi gibi bir yerde kalıyorlar. Olabilirse, orada ilkbahara kadar Jenny tedavi edilecek.

O kadar çok kaygıları, üzüntüleri var ki. Babam hep eskisi gibi... Söz etmeyelim bundan. Avusturya'da, yine hep o bitip tükenmeyen maceralar peşinde.

Sevgili dostum, babanın öldüğü aklıma geldi birden. Mektubuma bundan başlayacaktım, affet beni. Bu yasından söz ederken, çok sıkıntı duyuyorum. Ama senin ne kadar üzülmüş olacağını düşünerek heyecanlanıyorum. Böyle acı bir olayın seni çok sarstığından eminim.

Burada mektubumu kesmek zorundayım. Nöbet vakti geldi. Bu mektubun bir an önce eline geçmesini istiyorum.

Varsın biraz vakit geçsin, aklıma gelen bir şeyi yazmadan geçemeyeceğim dostum. Ben buradan Paris'e gidemiyorum, buraya mıhlanmış gibiyim. Sana gelebilmek elimde değil. Ama Paris ile Lunéville arası beş saat kadar. Buradakilerle aram iyi. (Albay toplantı salonunu bana dekore ettirdi.) Oldukça serbestim. Bütün bir gün için izin alabilirim. Eğer... Eğer sen... Ama, böyle bir şeyi düşünmek bile istemem! Dedim ya, her şeyi kabule, anlamaya *hazırım, bunun karşılığında sana olan sevgimden taviz vereceğimi sanma, benim her zaman en büyük dostum oldun sen.*

"DANIEL."

Jacques bu sekiz sayfayı bir solukta okudu. Bitirdiği zaman bütün vücudu titriyordu. Üzüntülü, utanç içinde ve ezik bir haldeydi. Ama duyduğu şey bu dostluğun uyanışı değildi yalnızca. (O kadar kuvvetliydi ki bu dostluk derhal trene atlayıp Lunéville'e gidebilirdi.) Bundan fazla bir şeydi duyduğu: Öyle bir bunalımdı ki, kalbinin başka bir yerini, acılı, karanlık bir yerini çok derinden kemiriyordu. Jacques bu karanlık bölgeye ışık tutmayı istemiyordu, elinden de gelmiyordu.

Birkaç adım attı. Mektup hâlâ elindeydi. Soğuktan çok, sinirden titriyordu. Duvara dayandı, o çan kulaklarını sağır edercesine çınlayıp duruyordu işte yine, sakin olmaya çalışarak, mektubu başından sonuna kadar yeniden okumaya koyuldu.

Kuzey Garı'ndan çıktığı sırada saat sekiz buçuğu çalıyordu. O gece hava çok güzel ve temizdi. Yol kenarlarındaki derecikler donmuştu, kaldırımlar kuruydu.

Açlıktan ölüyordu. La Fayette Sokağı'nda bir birahane gözüne

ilişti, içeri girdi, bir iskemleye çöktü. Şapkasını çıkartmadan ve yakasını bile açmadan, üç lop yumurta ile bir porsiyon lahana turşusunu ve çeyrek ekmeği silip süpürdü.

Karnı doyduktan sonra üst üste iki bardak bira içti. Salon bomboş gibiydi. Karşıda, bir sıraya dizilmiş iskemlelerden birinde, tek başına bir kadın oturuyordu. Masanın üstünde boş bir bardak vardı. Kendisine bakıyordu bu kadın. Esmer, geniş omuzlu ve hâlâ gençti. Jacques kadının kendisine bu gizlice bakışında acıma, şefkat gibi bir şeyler sezmişti, biraz heyecan verdi bu ona. Çok sade giyinişiyle gar çevresinde dönenen malûm kadınlara benzemiyordu pek. Belki de yeni düşmüştü bu yola?.. Göz göze geldiler. Jacques başka tarafa baktı: Kadın kalkıp yanına oturmak için tek bir işaretine bakıyordu. Hem saf bir görünüş hem de acı bir tecrübenin izleri vardı bu kadında. Bu da ona ayrı bir güzellik, ayrı bir çekicilik veriyordu. Birkaç saniye kararsızlık geçirdi. Canı çekmişti: Bu akşam, böyle tabiata yakın, kendisini hiç tanımayan, sade bir kadınla olmak, yüreğini ferahlatırdı. Kadın gözünü ayırmadan ona bakıyordu hep, duraksadığını sezmiş gibiydi. Jacques ise göz göze gelmemeye çalışıyordu hep.

Toparladı kendisini. Hesabı gördü ve kadına bakmadan sokağa çıktı.

Dışarıda birden soğuk yüzüne çarpmıştı. Yaya mı dönmeliydi eve? Çok yorgundu. Kaldırımın kenarında durup yoldan geçen arabaları gözlemeye başladı, boş bir taksiye işaret etti.

Otomobil önünde durduğu sırada, biri kendisine hafifçe sürtünmüştü; o kadın peşinden gelmişti; acemice dirseğine dokunarak, "İsterseniz evime gelin. Lamartine Sokağı'nda" dedi.

Jacques dostça, başıyla hayır diyerek arabanın kapısını açmıştı.

"Hiç olmazsa beni Lamartine Sokağı'na kadar götürün. 93 numarada..." diye rica etti kadın, sanki ondan ayrılmamayı kafasına koymuş gibi.

Şoför gülümseyerek Jacques'a bakıyordu. "Eee, patron, Lamartine Sokağı, 93 numaraya mı?.." diye sordu.

Kadın, Jacques'ın kabul ettiğine inanarak ya da inanmış gibi görünerek kapısı açık arabaya atladı. Jacques boyun eğerek, "Peki öyleyse Lamartine Sokağı'na" dedi.

Araba hareket etti.

Kadın hemen, "Neden güvenmiyorsun bana?" diye sordu.

Kendisine çok iyi giden sıcak bir sesle sormuştu bunu. Sonra, içe işleyen tatlı bir ses tonuyla delikanlıya doğru eğilip, "Senin ne kadar kederli olduğun belli olmuyor mu sanıyorsun?" dedi.

Jacques'ı şefkatle kollarının arasında sıkıyordu. Bu okşayış, bu ılıklık, Jacques'ı yumuşattı.

Kendisini acındırmak isteğini yenemeyerek, bir şey söylemeden içini çekti Jacques. Sanki bu iç çekiş ve susuşla kendisini teslim etmiş gibi, kadın daha kuvvetle kollarının arasında sıktı, başından şapkasını çıkarttı ve Jacques'ı göğsüne yasladı. Jacques kendisini bırakmıştı artık. Birden bütün gücünü yitirerek, neden olduğunu bilmeden ağlamaya başladı.

Titreyen bir sesle kadın kulağına, "Kötü bir şey yaptın herhalde?" dedi.

Jacques öylesine şaşkın gibiydi ki bir karşılık veremedi buna. Sonra hemen, bu kuru Paris ayazından, bacaklarının arasına kadar çamur olmuş pantolonu, dalların çizdiği yüzüyle bir serseri gibi görüneceğini düşündü. Gözlerini kapattı: Kadının kendisini bir haydut sanması tatlı bir sarhoşluk vermişti ona.

Kadın bu susuşu da bir itiraf sanarak Jacques'ın başını ateşli ateşli kendisine doğru çekti.

Yine değişik, kararlı ve suç ortaklığına hazır olduğunu anlatan bir sesle, "İster misin seni saklayayım evimde?" diye sordu.

Jacques kımıldamadan, "Hayır" dedi.

Anlamadığı bir şeyi kabul etmeye alışık gibi görünen kadın, "Hiç olmazsa" dedi biraz duraksadıktan sonra, "mangiz ister misin?"

Bu sefer Jacques gözlerini açarak, "Ne?" diye sordu.

Çantasını göstererek, "Şunun içinde üç yüz frank var, ister misin?" diye sordu. Bu ayaktakımı üslubunda, biraz kızgın gibi gelen, tok bir şefkat vardı.

Jacques o kadar duygulanmıştı ki, hemen cevap veremedi. Başını sallayarak, "Teşekkür ederim... Lazım değil" dedi.

Otomobil ağırlaştı, alçak kapılı bir evin önünde durdu. Alacakaranlık kaldırımda kimsecikler yoktu.

Jacques kadının, kendisine evine gelmesini söyleyeceğini sanmıştı, ne diyeceğini bilemiyordu.

Ama duraksayacak kadar vakit bulamadı. Kadın kalkmıştı. Jacques'a doğru döndü, bir dizini koltuğa yaslayarak, arabanın karanlığında Jacques'ı bir kere daha kucakladı.

"Zavallı küçük" diye içini çekti.

Dudaklarını, sanki bir sırrı elde etmek ve bunda bir suçun tadına ermek istiyormuş gibi, dudaklarına bastırarak öptü, sonra hemen ayrılarak, "Bari enselenme budala!" dedi.

Çoktan arabadan atlamıştı, kapıyı çarptı, şoföre yüz Frank uzatırken, "Saint-Lazare Sokağı'na sapın. Bu beyefendi nerede duracağınızı söyler" dedi.

Otomobil yeniden harekete geçti. Jacques tanımadığı bu kadının evin karanlık koridoruna dalışını görebilmişti.

Eliyle alnını ovdu, çok sersemlemişti.

Otomobil hızla gidiyordu.

Camı indirdi, yüzüne birden serin bir hava çarptı, derin derin soluk aldı, gülümsedi, şoföre doğru eğilerek, "Üniversite Sokağı 4 numaraya götürün beni" diye neşeyle bağırdı.

XIV

Mezarlıktaki tören sona erer ermez Antoine otomobille, mermerciye gereken şeyleri söylemek bahanesiyle Compiègne'e gitti. Aslında, trenle dönerken başkalarıyla bir arada bulunmaktan korktuğu için böyle yapmıştı. Saat 17.30 ekspresiyle, yemekten önce Paris'e varabilecekti. Yalnız yolculuk yapacağını umuyordu.

Ama tesadüf eseri hesaba katmamıştı.

Trenin hareket vaktinden birkaç dakika önce perona geldiği zaman Rahip Vécard'la karşılaşınca şaşırıp kaldı, canının sıkıldığını açığa vurmamak için zor tuttu kendisini.

"Sayın Kardinal" diye açıkladı rahip. "Biraz konuşabilmemiz için, arabalarında bana da lütfen bir yer verdiler..."

Antoine yorgun, asık yüzünü göstererek:

"Zavallı dostum, çok bitkin görünüyorsunuz... Ne kalabalıktı ya... Bütün o nutukları dinlemek... Bununla birlikte ileride bu gün en değerli anlarınız arasında yer alacak... Ne yazık ki Jacques burada bulunmadı..."

Antoine, o günkü şartlarda kardeşinin bulunmayışının ne kadar tabii olduğunu anlatmaya çalışırken rahip durdurdu.

"Anlıyorum sizi, anlıyorum... Gelmemiş olması daha iyi. Bu törenin ne kadar yüceltici olduğunu anlatırsınız kendisine. Değil mi?"

Antoine kelimenin üstünde durmaktan kendisini alamayıp, "Yüceltici mi? Başkaları için belki?" diye homurdandı. "Ama benim için değil. İtiraf ederim ki bu şatafat, bu resmî nutuklar..."

Rahiple göz göze gelmişti. Adamın bakışlarında şeytanca bir parıltı görünce hayret etti. Rahip de, öğleden sonraki nutuklar için Antoine gibi düşünüyordu.

Tren gara girdi.

Pek iyi aydınlanmamış, boş bir vagona girip oturdular.

"Sayın Rahip Vécard, sigara içmez misiniz?"

Rahip işaretparmağını ağır ağır dudağına götürdü ve, "Ayartacaksınız beni!" diyerek bir sigara aldı.

Gözlerini kırpıştıra kırpıştıra yaktı sigarayı, sonra ağzından çekip dumanını burnundan salarken sigaraya keyifli keyifli baktı.

"Böyle törenlerin..." dedi babacanca, "şöyle bir yanı –dostunuz Nietzsche'nin dediği gibi– *insanca, çok insanca...* bir yanı var yine de. Din duygusunun, ahlâk duygusunun böylece toplu olarak açığa vurulmasında insana heyecan veren bir şeyler... Bunun karşısında duygusuz kalınamaz. Doğru değil mi?"

Biraz durduktan sonra Antoine, "Bilmiyorum" dedi yavaşça. Sonra rahibe doğru dönüp onu bir süre sessizce süzdü.

Antoine bu durgun yüze, bu derin ve tatlı bakışlara, Rahip Vécard'ın sürekli olarak kendi içine kapandığı izlenimini veren, başının sol omuza doğru eğilişine ve ellerini gevşekçe göğüs hizasında tutuşuna yirmi yıldır alışıktı. Ama o akşam ilişkilerinde bir şeylerin değişmiş olduğunu fark etti. O zamana kadar Rahip Vécard'ı hep M. Thibault'ya bağlı olarak düşünmüştü: Rahip Vécard, babasının ruhani yöneticisinden başka bir şey değildi. Ölüm bu aracıyı ortadan kaldırmıştı; eskiden, rahibe karşı ihtiyatlıca bir çekingenlik içinde bulunmasını gerektiren sebepler de böylece ortadan kalkmıştı. Artık rahip ile ikisi, karşı karşıya bulunan herhangi iki insandan farksızdı. Bu korkunç günden sonra düşüncelerini yumuşatarak söylemek çok güçtü, bunun için hiç sözü dolaştırmadan, "Bu duygular, itiraf ederim ki bana tamamıyla yabancı..." diyebilmek içini ferahlattı.

Rahip alaylı bir sesle:

"Bu duygular arasında, eğer yanılmıyorsam, din duygusu insanda en çok rastlanan duygudur. Ne dersiniz aziz dostum?"

Antoine şaka etmeyi düşünmüyordu:

"Rahip Leclerc'in, felsefe sınıfında okuduğum sırada bana söylediği sözü her zaman hatırlarım: 'Akıllı bazı insanlar vardır ki, bunlarda hiç sanat duygusu yoktur; belki sizde de din duygusu yok.' Adamcağız her zaman, şaka etmek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı; ama anladım ki o gün çok doğru görmüş gerçeği."

"Eğer böyleyse zavallı dostum, acımak gerek size. Çünkü dünyanın yarısı size kapalı kalacak." Bunu hep o şefkatle karışık alaylı sesiyle söylemişti. "Evet, hiçbir büyük sorun yoktur ki, bunun üzerinde düşünen kimse, eğer din duygusundan yoksunsa, bunun ancak küçük bir bölümünü görebilir, diyebiliriz. Dinimizin güzelliğini meydana getiren şey... Neden gülümsediniz?"

Antoine'ın kendisi de bilmiyordu bunu. Belki de heyecanla geçen bu haftadan sonra, sabrını tüketen bu günden sonra asabi bir tepkiydi.

Rahip de gülümsedi. "Ne yani? Dinimizin güzel olduğunu inkâr edebilir misiniz?"

"Hayır, hayır" diye atıldı gülerek Antoine. "Güzel olmasına güzel diyeceğim..." Sonra şakacı bir sesle, "Sizin hoşunuza gitsin diye... Ama yine de..."

"Peki?"

"Ama güzel olmak, akla yakın olmak gereğini bir yana itmez..."

Rahip ellerini öne doğru uzattı yavaşça ve "Akla yakın olmak!.." diye mırıldandı. Bu kelimeleri, sanki bir sürü sorunu ortaya çıkarıyormuş da o anda çözümleyemezmiş, ama bunların anahtarını elinde bulunduruyormuş gibi bir davranışla söylemişti. Biraz düşündükten sonra daha kavgacı bir sesle:

"Belki de siz dinin, çağdaşların gözünde değerini kaybettiğini düşünenlerdensiniz?"

Antoine, "Bir şey bildiğim yok bu konuda" dedi. Onun bu ölçülü yanıtı rahibi şaşırtmıştı. "Belki de öyle değil. Çağımızda insanlar, –aralarında dinsel inançlara en uzak olanlar bile– herhangi bir dinin öğelerini bir araya toplamak ve birçok inançlı insanın Tanrı anlayışından pek de farklı olmayan kavramları kaynaştırmak için bir çaba harcıyorlar."

Rahip bu sözleri doğruladı:

"Başka türlü nasıl olabilirdi ki? İnsanın içinde yaşadığı koşulları düşünmek gerek. İnsanın, içgüdüsündeki bütün aşağılık şeylere karşı çıkarabileceği biricik kuvvettir; tek üstünlüktür o.

İnsanı acılar içinde avutan, ona katlanma gücü veren biricik kaynaktır din..."

Antoine alaylı bir sesle, "Orası öyle!" dedi. "Doğruyu bulmaya, rahat etmekten çok değer veren o kadar insan var ki! Din de insana tam bir manevi rahatlık sağlar!.. Sayın rahip, kusura bakmayın ama, inanmaktan çok anlamaktan zevk duyan insanlar da var. İşte bunlar!.."

Rahip hemen atılarak, "Bunlar mı?" dedi. "Her zaman aklın ve muhakemenin o daracık, o çürük zemini üzerine basarlar ayaklarını. Bunun üstüne de yükselmezler. Biz, inançla yaşayanlar, çok daha geniş, bir plan üzerinde gelişenler acımalıyız onlara, çünkü biz irade alanında, duygu alanında aramaktayız yolumuzu... Doğru değil mi?"

Antoine belirsiz bir gülüşle gülümsedi. Ama ışık o kadar zayıftı ki rahip bunu görmedi. Ve sözüne devam etti. Bu konunun üstünde böylesine duruşu, "biz" kelimesinin anlamını kavramakta gecikmediğini anlatıyordu.

"Bugün bir insan ne kadar 'anlamak' isterse o kadar güçlü olur, diye düşünülüyor. Ama inanmak anlamaktır. Anlamak da inanmak. Ya da diyelim ki 'anlamak' ve 'inanmak' arasında ortaklaşa bir ölçü yoktur. Bazıları bugün, iddialı bir kültür yüzünden iyi hazırlanmamış ya da yanılmış olan akıllarının ispat edemediği şeylerin doğruluğunu kabul etmemektedirler. Bu sadece onların daha ileri gidememelerinden başka bir şey değildir. Tanrı'yı doğru olarak tanımak ve akılla ispatlamak mümkündür. Aristo'dan beri –unutmayalım ki Aziz Tommaso'nun hocasıdır– akıl sağlam bir biçimde ispat etmektedir ki..."

Antoine rahibin sözünü kesmeden, ama kuşkuyla, gözünü hiç ayırmadan dinliyordu. Bu sessizlikten canı sıkılan rahip, "... Bizim din felsefemiz" diye devam etti, "bu sorunlar üzerine en sağlam düşünceleri, en..."

"Sayın rahip" diye Antoine nihayet neşeli bir sesle sözünü kesti, "dinsel düşünüş... din felsefesi... demeye hakkınız var mı?"

Rahip Vécard bu söze şaşmış gibi, "Hak mı?" dedi.

"Yani hemen hemen, gerçek adıyla dinsel düşünüş diye bir şey olamaz; çünkü düşünmek şüphe etmektir!"

"Ooo! Ooo! Genç dostum, nereye böyle!" diye bağırdı rahip.

"Çok iyi biliyorum ki Kilise, ne kadar az olursa olsun kendisini düşünmek zahmetine... Yüz şu kadar yıldır, kendi inancıyla çağdaş felsefe ya da bilim arasında kurmak istediği ilişkiler, az çok dalavereli-

dir –bu kelime için özür dilerim– çünkü inancı besleyen şey, yapısını meydana getiren şey, dine eğilimi olan kişileri bu kadar kendine çeken şey, felsefenin ve bilimin inkâr ettiği o tabiat üstüdür!"

Rahip oturduğu yerde kıpırdamaya başladı. Bu işin şakası olmadığını anlamıştı. Hoşnutsuzluk okunan bir sesle:

"Bugün gençlerimizin çoğunun zekâlarının yardımıyla, felsefe düşüncesi yoluyla inanca vardıklarını bilmez görünüyorsunuz."

"Oh! oh!" dedi Antoine.

"Ne yani?"

"Şunu açıkça söyleyeyim: Ben inancı, kör bir sezgiyle tasarlayabiliyorum. Akla dayandığını ileri sürdüğü zaman da..."

"Felsefe ile bilimin tabiat üstünü inkâr ettiklerini mi sanıyorsunuz? Yanlış bir düşünce, genç dostum. Kaba bir yanlış. Bilim bunun üstünde durmuyor, ama bu inkâr demek değil. Felsefeye gelince, bu isme layık tüm felsefe..."

"Bu isme layık... Bravo! Böylece size karşı çıkanların üstüne bir perde çekmiş oluyorsunuz."

"... Bu isme layık olan her felsefe zorunlu olarak tabiat üstüne yönelir..." diye sözünün kesilmesine fırsat vermeden devam etti rahip. "Biraz daha ileri gidelim: Sizin çağdaş bilginlerinizin buluşlarının temeli, Kilise'nin öğretilerine ters düşse bile –ki bu, Hıristiyanlığa yöneltilen saldırılara karşı giriştiğimiz savunmanın bugünkü durumunda boş ve saçma bir şeydir– bu neyi ispatlar, sorarım size?"

"Demek öyle!" dedi Antoine gülümseyerek.

"Hiçbir şeyi!" diye ateşli ateşli devam etti rahip. (Bunun da insan zekâsının, henüz bilgilerini birleştiremediğinden, sallana sallana ilerlediğinden başka bir anlamı yoktur. Bu da" diye dostça bir gülümseyişle ekledi sözüne, "herkes için bir keşif sayılmaz..."

"Bakın Antoine, artık Voltaire zamanında değiliz! Şu sizin tanrıtanımaz filozoflarınızın 'aklı'nın din üzerinde sadece çok aldatıcı ve geçici zaferler elde edebilmiş olduğunu hatırlatmama gerek var mı? Hıristiyan inancında Kilise'nin, mantıksızlığa kendisini benimsetebildiği tek bir nokta var mıdır?"

"Tek bir nokta bile yoktur, kabul ediyorum ben de!" diye Antoine gülerek rahibin sözünü kesti. "Kilise gerekli noktalarda kendini tutmayı becermiştir her zaman. Sizin din bilimcileriniz, ince görünüşlü kanıtlar kotarmakta pek ustalaşmışlardır. Böylece, mantıkçı-

ların saldırılarından uzun süre tedirgin olmamışlardır. Özellikle bir süredir bu konuda kabul ediyorum ki büyük ustalık göstermişlerdi. Şaşırtıcı bir ustalık! Ama bu sadece, önceden kendisini aldatmak isteyenlerden başka..."

"Hayır dostum. Şunu kabul ediniz ki, son söz daima Kilise mantığının olmuştur. Çünkü o çok daha..."

"... Çok daha etkili ve inatçı..."

"... Sizinkinden daha derin. Siz de belki benimle birlikte kabul edersiniz ki aklımız, yalnız kendi kaynaklarına dayandığı zaman, gönlümüzün benimsemeyeceği birtakım kelime yapılarından başka bir şey meydana getirmez. Peki neden? Bu, günlük hayattaki mantıkla kavranamayan bir doğrular düzeni olduğundan ya da Tanrı kavramının, genellikle insan aklının sınırlarını aştığından böyle değildir: Bu özellikle, –söylediğimi iyi anlamaya çalışın– tek başına kaldığımız zaman aklımızın, bu ince sorunlar karşısında güçsüz oluşundan, yetersiz oluşundandır. Başka bir deyişle, gerçek bir inanç, canlı bir inanç, aklı tamamıyla tatmin eden açıklamalar istemek hakkına sahiptir. Ama aklımızın kendisi de Tanrı'nın yardımına muhtaçtır bilgi edinmek için. Tanrı'nın yardımı, aklı aydınlatır. Gerçek inanç sahibi kişi, sadece bütün aklıyla Tanrı'yı bulmak için ileriye atılmaz. Alçakgönüllülükle kendisini Tanrı'ya vermesi, onu arayan Tanrı'ya vermesi de gereklidir. Akla uygun düşünceyle Tanrı'ya yükseldiği zaman ödülü olan bu Tanrı'yı kucaklamak için kendini her türlü duygu ve düşünceden arıtmalıdır.

"Bu demektir ki, doğruyu bulmak için akıl yetersizdir ve bunun için Tanrı'nın yardımı dediğimiz şey gereklidir. Böylece asıl düşüncenizi açığa vurmamış oluyorsunuz, hem de kendi zararınıza..." diyerek içini döktü Antoine uzun süre sustuktan sonra.

Bunu öyle kesin ve tok bir sesle söylemişti ki rahip hemen atıldı:

"Ah! Zavallı dostum; zamanımızın kurbanısınız siz... Akılcısınız!"

"... Ben –Bunun ne olduğunu söylemek güç bir şey!– ama akla uygun şeylere bağlı olduğumu söylemek isterim."

"Ve de şüpheye tutkunsunuz... Çünkü bu da romantizmin bir kalıntısıdır: Böyle olanlar, içinde bocaladıkları şaşkınlıktan, yüce bunalımlarından güvenç duyarlar."

"Yo, öyle değil sayın rahip" diye bağırdı Antoine. "Ben ne şaşkınlık duyuyorum, ne bunalım, ne de sözünü ettiğiniz dumanlı

ruh hallerini... Benden daha az romantik biri olamaz. Kaygı nedir bilmem."

(Daha bunu söylerken doğru olmadığını hissetmişti. Elbette Rahip Vécard'ın söylediği anlamında hiçbir dinsel kaygısı yoktu. Ama insanın evren karşısındaki şaşkınlığını üç dört yıldır o da duymuştu.)

"Kaldı ki, ben inançsızsam, inancımı yitirdiğimi söylemek yersiz olur; daha çok, hiçbir zaman dine inanmamış olduğumu söylemeliyim" dedi.

"Hele, hele!" dedi rahip. "Çocukken ne kadar dine bağlı olduğunuzu unuttunuz mu Antoine?"

"Dine bağlı mı? Hayır. Uysal ve dinin gereklerini olduğu gibi yerine getiren bir çocuktum. O kadar. Doğuştan disiplinliydim: İyi bir öğrenci olarak dinsel ödevlerimi yerine getiriyordum, hepsi bu."

"İsteyerek gençliğinizdeki inancınızın değerini küçültüyorsunuz."

"İnancı değil, din eğitimini. Çok ayrı şey bunlar."'

Antoine rahibi şaşkınlığa düşürmekten çok, içtenlikle davranmak istiyordu. Yorgunluğunun ardından, hafif bir asabiyet onu kafa tutmaya sevk etmişti. Yüksek sesle, geçmişini araştırmaya koyuldu, oldukça yeni bir şeydi bu onun için: "Evet eğitim..." diye söze başladı. "Bakın sayın rahip, olaylar nasıl birbirine bağlanıyor... Annesi, bakıcısı, kendisinden büyük herkes henüz dört yaşındaki çocuğa şunu tekrarlar durur: 'Tanrı göktedir, Tanrı seni görüyor, yaratıcın olan Tanrı sever seni, senin yaptıklarını bilir, yargılar, cezalandırır seni, mükâfatlandırır...' Durun dahası var... Sekiz yaşında çocuğu, büyüklerle birlikte kiliseye götürürler, diz çöküp dua eden büyüklerin arasında, çiçekler ve ışıklar ortasında bir buhur ve müzik havası içinde o güzel, kutsal ekmek kabını gösterirler. Oldu mu! On birine basınca, bir kürsünün üstünden, kesin bir dille, ona kutsal Ölü'yü, İsa'nın Tanrı'yla özdeşleşmesini, yeniden dirilişi, Meryem'in İsa'yı babasız doğuruşunu açıklarlar... Çocuk bunları dinler, benimser. Benimsemeyip de ne yapacak ki? Annesinin, babasının okul arkadaşlarının, öğretmenlerinin, bütün inananların kilisede yaptıklarının, bütün bu esrarlı şeylerin karşısında o küçük varlık nasıl şüphe gösterebilir; varlıkların arasında kendisini küçücük sayan ve doğduğundan beri esrarlı olaylarla çevrili olduğunu gören bu çocuk? Düşününüz bunun üzerinde

sayın rahip. Sanırım sorunun temeli bu! Çocuk için her şey, aynı ölçüde anlaşılmazlığa bürünmüştür. Önünde dümdüz uzayıp giden dünya yuvarlaktır, hareketsiz görünür, ama uzayda bir topaç gibi dönmektedir... Güneş tohumları yeşertir. Bir yumurtadan civciv canlı olarak fırlar... Tanrı'nın oğlu gökten inmiş ve günahlarımızın bağışlanması için kendisini çarmıha gerdirmiştir... Niçin olmasın?.. Tanrı Söz'dü ve Söz insan oldu... Anlayabilen varsa anlasın, önemi yok bunun, oyun oynanmıştır!"

Tren durmuştu. Gece karanlığında biri bağırarak istasyonun adını söyledi. Kompartımanın boş olduğunu sanan bir yolcu birden kapıyı açıp homurdanarak kapattı. İçerdekilerin yüzünü buz gibi bir rüzgâr yaladı.

Antoine rahibe doğru döndü; tavan lambasının ışığı o kadar azalmıştı ki adamın yüz çizgilerini seçemez olmuştu.

Rahip susuyordu.

Antoine daha sakin bir sesle:

"Peki, çocuğun bu safça kanışına 'inanç' adı verilebilir mi? Elbette hayır. İnanç daha sonraları doğar, inancın başka kaynakları vardır. Ben inanç sahibi olmadığımı söyleyebilirim."

"O kadar iyi hazırlanmış olan ruhunuzda, inancın serpilip gelişmesine meydan vermediğinizi söylerseniz daha doğru olur." Rahip birden içerlemişçesine söyledi bu lafı. "İnanç da bellek gibi, Tanrı vergisidir, ayrıca her Tanrı vergisi gibi işlenmek ister... Ama siz... Siz! Başka birçokları gibi, gurura, karşıt olma merakına, özgür düşünce böbürlenmesine, kurulu düzene başkaldırma hevesine kaptırdınız kendinizi..."

Bunları söyler söylemez de bu kutsal öfkesi için pişmanlık duydu. Din konusunda bir tartışmaya sürüklenmemeye karar vermişti.

Oysa rahibi, Antoine'ın sesinin ahengi yanıltıyordu. Bu ısırıcı ses, adeta keyif duyarak saldırıya geçişi, delikanlının bu canlı ve zevkli konuşmasına, biraz zoraki bir meydan okuma havası veriyordu. Rahip Vécard, Antoine'ın bunları içtenlikle söylediğinden şüphe ederek memnunluk duyuyordu. Antoine'ı her zamanki gibi çok beğeniyordu yine de. Bu beğenide, M. Thibault'nun büyük oğlunun bu zavallı, bu savunulamaz tutumunu değiştireceği umudu, umuttan da fazla, kesin kanısı gizliydi.

Antoine derin derin düşünceye dalmıştı.

"Hayır, sayın rahip" diye ağır ağır cevap verdi. "Bu kendiliğinden olan bir şey, kibirsiz, bir isyan davranışına girmeden. Üzerinde düşünmeden bile diyebilirim. Daha birinci komüniyonumda –nasıl diyeyim– bize din üzerine öğretilenlerde, sıkıcı, kaygılandırıcı şeyler olduğunu hissetmeye başlamıştım. Karanlık şeyler, yalnız biz çocuklar için değil, herkes için... Evet, büyük kimseler için de. Rahipler için de..."

Rahip elini kaldırmaktan kendisini alamadı.

"Yo!" diye yeniden söze başladı Antoine: "Tanıdığım din adamlarının içtenliklerinden ve dine olan ateşli bağlılıklarından –daha doğrusu, buna ihtiyaç duymalarından– şüphe etmedim, etmiyorum. Ama onlar da bu karanlıkların içinde dolaşmaktan, gözü kapalı gitmekten, sımsıkı kapalı dogmalar çevresinde dönüp durmaktan sıkıntı duyuyor gibiler. Doğru olduğunu ileri sürüyorlar. Ama neyin? Kendilerine doğru oldukları söylenen şeylerin! Başkalarına aktardıklarının doğruluğundan *şüphe* etmiyorlar elbet. Ama içlerinden bunu benimseyişleri doğrulamaları kadar kuvvetli mi? Eh, işte buna pek inanmıyordum. Sizi tedirgin ediyorum... Burada bir karşılaştırma yapabiliriz: Bizim laik profesörlerle. Açıkça söyleyeyim ki bunlar uzmanlıkları olan alanlarda ayaklarını daha *sağlam* bir yere basıyorlar bence! Bize gramerden, tarihten, geometriden söz ederler ve sözünü ettikleri şeyi anladıkları belli olurdu!"

Rahip dudaklarını ısırarak, "Karşılaştırılabilir şeyleri karşılaştırmak herhalde daha iyi olur" dedi.

"Ama ben aslında onların öğretilerinin konusunu düşünmüyorum: Sadece bu laiklerin bize öğrettikleri şey karşısındaki durumlarını düşünüyorum. Bilimlerinde eksiklikler olsa bile, davranışlarında bulanık bir şey yok: Duraksamalarını, bilgisizliklerini aynı şekilde, gün ışığında ortaya sererler. Bu, insana güven verir inanın bana... Bu, insana en ufak bir... Bir... Aldatmaca olduğu yolunda bir art düşünce yaratmaz. Hayır, 'aldatmaca' demek istememiştim. Ama yine de size şunu açıkça söylemek isterim ki sayın rahip, yüksek sınıflara geçtikçe, Okul'daki din adamları, üniversite profesörleri karşısında duyduğumuz güveni daha az veriyorlardı bize."

"Eğer sizi okutan din adamları" diye karşı çıktı rahip; gerçek dinbilimciler olsalardı, onların öğrencisi olduğunuz günlerden sizde kesin bir güven duygusu kalmış olurdu. (Bunu söylerken, rahip

okulundaki öğretmenlerini düşünüyordu, kendisinin de inançlı ve çalışkan bir öğrenci olduğunu.)

Antoine yeniden söze başladı: "Düşünün bir kere! Yavaş yavaş matematiği, fiziği, kimyayı öğrenmeye başlayan çocuğu! Birden önünde geniş bir soluk alacağı devasa bir alan açılıveriyor! O vakit din, kendisine dar, aldatıcı, akıl dışı görünüyor... Güvenini yitiriyor..."

"Akıl dışı mı? Ciddi olarak akıl dışı diyebilir misiniz?"

"Evet" dedi Antoine bütün gücüyle. "Hem şimdi, daha önce düşünmemiş olduğum bir şeyi sezinliyorum. Sizler sağlam bir inançtan hareket ediyor ve bu inancı savunmak için akıl yürütmeleri yardımınıza çağırıyorsunuz; oysa biz, benim gibiler şüpheden, ilgisizlikten hareket ediyoruz; nereye götüreceğini bilmeden, aklın alıp götürmesine bırakınız kendimizi."

"Sayın rahip" diye sözüne kaldığı yerden devam etti gülümseyerek ve rahibe, karşı saldırıya geçme zamanı bırakmamak için:

"Benimle tartışmaya giriyorsunuz, bana bütün bunlardan bir şey anlamadığımı ispatlarsanız, bunu önceden kabul ederim. Bunlar, üzerinde hiç düşünmediğim sorunlar: Belki de hiçbir zaman bu akşamki kadar düşünmemişimdir. Görüyorsunuz ki kendimi kuvvetli bir adam gibi satmıyorum. Yalnızca, aldığım Katolik eğitiminin bugünkü durumuma, yani tam bir inançsızlığa varmama engel olmadığını size anlatmaya çalışıyorum."

"Bu sinizminiz beni ürkütmüyor aziz dostum" dedi rahip, biraz zoraki bir babacanlıkla. "Sizin, sandığımızdan daha iyi bir insan olduğunuzu biliyorum ben. Haydi devam edin bakalım, sizi dinliyorum."

"Evet, ben de uzun süre başkaları gibi kiliseye gittim. Bunu da büyük bir ilgisizlikle yapıyordum, ama açığa vurmuyordum, terbiyeli bir ilgisizlikle. Hatta daha sonraları bile bir araştırma, durumumu gözden geçirme zahmetine katlandım. Belki de bu, aslında, pek öyle önem vermediğimdendi... (Yani Mühendislik Fakültesi imtihanına hazırlanan bir arkadaşımın ruh haline düşmedim hiç. Bu arkadaşım geçirdiği bir şüphe bunalımından sonra şöyle yazmıştı bana: 'Makinenin bütününü elden geçirdim. Birçok cıvatası eksik. Bunun için pek güvenme dostum.') O günlerde ben tıp öğrenimime başlıyordum... Dinle bağım kesilmişti, ya da tam bir ilgisizlik halindeydim: Birinci yılın yarı bilimsel öğrenimimi tamamlamadan kanıtsız bir şeye inanılamayacağını..."

"Kanıtsız!"

"... Değişmeyen bir hakikat kavramını benimsememek gerektiğini de öğrenmiştim. Bir şeyi ancak ihtiyatla, karşıt kanıtını elde edinceye kadar kabul etmeliydik. Evet, anlıyorum... Sizi hep tedirgin etmekteyim. Hoşunuza gitmeyecek, ama sayın rahip –size söyleyeceğim yalnız budur– ben –isterseniz şöyle diyeyim– ben korkunç içgüdüsel bir inançsızlık örneğiyim. Bu bir olgudur. Sağlığım yerinde, dengeli bir insan olduğumu sanıyorum. Çok canlı bir yapım var, mistik olan şeylerden de pek güzel sıyrılmış buluyorum kendimi. Bildiğim hiçbir şey, gözlemlediğim hiçbir şey, bana çocukken inandığım Tanrı'nın varlığını ispatlamıyor; şimdiye kadar da pekâlâ onsuz yapabildim. Tanrıtanımazlığım, kafamla birlikte olgunlaştı. Herhangi bir şeyi inkâr etmem gerekmedi. Sakın beni inançlarını kaybettikleri halde, içlerinden hâlâ Tanrı'dan yardım dileyen kişilerden biri sanmayın; boşluğunu gördükleri göğe kollarını umutsuzca uzatan kaygılı insanlardan değilim ben. Hayır, hayır: Ben kollarını uzatan bir tip değilim. Tanrısız bir dünya hiç de rahatsız etmiyor beni: İşte görüyorsunuz ki pek rahatım."

Rahip karşı çıkarcasına elini kaldırdı.

Antoine diretti:

"Tamamıyla rahatım. İşte on beş yıldır bu böyle sürüp gelmekte..."

Rahibin bu sözler üzerine duyduğu hoşnutsuzluğu hemen açığa vuracağını sanmıştı. Ama rahip susuyor, sadece hafif hafif başını sallayıp duruyordu. Bir süre sonra, "Bu, materyalist doktrinin ta kendisi zavallı dostum" dedi. "Hâlâ bu noktada mısınız? Söylediklerinize bakılırsa sadece vücudunuza inanmaktasınız. Bu, yarınıza inanmak gibi bir şey – hem de nasıl bir yarınıza! Bereket versin bütün bunlar görünüşte, yani yüzeyde. Siz asıl güç kaynaklarınızı ve Hıristiyanlık eğitiminizin size nasıl gizli bir kuvvet kazandırdığını bilmiyorsunuz. Bu kuvveti inkâr ediyorsunuz siz: Ama sizi yürüten odur zavallı dostum."

"Ne cevap vermeli size? Size açıkça, Kilise'ye hiçbir şey borçlu olmadığımı söylüyorum. Zekâm, iradem, karakterim dinin dışında gelişti. Ona karşı da diyebilirim. Puta tapanların mitolojisinden ne kadar uzaksam Katolik mitolojisinden de o kadar uzağım. Din ile batıl inanç birdir bence... Şunu, hiç taraf tutmadan söyleyebilirim ki, bana verilen din eğitiminin bendeki kalıntısı sıfırdır!"

"Kör!" diye rahip birden kolunu havaya kaldırarak bağırdı. "Görmüyor musunuz ki çalışma, ödev, insanlığa yardım duygularından oluşan bütün günlük yaşantınız materyalizminizin kesin bir yalanlaması değil de nedir? Başka hiçbir insanın kişiliği sizin kişiliğiniz kadar Tanrı'nın varlığının kanıtı olamaz. Hiç kimsede sizin kadar kuvvetli bir görev duygusu yoktur! Hiç kimse bu dünyadaki sorumluluğunu duyamaz sizin kadar! Eh, işte bütün bunlar, üstü kapalı olarak ta içten, Tanrı'nın buyruğuna uymak değil midir? Tanrı'ya karşı değilse kime karşı sorumlu olacaksınız?"

Antoine hemen karşılık vermedi. Bir an, rahip, tam can alacak yerinden vurduğunu sanmıştı. Aslında rahibin verdiği karşılık ona her türlü temelden yoksun görünmüştü. Büyük bir titizlikle çalışmak, zorunlu olarak ne Tanrı'nın varlığını ne Hıristiyan dinbilgisinin değerini ne de herhangi bir metafizik doğruluğu gerektirir. Kendisi bunun kanıtı değil miydi? Bir kere daha, manevi inançsızlığı ile yaşantısına egemen olan son derecede vicdanlı olma arasında açıklanamaz bir bağdaşmazlık olduğunu hissediyordu. insanın yaptığı şeyi sevmesi gerekirdi. Peki neden gerekirdi bu? Çünkü toplumsal bir hayvan olan insanın, toplumun iyi bir yolda yürümesine, gelişmesine katkıda bulunması *gerekirdi*... Birtakım boş önermeler, gülünç postülalar! *Ne adına*? Hep bu soru, gerçek cevabını asla bulamadığı bu soru.

"Haydi canım!.." diye mırıldandı bir süre sonra. "Nedir bu vicdan? Her birimize on dokuz yüz yıllık Hıristiyanlığın bıraktığı tortu... Belki, az önce, eğitimimin değerini sıfırla nitelendirerek acele ettim... Ya da kalıtımımın..."

"Hayır, dostum, sizdeki bu arta kalan şey, biraz önce değindiğim, Kutsal mayadır. Bir gün bu maya yeniden kabarmaya başlayacak: Bütün hamuru da kabartacak! Böylece, o gün, manevi hayatınız, kendiliğinden şöyle böyle yürüdüğü yolda eksenine, gerçek anlarına kavuşacak. İnsan Tanrıyı reddettiği kadar aradıkça da anlayamaz. Hiç de istemeden bir gün, limana girdiğinizi göreceksiniz. işte o gün, her şeyin aydınlanıp ahenge kavuşması için Tanrıya inanmak gerektiğinin yeterli olduğunu anlayacaksınız!"

"Ama bunu şimdiden kabul ediyorum" dedi Antoine gülümseyerek. "İhtiyaçlarımızın, çok kere, kendilerine gerekli olan şeyleri yarattıklarını biliyorum; bundan başka, bazı insanlarda inanma o kadar ezici, o kadar içgüdüseldir ki, bunlar inandıkları şeyin

inanmaya layık olup olmadığı üzerinde kafalarını yormazlar: İnanmak ihtiyacının kendilerini sürüklediği her şeye hakikat gözüyle bakarlar...” Başka birine söylüyormuş gibi bir sesle, “Kaldı ki” dedi, “akıllı Katolikler ve kültürlü rahiplerin çoğu, farkında olmadan az çok pragmatisttirler, beni böyle düşünmekten kimse vazgeçiremez. Benim için dogmalarda kabul edilemeyecek şeyler bütün kültürlü insanlarca da kabul edilmemelidir. Yalnız, inananlar, inançlarına bağlıdır, ve bunun sarsılmaması için fazla düşünmekten çekinir, dinin duygusal, ahlaki yanına dört elle sarılırlar. Hem sonra, Kilise'nin, dine karşı ileri sürülen bütün görüşleri o kadar büyük bir yenilgiye uğrattığı öylesine kesin olarak söylenir ki kendilerine, bunun böyle olup olmadığını araştırma gereğini duymazlar... Ama – affedersiniz bunu sadece araya sokuşturdum.– Demek istiyorum ki inanma ihtiyacı karanlıklar ve eski efsanelerle dolu olan Hıristiyan dininin doğruluğunu ispatlamak için gerekli değildir...”

Rahip, ilk defa, sanki Antoine'ın bu sözlerine karşılık vermiyormuş gibi bir sesle, “Tanrı'nın varlığını duyan insan için onu doğrulamak gerekmez” dedi.

Sonra, hemen, dostça bir hareketle eğilip şöyle dedi: “Aklın almayacağı bir şey var ki o da bütün bunları söyleyenin siz, Antoine Thibault oluşu! Ne yazık, birçok Hıristiyan ailelerinde çocuklar, ana babalarının, kendilerine öğretilen bu Tanrı sanki yokmuş gibi yaşadıklarını ve günlük hayatın da böyle akıp geçtiğini görürler. Ama siz! Siz ki daha küçük yaştan beri, her an Tanrı'nın, yuvanızda hazır olduğunu gördünüz! Zavallı babanızın her işinde ondan esinlendiği görüyordunuz...”

Bunun üzerine ikisi de sustu. Antoine gözünü ayırmadan rahibe bakıyordu, cevap vermemek için kendisini tutuyormuş gibi bir hali vardı.

Bir süre sonra dudaklarını büzüp, “Evet” dedi. “Evet, doğru, ne yazık ki Tanrı'yı yalnız babamın aracılığıyla gördüm.” Davranışı, sesi düşüncesini tamamlıyor gibiydi. Kısa kesmek için, “Ama bunun üzerinde durmanın sırası değil şimdi” diye ekledi. Sonra alnını cama dayadı.

“Creil'e geldik” dedi.

Tren yavaşladı, durdu. Tavandaki lambanın ışığı daha parlaklaşmıştı. Antoine, kompartımana başka yolcular girse de bu konuşmalar kesilse diyordu içinden. Ama garda kimsecikler yoktu.

Tren sarsılarak harekete geçti.

Oldukça uzun süren bir sessizlik çökmüştü aralarına. Bu sırada ikisi de kendi düşüncelerine kapanmış gibiydi. Sonra Antoine, yeniden rahibe doğru eğilerek:

"Görüyorsunuz ki sayın rahip, en azından iki şey, her zaman Katolikliğe dönmeme engel olacak. Önce günah sorunu. Öyle sanıyorum ki günah korkusuna kapılma konusunda hiç yetenekli değilim... Sonra bir Yüce varlık sorunu: Hiçbir zaman kişisel bir Tanrı düşüncesini benimseyemem."

Rahip susuyordu.

"Evet" diye devam etti Antoine. "Siz Katoliklerin, günah adını verdiğiniz şey, bana göre, tam tersine en güçlü, en canlı olan şeydir: İçgüdüsel, öğretici! İşte –nasıl demeli bilmem– budur dünyayı tanımaya yol açan, budur, ve de ilerlemeye. Hiçbir ilerleme... Oh! bu 'ilerleme' kelimesinin aldatıcılığına kaptıracak değilim kendimi. Ama kolaylık sağlıyor! Eğer insan her zaman uysallıkla günahtan kaçınsaydı hiçbir ilerleme olmazdı... Ama bu konu bizi çok uzaklara götürür." Bunları söylerken, rahibin hafifçe omuz silkmesi karşısında, dudaklarında alaylı bir gülümseme belirdi. "Yüce bir Varlık varsayımına gelince... E, buna da hayır! Tartışmasız olarak kendisini bana benimseten tek bir fikir varsa, o da evrende Tanrının varlığını gösteren hiçbir şeyin olmadığıdır!"

Rahip yerinde sıçradı:

"Ama şu sizin biliminiz de ister istemez Yüce Düzeni saptamaktan başka bir şey mi yapıyor sanki? (İsteyerek, daha yerinde bir terim olan 'Tanrısal plan' demedim). Ama zavallı dostum, olayları yöneten ve bu dünyadaki her şeyde iyi görülen Yüce Zekâ inkâra kalkışılırsa ve tabiatta her şeyin bir ereği olduğu, her şeyin bir ahenge göre yaratıldığı kabul edilmezse, hiçbir şeyi, ama hiçbir şeyi anlayamayız!"

"E... Öyle olsun! Evreni anlayamayız biz. Bir olgu olarak kabul ediyorum bunu."

"Bu anlaşılmayan, Tanrıdır işte, dostum!"

"Bana göre değil. Henüz anlayamadığım her şeye 'Tanrı' adını takma hevesine kaptırmış değilim kendimi."

Gülümsedi ve birkaç saniye kadar konuşmadı.

Rahip savunmaya hazır, ona bakıyordu.

Antoine hep gülümseyerek yeniden söze başladı:

"Kaldı ki Katoliklerin çoğuna göre Tanrı fikri, çocukça bir 'iyi' Tanrı, hepimizi gözeten, şu bizim küçücük bilincimizin bütün sallantılarını şefkatli bir dikkatle izleyen ve her birimizin dualarıyla 'Tanrım, aydınlatın beni... Tanrım beni...' vb. diye yardıma çağırdığımız küçük insana benzer bir Tanrı kavramına indirgenmiştir."

"Anlayın beni, sayın rahip. Sizi ucuz, keskin alaylarla yaralamak niyetinde değilim hiç. Ama, şu evrensel hayat içinde sonsuz küçük bir varlık olan bir insanla (tozlar arasından bir toz olan dünyayla bile) bu büyük bütün, bu evrensel leke arasında en küçük bir psikolojik ilişki, en küçük bir soru ve cevap değiştokuşu olabileceğinin varsayılmasını aklım almıyor! Nasıl olur da Tanrı'da insana özgü bir duygululuğun, babaca bir şefkatin, bir acımanın bulunduğu düşünülebilir? Nasıl olur da kutsal şarabın, tespih –daha bilmem nelerin– filanın *niyetine*, geçici olarak Araf'a yerleştirilmiş bir ruhun *niyetine* düzenlenen paralı bir ayinin etkinliğine inanmak ciddiye alınabilir? Hele bakın! Katolik dinindeki bu ibadet ve inançlarla, herhangi bir ilkel dindekilerin, Puta tapanların kurbanları; vahşilerin, putları önüne koydukları adaklar arasında hiçbir temelli ayrılık yok!"

Rahip az kalsın, gerçekten de bütün insanlarda ortaklaşa, bir *tabiat* dini olduğunu ve bunun da açıkça bir inanç konusu olduğunu söyleyecekti. Ama yine kendisini tuttu. Köşesine büzülmüş, kolları göğsünün üstünde, parmaklarını cübbesinin kol ağızlarına geçirmiş, hem sabırlı, hem boynu eğik ve biraz da alaycı bir duruşla Antoine'ın bu, içinden geldiği gibi konuşmasını dinliyordu.

Yolculuk da sona ermek üzereydi. Vagon, Paris banliyösünün makaslarından geçerken zıplıyordu zaman zaman... Gecenin karanlığında, buğulu camın ardında kıvılcımlanan bir ışık demeti görünmeye başlamıştı.

Daha söyleyecek sözü olan Antoine çabuk davrandı.

"Kaldı ki sayın rahip, kullandığım bazı kelimeleri yanlış anlamayınız. Hiçbir yeteneğim olmamakla birlikte bu felsefe alanında gezinirken sonuna kadar açık yürekli olmak istiyorum. Size evrensel Düzen'den, İlke'den söz etmiştim... Herkes gibi konuşmuş olmak için söyledim... Aslında, bir Düzen'in varlığına inanmamızı gerektiren neden kadar, bundan şüphe etmemizi gerektiren de bir o kadar neden var. Bulunduğum noktada, bir insanlaşmış hayvan olan ben birçok zincirinden boşanmış kuvvetin anaforunu görmekteyim. Peki, bu kuvvetler kendi dışında ve kendinden ayrı bir genel

yasaya boyun eğmekte midir, yoksa –nasıl demeli?– içlerinde, her atomda gizli ve belki de bir tür, kişisel yazgının yolunda yürüten kanunlara mı boyun eğmektedirler? Bu kuvvetlere dışarıdan egemen olmayıp onlarla haşır neşir olan ve, şu veya bu biçimde onları harekete geçiren kanunlar mıdır bunlar sadece?.. Sonra olayların akışı ne ölçüde birbirinin bağıntısıdır? Hem bundan başka, sebeplerin sonsuza kadar birbirinden doğduğunu, her sebebin başka bir sebebin sonucu olduğunu ve her neticenin de başka neticelerin sebebi olduğunu kabul ediyorum. Ne diye her şey pahasına yüce bir Düzen tasarlamaya kalkmalı? Mantıkçı kafalıların bir hevesidir bu. Sonsuza kadar birbirinin üstünden seken bu hareketlere ne diye ortaklaşa bir yön aramalı? Sık sık kendi kendime, olan biten her şey geçip gidiyor, sanki hiçbir şey, hiçbir şeyi herhangi bir yere götürmüyor gibi, sanki hiçbir şeyin bir anlamı yokmuş gibi derim..." Rahip tek sözcük etmeden Antoine'ı süzdükten sonra gözlerini kapattı ve buz gibi bir gülümseyişle:

"Artık bu dediklerinizden sonra insanın daha aşağılara inmesinin kolay olmayacağını sanıyorum."

Sonra ayağa kalkıp cübbesinin düğmelerini ilikledi. Antoine samimi bir pişmanlıkla, "Size bütün bunları söylediğim için affedin beni sayın rahip" dedi. "Bu çeşit konuşmalar hiçbir zaman bir sonuca ulaşamaz, karşısındakini yaralamaktan başka. Ne oldu bugün bana bilmem."

Yan yana ayakta duruyorlardı. Rahip üzgün bakışlarla genç adamı süzdü:

"Benimle, dostça, serbestçe konuştunuz. Hiç olmazsa bunun için, size teşekkür ediyorum."

Başka bir şey söylemek istemiyordu. Tren perona girip durmuştu.

Antoine değişik bir sesle, "Sizi arabayla evinize kadar götüreyim mi?" diye sordu.

"Çok iyi olur, çok iyi olur" diye cevap verdi rahip.

Kendisini bekleyen karmakarışık kaygılarına yeniden kendini kaptırıvermiş olan Antoine takside ağzını açmadı. Yol arkadaşı da hiç konuşmuyor, düşünceye dalmış görünüyordu. Yalnız Seine'in üstünden geçerlerken rahip, Antoine'a doğru eğilerek:

"Kaç yaşındasınız... Siz? Otuz mu?"

"Yakında otuz ikiye gireceğim."

"Daha gençsiniz... Göreceksiniz. Sizden başkaları da sonunda anladılar! Sıranız gelecek sizin de. Hayatta öyle saatler vardır ki insan Tanrı'dan vazgeçmez. Hele en korkunç olan bir tanesi var, sonuncusu..."

"Evet" diye düşündü Antoine, "Şu ölüm korkusu... Hem de bütün uygar Avrupalı'nın üstüne ne kadar kuvvetle çöküyor... Yaşama hazzını şöyle ya da böyle berbat edecek kadar..."

Rahip M. Thibault'nun ölümünü söz konusu etmek üzereydi, ama kendini tuttu.

"Bunun ne olacağını düşünebiliyor musunuz?" dedi, "Sonsuzluğun kenarına, Tanrı'ya inanmadan, öteki kıyıdaki o yüce, güçlü, merhametli ve bize elini uzatan Baba'yı görmeden? Zifiri bir karanlıkta, hiçbir umut ışığı olmadan, ne demektir, düşündünüz mü hiç?"

Antoine sesini yükselterek, "Oh! Evet, bunu sizin kadar ben de biliyorum sayın rahip" dedi. (O da babasının ölümünü düşünüyordu.) Kısa bir duraksamadan sonra, "Benim mesleğim" dedi, "Benim mesleğim, sizin mesleğinizde olduğu gibi can çekişenlerin yanında bulunmaktır. Belki de ben, sizin gördüğünüzden daha çok inançsızın ölümünü gördüm. Ah, öyle korkunç anılarım var ki, hastalarıma son anda bir inanç iğnesi yapabilmeyi ne kadar isterdim!.. Son anda, ölüm karşısında sükûnet gösterenlere mistik bir saygı duyanlardan değilim. Kendi hesabıma o anda en avutucu kesin bir doğruya varmış olabilmeyi çok isterdim. Ben umutsuz bir sondan, morfinsiz bir can çekişme kadar korkarım..."

Rahibin titrek elini elinin üstünde hissetti.

Şüphesiz rahip, ummadığı bu itirafı, iyi bir belirti olarak kabul etmek için kendisini zorluyordu.

Adeta minnetle karışık bir heyecanla Antoine'ın kolunu sıkıp, "Evet, evet" dedi. "Eh, işte inanın bana: Bütün yolları kapatmayın Avutucu'ya. Bir gün herkes gibi sizin de ihtiyacınız olur ona. Duaya sırt çevirmeyin demek istiyorum."

Antoine başını sallayarak karşı çıktı:

"Dua mı? Şu çılgınca çağrı... Kime? Şu varlığı şüpheli Düzen'e mi? Kör sağır bir Düzen'e mi? Ve de ilgisiz?"

"Önemi yok bunun, önemi yok... Evet bu 'çılgınca çağrı' inanın

bana! Zihninizin ulaştığı geçici çizgi ne olursa olsun, olayların ötesindeki bu karanlık Düzen, Yasa düşüncesi... Sizin zaman zaman sevdiğiniz bu düşünce, her şeye rağmen, ona yüzünü dönmeniz ve dua etmeniz gerekir! Ah! Size yalvarırım, kendinizi bu yalnızlığa gömmeyin de ne yaparsanız yapın! Bu teması elinizde tutun, sonsuzla bir konuşma, anlaşma dilini yitirmeyin. Şu anda bir diyalog olmasa bile. Bu, şimdilik bir monolog olsa bile!.. Bu sonsuz gece, bu kişisellik dışındaki varlık, bu çözülmez Muamma, ne olursa olsun, dua edin ona! Bilinmeyen'e dua edin. Ama dua edin. Bu 'çılgınca çağrı'ya sırt çevirmeyin. Çünkü bu çağrıya –göreceksiniz bir gün– bu çağrıya bir gün bir iç susuş cevap verecek birden, bir sükûna erme mucizesi..."

Antoine, "Ses geçirmez perde..." diyecekti, ama demedi... Ama yine de böyle düşündü. Bu sırada rahibin son derece heyecanlı olduğunu sezdi ve artık onu daha fazla üzecek bir şey söylememeye karar verdi.

Zaten Grenelle Sokağı'na gelmişlerdi.

Araba durdu.

Rahip Vécard Antoine'ın elini tutup sıktı. Sonra, inmeden önce, arabanın içinin boşluğuna doğru eğilip boğukça bir sesle:

"İnanın bana dostum, Katolik inancı tamamıyla başka bir şeydir: Şimdiye kadar görmediğinizden çok daha fazla bir şey..."

1914 Yazı

(1-60. bölümler)

I

Jacques yorulmuştu. Duruşunu bozmamak için boynunu geriyordu. Yalnız gözlerini iki yana oynatıyordu korkusundan. Cellâdını kinle tepeden tırnağa kadar süzdü.

Paterson iki sıçrayışta duvara kadar gerilemişti. Paleti avucunda, fırçasını havaya kaldırmış, başını sağa sola devirerek, kendisinden üç metre ötedeki şövalesi üstünde duran tuvali büyük bir dikkatle gözden geçiriyordu. Jacques, "İyi ki resim yapmak geliyor elinden!" diye düşündü. Gözü kol saatine kaydı: "Akşam olmadan bir yazıyı bitirmem gerek. Ama umurunda değil hayvanın!"

Boğucu bir sıcak vardı. Camekândan, insanın gözlerini yakan çiğ bir ışık doluyordu içeriye. Eskiden mutfak olarak kullanılan bu yer, katedralin yanı başındaki bir yapının en üst katında olduğu halde ne göl ne Alpler görünüyordu buradan; Temmuz gününün göz kamaştıran berraklıktaki gökyüzünden başka. Eğri tavanlı bu eski mutfağın dip tarafına, taşın üstüne yan yana iki yatak serilmişti. Duvardaki çivilerden elbiseler sarkıyordu. Paslı fırının, eviyenin üstünde, davlumbazın kenarında karmakarışık, çeşit çeşit şeyler yığılıydı: Çinko bir leğen, bir çift pabuç, boş boya tüpleriyle dolu bir sigara kutusu, üzerinde köpükleri kuruyarak sakatı kesilmiş bir tıraş fırçası, kirli tabaklar, bir bardağın içinde iki kurumuş gül, bir pipo. Yerde, ters çevrilerek duvara dayalı tuvaller.

İngiliz, yarı beline kadar çıplaktı. Dişlerini sıkmış, bir koşudan çıkmış gibi, burnundan soluyordu. Başını çevirmeden, "Kolay değil" diye mırıldandı.

Bu kuzeyli adamın bembeyaz sırtı terden parlıyor, kaslarının, ince derisinin altında titreştiği görülüyordu. Zayıflıktan, bir üçgen gölgesi belirmişti göğüs kafesinin altında. Kumaşı inceleşiyordu. Yavaşçacık, "Bir tütün kırıntısı bile kalmadı" diye söylendi içini çekerek. Jacques'ın geldiği zaman cebinin dibinden çıkarttığı üç sigarayı, daha resme başlarken, dumanını savura savura tüttür-

müştü. Bir gün önceden beri ağzına lokma girmediği için, midesi kazınıyordu ama alışıktı buna. "Şu alındaki ışığa bak" dedi içinden. "Beyazım yetecek mi acaba? Yerde, madenden bir şerit gibi duran üstübeç tüpüne bir göz attı. Boya satın aldığı Guérin'e yüz frank borcu vardı. Anarşistken sosyalist olan Guérin, bereket versin iyi bir arkadaştı...

Paterson gözünü portreden ayırmadan, yalnızmış gibi yüzünü buruşturuyordu. Fırçasıyla havada bir arabesk çizdi. Birden mavi gözlerini Jacques'a çevirdi, vahşi bir kuş bakışıyla baktı dikkat kesilerek. Jacques'ın hoşuna gitmişti bu hali. "Komposto kâsesindeki bir elmaya bakar gibi bakıyor bana" dedi içinden. "Şu yazıyı bitirmek zorunda olmasaydım..."

Paterson çekinerek portresini yapmayı önerdiği zaman, Jacques hayır diyememişti. Modellere para veremeyecek kadar fakir olan ressam, aylardır fırça sallamadan yirmi dört saat bile duramadığı için, yeteneğini gözalıcı natürmortlar yapmaya harcıyordu. Paterson başlarken Jacques'a, "Dört beş oturumda bitiririm resmini..." demişti. Oysa bu pazar günü, dokuzuncu gün olmuştu Jacques'ın dişlerini gıcırdatarak, öğleye doğru şehrin ta yukarısına tırmanıp en azından iki saat poz verişi!

Paterson sinirlice fırçasını palete sürtmeye başladı. Yine bir an, tramplenin esnekliğini anlamak isteyen bir yüzücü gibi, çok belirgin bir nokta, bir ışık lekesini ezmek için bir eskrimci gibi kolunu dimdik uzattı. Ardından yeniden, duvarın dibine kadar geriledi, gözlerini büzüp başını sallayarak öfkeli bir kedi gibi soludu. Sonra, bu çileye katlanan Jacques'ın yanına gelerek gülümsedi:

"Öyle bir kuvvet var ki dostum bu kaşlarda, bu şakakta, bu alna dökülen saçlarda! Kolay değil..."

Paleti ve fırçaları eviyenin üstüne bıraktı, sonra olduğu yerde çark ederek gidip ot minderlerden birine uzandı.

"Bu sabah bu kadar yeter."

Jacques derin bir soluk alarak silkindi kurtulunca.

"Bakabilir miyim?... O! Epey ilerlemişsin bugün!"

Tabloda Jacques'ın oturmuş halde dörtte üçü görülebiliyordu. Resim dizlerde son buluyordu. Sol omzu ancak seçilebiliyordu. Sağ omuz, sağ kol ve dirsek güçlüce ileri uzanmış, kasları kabarık eli, açık olarak bacağına dayanmıştı ve tümü tuvalin alt tarafında açık renk, canlı bir leke meydana getiriyordu. Başı tamamıyla ışığa

doğru kalkmış olmakla birlikte, saçların ve alnın ağırlığıyla aşağı doğru çekiliyormuş gibi yana doğru eğikti. Işık soldan geliyordu. Yüzün yarısı gölgede kalmıştı. Ama başın eğik duruşundan bütün alın aydınlık içindeydi. Alnına sarkan kızıltılı koyu renk saçları teninin beyazlığını büsbütün belirginleştirmekteydi. Paterson özellikle fırça gibi sert ve kısa saçlarını çok iyi vermişti. Jacques'ın kuvvetli çenesi, beyaz gömleğinin açık yakasına yaslanmıştı. Yüze vahşice bir sertlik veren hüzünlü bir kırışık, biçimsiz dudaklı büyük ağzına asil bir ifade kazandırmıştı. Hafifçe çatılmış kaşların altındaki, hafif bir gölgeye gömülmüş olan gözlerin açık yürekli ve iradeli bakışında meydan okuyan atılgan bir ifade vardı. Paterson isteyerek yapmıştı bunu ama, aslına pek benzemediğini kendisi de fark etmişti. Bütünüyle, alnından, omuzlarından, çenelerinden yansıyan ezici kuvveti iyi göstermişti ama hareketli bakışlarında, birbirine hiç karışmadan, ardı ardına beliren o düşünceli, kederli ve atılgan ifadeyi veremediği için çok üzülüyordu.

"Yarın da geleceksin değil mi?"

"Gerekiyorsa" dedi Jacques isteksizce.

Paterson yerinden kalkıp yatağın üstüne asılı bir pardösünün ceplerini karıştırdı. Canlı bir kahkaha atarak:

"Mithœrg tedbirli davranıyor artık, ceplerinde hiç tütün bırakmıyor."

Paterson ne zaman gülse, beş altı yıl önceki haline dönüyor, şeytan çocuk oluveriyordu. Sofu ailesiyle bağını koparıp Oxford'dan da sıvışarak İsviçre'ye yerleşmişti.

Alaylı alaydı, "Yazık" diye mırıldandı. "Pazar günü şerefine sana bir sigara verecektim, dostum!.."

Yiyecekten çok tütüne, tütünden de çok boyaya düşkündü. Kaldı ki uzun süre yiyecekten de, tütünden de, boyadan da yoksun kaldığı yoktu.

Devrimci gençler Cenevre'de büyükçe bir topluluk meydana getirmişlerdi. Hepsi de yoksul olan bu gençlerin çoğu daha önceden kurulmuş örgütlere bağlıydı. Neyle yaşıyorlardı? Şöyle böyle yaşıyorlardı işte. Jacques gibi ayrıcalıklı aydın olanları gazetelere, dergilere yazı veriyorlardı. Dünyanın dört bucağından gelmiş olan vasıflı işçi olanları da dizgicilik, ressamlık, saat işçiliği yaparak iyi kötü ekmeklerini kazanmaktaydı. İşsiz arkadaşlarıyla da paylaşıyorlardı kazandıklarını. İçlerinden çoğunun belirli bir işi yoktu.

Rastgele, geliri az işlere giriyor, azıcık para kazandıktan sonra hemen ayrılıyorlardı. Aralarında, çamaşırları eskimiş, ders vererek, kitaplıklarda çalışarak, laboratuvarlarda ufak bir iş bularak yaşayan birçok üniversite öğrencisi vardı. Bereket versin hepsi yoksulluk içinde değildi. Birkaçının iyice olan geliri, biraz ekmekle kuru et ve bir paket sigara, bir sıcak kahve bulmalarını sağlıyordu o gün meteliksiz kaldırım mühendisliği edenlere. Bu karşılıklı yardımlaşma kendiliğinden olmaktaydı. Merakları bir, inançları bir, toplumsal tutkuları ve umutları bir olan bu gençler günde bir kez bir şeyler tıkınmaya alışmışlardı. Aralarında, Paterson gibi, boş midedeki kazıntının beyne yararlı bir sarhoşluk verdiğini söyleyenler de vardı. Bu şakanın doğru yanı yok değildi. Böylece az yiyerek yaşamaları, zihinlerinin daima aşırı ölçüde uyanık olmasını sağlıyordu. Bu da her saat, sokakta, kahvelerde, pansiyon odalarında ve özellikle, yabancı devrimcilerin getirdikleri haberleri dinlemek, deneyimlerini, doktrinlerini karşılaştırmak, aynı heyecanla, beraberce gelecekteki toplumu kurmaya çalıştıkları *Lokal*'deki sonu gelmez konuşmaları için yararlı oluyordu.

Tıraş aynasının karşısında durarak yakasını, kravatını düzelten Jacques'a, Paterson, "Ne acele ediyorsun dostum? Böyle telaşla nereye gidiyorsun?" dedi.

Kollarını yana açarak, yarı çıplak, yer yatağına uzanmıştı. Bilekleri bir genç kızınki gibi ince ama elleri, iri erkek eliydi. Ayak bileklerinin ucundan kocaman İngiliz ayakları sarkıyordu. Gözleri küçüktü, açık sarı saçları terden şakaklarına yapışmıştı. Camekândan sızan ışığın altında bu saçlar donuk bir gümüş parıltısıyla parlıyordu. İfadeli olmaktan çok parlak olan gözlerinde zaman zaman toyluk ya da derin bir keder okunmaktaydı.

Bir süre sonra gevşekçe, "Sana söyleyeceğim o kadar çok şey var ki" dedi. "Hem dün akşam çok erken ayrıldın *Lokal*'den..."

"Yorgundum... Hep aynı konuda, aynı laflar dönüp duruyor ortada..."

"Evet... Ama tartışma öylesine kızışmıştı ki dost... sonunda Pilot, Boissonis'e cevap verdi. Oh! Sadece birkaç sözcükle... Ama tüyler ürpertici birkaç sözcükle!"

Sesindeki vurgulama Pilot'tan pek hoşlanmadığını belli ediyordu. Jacques kaç kere İngiliz'in, Pilot dedikleri Meynestrel'e karşı kinle karışık bir hayranlık beslediğini fark etmişti. Ama bu-

nun nedenini hiç sormamıştı ressama. Kendisi derinden bağlıydı Meynestrel'e; hem seviyor hem bir hoca gibi sayıyordu onu.

Birden hızla arkasına dönerek, "Nasıl sözcükler? Ne söylemişti?" diye sordu.

Paterson hemen yanıt vermedi. Gözlerini tavana dikmiş acayip bir gülüşle gülümsüyordu.

"Tartışmanın sonuna doğruydu... birdenbire... birçokları da gitmişti senin gibi... Dinlemiyormuş gibi yaptı Boissonis konuşurken... Sonra birden, her zamanki gibi ayağının dibinde oturan Alfreda'ya doğru eğilerek çabucak, kimseye bakmadan... Dur, hatırlayayım... Aşağı yukarı şöyle dedi: *'Nietzsche Tanrı kavramını kaldırdı. Yerine İnsan kavramını koydu. Bir şey değil bu. Sadece ilk aşama. Ateizm şimdi daha ileri gitmeli, İnsan kavramını da kaldırmalı.'*"

Jacques hafifçe omuzlarını kaldırıp, "Peki, ne olmuş yani?" dedi.

"Dur... Bunun üzerine Boissonis, *'Yerine neyi koymak üzere?'* diye sordu. Pilot gülümsedi, o bildiğin korkunç haliyle... Ve yüksek sesle, *'Hiçbir şey!'* dedi."

Jacques da bir şey söylememek için gülümsedi. Sıcaktan bunalmış, poz vermekten yorulmuştu. Gidip çalışmaya başlamak için sabırsızlanıyordu. Hele şu Paterson'cukla, metafizik üzerine tartışmaya girmeye hiç istek duymuyordu içinde. Gülümsemeyi bırakarak kısaca, "Meynestrel çok yüce ruhlu bir adam, Pat!" dedi.

İngiliz dirseğinin üstünde doğrularak Jacques'ın yüzüne baktı:

"Hiçbir şey! Ama bu yine de bir şey... *absolutely monstruous!... Don't you think so?*"*

Jacques cevap vermeyince yeniden kendisini yatağa bıraktı. "Pilot nasıl bir ömür sürmüş olmalı dersin dost? Böylesine zayıf olduğuna göre kim bilir ne korkunç yollardan geçmiştir, diye düşünüyorum. Kim bilir nasıl zehirli bir hava içinde yaşamıştır?... Söyle bana Thibault" dedi ve sesinin tonunu hiç değiştirmeden, Jacques'a doğru dönerek:

"Çoktandır bir şey sormak istiyordum sana; ikisini de iyi tanırsın sen. Alfreda memnun mu dersin Pilot'undan?"

Jacques böyle bir soruyu hiç aklından geçirmemiş olduğunu düşündü. Ne olursa olsun saçma bir soru değildi, ama konu hassastı ve belirsiz bir sezgi İngiliz'le bu konu üzerinde durmamayı öğütlüyordu ona. Kravatını bağladı ve ihtiyatlıca omuz silkti.

---

* "Tamamıyla korkunç... Sence de öyle değil mi?" (ç. n.)

Paterson da onun susuşundan alınmış görünmüyordu. Yeniden uzanmıştı.

"Janotte'un konferansına gelecek misin bu akşam?" diye sordu.

Jacques sözü değiştirme fırsatını kaçırmadı:

"Belli değil... *Le Fanal* için bitirilecek bir yazım var... Bitirebilirsem saat altıya doğru *Lokal*'e uğrarım." Şapkasını giymişti. "Belki bu akşam görüşürüz Pat!"

Paterson doğrularak, "Alfreda hakkında sorduğum soruya yanıt vermedin" dedi.

Jacques kapıyı açmıştı bile. Geriye dönerek, "Bilmiyorum" dedi belirsiz bir duraksamadan sonra. "Hem neden mutlu olmasın?"

II

Saat bir buçuğu geçiyordu. Vakit bu kadar geciktiği halde Cenevre'de Pazar yemeği sürüp gidiyordu hâlâ. Bourg-de-Four Meydanı'na dikey inen güneş, gölgeleri evlerin dibinde morumtırak bir şerit haline getirmişti.

Jacques bomboş meydandan yanlamasına geçti. Sessizliğin içinde sadece çeşmenin şırıltısı duyuluyordu. Hızlı hızlı yürüyordu. Güneş ensesini kavuruyor, asfaltın parıltısı gözlerini kamaştırıyordu. Cenevre yazının sıcağından –bu beyaz ve mavi, önüne durulmaz ve sağlıklı ama insanı hiçbir zaman gevşetmeyen ve kurak olmayan sıcaktan– pek öyle korkmamakla birlikte, daracık Fontaine Sokağı'ndaki küçük dükkânların önünde biraz gölge bulabilmesi tatlı bir şaşkınlık vermişti ona.

Yazısını düşünüyordu: Fritsch'in son kitabı üzerine birkaç sayfalık bir yorumdu bu, *Le Fanal suisse*'in "Kitaplar Arasında" bölümü için. Üçte ikisi yazılmıştı bile. Ama baş tarafını tamamıyla yeniden ele almak gerekiyordu. Belki de Lamartine'in bir yazısından aldığı şu parçayla başlamak iyi olacaktı. Bunu önceki gün Kütüphane'de kopya etmişti: *"İki tür yurtseverlik var: Biri, kendilerini, birbirlerinden ayırmakta çıkarı olan hükümetlerin serseme çevirdikleri halkların bütün kinlerinden, bütün önyargılarından, bütün kaba duygularından örülmüştür... Öbürü tersine, halkların ortaklaşa sahip oldukları doğrulardan, haklardan oluşmuştur..."* Düşünce doğruydu, elbette güzeldi de, ama biçim... Gülümseyerek,

içinden, "Hal, kırksekizvari* laf ebeliği. Ama azıcık farkla biz de aynı sözcükleri kullanmıyor muyuz?..." dedi. Sonra hemen, "Böyle olmayanlar da var" diye düşündü. "Pilot'un kullandığı sözcükler hiç de böyle değil..." Meynestrel'i hatırlayışı ona Pat'ın sorusunu hatırlattı. Alfreda mutlu muydu? Ne evet ne hayır demeye cesaret edebiliyordu. Kadınlar... Kadınların ne düşündükleri bilinebilir miydi hiç?... Sophia Cammerzinn'le geçirdiği macerayı hatırladı. Lozan'dan ve Cammerzinn Baba'nın pansiyonundan ayrıldığından beri onu düşünmemişti. İlk zamanlarda Sophia birçok kez onun için Cenevre'ye gelmişti. Sonra gelmez oldu. Bununla birlikte Jacques onu her zaman güler yüzle karşılamıştı. Sonunda acaba kendisine hiçbir bağlılık duymadığını anlamış mıydı? Jacques hafif bir pişmanlık duydu... Acayip yaratık... Ama yerine başka bir kadın koymamıştı.

Adımlarını sıklaştırdı. Rhône'a kadar inmesi gerekiyordu. Nehrin öte yanında Grenus Meydanı'nda oturuyordu: Dar sokaklar ve harap evlerle dolu fakir bir mahalleydi burası. Ortasında bir helâ bulunan bu meydanın bir köşesinde sıvaları dökülmüş üç katlı *Hotel Globe* vardı. Basık sokak kapısının üstündeki camdan iki yarım kürenin içinde, akşamları ışık yakılıyordu. Mahalledeki başka otellerin tersine buraya sokak kadınları alınmıyordu. Oteli, ikisi de bekâr olan Vercellini kardeşler işletiyordu. İkisi de yıllardır Sosyalist Parti üyesiydi. Hemen hemen bütün odaları tutanlar, ellerine geçtikçe azar azar para ödeyen partililerdi. Vercellini kardeşler para ödemeyen hiçbir kiracıyı kapı dışarı etmiş değillerdi. Ama şüphelendikleri birini otelden attıkları olmuştu. Çünkü toplumla uyuşamayanların yaşadığı böyle ortamlara hem iyiler gelir hem de kötüler dadanır.

Jacques'ın odası üst kattaydı, dar fakat temiz bir odaydı bu. Ne yazık ki tek penceresi sahanlığa açılıyordu: Merdiven boşluğunun çektiği gürültüler, pis kokular odaya doluyordu. Rahat çalışabilmek için pencereyi kapatıp tavandaki ampulü yakmak gerekiyordu. Yeteri kadar eşyası vardı: Dar bir karyola, bir elbise dolabı, bir masa ve bir iskemle, bir de lavabo. Küçük masanın üstü her zaman tıklım tıklım doluyordu. Jacques genellikle, yazılarını karyolasının kenarına ilişip dizlerinin üstüne bir atlas koyarak yazardı.

---

* 1848'lerdeki romantik dönem. (ç. n.)

Çalışmaya başladıktan yarım saat kadar sonra, kapıya fasılalı olarak, hafifçe üç kez vuruldu. Jacques, "Gir!" diye bağırdı.

Kapının aralığından saçları darmadağınık birinin yüzü göründü. Albino küçük Vanheede'ydi bu gelen. O da, Jacques'la aynı zamanda, geçen yıl Lozan'dan ayrılıp Cenevre'ye gelmişti, o da *Globe*'da oturuyordu.

"Pardon... Sizi rahatsız ediyor muyum, Baulthy?" dedi. Vanheede de Jacques'ı, yazılarında kullandığı eski takma adıyla çağıranlardandı. Ama Jacques, babasının ölümünden beri, yazılarını asıl adıyla imzalıyordu.

"*Café Landolt*'da Monier'yi gördüm. Pilot size iletmek üzere iki iş verdi ona. Birincisi, sizi görmesi gerekiyor; evinde saat beşe kadar bekleyecek. İkincisi, yazınız bu hafta *Le Fanal*'de çıkmayacak, bu akşam bırakmanız boşuna olur."

Jacques iki elini önündeki dağınık kâğıt yığınının üstüne koyarak başını duvara dayadı.

"İyi iş!" dedi, içi ferahlamıştı. Ama hemen, "Bu haftaki yirmi beş frank gitti..." diye düşündü. Elinde az bir para vardı.

Vanheede gülümseyerek yatağın yanına geldi:

"Kötü mü oldu bu? Ne üzerineydi yazınız?"

"Fritsch'in *Enternasyonalizm* adlı kitabı üzerine."

"E, peki?"

"Aslında, ben de pek bilmiyorum doğrusu ne düşünmek..."

"Kitap için mi?"

"Hem kitap hem de enternasyonalizmi için."

Vanheede'nin belli belirsiz kaşları çatıldı.

"Fritsch sekter adam" diye yeniden söze başladı Jacques. "Bundan başka ayrı değerde birçok şeyi birbirine karıştırıyor gibi geliyor bana: Ulus düşüncesi, Devlet düşüncesi, Vatan düşüncesi... Doğru gibi görünen şeyler söylediği zaman bile yanlış düşündüğü izlenimini vermesi bundan."

Vanheede gözlerini kırpıştırarak dinliyordu. Renksiz kirpikleri bakışının görülmesine engel oluyordu. Dudakları hafifçe aşağıya doğru bükülmüştü. Masaya kadar geri geri giderek dosyaları, tuvalet eşyasını, kitapları itip oturdu.

"Fritsch ve onun gibi düşünenlere göre enternasyonalizm ülküsü önce Vatan düşüncesinin bir yana itilmesini gerektirir. Zorunlu mudur bu? Önüne geçilmez bir şey midir?... Orası belli değil!"

Vanheede bir bebek elini andıran elini kaldırdı:

"Ne olursa olsun vatanseverliğin ortadan kaldırılması gerek! Devrimin, yalnız bir ülkenin dar çerçevesinde gerçekleştirilebileceği nasıl düşünülebilir? Asıl devrim, bizim devrimimiz, enternasyonal bir iştir! Ve aynı anda, her yerde dünya işçilerinin çoğunluğunca gerçekleştirilecektir!"

"Evet. Ama görüyorsun: Sen de vatanseverlik ile vatan düşüncesi arasında bir ayrım yapıyorsun."

Vanheede, tepesindeki hemen hemen beyaz bir tutam saçıyla küçük başını inatla sallıyordu:

"Bu aynı şeydir Baulthy. Bakınız 19. yüzyılın yaptığına: Her yerde vatanseverliği, vatan duygusunu coşturarak ulusal devletler ilkesini kuvvetlendirdi, halklar arasına kin serpti, yeni savaşlar çıkartmaya çalıştı!"

"Doğru. Vatanseverler değil, her ülkede milliyetçilerdir vatan kavramını yozlaştıranlar. Duygusal, haklı, saldırganlıktan uzak bir bağlılık yerine, bir din, saldırganca bir bağnazlık getirdiler. Bu milliyetçilik hiç şüphe yok, suçlanmalıdır. Ama, Fritsch'in yaptığı gibi vatan sevgisi silkilip atılmalı mıdır, insanın etine, kanına bağlı bu insanca gerçek?"

"Evet! Gerçek bir devrimci olabilmek için önce bütün bağları koparmak, kendinden koparıp atmak gerek..."

"Dikkat et!" diye Jacques sözünü kesti. "Sen devrimciyi, olmak istediğin örnek devrimciyi düşünüyorsun. Buna karşılık doğanın, gerçeğin, hayatın ortaya çıkardığı insanı, genel anlamda insanı gözden kaçırıyorsun... Kaldı ki bu sözünü ettiğim vatanseverlik, gerçekten yok edilebilir mi? Sanmıyorum. İnsan ne isterse istesin, bir iklimde yetişmiştir. Kökeninden gelen bir mizacı vardır. Etnik bir yapısı vardır. Kendisine biçim veren uygarlığın âdetlerine, özel biçimlerine bağlıdır. Nerede olursa olsun kendi dilini unutmaz. Dikkat! Çok önemlidir bu: Vatan sorunu belki de aslında bir dil sorunundan başka bir şey değildir. Nerede olursa olsun, nereye giderse gitsin insan ülkesinin kelimeleri, cümleleriyle düşünür... Bak şöyle bir çevremize! Cenevre'deki dostlarımıza, kendi istekleriyle sürgüne giden ve içtenlikle doğdukları topraktan koptuklarına, katıksız enternasyonal bir koloni meydana getirdiklerine inanan dostlarımıza bak! Bak, nasıl içgüdüleriyle birbirlerini bularak küçük küçük İtalyan, Avusturyalı, Rus kümeleri meydana getiriyor-

lar... küçücük, kardeşçe, *vatanseverce*, yerli kümeler. Sen de şu senin Belçikalılarla böyle yapmıyor musun?"

Albino ürperdi. Jacques'a dikilen o gece kuşu bakışlarında bir sitem parıltısı belirdi, sonra kirpiklerin çizgisi arasında kayboldu. Vücudunun çelimsizliği, davranışın ezikliğini artırıyordu. Ama susuşu, özellikle, düşüncesinden daha güçlü olan inancını korumasına yardım ediyordu. Vanheede'nin çekingen görünüşü altında, kendisine son derece, umulmaz bir güveni vardı. Kimse, Jacques bile, Pilot bile Vanheede'nin üzerinde gerçekten etkili değildi.

"Hayır, hayır" diye Jacques sözünü sürdürdü. "İnsan vatanından çıkabilir, ama *vatanından vazgeçemez*. Bu vatanseverliğin de bizim enternasyonal devrimciliğimizle hiç de temelden bir bağdaşmazlığı yok! Şimdi soruyorum, temelden insanca olan ve birtakım güçleri temsil eden bu ögelere, Fritsch'in yaptığı gibi, saldırmak ihtiyatsızlık olmaz mı? Yarının insanını bundan yoksun bırakmak zararlı olmaz mı da diyorum." Bir süre sustu, sonra kararsız, birtakım kuşkularla canı sıkılmış gibi, "Düşünüyorum bunu, ama yazmaya cesaret edemiyorum. Hele birkaç sayfalık bir eleştiride. Yanlış anlamaları önlemek için bütün bir kitap yazmalı." Yeniden sustu ve yine birden:

"Kaldı ki bu kitabı da yazacak değilim... Çünkü yine de hiçbir şeyi kesin olarak bilmiyorum! Bilinmez ki? *Vatanından vazgeçmiş* bir insan düşünülemez değil. İnsan çevresine uyar. Belki de alışır bu kopmaya..."

Vanheede masanın yanından kalktı, içinden gelerek Jacques'a doğru bir adım attı. Bir körün yüzünü andıran yüzünden tatlı ve safça bir sevinç parıltısı geçti:

"Yerine koyacak bir şeyler bulur o!"

Jacques gülümsedi. Böyle içten gelen atılımları için seviyordu küçük Vanheede'yi. Albino, "Gideyim ben artık" dedi.

Jacques hep gülümsüyordu. Sıçrayarak kapıya giden ve sonra eliyle allahaısmarladık diyerek sessizce uzaklaşan küçük Vanheede'nin arkasından bakıyordu.

Yazısını bitirmek zorunda olmadığı halde –belki de bu yüzden– istekle çalışmaya koyuldu.

Antreden saatin dördü vurduğunu duyduğu sırada hâlâ çalışıyordu. Meynestrel kendisini bekliyordu. Karyolasından sıçrayarak indi.

Ayağa kalkar kalkmaz karnının aç olduğunu hissetti. Ama şehirde duracak kadar vakti yoktu. Bir çekmecenin dibinde iki parça çikolata buldu. Sıcak suda kolayca eritebilirdi bunları. Bir gün önce de ispirto ocağını doldurmuştu. Elini yüzünü yıkarken, küçük tenceredeki su kaynamıştı. Ağzı yanarak erittiği çikolatayı içip dışarı fırladı.

III

Meynestrel, Grenus Meydanı'ndan oldukça uzaktaki Carouge Mahallesi'nde oturuyordu. Birçok devrimci, özellikle Ruslar buraya yerleşmişlerdi. Burası, Plainpalais Ovası'nın ötesinde, Arve Irmağı'nın kıyısında, özelliği olmayan bir banliyö semtiydi. Geniş yere ihtiyacı olan müteahhitler, odun kömür satanlar, dökümcüler, araba tamircileri, parkeciler, mermer ve alçıdan süsleme işleri yapanlar işyerlerini burada kurmuşlardı: Geniş ve havadar sokakların kenarına hangarlar, öbek öbek eski evler, bozulmuş, bakımsız bahçeler ve parsellenmiş arsalar yan yana sıralanmıştı.

Pilot, Pont–Neuf'e girilen yerde, Charles-Page Sokağı ile Carouge Sokağı'nın köşesindeki binada oturuyordu. Üç katlı, uzun, sarımtırak, düz cepheli, balkonsuz bir binaydı bu. Yaz güneşi vurdukça, tatlı bir İtalyan sıvası rengine bürünürdü. Pencerelerin önünden geçen martı sürüleri ırmağın kenarına inerdi. Hızlı akan bu sığ ırmak, suyun yüzünden çıkan kayaların üstünden geçerken, köpürerek bir sel görünümü verirdi.

Meynestrel ile Alfreda, bir koridorun sonunda, iki odalı bir dairede oturuyorlardı. Küçük bir antre ile birbirinden ayrılan bu odalardan küçük olanı mutfak, öteki de yatak ve çalışma odası olarak kullanılıyordu.

Panjurları kapalı olan güneşli pencerenin önünde oturan Meynestrel, küçük bir açılır-kapanır masaya eğilmiş, titrek, küçük harflerle, kısaltmalarla dolu bir şeyler yazıyordu Jacques'ı beklerken. Alfreda, pelür kâğıdına doldurulmuş bu kısa notların şifresini çözerek eski bir yazı makinesinde temize çekerdi.

O sırada Pilot yalnızdı. Alfreda, her zaman oturduğu iskemleden kalkmıştı. Meynestrel'in iskemlesinin tam karşısına konulmuştu bu iskemle. Meynestrel'in çalışmasına ara vermesinden yararlanarak,

bir sürahiye musluktan soğuk su doldurmak üzere mutfağa gitmişti. Havagazı ocağının üstünde kaynayan şeftali kompostosundan sıcak havaya ekşimtırak bir koku yayılıyordu: Pilot'la genç kadın, sütlü şeyler, sebze ve pişmiş meyvayla besleniyorlardı.

"Freda!"

Genç kadın kahve filtresini sudan geçiriyordu. Kurutma sepetinin üstüne koyarak telaşla parmaklarını kuruladı.

"Freda!"

"Evet..."

Hemen koşup adamın yanına geldi, basık iskemlesine oturdu.

"Neredeydin bakayım, kızcağızım?" diye mırıldandı Meynestrel ve Freda'nın eğilen esmer ensesini okşadı. Sorusuna yanıt beklediği yoktu. Çalışmasını bırakmadan dalgın dalgın sormuştu bunu.

Genç kadın başını kaldırmış, gülümsüyordu. Ona bağlılığı okunuyordu sıcak ve durgun bakışlarından. Kocaman açılan gözlerinde her şeyi görmek, anlamak ve sevmek isteği vardı. Ama en küçük bir diretme ve merak parıltısı belirmiyordu hiç. Anlamak ve beklemek için yaratılmış gibiydi. Meynestrel, onun için yüksek sesle düşünmeye (ki bunu sık sık yapardı) başlayınca, ona doğru döner ve gözleriyle dinlerdi sanki. İnce bir düşünceyle karşılaştığı zaman, kirpilerini kıpırdatarak bunu beğendiğini anlatırdı. Meynestrel onu her an böyle, sessizce, sürekli olarak dikkatle kendisini dinlemeye zorlamıştı: Ama bu, şimdi, yaşamak için havaya olan gereksinme kadar bir gereksinme olmuştu genç kadın için.

Freda ancak yirmi iki yaşındaydı. Pilot'tan on beş yaş daha küçüktü. Kimse nasıl tanıştıklarını, ortaklaşa sürdürdükleri yaşantının arkasında nasıl bir bağla birleştiklerini bilmiyordu. Bir yıl önce Cenevre'ye birlikte gelmişlerdi. Meynestrel İsviçreliydi. Genç kadının Güney Amerikalı olduğu biliniyordu, ama o hiçbir zaman ailesinden ve çocukluğundan söz etmiş değildi.

Meynestrel önündeki kâğıdı karalayıp duruyordu. Sivri sakalının daha da uzattığı uzun yüzünü öne eğmişti. Şakaklarından sıkılmış gibi görünen dar alnı ışıkta büsbütün belirginleşmişti. Sol eli hep Alfreda'nın ensesindeydi. Genç kadın iki büklüm, bir dişi kedinin ürpertili hareketsizliğiyle kendisini bırakmıştı bu okşayışa.

Meynestrel elini çekmeden, yazmayı bıraktı, gözlerini boşlukta gezdirerek hayır, der gibi başını salladı:

"Danton şöyle diyordu: *Biz altta olanı üste, üstte olanı alta getirmek istiyoruz*. Bu, bir politikacı sözüdür kızcağızım. Devrimci sosyalist sözü değil. Louis Blanc, Proudhon, Fourier, Marx asla böyle bir şey söylemezdi."

Genç kadın Pilot'a baktı. Ama o, kendisine bakmıyordu. Yüzünü panjurların aralığından ışık sızan pencereye çevirmiş, hareketsiz duruyordu. Yüzünün çizgileri düzgündü ama, şaşılacak kadar canlılıktan yoksundu. Derisi hastalıklıymış gibi görünmemekle birlikte, derisinin altındaki kan renksizmiş gibi grimtıraktı. Etiyle aynı renksizlikteydi kısa kesilmiş bıyıklarının altındaki dudakları. Bütün canlılığı gözlerinde birikmişti; bu küçük ve acayip şekilde birbirine yakın, koyu siyah gözler, göz oyuğunu tümüyle kaplamıştı adeta, akı belli belirsiz görülebiliyordu. Keskin bir parıltısı vardı gözlerinin, ama soğuk bir parıltı. Bu hiç değişmeyen, sadece keskin, gergin ve hep dikkat kesilmiş gibi görünen bakış, bir insan bakışına benzemiyordu pek: Karşısındakini eziyor, tedirgin ediyordu. Bazı hayvanların, bazı maymunların, içe işleyen, vahşi, esrarlı bakışını andırmaktaydı bu bakışlar.

"... Bireyci ideolojinin tasımları" diye mırıldandı, kafasından geçen bir düşünceyi tamamlıyormuş gibi. Güçsüz ve tekdüzeydi sesi. Hemen her zaman kısa, üstü kapalı cümlelerle konuşurdu. Konuşurken güçlükle soluk alıyordu ama zayıf da olsa hiç tükenmeyecek gibiydi soluğu. Hecelerin her birini ayrı ayrı belirtmekle birlikte, sözcükleri tek bir soluk içinde kaydırırdı birbirinin ardından. "Bireyci ideolojinin tasımı" deyişinde olduğu gibi. Bu haliyle, aynı yay vuruşunda çift sesli notalar şelalesini bir araya getiren bir keman virtüözünü hatırlatıyordu.

"Sınıf sosyalizmi, sosyalizm değildir" diye sözünü sürdürdü. "Sınıflar düzenini alt üst etmek, sadece bir kötülüğün yerine başka bir baskıyı getirmek olur. Bugünkü bütün sınıflar acı çekmektedir. Kâr rejimi, rekabetin eziciliği, çığırından çıkmış bireycilik, patron sınıfını da boyunduruk altında tutmaktadır. Yalnız bu sınıftan olanlar anlamıyor bunu." İki kez öksürürken eliyle göğsünü bastırdı, sonra çabuk çabuk şöyle dedi: "Sınıfsız bir toplumda, yeni bir çalışma örgütlenmesiyle, ayrıntısız bütün sağlıklı ögeleri kaynaştırmalı: İşte yapılması gereken budur kızcağızım..."

Sonra yeniden yazmaya koyuldu.

Meynestrel adı İsviçre havacılığının daha ilk yıllarında duyulmuştu, hem pilot hem de makine mühendisi olarak. İsviçre Hava Yolları'nın kuruluşu sırasında, Zürih'te göreve çağırdığı havacılardandı. Bugün hâlâ kullanılmakta olan birçok aygıt onun adını taşımaktadır. O dönemde, Alpleri aşmak için birbiri ardınca yaptığı denemeler ona ün kazandırmıştı. Fakat Zürih-Torino uçuşu sırasındaki kazada (ölümden zor kurtulmuştu) ayağından yaralanması üzerine pilotluktan vazgeçti. Daha sonra İsviçre Hava Yolları'ndaki grev sırasında, çalıştığı teknik bürodan açıkça kaçarak işçi hareketine katılmıştı. Bunun ardından birdenbire İsviçre'den ayrıldı. Nereye gitmişti? İsviçre'de bulunmadığı bu yılları, Doğu Avrupa'da mı geçirmişti? Rusya ile ilgili konularda çok bilgili olduğu gibi, çeşitli Slav lehçeleriyle de şöyle böyle konuşabiliyordu. Bunun gibi Anadolu ve İspanya ile ilgili konulara da yabancı değildi. Şüphesiz, Avrupa devrimci çevrelerindeki etkili kişilerin çoğuyla kişisel ilişkileri vardı. Bunlardan birçoğuyla sürekli olarak mektuplaşmaktaydı. Hangi olaylardan ötürü ve ne gibi bir amaçla yaklaşmıştı bunlara? Bir tartışmaya katkıda bulunmak üzere bu devrimcilerden söz ederken, başka bir şey söz konusuymuş gibi, üstü kapalı, şaşırtıcı bir dil kullanırdı. Daha önce duyduğu dikkate değer bir sözcüğü söyler, tanık olduğu bir olayı anlatırken o işte kendisinin de payı olduğunu açıklamak zahmetine girişmezdi hiç. Kendisiyle ilgili konulara şöyle bir değinip geçirdi. Olaylar, doktrinler, başka kişiler söz konusu olduğu zaman ciddi bir dille ve belgelere dayanarak konuşurdu, ama kendisi söz konusu olunca alaya varan önemsemez bir tutum takınırdı.

Bununla birlikte, önemli bir şeylerin olduğu yerlerde daima kendisinin bulunduğu izlenimini verirdi. Ya da filan gün, filan yerde olan bir olayı herkesten iyi bildiğini düşündürürdü. Ayrıca, olay üzerinde, kendisine beklenmedik ve çürütülemez sonuçlar çıkarmasını sağlayan kişisel görüşleri olduğunu kabul ettirirdi.

Cenevre'ye niçin gelmişti? "Başımı dinlemek için" demişti bir gün. İlk aylarda, bir yabani gibi, İsviçre'ye sığınmış olanlardan, İsviçre Sosyalist Partisi üyelerinden bucak bucak kaçmış, günlerini Alfreda'yla birlikte kütüphanelerde, devrim doktrincilerinin eserlerini okumak, notlar almakla geçirmişti. Görünüşe göre siyasal kültürünü iyice geliştirmekten başka amacı yoktu.

Sonra günün birinde, Cenevreli genç bir militan olan Richardley, onu *Lokal*'e götürebildi. Orada her akşam, oldukça değişik, İsviçreli

ve yabancı devrimciler toplanıyordu. O gün hiç konuşmadı ama, ertesi gün kendiliğinden geldi. Çabucak, kuvvetli kişiliğiyle kendisini tanıttı. Geçici olarak hareketsizliğe, gevezeliğe mahkûm olan bu kuramcılar kümesi içinde eleştirici zekâsının kuvveti, okumaktan ve şuradan buradan devşirme bilgiden çok, tecrübenin ürünü gibi görünen ve hiç yanılmadan olayları değerlendirme yeteneği, bütün sorunları somut bir plana götüren ve her zaman devrimci düşünüşe pratik bir hedef gösteren içgüdüsü, en karışık toplum sorunlarının içinden hemen, püf noktasını çıkararak bunu çarpıcı birkaç formülle özetlemekteki ustalığı, herkesin üzerinde eşine az rastlanır bir üstünlük kurmasını sağlamıştı. Birkaç ay içinde bu topluluğun yürütücüsü, merkezi olmuştu. Ona "şef" diyenler de vardı. Her gün *Lokal*'e geliyordu ama kimse kişiliğini saran esrarı çözemiyordu. Bu, bir kenarda kalmayı isteyen, temkinli hareket eden, "kendisini hazırlayan" bir adamın esrarıydı.

Alfreda, "Buraya gel" diyerek Jacques'ı mutfağa soktu. Meynestrel için, "Çalışıyor" dedi.

Jacques alnını terini siliyordu.

Genç kadın eviyeye sızan suya tuttuğu sürahiyi göstererek, "İster misin?" diye sordu.

"Hem de nasıl!"

Freda'nın doldurduğu bardak hemen buğulanmıştı. Jacques'ın karşısında, elinde sürahi, o, hizmete hazır, alçakgönüllüce haliyle duruyordu. Hafifçe pudralı mat yüzü, yassı burnu, dudaklarını kapayınca olgun bir çileği andıran çocuksu ağzı, şakaklarına doğru hafifçe çekik gözleri, kaşlarına kadar alnını örten parlak, sert kâkülüyle Avrupa'da yapılmış bir Japon bebeğine benziyordu. Jacques, "Belki de sırtındaki mavi kimono yüzünden" diye düşündü. Suyunu içerken Pat'ın sorduğu şey aklına geldi: "Alfreda memnun mu dersin Pilot'undan?" Meynestrel'le yaptığı bütün konuşmalarda bulunuyordu, ama Alfreda'yı hiç tanımadığını itiraf etti kendi kendisine. Ona, canlı bir varlıktan çok, evdeki şeylerden biri, daha doğrusu Meynestrel'in bir parçası gözüyle bakmaya alışmıştı. İlk kez Alfreda'yla yalnız olmaktan hafifçe sıkıntı duyduğunu fark etti.

"Bir bardak daha?"

"Memnuniyetle."

Eritip içtiği çikolata onu susatmıştı. Kahvaltı etmediğini ve anlamsız bir beslenme tarzı olduğunu düşündü. Sonra birden,

tuhaf bir düşünce geçti aklından. Belleğini zorladı. Ama neydi? Bulanıktı kafasındakiler.

"Freda!"

"Evet..."

Gülümseyerek Jacques'a bakarken, halden anlarsın gibilerden şeytanca göz kırptı: "Ne kaprisli şu benim içerideki kocaman çocuk!" der gibiydi.

"Gel!"

Meynestrel kalkmıştı. Panjurlarını yarıya kadar açtığı pencerenin önünde, yüzü ışığa dönük duruyordu. Odaya sızan ışık huzmesi basık, geniş karyolayı, çıplak duvarları, üstünde bir dolmakalemle birkaç kâğıttan başka bir şey bulunmayan masayı aydınlatıyordu. Sırtındaki pamuklu pijamasıyla ayakta duran Pilot, olduğundan daha iri görünüyordu. Aslında tığ gibi ince yapılıydı. Bununla birlikte omuzlarında hafif bir kamburluk vardı. Elini uzatırken, keskin bakışlarını Jacques'ın gözlerine dikmişti.

"Seni rahatsız ettim, ama burada *Lokal*'de olduğundan daha rahat konuşuruz. Kızcağızım, baksana bir" diyerek kurdeleyle bir yeri işaretlenmiş bir kitabı uzattı.

Genç kadın her zamanki gibi yumuşak başlılığıyla yere oturdu, sırtını karyolaya dayayıp makinesini tıkırdatmaya başladı.

Meynestrel ile Jacques, masanın yanına oturdu. Pilot'un yüzü kaygılıydı. İskemlesinin arkalığına yaslanarak bacaklarını uzattı. (Geçirdiği uçak kazasından sonra sağ dizinde bir sertlik kalmıştı. Bu da bazı günler hafifçe topallamasına neden oluyordu.) Bir giriş olmak üzere, "Can sıkıcı bir şey..." diye başladı söze. "*Biri* bana mektup göndermiş. Yazdığına göre iki kişiden çekinmemiz gerekirmiş. Birincisi: Guittberg."

"Guittberg mi?" diye bağırdı Jacques.

"Öteki de Tobler'miş."

Jacques susuyordu.

"Seni şaşırttı mı bu?"

"Guittberg ha?" diye Jacques tekrarladı.

"İşte mektup" dedi Meynestrel ve pijamasının cebinden çıkarttığı bir zarfı uzattı. "Oku."

Jacques sert suçlamalarla dolu imzasız mektubu hiç istifini bozmadan okudu.

"Guittberg ile Tobler'in Hırvat devrimci hareketindeki yerlerini

biliyorsun. Kongrede bulunmak üzere Viyana'ya gelecekler. Onlara ne kadar güvenilebileceğini bilmemiz gerek. Kötü bir durum bu. Tam bir güvenceye ermeden ortalığı telaşa vermek istemiyorum."

"Evet" dedi yine Jacques. Az kalsın, "Ne yapmayı tasarlıyorsunuz" diye soracaktı. Ama tuttu kendisini. Meynestrel'le arasındaki ilişkide az çok bir arkadaşlık havası bulunmakla birlikte, belli bir ölçüde uzak duruyordu içgüdüsüyle.

Arkadaşının sorusunu sezmiş gibi, Meynestrel, "Birincisi..." dedi. (Sözlerinin açık seçik olması isteğini hastalık derecesine vardıran Meynestrel, sözlerine çoğu kez "birincisi" diye başlardı ama her zaman "ikincisi" gelmezdi ardından.) "Birincisi, doğru bir yargıya varabilmek için tek yol: Yerinde soruşturma. Viyana'da. Gürültüsüzce yürütülecek bir soruşturma. Dikkati çekmeyen birinin aracılığıyla. En iyisi, hiçbir partiye yazılı olmayan biriyle... Ama" Gözlerini Jacques'a dikerek sözünü bitirdi. "Güvenilir biriyle. İleri süreceği yargıları kanıtlara dayanan biri."

"Evet" dedi Jacques. Hem şaşmış hem de koltukları kabarmıştı biraz. Hemen aklından şunu geçirdi: "Poz vermek sona erdi artık... Pat derdine yansın!" Sonra yine ispirto ocağı aklına geldi.

Birkaç dakika konuşmadılar, bu sırada yazı makinesinin tıkırtısından ve eviyeye sızan suyun şırıltısından başka bir şey duyulmuyordu.

"Kabul ediyor musun?" diye sordu Meynestrel.

Jacques hafifçe başını sallayarak evet dedi.

"İki güne kadar yola çıkmalısın. Belgelerini toparlamana yeter bu zaman. Viyana'da da gerektiği kadar kal. Gerekirse on beş gün."

Alfreda bir an başını kaldırıp Jacques'a baktı. Delikanlı yine yanıt vermeden başını sallamıştı. Alfreda yeniden işe koyuldu.

Meynestrel, "Viyana'da Hosmer'i bulursun, sana yardım eder" dedi.

Durdu, kapıya vurulmuştu.

"Git, bak kızcağızım... Eğer Tobler sahiden para almışsa" dedi Meynestrel Jacques'a dönerek, "Hosmer bunu bilir."

Hosmer, Meynestrel'in arkadaşıydı. Avusturyalıydı, Viyana'da oturuyordu. Jacques kendisini bir yıl önce Lozan'da tanımıştı. Avusturyalı birkaç gün kalmıştı orada. Bu adamla tanışması derinden etkilemişti Jacques'ı. İlk kez pişkinlik derecesinde oportünist bir devrimciyle karşılaşmıştı; Hosmer, benimsediği tek hedefe

ulaşmak için her araca başvurabilenlerdendi. Devrim davasına azıcık da olsa yararlı olabilmesi koşuluyla her kılığa girmekten hiçbir utanç duymaz bu hamurdan olanlar.

"Mithœrg geldi."

Meynestrel, Jacques'a doğru dönerek homurdandı:

"Birazdan konuşuruz bunu, *Lokal*'de... İçeri gir Mithœrg" dedi sesini yükselterek.

Mithœrg, yay biçimi kaşlarının altındaki büyük yuvarlak gözlüğüyle her an tetikte bir insan izlenimi veriyordu. Tombul yüzünün yumuşak hatlarıyla, hafifçe şiş yanaklarıyla, uykuya doyamamış bir uyurgezeri andırıyordu.

"Hangi rüzgâr attı seni buraya Mithœrg?"

Mithœrg, odanın içine şöyle bir göz attı. Sonra Pilot'a, Jacques'a ve Alfreda'ya baktı.

"Janotte geldi *Lokal*'e" dedi.

Jacques kendi kendine, "Hayır, alevi üflediğimi pek iyi hatırlamıyorum. Bardağımı doldurduktan sonra tencereyi, yanan ocağın üstünde bırakmış olabilirim... Bardağı boşaltıp evden çıktım... Alev hâlâ yanıyordu belki de..." diyor, gözünü bir noktaya dikmiş konuşmadan oturuyordu.

"Janotte, bu akşamki konferansından önce sizi görmeyi çok istiyor. Ama yolculuktan o kadar bitkin düşmüş ki... Sıcağa hiç dayanamıyor..." dedi Mithœrg.

Alfreda, "Ne gür saçı var" diye mırıldandı.

"Bu yüzden biraz uyumaya gitti... Ama size candan selamlarını iletmemi istedi..."

"Peki, peki..." dedi Meynestrel, beklenmedik incecik bir sesle. "Mithœrg'çüğüm, Janotte şeyimizde değil... Öyle değil mi kızcağızım?.." Böyle diyerek, kolunu genç kadının tombul omuzuna yasladı ve saçlarını okşadı. Alfreda şeytanca bir bakışla Jacques'a bakarak, "Tanıyor musun onu?" diye sordu.

Jacques kulak vermemişti genç kadının dediğine. İçini rahata kavuşturabilmek için birkaç ayrıntıyı iyice hatırlamaya çalışıyordu. Tencereyi yere bıraktığını çok iyi biliyordu. Böyle olduğuna göre alevi de üflemiş ve ocağın kapağını kapamış olmalıydı. Ama yine de...

Alfreda, gülerek şunu da sözüne ekledi:

"İhtiyar bir aslanın yelesi gibi gür, beyaz saçı var Janotte'un. Bu, papaz düşmanlığı şampiyonu, bir kilise orgcusuna benzetmiş kendisini!"

"Hişşşt, kızcağızım..." diye yavaşça azarladı Meynestrel genç kadını.

Biraz bozulan Mithœrg, zoraki olarak gülümsedi. Dimdik saçları nerdeyse öfkelenecekmiş gibi bir görünüm veriyordu ona. Zaten sık sık öfkeye kapılırdı.

Avusturya kökenliydi. Beş yıl önce, askerlik yapmamak için, eczacılık öğrenimine başladığı Salzburg'dan kaçmıştı. İsviçre'ye yerleşerek öğrenimini önce Lozan'da, sonra da Cenevre'de tamamladı. Haftada dört gün düzenli olarak bir laboratuvarda çalışıyordu. Ama sosyoloji, kimyadan çok ilgilendiriyordu onu. Belleği çok kuvvetliydi, okumadığı şey kalmamıştı. Okuduklarının hepsini de aklında tutmuş, dört köşe kafasına düzenle yerleştirmişti. Bir elkitabını karıştırır gibi ona başvurulabilirdi. Başta Meynestrel olmak üzere arkadaşları geri kalmıyorlardı bundan: Mithœrg bir şiddet kuramcısıydı ama ince duygulu, çekingen ve mutsuz bir insandı.

"Janotte, hemen her yerde konferans vermek için dolaşmış" diye sakince söze başladı yeniden. "Avrupa'da olup bitenler konusunda çok bilgisi var. Milano'dan geliyor. Avusturya'da iki gün Troçki'nin yanında bulunmuş. Çok ilginç şeyler anlatıyor. Konferanstan sonra *Café Landolt*'a götürüp anlattırmayı planladık. Gelirsiniz siz de değil mi?" Bunu söylerken önce Meynestrel'e sonra da Freda'ya baktı. Jacques'a doğru dönerek de "Ya sen?" diye sordu.

"*Café Landolt*'a belki, ama konferansa hayır!" diye bağırdı Jacques omuz silkerek. Kafasındaki saplantı sinirli yapmıştı onu, her türlü din inancından çoktan kopmuş olmakla birlikte, başkalarının kilise düşmanlığı her zaman rahatsız ederdi Jacques'ı. "Konferansın adında bile çocuksu bir saldırganlık var: *Tanrı'nın var olmadığının kanıtları!*" Cebinden prospektüse benzeyen yeşil bir kâğıt çıkarttı. "Bir de şu program bildirisine bakın!" dedikten sonra tumturaklı bir sesle okumaya başladı: "*Size, her çeşit Tanrısal ilkeye başvurmayı gereksiz kılacak bir evren sistemi sunmak istiyorum.*"

"Alay etmek kolay" diye Jacques'ın sözünü kesti Mithœrg, gözlerini devirerek. (Ateşlendiği zamanlar tükürük bezleri pek bol salgılanırdı, bu yüzden konuşurken tükürük saçardı.) "Ben de bu

şeylerin en iyi rasyonel felsefe örnekleri olduğunu kabul ediyorum, ama bu şeylerin anlatılmasını, tekrar tekrar anlatılmasını hiç de faydasız bulmuyorum. Gerçekten de din adamları sınıfı yüzyıllar boyunca, insanlar üzerinde batıl inançlar yoluyla egemenlik sağlamıştır. Dinler olmasaydı insanlar bu kadar uzun zamandır yoksulluğa katlanmaz, başkaldırır, özgür olurlardı!"

"Olabilir" dedi Jacques, elindeki kâğıdı buruşturup panjurun aralığından atarken. "Bu akşam bu tumturaklı sözler, Viyana'daki, Milano'daki gibi alkışlara yol açar... Bundan başka, yüzlerce kadın ve erkeğin göl kıyısına gidip yıldızları seyredecek yerde, insanın böyle güçlükle soluk alabileceği, sigara dumanı içindeki bir yerde anlamak ve batıl inançlardan kurtulmak ihtiyacı için bir araya gelmelerinde içe dokunan bir şeyler olduğunu kabul etmiyor değilim. Ama ben bütün bir akşamımı feda edip bu lafları dinlemeye katlanamam; gücümün üstünde bir şey bu!"

Sesi, son kelimelerde birden yumuşayıverdi. Şimdi, masanın üstündeki dağınık kâğıtları silip süpüren alevlerin perdeleri de sarışı büyük bir berraklıkla gözünün önüne geldi. Boğazı sıkılıyormuş gibi oldu. Meynestrel, Alfreda ve pek dikkatli olmayan Mithœrg şaşarak ona bakıyorlardı. "Haydi, şimdilik allahaısmarladık" dedi.

"Bizimle *Lokal*'e gelmiyor musun?" diye sordu Meynestrel.

Jacques kapının tokmağını tutmuştu bile.

"Önce eve bir uğramalıyım" dedi.

Carouge Sokağı'na gelince koşmaya başladı. Plainpalais Meydanı'nda harekete geçen bir tramvay gördü, hemen sahanlığına atladı. Ama rıhtım durağında sabırsızlanarak tramvaydan indi, adeta koşar adımlarla köprüye geldi. Ancak Etuves Sokağı'na dalıp Grenus Meydanı'nın, helanın, *Globe*'un durgun cephesinin alışık olduğu manzarasını görünce bu büyük korkusu sihirli bir şekilde kayboluverdi.

"Ne budalayım ben!"

İspirto ocağının bakır kapağını kapatmış olduğunu ve elinin bile yandığını hatırladı. Hâlâ başparmağının sızısını duyuyordu; yanık izini görmek için parmağına baktı. Her şeyi o kadar iyi hatırladı ki, bunun doğruluğunu anlamak için üç kata tırmanmak zahmetine katlanmadı. Gerisingeriye dönerek Rhône'a doğru indi.

Nehrin sularına karışan yeşilliklerle örtülü eteğinden Saint-Pierre'in kulesine kadar kat kat, Alplerin mavi fonu üzerinde yükselen kocamış şehir köprüde gözlerinin önüne seriliverdi. "Ne budala şeyim ben!" deyip duruyordu içinden. Bu olayın önemsizliği ile bundan duyduğu heyecan arasındaki orantısızlık düşündürmüştü Jacques'ı. "Böyle anlarda bütün kontrolümü nasıl yitirebiliyorum?" diye sordu kendine. "Kendimi nasıl da acayip, manyakça bir rahatlıkla kaptırıyorum kaygılara! Yalnız kaygıya değil: *Kuşkuya* da..."

Soluk soluğa, kan ter içinde, kısa adımlarla çevresini görmeden, her zaman geçtiği bu daracık, yokuş sokaklara eski evler ve baraka dükkânlar arasından tırmanıyordu. Yer yer sahanlıklar ve peronlarla kesilmişti bu yokuşlar.

Geldiği yolun farkında olmadan kendisini Calvin Sokağı'nda buldu. Çatıların hizasını izliyordu. Adına layıktı bu sokak: Görkemli ve kasvetli. Hiç dükkân olmayışı, gri taş cepheleriyle dümdüz, bir sıra evlerin yüksek pencereleri ardında yaşayan sofu zenginler geliyordu insanın aklına. Bu kederli görünümün sonlarında, giriş yerindeki alınlığı, sütunları ve yaşlı ıhlamur ağaçlarıyla güneşli Saint-Pierre Meydanı insanın yüreğini ferahlatıyordu birden.

IV

Katedralin önündeki avluda kadınları, çocukları görünce Jacques, "Bugün Pazar, Haziran'ın 28'i... Avusturya'daki soruşturmam en azından on gün sürer... Sonra Kongreden önce daha yapılacak birçok iş var!" diye düşündü.

Arkadaşlarının çoğu gibi o da, bu 1914 yazında, 12 Ağustos'ta Viyana'da toplanacak olan Sosyalist Kongresi'nin, Enternasyonal'in büyük problemleri üzerinde birçok karara varacağını umuyordu.

Pilot'un kendisine verdiği ödevi nasıl yerine getireceğini yadırgamadan düşünüyordu. İş yapmayı severdi: Bu, pişmanlık duymadan kendisinden memnun olabilmenin bir yoluydu. Bundan başka birkaç gün İsviçre'den uzaklaşmak da canını sıkmıyordu; böylece bu sonu gelmeyen toplantılardan, dört duvar arasındaki tartışmalardan bir süre kurtulmuş olacaktı.

Cenevre'deyken hemen hemen her gün *Lokal*'e uğramazlık edemiyordu. Bazı akşamlar içeri girip birkaç kişinin elini sıktıktan

sonra yine çıkar giderdi. Bazı günlerde de, o gruptan bu gruba dolaştıktan sonra Meynestrel'le dip taraftaki odaya çekilirdi. (Baş başa kaldıkları bu anlar çok değerliydi Jacques için. Bu yüzden kıskananlar vardı onu. Çünkü uzun yıllardır devrimci eyleme katılmış olan eski tüfekler, Meynestrel'in Jacques'ı kendilerinden daha yakın bulmasını anlayamıyorlardı.) Çok kere arkadaşlarının arasına karışır, sessizce, biraz uzak ve genellikle tartışmalara katılmadan otururdu. Karıştığı zaman da anlayışlı, uzlaştırıcı davranır ve konuşmaya, alışılmamış bir canlılık veren bir düşünüş üstünlüğü gösterirdi. Bir kozmopolit toplulukta, bütün benzeri gruplarda olduğu gibi iki tiple karşılaşmıştı: *Havariler* ve *teknisyenler*.

Yaradılışından gelen bir sempatiyle sosyalist olsun, komünist olsun, anarşist olsun *havarilere* yakınlık duyuyordu. Bu, yüce duygulu mistiklerin yanında kendiliğinden oluşuveren bir rahatlık duyuyordu. Başkaldırmalarının kökeni birdi: Haksızlığa karşı doğuştan gelme bir tepki. Bunların hepsi, onun gibi, o günkü Avrupa toplumunun yıkıntıları üzerinde adaletli bir toplum kurmayı tasarlıyordu. Gelecekle ilgili düşünceleri ayrıntılarda ayrı olabilirdi, ama hepsi aynı umuda bağlamışlardı gönüllerini: Yeni bir barış ve kardeşlik düzeni. Jacques gibi (zaten bunun için kendisini onlara bu kadar yakın hissetmekteydi) duygularının yüceliğinin, temizliğinin üstüne titrerlerdi; gizli bir içgüdü, bir büyüklük anlayışı daima kendilerini aşmaya itiyordu onları. Aslında, bu insanları devrimcilik ülküsüne bağlayan, tıpkı kendisi gibi, bunda bir yaşama coşkunluğu bulma isteğiydi. Bu bakımdan, bu havariler, istemeseler de bireyci oluyorlardı: Varlıklarını toplumsal bir davanın zaferine adamış olmakla birlikte, bireyci kalmışlardı. Bu kavga ve umut havası içinde özellikle, farkında olmadan, kişisel güçlerinin, olanaklarının on misli arttığını duymanın tadına varıyorlardı. Böylece, kendilerini aşan engin bir işe atılarak kişiliklerini özgürlüğe kavuşturmuş oluyorlardı.

Ne var ki Jacques'ın idealistler için duyduğu eğilim, yalnız coşkunluklarıyla kalırlarsa, bunların hiç şüphesiz sürekli olarak boşuna çırpınıp durduklarını görmesine engel olmuyordu. Devrim hamurunun mayasını üretenler bir avuç *Teknisyen*di. Bunlar belirli istekleri ileri sürüyor, somut gerçekleştirileri hazırlıyorlardı. Geniş devrimci kültürleri durmadan yeni bilgilerle besleniyordu. Davalarına aşırı bağlılıkları sonucunda sınırlı ereklere yöneliyorlardı.

Bunlarda hiç hayal payı yoktu ve bunları önemlerine göre sıraya koyarlardı. Havarilerin yarattıkları coşkun ideoloji havası içinde bu teknisyenler, eyleme dönük inancı temsil etmekteydiler.

Jacques kendisini bu kümelerden hiçbirisine yerleştiremiyordu. Açıkça *havarilere* daha yakındı. Düşünüşündeki berraklık ya da hiç olmazsa açık seçik ayrımlardan hoşlanması, belirlenmiş hedeflere olan eğilimi, durumları, kişilikleri, ilişkileri doğru değerlendirmedeki yeteneğiyle biraz çaba göstererek oldukça iyi bir *teknisyen* olabilirdi. Kim bilir? Olayların da yardımıyla bir *lider* bile olabilirdi belki? Liderlerin belirgin niteliği, teknisyenlerin siyasal yeteneği ile havarilerin mistik coşkunluğunu birleştirmek değil miydi? Tanıdığı birkaç devrimci liderin hepsinde bu iki üstünlük vardı: Kavrayış (daha doğrusu, hem genel hem kılı kırk yaran ve olaylar karşısında nasıl hareket etmek gerektiğini saptamaya yarayan ve bunların akışını değiştiren, gerçekleri görme yeteneği); otorite (bu tür insanlara daha ilk anda başkalarının ve belki de şeyler ile olaylar üzerinde egemenlik kurmalarını sağlayan çekici bir kuvvet). Jacques ne berrak bir görüşten ne kendisini saydırma yeteneğinden yoksundu. Oldukça az rastlanır bir çekiciliği, insanları peşinden sürükleme yeteneği vardı. Bu yeteneklerini hiçbir zaman geliştirmek istememişse bunun nedeni, insanların gelişmelerini, eylem biçimlerini etki altında bırakmak gibi bir düşünceye karşı içgüdüsel bir tiksinti duymasıydı.

Sık sık bu Cenevre grubunun içinde kendi durumunun tuhaflığını düşünürdü. Bu durum, üzerinde düşündüğü zaman topluluğa oranla başka, bireylere oranla başka görünüyordu kendisine.

Topluluğa oranla davranışı genellikle hareketsizdi. Bu, hiçbir eyleme katılmıyor mu demekti? Elbette değil, kendisini de şaşırtan buydu zaten. Olayların etkisiyle bir rol, hem de nankör bir rol oynadığı oluyordu: Bu da, hümanizmanın, kimi değerlerini, kimi birikimlerini, kimi sanat ve yaşam biçimlerini açıklamak, doğrulamaktı. Oysa çevresinde bunlar için gelişigüzel "burjuvaca" şeyler deniliyor ve toptan suçlanıveriyordu. Arkadaşları kadar, o da, uygarlık alanında burjuvazinin tarihsel görevinin sonuna vardığını kabul etmekle birlikte, hâlâ benliğine işlemiş olduğunu hissettiği burjuva kültürünün sistemli, köklü bir biçimde ortadan kaldırılması düşüncesini benimsiyordu. Bu kültürün en iyi, ölümsüz ve bir çeşit, Fransızlara özgü düşünce aristokratlığı denebilecek olan

yanını savunuyordu. Bu davranışıyla çok kızdırıyordu kendisini dinleyenleri. Bununla birlikte onları düşüncelerini değiştirmeye zorlamıyordu ama kesin suçlamalarını yumuşatmalarını sağlıyordu. Belki de saflarında, toplumsal ülküyü bütün benliğiyle benimsemiş olan birinin, karşı cephenin değerlini savunmasından az çok bilinçli gizli bir memnunluk duymaktaydılar: Aralarında böyle birinin bulunması önüne durulmaz, zorunlu bir devrim düşüncesine, bütün varlıklarıyla yıkılmasına çalıştıkları bu dünyanın büsbütün değersiz olmadığı anlayışını kattığı için.

Bireylerle –baş başa– ilişkilerinde kişisel etkisi daha bir genişliğe kavuşmaktaydı. İlk zamanlarda, biraz güvensizlik uyandırmakla birlikte, –elbette yeni arkadaşlarının en iyileri üzerinde– göze çarpan manevi bir üstünlük sağlamıştı. Çekingenliği, hareketlerinin ve duygularının herkesinkinden ayrı inceliği altında, kasıntılarını eriten ve sıcak bir güven aşılayan insanca bir sıcaklık kaynağı bulmaktaydılar. Jacques'a karşı birbirlerine karşı olduğu gibi davranmıyorlardı. Onunla ilişkilerinde sadece aynı ekip içindeki bir arkadaş gibi değillerdi, daha fazla bir yakınlık ve sevgi gösteriyorlardı. Ona duraksamalarını, kuşkularını açıyorlardı. Kimi akşamlar gidip herkesten sakladıkları taraflarını, insanlık gereği işledikleri kusurlarını, bencilliklerini anlatıyorlardı çekinmeden. Onun yanında kendi bilinçlerine daha iyi varıyorlar ve yeni bir güç kazanıyorlardı. Sanki her zaman her yerde kendisi için aradığı iç yaşam düzeyindeki hakikate ermiş gibi, ondan öğüt istiyorlardı. Bunu yaparken de, farkında olmadan, ağır bir baskı yapmaktaydılar: Kişiliğine, sözlerine istemediği ölçüde değer vermekle onun durmadan kendisini göz altında tutmak, susmak, hayal kırıklıklarını, kararsızlıklarını, cesaretsizliklerini gizlemek zorunda bırakıyorlardı. Ona, kendisini çevresinden ayıran bir sorumluluk yükleyerek, acımasızca yalnızlığa itiyorlardı. Jacques zaman zaman umutsuzluğa düşecek kadar acısını duyuyordu bunun. "Nereden geliyor bu layık olmadığım üstünlük?' diye soruyordu kendi kendisine. O vakit Antoine'ın şu saplantısı geliyordu aklına: "Thibault'lardanız biz... Başkalarına üstünlüğümüzü sağlayan bilinmez bir şey var bizde..." Ama, Jacques, bu çeşit kendini beğenmişlik tuzaklarından çabucak kurtarıyordu kendisini: Ne yazık ki zayıf taraflarını çok iyi bildiği için, kendisinden esrarlı bir kuvvet fışkırdığını kabul edemiyordu.

V

Lokal, yukarı şehrin tam ortasında, eski Barrières Sokağı'nda, katedralin sırasındaki bir binanın gözden uzak bir köşesindeydi.

Dıştan bakılınca bina boşaltılmış gibi görünmekteydi. Bu yeni mahallede, hâlâ rastlanan, sıvaları dökülmüş birkaç binadan biriydi. Üç katlı binanın cephesi pembemsi bir renkle badana edilmişti. Yer yer sıvası çatlamış, şurasını burasını güherçile kaplamıştı. Yukarı kalkıp inen pencerelerin tozlu camlarına bakılırsa içinde kimsenin oturmadığı bir ev sanılırdı. Binanın ön tarafında duvarla çevrili küçük bir avlu vardı. Çerçöp, hurda demirler, molozlarla doluydu bu avlu ve bütün bunların ortasında koca bir mürver ağacı boy atmıştı. Girişteki parmaklığın yerinde yeller esiyordu. İki taş sütun arasına gerilmiş çinkodan bir levha üzerinde hâlâ şu yazı okunmaktaydı: *Bakır Dökümevi*. Dökümevi çoktan başka yere taşınmıştı ama sahibi ürünlerini depo etmek için binayı tutuyordu.

İşte bu oturulmayan binanın arkasına gizlenmişti *Lokal*. İkinci bir avlunun içinde, ayrı, sokaktan görülmeyen tek katlı bir yapıydı. Buraya eski dökümevinden geçen üstü kubbeli bir geçitten geliniyordu. Yapının zemin katı eski eşyaların konduğu bir yerdi. Burada Monier adında her işe yatkın biri oturuyordu. Asıl katta karanlık bir koridora açılan dört oda sıralanmıştı. Dipteki küçük oda Alfreda'nın çabasıyla, Pilot'un kişisel çalışma odası gibi bir şey olmuştu. Daha geniş olan öteki odalarda toplantılar yapılıyordu. Odalardan her birinde on iki iskemle, birkaç sıra, üzerine gazete ve dergiler konulmuş bir iki masa vardı. *Lokal*'de Avrupa'nın her yanında çıkan sosyalist gazetelerden başka, bazen üst üste propaganda sayıları yayımlanan, sonra parasızlık ya da yazarlarının hapse girmesi yüzünden altı ay ya da iki yıl yayınına ara verilen devrimci dergiler de bulunurdu.

Jacques kubbeli geçidi aşıp da arka avluya gelince, binanın açık pencerelerinden gelen tartışma seslerinden o gün *Lokal*'de oldukça büyük bir kalabalığın toplandığını anlamıştı.

Merdiven altında, üç kişi hararetli hararetli İspanyolca ya da İtalyancaya benzemeyen bir dille konuşuyorlardı. Bunlar, inançlı üç Esperanto'cuydu. Aralarından biri Lozan Üniversitesi profesörlerinden Charpentier idi ve devrimci çevrelerde oldukça yaygın *Leman'lı Esperantocu* dergisini yönetiyordu; o gün Janotte'un

konferansını dinlemek üzere gelmişti. Dünyadaki bütün ulusların başta gelen ihtiyacının evrensel bir dil olduğunu ileri sürmek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Ona göre, ulusal dillere yardımcı olarak Esperanto'nun kabul edilmesi, insanlar arasındaki maddi ve manevi değiş-tokuşları kolaylaştıracaktı. Bu görüşünü savunurken Descartes'ın yüce otoritesine sığınmaktan hoşlanırdı. Descartes, özel bir mektubunda *"Öğrenilmesi, konuşulması ve yazılması kolay ve daha da önemlisi düşünmeye yardımcı..."* bir dilin bulunması dileğini açıkça ileri sürmüştü.

Jacques üç kişinin elini sıkarak merdivenden çıkmaya başladı. Monier, sahanlıkta yere çömelmiş, *Vorwärts** gazetesinin bir koleksiyonunu düzene sokmaya çalışıyordu. Mesleği kahvehane garsonluğuydu. Aslında, her mevsim her saatte kolalı gömlek üstüne, önü değirmi, açık bir yelek giyerdi ama, mesleğinde seyrek olarak çalışırdı. Her ay bir birahanede, açıktan bir haftalık işle yetiniyordu; böylece, kazandığı boş zamanın tümünü "Devrim'e" veriyordu. Bütün işleri coşkuyla görürdü: Ortalığın temizliği, alışveriş, teksir, dergilerin bir araya getirilip düzene sokulması gibi.

Girişteki, kapısı ardına kadar merdivene açık odada, Alfreda ile Paterson, pencerenin önünde durmuş, konuşuyorlardı. İngiliz'in yanında (Jacques bunu çoktan fark etmişti) genç kadın sessiz yardımcı rolünü bırakıyor, belki sıkılganlığından başka yerde gizlediği bir "kişilik" bulmuş gibi görünüyordu. Alfreda koltuğunun altında Meynestrel'in çantası, başını eğmiş, Paterson'a elindeki broşürden bir parçayı okuyordu. İngiliz, dudaklarının arasında pipo, dalgınca dinliyordu genç kadını. Bir yandan da kitaba eğilen yüzünü, alnına dökülen siyah saçını, kirpiklerinin yanağına vuran gölgesini, esmer teninin görülmemiş parlaklığını seyre dalmıştı. Şüphesiz şöyle diyordu içinden: "Bunun bir resmini yapabilsem..." İkisi de önlerinden geçen Jacques'ı görmemişlerdi.

İkinci odaya, buranın gediklileri dolmuştu. Kapının yanında Boissonis Baba, göbeğini butlarının üstüne yerleştirmiş oturuyordu. Mithœrg, Guérin ve dükkâncı Şarşovski çevresinde toplanmışlar, ayakta onu dinliyorlardı.

Boissonis sözüne ara vermeden Jacques'ın elini sıktı:

"Evet, ama... neyi ispatlar bu?... Hep aynı şey: Başkaldırmadaki

---

* Sosyalistlerin gazetesi. (ç. n.)

dinamizm yetersizliğini... Neden: Düşünce zayıftı!" İki eli dizlerinde, gövdesini arkaya devirerek gülümsedi.

Her gün *Lokal*'e ilk gelenlerdendi. Tartışmaya bayılırdı. Fransız'dı Boissonis Baba. Bordeaux Fakültesi'nde tabiat bilimleri profesörüydü. Antropoloji alanındaki araştırmaları sonunda antropososyolojiyle uğraşmaya başlamıştı. Derslerindeki atılganca sözleriyle üniversitede kuşku uyandırmıştı. Bunun üzerine oradan ayrılarak Cenevre'ye yerleşti. Kocaman kafası ve küçücük yüzüyle acayip bir görünüşü vardı Boissonis'in. Çıplak kafası, sarkık yanakları, kat kat gerdanı yüzünün çevresinde gereksiz bir et yığını meydana getirmişti ve bunun ortasındaki daracık yere sıkışmıştı yüzü. İyilik ve şeytanlık okunuyordu pırıl pırıl gözlerinde. Kısa, hep bir şey koklar gibi kanatları açık bir burun, her an gülümsemeye hazır kalın dudaklar. İri adamın bütün canlılığı, bu soluk yağ çölünün ortasında kaybolmuş bir vahayı andıran küçücük canlı maskede toplanmış gibiydi.

"Söyledim, yine de söylüyorum" diye konuşmaya koyuldu yeniden, dilini oburca dudaklarında gezdirerek. "Mücadeleyi önce felsefe cephesine taşımak gerek!"

Mithœrg gözlüğünün gerisinde gözlerini devirdi, bu düşünceye katılmadığını anlatmak istiyordu. Saçları büsbütün kabarmış başını sallayarak, "Eylem ile düşünce bağlı kalmalıdır birbirine!" dedi.

"Bakın, on dokuzuncu yüzyılda Almanya'da olup bitenlere..." diye söze başladı Şarşovski.

Boissonis Baba parmaklarıyla, butlarında trampet çalarak, "Çok doğru"..." dedi, haklı çıktığı için keyfinden gülüyordu: "Örneğin, Almanya'yı ele alalım..."

Jacques onun ne söyleyeceğini önceden biliyordu. Yalnız, bir satranç tahtasındaki piyonlar gibi itirazların ve kanıtların yeri değişirdi.

Odanın ortasında, Zelavski, Périnet, Saffrio ve Skada bir dörtlü küme olmuş, ayakta ateşli ateşli konuşuyorlardı. Jacques yanlarına geldi.

"Kapitalist sistemde her şey birbirine zincirleme bağlanmıştır!" diyordu Zelavski; kenevir renginde sarkık bıyıklı bir Rus'tu bu.

"İşte bunun için de beklemek yeterlidir, azizim Sergey Pavloviç" diye mırıldandı kelimelerin üstünde dura dura Yahudi Skada. "Burjuva dünyası kendiliğinden yıkılacak..."

Skada, Anadolu'dan gelme, ellisinde bir Yahudi'ydi. Gözleri çok miyoptu, soluk renkli, karga burnuna teleskop mercekleri gibi kalın camlı bir gözlük oturtmuştu. Çirkindi: Yumurta biçimi kafasına yapışık kısa saçları, kocaman kulakları vardı. Ama düşünceli bakışlarında derin bir şefkat okunuyordu bu adamın. Fakir denebilecek, kıt kanaat bir ömür sürüyordu. Meynestrel Skada'ya, "Asyalı düşünür" diyordu.

"E, nasılsın bakalım?" diye bağıran birinin kalın sesi duyuldu ve Jacques'ın omuzuna hamal eli gibi iri bir el indi. "Hava sıcak, ha?"

Quilleuf'tü gelen. Arkadaşlarıyla tokalaşıp selamlaştı. "E, nasılsın bakalım?"

Hiçbir zaman âdet olduğu üzere "Ya sen?" diye sormaz, "Hava sıcak, ha?" derdi. Yaz, kış hiç değişmezdi bu. (Cümleyi değiştirmeyi düşünmesi için sokakta kar olması gerekirdi.)

"Yıkılış belki uzak, ama ka-çı-nıl-maz" diye tekrarladı Skada. "Zaman bizim lehimize işliyor. İşte bunun için gözümüz arkada kalmadan ölebiliriz..." Gevşemiş, sarkık gözkapakları kapandı, dudaklarında kimseye yönelmemiş ama kesin inancını yansıtan bir gülümseme belirdi.

Jean Périnet sık sık kararlı bir edayla başını sallayarak onaylıyordu onu:

"Evet zaman işliyor... Her yerde! Fransa'da bile."

Anlaşılır bir şekilde, çabuk çabuk ve bağırarak konuşuyordu. Büyük bir saflıkla aklından ne geçerse söylerdi. Parisli şivesi, bu kozmopolit topluluğun havasına eğlenceli bir şeyler katıyordu. Yirmi sekiz, okuz yaşlarındaydı. Tam bir Parisli işçi tipiydi: Canlı bakışlar, ince bir bıyık, alaycı bir burun, temiz ve sağlıklı bir görünüş. Saint-Antoine Mahallesi'ndeki bir mobilya yapımcısının oğluydu. Henüz delikanlıyken bir kadın macerası yüzünden ailesinden ayrılmıştı. Yoksulluk çekmiş, anarşistlerin çevresine girmiş, hapis yatmıştı. Bir kavga yüzünden Lyon polisi peşine düşünce, sınırı geçip İsviçre'ye sığındı. Jacques çok severdi Périnet'yi. Olur olmaz her şeye gülmesi, alayları, yabancıları uzaklaştırmıştı biraz kendisinden. Onlardan söz ederken, "Conki-kirik...", "Makarnacı...", "Biracı..." demesine içerliyorlardı en çok. Ama o bunda hiçbir kötülük görmüyordu: "Didon" demiyorlar mıydı kendisine de?

Sözlerinin doğruluğunu ona da onaylatmak istermiş gibi

Jacques'a döndü. "Fransa'da, hatta sanayi ve patron çevrelerinde yeni nesil olayların nasıl evrileceğini anladı. İşin iç yüzünü, elindeki yağlı kuyruğu sonsuza kadar tutamayacağını biliyor, bundan başka anlıyor artık toprağın, madenlerin, fabrikaların, büyük şirketlerin, taşıtların, yani her şeyin mutlaka halkın, emekçilerin eline geçeceğini... Gençler biliyor bunu. Değil mi Thibault?"

Zelavski ile Skada sanki bu sorunun son derece çabuk çözümlenmesi gerekiyormuş da pek önemli bir karara varacaklarmış gibi, ne düşündüğünü öğrenmek üzere hemen Jacques'a doğru döndüler. Jacques gülümsedi. Elbette, toplumdaki değişime onlardan az önem verdiği için değildi, ama bu konuşmaların yararlılığına onlar kadar inanmıyordu.

"Doğru" dedi. "Sanırım birçok Fransız burjuva gencinin kapitalizmin geleceğine olan inancı için için sarsılmıştır. Sistemden yararlanıyorlar hâlâ. Ömürleri boyunca da bunun böyle sürüp gideceğini umuyorlar, ama artık 'vicdanları rahat' değil... Hepsi bu kadar. Yalnız, duruma bakarak silahı elden bırakmaya hazır oldukları sonucunu çıkarmayalım. Tersine, ayrıcalıklarını canla başla savunacaklarına inanıyorum. Hâlâ ayaklarını sıkı basıyorlar yere! Her şeyden önce sömürdükleri zavallıların sessizce boyun eğişinden yararlanmaktalar! İnsanı şaşırtan bir durum bu!"

"Hem sonra" dedi Périnet, "bütün kilit noktaları onlar ellerinde tutuyor."

Jacques devam etti: "Bu yerleri gerçekten ellerinde bulundurmakla kalmıyorlar, şimdilik buna hakları da var bir ölçüde... Çünkü, nereden bulunacak..."

"*Bir Proleter'in Anıları!*" diye kükredi birden Quilleuf. *Lokal*'in kitaplığını yönetmekle görevli olan Şarşovski'nin, odanın dip tarafındaki masasının önünde durmuştu. Dükkâncı Rus her akşam gazeteleri, dergileri, yeni çıkan kitapları sergilerdi. İki büklüm duran adamın ensesi ile, kahkahayla gülerken sarsılan geniş omuzları görülüyordu yalnız.

Jacques, cümlesini tamamladı: "... Bu günden yarına bunların yerini alabilecek, yetişmiş, uzmanlaşmış adamlar nereden bulunacak? Neden güldün Sergey?"

Zelavski, bir dakikadan beri Jacques'ı alaylı ama sevgi dolu bir bakışla süzüyordu. Hafif hafif başını sallayarak, "Her Fransız'ın içinde yalnız tek gözüyle uyuyan bir şüpheci yatar..." dedi.

Quilleuf birden sırtını döndü, küme küme toplanmış olanları şöyle bir gözden geçirdikten sonra gelip Jacques'ın karşısına dikildi. Elindeki ciltli, yepyeni kitabı sallayarak:

"*Emile Pouchard: Bir Proleterin Çocukluk Anıları*... Nedir bu, ha?"

Gözlerini açarak gülüyor, yanağından kan damlayan yüzünü uzatarak, ötekileri güldürmek için aşırı derecede komik bir tiksintiyle herkesin tek tek yüzüne bakıyordu.

"Al sana yitmiş bir arkadaş daha!... 'Sorunları' olan beş para etmez biri... Kötü edebiyatını proletaryanın önüne seren bir yazar bozuntusu, değil mi ha!"

Ona kâh "Hatip" kâh "Kunduracı" derlerdi. Güney Fransa'da doğmuştu. Yıllarca ticaret gemilerinde tayfalık ettikten, bütün Akdeniz limanlarında belki yirmi çeşit iş yaptıktan sonra Cenevre'ye düşmüştü. Küçük kunduracı dükkânı işsiz militanlarla dolup taşardı. Bunlar *Lokal*'in kapalı olduğu saatlerde, kışın ateş, yazın soğuk meyan kökü şerbeti, her mevsimde de bol bol tütün ve nutuk buluyorlardı burada.

Güneylilere gözgü tatlı sesinde sürükleyici bir şeyler vardı Quilleuf'ün; içgüdüsüyle bundan yararlanmayı bilirdi. Genel toplantılarda, iki saat içi içine sığmayarak oturduktan sonra, toplantının sonunda birden kürsüye fırlar, yeni bir şey söylemeden, sadece başkalarının düşüncesine o çağlayan halindeki konuşmasının büyüsünü katarak birkaç dakika içinde herkesin onayını kazanır, en ince fikirli konuşmacıların elde edemediği bir çoğunluk sağlayarak önergeleri oylatırdı. İşin güç tarafı bundan sonra artık çözülen dilini durdurmaktı. Bir kez aşka geldi mi, sesinin ahengine de kapılarak, içinden fışkırdığını duyduğu lakırdı selini salona boşaltırken öylesine keyiflenirdi ki bir türlü doyamazdı buna.

Elindeki kitabın sayfalarını karıştırıyor, iri işaret parmağını satırların üstünde gezdirerek, heceleyen bir çocuk gibi, bölüm başlıklarını okuyordu:

"*Aile Yaşantısının Sevinçleri... Yuvanın Sıcaklığı*... Ah hergele!"

Kitabı kapattı. El topu oynayan biri gibi, dizlerini büküp kolunu sallayarak kitabı masanın üstüne kadar fırlattı. Yeniden Jacques'a dönerek, "Bak hele!" dedi. "Ben de yazmak isterim anılarımı... Neden yazmayacakmışım! Hem öyle aile sevinçleri tatmışımdır ki ben! Öyle çocukluk anılarım var ki! Böyle anıları olmayanlara aktarabilirim bunları!"

Gürültülü sesini duyan başkaları da birer ikişer çevresinde toplanmışlardı. "Hatip"in abartmaları bu dört duvar arası tartışmalarının üstünden neşeli bir hava estirmekteydi.

Gözlerini kısarak dinleyicilerini süzdü. Sonra, bir sır veriyormuş gibi, sesini kısıp çok ustaca anlatmaya koyuldu:

"Marsilya'nın Estaque Mahallesi'ni herkes bilir değil mi? Hah, işte Estaque'taki daracık bir sokağın sonunda oturuyorduk biz. İkisi birden şunun yarısı kadar iki oda. Biri de penceresiz... Babam sabah ayazında mumla kalkardı, beni de çekip çıkarırdı kardeşlerimle büzülüp yattığımız paçavraların içinden; *neden* dersen, kendisi uyandığı zaman kimsenin kestirmesini istemezdi de ondan. Akşamleyin geç vakit, zom olmuş gelirdi; rıhtımlarda fıçı yuvarlamaktan bitkin düşerdi zavallı. Hep hasta olan annem düğüm üstüne düğüm basardı elindeki birkaç paraya. Bizim gibi o da titrerdi babamın karşısında. Bütün gün dışarıda kalır, şehirdeki evlerde çalışırdı... Ben, ilk peydahlanan olmak onuruna ermiş bulunduğum için öteki üç küçükten sorumluydum. Ama basardım köteği yumurcaklara, görecektiniz! *Neden mi?* Zırlamaları bitip tükenmez, burunlarından akan sümük eksik olmaz, ha babam didişirlerdi de ondan... Günde bir öğün olsun sıcak yemek yüzü gördüğümüz yoktu! Bir dilim ekmek, bir soğan, on iki tane kadar zeytin, arada bir de bir parça domuz yağı. Ne güzel bir şey yediğimiz olurdu ne güzel bir söz işittiğimiz, ne de bir eğlence. Bütün gün sokaklarda sürter, derede bulunmuş çürük bir portakal için sille tokat dövüşürdüm... Kaldırımda ayak üstü, ellerinde bir bardak beyaz şarap, deniz kestanesi yiyerek keyif çıkaran tuzu kuru adamların attıkları kabukları koklardım... Daha on üç yaşımdayken kız peşinde koşmaya başlamıştım boş arsalardaki tahta perdelerin ardında... Ah, hergele! İşte benim aile sevinçlerim! Soğuk, açlık, haksızlık, imrenme, başkaldırma... Beni bir demircinin yanına çırak vermişlerdi, kıçıma tekme indirirdi herif para yerine. Kızgın demirden ellerim yanar, kellem kavrulurdu ocağın karşısında. Kollarım kopardı körüğü işletmekten!..." Sesini yükseltmişti. Keyif ve meydan okuma zevkiyle titriyordu bu ses. Çabucak, dinleyicilerini şöyle bir gözden geçirdi ve sözünü şöyle bağladı: "İşte benim de anlatacak çocukluk anılarım var!"

Jacques, Zelavski'nin gözlerinin neşeyle parladığını gördü. Rus, elini hafifçe Quilleuf'e doğru kaldırarak, "Parti'ye nasıl girdin?" diye sordu.

"Eski hikâye" dedi Quilleuf. "Askerliğimi deniz eri olarak yaptım. Şanslıymışım, benim odada iki arkadaş vardı. Hani *bilgili* tiplerdi bunlar. Propaganda yapıyorlardı. Okumaya, dünyada olup bitenleri öğrenmeye başladım. Başkaları da vardı benim gibi. Birbirimize kitap veriyor, tartışıyorduk. Yetiştiriyorduk kendimizi... Altı ayda anlaşmış, bir küme oluvermiştik. Ayrılırken oradan, anlamıştım insan olduğumu..."

Sustu. Dalgın, gözlerini bir noktaya dikerek ekledi: "Tam bir küme olmuştuk... Hepsi de *sıkı* adamlardı. Ne oldular şimdi? *Anılarını* yazmıyor bunlar." İçeriye giren iki genç kadına doğru dönerek, çapkınca, "Nasıllar güzellerim, hava sıcak, ha?" diye bağırdı.

Yeni gelen bu iki İsviçreli kadın arkadaşa yer vermek için halka genişletildi. Anais Julian ve Emilie Cartier idi bu gelenlerin adları. Biri ilkokul öğretmeniydi, öteki Kızıl Haç'ta hastabakıcılık yapıyordu. Aynı evde oturuyor ve toplantılara çoğu kez birlikte geliyorlardı. Anais, öğretmen olanı, birkaç dil biliyor ve gazetelerde yabancı dillerden çevirdiği devrimci yazıları yayımlatıyordu.

Ayrı tipteydiler. Küçüğü, Emilie, ufak tefek, esmer, tombul bir şeydi; başından hiç çıkarmadığı mavi ipek eşarbı, pembe beyaz bir İngiliz *baby*'sininkini andıran yüzüne çok yakışıyordu. Her zaman güler yüzlü, azıcık da cilveliydi; hareketleri canlıydı, kendisine takılan oldu mu taşı gediğine kordu hemen; ama sözleri ısırıcı değildi. Hastaları bayılırlardı Emilie'ye. Quilleuf de babaca şakalarla takılırdı ona. Görülecek bir ciddilikle, "Hiç de güzel değil ama zavallıcık, *alımlı*!" derdi.

Anais de esmerdi arkadaşı gibi, kırmızı yanaklıydı, at kafasına benziyordu başı, asık yüzlüydü biraz. İkisi de dengeli insanlar oldukları izlenimini veriyorlardı, hissedilir bir yüreklilik vardı hallerinde: Özü sözüne uygun olmanın ve her zaman olduğu gibi görünmenin insana verdiği bir soyluluktu bu.

Konuşma yeniden başlamıştı.

Derin düşünceli Skada adaletten söz ediyordu: "... İnsan her zaman daha fazla adalet yaratmalıdır çevresinde" dedi vaaz verir gibi, dinleyeni saran tatlı bir sesle. "İnsanlar arasında barışı kökleştirmek için gereken budur, gereken bu!"

"Kıyak laf ettin!" diye bağırdı Quilleuf. "Şu senin adalet için varım ben de! Diyecek yok buna... Ama pek de güvenmemeli buna

dünyada barışı hâkim kılmak için. Adalete düşkün birinden daha didişken, daha kavgacı bir adam olamaz!.."

Jacques'ın yanı başında duran küçük Vanheede, "Sevgisiz hiçbir şey kalıcı olmaz" diye mırıldandı. "Sevgisiz hiçbir şey ömürlü olmaz... Barış inançtan doğar... İnançtan ve insan sevgisinden doğar." Birkaç saniye kımıldamadan durdu, sonra dudaklarından muammalı bir gülümsemeyle uzaklaştı.

Jacques yavaş sesle konuşarak geçen Paterson ile Alfreda'yı gördü. Meynestrel'in bulunduğu odaya doğru gidiyorlardı. Genç kadın İngiliz'in yanında minnacık görünüyordu. Paterson uzun gövdesini eğerek, ağzında pipo, yürüyordu. İnce ve tertemiz tıraşlı yüzü, ne kadar eski de olsa, iyi bir terzi elinden çıktığı belli olan elbisesiyle bütün arkadaşları arasında daha bakımlı görünüyordu. Alfreda geçerken, Jacques'ın da içinde bulunduğu kümeye o derin bakışıyla baktı. Zaman zaman, o anda olduğu gibi, onu kahramanca bir maceraya sürükleyecekmiş gibi görünen bir kıvılcım yanıp sönüyordu bu bakışta.

Paterson, Jacques'a gülümsedi. Kendisini daha da genç gösteren canlı, mutlu bir hali vardı.

Yarım paket kadar tütünü Jacques'a uzatarak, "Richardley verdi bunun hepsini bana" diye bağırdı yaramaz bir çocuk gibi. "Sen de bir sigara sar, Thibault!.. İstemiyor musun?.. Pişman olursun..." Piposundan derin bir nefes çekti, dumanını büyük bir hazla burnundan salıverdi: "İnan bana, dost, çok nefis bir şey bu tütün..." Bunu bozuk bir İngiliz şivesiyle söylemişti.

Jacques gülümseyerek baktı arkalarından. Sonra, düşünmeden onların girip gözden kayboldukları kapıya doğru yürüdü. Ama eşikte durup pervaza yaslandı.

Meynestrel'in kuru, kestirip atan, cümlelerinin sonunda alaylı bir titreşimle uzayan sesini duydu:

"Şu sizin reformlarınıza prensip bakımından *hayır* demiyorum elbet! Reformlar için mücadele belki bazı ülkeler açısından bir kavganın hareket noktası olabilir. Proletaryanın durumunun düzelmesi, belirli bir ölçüde, yaşama düzeyini yükselterek, devrimci eğitimini artırır. Ama, 'reformist'leriniz, amaca ulaşmak için reformların *tek* yol olduğunu düşünmektedirler. Bu, birçok yoldan sadece *biri*dir! Reformcularınız sosyal güvenlik kanunları ile ekonomi alanında elde edilen kazançların, proletaryanın iyi bir

yaşama düzeyine erişmesiyle birlikte zorunlu olarak dinamizmini de artıracağını sanmaktadırlar... Orası belli olmaz... Bunlar reformların, proletaryanın bir işaretiyle siyasal iktidarı avucunun içine alacağı günü getireceğine de inanıyorlar. Orası belli olmaz!... Sancı çekmeden çocuk doğurulmaz!"

"Şiddetli buhran olmadan, *Wirbelstrum** olmadan devrim olmaz!" diyen bir ses duyuldu. (Bunu söyleyenin Alman şivesinden, Mithœrg olduğunu anlamıştı Jacques.)

Meynestrel sözüne devam ederek, "Reformcularınız fena halde yanılıyor" dedi. "Çifte bir yanılgı içindeler: Birincisi, proletaryayı olduğundan daha güçlü sanıyorlar; ikincisi, sermayeyi olduğundan daha güçsüz sanıyorlar. Proletaryanın saldırıya geçip iktidarı ele almak için ne yeterli bir bütünlüğü ne yeterli sınıf bilinci var. Sermayeye gelince... Reformcularınız bazı ödünler vermekle, birbiri ardınca gelecek reformlarla kendisini kemirtip tüketmelerine sermayenin sonuna kadar seyirci kalacağını sanıyor. Saçma! Sermayenin devrime karşı çıkmadaki kararlılık ve direnme gücü sapasağlamdır. Makyavel'ce yollara başvurarak karşı saldırıya hazırlanmaktadır. Kendisini partinin yöneticileriyle uzlaştıran, emekçiler arasında ayrım meydana getirerek işçi sınıfını bölen reformlara razı olmakla ne yaptığını bilmiyor mu? Ve de bunun gibi... Elbette, sermayenin kendi içinde son derece bölünmüş olduğunu biliyorum, ayrıca biliyorum ki bazı görünüşlere rağmen, kapitalist düzenin çelişkileri gittikçe artmaktadır! Bu da iktidarı elinden alınmadan bütün kozlarını oynayacağını düşünmemiz için yeterlidir. *Bütün kozlarını!* Bunlardan, haklı ya da haksız, en çok önem verdiklerinden biri de savaştır! Sosyal alanda kaybettiklerini bir anda ele geçirmesine yarayan savaş! Proletaryayı bölüp yok etmeyi sağlayan savaş!.. Birincisi, bölmek: Çünkü proletarya henüz bütünüyle vatanseverlik duygularına kendisini kaptırmaktan uzak değil; savaş proletaryanın milliyetçi kesimi ile Enternasyonal'e bağlı olanlarını karşı karşıya getirir. İkincisi, yok etmek: Çünkü cephenin iki yanında da emekçilerin büyük çoğunluğu savaş meydanında ölecektir. Geride kalanlara gelince... Yenik düşen ülkedekiler ruhça çöküntüye uğrar, savaşı kazanan ülkedekiler ise kolayca felce uğratılır, uyutulur..."

---

* Kasırga. (ç. n.)

VI

"Ah şu Quilleuf!" dedi Jacques'ın yanında duran Sergey Zelavski.

Jacques'ın öteki arkadaşlarından ayrıldığı görerek oraya gelmişti. Her zamankinden daha dalgın görünüyordu.

"Şu çocuklukta olmuş şeyler, nasıl kalıyor bizde, çok tuhaf! Değil mi?" dedi. Sonra, "Peki Thibault nasıl oldu da..." az kalsın "devrimci oldun" diye soracakken duraksadı. "Nasıl geldin bizimle?" dedi.

"A, ben mi?" diye Jacques hafifçe gülümseyip omuzunu silkerek cevap vermekten kaçındı.

"Ben" diyerek hemen sözü kaptı Zelavski; kendinden söz edebilme mutluluğuna eren çekingen bir insanın heyecanıyla yeniden konuşmaya başlamıştı, "Liseden kaçtığım günden beri olayların nasıl birbirini kovaladığını iyi biliyorum... Sanırım daha önceden hazırlanmıştım... Bendeki ilk sarsıntı çok daha önceleri, küçük bir çocukken olmuştu."

Başını önüne eğmiş, parmaklarını birbirine geçirip ezerek, ellerine bakıyordu konuşurken. Elleri biraz tombul ve beyazdı, dört köşeydi küt parmaklarının uçları. Yakından bakılınca yüzünün nazik derisinin, şakaklarına doğru, gözlerin çevresinde hafifçe kırıştığı görülüyordu. Karga burundu. Kanatları yapışık gibi duran bu uzun burnun bir gemi pruvasınınkini andıran hareketini kaşlarının eğriliği ve alnının geriye doğru basık oluşu daha belirgin hale getirmişti. Az rastlanır uzunluktaki sarı bıyıkları floştan, tel tel camdan ya da bilinmeyen tüy gibi hafif bir maddeden yapılmıştı sanki: Rüzgârda, bazı Uzakdoğu balıklarının dumanımsı bıyıkları gibi, tül hafifliğiyle savruluyordu.

Jacques'ı yavaşça iterek odanın dip tarafına, dergilerin konulduğu masanın kenarına kadar götürdü. Onlardan başka kimse yoktu orada.

"Ben" diye yeniden konuşmaya başladı. "Babam, Grodnia'dan altı fersah uzaklıktaki aile arazisinde kurduğu fabrikayı yönetiyordu. Çok iyi hatırlıyorum her şeyi... Ama biliyor musun hiç düşünmüyorum bunları." Başını kaldırıp yumuşak bakışıyla Jacques'ı süzdü. "Neden bu akşam hatırladım acaba?"

Jacques, kendisine anlatılanları, sabırla, ciddiyetle ve karşısındakinin sözünü kesmeden dinlerdi. Bunun için kendisine yakınlık gösterirlerdi. Zelavski gülümseyerek:

"Eğlenceli şeyler değil mi bütün bunlar?.. Büyük evi ve bahçıvan Foma'yı hatırlıyorum. Sonra işçilerin oturduğu küçük köyü, ormana girerken... Şimdi çok iyi hatırlıyorum, küçüktüm; annemle birlikte her yıl tekrarlanan bir törendeydik bir gün; galiba babamın doğum günüydü. Tören fabrikanın avlusunda yapılıyordu. Babam tek başına bir masanın önünde ayakta duruyordu; bir tepsinin içinde bir yığın ruble vardı. Bütün işçiler birbiri ardınca, iki büklüm, babamın önünden geçiyorlardı sessizce. Babam her birine bir ruble veriyordu. Onlar da birer birer elini öpüyorlardı onun... Evet, işte o zamanlar böyleydik Rusya'da. Hiç kuşkusuz bugün bile, şu 1914 yılında, birçok ilde böyle olmaktadır... Babam iri yarı, geniş omuzlu bir adamdı. Dimdik dururdu her zaman, korkardım ondan; işçiler de korkuyordu belki... Hatırlıyorum şimdi, saat on yemeğinden sonra, babam antrede ceketini sırtına geçirirken ve takkesini giyerken, bir çekmecede duran tabancasını sokardı cebine. Şöyle birden daldırırdı cebine. Sonra, eline içi kurşunlu kalın bastonu almadan hiç çıkmazdı evden. Öyle ağırdı ki kaldıramazdım ben bu bastonu; ama babam fiyytt... ıslık çalarak çevirirdi parmaklarının arasında..." Bu ayrıntıları hatırlarken, keyiflenmiş gülümsüyordu. "Çok kuvvetli adamdı babam" dedi kısa bir süre durduktan sonra. "Bu yüzden ondan korkuyordum, bunun için de seviyordum kendisini. Bütün işçiler de benim gibiydi. Korkuyorlardı ondan. Sertti, despottu, zalimdi de diyebilirim. Ama yine de seviyorlardı kendisini; kuvvetliydi çünkü. Hem sonra adaletliydi, acımasızdı ama çok adaletliydi!"

Zelavski yeniden durdu, bir şeyden tasalanmışçasına. Ama Jacques'ın dikkatle dinlemekte oluşu güven vermişti ona, anlatmaya devam etti:

"Sonra günün birinde her şey alt üst oldu; eve üniformalı adamlar girip çıkıyorlardı. Babam yemeğe gelmemişti. Annem sofraya oturmak istemedi. Kapılar vurularak kapanıyor, hizmetçiler koşuşuyorlardı koridorlarda. Annem üst katın penceresinden ayrılmıyordu... Grev, çatışma, 'Polis ateş açtı' gibi laflar geliyordu kulağıma... Sonra birden aşağıdan bağrışmalar duyuldu. Başımı merdivenin iki parmaklığı arasına soktum, aşağıya bakınca çamura ve kara bulanmış uzun, pis bir sedye gördüm. Sedyenin üstünde, bir de ne göreyim? Ceketi yırtılmış, başı açık babam yatıyordu... Babam ufalmış, kıvrılmış, bir kolu sarkıyordu. Bağırmaya başladım. Başıma

bir peşkir attılar ve beni evin ta öteki köşesinde kutsal resim karşısında dua edip çene çalan hizmetçi kadınların arasına bıraktılar... Sonunda anlamıştım ben de... İşte işçiler, hani şu babamın önünde iki büklüm olmuş bir rubleye el açan işçiler... Eh, el öpmekten ve rubleye el açmaktan bıkmışlardı artık... Makinaları kırmışlar, daha güçlü olmuşlardı o gün, babamdan daha güçlü. Evet işçiler!"

Zelavski gülümsemiyordu artık. Parmaklarıyla uzun bıyıklarının ucunu sıvazlıyordu. Jacques'ı ciddi bir tavırla süzdü:

"İşte o gün dostum, her şey değişiverdi benim için: Artık babamdan yana değildim, işçilerden yanaydım... Evet, o gün... O gün anladım iki büklüm olmuş bir halkın, dimdik duruşunun ne kadar büyük, ne kadar güzel olduğunu!"

"Babanı öldürdüler mi?" diye sordu Jacques.

Zelavski, afacan bir çocuk gibi kahkahayla güldü:

"Hayır, hayır... Sadece bir iki bere, morartı... Yalnız, bundan sonra fabrikayı yönetmedi artık. Fabrikaya dönmedi bir daha, eve kapandı. Votkaya verdi kendisini, yine anneme, hizmetçilere, köylülere eziyet ediyordu... Beni şehirdeki liseye verdiler. Eve gelmiyordum hiç... İki üç yıl kadar sonra annem dua etmek ve yasa bürünmek gerektiğini, çünkü babamın öldüğünü yazdı." Yeniden ciddileşmişti Zelavski. Kendi kendine konuşur gibi, şunu ekledi sözlerine: "Ama, ben dua etmiyordum artık... Kısa süre sonra da kaçtım..."

Birkaç dakika konuşmadılar.

Jacques önüne bakıyordu. Birden kendi çocukluğunu hatırladı. Üniversite Sokağı'ndaki evleri gözünün önüne geldi; halılardan, duvar kâğıtlarından yayılan kokuyu, akşamleyin okuldan gelince duyduğu, babasının çalışma odasının o kendine özgü ılık havasını yine duyar gibi oldu... İhtiyar Matmazel de Waize'i ayağını sürüyerek koridorlarda dolaşırken, Gise'i, afacan Gise'i, o vefalı kara gözleriyle yeniden görüyordu... Okulu, sınıfları, teneffüse çıktığı saatler gözünün önünde canlandı. Daniel'le arkadaşlarını, öğretmenlerin kuşkularını, çılgınca Marsilya'ya kaçışlarını, sonra Antoine'la eve dönüşünü, babasının, antredeki avizenin altında sırtında redingotla kendisini bekleyişini hatırladı... Sonra o lanetli günler, yetiştirme yurdu, hücresi, göz altında gardiyanla gezintileri... Omuzlarının arasından bir ürperti geçti. Başını yukarı kaldırdı, derin bir soluk aldı, çevresine bakındı.

"Bak!" diye bağırdı Zelavski, oturdukları köşeden fırlayıp sudan çıkmış bir köpek gibi silkinerek, "Prezel geliyor!"

Ludwig Prezel ve kız kardeşi Cœcilia içeriye girmişlerdi. Orayı pek iyi bilmeyen yeni gelmiş kimseler gibi, öbek öbek toplanıp konuşanlar arasından kendilerine yol açmaya çalışıyorlardı. Jacques'ı görünce ellerini havaya kaldırdılar, telaşsızca ona doğru yürüdüler.

Aynı boydaydı bu iki kardeş, ikisi de esmerdi ve şaşılacak kadar benziyorlardı birbirlerine. Kısa ve kalın boyunlarının üstündeki kocaman kafaları, durgun ama çizgileri belirgin yüzleriyle Antik Çağ tiplerini andırıyorlardı. Doğuştan olmaktan çok, belirli bir taslağa göre bir heykelci elinden çıkmış gibiydi başları: Alınla burun göz çukurlarının hizasında hiçbir girinti yapmadan dümdüz iniyordu. Bakışları, bu heykel donukluğundaki yüzleri aydınlatmıyordu: Ludwig'in gözleri, kız kardeşinin hiçbir insanca duygu okunmayan gözlerinden biraz daha canlı ve parlaktı.

Cœcilia, "Dün geldik" dedi.

Jacques ellerini sıkarak, "Münih'ten mi?" diye sordu.

"München'dan, Hamburg'tan, Berlin'den."

"Geçen ay da İtalya'daydık, Milano'da" diye ekledi Prezel.

Bu sırada oradan geçen, ufak tefek, esmer, çarpık omuzlu bir adam durdu, yüzü aydınlanmıştı:

"Milano'dan mı?" diye sordu, iri dişlerini göstererek sırıttı: "*Avanti*'deki arkadaşları gördün mü?"

"Elbette..."

Cœcilia başını çevirdi:

"Oralı mısın sen?"

İtalyan birkaç kez başını sallayarak evet dedi.

Jacques adamı tanıttı:

"Saffrio yoldaş."

Saffrio en azından kırk yaşında vardı. Ufak tefek, küt yapılı, hafifçe çarpıktı. Kadife bakışlı, güzel kara gözleri aydınlatıyordu yüzünü.

"Sizin partinizi 1910'dan önce tanımıştım" dedi Prezel. "En zavallı partilerden biriydi; ama şimdiki Kızıl Hafta grevlerini düzenliyor! İnanılmaz bir gelişme!"

"Evet! Ne kuvvet! Ne cesaret!" diye bağırdı Saffrio.

Prezel tumturaklı bir sesle yeniden konuştu:

"İtalya şüphesiz, Alman sosyal demokrasisinin örgütleme metotlarından çok örnek almıştır. Bunun için İtalyan işçi sınıfı bugün iyi toparlanmıştır ve disiplinlidir: Gerçekten önde koşmaya hazır! Hele köy proletaryası her yerdekinden daha güçlü orada."

Saffrio keyfinden gülmeye başlamıştı:

"Mecliste elli iki milletvekili var bizden! Hele basınımız! *Avanti*'miz! Kırk beş binden fazla basılıyor her sayısı! Ne vakit bizdeydin?"

"Nisanda ve mayısta, Ancona Kongresi için gitmiştim."

"Serrati'yi, Vella'yı tanıyor musun?"

"Serrati, Vella, Bacci, Moscallegora, Malatesta..."

"Peki, büyük Turati'mizi?"

"*Ach!* Reformistin teki değil mi o?"

"Ya Mussolini? Reformist değil o! Sağlamdır! Tanır mısın onu?"

Prezel, "Evet" demekle yetindi. Bunu söylerken hafifçe dudak bükmüştü ama Saffrio görmedi.

İtalyan yeniden söze başladı:

"Lozan'da beraber oturduk, Benito ile ben. Memlekete dönmek için af çıkmasını bekliyordu... Ne vakit İsviçre'ye gelse bana uğrar. Bu kış da..."

"*Ein Abenteuer*"* diye mırıldandı Cœcilia.

"O da Romagna'lı benim gibi" dedi Saffrio. Bunu söylerken gözünün içi gülüyordu; övünçle oradakilerin yüzüne baktı. "Romagna'lı kendisi, çocukluk arkadaşıyız onunla, kardeş gibiyiz... Bizim evden altı kilometre ötede meyhane işletirdi babası... Çok iyi tanırdım onu... Romagna'lı ilk Enternasyonalistlerdendi! Kara cübbelilere, milliyetçilere veriştirirken dinlemeliydin onu meyhanesinde! Nasıl da öğünürdü oğluyla! Şöyle derdi: 'Günün birinde Benito ile istersek rejime bağlı hergeleleri ezer geçeriz!' Gözleri de parlardı tıpkı Benito'nunkiler gibi... Ne keskindi bakışları Benito'nun! Değil mi?"

Cœcilia Jacques'a dönerek, *"Ja, aber er gibt ein wenig an"* diye mırıldandı. Gülümsedi bunun üzerine Jacques.

Saffrio suratını astı:

"Ne dedi Benito için?"

"Dedi ki, *er gibt an*... Göz boyuyor biraz, gösterişi seviyor..." diye açıkladı Jacques.

---

* Maceracı biri. (ç. n.)

"Mussolini ha?" diye bağırdı Saffrio. Genç kıza gözlerinden ateş saçılarak baktı. "Hayır! Mussolini sağlamdır! Su katılmamış bir sosyalisttir! Hep krallığa, milliyetçiliğe karşı! Kilise'ye de! Büyük bir *condottiere** bile denebilir!... Her zaman da olumlu, gerçekçi... Önce eylem, sonra doktrin!.. Gerçek bir devrim öncüsü... Forli'de grev sırasında görmeliydin onu, sokakta, mitinglerde, her yerde! Hem de ne konuşur ya! Boş nutuk çekmez hiç! 'Şunu yapın! Bunu yapın!' Bir treni durdurmak için raylar söküldüğü zaman nasıl keyiflenmişti! Trablus seferine karşı verilen mücadele, gazetesi sayesinde mümkün oldu! İtalya'da kavgamızın ruhudur o! *Avanti*'de her gün yığınlara devrimci *furia*'yı** aşılayan odur! Kral hükümetinin ondan büyük düşmanı yok! Sosyalizm bizde, birden böyle güçlendiyse, Benito'nun eylemiyle oldu bu! Evet! Bu ay, bu çok iyi görüldü... Kızıl Hafta! Nasıl da yakaladı fırsatı!.. Ah, *per Bacco*, yalnızca gazetesinde söylediklerine kulak verselerdi eğer! Birkaç gün içinde alevler içinde kalacaktı İtalya! İş *Confederazione*'si, korkmasaydı ve grevi kırmasaydı, iç savaş başlamış demekti, krallığın yıkılmaya başlaması demekti bu! İtalyan devrimi olacaktı bu!.. Memlekette yoldaşlar bir akşam Cumhuriyeti ilan ettiler! Evet, evet!" İsteyerek, sırtını Cœcilia ile Prezel'e dönmüştü. Jacques'la konuşuyordu. Yeniden gülümsedi, sonra tatlı sert bir sesle, "Başkalarının söylediklerine inanma sakın Thibault!" dedi.

Omuzlarını hafifçe kaldırarak iki Alman kardeşe selam vermeden yürüdü gitti.

Kısa bir süre konuşulmadı.

Alfreda ile Paterson, Meynestrel'in bulunduğu salonun kapısını açık bırakmışlardı. Pilot görülmüyordu; sesini hiç yükseltmezdi ama zaman zaman bir şeyler söylediği duyuluyordu.

"Ya peki, sizde işler iyi gidiyor mu?" diye Prezel'e sordu Zelavski.

"Almanya'da mı? Her zamankinden iyi!"

"Bizde" dedi Cœcilia, "yirmi beş yıl önce, sadece bir milyon sosyalist vardı. On yıl önce iki milyon. Ama bugün dört milyon!"

Telaşsız, adeta dudaklarını kımıldatmadan söylemişti bunu. Ama konuşurken o iri gözlerini Jacques'la Rus'un yüzüne dikiyordu. Jacques ona bakarken Homeros'un İuno'su, *inek gözlü Hera*'yı

---

* Orta Çağ'da İtalya'da komutan. (ç. n.)

** Coşku, heyecan. (ç. n.)

düşünüyordu. Uzlaştırıcı bir sesle, "Şüphesiz böyle" dedi, "Sosyal demokrasi yirmi beş yıldır büyük bir yapıcı çaba gösterdi. Liderlerinin gösterdiği örgütleyici dehanın eşine az rastlanır... Yalnız ne var ki Alman partisinde devrimci ruh –nasıl demeli bilmem– biraz gevşiyor mu acaba, diye düşünüyor insan... Gerçekten, yalnızca *örgütlenmeye* dönük bu çaba yüzünden.

Prezel yanıt verdi:

"Devrimci ruh mu?.. Hayır, hayır: İçini ferah tut! Önce örgütlenmek gerek, güçlü olmak için!.. Bizde yalnız ideoloji değil, gerçekçilik de var. Bu da en iyi şey!.. Şu son yıllarda, 1911 ve 1912'de demek istiyorum, Avrupa'da barış korunmuşsa, kimin sayesinde? Bugün de uzun bir süre için Avrupa'da büyük bir savaşın önlendiği görülüyorsa kimin sayesinde olmuştur bu? Alman proletaryasının! Herkes biliyor bunu. Sosyal demokrasinin yapıcı çabası demiştin. Sandığından da çok. Anıtsal bir kuruluş bu. Gerçekten devlet içinde devlet oldu. Ama nasıl? Daha çok parlamentodaki çalışmalarımızla. Reichstag'ta etkimiz gün geçtikçe artıyor. Eğer yarın pangermanistler Agadir'deki* gibi bir harekete kalkışırlarsa, karşılarında sadece Treptower Parkı'nda gösteri yapan iki yüz bin kişiyi değil, Reichstag'taki tüm sosyalist milletvekillerini bulacaklar, protestocu olarak! Onlarla birlikte ülkemizin tüm solunu!"

Sergey dikkatle dinliyordu:

"Bununla birlikte, yeni silahlanma kanununa *olumlu oy* verdi milletvekilleriniz!"

Cœcilia işaretparmağını havaya kaldırarak, "Pardon" dedi. Kardeşi sözünü kesti: "*Ach!* Taktiği anlamak gerek Zelavski!" Bunu gülümseyerek ve yukarıdan bakarcasına söylemişti. "Burada birbirinden tamamıyla ayrı iki şey var: Birincisi *die Militärvorlage*, silahlanma kanunu, öteki ise *die Wehrsteuer*, bu askerî kanunu gerçekleştirmek için ödenek veren kanun. Sosyal demokratlar silahlanma kanununa önce *olumsuz oy* verdiler; sonra Reichstag'ta silahlanma kanunu onlarsız oylanınca, ödenek kanununa *olumlu oy* verdiler. İşte buydu güzel taktik... Neden mi? Çünkü bu yeni kanun *Reich*'ın hayatında yepyeni, bizim için çok önemli bir şeydi de ondan: Büyük zenginliklerden İmparatorluk adına alınan vası-

---

* Agadir, Fas'ta bir liman. Almanya 1911'de uyruklarını koruma bahanesiyle buraya bir savaş gemisi göndermişti. Sonradan Fransa ile yapılan bir antlaşmayla, Kongo'ya girme koşuluyla, Fransa'nın Fas üzerindeki egemenliğini kabul etti. (ç. n.)

tasız bir vergiydi! E, fırsatı kaçırmamak gerek! Çünkü bu, proletarya için yeni bir sosyal zaferdi!.. Anladın mı şimdi? Milletvekillerimizin *Militarismus* karşısında sıkı durduklarının bir başka kanıtı olarak şunu söyleyebilirim ki Şönsölye'nin emperyalist dış politikasına her seferinde daima oybirliğiyle karşı çıkmaktadırlar!"

"Doğru" diye onayladı Jacques. "Bununla birlikte..." Biraz duraksadı.

"Bununla birlikte?" diye Zelavski, merakla sordu.

"Bununla birlikte?" dedi Cœcilia da.

"Peki... Söyleyeyim... Berlin'de Reichstag'taki sosyalist milletvekillerinizle tanışmak fırsatını bulmuştum. Bana öyle geldi ki militarizmle mücadeleleri platonik olmaktan öteye geçmiyor... Liebknecht'ten söz etmiyorum elbet, ama ötekiler... Bunların çoğu, kötülüğün köküne kadar inmekten, Alman halk yığınlarının askerlikle ilgili şeyler karşısındaki boyun eğme eğilimiyle açıkça savaşmaktan hoşlanmıyor gibi... Bana öyle geliyor ki –nasıl demeli bilmem– bu milletvekilleri de korkunç derecede *Alman* gibi geldi bana... Proletaryanın tarihsel görevine inandıklarına şüphe yok; ama özellikle *Alman* proletaryasının tarihsel görevine inanıyorlar! Enternasyonalizmlerini ve antimilitarizmlerini Fransa'dakiler kadar ileriye götürebilmiş değiller."

"Elbette" dedi Cœcilia, bunu söylerken gözkapakları kapanmıştı bir an.

"Elbette" diye tekrarladı Prezel, sesinde saldırganca bir üstünlük havası vardı.

Zelavski atıldı:

"Sizin burjuva demokrasileriniz, sosyalistleri parlamentoya alıyor, zira biliyorlar ki hükümette yer alan bir sosyalist hiçbir zaman gerçekten tehlikeli bir sosyalist değildir..." Bunları bıyık altından gülümseyerek söylemişti.

Odanın öteki ucunda oturan, Mithœrg, Şarşovski ve Boissonis Baba kalkıp onların yanına geldi.

Coecilia ve Ludwig onlarla tokalaştı.

Zelavski gülümsemeye devam ediyor, bir yandan da hafifçe başını sallıyordu. "Biliyor musun, ne düşünüyorum?" dedi bu sefer Jacques'a dönerek. "Bence halk yığınlarını köleleştirmek için, sizin demokrasileriniz, cumhuriyetleriniz, parlamentolu krallıklarınız, hiç de böyle görünmeden, belki de şu bizim yüz kızartıcı çarlığımız kadar korkunç ve kurnaz birer alet..."

Bu sözleri duymuş olan Mithœrg:

"Bu konuda Pilot'un hakkı var; geçen akşam, 'Demokrasiye karşı kan dökünceye kadar savaş, devrimci eylemin ilk işi olmalıdır!' demişti!"

"Pardon" diyerek Jacques karşı çıktı bu söze: "Önce Pilot yalnızca Rusya'yı kastetmişti, Rusya'daki devrimi... Dediği de şu: Rusya'da devrim bir burjuva demokrasisiyle başlamamalıdır, daha ilk anda bir işçi sınıfı devrimi olmalıdır... Hem sonra abartmayalım: Yine de bir demokrasi içinde faydalı işler yapılabilir... Jaurès gibi bir adam... Sosyalistlerin Fransa'da ve daha çok Almanya'da elde ettikleri..."

"Hayır" dedi Mithœrg. "Önce devrim, sonra bir demokrasi içinde kurtuluş! Fransa'da liderler yarı burjuvalaştı. Gerçekten katıksız devrim anlayışını yitirdiler!"

"Şu yan tarafta neler anlatıldığına kulak verelim" diye kurnazca göz kırparak konuşmayı kesti Boissonis, açık duran kapıyı göstererek.

Prezel, "Meynestrel orada mı?" diye sordu.

"Sesini duymuyor musun?" dedi Mithœrg.

Susup kulak kabarttılar. Kelimeleri tane tane söyleyerek konuşan Meynestrel'in tekdüze belirgin sesi duyuluyordu.

Zelavski, Jacques'ın koluna girmişti:

"Haydi biz de gidip dinleyelim..."

VII

Jacques gelip Vanheede'nin yanında durdu. Belçikalı, ellerini kavuşturmuş, gözleri yarı kapalı, sırtını Monier'nin eski bildirileri koyduğu tozlu rafa dayamış, oturuyordu.

"Bana kalırsa" dedi Trauttenbach –genellikle Berlin'de oturan fakat sık sık Cenevre'ye gelen, kızıla çalan sarı saçlı bir Alman Yahudisi– "Legal yollardan iyi bir şeyler yapabileceğinize inanmıyorum. Çekingen aydınların yolu bu!"

Kendisini onayladığını bildiren bir işaret yapmasını umarak Meynestrel'e baktı. Fakat, oradakilerin ortasında, Alfreda'nın yanında oturan Pilot, gözünü uzaktaki bir noktaya dikmiş, iskemlesinde sallanıyordu.

"İki şeyi birbirinden ayırt etmeliyiz" dedi Richardley. Siyah

saçları arkaya taranmış, iri yarı bir delikanlıydı bu. (Üç yıl önce bu kozmopolit küme onun çevresinde toplanmıştı. Meynestrel gelinceye kadar kümeye can veren oydu. Pilot'un üstünlüğü karşısında geriye çekilmiş ve o zamandan beri akıllıca ve bağlılıkla onun yardımcısı rolünü oynamaktaydı.) "Ne kadar ülke varsa verilecek o kadar cevap vardır... Fransa gibi, İngiltere gibi bazı demokratik ülkelerde devrimci hareketin legal yollardan ilerlediğini kabul etmeliyiz... Geçici olarak!" Konuşurken hep sivri, iradeli çenesini uzatırdı. Tıraşlı yüzü, beyaz alnını çerçeveleyen siyah saçlarıyla sevimli görünürdü ilk bakışta. Siyah kehribarı andıran gözlerinin bakışında tatlılık yoktu, ince dudaklarının köşeleri bir bıçak izi gibi çizikti, hoş olmayan bir kuruluk vardı sesinde.

Şarşovski, "Güçlük, hangi anda legal eylemden şiddet ve ayaklanma eylemine geçmek gerektiğini kestirmekte" dedi.

Skada karga burnunu havaya kaldırdı:

"Buhar çok kuvvetli gelince semaverin kapağı kendiliğinden fırlar!"

Ötekiler kahkahalarla, kaba kahkahalarla güldüler. Vanheede "Yamyam gülüşü" derdi arkadaşlarının böyle gülüşleri için.

Quilleuf, "Bravo Asyalı!" diye bağırdı.

Boissonis, dilini pembe dudaklarında gezdirerek:

"Kapitalist ekonomi siyasal iktidara hâkim oldukça halkın demokratik özgürlükleri elde etmek için ileri sürdüğü istekler hiçbir zaman ilerletmez gerçek dev..."

"Elbette!" diye kesip attı Meynestrel, yaşlı profesöre bakmadan.

Bir an sessizlik çöktü.

Boissonis yeniden konuşmak istedi:

"Tarihe bakın... Neler olmuş... bir hareketin..."

Bu sefer Richardley sözünü kesti:

"E, evet tarih... Tarih bize bir devrimin ne vakit patlak vereceğini *önceden* kestirme olanağını verir mi? Hayır! Günün birinde semaver atar... Halkın gücündeki dinamizmi bütün açıklığıyla önceden kestirmek mümkün değildir."

Meynestrel, "Orası belli olmaz!" diye karşı çıktı.

Sustu. Ama onu dinlemeye alışık olanların hepsi konuşmaya hazırlandığını anlamışlardı.

Toplantılarda, sessizce düşüncesini oluşturur, uzun süre tartışmalara karışmazdı. Zaman zaman konuşmaları, muammalı bir

"Orası belli olmaz!"la keser, ya da dalgınca ama konuşanı susturan bir "Elbette" dökülürdü ağzından. Bunu başka biri söylese gülünç bir etki yapardı. Fakat Pilot'un keskin bakışı, sesindeki sertlik, bu irade, bu düşünce gücü kimseyi gülümsemeye sevk etmiyor, sert hareketlerine içerleyenleri bile dikkatle dinlemeye zorluyordu.

"Ayrı şeyleri birbirine karıştırmamalı..." diye açıkladı birden. "*Ne demek önceden kestirmek?* Bir devrim önceden kestirilebilir mi? Ne demek bu?"

Herkes onu dinliyordu. Meynestrel hasta bacağını uzattı, öksürdü. Bir yırtıcı kuş pençesini andıran ve çok kere, görünmeyen bir topu tutuyormuş gibi parmakları bükük duran eliyle sakalını sıvazladı, sonra göğsüne yasladı:

"*Devrim* ile *ayaklanmayı* karıştırmamalı. *Devrimle, devrim durumunu* karıştırmamalı... Her *devrim durumu* zorunlu olarak *devrimi* doğurmaz. Bir *ayaklanmayı* doğurmuş olsa bile... Örnek: 1905'te Rusya'da. Önce devrim durumu; ardından ayaklanma, devrim değil." Birkaç saniye gözü daldı. "Richardley, 'önceden kestirme' dedi. Ne demek bu? Bir durumun *devrime* dönüşeceği anı önceden kesin olarak kestirmek güç şey. Bununla birlikte, işçi sınıfının eylemi, devrim *öncesi* bir duruma etki yaparak, devrimci bir durumu oluşturabilir, çabuklaştırabilir. Ama, gerçekte devrimin patlak vermesine sebep olan, hemen her zaman, kendisinin dışında meydana gelen beklenmedik, kestirilemeyen bir olaydır. Yani bunun tarihi önceden saptanamaz demek istiyorum."

Dirseğini Alfreda'nın oturduğu iskemlenin arkalığına dayadı, yüzünü yumruğuna yasladı. Bir dakika kadar, o sihirbaz gözleri uzak bir noktaya dikildi.

"Olayları olduğu gibi gözden geçirmeli. Gerçekte, pratikte olduğu gibi." (Sert, keskin bir sesle söylerdi bu "pratik" sözcüğünü.) "Örnek: Rusya... Daima örnekleri göz önünde tutmalı! Olayları! Bize ancak bu, bir şeyler öğretebilir. Konumuz matematik değil. Devrim alanı hekimlik alanı gibidir: Teori vardır, sonra pratik vardır. Bir de başka bir şey: Sanat... Geçelim..." (Durdu, konudan ayrılmasını onun hoş karşılayacağını bilerek bir an gülümsedi Alfreda'ya.) "1904'te Rusya'da, Mançurya savaşından önce, devrim öncesi durum vardı. Öyle bir devrim öncesi durum ki devrim durumunu getirebilirdi! Ama nasıl? Nasıl olacağı kestirilebilir miydi? Hayır. Birçok çıban patlayabilirdi. Toprak sorunu vardı.

Yahudi sorunu vardı. Doğuda Rus-Japon karşıtlığı vardı. Hangi beklenmedik olayın, devrim öncesi durumu, devrim durumuna dönüştüreceği keşfedilemezdi... İşte birden o beklenmedik olay meydana geldi. Bir avuç maceracı – spakülatörden oluşan bir saray meclisi, Çarı etkileyerek dışişleri bakanının bile haberi olmadan Uzakdoğu savaşına sürükledi. Kim önceden kestirebilirdi bunu?"

"Rusya ile Japonya arasında Mançurya'da süregelen rekabetin, önüne geçilmez biçimde bir çatışmaya neden olacağı önceden kestirilebilirdi" diye Zelavski yavaşça bu görüşe karşı çıktı.

"Ama kim bu çatışmanın 1905'te patlak vereceğini söyleyebilirdi? Hem de Mançurya yüzünden değil de Kore yüzünden olacağını?.. İşte *yeni unsur*'a bir örnek... *Devrim öncesi durumu, devrim durumuna* dönüştüren olaya... Rusya'da bu savaşın, bu bozguların olması gerekliydi... İşte bundan sonradır ki durumun devrim durumuna dönüştüğü ve *ayaklanmaya* kadar vardığı görüldü. Ayaklanma –ama devrim değil!– işçilerin devrimi değil! Neden? Çünkü, *devrim durumundan* ayaklanmaya geçme başka, *ayaklanmadan devrime* geçmek başkadır... Öyle değil mi kızcağız?" diye ekledi yavaşça.

Konuşurken, birkaç kere, başını eğip düşüncesini anlamak için genç kadının yüzüne bakmıştı. Kimseye bakmadan sustu. Sanki söyledikleri üzerinde düşünmüyordu; içine gömülmekten hoşlandığı doktrin dünyasına dalmış gibi bir hali vardı. Bu öyle bir dünya idi ki, orada hiçbir zaman teori ile gerçek'i, devrimci ülkü ile şu ya da bu durum arasındaki ilişkiyi gözden uzak tutmazdı. Bakışlarını bir noktaya dikti. Böyle anlarda, bütün canlılığı kara gözlerinde yanan alevde yoğunlaşırdı sanki; pek az insanca olan bu bakışta, durmadan yanan bir ateş, varlığını tüketiyor, bu adamın kendi hayat özüyle beklendiği düşüncesini veriyordu onu görenlere.

Devrimden çok devrim teorileriyle ilgilenen Boissonis Baba sessizliği bozdu:

"Evet! İyi! Tamam! Devrim öncesi durumdan, devrim durumuna geçişi önceden kestirmek güç... Ama, ama... bu durum yaratılmışsa, devrim önceden kestirilemez mi?"

"Önceden kestirmek!" diye canı sıkılmışçasına sözünü kesti Meynestrel. "Önceden kestirmek... Önemli değil o kadar önceden kestirmek... Önemli olan bu bir devrim durumundan devrime geçişi hazırlamak, çabuklaştırmaktır! Burada her şey *sübjektif* faktöre,

liderlerin ve devrimci sınıfın devrimci eylem yeteneğine bağlıdır. Bu yeteneği de bizler, öncü olarak yetişmiş olanlar, her yola başvurarak en yüksek noktasına götürmeliyiz. Bu yetenek yeterli olduğu zaman, işte o zaman devrime geçiş hızlandırılabilir. O vakit olaylar yönetilebilir. İşte, evet, isterseniz, *önceden kestirilebilir*!"

Bu son cümleleri bir solukta, öylesine çabuk söylemişti ki, yabancıların çoğu kavrayamamıştı. Meynestrel sustu. Başını hafifçe arkaya devirdi, dudaklarında bir gülümseme belirip kaybolurken, gözlerini kapattı.

Ayakta duran Jacques pencerenin yanında boş bir iskemle görerek gidip oturdu. (Böyle dirsek dirseğe oturmaktansa kaçıp teması kesmeden biraz uzakta bulunarak kendine hâkim olduğu zaman, topluluğun hayatına daha iyi katılmakla kalmıyor, arkadaşlarına daha çok bağlanıyor, onlara karşı daha kardeşçe bir duygu besliyordu.)

İskemlesine iyice yerleştikten sonra kollarını kavuşturdu, başını duvara yasladı, etrafındakilere dalgınca göz gezdirdi, bir dakika kadar süren bir gevşeklikten sonra yine Meynestrel'e döndü. Oradakilerin her birinin duruşu ayrıydı, ama hepsi de ne kadar can kulağıyla dinliyorlardı... Bütün varlıklarıyla devrim idealine bağlı olan bu insanları öyle seviyordu ki... Hepsinin mücadeleyle, baskılardan kaçmakla geçen hayatlarını ayrıntılarıyla biliyordu. İdeolojik bakımından bazılarıyla hemfikir değildi, bazı anlayışsızlıklar, kabalıklardan üzüntü duyduğu olurdu. Ama yine de seviyordu onları; çünkü tertemiz insanlardı hepsi de. Sonra, onlar da kendisini sevdikleri için övünç duyuyordu: Aralarındaki ayrılığa bakmadan seviyorlardı onu, çünkü onlar da kendisinin "tertemiz" olduğunu hissediyorlardı. Birden içini dolduran bir heyecanla gözleri buğulandı. Şimdi onları tek tek görmüyor, ayırt edemiyordu birbirinden. Şu birkaç dakikada, Avrupa'nın dört bucağından gelme bu kanun kaçağı insanlar, ezilen, ama köleleştirildiğinin bilincine ererek başkaldıran ve bütün gücünü, yeni bir dünyayı kurmak için birleştiren insanlığın imgesi gibi görünmüştü gözüne.

Pilot'un sesi sessizliğin ortasında yükseldi:

"Rus örneğine dönelim: Bu büyük deneyime. Her zaman ona dönmeli... 1904'te, Doğu bozgunundan sonra, ertesi yıl devrim öncesi durumun, devrim durumuna dönüşeceği kestirilebilir miydi? Hayır!.. 1905'te bir kere bu devrim durumu olayların etkisiyle

yaratıldıktan sonra, devrimin, emekçilerin devrimi olacağı kestirilebilir miydi? Hayır! Hele başarı kazanabileceği... Objektif koşullar mükemmeldi, duruma uygundu, ama sübjektif koşullar yetersizdi... Olayları hatırlıyor musunuz? Çok güzel objektif koşullar! Askerî bozgun, siyasal buhran, kıtlık, vs... Isı çok çabuk yükseliyor: Genel grev, köylülerin ayaklanması, *Potemkin*'in başkaldırması, Moskova'daki Aralık ayı ayaklanması... Peki neden *devrim* yine *de devrim durumundan* fışkıramadı? Sübjektif koşulların yetersizliğinden, Boissonis! Hiçbir şey ayarlanmamıştı da ondan! Gerçek bir devrim idaresi yoktu! Liderler kesin yolu gösterecek berrak düşünceden yoksundu! Aralarında anlaşma yoktu! Ne hiyerarşi ne disiplin! Liderlerle halk yığınları arasında yeterli bir bağıntı kurulmamıştı! Ve özellikle işçi kesimi ile köylü kesimi arasında birlik yoktu: Köylülerde hiçbir güçlü devrim hazırlığı yoktu!"

Zelavski, "Ama yine de mujikler..." diyecek oldu.

"Mujikler ha? Evet. Köylerinde harekete geçtiler biraz; derebeylerinin çiftliklerini işgal ettiler, şurada burada bir şatoyu yaktılar. Doğru! Peki ama işçilere karşı yürümeyi kim kabul etmişti? Mujikler değil mi? Moskova sokaklarında devrimci işçileri vahşice katleden alaylar kimlerden oluşuyordu? Mujiklerden, sadece mujiklerden!.. Sübjektif faktörün eksikliği!" diye sert bir sesle tekrarladı. 1905'te olup bitenleri hatırlayın; sosyal demokrasi saflarında teorik tartışmalarla nasıl vakit kaybedildiğini hatırlayın... Liderler varılacak hedefler üzerinde anlaşmamışlardı, hareketin bütününü kapsayan bir taktik plan üzerinde anlaşmaya varmış değillerdi. Öyle ki Petersburg'taki grevler budalaca durduruldu... Tam Moskova'daki ayaklanma başladığı sırada. Öyle ki posta ve demiryolu grevleri aralık ayında sona erdi. Oysa böyle olmasaydı, hükümet, ulaşım kesilmiş olacağından ordu birliklerini Moskova'ya gönderip ayaklanmayı bastıramayacaktı. İşte şimdi neden 1905 Rusyası'nda, devrimin..." Çok kısa bir duraksamadan sonra başını Alfreda'ya doğru çevirdi ve çabuk çabuk "... devrimin, önceden başarısızlığa *mahkûm* olduğu anlaşılıyor!" diye mırıldandı.

Dirseklerini dizlerine dayayarak oturan Richardley, eğilmiş parmaklarıyla oynarken başını kaldırdı, hayretle, "Önceden mi mahkûmdu?" diye sordu.

Meynestrel, "Evet, öyle!" dedi.

Bir süre konuşulmadı. Sonra Jacques, oturduğu yerden:

"Peki ama, eylemleri sonuna kadar götürmek yerine, daha iyi olmaz mıydı..."

Meynestrel, Alfreda'ya baktı; Jacques'a bakmadan gülümsedi. Skada, Boissonis, Trauttenbach, Zelavski, Prezel, Jacques gibi düşündüklerini belli eden hareketler yapmışlardı.

Jacques:

"Çar, Anayasayı kabul ettiğine göre, daha iyi olmaz mıydı..."

"... geçici olarak burjuva partileriyle anlaşmak" diye tamamladı Boissonis.

Prezel de şunu ekledi:

"... Rus sosyal demokrasisini metotlu bir şekilde örgütlemek için bundan yararlanmak."

Zelavski alçak sesle bu görüşe karşı çıktı:

"Hayır, Rusya Almanya değil. Bence Lenin haklı!"

"Hiç de değil!" diye Jacques bağırdı. "Plehanov haklı! Ekim Anayasası'ndan sonra *"silaha sarılmamak"* gerekirdi... Hareket durdurulmalıydı! Elde edilen pekiştirilmeliydi!"

"Halk yığınlarının cesaretini kırdılar!" dedi Skada. "Nedensiz yere cana kıydılar."

"Doğru" diye yeniden söze başladı Jacques. "Birçok acıları önlemiş olurlardı... Boşuna çok kan aktı!.."

"Orası belli olmaz!" dedi sert bir sesle Meynestrel.

Artık gülümsemiyordu.

Herkes susup dikkat kesilmişti.

"Başarısızlığa mahkûm muydu hareket?" diye yeniden söze başladı, kısa bir duraklamadan sonra. "Evet, hem de daha Ekim ayında!.. Ama boşuna mı aktı kanlar? Yo, hayır!.."

Ayağa kalkmıştı. Konuşmaya başladıktan sonra hiç böyle yapmazdı. Pencerenin yanına gitti, dalgın dalgın dışarıya baktı, sonra hızla Alfreda'nın yanına geldi:

"Aralık ayaklanması, iktidarın ele geçirilmesiyle sonuçlanamazdı, kabul! İktidar ele geçirilebilecekmiş gibi hareket edilmemesi için bir neden mi bu? Elbette değil! Önce, devrimci güçlerin ne kadar etkili olduğu denenmeden anlaşılamaz. Plehanov haksız. Ekimden sonra *silaha sarılmak* gerekliydi. Kan akması gerekliydi!.. 1905 bir aşamadır. Zorunlu bir aşama: Tarihsel bir aşama. Bu, Komün'den sonra ve daha geniş bir ölçüde emperyalist savaşı, sosyal devrime dönüştürmek için girişilmiş ikinci harekettir. Akan kanlar boşuna

akmadı! 1905'e kadar Rus halkı, hatta işçileri Çar'a inanıyordu. Adını söylerken istavroz çıkarıyorlardı. Ama Çar, halka, emekçilere ateş açtırdıktan sonra birçok mujik bile, Çar'dan ve yönetici sınıflarından hiçbir şey beklenemeyeceğini anladı. Böylesine mistik, böylesine geri bir ülkede sınıf bilincini geliştirmek için kan akması gerekliydi... Hepsi bu kadar değil. Başka bir görüş açısından, teknik, devrim tekniği açısından da bu deneyimin son derecede önemi var. Liderler bu hareket içinde daha önce eşine rastlanmamış bir ders aldı. Bu, belki ileride görülecektir!"

Hep ayaktaydı, gözleri parlayarak, her sözcüğünü bir el işaretiyle destekliyordu. Bir kadın bileği kadar inceydi bilekleri; eğilip bükülmeleri, parmaklarıyla yaptığı dolambaçlı hareketlerle Doğu'yu, Kamboçya dansözlerini, yılan uyutan Hinduları hatırlatıyordu.

Alfreda'nın omuzunu okşadıktan sonra oturdu. "Bu, belki ileride görülecek" diye tekrarladı. "Bugünkü Avrupa, 1905 Rusya'sı gibi, açık seçik bir devrim öncesi durumundadır. Kapitalist dünyanın çelişkileri Avrupa'yı kaynatıyor için için. Görülen refah aldatıcıdır... Ama yeni olay, ne zaman, nasıl ortaya çıkacak? Nasıl bir şey olacak? Ekonomik kriz mi? Siyasal kriz mi? Savaş mı? Bir devletin içinde meydana gelecek bir devrim mi? Ne zaman, nasıl oluşacak devrim durumu?.. Aşk olsun bunu *önceden* görene! Kaldı ki pek önemli değil bu. Önemli olan o gün *hazır olmak*tır! 1905 Rusyası'nda işçi sınıfı hazır değildi. Bunun için başarısızlığa uğradı. Avrupa'daki işçi sınıfı hazır mı? Liderleri hazır mı? Hayır!.. Enternasyonal'in içindeki fraksiyonlar arasında yeterli bir dayanışma var mı? Hayır! İşçi liderleri arasında etkinlik sağlayacak bir birlik var mı? Hayır!.. Bütün ülkelerdeki devrimci güçler sıkı bir biçimde bir araya gelmedikçe devrimin zafere ulaşması mümkün mü?.. Evet, bir *Uluslararası Büro* kurdular. Ama nedir bu? Bir haberleşme örgütünden başka bir şey değil. Şu, *Emekçiler Merkez Yönetim* organının çekirdeği bile değil. Oysa, bunsuz aynı zamanda ve kesin hiçbir eylem gerçekleşemez!.. Ya Enternasyonal? İşçi sınıfının manevi birliğinin bir belirtisi. Bu da bir şey değil... Ama gerçek örgütünün kurulması gerek. Her şey yeniden yapılacak! Enternasyonal, etkinliğini nasıl gösteriyor? Kongrelerle!.. Kongreleri kötüleyecek değilim: 23 Ağustos'ta Viyana'da olacağım... Ama, aslında bir şey beklememeli kongrelerden!.. Örnek: Basel, 1912. Balkan Savaşı'na karşı çok büyük gösteriler yapıldı elbette! Sonuç ne oldu? Büyük

bir coşkunluk içinde çok güzel kararlar onaylandı. Çok güzeldi bu kararlar; özellikle sorunu geçiştirmek bakımından! Ve kararlarında 'Genel Grev' sözcüğü bile vardı! Tartışmaları hatırlayınız. Bu grev sorununu, *pratik* bir problem olarak, duruma ve her ülkeye göre ayrı biçimde ortaya konulacak bir problem olarak *temelden* incelediler mi? Savaş olması halinde şu ya da bu ülke işçilerinin olumlu davranışı ne olacaktı?.. Savaş mı? Bir genel kavram. İşçi sınıfı? Başka bir genel kavram... Bu genel kavramlar üzerinde bizim liderler, kürsüde iyilik ve kötülük üzerine vaaz veren papaz gibi, hatiplik numaraları yapıyorlar. İşte vardığımız nokta! Enternasyonal, bir bayram sevinci havasına bürünüp kaldı! Doktrinle, kitlelerin devrim bilinci, gücü ve heyecanı arasında bir kaynaşma başlangıcı bile görülmedi!"

Bir süre sustu. Düşünceli düşünceli, "Her şeyi yeniden yapmak gerek!" diye mırıldandı. "Her şeyi. Emekçilerin hazırlanması çok büyük ve bağlantılı bir çabayı gerektirmektedir, şimdiye kadar pek az şey yapıldı bu konuda. Viyana'da da söyleyeceğim bunu. Her şeyi yeniden yapmak gerek!" diye alçak sesle tekrar etti. "Öyle değil mi. Kızcağız?" dedi sonra da.

Hafifçe gülümsedi. Sonra, halka olup kendisini dinleyenlere bir göz gezdirdi, alnı kırıştı:

"Örnek: Nasıl oluyor da Enternasyonal'in hâlâ bir aylık, hatta haftalık gazetesi yok? Her dilde yazılan ve bütün ülkelerin bütün işçi örgütlerinin ortaklaşa yararlanacağı bir *Avrupa Bülteni* yok? Kongrede söyleyeceğim bunu... Bu, liderler için, bütün ülkelerde aynı soruları soran milyonlarca emekçiye aynı zamanda, birbirine uygun cevaplar vermek için en iyi araçtır. Böylece, militan olsun olmasın, bütün emekçilere dünyanın politik ve ekonomik durumu hakkında en iyi şekilde doğru bilgiler verilmiş olur. Bu, şimdiki durumda, işçide, dünya işçilerine bağlılık duygusunu daha çok geliştirmenin en iyi yoludur: Motala'daki bir metal işçisinin ya da Liverpool'daki bir liman işçisinin, Hamburg'da, San Francisco'da ya da Tiflis'te meydana gelen bir grevi, kendi işleriymişçesine karşılamalarını sağlar! Her işçi, her köylü cumartesi akşamı işten dönünce, masasının üstünde bulduğu bir gazeteyi eline alacak ve o anda dünyanın her tarafındaki bütün emekçilerin de bu gazeteyi ellerinde tuttuklarını bilecek; bu gazetedeki haberleri, istatistikleri, bildirgeleri, gündemleri okuyacak ve bunların kendisi gibi

kitle bilincine sahip olan dünyanın her tarafındaki emekçilerce okunduğunu bilecek. Böyle bir gazetenin, *çok değerli* ve büyük bir eğitici gücü vardır! Hükümetler üzerindeki etkisini hesaba..."

Son sözcükleri o kadar çabuk söylemişti ki pek iyi anlaşılamadı. Konferans vermeye gelmiş olan Janotte'un yanında birkaç arkadaşıyla odaya girdiğini görünce hemen durdu.

Lokal'in gediklileri Pilot'un o akşam başka bir şey söylemeyeceğini anladı.

VIII

Jacques, Janotte'u tanımıyordu. Alfreda'nın anlattığına tıpatıp benzemekteydi. Modası geçmiş siyah elbisesi içinde, azıcık cakalı bir hali vardı. Bodur, eğilip bükülerek yürüyüşü, bir arma üzerindeki masal aslanının yelesini andıran bembeyaz saçlarının çerçevelediği yüzünün resmî ifadesine pek uygun düşmüyordu.

Jacques yerinden kalkmıştı. Tanıştırılma gürültülerinden yararlanarak kalabalık arasından sıyrılıp dip taraftaki çalışma odasına girdi, Meynestrel'i bekledi.

Gerçekten de Pilot, çok geçmeden geldi. Her zamanki gibi, Alfreda yanındaydı.

Konuşmaları kısa sürdü. Meynestrel, Guittberg-Tobler dosyasından suçlamayla ilgili beş altı kâğıdı birkaç dakikada bulup çıkardı, Jacques'a verdi. Bunlara, Hosmer'e verilmek üzere kısa bir yazı ekledi. Sonra, soruşturmanın nasıl yapılacağı konusunda genel nitelikte bir iki pratik öğütte bulundu.

Daha sonra kalkarken, "Şimdi, kızcağız, yemeği hazırlayalım" dedi. Alfreda çevik bir hareketle dağınık kâğıtları toplayıp çantaya yerleştirdi.

Meynestrel Jacques'ın yanına geldi, bir an yüzüne baktı. Az önceki konuşmalarından bambaşka, dostça bir sesle, yavaşçacık sordu:

"Keyifsiz görünüyorsun bu akşam biraz, iyi değil misin?"

"Hayır, çok iyiyim."

"Viyana'ya gitmek canını sıkmıyor ya?"

"Tersine. Neden sordunuz?"

"Az önce seni kaygılı gibi görmüştüm de..."

"Yo, hayır..."

"Biraz, yabancı bir yere gitmenin üzüntüsü..."

Jacques cevap vermeyerek gülümsedi.

"Yabancı yere gitmek" diye tekrarladı. Omuzları bezginlikten hafifçe çöker gibi olmuştu, gülümsemiyordu artık. "Öyle günler oluyor ki insan neden olduğunu bilmeden yabancı yerde olmanın üzüntüsünü duyuyor içinde... Siz de duyuyorsunuz herhalde bunu, Pilot?"

Meynestrel, cevap vermeden iki adım atarak kapıya geldi, genç kadının hazır olup olmadığını anlamak için dönüp arkasına baktı. Kapıyı açıp Alfreda'ya yol verdi. İşte o vakit, Jacques'a baktı, hafifçe gülümseyerek çabuk çabuk, "Elbette... Ben de duyarım bunu... Ben de..." dedi.

Lokal boşalmıştı. Monier, iskemleleri sıralayarak ortalığa biraz çeki düzen vermeye çalışıyordu. (Cumartesi ve pazarları, toplantı genellikle gecenin birine kadar uzardı. Ama o akşam, gediklilerin çoğu, Janotte'un konferansını dinlemek üzere, yemekten sonra Ferrer salonunda buluşmak için sözleşmişlerdi.)

Meynestrel genç kadına yemeği hazırlaması için biraz vakit bırakmıştı. Jacques'ın koluna girdi, merdivenden inerken bacağını biraz çekti.

"İnsan yalnızdır yavrum, kesin olarak kabul etmek gerek bunu." Çabuk çabuk ve alçak sesle konuşuyordu. Biraz durdu, Alfreda'nın bulunduğu yana baktı; sonra daha alçak sesle, "Her zaman yalnız" diye tekrarladı. Bu sözler büyük bir gerçekçilikle söylenmişti; en küçük bir keder ve pişmanlık titreşimi yoktu sesinde. Bununla birlikte Jacques, Pilot'un o akşam kendisiyle ilgili bir şeyler düşündüğünü çok iyi hissetmişti.

"Evet, çok iyi biliyorum" diye içini çekti Jacques. Sırtında bir yük varmış, sanki karmakarışık düşünceler yürümesini köstekliyormuş gibi adımlarını yavaşlattı, sonra birden durdu. "Lanetli Babil sürgünleri gibiyiz! Hep bir yaşta, aynı ömrü süren, aynı inançlara sahip insanlarız şurada. Bütün bir gün en özgürce, en büyük bir içtenlikle konuşabiliriz, ama birbirimizi bir dakika bile anlamadan, bir saniyecik olsun birbirimize *yakınlaşmadan*!.. Burada, yan yana dizilmiş kapalı kutular gibiyiz... Göl kıyısında, yan yana duran çakıl taşları gibi... Soruyorum kendime: Bizi birbirimizle anlaştır-

dığını sandığımız sözlerimiz, aslında, birleştirecek yerde büsbütün ayırmıyor mu?"

Başını yukarıya kaldırdı. Meynestrel de durmuştu alt basamaklarda. Sessizce, bu taş antrede yankılanan kederli sesi dinliyordu.

"Ah! Bilseniz, bazen ne kadar bezginlik duyuyorum konuşulanlardan!" diyerek sözüne davam etti Jacques. Ani bir sertlikle, "O kadar bezdim ki bu sonu gelmez, anlaşılmaz nutuklarımızdan! Öyle bezdim ki bütün bu... ideolojiden!.."

Meynestrel bu son kelimeyi duyunca hararetle elini salladı.

"Elbette. Konuşmak, eylem için bir araç olmalı... Ama eyleme geçilmedikçe, konuşma da bir iş sayılır..." Avluya bir göz attı. Paterson'la Mithœrg yalpalayarak gidip geliyorlardı burada, hiç şüphesiz yukarıda başlattıkları "nutuk"larını sürdürmekteydiler. Pilot keskin bakışlarını Jacques'ın yüzüne dikerek:

"Sabırlı ol!.. İdeolojik aşama... Bir aşamadan başka bir şey değil bu... Bir hazırlık aşaması, zorunlu! Doktrin gücü, karşıt düşüncelerin çatışmasıyla pekleşir. Devrimci teori olmadan, devrimci hareket olmaz; devrimci teori olmadan, öncü olmaz, lider olmaz... 'İdeolojimiz' canını sıkıyor senin... Evet. Bizden sonrakilere, hiç şüphe yok, gülünç bir boşuna vakit kaybı gibi gelecek... Ama bizim kabahatimiz mi bu?" Sonra çabuk çabuk mırıldandı:

"Eylem zamanı henüz gelmedi."

Jacques açıklayın der gibi, dikkat kesilmiş dinliyordu.

Meynestrel yeniden söze başladı:

"Kapitalist ekonomi hâlâ iyi dayanıyor. Makinada yıpranma belirtileri baş gösteriyor ama hâlâ iyi kötü çalışıyor. Emekçiler acı çekiyor, kıvranıyor ama, nihayet açlıktan ölmüyor. Daha önceden edindiği güce dayanarak yaşayan bu topal, tık nefes dünyada, eylem saatini bekleyen bütün ön haberciler ne halt etsinler? Konuşuyorlar! İdeolojiyle sarhoş ediyorlar kendilerini! Eylemleri için düşünce alanından başka alan bulamıyorlar. Henüz olayların seyrini değiştirecek durumda değiliz..."

"Evet!" dedi Jacques, "olayların seyrini değiştirmek!"

"Sabır, yavrum. Bütün bunlar bir süre böyle gidecek! Rejimin çelişkileri gittikçe belirginleşiyor. Uluslar arasındaki rekabet çoğalıyor. Pazarları ele geçirmek için girişilen yarışma, rekabet şiddetleniyor. Bir ölüm kalım sorunu: Bütün sistemleri, durmadan genişleyen pazarlara göre kurulmuş! Sanki pazarlar sonsuza ka-

dar genişleyebilirmiş gibi!.. Uçurumun kenarına geldi bu sistem; tepe taklak olacak! Dünya krize, önüne geçilmez çöküntüye doğru ilerliyor. Evrensel olacak bu çöküntü... Bekle bakalım! Bekle ki, dünyanın ekonomik hayatı baştan aşağıya altüst olsun... Makinalar işçilerin sayısını azaltsın... İflaslar, yıkılışlar birbirini kovalasın; her yerde işsizlik alsın yürüsün; kapitalist ekonomi bütün sigortalıların aynı günde bir afete uğradığı bir sigorta kumpanyasının durumuna düşsün... İşte o vakit!.."

"O vakit?.."

"O vakit ideolojiden sıyrılacağız! Nutukların vakti geçmiş olacak! İşte o zaman kolları sıvayacağız; çünkü eylem saati gelip çatmıştır; çünkü artık *olayların seyrini değiştirebileceğiz!*" Yüzünde bir parıltı yanıp söndü. "Sabır... sabır..." diye tekrarladı. Ve başını çevirip gözleriyle Alfreda'yı aradı. Sonra genç kadın kendisinden epey uzakta olduğu halde hızlı hızlı, "Öyle değil mi kızcağız?" diye mırıldandı.

Alfreda, Paterson'la Mithœrg'ü yanına gitmişti. Paterson'a bakmadan Mithœrg'e, "Bizimle *Caveau*'ya gelin de bir şeyler yiyelim" dedi ve sonra, "Olmaz mı Pilot?" diye neşeyle Meynestrel'e seslendi neşeyle. (Bu Paterson'un da Mithœrg'ün de parasını Pilot ödeyecek demekti.)

Meynestrel gözlerini bir kez yavaşça kapayarak kabul ettiğini anlattı. Genç kadın, "Sonra da, hep birlikte Ferrer salonuna gideriz" diye ekledi.

"Ben yokum" dedi Jacques, "ben yokum!"

Caveau, Üniversite Mahallesi'nin göbeğinde Promenade des Bastion'un arkasındaki Saint-Ours Sokağı'nda, yer altında küçük bir vejetaryen lokantasıydı. Buraya en çok sosyalist üniversite öğrencileri gelirdi. Pilot'la genç kadın çalışmak üzere Carouge Sokağı'ndaki evlerine gitmedikleri akşamlar yemeklerini burada yerlerdi.

Meynestrel'le Jacques önden yürüdüler. Alfreda ile iki genç birkaç metre arkalarından geliyordu.

Pilot her zamanki gibi, birden söze başladı:

"Biliyor musun, ne mutlu bize ki, bu ideoloji aşamasında yaşıyoruz... Yeni başlayan bir şeylerin eşeğinde bulunmak... Arkadaşlar hakkında çok sert düşünüyorsun! Ben onları bağışlıyorum; nutuklarını bile; canlılıkları için... ve gençlikleri için!"

Yol arkadaşının benliğinden yayılan bir keder havası bir an onun da yüzünü sarmıştı. Alfreda'nın arkalarından gelip gelmediğini anlamak için dönüp baktı.

Jacques diretiyordu, inatla başını salladı. Böyle bezginlik zamanlarında çevresindeki gençler için sert hükümler veriyordu. Çoğu, kabataslak düşünüyor gibi geliyordu ona. Dar düşünceli, hoşgörüsüz ve kinciydiler ona göre. Zekâlarını sistemli olarak devrim anlayışlarını güçlendirmek için işletiyorlardı; genişletmek, yenilemek için değil. İçlerinden çoğu, devrimci olmaktan çok isyancıydı ve isyanlarını insanlıktan daha çok seviyorlardı.

Bununla birlikte, Pilot'un önünde arkadaşlarını eleştirmekten sakınıyordu. Sadece:

"Gençlikleri için mi? Aksine, yeterince genç olmadıkları için kızıyorum ben onlara!"

"Yeterince değiller mi?"

"Değiller! Özellikle kinleri, bir ihtiyar tepkisi. Küçük Vanheede'nin hakkı var: Asıl gençlik artık kin değil, sevgidir." O sırada yanlarına gelmiş olan Mithœrg, "Hayalci!" dedi tok bir sesle. Gözlüğünün arkasından Meynestrel'e kaçamak bir göz attı. "Bir şeyi gerçekte isteyebilmek, yapabilmek için kin duymak gerek" dedi, bir süre susup bu kez uzaklara bakarak. Hemen sonra saldırganca bir sesle, "Nasıl ki yenebilmek için her zaman öldürmek gerekmişse. İşte bu böyle!" diye ekledi.

Jacques istifini bozmadan, "Hayır" dedi. "Kinsiz, şiddetsiz. Hayır! Bu yolda hiçbir zaman beni yanınızda görmeyeceksiniz!"

Mithœrg hoşgörüsüz bir bakışla onu süzdü.

Jacques Meynestrel'e doğru hafifçe eğilmişti. Sözünü sürdürmeden önce biraz bekledi. Meynestrel'in söze karışmadığını görünce, adeta sert bir dille:

"Kin duymak gerek! Öldürmek gerek! Şu gerek, bu gerek!.. Ne diyorsun sen Mithœrg? Bir büyük devrimci çıkar da adam öldürmekle değil, düşünceyle yenerse, bütün o şiddete dayanan devrim anlayışınızı değiştirirsiniz!"

Avusturyalı biraz uzaktan, ağır ağır yürüyordu. Suratını asmıştı. Cevap vermedi.

Jacques bir kez daha Meynestrel'e baktıktan sonra devam etti:

"Eğer tarih boyunca bütün devrimler çok kan dökmüşse bunun nedeni belki de bu devrimleri yapanların bunları yeterince hazır-

lamamış, bunlar üzerinde yeterince düşünmemiş olmalarındandır. Bu devrimler, günü gününe az ya da çok bir anda karar verilerek, panik havası içinde, şiddeti bir dogma haline getirmiş bizim gibi sekterler tarafından gerçekleştirilmişti. Bir devrim yaptıklarını sanıyor, bir iç savaşla yetiniyorlardı... Birdenbire, hazırlıksız meydana gelen hareketlerde şiddete başvurulmasını kabul ediyorum. Ama bizim uygarlığımızda, Jaurès gibi adamların yürüttükleri başka bir tip devrimi düşünmekte hiçbir saçmalık görmüyorum. Böyle ağır ağır oluşacak bir devrimi yönetecek olan insanlar hümanizma okulunda yetişmişlerdir. Doktrinlerini olgunlaştıracak, derece derece uygulayacak bir eylem planı kuracak kadar vakitleri vardır. Kelimenin iyi anlamıyla bu oportünistler, iktidarı ele geçirmek için birbiri ardınca çeşitli metodik manevralar hazırlar, bunun için de aynı zamanda, parlamento, belediyeler, sendikalar, işçi hareketleri, grevler gibi çeşitli alanlarda çalışırlar. Bunlar devrimci oldukları kadar devlet adamıdır. Planlarını geniş düşünce, otorite ve sükûnetle ama kuvvetle, zamanın da yardımını sağlayarak açık, aydınlık bir görüşle uygularlar. Yani, düzenli olarak! Ve olayların kontrolünü de hiçbir zaman elden bırakmadan!"

Mithœrg, birtakım anlamsız el hareketleri yaparak homurdandı:

"Olayların kontrolüymüş! *Dummkopf!** Yeni bir rejimin kurulması ancak, toplumdaki derin sarsıntılarla birlikte meydana gelen, ihtirasların kızgınlaştığı bir *Krampf* anında düşünülebilir..." (Fransızcası akıcıydı fakat kaba bir Alman şivesiyle konuşuyordu.) "Kinden doğan bu atılım olmadan gerçekten yeni hiçbir şey yapılamaz; yeni bir düzen kurmak için her şeyin bir kasırga, bir *Wirbelsturm*'la yıkılması, kökünden kazınması gerek!" Bu sözleri, başı önüne eğik, onların büsbütün korkunçlaştıran, soğuk, kayıtsız bir sesle söylemişti. Başını kaldırdı, "*Tabula rasa! Tabula rasa!*" dedi. Bunu söylerken önündeki her şeyi silip süpürüyormuş gibi elini şiddetle sallamıştı.

"Evet" dedi içini çekerek; sakin olmaya çalışıyordu. "Sen de hepimiz de devrim düşüncesinin, düzen düşüncesiyle bağdaşmayacağı yolundaki bir aksiyoma dayanıyoruz. Hepimiz bu kahramanca, kanlı romantizmle zehirlenmişiz... Ama bak söyleyeyim sana Mithœrg, bazı günler, herkesin bu şiddet teorisini benimsemesinin

---

* Budala. (ç. n.)

gerçek nedeni nedir diye sorarım kendi kendime... Bu, sadece, daha çok etkin olabilmemiz için şiddetin gerekli olduğundan mı? Hayır... Çünkü bu teoriler, insanın içinde gömülü olan en aşağı, en eski ve en derin içgüdülere uygun düşmektedir de ondan zorunluk gibi görünür! Aynada yüzümüze bakalım... Hepimiz nasıl kızgın bakışlı gözler, vahşice bir yüz, barbarca ve zalimce bir neşeyle bu şiddeti kabul etmek zorundaymışız gibi görünüyoruz! Gerçek şu ki bunu benimsememiz, itiraf edilmesi güç sebeplere dayanmaktadır. Çünkü hepimizin yüreğinde bir öç alma duygusu, tatmin edilecek bir kin var... Şimdi bu öç alma iştihasını vidan azabı duymadan tatmin edebilmek için, önüne geçilmez bir kanuna uyduğumuzu söyleyerek meşrulaştırmaktan kolay ne var?"

Bu sözlere alınan Mithœrg, birden başını çevirdi, "Ben..." diye karşı çıktı. "Ben..."

Jacques sözünün kesilmesine meydan bırakmadı:

"Dur biraz... Kimseyi suçlamıyorum. 'Biz' diyorum. Olanı olduğu gibi gösteriyorum. Yıkmak ihtiyacı, kurmak umudundan hâlâ daha kuvvetli... Çoğumuz için devrim, bir sosyal dönüşüm işi olmadan önce kavgayla, ayaklanmayla, iç savaşla, iktidarı zor kullanarak ele geçirmekle tatmin edilecek bir öç alma ihtiyacı değil mi? Biz kanlı bir zaferle, istibdadımızı kabul ettirdiğimiz zaman ne coşkun bir öç alma zevki duyacağız! Adaleti yerine getirmek istibdadı!.. Her devrimcinin içinde bir *karışıklık kışkırtıcısı* yatıyor! En iyilerin, en yüksek duyguların, en büyük fedakârlıklara katlanabilenlerin kişiliğinde, bazı günler coşkun bir..."

"Elbet!" diye sözünü kesti Meynestrel. "Ama mesele bunda değil mi?"

Jacques birden döndü, onunla göz göze gelmek istemişti. Ama boşuna. Meynestrel gülümsemiş miydi, yoksa ona mı öyle gelmişti, pek iyi fark edememişti bunu. Kendisi de gülümsedi, ama başka bir nedenle. Az önce, "Bıktım bütün bu nutuklardan!" demiş olduğunu anımsamıştı.

Mithœrg kaşlarını gözlük çerçevesinin üstüne çıkacak kadar kaldırdı. Artık cevap vermek istemiyor gibi görünüyordu.

Bourg-du-Four Meydanı'ndan sessizce geçtiler. Daracık Saint-Léger Sokağı loş bir koridoru andırıyordu. Akşam güneşinin ışığı eski çatıların kiremitlerini kızıla boyamıştı. Paterson'la genç kadın yüksek sesle konuşarak arkalarından geliyordu. Sözleri anlaşılmı-

yordu ama gülüşleri duyuluyordu. Meynestrel birkaç kez başını çevirip omuzunun üzerinden onlara bakmıştı.

Jacques daha önceki fikirleriyle nasıl bir bağıntı kurduğunu açıklamadan, "... Sanki bir şey, bir topluluğa, bir gruba, daha önceden öz değerinden vazgeçmeden katılamazmış gibi..." diye mırıldandı.

Avusturyalı, "Hangi değer?" diye sordu. Yüzünden, Jacques'ın bu sözü ile öncekiler arasında bağıntı kuramadığı okunuyordu.

Jacques duraksadı, "İnsan olma değeri" dedi. Tartışmanın yeni bir alana kaymasından ürkmüş gibi dalgınca, yavaş sesle söylemişti bunu.

Kısa bir süre konuşulmadı. Sonra birden, Meynestrel'in keskin sesi duyuldu:

"İnsan olma değeri mi?"

Adeta neşeyle sorulmuş olan soruda esrarlı bir şeyler vardı. Aynı zamanda bir heyecan belirtisi de sezdi Jacques. Birçok kere, Meynestrel'in soğuk ve sert görünümü altında böyle bir titreşimin varlığını duyar gibi olmuştu. Bu da, bu kuruluğun yaradılışında olmadığını, insanları çok yakından tanımış olan birinin uğradığı hayal kırıklıklarının unutulmaz kederini saklayan bir örtü olduğunu düşündürüyordu.

Mithœrg sadece, Pilot'un eğlenmiş gibi neşeli halini fark etmişti. Gülmeye başladı, başparmağının tırnağını dişinde çıtlatarak tartışmayı sona erdirmek istercesine, "Sende hiç politikacı sezgisi yok, Thibault!" dedi.

Jacques içerlediğini belli eden bir hareket yapmaktan kendisini alamadı:

"Eğer politikacı sezgisi olmak..."

Bu sefer Meynestrel lafa karıştı:

"Politikacı sezgisine sahip olmak ne demektir Mithœrg?.. Özel yaşantımızda hepimizin nefret edeceği, ahlaksızlık ve suç sayacağı yöntemlere toplumsal mücadelede başvurmak mıdır?"

Cümleyi –yarı alaylı başlamışken– öfkeli ama sakin bir ciddilikle bitirdi. Şimdi, gülüyor ve ağzı kapalı, burnundan soluk alıyordu sık sık.

Jacques Meynestrel'e cevap verecekti. Ama Pilot'tan her zaman olduğu gibi çekinmişti. Mithœrg'e dönerek, "Gerçek bir devrim..." diyecek oldu. Mithœrg, "Gerçek bir devrim" diye homurdandı.

"Halkın kurtuluşu için yapılan bir devrim ne kadar acımasızca olursa olsun, doğrulanmaya, haklı gösterilmeye ihtiyaç duymaz!"

"Evet başvurulan yolların pek az önemi var, değil mi?"

Mithœrg, "Çok doğru!" diyerek, Jacques'ın konuşmasına meydan vermedi. "Eylem, senin hayalinde yaşattığın gibi değildir *Camm'rad*. Eylem insanı gırtlağından yakalar! Eylemde artık bir tek şey söz konusudur, o da yenmek!.. Sen nasıl düşünürsen düşün, bence amaç, öç almak değildir! Hayır! Amaç, insanı kurtarmaktır. Gerekirse kendisine rağmen! Gerekirse silahla! Giyotinle! Nehirde boğulmak üzere olan birini kurtarmak istediğin zaman şiddetle kafasına vurursun, seni bıraksın da rahatça kurtarabilesin diye... Hareket gerçekten başladığı gün benim için biricik amaç, kapitalizmin istibdadını kovmaktır. Bu ölçüde kuvvetli olan ve halkı köleleştirmek için her yola başvurmaktan çekinmeyen bir canavarı yere vurmak, yıkmak söz konusu olduğunda, başvurulacak yolları seçmekten geri kalacak kadar saf değilim ben. Kötülük ve budalalığı ezmek için ezen her şey iyidir, kötülük ve budalalık bile! Eğer adaletsizlik gerekiyorsa, ben adaletsizim, acımasızlık gerekiyorsa ben acımasızım! Zaferi kazanmada bana yararlı oluyorsa her araç iyidir benim için. Bu savaşta, dediğim gibi, her şey mubah! Tamamıyla her şey – yenilenmenin dışında!"

Jacques ateşli ateşli cevap verdi:

"Hayır! Hayır!"

Meynestrel'in yüzüne baktı. Göz göze gelmek istiyordu onunla. Ama Pilot, ellerini arkasında kavuşturmuş, biraz ötede, çevresine bakınmadan evlerin önü sıra yürüyordu.

"Hayır!" diye yeniden söze başladı Jacques. (Şöyle demek üzereydi: Bu devrim ilgilendirmiyor artık beni. Kanlı şiddet hareketlerine giren ve hareketlerine adalet süsü veren insan, zaferi kazandıktan sonra haktanırlığın verdiği arılığı, düşünce özgürlüğünü bulamaz bir daha. Böyle bir azgını iktidara yükseltmek için ben devrime adamadım kendimi...) Bunu söylemedi, sadece:

"Hayır! Senin vaaz ettiğin bu şiddeti, aynı zamanda insanın manevi dünyasını da yıkacağı için istemiyorum!"

"Varsın olsun! Aydınların kuşkularına kapılarak kendimizi kımıldayamaz hale getirmemeliyiz. Eğer senin manevi dünya dediğin şeyin ortadan kalkması gerekiyorsa, manevi hayatın bir yarım yüzyıl durdurulması gerekiyorsa, varsın olsun. Ben de üzülürüm

senin gibi buna. Ama yine de, varsın olsun, diyorum. Bundan başka etkin olabilmek için kör olmam gerekiyorsa, oy gözlerimi derim!"

Jacques bu düşünceye şiddetle karşı olduğunu belli eden bir hareket yaptı:

"Yo, hayır! Varsın olsun, diyemezsin... Anla beni Mithœrg." (Avusturyalı'ya söylüyordu ama, Meynestrel'in, onun ne düşündüğünü açık seçik anlamasını da istiyordu.) "Varılacak son hedefe senden daha az önem veriyor değilim. Eğer sana karşı çıkıyorsam, tam da bu hedefin çıkarını düşündüğüm içindir. Adaletsizlik, yalan ve zulümle yapılan bir devrim insanlık için bir başarı olmaz. Bu devrim, kendi özünde, parçalanışının tohumunu da taşıyor demektir. Devrimin bu yollardan elde ettikleri uzun ömürlü olmaz. Er geç kendisi de... Şiddet, baskı yapanların silahıdır! Hiçbir zaman halkı gerçek kurtuluşa kavuşturmaz. Yeni bir baskıya zafer kazandırmaktan başka bir şey yapmaz..." Mithœrg'ün, sözünü kesmek üzere olduğunu görünce, "Bırak konuşayım" diye can sıkıntısıyla bağırdı. "Sizin bu teorik olarak 'kitabına uyduruverme'nizi ben de beceremez değilim. Eğer etkinliğine inansam, nefretime boş verip sizin bu yaklaşımınızı paylaşabilirdim. Ama, işte buna inanmıyorum! Bir ilerlemenin kötü yollardan elde edilemeyeceğinden eminim. Bir kardeşlik ve adalet dönemi başlatmak için şiddeti ve kini kamçılamak anlamsız bir şeydir: Bu, daha başlangıçta, dünyaya egemen olmasını istediğimiz adalete ve kardeşliğe ihanet etmek olur... Hayır! Bu dediklerim için nasıl düşünürsen düşün. Ama bence gerçek devrim, bütün gücümüzle kendimizi vereceğimiz devrim, hiçbir zaman ahlak değerlerinin inkârıyla gerçekleşemez!"

Mithœrg karşılık verecekti. Ama Meynestrel, dinleyenleri her zaman şaşırtan o genizden gelen sesiyle, "Ah, iflah olmaz küçük Jacques!" dedi.

Bu tartışmaya seyirci kalmıştı. İki mizacın çatışması, her zaman ilgilendirirdi kendisini. Manevi olan ile maddi olan, şiddet ile şiddetsizlik arasındaki bu kesin ayrımlar tek başına ele alınınca saçma ve boş gelirdi ona. Bu, sahte bir problemden, sorunun yanlış konulmasından başka bir şey değildi. Ama neye yarardı bunu söylemek?

Jacques ve Mithœrg şaşırmışlardı, sustular.

Avusturyalı, Pilot'a doğru dönerek, düşünceleri okunamayan yüzüne bir an baktı. Dudaklarındaki, onun kendisine hak verdiğini sanmasından ileri gelen gülümseyiş silindi; yüzü karardı. Jacques'ın

tartışmaya verdiği yön hoşuna gitmemişti. Jacques'a da Pilot'a da kendisine de kızıyordu.

Birkaç dakika kimse konuşmadı. Mithœrg isteyerek adımlarını yavaşlattı, Pilot'la Jacques'tan arayı açtı, Paterson'la Alfreda'nın yanında yürümeye başladı.

Meynestrel Mithœrg'ün bulunmayışından yararlanarak Jacques'a sokuldu.

"Senin istediğin" dedi, "devrimi, devrim yapılmadan önce arıtmak. Çok erken! Doğmasını önler bu devrimin."

Bir an durdu, söylediklerinin Jacques'ın duygularını ne ölçüde incitmiş olacağını hissetmiş gibi, çabuk çabuk, gözlerinin içine bakışlarını daldırarak ekledi:

"Ama, çok iyi anlıyorum seni..."

Konuşmadan sokaktan aşağıya doğru iniyorlardı.

Jacques sükûnetle, kendi üzerinde düşünmeye çalışıyordu. Eğitimini düşündü. "Klasik kültür... Burjuva eğitim... Bu, insanın zekâsında silinmez bir iz bırakıyor... Uzun süre romancı olarak doğduğumu sanmıştım. Ancak kısa bir süredir düşünmüyorum bunu. Uzun zamandır, hüküm vermek, sonuç çıkarmak yerine, olayları izlemeye, saptamaya yöneldim... Bu, şüphesiz zayıflıktır bir devrimci için!" dedi kendi kendisine kaygılanmadan. Hiçbir zaman kendisini olduğu gibi görmekten kaçınmazdı; hiç olmazsa bilinçli olarak. Kendisini, arkadaşlarından ne daha aşağı ne daha üstün görüyordu: Onlardan farklı hissediyordu o kadar. Ve her bakımdan onlar kadar "Devrimin iyi enstrümanı" olmadığını hissediyordu. Onlar gibi, kişisel bilincinden vazgeçebilir, düşüncesini, iradesini bir partinin soyut doktrininde, ortaklaşa eyleminde eritebilir miydi?

Birdenbire, yavaş sesle:

"İnsanın, düşünce bağımsızlığını elden bırakmaması, savunması, ortaklaşa eyleme kesin olarak yetenekli olmamak mı demektir? Peki ama, siz bundan başka ne yapıyorsunuz?"

Meynestrel duymamış gibi göründü. Ama yine de biraz sonra, "Bireysel değerler... İnsanlık değerleri... Bu iki ifadenin eşanlamlı olduğuna inanıyor musun?" diye mırıldandı.

Jacques ona bakmaya devam ediyordu. Bir şey sorar gibi susuşu, Pilot'u düşüncesini açıklamaya sevk ediyor gibiydi.

Meynestrel isteksizce:

"Bizimle ayaklanan insanlık, göz kamaştırıcı bir kalkınma gerçekleştiriyor. Bu da yüzyıllar boyunca yalnız insanın insana oranla durumunu değil, aynı zamanda bugün kavrayamayacağımız biçimde insanın kendisini de değiştirecek – içgüdüsel sandığı yanlarını bile!"

Sonra yeniden sustu, düşünceye daldı.

IX

Mithœrg birkaç metre geriden, Paterson'la Alfreda'nın yanında konuşmalarına katılmadan yürüyordu.

İngiliz'in bir adımına karşılık iki adım atarak, sıçrar gibi yürüyen genç kadın, durmadan çene çalıyordu. Delikanlıya o kadar sokuluyordu ki yürürken, zaman zaman Paterson'un dirseği omuzuna değiyordu.

Freda:

"Onu ilk defa, grevler sırasında görmüştüm. Arkadaşlar beni Zürih'teki bir mitinge götürmüşlerdi. Orada bir konuşma yaptı. İlk sıralarda bulunuyorduk. Ona bakıyordum. Ellerine, gözlerine... Mitingin sonunda kavga çıktı. Arkadaşlarımdan ayrılıp onun yanına koştum..." (Canlanan bu anılarına kendisi de şaşmış gibiydi.) "İşte o zamandan beri ayrılmadım ondan; bir gün değil, iki saat bile, sanıyorum ki..."

Paterson, Mithœrg'e bir göz attı, biraz duraksadıktan sonra yavaş sesle, ama acayip bir söyleyişle, "Sen onun maskotusun demek..." dedi.

Freda güldü:

"Pilot senden daha nazik, Pat... 'Maskot' demez o, 'Koruyucu melek' der."

Mithœrg konuşmalarına pek kulak vermiyordu. İçinden, Jacques'la giriştiği tartışmayı sürdürüyordu. Haklı olduğundan emindi. *Camm'rad* olarak Jacques'a değer veriyor, hatta onunla dost olmak istiyordu; ama düşünceleri için sert hükümler veriyordu. Şu anda, derin bir kızgınlık duyuyordu ona karşı: "Doğru diye ileri sürdüğü düşüncelerini kafasına çarpmalıydım kesin olarak!.. Hem de Pilot'un önünde!" Mithœrg de, Jacques'ın Meynestrel'e yakınlığını çekemeyenlerdendi. Bu, bayağı bir kıskançlıktan ileri gelmiyordu:

Daha çok bir haksızlık sayarak üzüntü duyuyordu. Az önce, Pilot'un bir şey söylememekle birlikte kendisine hak vermiş olduğundan şüphe etmiyordu. Ama Meynestrel'in, ne anlama geldiği pek belli olmayan susuşu çok canını sıkmıştı. Acı bir öç alma duygusuyla, bunu açıklığa kavuşturma fırsatını ele geçirmeyi diliyordu.

Önden giden Meynestrel ile Jacques, Promenade des Bastions'un önünde durdu. (Bahçeden geçerek doğruca Saint-Ours Sokağı'na varılıyordu.)

Güneş batmak üzereydi. Parmaklıkların ardında, çimen tarhlarının üstünde yaldızlı bir buğu harelenmekteydi hâlâ. Yazın bu Pazar günü akşamına doğru, Cenevre Üniversitesi'nin Luxemburg Bahçesi sayılan bu parka, gezinmeye gelen pek çok kişi vardı. Bütün sıralar doluydu; dosdoğru uzayıp giden ağaçlıklı, serin yollarda üniversite öğrencileri dolaşıyordu.

Mithœrg, Alfreda'yla İngiliz'i arkada bırakarak adımlarını sıklaştırıp Pilot'la Jacques'ın yanına geldi. Jacques, "... Bununla birlikte, oldukça kaba bir hayat anlayışı" diyordu. "Maddi refah tutkusu!"

Mithœrg, Jacques'ı tepeden tırnağa süzdü, söz konusunun ne olduğunu bilmeden atıldı:

"Şimdi de ne? Hiç şüphem yok, devrimcilerin 'Maddi iştihalarını' eleştiriyordur!" diye söylendi alaylı, kesik bir kahkaha atarak: Kötü bir belirtiydi bu.

Jacques şaşmıştı, şefkatle ona baktı. Avusturyalı'nın böyle parlayışlarını hoşgörü ile karşılardı. Ona göre Mithœrg gösterişçi, kolay uzlaşılamayan, ama dostluğuna eşine az rastlanır derecede bağlı bir arkadaştı. Sertliğinin yalnızlığından, çocukluğunun mutsuz geçmiş olmasından ve işkilli bir gururdan ileri gelmiş olduğunu düşünüyordu. Herhalde Mithœrg bu gururun altında bir iç çatışmasını ya da zayıf bir tarafını gizliyordu. (Jacques aldanmıyordu. Bu aşırı duygulu Alman'ın yüreğinde derin bir keder vardı: Kendisini çirkin buluyor ve bu çirkinliği bazı günler bir hastalık derecesinde abartarak umutsuzluğa kaptırıyordu kendisini.)

Jacques gönül alıcı bir sesle açıkladı:

"Diyordum ki Pilot'a, içimizden birçoklarının duyuşları, istekleri ve özledikleri mutluluk tamamıyla kapitalistçe. Sence böyle değil mi? Devrimci olmak her şeyden önce kişisel, insanın iç dünyasına

ilişkin bir şey değil mi? Her şeyden önce devrimi kendimizde yapmamız, eski düzenden kalma alışkanlıkların yarattığı düşünceden içimizi temizlememiz gerekir, öyle değil mi?"

Meynestrel, Jacques'a hızla bir göz attıktan sonra "Temizlemek" dedi içinden keyifli keyifli. Sonra düşüncesini açığa vurdu. "Ömürsün, Jacques'çığım... Doğrusu ne kadar da burjuvalıktan kurtulmuşsun... Düşünceyi, *alışkanlıklardan* temizlemek, evet! – Yalnız, hepsinin içinde temelde en burjuva olan alışkanlık, yani düşünceyi her şeyin temeline koyma alışkanlığı hariç!"

Jacques sözüne devam etti:

"Oysa çok kere birçoklarının farkına varmadan maddi yararlara ne büyük önem verdiklerini hayretle görüyorum."

Mithœrg içerlemişti, sözünü kesti:

"Açlıktan geberen ve her şeyden önce karnını doyurabilmek için başkaldıran yoksul bir insanı maddecilikle suçlamak harbiden kolay şey doğrusu!"

"Elbette" diye söze karıştı Meynestrel.

Jacques hemen hak verdi:

"Böyle bir başkaldırmadan daha haklı hiçbir şey olamaz Mithœrg... Yalnız, içimizden birçokları, kapitalizmin elinde ne var ne yok alınıp bunlar proletaryaya devredildiği gün devrimin yapılıp bitmiş olacağını düşünüyor sanki... Kovulanların yerine, bu durumdan yararlanacak olan başkalarını getirmekle, kapitalizm yıkılmış olmaz. Bu, sadece sınıf değiştirmek olur. Devrim ise, en kalabalık en çok soyulan sınıf bile olsa, bir sınıfın zaferi olmamalıdır. Ben genel bir düzenin, en geniş biçimde insanlığı kucaklayacak bir düzenin zaferini istiyorum, öyle bir düzen ki ayırım yapmadan..."

"Elbette" dedi Meynestrel.

Mithœrg:

"Kötülük, kâr hırsında!.. Bugün insanın çalışmasındaki biricik iti güç bu! Kökünü kazımadıkça bu böyle sürer gider!"

"Ben de buna gelmek istiyordum" diye yeniden söze başladı Jacques. "Kökünü kazımak... Bunun kolay olacağını sanıyor musun? Biz bile kendimizden bu kavramı söküp atamadığımız halde... Biz devrimciler bile!.."

Şüphesiz, Mithœrg de böyle düşünüyordu. Ama yine de bunu kabul etmek iyi niyetliliğini göstermedi. Arkadaşını hırpalamak isteğine uzun süre karşı koyamadı. Sorunu saptırdı, alayla gülerek:

"*Biz devrimciler* mi dedin? Ama hiçbir zaman devrimci olmuş değilsin ki sen!"

Jacques doğrudan doğruya kişiliğine yapılan bu saldırı karşısında şaşırmıştı. Pilot'un yüzüne baktı. Ama Meynestrel gülümsemekle yetindi. Bu gülümseyişte hiç de, Jacques'ın umduğu destek yoktu.

"Neden parladın böyle?" diye kekeledi.

Mithœrg artık gizlemeye gerek duymadığı bir kızgınlıkla:

"Devrimci inanan insandır! Tamam mı! Sen bir gün böyle, bir gün şöyle düşünen birisin... Sen birtakım görüşleri olan birisin, inanç sahibi değil! İnanç güzel, üstün bir şeydir; sen bundan yoksunsun *Camm'rad*! Hiçbir zaman inançlı olmadın, hiçbir zaman da olamayacaksın.... Evet, evet! Seni iyi tanırım ben! Hoşuna giden şey, bir bu yana bir o yana sallanmaktır... Ağzında piposuyla, sedirine yaslanıp rahat rahat önce bir şeyden *yana*, sonra da ona *karşı* çıkarak gönül eğlendiren burjuva gibi! İnce düşünceliliğinden pek memnundur o! Sedirin üstünde sallanır durur! Sen de tamamıyla onun gibisin *Camm'rad*! Sen araştırır, şüphe eder, rasyonelleştirir, burnunu sağa sola sokarsın. Ne konuda? Sabahtan akşama kadar kendi kendine uydurduğun çelişkiler konusunda! Sonra da pek memnuniyet duyarsın böyle ince fikirli olmaktan!.. Ama inançsızsın!.." diye bağırdıktan sonra Meynestrel'e yaklaşarak, "Öyle değil mi, Pilot, '*Biz devrimciler*' dememeli o."

Meynestrel kısaca, anlaşılmaz bir gülüşle gülümsedi.

Jacques gittikçe daha çok şaşırarak, "Bana neden çatıyorsun, Mithœrg?" dedi. "Sekter olmadığım için mi?" (Can sıkıntısı gittikçe öfkeye dönüşüyordu, bundan da zevk almıyor değildi.) Donuk bir sesle, "Üzgünüm. Demin, düşüncelerimi Pilot'a açıklamıştım. Açıkça söyleyeyim ki yeniden başlamaya hiç niyetim yok."

Mithœrg daha kuvvetle:

"Fikirlerle oynayan bir insansın sen *Camm'rad!*" (Hırsa kapıldığı zamanlar, ağzında salyası çoğaldığı için dili dolaşırdı.) "Fikirlerle oynayan bir rasyonalist! Bir Protestan gibi! Tamamıyla bir Protestan! Özgürce inceleme anlayışı, özgürce vicdan muhasebesi! vs... Sempati duyduğun için bizimlesin, bizimle tek bir hedefe yöneldiğin için değil! Ne düşünüyorum biliyor musun? Parti senin gibilerle fazlaca zehirlenmiş! Her zaman duraksayan çekingenler yüzünden. Bunlar, doktrinin buyruğunda iyi askerler olacak yerde, doktrin hakkında hüküm vermeye kalkışır! Sizlerin de bizimle yürümeni-

ze izin veriliyor. Belki de yanlış bir şey bu! Bu sizin her şeyi akla uygun biçimde tartışma merakınız, bir hastalık gibi bulaşır. Kısa bir süre sonra herkes şüphe etmeye, sağa sola sallanmaya başlar; dosdoğru devrim için yürüyecek yerde!.. Sizler, belki, bir kere kahramanca bir hareket yapabilirsiniz tek başınıza. Ama, nedir bu insanın tek başına yaptığı şey? Hiç! Gerçekten devrimci olan insan bir kahraman olmadığını kabul etmelidir. Kendisinin toplumun içinde kaybolmuş herhangi bir kimse olduğunu kabul etmelidir. Hiçbir şey olmadığını kabul etmelidir! Herkese verilecek işareti sabırla beklemeli ve ancak o zaman herkesle birlikte yürümelidir... *Ach*, sen, filozofsun, seninki gibi bir beyin için böyle bir bağımlılığı hor görürsün. Ama ben derim ki: Böyle bir bağımlılık için fikirlerle oynayan bir rasyonalistinkinden daha güçlü, daha sadık, daha yüksek ruhu olmalı bir insanın! Ve işte bu gücü de veren yalnız inançtır! İşte gerçek devrimci, bütün varlığıyla inançlı olduğu için bu güce sahiptir, hiç tartışmasız! Evet *Camm'rad!* İstediğin kadar Pilot'a bakabilirsin. Bir şey demiyor, ama benim gibi düşündüğünü biliyorum..."

Tam bu sırada Paterson, Mithœrg ile Jacques'ın arasından ok gibi geçti:

"Dinleyin, ne diye bağırıyorlar?"

Meynestrel, Alfreda'ya doğru dönerek, "Ne var?" diye sordu.

Promenade'dan geçip Candolle Sokağı'na dalmışlardı. Üç gazete satıcısı bir kaldırımdan ötekine zikzak çizip avaz avaz bağırarak onlara doğru geliyordu:

"Son baskı! *Avusturya'da siyasi suikast!*"

Mithœrg yerinden sıçradı:

"Avusturya'da mı?"

Paterson en yakındaki satıcıya doğru düşünmeden atıldı. Ama elini kayıtsızca cebine sokmuş halde geriye çark etti.

"Bozuk param *çıkışmıyor*..." dedi acıklı bir halde. Bu yumuşatıcı ifadesine kendisi de gülümsedi.

Bu sırada Mithœrg bir gazete almış, gözden geçiriyordu. Hepsi çevresine toplandı.

Şaşkına dönmüştü, "*Unglaublich!*"* diye mırıldandı.

Gazeteyi Pilot'a uzattı.

---

* İnanılmaz! (ç. n.)

Meynestrel gazeteyi alıp en ufak heyecan belirtisi olmayan bir sesle önce manşeti okudu:

"Bu sabah, geçtiğimiz günlerde Avusturya tarafından ilhak edilen Bosna'nın başkenti Saray-Bosna'da, Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz-Ferdinand ve eşi resmi bir tören sırasında Bosnalı genç bir devrimci tarafından tabanca kurşunuyla öldürüldü. Bu genç..."

"*Unglaublich...*" dedi Mithœrg yeniden.

X

On beş gün kadar sonra, Jacques yanında Bœhm adlı bir Avusturyalı ile gündüz ekspresiyle Viyana'dan döndü.

Hosmer'in gizli olarak kendisine verdiği düşündürücü, ürkütücü haberleri Meynestrel'e iletmek üzere, soruşturmayı yarıda bırakarak hızla İsviçre'ye dönmüştü.

O 12 Temmuz Pazar günü, arkadaşlarının sorularıyla karşılaşmaktan korkan Jacques'ın, telaşla haber uçurttuğu Mithœrg, akşam saat altıda *Lokal*'e gelmişti. Merdivenden hızlı hızlı çıktı, ahbapların merhabalarına gülümseyerek karşılık verdi, ön odalarda toplananların arasından sıyrılıp Pilot'un bulunduğu dipteki odaya daldı.

Meynestrel her zamanki yerinde, Alfreda'nın tam karşısında kendisini dikkatle izleyen on iki kişi kadar dinleyiciye bir şeyler anlatıyordu. Ama daha çok, ayakta duran Prezel'le konuşuyor gibiydi:

"Rahip sınıfı karşıtlığı mı?" diyordu. "Kötü bir taktik! Bakın, Bismarck size o ünlü *Kulturkampf*'ıyla ne yaptı. Baskıları, Alman rahip sınıfını güçlendirmekten başka bir şeye yaramadı..."

Yüzünden kaygı okunan Mithœrg, Alfreda'yla göz göze gelmeye çalışıyordu. Sonunda, genç kadına işaret edebildi ve pencerenin kenarına çekildi.

Prezel buna karşı düşüncesini ileri sürmüştü ama Mithœrg duymadı bunu. Konuşmalar çeşitli kesintilere uğradı. Özel tartışmalar yüzünden odadakiler ayrı ayrı kümeler halinde toplanmışlardı. Alfreda bundan yararlanarak kalkıp Avusturyalı'nın yanına geldi.

Meynestrel'in donuk sesi yeniden duyuldu:

"Kitleleri dinlerin boyunduruğundan kurtaracak olan şey, on dokuzuncu yüzyılın din konusunda özgür düşünceli burjuvazisinin pek sevdiği, rahip sınıfı düşmanlığı değildir. Burada söz konusu olan sosyal bir sorundur. Dinin temelleri sosyaldir. Din bütün çağlarda, başlıca gücünü köleleştirilmiş insan acılarından almıştır. Bu dayanakları ellerinden gittiği gün, dinler canlılıklarını kaybedecek. Daha mutlu bir insanlık üzerinde bugünkü dinlerin artık etkisi kalmayacaktır..."

Alfreda alçak sesle, "Ne var Mithœrg?" diye sordu.

"Thibault geldi, Pilot'la konuşmak istiyor."

"Neden buraya gelmedi?"

"Öyle görünüyor ki kötü bir şeyler oluyor orada" dedi Mithœrg.

"Kötü bir şeyler mi?"

Avusturyalı'nın yüzüne dikkatle bakıyor, bir anlam yakalamaya çalışıyordu.

Mithœrg pek bir şey bilmediğini anlatmak için kollarını yana açtı. Bir süre kaşlarını kaldırıp gözlerini yuvarlayarak, genç bir ayı gibi gövdesini sağa sola salladı.

"Thibault, yurttaşlarımdan Bœhm'le geldi. Bœhm yarın Paris'e gidiyor. Pilot bu akşam mutlaka onları kabul etmeli."

"Bu akşam mı?" diye Alfreda düşünceye daldı. "Peki öyleyse, eve gelin, daha iyi."

"Tamam... Richardley'yi de çağır."

"Pat'ı da mı?" dedi Alfreda aceleyle.

İngiliz'i sevmeyen Mithœrg az kalsın, "Ne diye Pat'ı çağıracaksın?" diyecekti. Ama yine de gözlerini yavaşça kapayıp açarak evet dedi.

"Saat dokuzda mı?"

"Saat dokuzda."

Genç kadın sessizce gidip iskemlesine oturdu.

Prezel'in kesin bir "Elbette!" ile sözünü kesen Meynestrel, konuşmasına devam etti:

"Dönüşüm bir günde olmayacağı gibi, bir kuşakta da olmaz. Yalnız, insanın din ihtiyacı yeni bir yoldan giderilir. Bu yol sosyal niteliktedir. Resmî din mistiğinin yerini sosyal bir mistik alır. Sorun, sosyal çevreye ilişkindir..."

Mithœrg, bir kere daha Alfreda'nın gözünün içine baktıktan sonra sıvıştı.

Üç saat sonra Jacques yanında Bœhm ve Mithœrg'le Carouge'da tramvaydan inerek Meynestrel'in evine gitti.

Gece iyiden iyiye bastırmıştı, daracık merdiven karanlıktı.

Alfreda kapıyı açtı.

Meynestrel'in, kapı boşluğundan aydınlık odaya vuran gölgesi görünüyordu. Hemen Jacques'ın yanına gelerek yavaş sesle, "Yeni bir şey mi var?" diye sordu.

"Evet."

"Suçlamaların aslı var mıymış?"

"Durum ciddi" diye mırıldandı Jacques. "Özellikle Tobler'le ilgili olanlar... Anlatırım... Ama şu anda, başka bir şey söz konusu... Çok önemli olayların arifesinde bulunuyoruz..." Viyana'dan kendisiyle gelen Avusturyalı'ya dönerek tanıştırdı:

"Bœhm yoldaş."

Meynestrel elini uzattı.

"E, söyle bakalım yoldaş" dedi, hafifçe şüphe ettiğini anlatan bir sesle. "Doğru mu, sen bize yeni haberler mi getirdin?"

Bœhm istifini bozmadan Pilot'a baktı:

"Evet."

Bu adam Tirollüydü. Enerjik yüzlü, ufak tefek bir dağlıydı. Otuz yaşındaydı. Başında kasket vardı, hava sıcak olduğu halde sarı renkli eski bir pardösüyü geniş omuzlarının üstüne atmıştı.

Meynestrel, "Girin" diye, gelenlere yol verdi. Odanın dış tarafında, Paterson ile Richardley oturmaktaydı.

Meynestrel onları Bœhm'le tanıştırdı. Avusturyalı, kasketini çıkarmadığını fark etmişti. Bir an bozuldu, başından kasketi çıkarttı. Ayaklarındaki altı çivili potinleri, cilalı parkede kayıyordu.

Alfreda, Pat'ın da yardımıyla mutfaktan iskemle getirdi. İskemleleri yatağın çevresine halka biçiminde sıraladı, kendisi de yatağın üstüne oturdu. Not defterini ve kalemini de etekliğinin çukuruna yerleştirdi.

Paterson genç kadının yanına oturmuştu. Yarı uzanmış halde, dirseği yastığı dayalı, eğilerek Alfreda'ya, "Ne söyleyeceğini biliyor musun sen?" diye sordu.

Alfreda dalgınca bir işaret yaptı. Genç kadın, hareketsizliğe mahkûm olmuş bu eylem adamlarının, böyle el altından bilgi edinerek, belki yüz kere boşa çıkmış olan kendilerini gösterebilme saplantıları karşısında güvensizlik göstermeye alışmıştı.

Richardley ahbapça, "Öteye çekil biraz" diyerek, gelip genç kadının yanına oturdu. Delikanlının gözlerinde, adeta meydan okuyan bir parıltı vardı hep. Ama bu kendine güvenmede yapmacıklı bir şeyler de yok değildi. Ne olursa olsun, prensip gereği, sağlıklı olma düşüncesiyle, önceden tasarlanmış bir güçlü ve halinden memnun görünme isteği gibi bir şeydi bu.

Jacques cebinden ağızları kapatılmış, biri büyük öbürü küçük iki zarf çıkarıp Meynestrel'e uzattı.

"Bunda, belgelerin kopyaları var; öteki de Hosmer'in mektubu" dedi.

Pilot odayı hafifçe aydınlatan masanın üstündeki lambanın yanına yaklaştı. Mektubu zarftan çıkarıp okudu, sonra hemen gözleriyle Alfreda'yı aradı. Daha sonra sivri bakışlı gözlerini Jacques'a dikerek bir şeyler sorarcasına baktı, zarfları masanın üstüne bıraktı, başkaları da otursun diye yerine oturdu.

Yedi kişinin hepsi de yerlerine oturduktan sonra Meynestrel Jacques'a döndü:

"E, anlat bakalım?"

Jacques, Bœhm'e baktı, sert bir hareketle alnına dökülen saçını düzeltti, anlatmaya başladı:

"Hosmer'in mektubunu okudunuz... Saray-Bosna'da Arşidük'ün öldürülmesi... Bütün bunlar bundan tam on beş gün önce oldu... İşte on beş gündür Avrupa'da özellikle Avusturya'da bir sürü gizli olaylar meydana geldi... Bunlar o kadar önemli şeyler ki... Hosmer, Avrupa'daki bütün sosyalist merkezlerinin bir an önce harekete geçirilmesini gerekli görüyor. Petersburg'a, Roma'ya hemen yoldaşlar gönderdi... Bühlmann, Berlin'e gitti... Morelli gidip Plehanov'la konuşacak... Lenin'le de..."

Richardley, "Lenin partiden ayrılanlardan..." diye mırıldandı.

Jacques, "Bœhm yarın Paris'te olacak" dedi, Belçikalı'ya cevap vermeden. "Çarşambaya Brüksel'de olacak, Cuma günü de Londra'da. Ben de size bilgi vermekle görevlendirildim... Hosmer benden ayrılırken, kelimesi kelimesine şunları söyledi: 'İyice anlat onlara, eğer olaylar kendi akışına bırakılırsa belki Avrupa genel bir savaşa sürüklenmiş olacak...'"

Richardley yine lafa karışarak, "Bir arşidükün öldürülmesi yüzünden mi?" dedi.

Jacques ona doğru dönerek, "*Sırplar... Slavlar tarafından öldürü-*

len bir arşidük yüzünden..." dedi. "Ben de senin gibi, böyle bir şeyin olabileceğini hiç sanmıyordum. Ama orada, her şeyi anladım... Hiç olmazsa, sorunun ne olduğunu biraz olsun kavramış bulunuyorum... Korkunç denecek kadar karmaşık bir sorun bu..."

Sustu, çevresine göz gezdirdi, sonra Meynestrel'e baktı, duraksayarak:

"Hosmer'in bana anlattıklarını en başından anlatayım mı?"

"Elbette."

Jacques hemen anlatmaya koyuldu:

"Avusturya'nın yeni bir Balkan Birliği kurma yolundaki çabalarını biliyorsunuz değil mi?.." Bœhm'ün, iskemlesinin üstünde kıpırdandığını görerek, "Ne var?" diye sordu.

"Sanırım" dedi Avusturyalı, "olayları sebepleriyle iyice açıklayabilmek için en iyi metot, onları daha eskilere giderek incelemektir..."

Metot kelimesi söylenirken Jacques gülümsedi. Meynestrel'in yüzüne bakarak ne düşündüğünü öğrenmek istedi.

Meynestrel hafifçe gülümseyerek, "Önümüzde bütün gece var" dedi ve kireçlenmiş bacağını uzattı.

Jacques Bœhm'e dönerek:

"Peki öyleyse sen anlat... Bu tarihsel açıklamayı şüphesiz sen benden daha iyi yaparsın."

Bœhm ciddi ciddi, "Evet" dedi. (Bunu duyunca Alfreda'nın gözlerinden şeytanca bir parıltı geçti.)

Pardösüsünü çıkarıp yere, kasketinin yanına bıraktı, sonra iskemlesinin ucuna kadar gövdesini kaydırdı, ellerini dizlerinin üstüne koyarak dimdik oturdu. Saçları dipten kesilmiş başı tostoparlaktı.

"Özür dilerim" dedi. "Önce Emperyalizm ideolojisinden başlayacağım. Böylece, bizim Avusturya politikasının altında yatan şeyi daha iyi açıklamış olurum..." Biraz düşünceye daldıktan sonra:

"Önce, Güney Slavlarının ne istediklerini bilmeliyiz..."

Mithœrg lafa karışarak, "Güney Slavları, yani Sırplar, Karadağlılar, Bosna-Hersek, bunlardan başka Macaristan'daki Slavlar" dedi.

Büyük bir dikkatle dinleyen Meynestrel başıyla evet der gibi bir işaret yaptı.

Bœhm yeniden söze başladı:

"Bu Güney Slavları yarım yüzyıldır, bize karşı birleşmeye çalı-

şıyorlar. Sırbistan'ın çevresinde birleşerek, Yugoslavya adı altında özerk bir devlet kurmak istiyorlar. Bunun için Rusya'dan yardım görmekteler. 1878'den beri, Berlin kongresinden beri, Rus panslavizmi ile Avusturya-Macaristan arasında derin bir kin, öldüresiye bir mücadele sürüp gitmekte. Rus yöneticileri panslavizme sıkıdan bağlı. Ama meydana gelecek karışıklıklar ve çatışmalarda Rusya'nın el altından parmağı ve sorumluluğu olduğu konusunda yeterince bilgim yok; bunu söylemeye cesaret edemiyorum. Sadece kendi memleketimden söz etmek istiyorum. Avusturya'ya göre –burada, hükümetin emperyalist görüşünü ele alıyorum– Güney Slavlarının birleşmesi gerçekten çok can alıcı, büyük bir sorun. Eğer sınırımızın yakınında bir Yugoslav ulusu doğarsa, Avusturya şimdi İmparatorluk içinde yaşayan çok sayıda Slav üzerindeki egemenliğini kaybeder."

Meynestrel çabuk çabuk, "Elbette, elbette" diye mırıldandı. Sonra da Avusturyalı'nın sözünü kestiğine pişman olmuş gibi, öksürdü. Bœhm yeniden söze başladı:

"1903'e kadar, Sırbistan Avusturya'nın egemenliği altındaydı. Ama 1903'te Sırbistan bir ulusal devrim yaptı, Karayorgiyeviç'leri tahta çıkardı ve bağımsızlığını elde etti. Avusturya öç almak için fırsat kolluyordu. İşte 1908'de, Japonya'nın Rusya'yı ezmesinden yararlanarak, yönetimimize emanet edilmiş olan Bosna-Hersek'i ilhak ettik. Almanya ile İtalya bunu onayladı. Sırbistan ateş püskürüyordu. Ama Avrupa, işleri karıştırmaktan çekiniyordu. Avusturya atılganlığıyla başarı sağlamıştı...

"Bu atılganlığını, 1912'deki Birinci Balkan Savaşı sırasında yeniden göstermek istedi. Sırbistan'ın, Adriyatik Denizi kıyısında bir liman elde etmesine engel oldu. Sırbistan'ın denize ulaşmasını önlemek üzere, denizle bu ülke arasında özek bir bölge olarak Arnavutluk'u yerleştirdi. Bunun üzerine Sırbistan büsbütün küplere bindi... Sonra da İkinci Balkan Savaşı patlak verdi. Geçen yıl.. Hatırlıyorsunuz değil mi? Sırbistan, Makedonya'da yeni topraklar ele geçirdi. Avusturya buna karşı çıkmak istedi. İki kere atılganlığı başarıyla sonuçlanmıştı. Ama bu sefer Almanya ile İtalya onaylamadı. Sırbistan da kafa tutarak kazandığı toprakları bırakmadı... Bu durum çok küçük düşürmüştü Avusturya'yı. Öcünü almak için fırsat kolluyordu. Bir yandan bizim diplomasimiz de çalışıyordu... Thibault, yeni Balkan Birliği'nden söz etmişti. Bu, Avusturya'nın bu

yıl geliştirdiği büyük siyasal plandır. Bakın bu nedir, söyleyeyim: Avusturya, Bulgaristan ve Romanya arasında yeni bir Balkan birliği kurmak üzere bir birleşme tasarısı ortaya atıldı. Bu birlik, *Slavların karşısına çıkacaktı*. Sadece bizim Güney Slavlarının değil, bütün Slavların... Anlıyorsunuz değil mi? Bu, aynı zamanda da Rusya'ya karşı demektir!"

Birkaç dakika düşünceye daldı. "Önemli bir şey unuttum mu acaba" diyordu içinden. Sonra, bir şey sormak istermiş gibi Jacques'a doğru eğildi.

Paterson'un omuzuna yaslanan Alfreda, elini ağzına kapayarak esnedi. Ona göre Avusturyalı, kılı kırk yarıyordu. Bu tarih dersi de pek anlamsız gelmişti genç kadına.

"Pek tabii" diye ekledi Jacques. "Ne zaman Avusturya'dan söz edilse Avusturya-Almanya blokunu anımsamak gerekir... Almanya ve 'Almanya'nın denizlerdeki geleceği'... Bunu İngiltere'ye karşı ileri sürmektedir... Almanya ticaret alanında çember içine alınmış olduğu için yeni yayılma alanları arıyor kendisine... *Drang nach Osten* Almanya'sı... Ruslara Boğazlar yolunu kapatmak... Almanya'nın Türkiye üzerindeki emelleri... Bağdat demiryolu, Basra Körfezi, İngiliz petrolü, Hindistan yolu, vs... Bütün bunlar birbirine bağlı... Arka planda, her şeye egemen, hep boy ölçüşen iki kapitalist grup düşünülmeli!.."

"Elbette" dedi Meynestrel.

Bir süre konuşulmadı.

Avusturyalı, Pilot'a dönüp ciddi ciddi sordu:

"İyi anlatabildim mi?"

"Meynestrel şüphe bırakmayan bir sesle, "Çok açık seçik!" dedi.

Pilot birini pek seyrek överdi. Bu nedenle Bœhm'den başka herkes şaştı. Alfreda hemen fikrini değiştirdi ve Avusturyalı'yı daha dikkatle süzmeye başladı.

Meynestrel oturduğu yerde biraz daha arkaya kaykılırken Jacques'a bakarak:

"Şimdi, Hosmer ne dedi bakalım, yeni olaylar neler?"

"Yeni olaylar mı?" diye başladı Jacques. "Doğrusu, daha böyle bir şey yok... Bazı belirtiler..."

Doğruldu, alnı gölgede kaldı. Lambanın sarı ışığı yüzünün alt tarafını, ileriye doğru uzanan çenesini, kenarında kaygılı bir çizgi göze çarpan geniş ağzını aydınlatıyordu:

"Öyle kötü belirtiler ki, belki de kısa vadede yeni olayların meydana geleceğini kestirmemize yol açacak... Özetliyorum: Sırpların ulusal özlemlerine yapılan baskı karşısında duyduğu büyük öfke... Ruslarda ise, Slav isteklerini destekleme yolunda açık bir eğilim; bu o kadar doğru ki Arşidük öldürülür öldürülmez, genelkurmayın ve milliyetçi kastların etkisi altında bulunan Rus hükümeti, elçileri aracılığıyla Sırbistan'ın koruyucusu olacağını duyurdu. Hosmer bunu, Londra'dan gelen haberlerden öğrenmiş.... Avusturya hükümeti, son başarısızlıkla geleceğe ilişkin derin kaygıları yüzünden acı bir eziklik içinde. Hosmer'in dediği biçimde, her an patlamaya hazır bir dinamit gibi biriken bu kin, hırs ve öç alma duygularıyla bilinmeze doğru kaymaktayız... Bilinmez, 28 Haziran'daki beklenmedik olay: Şu Saray-Bosna suikastı... Saray-Bosna, Boşnak şehri... Avusturya'ya ilhak edildikten sonra da altı yıl boyunca halkı Sırbistan'a bağlı kaldı... Hosmer, Sırp yöneticilerinden bazılarının dolaylı olarak ya da doğrudan, suikastın hazırlanmasına yardım ettiklerini sanıyor. Ama ispatlamak güç bunu... Avusturya hükümeti için, Avrupa kamuoyunu nefretle ürperten bu cinayet umulmaz bir fırsat sayılıyor. Sırbistan'ı suçüstü yakalamak! Kesin olarak hesabını görmek! Avusturya'nın itibarını yeniden yükseltmek ve aynı zamanda, vakit geçirmeden, Orta Avrupa'da Avusturya'nın egemenliğini sağlayacak olan Balkan Birliği'ni kurmak! Şunu kabul etmeli ki bu, devlet adamları için çekici bir şeydi! Bunun için Viyana'daki yöneticiler duraksamamışlardı hiç. Derhal bir hareket planı kotarıldı.

"Birinci nokta, Sırbistan'ın suikasttaki suç ortaklığını saptamaktı. Viyana, Belgrad'da ve bütün Sırbistan Krallığı'nda bir soruşturma açılması emrini verdi hemen. Ne olursa olsun kanıtları elde etmeliydi. Bununla birlikte programın bu birinci noktası fiyaskoyla sonuçlanmış gibi görünüyor. Bosna'da Avusturya'ya karşı harekete karışmış diye ancak bir iki resmî görevlinin adı bulunabilmişti. Aldıkları sıkı emirlere rağmen, soruşturmacılar, Sırp hükümetinin suçluluğunu ortaya koyamamışlardı. Tabii, verdikleri rapor hasıraltı edildi. Gazetecilerden özenle saklandı. Hosmer bu rapordan çıkarılan sonuç notlarını elde edebilmişti, şurada bu notlar" dedi ve elini lambanın kırmızı balmumu mühürlerini aydınlattığı iri zarfın üstüne koydu.

Meynestrel dalgınca, önce zarfa sonra da Jacques'a baktı. Jacques anlatmayı sürdürdü:

"Ne yaptı Avusturya hükümeti? Soruşturma sonuçlarının boşa çıkmasına aldırmadı. Bu da onun gizli bir amaç peşinde olduğunu ispatlamaya yeter de artır bile. Sırp hükümetinin suç ortaklığının ispatlandığı kanısını uyandıran haberler yaydı, yazdırdı. Hükümet taraftarı gazeteler kamuoyunu durmadan etkilemekteydi. Kaldı ki bu cinayeti sömürmek kolaydı. Mithœrg ile Bœhm söyleyebilir size: Orada, veliaht kutsal sayılır halkın gözünde. Şu anda bir tek Avusturyalı, bir tek Macar yoktur ki Saray-Bosna cinayetinin, Sırp hükümetinin, belki de Rus hükümetinin kışkırtmasıyla, Bosna'nın ilhakını protesto için hazırlanmış bir tertibin sonucu olduğuna inanmasın. Bunu bir hakaret olarak hissetmeyen ve öç almayı dilemeyen tek kişi yoktur. İşte, yöneticilerin istediği de bu. Daha suikastın ertesi günü, ulusal duyguları kızıştırmak için ellerinden geleni yaptılar!"

"Yaptılar, dedin, kim *bunlar*?" diye sordu Meynestrel.

"Hükümettekiler. Başta Dışişleri Bakanı Berchtold."

Bœhm lafa karıştı, "Berchtold" dedi yüzünü buruşturarak. "İşin iç yüzünü anlayabilmek için, yükselme hırsıyla yanıp tutuşan bu adamı bizim kadar tanımanız gerek! Düşünün bir, Sırbistan'ın ezilmesiyle *Österreich*'ın Bismarck'ı olacak! Daha önce iki kez bunu başardığını sanmıştı. İki seferde de fırsatı kaçırdı!"

Richardley, "Ama Berchtold, Avusturya demek değil ki?" dedi.

Sivri burnunu Bœhm'e doğru uzatarak gülümsüyordu. Sesinin en hafif titreşiminde, tutarlı, topyekûn bir doktrine sahip olmanın gençlere kazandırdığı güven okunuyordu.

"*Ach!*" dedi Bœhm, "bütün Avusturya'yı avucunun içine almıştır o! Başta Genelkurmay ve İmparator olmak üzere..."

Richardley başını salladı:

"Franz Joseph'i mi? Gel de inan buna... Kaç yaşındadır?"

"Seksen dört" diye cevap verdi Bœhm.

"Seksen küsur yaşında bir adamcağız! İki talihsiz savaşın yükünü taşıyor sırtında, öyle değil mi? Gönül hoşluğuyla kabul edecek mi hükümdarlığının sonunda..."

"Fakat" diye bağırdı Mithœrg, "krallık rejiminin ölüm tehlikesi karşısında olduğunu çok iyi hissediyor! Yaşlı olduğu halde İmparator, tabuta tacıyla girebileceğinden pek emin değil!"

Jacques ayağa kalktı:

"Richardley, Avusturya korkunç iç güçlükler içinde çırpınıyor...

Şunu unutma... Avusturya halkı, birbirini çekemeyen, birbirine rakip sekiz dokuz ulustan oluşuyor. Devlet otoritesi her gün biraz daha zayıflıyor. Parçalanmanın önüne geçilemeyecek. Bütün bu yan yana yaşayan yığınlar, bu Sırplar, bu Romanyalılar, bu İtalyanlar, İmparatorluğa zorla sokulmuş olan bu yığınlar, için için kaynaşmada; boyunduruktan kurtulmak için elverişli saati bekliyorlar!.. Oradan geliyorum ben. Sağ olduğu kadar sol siyasal çevrelerde de parçalanmayı önlemek için tek bir çare olduğuna inanılıyor, o da savaş! Berthold ile kliğinin görüşü bu. Elbette generaller de böyle düşünüyor!"

"İşte sekiz yıldır genelkurmay başkanımız General Conrad von Hötzendorf... Asker sınıfının en belalı adamı... Slavların can düşmanı... Sekiz yıldır açıktan açığa savaş kışkırtıcılığı yapıyor!" dedi Bœhm.

Richardley buna inanmış görünmüyordu. Kollarını kavuşturmuş, gözleri pırıl pırıl parlayarak içinden geçenleri okumak istercesine konuşanları tek tek süzüyordu.

Jacques ona bakarak konuşmaktan vazgeçti. Meynestrel'e doğru dönüp yerine oturdu.

"Yani" diye yeniden söze başladı. "Bu memleketin yöneticilerine göre ancak önleyici bir savaş kurtarabilir İmparatorluk'u. Artık parti bölünmeleri sona erecek! Ayrılıkçı ulusal grup dırıltıları sona erecek! Savaş, Avusturya'ya ekonomik refahını yeniden kazandıracak. Slavların ele geçirmeye çalıştıkları Balkan pazarlarını kazanmalarını sağlayacak... Ve daha güçlü oldukları için Sırp ordularını birkaç haftada teslim olmaya zorlayacaklar. Ne tehlike var bunda, diye düşünüyorlar."

"Orası belli olmaz" diye sözünü kesti Meynestrel.

Bütün gözler ona çevrildi. Dalgınca bir ciddilikle gözünü Alfreda'ya dikmişti.

"Durun!" dedi Jacques.

"Rusya var!" diye lafa karıştı Richardley. "Sonra, Almanya! Bir an için, Avusturya'nın Sırbistan'a saldırdığını düşünelim ve diyelim ki, –bu kesin olmamakla birlikte olmayacak şey değil– Rusya işe karıştı. Rusya'nın seferberlik ilan etmesi, Almanya'nın derhal seferberlik ilan etmesine sebep olur, ardından da Fransa'nın. O güzel, ittifak sistemleri kendiliğinden işlemeye başlar... Bu da, bir Avusturya-Sırbistan savaşının genel bir savaşa yol açacağı anlamına

gelir!" Jacques'a bakıp gülümsedi. "Ama, dostum, Almanya bunu bizden iyi bilir. Bu bakımdan Almanya, Avusturya hükümetini bu yolda serbest bırakarak bir Avrupa savaşı tehlikesini göze alır mı? Hayır! Düşünün bir kez... Tehlike o kadar büyük ki Almanya, Avusturya'nın harekete geçmesini önleyecektir."

Jacques'ın yüz çizgileri gerilmişti. "Durun!" diye tekrarladı. "İşte bu da Hosmer'in telaş etmekte haklı olduğunu gösteriyor. Almanya'nın *daha önceden* Avusturya'yı desteklediğini gösteren kuvvetli belirtiler var."

Meynestrel ürperdi. Gözünü Jacques'tan ayırmıyordu.

"İşte Hosmer'e göre olaylar şöyle gelişecek... Öyle görünüyor ki, suikastın hemen ardından Viyana'da yapılan toplantılarda Berchtold iki direnişle karşılaşmış. Birincisi, kuvvete başvurmaktan hoşlanmayan ve ihtiyatlı bir adam olan Macaristan Bakanı Tisza'nın; ikincisi de İmparator'un direnişiyle... Öyle görünüyor ki Franz-Joseph kararsızlık içindeydi. Önce II. Wilhelm'in ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu. Oysa Kaiser, seyahate çıkmak üzereydi. Gidip onunla buluşmak için kaybedecek vakit yoktu. Bunun için, öyle görünüyor ki, Berchtold, 4 ile 7 Temmuz arasında Kaiser ve Şansölyesiyle konuşarak *Almanya'nın onayını almıştır.*"

"Varsayım" diye kestirip attı Richardley.

"Tabii" dedi Jacques. "Yalnız bu varsayımlara, son beş gündür Viyana'da olup bitenler ağırlık kazandırmaktadır. Düşünün bir kere, geçen hafta, Berchtold'un yakın çevresinde, henüz kararsızlık görülüyordu; İmparator –ve Berchtold'un kendisi de– Almanya'nın karşı çıkmasından korkuyorlardı. Birden, 7 Temmuz günü her şey değişiverdi. O gün (geçen Salı) büyük bir hükümet kurulu, gerçekten bir savaş kurulu çabucak toplandı. Sanki birdenbire serbestliğe kavuşulmuşçasına... Bu kurulda konuşulanlar, kırk sekiz saat gizli tutuldu. Ama önceki günden beri, sır perdesi aralandı. Kurulun toplanmasıyla ilgili olarak birçok kişi, verilen birçok talimat dolayısıyla sırrı öğrenmiş oldu. Kaldı ki Hosmer Viyana'da çok iyi işleyen bir bilgi edinme servisi kurmuş bulunuyor. Hosmer böylece her şeyi öğrenebiliyor. Berchtold bu toplantıda yeni bir tavır takınıyor: Sırbistan'ı cezalandırmak üzere girişilecek bir seferi Almanya'nın kesin olarak destekleyeceğine ilişkin bir yükümlülük belgesini cebinde taşıyormuş gibi. Soğukkanlılıkla, öteki bakanlara gerçekten bir *savaş planı* sunuyor; buna

yalnız Tisza karşı çıkmış. Berchtold'un planının bir savaş planı olduğunun kanıtı, Tisza'nın Sırbistan'ın küçük düşürülmekle yetinilmesini öteki bakanlara kabul ettirmeye çalışmış olmasıdır: Bu diplomatik zaferi o, pek parlak buluyordu. Oysa, bütün bakanlar kurulunu karşısında buldu. Sonunda kendisi de boyun eğerek kurulun görüşünü benimsedi... Dahası var: Hosmer'in dediğine göre, daha o sabah bakanlar, pervasızca, derhal seferberlik ilan edilip edilemeyeceğini gözden geçirmişler. Buna karar vermemelerinin sebebi, öteki devletlere karşı, son dakikada maskeyi yüzlerinden çıkartmayı daha kurnazca bulmuş olmalarındanmış... Hiç su götürmeyen bir nokta varsa, o da Berchtold'un ve genelkurmayın planının kabul edilmiş olmasıdır... Neydi bu planın ayrıntıları? Elbette pek kolay değil bunu öğrenmek... Ama yine de bir şeyler biliniyor: Pek dikkati çekmeyecek askerî hazırlıklara başlanması için emir verildiği, Avusturya-Sırbistan sınır boyundaki birliklerin harekete hazır bulunacağı ve ilk bahanede, birkaç saat içinde Belgrad'ı işgal edeceği!" Eliyle saçını çabucak düzeltti. "Son olarak, genelkurmay başkanının, şu adı çıkmış Hötzendorf'un çalışma arkadaşlarından birinin sözünü aktaracağım size. Belki bu, cakacı bir subayın palavrasından başka bir şey değil, ama Avusturya yöneticilerinin düşünüşlerini çok iyi yansıtıyor. Bu adam yakın dostlarının toplandığı bir yerde şöyle demiş: 'Avrupa bugünlerde bir sabah uyanınca olup bitti karşısında bulacak kendisini.'"

XI

Jacques susmuştu. Gözler hemen Pilot'a çevrildi.

Kollarını kavuşturmuş, parlayan gözlerini bir noktaya dikmiş, hareketsiz oturuyordu.

Bir süre hiç kimse ağzını açmadı. Hepsinin yüzünde aynı kaygı, aynı derin keder okunuyordu.

Sonunda Mithœrg birden sessizliğini bozdu:

"Unglaublich!"

Yeniden bir duraklama oldu.

Sonra Richardley, "Eğer gerçekten Almanya, Avusturya'nın arkasındaysa..." diye mırıldandı.

Pilot keskin bakışlarını ona çevirdi. Ama bir şey görmüyor gibiydi. Dudakları büzüldü, anlaşılmaz bir söz çıktı ağzından. Yalnız gözünü hiç ondan ayırmayan Alfreda duymuştu bunu:

"Umulandan erken."

Genç kadın ürperdi ve içgüdüsel bir hareketle Paterson'un omuzuna yaslandı.

İngiliz, Alfreda'ya çabucak bir göz attı. Ama o, başını eğmişti, hiçbir soruya cevap vermek istemiyordu.

Üstelik Paterson, ona ürperişinin nedenini sormuş olsaydı çok sıkıntı duyardı. Açıkçası ilk kez savaş, bu akşam onun için soyut bir şey olmaktan çıkarak bütün sertliğiyle, bütün kanlı gerçeğiyle düşüncelerinin üstüne çökmüştü. Fakat onu titreten, Jacques'ın anlattıkları değil, Meynestrel'in "Umulandan erken" deyişiydi. Neden? Bu düşünce onu şaşırtmamalıydı. Pilot'un bu konudaki inancını bilmiyordu: "Devrim şiddetli bir krizden sonra gerçekleşebilir. Avrupa'nın bugünkü durumunda savaş, bu kriz için en elverişli fırsat olabilir. Fakat böyle bir şey olsa da, proletarya emperyalist bir savaşı devrime dönüştürmeye ne hazırdır ne böyle bir yeteneği vardır." Genç kadını birden böyle sarsan düşünce şu muydu: Gerçekten de sosyalizm hazır değilse, bir savaş kısır bir boğazlaşmadan başka bir şey olmayacaktı! Ya da buna neden, Pilot'un "Umulandan erken" derken sesinin tonu muydu? Ama bundan ne anlamış olabilirdi Alfreda? Uzun zamandır, Pilot'un duygusuzluğuna alışık değil miydi? (Bir gün ona şöyle demişti: "Sen savaş karşısında, ölüm karşısındaki Hıristiyanlara benziyorsun. Gözlerini öylesine *ötelere, sonradan olacaklara* dikmişlerdir ki, can çekişmenin bütün korkunç acılarını unuturlar..." Meynestrel de gülerek, "Bir hekim için kızcağız, doğum sancıları doğal bir şeydir" diye karşılık vermişti.) Öyle zamanlar da olurdu ki –bundan üzüntü duymakla birlikte– Alfreda, bazı çok insanca zayıf yanlarını herkesten iyi bildiği bir insanın, böylesine duygusuzlaşmak için gösterdiği çabayı beğenirdi bile: Pilot'un üstünlüğünü büsbütün artırırdı bu onun gözünde. Bundan başka genç kadın, insanlığa daha iyi hizmet edebilmek, bugünkü toplum düzeninin yıkılmasına, daha iyi bir dünyanın kurulmasına çalışabilmek için Meynestrel'in, "insanca duyguları" böylesine kenara itişi karşısında heyecan duyardı... Öyleyse neden ürpermişti? Bilemiyordu bunu. Uzun kirpiklerini kaldırarak, Paterson'un üstünden, Meynestrel'e

güvenle baktı, "Sabırlı ol" dedi kendi kendisine. "Henüz bir şey söylemiş değil. Konuşacak. Her şey o zaman aydınlığa kavuşur; iyice ve doğru olarak bilinir!"

Mithœrg başını sallayarak devam etti:

"Alman ve Avusturya *Militarismus*'unun savaşı isteyeceğini kabul ediyorum. Sonra *Militarismus*'un yanında Cermen yöneticileriyle, büyük endüstrinin, Krupp'ların ve bütün o *Drang nach Osten*'cilerin yer alacağına da inanıyorum... Ama varlıklı sınıfların tümünün, hayır! Korkaktırlar bunlar! Büyük etkileri vardır onların! Engel olurlar buna! Hükümete, 'Durun! Deliliktir bu! Eğer dinamiti ateşlersiniz, siz de uçarsınız birlikte!' diyeceklerdir."

"Ama Mithœrg" dedi Jacques, "eğer yöneticiler ile onlarla birlik olan komutanlar arasında anlaşma varsa, ne önemi olur bu varlıklı sınıfların karşı çıkmasının? Oysa, Hosmer'in edindiği bilgilere göre böyle bir anlaşmanın..."

"Kimsenin bu bilgilerden şüphe ettiği yok" diye sözünü kesti Richardley. "Ama şu anda söylenebilecek tek şey, bir savaş tehlikesi olduğudur. O kadar... bu tehlikenin altında yatan gerçek nedir: Yoksa, Alman ve Avusturya hükümetlerinin girişti̇ği yeni bir pazarlık mı?"

Paterson soğukkanlılıkla, "Savaş olabileceğini sanmıyorum" dedi. "Şu benim ihtiyar İngiltere'mi hesaba katmıyorsunuz. Hiçbir zaman, Üçlü İttifak'ın* Avrupa'da güç kazanmasına göz yummaz..." Gülümsedi. "Şimdi sakin duruyor benim ihtiyar İngiltere'm. Bunun için unutuluyor. Ama olayları gözlüyor, kulak veriyor, izliyor, eğer durum işine gelmezse birden doğrulup ayağa kalkacaktır!.. Pazıları kuvvetlidir hâlâ, biliyor musunuz? Her sabah banyosunu yapar benim sevgili İngiltere'm..."

Jacques sabırsızlıkla yerinden kıpırdanıyordu:

"Asıl iş burada! İster savaş isteği, ister sindirme isteği olsun, Avrupa yarın korkunç bir tehlikeyle karşılaşacak! Peki ne yapmamız gerek bizim? Hosmer gibi düşünüyorum ben de. Bu saldırı karşısında biz de harekete geçmeliyiz. En kısa zamanda karşı saldırıyı hazırlamalıyız!"

"Evet, evet, ben de katılıyorum bu düşünceye!" diye bağırdı Mithœrg.

---

* Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya. (ç. n.)

Jacques Meynestrel'den yana döndü, ama onunla göz göze gelemedi. Düşüncesini öğrenmek için Richardley'nin yüzüne baktı, Belçikalı başıyla onayladığını işaret ederek, "Ben de böyle düşünüyorum" dedi.

Richardley savaş tehlikesi olduğunu kabul etmemekle birlikte, birdenbire ortaya çıkan böyle bir tehlike korkusunun Avrupa'yı derinden sarsacağını kabul ediyordu. Bu sarsıntıdan, Enternasyonal'in, muhalefetteki güçleri birleştirip devrim düşüncesini geliştirerek nasıl yararlanacağını hemen görmüştü.

Jacques yeniden söze başladı:

"Hosmer'in söylediklerini tekrar ediyorum: Avrupa'da bir çatışma tehlikesi karşımıza yeni ve açık seçik bir hedef çıkarmaktadır. Ödevimiz, iki yıl önce Balkan Savaşı dolayısıyla çizilen programı yeniden ve daha da güçlendirerek ele almaktır... Önce Viyana Kongresi'nin daha ileriki bir tarihe alınıp alınamayacağına bakmalı... Sonra da hemen şimdiden, her yerde, aynı zamanda açık, resmî, yankılar uyandıracak bir kampanya başlatmalıyız!.. Sosyalist milletvekilleri, Reichstag'ta Parlamentolarda, Duma'da söz almalı!.. Aynı anda bütün dışişleri bakanlarına baskı yapmalı!.. Basın yoluyla harekete geçmeli!.. Halklara çağrıda bulunmalı!.. Büyük kitleleri sokağa dökerek gösteriler yapmalı!.."

"Hükümetlerin karşısına grev hayaletini çıkartmalı!" dedi.

"Silah fabrikalarına sabotaj yapmalı!" diye bağırdı Mithœrg. "Lokomotifleri parçalamalı, rayların cıvatalarını kesmeli, İtalya'daki gibi!"

Orada bulunanların hepsi, ateş saçan gözlerle bakıştı. Artık *harekete geçme* saati gelmiş miydi?

Jacques yeniden Pilot'a doğru döndü. Meynestrel'in yüzünde, bir projektör ışını gibi bir aydınlık ve soğuk bir gülümseme belirip kayboldu. Jacques bunu, Meynestrel'in de bu düşünceleri benimsediği şeklinde yorumladı. Birden, ateşlenerek yeniden konuşmaya başladı:

"Grev, evet! *Genel grev* ama *aynı anda!* En iyi silahımızdır bu bizim! Hosmer, Viyana Kongresi'nde, sorunun yine doktrin planında kalacağından korkuyor. Kökten, yeniden ele alınmalı bu! Teorinin dışına çıkmalı! Şu ya da bu belirli duruma göre her ülke için ayrı bir tutum saptanmalı! Basel olayını tekrarlamalı! Artık pratik, somut kararlara varmalı. Öyle değil mi, Pilot?.. Hosmer, kongreden önce

liderleri, hazırlayıcı toplantılar düzenlemeye zorlamayı bile istiyor. Zemin hazırlamak, engelleri ortadan kaldırmak için. Aynı zamanda, hükümetlere bu sefer proletaryanın, onların saldırı politikalarına şimdiden, topyekûn başkaldıracağını kanıtlamak için!"

Mithœrg bir kahkaha attı:

"*Ach!* Şu senin liderler! Ne yapmayı düşünüyorsun liderlerle? Kaç yıldır grevden söz ediyorlar! Sanıyor musun ki, Viyana'da birkaç günde bir şeye karar verebilecekler?"

"Yeni bir olay var" dedi Jacques. "Avrupa bir boğuşma tehlikesi karşısında!"

"Hayır, senin liderler değil! Bunların atacakları nutuklar değil! Yığınların eylemi, evet! Yığınların eylemi, *Camm'rad*!"

"Elbette yığınların eylemi" diye bağırdı Jacques. "Yalnız bu eylem için liderlerin önceden görüşlerini açık seçik ve kesin olarak ortaya koymaları gerekmez mi? Düşün bir kez Mithœrg; ne büyük bir teşvik olur bu, yığınlar için!.. Ah! Pilot, şimdiye kadar bütün uluslara seslenecek, tek bir gazetemiz olsaydı!

"*Träumerei!*"* diye bağırdı Mithœrg. "Ben bunu bilir bunu söylerim: Bırak liderleri bir yana ve yığınları işle! Sanıyor musun ki, örneğin Alman liderleri, grevi kabul edecek? Hayır! Basel'de söylediklerini tekrarlayacaklar: "Rusya yüzünden olanaksız.'"

"Bu kötü bir şey olur" dedi Richardley. "Çok kötü... Sonunda her şey Almanya'ya, sosyal demokratlara dayanıyor..."

"Ne olursa olsun" dedi Jacques, "iki yıl önce gerektiğinde savaşa karşı çıkmışlardı! Onlar olmasaydı Balkan olayı ateşe verirdi Avrupa'yı!"

"Hayır. 'Onlar olmasaydı' değil, 'kitleler olmasaydı'" diye söylendi Mithœrg. "Ne yaptı ki onlar? Kitlelerin izinden gitmekten başka!"

"Peki ama, kim düzenledi kitle gösterilerini? Liderler!" diye cevap verdi Jacques.

Bœhm başını sallıyordu:

"Rusya'da iki milyon kadar bile proleter yokken, üstelik milyonlar ve milyonlarca mujik varken Rus işçileri hükümete karşı yeterince güçlü olamaz. Bunun için çar *Militarismus*'u Almanya için gerçek bir tehlikedir. Bunun için de sosyal demokrasi grev düzen-

---

* Hayal! Rüya! (ç. n.)

leyeceğini söyleyemez!.. Mithœrg haklı: Viyana Kongresi'nde de, önerileri teorik olarak benimseyecek, Basel Kongresi'nde olduğu gibi!"

"*Ach!* Bırakın şu kongreleri!" diye öfkeyle bağırdı Mithœrg. "Ben diyorum ki, bu sefer de her şeyi kitlelerin eylemi yapacak! Liderler ardından gelecek... Avusturya'da, Almanya'da, Fransa'da liderlerin emir vermesini beklemeden proleterleri ayaklandırmalı! Gözü pek adamlardan gruplar oluşturup her yerde olay çıkartmalı: Demiryollarında, silah fabrikalarında, tersanelerde! Her yerde! Liderleri, sendikaları zorlamalı böylece! Sonra Avrupa'daki bütün devrimci örgütleri canlandırmalı! Eminim ki benim gibi düşünüyor Pilot da!.. Her yerde karışıklık çıkarmalı! Avusturya'da bu çok kolay! *Nicht wahr,* Bœhm?* Sonra ayaklanmaya hazır ulusal azınlıkların hepsini kışkırtmalı: Macarları, Lehleri, Çekleri, Romenleri!.. Her yerde böyle yapmalı!.. İtalya'daki grevleri yeniden başlatmalı! Rusya'dakileri de... Eğer her yerde kitleler ayaklanırsa, liderler de arkalarından gelir onların!" Meynestrel'e dönüp, "Doğru değil mi, Pilot?" dedi.

Kendisine soru sorulunca Meynestrel başını kaldırdı. Keskin bakışlı gözlerini önce Mithœrg'e, sonra Jacques'a dikti. Daha sonra da Alfreda'nın, Richardley ile Paterson'un arasında oturduğu yatağa çevirdi.

"Ah, Pilot" diye Jacques bağırdı. "Eğer bu sefer başarı kazanırsak Enternasyonal ne kadar güç kazanacak!"

Meynestrel, "Elbette!" dedi.

Dudaklarının kenarında hafifçe alaylı bir gülümseme belirip kayboldu. Bunu yalnız Alfreda'nın tecrübeli gözleri fark etmişti.

Hosmer'in gönderdiği bilgiler karşısında, Almanya'nın Avusturya'nın isteklerini destekleyeceğini düşündüren belirtiler karşısına, şöyle dedi içinden, "İşte *savaşları* başlamak üzere! Yüzde yetmiş olacak bu... Biz ise hazır değiliz... Avrupa'nın hiçbir memleketinde iktidarı alamayız." Sonra, "Peki öyleyse?.." diye sordu kendi kendisine ve kararını hemen verdi: "İzlenecek taktik için en ufak şüpheye yer yok: Halkın barış isteğine yüklenmeli. Şu sıra halkı etkilemek bizim için en iyi yol bu. Savaşa karşı savaş! Eğer savaş patlak verirse, mümkün olduğu kadar çok sayıda asker şu inançla cepheye gitmeli:

---

* Değil mi. (ç. n.)

Savaşı çıkaran kapitalistlerdir, proleterlerin isteklerine, çıkarlarına aldırmadan, proleterler istemedikleri halde canice amaçları uğruna onları kardeşi kardeşe kırdıran bir boğuşmaya sürüklüyorlar. Ne olursa olsun ekilen bu tohum boşa gitmiş olmaz... Emperyalizmin içine, onu yıkacak olan tohum atılmış olacak böylece! Güzel bir oyun! Sonra da bizim resmî görevlilerimizi göz altında tutup tamamıyla bu yola iterek iktidarların gözünde suçlu göstermek için güzel bir fırsat!.. Öyleyse, haydi yavrularım! Pasifizm borularını çalmaya başlayın!.. İstediğiniz de buydu zaten. Şimdi sizi salıvermekten başka yapacak şey yok..." İçin için gülüyordu. Kürsülerdeki hatiplerin seslerini titreterek konuşmalarını duyar gibi oluyordu şimdiden... "Bize gelince..." dedi. "Bana gelince..." düşüncesini tamamlamadı. İleride düşünecekti ne yapacağını.

Usulca mırıldandı:

"Orası belli olmaz."

Sürekli olarak kendisine bakan Alfreda'yla göz göze geldi. Herkesin susarak kendisine baktığını, artık konuşmasının beklendiğini gördü. Daha yüksek sesle, çabuk çabuk:

"Orası belli olmaz" diye tekrarladı.

Bacağını sinirli sinirli, iskemlenin altına çekip öksürdü:

"Söyleyeceğim başka şey yok... Hosmer gibi düşünüyorum... Thibault gibi, Mithœrg gibi, hepiniz gibi düşünüyorum..." dedi.

Eliyle alnının terini sildi, umulmayan bir hareketle ayağa kalktı.

Bu basık tavanlı, iskemlelerle dolu odada, olduğundan daha iri görünüyordu. Masa, yatak ve oradakilerin bacaklarının arasında kalan daracık boş yerde dönüp durarak birkaç adım yürüdü. Gözünü herkesin yüzünde gezdiriyordu ama, ayrıca kimseye bakmıyor gibiydi. Bir dakika kadar sessizce gidip geldikten sonra durdu. Çok derin şeyler düşünüyor gibi bir hali vardı. Odadakiler onun yeniden yerine oturacağını, bir eylem planı açıklayacağını, birdenbire içinde doğan düşünceleri, alışık oldukları muammalı bir dille ortaya dökeceğini umuyorlardı. Ama o bir kez daha mırıldanmakla yetindi:

"Orası belli olmaz..." Sonra yere bakıp gülümsedi ve hızlı hızlı, "Kaldı ki bütün bunlar *hedefe* yaklaştırır" diye ekledi.

Sonra masanın arkasından dolaşıp pencerenin önüne gitti, eliyle iki panjuru itti, gece iyiden iyiye bastırmıştı, dışarısı kapkaranlıktı. Başını hafifçe eğip omuzunun üstünden, "Bize içecek soğuk bir şeyler verseydin kızcağızım!" dedi.

Alfreda hemen kalkıp mutfağa gitti.

Birkaç dakika kadar sıkıntılı bir hava esti odada.

Yatağın üstünde oturan Richardley'yle Paterson hâlâ yavaş sesle konuşuyorlardı.

Odanın ortasında, tavandaki lambanın altında, iki Avusturyalı kendi dillerinde tartışıyorlardı. Bœhm cebinden çıkardığı bir yarım puroyu yakmıştı. Sarkık, pembe renkli, ıslak alt dudağı yüzüne hem bir iyilik ifadesi hem oldukça bayağı şehvani bir ifade veriyordu. Bu da onu ötekilerden ayırıyordu.

Meynestrel iki eliyle masaya dayanarak ayakta, Hosmer'in mektubunu önüne koymuş, lambanın altında okuyordu. Abajurun üstünden yayılan çiğ ışık yüzünü aydınlatmıştı Meynestrel'in: Kısa sakalı daha kara, yüzü daha beyaz görünüyordu. Alnı kırıştı, göz-kapakları gözlerini hemen tamamıyla örtmüştü.

Jacques dirseğine dokundu. "İşte nihayet Pilot, sizin düşündüğünüzden de önce *olayların seyrini değiştirebileceğiniz an geldi*" dedi.

Meynestrel başını salladı. Jacques'a bakmadan, istifini hiç bozmadan, dümdüz bir sesle, "Elbette" dedi.

Sonra susup mektubu okumaya koyuldu.

Üzücü bir düşünce geçmişti Jacques'ın kafasından: Ona öyle geliyordu ki o akşam, Pilot'un yalnız ifadesinde değil, kendisine karşı davranışında da bir şeyler değişmişti.

Toplantıdan ilk ayrılan Bœhm oldu. Ertesi sabah erkenden trene yetişecekti.

Ardından da ötekiler belli belirsiz, yürekleri ferahlamış olarak gittiler.

Meynestrel, sokak kapısını açmak üzere onlarla aşağıya indi.

XII

Alfreda merdivenin korkuluğundan eğilmiş, aşağıdan gelen seslerin kesilmesini bekliyordu. Sonra eve döndü, ortalığa biraz çekidüzen vermek istiyordu... Ama içinde bir sıkıntı vardı... Mutfağa sığındı; pencereden, gözlerini kocaman açarak dışarıya bakmaya başladı, dışarısı kapkaranlıktı.

"Hülyalara mı daldın kızcağız?" Meynestrel'in ateş gibi yanan eli, omuzunu okşuyordu. Genç kadın ürperdi, bir solukta, bir çocuk sesiyle birden, "Gerçekten inanıyor musun sen savaş çıkacağına?" diye sordu.

Meynestrel güldü. Alfreda umutlarının sarsıldığını duyuyordu.

"Ya biz..."

"Biz mi? Hazırlıklı değiliz!"

"Hazırlıklı değil miyiz?" Yanlış anladığını sanmıştı. Çünkü o akşam, savaşı önlemek için çalışmaktan başka şey düşünmüyordu: "Sen gerçekten, inanıyor musun ki savaşı önleme yolu..."

Meynestrel sözünü keserek, "Elbette hayır!.." dedi. Bugünkü proletaryanın savaşı önleyebileceğini düşünmek saçma geliyordu ona.

Genç kadın karanlıkta Pilot'un gülümsediğini, gözlerinin parladığını sezer gibi olmuştu. Yeniden bütün vücudu ürperdi. Bir süre birbirlerine yaslanarak, sessiz durdular.

"Ama" dedi Alfreda, "Pat'ın hakkı var belki? Belki biz bir şey yapamasak bile, İngiltere..."

"İngiltere'nizin yapabileceği tek şey, savaşın başlayacağı saati geciktirmektir, ya sonra!"

Pilot, genç kadında, kendisine karşı alışık olmadığı bir direnme mi sezmişti ne? Sözcüklerin üstünde durarak, sertçe, "Kaldı ki sorun bunda değil! Önemli olan savaşı önlemek değil!" dedi.

Genç kadın hafifçe doğruldu.

"Öyleyse neden söylemedin bunu onlara?"

"Çünkü şu anda kimseyi ilgilendirmiyor bu, kızcağız! Ve çünkü bugün *önlenebilecekmiş* gibi hareket etmek gerekiyor da ondan!"

Alfreda sustu. O akşam Pilot'un kendisini çok kırdığını hissediyordu; hiç bu kadar kırmamıştı onu. Neden olduğunu bilmeden bir isyan duyuyordu içinde ona karşı. İlişkilerinin başlangıcında bir gün Pilot'un omuz silkerek, çabuk çabuk, şöyle dediğini hatırladı: "Sevgi mi? Bizim için hiç önemi yok bunun!"

"Onun için önemli olan nedir?" diye kendi kendisine sormuştu genç kadın. "Hiç... Hiçbir şey! Devrimden başka!" Şimdi ilk kez şöyle düşünüyordu: "Onun *saplantısı* Devrim... Başka hiçbir şeye metelik verdiği yok!.. Bana! Kadınlığıma!.. Hiçbir şeyin önemi yok onun için! Olduğundan başka şey olmak: Bir insandan başka bir şey olmak!.." Ve ilk kez Alfreda, bir insandan *daha iyi ve daha üstün* yerine "bir insandan *başka bir şey*..." diye düşünüyordu.

Meynestrel acı bir alayla sözünü sürdürdü:

"Savaşa savaş! Bırak yapsınlar! Gösteri, ayaklanma, grev, canları ne isterse! Önde mızıka! Haydi çalınsın borazanlar! Ellerinden geliyorsa sarssınlar bakalım Eriha Duvarlarını!"

Birden genç kadının yanından ayrıldı. Arkasını döndü ve dişlerinin arasından:

"Ama o duvarları yere yıkacak olan onların boruları değil, kızcağız, bizim bombalarımız!"

Pilot, topallayarak odalarına giderken genç kadın, yüzünde o her zaman yüreğini donduran hafif gülümseyişi fark etmişti.

Alfreda uzun süre, dirsekleri pencerenin kenarına dayalı, gözünü dışarının karanlığından ayırmadan orada kaldı.

Issız rıhtımlar boyunca, Arve Irmağı, küçük küçük dalgalarla kayalara çarpıyordu. Kıyıdaki evlerin ışıkları sönüyordu birer birer.

Genç kadın yerinden kımıldamamıştı. Ne düşündüğü sorulsa, "Hiç" derdi. Gözkapaklarının kenarında biriken iki damla yaş, kirpiklerine asılıp kalmıştı.

XIII

Şoför Invalides Meydanı'ndan geçerek Üniversite Sokağı'na saptı. Otomobil gürültüsüzce gidiyordu. Ama, o Pazar günü öğleden sonrasının kavurucu sıcağında ortalık o kadar ıssız, her şey öylesine uyuşmuştu ki, tekerleklerin kuru asfaltta çıkardığı hışırtı ve köşe başlarında şoförün çekinerek çaldığı korna sesi, çekilmez bir gürültü halini alıyordu.

Araba Bac Sokağı'ndan geçer geçmez, Anne de Battaincourt arabanın koltuğunda tortop halde uyuyan sarı tüylü, küçük köpeği kucağına alıp şemsiyesinin ucuyla dimdik oturan melez şoförün sırtına dokundu.

"Şurada durun, Jo... Yürüyerek gideceğim."

Araba kaldırımın kenarında durdu, Jo kapıyı açtı. Kasketinin siperliğinin altında, cilalı meşinden de parlak gözler fırıl fırıl dönüyordu; bir taşbebeğin gözleri gibi.

Anne duraksadı. Az önce, bu ıssız mahallede bir taksi bulacağını aklından geçirmemişti bile. Antoine, onun öğüdüne uyup babasının ölümünden sonra Bois'ya yakın bir yerde bir ev tutmamakla ne

kadar yanlış bir şey yapmıştı!.. Köpeği koltuğunun altına alarak çevik bir hareketle arabadan atladı. Birden serbest kalmak isteği doğmuştu içinde. "Bu akşam size ihtiyacım olmayacak, Jo... Eve dönün..." dedi. Gölgede bile, toprağın sıcaklığı tabanlarını yakıyordu. Çatıların üstünü kaplayan bir buğu gökyüzünün görünmesine engel oluyordu. Isının yansımasından gözlerini kırpıştıran Anne, sokağa bakan yönleri sessiz ve durgun evlerin, hapishanenin, araba kapılarının önünden gidiyordu. Fellow da tembel tembel geliyordu ardından. Yolda bir tek canlı yaratık yoktu. Pazar günleri hava güzel olduğunda, hapishanelerinin kaldırımında tek başlarına zıplayan, at kuyruğu saçlı, ince bacaklı o kızcağızlar bile sokağa çıkmamıştı. Anne, bunları üç hafta için Deauville'e götürerek çörek ve açık hava ile semirtmek istemişti. Kimsecikler yoktu. Bekçi köpekleri gibi kulübelerine kapanmışlar, kapı önlerinde ata biner gibi, iskemlelerine oturup biraz serinleyebilmek için güneşin batmasını bekliyorlardı. Bu 19 Temmuz günü Paris halkı, bir hafta süren halk bayramının yorgunluğunu dindirmek amacıyla yığın yığın başkentten uzaklaşmıştı sanki.

Thibault'ların binası uzaktan görülüyordu. Çatısında hâlâ iskeleler vardı. Su borularının yer yer üstübeçle boyanmasıyla zebra postu görüntüsüne bürünen eski cephesinin, yenilenmesi için badana edilmesi gerekiyordu. Zemin katını örten, üzerine alacalı bulacalı afişler yapıştırılmış tahta perdeler burada, kaldırımı daraltmıştı. Anne, köpeği arkasında, ipekli elbisesinin eteğini kaldırarak binanın girişini tıkayan çuvalların, kütüklerin, çakıl yığınlarının arasından dolaşarak yürüdü. Tonozun altında havayı bir mahzen kokusu doldurmuştu. Yaş sıvanın nemini, buzlu suya batırılmış bir sünger ensesine değmiş gibi hissetmişti genç kadın. Fellow durmuş, ucu kara minicik burnunu havaya kaldırıp bu acayip kokuları kokluyordu. Anne gülümseyerek bu ılık, ipek yumağını tutup göğsüne bastırdı.

Antrenin camlı kapısından geçilir geçilmez, içerideki onarım işlerinin bitmiş olduğu göze çarpıyordu. Anne'ın bundan önceki gelişinde görmediği kırmızı bir yol halısı serilmişti asansöre kadar.

İkinci kat sahanlığına gelince, Antoine'ın evde olmadığını bildiği halde, zili çalmadan önce, yüzünü ponponla pudraladı.

Kapı adeta isteksizce açıldı. Léon ceketsiz çıkmaktan çekinir gibi olmuştu: Sadece çizgili yeleği vardı üstünde. Ayva tüyüyle çer-

çevelenmiş uzun köse yüzünde hem salakça hem de kurnazca bir donukluk göze çarpıyordu. Dudağı gevşekçe sarkmış, burnu aşağıya doğru uzamıştı. Bu görünüş onda bir savunma refleksi halini almıştı. Anne'a, çiçekli şapkasına, açık mor renkli elbisesine şöyle yandan bir göz attı. Sonra genç kadının geçmesi için kenara çekildi.

"Doktor burada değil..." dedi.

Anne köpeği yere bırakıp, "Biliyorum" diye cevap verdi.

"Şu aşağıdaki adamlarla konuşuyor herhalde..."

Anne dudağını ısırdı. Salı günü Berck'e giderken kendisini gara götüren Antoine, Pazar günü öğleden sonra konsültasyon için Paris dışında bir yere gideceğini, bu yüzden evde bulunmayacağını söylemişti. İlişkilerinin başladığı altı aydan beri, Antoine zaman zaman böyle küçük gizlilik oyunlarıyla Anne'dan koruyordu kendisini.

Şemsiyesini uzatarak Léon'a, "Rahatsız olmayın" dedi. "Bir iki cümle yazıp bırakacağım, doktora verisiniz."

Ve uşağın önünden geçerek, M. Thibault'nun şimdi eski dairesinin döşemesine serili, bej renkli, tek motifli yumuşak halının üstünde yürümeye başladı. Pekinua, hiç duraksamadan gidip, Antoine'ın konsültasyon odasının kapısında durmuştu. Anne köpekle birlikte içeriye girip kapıyı kapattı.

Perdeler inikti. Pencereler kapalıydı. Odanın havasını yeni halı, taze cila ve eski bir yağlı boya kokusu doldurmuştu. Genç kadın hızlı hızlı yazı masasına yürüdü, ellerini koltuğun arkalığına dayadı ve ayakta durarak dik bir bakışla ve burnunu bükerek –bu hareketi yüzünü çirkinleştirmişti–, şüpheyle ve Antoine'ın kendisinden ayrı olduğu günlerdeki yaşantısıyla ilgili, bilmediği her şeyi öğrenebilmek için yanıp tutuşarak odayı gözden geçirdi.

Ama bu şatafatlı ve çıplak odada sahibinin kişiliğini yansıtan hiçbir şey yoktu. Antoine burada çalışmazdı hiç: Sadece hasta kabul ettiği günler bu odayı kullanıyordu. Duvarların yarısına kadar kitaplıklar konulmuştu, ama camlı rafları boştu. Odanın ortasına süs olsun diye konulmuş bir yazı masası vardı. Masanın kalın camı üzerinde marokenden klasör, sumen, kurutma tamponu, bunların hepsinin üstünde bir adın baş harfleri görülüyordu. Ne bir dosya, ne bir mektup. Bir *telefon rehberi*nden başka hiçbir kitap görülmüyordu. Boş bir kristal mürekkep hokkasının yanına bir biblo gibi konulmuş olan ebonitten bir stetoskop, odanın sahibinin mesleğini ortaya koymaktaydı. Kaldı ki bu alet oraya Antoine tarafından, he-

kimlikte kullanılmak için değil de, acayiplik meraklısı bir dekoratör tarafından konulmuş gibiydi.

Fellow hemen kapının dibine, karnının üstüne uzanmıştı; uzun sarı tüyleri halının püsküllerine karışmıştı. Anne dalgın dalgın köpeği süzdü, sonra gidip ata biner gibi koltuğun koluna ilişti. Antoine haftada üç gün bu koltukta oturup hastalarına öğüt verirdi. Genç kadın bir an, kendisini onun yerine koydu: Bu onu pek keyiflendirmişti, sanki, böylece Antoine'ın hayatında ona çok az yer ayırmış olmasının öcünü alıyordu.

Klasörden, başlıklı mektup defterini çıkardı. Antoine reçetelerini yazıyordu buna. Anne çantasından dolma kalemini çıkartarak şunları yazdı:

Sevgili Tony'ciğim, beş gün geçti sensiz. Yalnız bu birkaç satırı yazabiliyorum. Bu sabah ilk trene atladım. Saat dört. Evimize gidiyorum, işini bitirip gelmeni bekleyeceğim. Çabuk gel bana Tony'ciğim, çabuk.

A.

Akşam yemeği için bir şeyler alacağım, dışarı çıkmayalım diye.

Kâğıdı bir zarfa koydu, zile bastı.

Léon içeri girdi. Köpeği okşadı, Anne'ın yanına geldi.

Genç kadın, koltuğun kenarına ilişmiş, bacağının birini sallıyorken, zarfın zamkını yaladı. Ağzı geniş, dili kalın ama kıvraktı. Elbisesinden yayılan güzel kokular, odanın havasını doldurmuştu. Léon'un gözlerinde bir an, bir pırıltı yakalayınca sessizce gülümsedi.

Bileğindeki zinciri şakırdatan bir el hareketiyle mektubunu masanın üstüne attı. "Bunu verirsin ona, yukarı çıkar çıkmaz, emi?" dedi. Antoine'ın bulunmadığı zamanlar, arada sırada Léon'la senli benli konuşurdu. Geçici ve sessiz bir anlaşma vardı aralarında. Antoine'ı akşam yemeğine götürmek üzere geldiği günler, onu beklerken çene çalardı Léon'la. Onun yanında, doğduğu yerin havasını koklar gibi olurdu. Adamcağız da, genç kadının gösterdiği bu ahbaplığı kötüye kullanmazdı. Onunla baş başa kalır kalmaz, üçüncü tekil şahıs hitaplarını bırakır ve kendisine bir bahşiş verdiği zaman hafifçe göz kırparak, yüreğinde hiçbir sınıf kini olmadan, teşekkür ederdi.

Anne bacağını uzattı, elini etekliğinin altına sokarak çorabının ipek bağını gerdi ve hemen koltuktan kalktı.

"Ben kaçıyorum Léon, nereye koydunuz şemsiyemi?"

Bir taksi bulabilmek için en iyisi, Saints-Pères Sokağı'ndan bulvara çıkmaktı. Sokakta hemen hemen kimsecikler yoktu. Delikanlının biriyle karşılaştı. İlgisizce bakıştılar. Unutulmaması gereken bir günde tanışmış olduklarını nasıl hatırlayabilirlerdi ki? Jacques dört yılda çok değişmişti: Bu küt yapılı, yüzünden kaygı okunan adam ile, Anne'ın Simon de Battaincourt'la evlenme törenlerinde bulunmak üzere Tours'a giden yeniyetmenin hiçbir benzer yanı yoktu. Jacques da, o acayip düğünde, bu kuşku uyandırıcı dul geline uzun uzun bakmıştı; ama şimdi yüzü iyice boyalı bu Parisli kadını – yüzünü de şemsiyesiyle yarı yarıya gizlemişken nasıl tanıyabilirdi?

Anne şoföre, "Wagram Caddesi'ne" dedi.

Wagram Caddesi, "bizim ev" demekti: Antoine ilişkilerinin başlangıcında cadde ile bir çıkmaz sokağın köşesindeki binanın zemin katını, mobilyalı olarak tutmuştu. Bu garsoniyere, yandaki özel bir kapıdan girildiği için kapıcının kontrolünden korunmuş oluyorlardı.

Antoine hiçbir zaman Bois dolaylarında, Spontini Sokağı'ndaki Anne'ın oturduğu küçük konağa gitmeyi kabul etmemişti. Oysa, aylardan beri genç kadın orada yalnız ve serbest yaşıyordu... (Antoine'ın öğüdüne uyarak, Huguette'i alçıya almak ve deniz kıyısına götürmek gerekince, Anne, Berck'te bir ev tutmuştu. Kızı iyi oluncaya kadar kocasıyla birlikte buraya yerleşmeye karar vermişti. Bu, Anne için uygulaması güç bir karardı; uzun süre katlanamadı buna. Gerçekten de, Paris'i hiç sevmemiş olan Simon kesin olarak oraya yerleşti. Üvey kızı ve İngiliz mürebbiyesiyle kaldı. Orada bol bol fotoğraf çekiyor, arada sırada resim yapıyor ve biraz da müzikle uğraşıyordu. Sonra, geceleyin de geç saatlere kadar, din bilimi incelemelerini hatırlayarak, Protestanlık üzerine kitaplar okuyordu. Anne Paris'e gitmek için her zaman bir bahane buluyordu: Her ay Berck'te ancak beş altı gün kalırdı. Pek fazla bir sevgisi yoktu kızına. Eskiden, on dört yaşındaki bu kocaman kızın hep yanı başında bir ayak bağı oluşu çok canını sıkmıştı. Şimdi bu gizli kızgınlığa, Miss Mary'nin kumsalda dolaştırdığı sakat arabasının verdiği küçülme duygusu eklenmişti. Anne zayıf düşmüş bir iki kız çocuğunu evlat edinmeyi aklından geçirirdi zaman zaman, ama kendi çocuğuna bakmamakta bir sakınca görmüyordu. En azından Paris'te Huguette'i – ve Simon'u unutuyordu.)

Araba Wagram Caddesi'nden baş aşağı inerken, Anne akşam yemeği için bir şeyler alacağını hatırladı. Dükkânlar kapanmıştı. Ternes dolaylarında pazarları da açık bulunan bir gıda pazarı olduğunu biliyordu. Oraya kadar gittikten sonra taksiyi savdı.

Ne eğlenceli şeydi alışveriş etmek! Pekinuası koltuğunun altında o tezgâhtan bu tezgâha gidiyor, ağzını sulandıran yiyecekleri gözden geçiriyordu. Önce Antoine'ın sevdiği şeyleri seçti: Çavdar ekmeği, tuzlu tereyağı, füme kaz göğsü, bir sepet çilek. Hem Fellow hem de Antoine için bir kâse krema.

Eldivenli elinin işaret parmağını uzatarak bir güveçteki kaz ciğerini gösterdi.

"Bir dilim de şundan!" dedi açgözlüce. "Şundan" dediği kaz ciğerine bayılırdı, ama tabii ya bir gar büfesinden ya da bir kır lokantasından başka yerde yediği yoktu. İnce bir dilim taze ekmek üstüne eritilmiş domuz yağıyla karışık karanfilli, zencefilli, pembemtırak kaz ciğeri ezmesini yerken, bir işçi kız olarak çalıştığı günler canlandı kafasında yine... Opéra Caddesi'nde program satıcılığı yaptığı o günlerde, Tuileries'deki bir bankta tek başına oturup güvercinler ve serçeler arasında soğuk bir şeyler yerdi öğleyin. Bir şey içmezdi. Yalnız, baharatın ağzındaki acısını gidermek için kaldırımın kenarındaki satıcıdan bir avuç kiraz alırdı. Sonra, işe dönme vakti gelince, teneke kokan küçük bir bardak şekerli, siyah kahve içerdi tek başına Saint-Roch Sokağı'ndaki bir kahvenin tezgâhına yaslanarak.

Tezgâhtarın, aldıklarını paketlemesini, hesabı toplayışını dalgın dalgın seyretti.

Yapayalnızdı... O dönemde bile içinden gelen güç bir ses, yüksek bir yaşantıya kavuşma talihine ancak herkesten uzak kalarak, hiç ahbap edinmeyerek, hiçbir alışkanlığa bağlanmayarak erişebileceğini söylerdi. Böylece her an yeni bir değişikliğe hazır bulunabilecekti. O günlerde Tuileries'de sırtında küfesi, elinde maşası, kâğıt helvası ve meyan şerbeti satan falcı kadın, bir gün büyük patron Goupillot'un karısı olacağını söyleseydi inanır mıydı?.. Ama olmuştu işte. Öyle ki, bugün uzaktan bakılınca kolay olmuş gibi görünür...

Çırak paketi uzatarak, "Buyurun efendim" dedi.

Anne tezgâhtarın, gerdanına baktığını hissetti. Gittikçe, erkeklerde istek uyandırmaktan hoşlanmaya başlamıştı. Daha çocuk sayı-

lacak, yanakları ayva tüylü, dudağı çatlak, biçimsiz ama sağlıklı bir ağzı olan bir çocuktu bu. Anne parmağını sicimin altından geçirdi, başını yukarıya kaldırdı, boynunu hafifçe kıvırarak, teşekkür etmiş olmak için, cilveli bir bakışla baktı oğlanın yüzüne.

Paket pek ağır değildi. Daha vakti de vardı. Saat henüz beşti. Köpeği yere bıraktı, Wagram caddesine doğru yola koyuldu.

"Haydi Fellow, gayret biraz..." Başı gururla yukarıda, kıvrak bir edayla, geniş adımlarla yürüyordu. Çünkü, ne zaman hayatını hatırlasa bir övünç dalgası kaplardı yüreğini: İradesinin, kaderi üzerinde etki yapmaktan hiç geri kalmadığını, başarısının kendi eseri olduğunu biliyordu.

Uzun zaman sonra, bir başkası söz konusuymuş gibi hayretle geçmiş günlerini düşünürken, o yoksul yaşantıdan kurtulmak uğruna gösterdiği inattan ötürü pek beğeniyordu kendisini; dibe çökerken, bütün refleksleriyle suyun yüzüne çıkmak için çırpınan bir yüzücü gibi. Daha yükselebilmek için, yıllarca, genç kızlık iffetini, ağabeyi ile dul babası arasında yaşarken, kıskançlıkla korumuştu. Bir tesisat işçisi olan babası, Pazar günleri, kale boyuna *boules** oynamaya giderdi, ağabeyi de Anne'ı Vincennes Ormanı'na gezmeye götürürdü arkadaşlarıyla. Bir akşam, gezmeden dönerken, ağabeyinin arkadaşlarından elektrikçilik yapan bir genç kendisini öpmek istemişti. On yedisine gelmişti, üstelik bu çocuk hoşuna da gidiyordu. Ama yüzüne tokadı aşkedip tek başına eve koştu. O günden sonra bir daha kardeşiyle gezmeye gitmedi. Pazar günleri evde oturarak dikiş dikiyordu. Güzel giyinmeyi, tuvalet yapmayı seviyordu. O yakınlarda tuhafiye dükkânı işleten, annesinin ahbaplarından bir kadın, Anne'ı tezgâhtar olarak yanına almıştı. Ama yalnız yoksul müşterilerin geldiği bu dükkân kasvetli bir yerdi... Bereket versin, *XX. Yüzyıl Pazarı*'nın Vincennes'deki Kilise meydanında açtığı şubede bir tezgâhtarlık bulmuştu. Kadife ve taftaları elden geçirmek, gelip gidenlerin kendisine hafifçe sürtündüğünü hissetmek, arkadaşça bir gülümsemeden başka bir şey koklatmadığı öteki erkek tezgâhtarların ve bölüm şeflerinin istekli bakışları arasında yaşamak ve akşamları, akıllı uslu eve dönerek yemek pişirmekle geçirmişti bu iki yılı. Ne olursa olsun, tatlı bir hatırası vardı bu günlerin onda. Ama babası ölür ölmez bu banliyö mahal-

* Küçük tahta toplarla oynanan bir oyun. (ç. n.)

lesinden kaçıp, Paris'in göbeğinde Opéra Caddesi'ndeki, mağazanın merkezinde iyi bir iş bulmuştu kendisine. Biraz da ihtiyar Goupillot yönetiyordu burayı. İşte o vakit işi sıkı tutup evlenmeye kadar vardırmıştı... "İşi sıkı tutmak!" Bu, amacı olmuştu Anne'ın... Şimdi bile... Daha Antoine'ı ilk görüşünde gözüne kestirip karşı koymasını yenerek, sabırla elde etmemiş miydi? Ama Antoine hissetmemişti bunu. Çünkü genç kadın, erkeğin boş gururunu okşamasını çok iyi biliyordu. Başarıyı kendisinin sağladığı yanılgısına kaptırmıştı onu. Çok kurnaz bir entrikacı olduğu için, gücünü açığa vurup böbürlenecek yerden, bundan, gizlice ve çok zayıf görünen silahlarını kullanarak yararlanmaktan derin bir zevk duymaktaydı...

Böylece düşüncelere dalarak garsoniyere kadar gelmişti. Sıcaktan bunalmıştı yürürken. Kapalı duran evin sessizliği, serinliği pek hoşuna gitti. Odanın ortasında durarak, sırtında ne varsa çıkarttı, banyoya koştu.

Bu aynaların, buzlu camların arasında kendisini çırılçıplak görmekten büyük bir zevk duymuştu. Buzlu camlardan sızan ışık daha bir parlaklık veriyordu tenine. Gürültüyle su fışkıran musluklara eğildiğinde, avucunu zayıf, esmer kalçasında, ağırlaşan göğsünde gezdiriyordu. Sonra, küvetin dolmasın beklemeden, kenarından bacağını aşırarak tatlı bir ürpertiyle ılık suya gömüldü.

Karşısındaki duvara asılı, mavi çizgili beyaz bornoza bakarken gülümsedi: Antoine birkaç gün önce akşam yemeğine, buna sarınarak oturmuştu. Birden, işte o akşam aralarında geçen küçük bir sahneyi hatırlayıverdi: Gençliğinde nasıl yaşadığını, Rachel'le olan ilişkisini sorduğu zaman Antoine, bundan pek hoşlanmamış gibi, "Ben her şeyimi, bütün geçmişimi anlatıyorum sana!" demişti.

Oysa Anne, kendisinden pek az söz ediyordu ona. Başlangıçta bir gün Antoine gözünün içine bakarak, "... O senin insanı baştan çıkaran bakışın!" demişti. O kadar hoşuna gitmişti ki genç kadının, hiç unutmuyordu bu sözü. Bu üstünlüğünü sürdürmek için, geçmişini saran esrar havasını dağıtmamaya son derece dikkat ediyordu. Belki de beceriksizce bir şeydi bu. Kim bilir, belki de Antoine, onun karşı durulmaz kadın kişiliği altında küçük işçi kızı görmekten hoşlanırdı. Bunun üzerinde düşünmeye karar verdi. Bu işi kolaylıkla yapabilirdi: Geçmişteki yaşantısı, bir şey uydurmasını gerektirmeyecek kadar zengindi: İnce duygulu, küçük işçi kızın hatıralarıyla genç kızlığının bazı olayları yeter de artardı bile.

Her zaman arzuyla düşünüyordu Antoine'ı. Olduğu gibi, kendisine güvendiği için, kuvvetli olduğu için – seviyordu onu... biraz kabaca, biraz şefkatten yoksun, sevgisindeki coşkunluk için seviyordu... Bir saate kadar belki de yanında olacaktı o.

Bacaklarını uzattı, başını arkaya devirdi ve gözlerini kapattı. Yorgunluğu suyun içinde toz gibi eriyordu. Hayvanca bir rahatlıkla uyuşmuş gibiydi. Binanın üst katları bomboştu, çıt çıkmıyordu. Serin çinilerin üstüne uzanan küçük köpeğin horultusuna karışan, uzaklarda, asfaltın üzerinde kayan patenlerin hışırtısından ve arada bir musluktan damlayan suyun billur sesinden başka bir şey duyulmuyordu.

XIV

Jacques Üniversite Sokağı'nın köşesinde durarak doğduğu evi seyre dalmıştı. Çatısını örten iskeleler yüzünden tanınmaz haldeydi ev. "Sahi" dedi içinden, "Antoine iyice onartmayı düşünüyordu burasını..."

Babasının ölümünden sonra ilk kez Paris'e gelmişti ama, eski mahallesine uğramadığı gibi ağabeyine geldiğini de bildirmemişti. Antoine kışın, birçok kez, sevgi dolu mektup yazmıştı ona. Jacques kısa ama yürekten gelen birkaç satır çiziktirerek, kartpostalla cevap vermişti. Antoine'ın mirasla ilgili uzun mektubuna bile, beş satırla cevap vererek, nedenini pek açıklamadan, mirastan pay istemediğini yazmış ve kendisine bu "işlerden" söz etmemesini rica etmişti.

Salıdan beri Paris'teydi. (Bœhm'le yapılan toplantıdan bir gün sonra, Meynestrel Jacques'a şöyle demişti: "Atla, Paris'e git. Orada sana ihtiyacım olabilir şu günlerde. Şimdi nedenini sorma. Bundan yararlanarak havayı kolla, olup bitenleri yakından izle. Bakalım Fransız sol çevreleri nasıl bir tepki gösteriyor; özellikle *L'Humanité* çevresinde toplanmış olan Jaurès grubu... Eğer Pazar ya da Pazartesi günü benden haber almazsan, dönersin. Orada kalmayı daha yararlı bulursan, kalırsın.") Bu birkaç gün içinde Antoine'ı görecek kadar zaman –ya da cesaret– bulamamıştı. Ama gün geçtikçe durum öylesine kötüleşiyordu ki, kardeşini görmeden dönmemeye karar verdi.

İkinci kata baktı, pencerelere yeni perdeler takılmıştı. Kendi

odasını, çocukluk odasını aradı... Hâlâ dönüp gidebilirdi oradan. Duraksadı. Sonunda sokaktan geçip tonozun altına daldı.

Ev tanınmaz hale gelmişti. Merdivendeki zambak resimleriyle süslü koyu renk duvar boyasının, kıvrık tırabzanın, eski ortaçağvari camekânların yerini, mermer badanası, dövme demirden parmaklık, geniş camekânlar almıştı. Yalnız asansör, olduğu gibi duruyordu. Yine hep aynı şakırdı, zincirlerin birbirine sürtünüşü, aynı uğultu. Jacques buraya her dönüşünde yüreği daralmadan dinleyemezdi bu sesleri. Eziklikle geçen çocukluğunun en acı anlarını yeniden yaşadı: Kaçışından sonra yeniden baba evine dönüşü... İşte burada, yalnız burada, bu kafesin içine Antoine kendisini ittiği an, kaçak çocuk kıstırıldığını ve elinden bir şey gelmediğini hissetmişti... Babası, yetiştirme yurdu... Ve şimdi Cenevre, Enternasyonal... Belki de savaş...

"Günaydın Léon. Ne kadar da değişmiş burası!.. Ağabeyim burada mı?"

Léon cevap verecek yerde, böyle birdenbire çıkagelen Jacques'a şaşkın şaşkın baktı bir süre. Sonra gözkapaklarını titreterek:

"Doktor mu? Hayır... Yani sizin için evet... Elbet... Ama aşağıda, bürolarda... Bir kat inmeniz gerekecek... Kapı açık... Girersiniz doğrudan doğruya."

Birinci kat sahanlığında Jacques bakır bir levha üzerindeki yazıyı okudu: *Laboratuvar A. Oscar–Thibault.*

"Demek ki bütün evi?.." diye düşündü. "Adına ilk adı *Oscar*'ı bile eklemiş!.."

"Kapı dışarıdan, nikelden bir topuzla açılıyordu. Jacques bir antreye girdi, burada birbirinin eşi üç kapı vardı. Bunlardan birinin ardından birtakım sesler duydu. Bir Pazar günü, öğleden sonra Antoine hasta mı kabul ediyordu? Jacques şaşkın şaşkın birkaç adım attı.

"... biyometrik gözlemler... Okul çocukları arasında yapılmış anketler..."

Bu konuşan Antoine değildi. Ama birden, kardeşinin sesini duydu:

"İlk iş: Testleri toplamak... Testleri sınıflandırmak... Birkaç aya kalmaz herhangi bir sinir doktoru, herhangi bir eğitimci bile, bizim buradaki istatistiklerde bulabilmeli..."

Evet, Antoine'ın keskin ve biraz halinden memnun gibi gelen, cümle sonlarını alaylı bir tonla bitiren sesiydi bu. "İleride sesi babamın sesine benzeyecek" dedi Jacques içinden.

Bir an bir şey işitmeden, gözü yerdeki yeni muşambada, kımıldamadan durdu. Yeniden, çıkıp gitmek isteğine kapıldı. Ama Léon kendisini görmüştü... Kaldı ki buraya kadar gelmişken... Sırtını dikleştirdi ve çocukların oyununu bozmaktan çekinmeyen yaşlı bir adam gibi kapıyı vurdu.

Sözü kesilen Antoine ayağa kalktı. Kaşlarını çatarak kapıyı araladı:

"Ne var?.. Ne! Sen misin?" diye birden sevinçle bağırdı.

Jacques da gülümsüyordu. O anda derin bir kardeş sevgisi doldurmuştu yüreğini. Ne olursa olsun ne zaman Antoine'ı o dört köşe alnıyla, enerjik yüzüyle karşısında görse duyardı bu duyguyu.

Antoine, "Haydi, gir" dedi. Gözünü kardeşinden ayırmıyordu. Jacques oradaydı, kızıltılı kâkülü, canlı bakışlı gözleri, çocukluktaki yüzünü hatırlatan o gülümseyişle karşısındaydı...

Önü açık, beyaz gömlekli, yüzleri terli üç adam büyük bir masanın önünde oturuyordu. Masanın üstünde bardaklar, limonlar, bir buz kabı ve bunların yanı sıra kâğıtlar, grafikler vardı.

Antoine sevincinden gülerek Jacques'ı tanıttı:

"Kardeşim." Ayağa kalkmış olan adamları da birer birer Jacques'a göstererek adlarını söyledi: "Isaac Studler... René Jousselin... Manuel Roy..."

"Rahatsız ediyor muyum sizi?" diye kekeledi Jacques.

Antoine arkadaşlarına keyifli keyifli bakarak, "Evet!" dedi. "Bizi rahatsız ettiğini saklayamayız koca sersem... Eh, ne yapalım katlanacağız buna! Otur bakalım."

Jacques cevap vermedi. Baştanbaşa raflarla donatılmış büyük salonu gözden geçiriyordu. Raflara, numaralanmış dosyalar sıralanmıştı.

Kardeşinin şaşkınlığı çok eğlendirmişti Antoine'ı.

"Neredeyim diye soruyorsun kendine, değil mi?.. Sadece *Arşiv salonundansın*... Soğuk bir şeyler içmek ister misin?.. Whisky? Hayır mı?.. Roy bir limonata yapsın sana" dedi, üç adamın en gencine bakarak. Yüzünden akıllı olduğu okunan, bakışları canlı bir üniversite öğrencisiydi bu.

Roy bir bardağa doldurduğu buzların üstüne limon sıkarken,

Antoine Studler'e dönerek, "Bütün bunları gelecek Pazar ele alırız, ahbap..." dedi.

Studler'in ötekilerden daha büyük olduğu belliydi, Antoine'dan da biraz büyük görünüyordu. Isaac adına uygundu; profili, sakalı ve bir doğulu sihirbazın gözlerini andıran ateşli gözleriyle. Jacques ona, kardeşiyle birlikte yaşadığı günlerde rastlamış olduğunu sanıyordu.

Antoine, "Jousselin kâğıtları düzene sokar" dedi. "Ne olursa olsun, Ağustos başından önce, hastane tatile girmeden önce sürekli bir şeye başlayamayız..."

Jacques ses çıkarmadan dinliyordu. Ağustos... Tatil... Yüzünde biraz hayret belirmiş olacaktı ki, kendisine bakan Antoine açıklamak gereğini duydu:

"Evet, dördümüz de, bu yıl tatilde bir yere gitmemeye karar verdik... Olaylar dikkate alındığında..."

Jacques durumun ağırlığını bildiğini anlatan bir tavırla, "Anlıyorum" dedi.

"Düşün ki evdeki onarım işleri biteli daha üç hafta oldu. Yeni servisimiz işlemeye başlamadı henüz. Kaldı ki bir yandan hastane bir yandan hastalar; daha bütün bunları yoluna koyacak vakit bulamadım. Ama bu iki ay içinde, tekrar işe başlayıncaya kadar rahat, rahat..."

Jacques hayretle Antoine'a bakıyordu. Böyle konuşan adam, dünyanın nasıl kaynadığını, bu durumun çalışmasını nasıl alt üst edebileceğini, yarına olan güvenini nasıl sarsabileceğini elbette ki hiç anlamamıştı.

"Şaşıyorsun değil mi?" dedi Antoine. "Girişiğimiz iş hakkında hiçbir fikrin yok da ondan. Çok güzel tasarılarımız var! Öyle değil mi, Studler?.. Anlatırım sana bunları... Akşama benimle yemek yiyeceksin elbet?.. Rahat rahat limonatanı iç. Sonra, buranın sahibi olarak gezdiririm seni. Bütün yeni tesislerimizi göreceksin... Sonra yukarıya çıkarız çene çalmak için."

"Hiç değişmemiş" dedi Jacques içinden. "Daima bir şeyleri organize etmek, yönetmek derdinde..."

Antoine'ın dediğini yaparak limonatasını içti ve ayağa kalktı. Antoine daha önce kalkmıştı.

"Önce laboratuvarlara inelim" dedi.

M. Thibault'nun ölümüne kadar Antoine, geleceği olan bir genç hekimin normal yaşantısını sürdürmüştü. Birer birer sınavları geçmiş, hastanelerden birinde servis şefliği buluncaya kadar merkez büroya alınmıştı. Bir yandan da hastaları gittikçe artıyordu.

Birden, babasının mirası ona beklenmedik bir güç kazandırmış, para sahibi olmuştu. Antoine, bu güzel şansı küçümseyecek adam değildi.

Hiçbir yükümlülüğü, kendisine pahalıya mal olacak zevkleri yoktu. Tek bir tutkusu vardı, o da çalışmaktı. Tek bir isteği vardı, o da büyük bir hekim olmaktı. Hastane, özel hastaları, onun gözünde bir egzersizden başka bir şey değildi. Önemli olan çocuk patolojisi üzerindeki kişisel araştırmalarıydı. Bunun için, zengin olduğunu hissettiği gün zaten yüksek olan çalışma gücü büsbütün arttı. Artık, parasını meslek yolunda yükselişini hızlandırmak için harcamaktan başka düşüncesi yoktu.

Planını çabucak çizdi. Önce maddi kolaylıkları sağlayacaktı. Bunun için de iyi bir örgütleme gerekiyordu: Laboratuvarlar, bir kitaplık, seçkin bir asistan grubu. Parayla her şey kolaylıkla gerçekleştirilebiliyordu. Parasız birkaç genç hekimin, geçimlerini sağlayarak, zekâsını, bağlılığını da satın alabilir, bunların yeteneklerini kullanarak araştırmalarını ilerletebilir ve yeni araştırmalara girişebilirdi... İlk anda aklına, doktor Héquet'nin yakın arkadaşı Studler geldi. *Peygamber* diye anılan bu eski arkadaşı, iyi bir metot anlayışı, fikir namusu, çalışma gücü olan bir insandı. Ondan başka iki gence de el attı: Kendi servisinde yıllarca çalışmış bir asistan olan Manuel Roy ile serumlar üzerindeki önemli incelemeleriyle dikkati çekmiş olan kimyager René Jousselin.

Becerikli bir mimarın denetimi altında, baba evi, birkaç ay içinde tamamıyla değişmişti. Şimdi, içeriden bir merdivenle birinci kata bağlanan eski zemin katı, bütün modern araç ve gereçlerle donatılmış bir laboratuvar haline getirilmişti. Hiçbir şey savsaklanmamıştı. Onarım sırasında bir güçlük çıkar çıkmaz, Antoine elini cebine atıp çek defterini çıkarıyor, "Söyleyin ne kadar para gerekiyor?" diyordu. Harcanan paranın önemi yoktu; paraya çok az önem veriyordu, onun için asıl değeri olan, tasarılarının gerçekleşmesiydi. Noteri, sarrafı, iki büyük burjuva kuşağınca elde edilmiş olan bir zenginliği onun böylesine tüketişi karşısında dehşete kapılıyorlardı. Ama Antoine'ın aldırış ettiği bile yoktu. İşlerinde yardımcı olan

bu adamların, çekinerek verdikleri öğütlere kulak asmıyor, paket paket hisse senedi satıyordu. Kaldı ki parasıyla ilgili olarak bir planı vardı. Harcadıklarından arta kalan parasını, dostu diplomat Rumelles'in öğüdünü tutarak, yabancı kaynaklara, özellikle Rus madenlerine yatıracaktı. Oldukça kırpılmış bir sermayeyle yine de, M. Thibault'nun, eskiden az getiren ama güvenilir tahvillere yatırdığı paranın gelirinden pek daha az bir gelir elde etmeyeceğini de hesaplamıştı.

Zemin katını inceden inceye gözden geçirmeleri yarım saat kadar sürmüştü. Antoine soluk aldırmadan her şeyi göstermek istiyordu misafirine... Jacques'ı geniş bir bodrum katı haline getirilmiş, duvarları beyaza badanalanmış eski mahzene sürükledi. Jousselin burayı artık güzel kokan, bir hayvan yetiştirme yeri yapmıştı: Farelerin, kobayların yanı sıra bir akvaryum içinde kurbağalar vardı. Antoine pek keyifliydi. Çoktandır unuttuğu o genizden gelen, gürültülü, canlı gülüşüyle gülüyordu. Yalnız Rachel'in yanında gülerdi böyle. Jacques, "Oyuncaklarını gösteren zengin çocuğu" dedi içinden.

Birinci katta, küçük bir ameliyathane, üç çalışma arkadaşının odaları, arşivlere ve kitaplığa ayrılan salon vardı. İkinci kata çıkarlarken Antoine, "Bunlarla, çalışmaya başlanabilir!.." dedi ciddi, memnun bir tavırla. "Yaş, otuz üç... Arkamda bir şeyler bırakmayı ciddi olarak istiyorsam işe başlamalıyım." Bunu, durup Jacques'a doğru dönerek, kardeşiyle konuşurken göstermekten hoşlandığı biraz zoraki sertlikle söylemişti. "İnsan daima sandığından da fazlasını yapabilir! Eğer *istediği* bir şey varsa – gerçekleşebilir bir şey elbet. Kaldı ki ben her zaman gerçekleşebilecek şeyleri istemişimdir... Eh, işte böyle insan bir şeyi gerçekten isterse!.." Cümlesini bitirmedi, keyifli keyifli gülümseyerek yürüdü.

Jacques bir şey söylemiş olmak için, "Sınavların nasıl gidiyor?" diye sordu.

"Bu kış uzmanlık sınavını verdim. Şimdi *agrégation** kaldı. Bir gün profesör olabilmek için bunu da vermeliyim!.. Yalnız, Philip gibi, mükemmel bir çocuk doktoru olmak iyi, ama yeterli değil; bütün yeteneğimi gösteremem bununla... İçinde yaşadığımız dönemde, hekimlik psişik alanda kesin bir ilerleme gösterecek... Ben

* Fransa'da doçentlik sınavı. (ç. n.)

de bu yolda çalışmak istiyorum. Bu ilerlemede benim de tuzum bulunsun istiyorum, anlıyorsun değil mi? Sınavlara hazırlanırken *konuşma bozukluğu* olan çocuklar üzerinde çalışmış olmam bir rastlantı değil... Bence, çocuk psikolojisi daha yeni yeni gelişiyor. Elverişli bir dönem... Bunun için, gelecek yıl çocukların soluk alma düzenleri ile beyin işlevleri arasındaki ilişki üzerine belgelerimi tamamlamak istiyorum..." Şöyle bir geri döndü. Yüzünde aniden, bilgisiyle basit insanlardan ayrılan büyük adam ifadesi belirdi ve geçti. Anahtarı kilide sokmadan önce kardeşinin gözlerinin içine uzun uzun baktı: "Bu konuda o kadar çok yapacak şey var ki..." dedi ağır ağır. "Giderilecek o kadar çok pürüz var ki..."

Jacques susuyordu. Her zamanki Antoine'ın, böyle hayata dört elle sarılışı, pek seyrek olarak şu andaki kadar sinirlendirmişti kendisini. Yeni yeni hamlelere hazır görünen bu otuzundaki insanın karşısında, kendi dengesinin sallantıda oluşunu ve bundan da çok, dünyanın üstünde dolaşan tehlike bulutlarını, bir çeşit bunalım içinde duyuyordu.

Kardeşimin bu tutumundan hiç hoşlanmadığı için, evi gezmek Jacques'ı çok tedirgin etti. Antoine bu lüks tesisler arasında, kümesteki horoz gibi kasılarak dolaşıyordu. Bölmelerin çoğunu yıktırıp evin iç düzenini tamamıyla değiştirmişti. Yeni düzenleme sadelikten uzak olmakla birlikte, bir hayli başarılıydı. Yüksek lake paravanlarla, iki salon küçük bölmelere ayrılmıştı. Muayeneye gelen hastalar ayrı ayrı buralarda oturtuluyordu. Antoine'ın pek övündüğü bu buluşla burası bir dekorasyon sergisine benzemişti. Antoine yine de, bu şatafatlı dış görünüşe hiç değer vermediğini söylüyordu. "Ama bu, hastalar arasında seçim yaparak sayılarını azaltmamızı, böylece vakit kazanmamızı sağlıyor, anlıyorsun değil mi?" diye açıklamıştı.

Banyo odası ustaca hazırlanmıştı ve pek konforluydu. Antoine gömleğini çıkarırken, keyifli keyifli cilalı dolap kapaklarını oynatıyordu: "Her şey el altında olmalı; vakit kazandırır insana bu" diye tekrarlıyordu. Sırtına bir ev ceketi geçirdi. Jacques giyinişine eskisinden daha çok özen verdiğini fark etti. Göze batan hiçbir şey yoktu, ama siyah ceketi ipekli kumaştan, gömleği yumuşak, ince patistendi. Bu ölçülü şıklık ona yakışmıştı. Daha gençleşmiş, daha kıvrak görünüyordu, hem de güçlü kuvvetli oluşundan bir şey kaybetmeden. "Şu lüksü içinde ne kadar rahat bir hali var"

diye düşündü Jacques. "Babamın gösteriş merakı... burjuvanın aristokratça gösteriş merakı!.. Ne soy!.. Hani yalnız zenginliklerini değil, iyi yaşam alışkanlıklarını, konfora ve her şeyin iyisine düşkünlüklerini de bir üstünlük sayıyorlar! Bu kişisel bir meziyet oluyor onlar için! Öyle bir meziyet ki birtakım sosyal haklar kazandırıyor kendilerine! Ve bundan ötürü başkalarının gösterdiği saygıyı en tabii hakları olarak görüyorlar! Otoritelerini ve başkalarını köleleştirmelerini de!.. Evet çok tabii buluyorlar her şeye 'sahip olma'yı! Bundan başka, mallarına mülklerine el sürülmemesini ve hiçbir şeyi olmayanların hırslarına karşı yasalarla korunmasını çok tabii görüyorlar!.. İyi yürekli ve cömerttirler şüphesiz! Bu iyi yüreklilikleri, cömertlikleri de bir lükstür; keyifleri için ayırdıkları paranın içindedir bu lüksleri de..." Jacques İsviçre'deki arkadaşlarının geçim sıkıntısını düşündü bir an: Hiçbiri gerekenden fazla bir şeyi olmadığı halde birbirlerine yardım ediyorlardı; bu paylaşma yüzünden kendilerine gerekli olan miktarın bile, her zaman, en aza düşme tehlikesi vardı.

Bununla birlikte, küçük bir havuz kadar geniş olan pırıl pırıl banyo küveti karşısında azıcık imrenme duymaktan alamamıştı kendisini. Üç franklık odasında o kadar rahatsızdı ki... bir banyo, pek tatlı olurdu bu sıcakta.

Antoine bir kapıyı açarak, "İşte konsültasyon odası!" dedi.

Jacques içeri girip pencerenin önüne gitti.

"Burası eski salon değil mi?"

Gerçekten de, M. Thibault'nun otuz bir yıl boyunca aile toplantılarını yaptırdığı baldakenin saçaklı perdeleri ve kalın kapı perdeleri yüzünden resmî bir loşluğa bürünmüş olan bu salonu, mimar büyük bir ustalık göstererek aydınlık, ferah, sıkıcı olmamakla birlikte ciddi görünüşlü, modern bir oda haline getirmişti. Şimdi gotik, renkli camlardan kurtulan üç pencereden bol ışık doluyordu içeriye.

Antoine cevap vermedi. Yazı masasının üstünde, Anne'ın zarfını gördü. Şaştı. Çünkü onun Berck'te olduğunu sanıyordu. Çabucak zarfı açtı. Okur okumaz kaşlarını çattı. Anne garsoniyerlerinin sıcak havası içinde, yarı açık sabahlığıyla gözünün önüne geliverdi birden... Çabucak, duvar saatine bir göz atıp kâğıdı cebine soktu. Kötü bir rastlantıydı bu!.. Adam sen de! Kardeşiyle baş başa kalacağı bir akşam da...

Bir şey söylememişti Jacques, ama Antoine, "Ne?" dedi. "Burada çalıştığım yok hiç... Konsültasyon yapılıyor burada... Hep eski çalışma odamı seviyorum... Gel."

Koridorun sonunda Léon karşılarına çıktı:

"Beyefendi mektubu buldular mı acaba?"

"Evet... İçecek bir şeyler getirir misiniz bize? Çalışma odama..."

Bu çalışma odası apartmanın biraz canlılık göze çarpan tek köşesiydi. Aslında burada bir çalışmadan çok, çeşitli ve düzensiz bir uğraşın karışıklığı göze çarpmaktaydı. Bu karışıklık Jacques'ın hoşuna gitti. Masanın üstüne bir sürü kâğıt, fiş, defter, gazetelerden kesilmiş yazılar yığılmıştı. Öyle ki yazı yazmak için pek az yer kalmıştı. Raflar yıpranmış kitaplar, okunmakta olan sayfalarına şerit konulmuş dergiler ve eşantiyon ilaç şişeleriyle doluydu.

Antoine, Jacques'ı geniş ve rahat bir koltuğa iterek, "Haydi, oturalım şimdi" dedi. Kendisi de divana, yastıkların arasına uzandı. (Uzanarak konuşmayı severdi. Ya ayakta ya uzanarak, oturmak memurlara özgüdür, derdi.) Jacques'ın odayı gözden geçirdiğini ve gözlerinin şöminenin üstündeki Buda heykelciğinde durduğunu gördü.

"Güzel, değil mi? On birinci yüzyıldan, Ramsy koleksiyonundan alınma" dedi.

Şefkatle kardeşini süzdü, sonra birden, düşüncelerini okumak istercesine bakışlarını yüzüne dikti:

"Senden söz edelim şimdi. Bir sigara? Neden geldin Fransa'ya? Bahse girerim ki Caillaux davası üzerine bir röportaj hazırlamak için?"

Jacques cevap vermedi. Bir deniz kabuğu gibi kıvrılmış kocaman, altın lotus yaprağı içinde yapayalnız duran Buda'nın sakin yüzünden ayırmıyordu gözlerini hiç.

Sonra içinde, adeta korku okunan gözlerini kardeşine çevirdi. Yüzü birden öylesine kaygıya bürünmüştü ki, Antoine rahatsızlık duydu: Yeni bir dramın kardeşini yiyip bitirdiğini düşündü hemen.

Léon bir tepsiyle içeri girmişti. Tepsiyi divanın yanına koydu.

Antoine, "Cevap vermedin?" diye tekrarladı. "Nasıl oldu da Paris'e geldin? Uzun süre kalacak mısın?.. Ne içmek istersin? Ben her zamanki gibi, soğuk çayımı içiyorum..."

Jacques canı sıkılmışçasına bir hareket yaparak, bir şey istemediğini anlattı.

Bir anlık sessizlikten sonra, "Peki ama Antoine, nasıl oluyor da siz burada, neler olacağından habersiz yaşıyorsunuz?" diye mırıldandı.

Antoine divanın kenarına eğilmiş, doldurduğu bardağı iki eliyle tutarak, dudaklarını ıslatmadan önce, hafif bir limon ve rom kokusuyla karışık çay kokusunu derin bir hazla içine çekti. Jacques kardeşinin yüzünün yalnız üst kısmını ve etrafta gezdirdiği dalgın bakışını görebiliyordu. (Antoine kendisini bekleyen Anne'ı düşünmekteydi. Ne olursa olsun, çok gecikmeden telefonla gelmeyeceğini ona söylemesi gerekiyordu.)

Jacques hiçbir açıklamada bulunmadan kalkıp gitmek üzereydi.

Antoine durumunu değiştirmeden, "Neler olacakmış? diye sordu. Sonra, adeta istemeyerek kardeşine baktı.

Bir an sessizce bakıştılar.

"Savaş" diye hecelerin üstünde durarak cevap verdi Jacques. Oldukça uzaktan, antreden, telefon zilinin sesi duyuldu.

Antoine sigarasının dumanından korumak için gözlerini kırpıştırarak, "Evet" dedi. "Hep şu lanet olası Balkanlar, değil mi?" Şu sıralar, Orta Avrupa hükümetlerini zaman zaman uğraştıran, anlaşılması güç "diplomatik gerginlikler"den birinin baş gösterdiğini biliyordu.

Gülümsedi:

"Balkan halklarının etrafında bir karantina çemberi kurmalı ve bırakmalı boğazlaşsınlar, birbirlerini tüketinceye kadar!"

Léon kapıyı aralayıp, "Beyefendiyi telefondan istiyorlar" dedi.

Antoine içinden "*İstiyorlar*, dediği, Anne'dır" dedi. Hemen elinin altında bir telefon olduğu halde, kalkıp konsültasyon odasına gitti.

Jacques kardeşinin çıktığı kapıdan bir dakika kadar gözünü ayırmadı. Sonra birden, temyizi olmayan bir hüküm vermiş gibi, "Aramızda aşılmaz bir uçurum var!" dedi kendi kendisine. (Öyle anlar olurdu ki, uçurumun "aşılmaz" olduğunu saptamak hınçla karışık bir zevk verirdi kendisine.)

Konsültasyon odasında, Antoine hemen telefona sarıldı. "Alo... siz misiniz?" dedi tatlı ve sıcak bir kadın sesi, mikrofon büsbütün ağırlaştırıyordu bu sesin titreşimlerini.

Sanki ta uzaktan görecekmiş gibi gülümseyen Antoine:

"Tam zamanında beni aradınız, sevgilim... Ben de telefon etmek üzereydim... Çok üzgünüm... Biraz önce Jacques geldi... Jacques kar-

deşim... Cenevre'den geliyor... Ama, evet hiç habersiz... Bu akşam tam... Elbet... Nereden telefon ediyorsunuz?"

"Evimizden, Tony... Seni bekliyordum..."

"Bağışla beni, sevgilim... Anlıyorsunuz değil mi?.. Kardeşimi bırakamam..."

Karşıdan cevap gelmeyince seslendi:

"Anne!"

Hiç ses yok.

"Anne!.." dedi yeniden.

Süslü, büyük yazı masasının önünde, ayakta telefona eğilmiş boş ve kaygılı bakışlarını açık kahverengi halıda, kitaplıkların altında, koltukların ayaklarında gezdiriyordu.

Bir süre sonra ses duyuldu:

"Evet."

Yeniden sessizlik çöktü aralarına. Sonra, "Acaba... Acaba geç vakte kadar kalır mı?.."

Bu, öyle üzgün bir sesle söylenmişti ki, Antoine alt üst oldu.

"Sanmam. Niçin sordunuz?"

"Ama Tony bu akşam seni hiç görmeden eve dönebileceğimi sanıyordun?.. Nasıl bekliyorum seni bir görsen!.. Her şey hazırdı... Akşam yemeği bile..."

Antoine güldü. Genç kadın da gülmek zorunda kaldı:

"Düşünebiliyor musun, akşam yemeği bile!.. Küçük masa, pencerenin önünde... Yeşil salata tabağına senin için çilek doldurdum..." Biraz durduktan sonra, genizden bir sesle hızlı hızlı:

"Dinle Tony'ciğim, sahiden hemen ama hemen gelemez misin? Bir saatliğine?.."

"Hayır, cicim, hayır... Saat on birden ya da gece yarısından önce gelemem... Mantıklı ol..."

"Yalnız bir an?.."

"Anlamıyor musun kuzum..."

Anne kederli bir sesle hemen cevap verdi. "Yo, anlıyorum. N'apalım" dedi" boyun eğmişçesine içini çekerek. "Yazık!.." Yine sustu, sonra hafifçe öksürdü. "Peki öyleyse dinle, bekleyeceğim seni" dedi. Antoine genç kadının sesinden bu kararı vermek için kendisini nasıl zorladığını hissetmişti.

"Akşama görüşürüz sevgilim..."

"Evet... Dur, bak..."

"Ne var?"

"Hayır, hiç..."

"Birazdan!"

"Birazdan, Tony!"

Antoine birkaç saniye kulağını telefondan ayıramadı. Karşıda, Anne da ahize kulağında, kapayamıyordu bir türlü. Antoine çevresine çabucak göz attıktan sonra, dudaklarını alete yapıştırarak bir öpücük sesi çıkarttı. Sonra gülümseyerek telefonu kapattı.

XV

Antoine odaya geldiği zaman, oturduğu koltuktan kımıldamamış olan Jacques, ağabeyinin yüzünde garip bir parıltı, bir heyecanın izini görür gibi oldu. Sevdiği, içli dışlı biriyle konuşmuş olmaktan ileri geldiğini seziyordu bunun. Antoine değişivermişti bir anda.

"Özür dilerim... Bu telefondan hiç rahat yok insana..." dedi.

Alçak masaya yaklaştı, bardağını alarak bir iki yudum içti, sonra gelip divana uzandı:

"Neden söz ediyorduk? Ha! Evet, diyordun ki savaş..."

Politikayla ilgilenecek vakit bulamamıştı hiç. İstek de duymamıştı buna. Bilim disiplini onu, organik dünyada olduğu gibi, toplum düzeninde de her şeyin bir problem, hem de güç bir problem olduğunu düşündürmeye alıştırmıştı. Bunun için, bütün alanlarda, doğrunun bulunmasının sürekli bir çalışmayı, incelemeyi ve uzmanlığı gerektirdiğine inanırdı. Bu bakımdan politikayı, kendi çalışma alanının dışında bir alan olarak görüyordu. Düşünülerek edinilmiş olan bu çekingenliğe içten gelen bir nefret de ekleniyordu. Devletlerin tarihindeki bir sürü rezalet, hükümet işlerinde ahlaka aykırı bir şeyler de olduğunu düşündürüyordu ona. Böyle değilse bile, bir hekim olarak benimsediği ahlakça titizliğin politikada birinci planda gelen bir kural olmadığını ya da zorunlu sayılmadığını kabul ediyordu. Bu yüzden, kamuyla ilgili işleri tekinsiz bir ilgisizlikle karşılıyordu. Bunlara *Posta* ya da *Bayındırlık* işlerine karşı duyduğu ilgisizliği duyuyordu. Eğer, bir salonda –özellikle arkadaşı Rumelles'in evinde– konuşulduğu sırada, görevde bulunan bir bakan hakkında hüküm vermek gerekiyorsa, her zaman açık seçik, belirgin ve isteyerek sadeleştirilmiş bir görüş ileri sürerdi;

tıpkı bir otobüs yolcusunun şoförü övmek ya da eleştirmek için sadece direksiyon kullanmasını göz önüne alması gibi.

Jacques Avrupa politikası konusunda genel birtakım fikirler üzerinde durmak ister göründüğü için, Antoine tamamen iyi niyetle, bu fırsattan yararlanıp kardeşini yeniden konuşturmak amacıyla, "Gerçekten Balkanlarda yeni bir savaşın için için oluştuğuna inanıyor musun sen?" diye sordu.

Jacques gözünü hiç ayırmadan kardeşine bakıyordu:

"Nasıl oluyor da burada, Paris'te üç haftadır olup bitenlerden hiç haberiniz olmuyor? Birbiri ardından gelen bütün bu belirtiler!.. Balkanlarda küçük bir savaş söz konusu değil: Bu sefer bütün Avrupa doğruca savaşa gidiyor! Siz de, hiçbir şeyden habersiz yaşayıp gidiyorsunuz, öyle mi?"

Antoine şüpheyle, "Yok canım..." dedi.

O kış bir sabah hastaneye giderken bir jandarmanın gelip seferberlik karnesindeki katılacağı kıtayla ilgili emrin değiştiğini haber verişini hatırladı birden. Nereye gideceğini merak bile etmemiş olduğunu düşünüyordu şimdi. Jandarma gittikten sonra karneyi çekmecenin birine atmıştı, nerede olduğunu bile bilmiyordu...

"Hiçbir şey anlamıyor gibi görünüyorsun Antoine... Öyle bir dönemden geçiyoruz ki, herkes senin gibi yapar ve işleri oluruna bırakırsa, felaket önüne geçilmez olur... Artık şu anda, hiçten bir şey, Avusturya-Sırbistan sınırında atılacak bir silah, savaşın patlak vermesine yetecektir..."

Antoine bir şey söylemedi. Hafif bir sarsıntı geçirmişti. Birden yüzüne ateş bastı. Bu sözler, içinde bilmediği bir noktaya dokunmuştu birden. O ana kadar, böyle değişik bir duyguya kapılmamıştı hiç. Başkaları gibi o da, bu 1914 yazında havada dolaşırcasına bütün topluma yayılıp bulaşan adeta evrensel bir asabiyeti belli belirsiz hissetmişti. Şimdi de birkaç saniye içinde bir önsezinin bunalımına düşmekten kurtaramamıştı kendisini. Ama hemen ardından, –her zaman olduğu gibi– aşırılığa karşı çıkarak bu anlamsız sıkıntının üstesinden geldi. Ve kardeşinin dediklerinin aksini söylemekten keyifleniyor olsa bile yine de uzlaşıcı bir tonla:

"Elbette bu konuda senin kadar bilgim yok... ama sen de kabul etmelisin ki, Batı Avrupa'nınki gibi bir uygarlıkta, genel bir çatışma olabileceği düşünülemez! Bu noktaya gelmeden önce kamuoyunda büyük değişimler olmalı!.. Bu da zaman ister: Aylar, yıllar belki de...

bu sırada yeni sorunlar ortaya çıkar, bugünkü sorunlar önemini kaybeder..."

Bu akıl yürütmeyle tamamen içini rahatlatmıştı.

"Bu tehlikeler, biliyor musun, yeni değil. Bundan on iki yıl önce Rouen'da askerliğimi yaparken... Savaş ya da devrim olacağını haber veren felaket tellalları eksik değildi... İşin ilginç yanı şu ki, bu karamsarların öngörülerini dayandığı belirtiler her zaman doğru ve bunun için de kaygı vericiydi. Ama ne oldu? Önceden göz önünde bulundurulmayan ya da gerçek değeri verilmeyen nedenden ötürü olaylar önceden haber verilenden başka türlü gelişti, haliyle işler kendiliğinden yoluna girdi... Hayat şöyle böyle sürüp gidiyor işte... Barış da!"

Başı omuzlarının arasına gömülmüş, dökülen saçı alnını kapatmış olan Jacques sabırsızlıkla dinliyordu.

"Bu sefer durum son derecede tehlikeli, Antoine..."

"Ne? Şu Avusturya ile Sırbistan arasındaki çekişme mi?"

"Bu beklenen bahane, belki de kışkırtılan olay... Ama yıllardır Avrupa'nın aşırı silahlanmış kulislerinde kazan kaynatılmaktaydı. Senin barış içinde bu kadar sağlam bir temel üzerinde oturduğunu sandığın kapitalist toplum yolunu şaşırmış, kıyasıya iç çatışmalarla parçalanmakta..."

"Her zaman böyle değil miydi ki?"

"Hayır!.. Ya da böyleydi belki de... Ama..."

"Bence" diye sözünü kesti Antoine. "Şu kahrolası Prusya militarizmi bütün Avrupa'yı tepeden tırnağa silahlanmaya sevk ediyor..."

"Yalnız Prusya'nınki değil" diye Jacques bağırdı. "Her ulusun militarizmi var. Bunu da çıkarları söz konusu olduğunu söyleyerek haklı göstermeye çalışıyorlar!.."

Antoine başını salladı. "Çıkarlar, evet, elbet" dedi. "Ama çıkarlar arasındaki rekabet, ne kadar şiddetli olursa olsun savaşa gitmeksizin böylece sürüp gidebilir! Barışa inanıyorum, ama mücadelenin, hayatın koşulu olduğuna da inanıyorum. Bereket versin bugün halklar için silahlarla boğazlaşmaktan başka mücadele biçimleri var! Böylesi Balkanlılara yakışır!.. Bütün hükümetler, büyük devletlerin hükümetleri demek istiyorum, silahlanmaya bütçelerinde büyük yer ayıran ülkeler bile savaşı, olabilecek şeylerin en kötüsü olarak görmekte hemfikir. Ben sorumlu devlet adamlarının nutuklarında söylediklerini tekrar ediyorum sadece."

"Elbette, lafla halklarına barış vaazları verirler! Ama bunlardan çoğu, savaşın zaman zaman kaçınılmaz bir siyasal zorunluluk olduğu kanısındadır. Onlar için söz konusu olan, bundan en iyi şekilde yararlanmak, yani en çok *kazancı* sağlamaktır. Çünkü her yerde, bütün kötülüklerin temelinde bu *kazanç* illeti yatmaktadır!"

Antoine düşünceye dalmıştı. Yeniden karşı koymak üzereydi, ama kardeşi bırakmadı. "Görüyorsun ki" dedi, "bugün Avrupa'nın başındaki yarım düzine korkunç Büyük-Yurtsever, genelkurmayların uğursuz etkisi altında, birbirleriyle yarış edercesine ülkelerini savaşa sürüklüyorlar. İşte bunu bilmek gerek! Bunların en gözü karaları nereye gittiklerini çok iyi biliyor: Savaş istiyor, savaşı hazırlıyorlar. Kötü bir işi hazırlar gibi, çünkü belirli bir anda olayların kendilerine yararlı olacağı kanısındadırlar. Avusturya'da Berchtold'un tutumu böyle. Petersburg'da da Isvolski'nin ve Sazonov'un... Ötekilerin savaş istediklerini söylemiyorum: Hemen hepsi ürküyorlar bundan. Ama boyun eğiyorlar, önüne geçilmez olduğuna inandıkları için. İşte, bir devlet adamının kafasında, savaşın önüne geçilemeyeceği kanısının yer etmesinden daha kötü bir şey olamaz! Bunlar, savaşı önlemek için ellerinden gelen her şeyi yapacak yerde yalnızca ne olursa olsun bir an önce zaferi kazanmak için gerekenleri yapmayı düşünür. Bundan başka, barışı savunmak için harcamaları gereken bütün çabalarını, ötekiler gibi, savaşa hazırlanmak için harcarlar. Şüphesiz Kaiser'in ve bakanlarının durumu budur... Belki İngiliz hükümetinin de... Kesinlikle söylenebilir ki Fransa'da Poincaré'nin durumu da böyledir!"

Antoine şiddetle omuz silkti:

"Berchtold dedin, Sazonov dedin... Bir şey diyemem bunlar için; sadece adlarını duydum... Ama Poincaré?.. Delisin sen!.. Fransa'da Déroulède gibisinden bir iki kaçık dışında, hâlâ askerî zafer kazanmayı ya da öç almayı aklından geçiren kim var? Fransa'daki bütün halk kitleleri iliklerine kadar barış yanlısıdır! Eğer bir gün Avrupa'daki bir çatışmaya sürüklenmek zorunda bırakılırsak, şüphe götürmeyecek bir şey varsa o da kimsenin Fransa'yı buna karşı bir şey yapmamakla suçlayamayacağı ve en küçük bir sorumluluk payı yükleyemeyeceğidir!

Jacques bir sıçrayışta ayağa kalktı:

"Olur mu böyle şey?.. Böyle düşünüyorsun sen demek?.. Olur mu böyle şey?.."

Antoine kardeşini uzun uzun süzdü. Hastalarını süzdüğü, kendisine güvenen ve içe işleyen o bakışıyla. (Böyle bakışı, hastalarına daima büyük bir güven verirdi – sanki bu, yanılmaz bir teşhis belirtisiymiş gibi.)

Jacques hep ayakta durarak, dik dik Antoine'ın yüzüne baktı:

"İnsanı şaşırtıyor senin bu saflığın!.. Bütün Cumhuriyet tarihini yeniden ele almak gerek!.. Fransa'nın kırk yıldır izlediği politikanın, barışçı bir ulusun politikası olduğu, iyi niyetle savunulabilir mi? Ve başkalarının kuvvetlerini kötüye kullandıklarını söylemeye hakkı var mı? Bizim, kolonileri ele geçirmek için duyduğumuz hırsın, özellikle Afrika'ya göz dikişimizin, başkalarının da iştihasını kabarttığına inanmıyor musun? Bu tutumumuzla, başkalarına da aynı şeyi yapmaları için yüz kızartıcı bir örnek vermiş olmuyor muyuz?"

"Ağır ol!" dedi Antoine. "Bildiğime göre, bizim Fas'a girişimizin haklı olmayan bir yanı yok. Algeciras Konferansı'nı hatırlıyorum. Bütün Avrupa devletleri Fas'taki karışıklıkları bastırmak üzere bize yetki vermişlerdi."

"Bu yetkiyi biz, kuvvete dayanarak kopardık. Bize bunu bağışlayan devletler, kendileri de bu örnekten yararlanmayı düşünüyordu. Nitekim yararlandılar da! Yoksa sen, sanıyor musun ki bizim Fas seferi olmasaydı, İtalya Batı Trablus'a, Avusturya da Bosna'ya çullanmaya cesaret edebilirdi?.."

Antoine buna inanmadığını göstermek istercesine yüzünü buruşturdu. Ama bu sorunu kardeşine karşı çıkacak kadar bilmiyordu.

Zaten Jacques da ara vermemişti konuşmasına:

"Sonra ittifaklarımız? Fransa barışçı niyetini kanıtlamak için mi Rusya'yla askerî antlaşma imzaladı? Herkes biliyor ki, Çarlık Rusya'sı, Devrim Fransa'sıyla bir gün onu Avusturya'ya ve Cermen ülkelerine karşı girişeceği bir harekete sürükleyebilmek umuduyla bir ittifak kurdu! İngiliz diplomasisinde uzman olan Delcassé'nin, barışı kuvvetlendirmek için mi Almanya'yı çember içine almaya çalıştığını sanıyorsun? Sonuç: Sözünü ettiğin Prusya militarizminin parlayıp gelişmesi, gücünü artırması... Sonuç: Bütün Avrupa'da savaş hazırlıklarına hız verilmesi, sınır boylarında tahkimat, savaş gemisi yapımı, stratejik demiryolları falan filan... Şu son dört yılda Fransa'da savaş bütçesine on milyar frank ödenek ayrıldı! Almanya'da sekiz milyar frank! Rusya, Fransa'dan altı yüz milyon

frank borç aldı. Neden? Askerlerini Almanya'nın doğusuna sevk etmesini sağlayacak demiryolunu yapmak için!"

"Sağlay*acak*!.." diye mırıldandı Antoine. "Bir gün, belki... İleride bir gün..."

Jacques sözüne ara vermedi:

"Kıtanın bir başından öteki başına, hummalı bir silahlanma yarışı var. Ülkeleri yıkan, toplumun kalkınmasına yarayacak milyarların savaş bütçelerine aktarılmasına yol açan bir yarış... Çılgınca bir yarış, felakete doğru bir yarış! Bunda biz Fransızların da az çok sorumluluğu var. Ama yine de sürdürüyoruz bu kötü gidişimizi! Acaba Fransa şu Lorrainli milliyetçiyi, bu bütün nasyonalist *kışkırtıcıların* hemen kendilerine simge yaptıkları adamı, dünyayı barışçı niyetlerine inandırmak için mi Elysée'ye getirdi seçilir seçilmez, öç alma heveslerini canlandıran bu adamı? Her zaman Konstantinopolis'i almayı tasarlayan Rusya'nın iştahını kabartan da o değil mi?"

Jacques o kadar kendinden geçmiş gibiydi ki, Antoine gülmeye başladı. Kendisini tartışma havasına kaptırmamaya ve keyfini bozmamaya kararlıydı. Bu konuşmanın, piyonları siyasal varsayımlar olan bir dama oyunundan, bir fikir çarpışmasından başka bir şeye dönüşmesini istemiyordu.

Alaylı bir hareketle, kardeşinin kalktığı koltuğu göstererek, "Otur..." dedi.

Jacques kötü kötü baktı ağabeyinin yüzüne. Ama yumruklarını cebine sokarak kendisini koltuğa bıraktı.

Biraz sustuktan sonra yeniden söze başladı:

"Cenevre'den –içinde yaşadığım uluslararası ortamdan demek istiyorum– ayrılıklar siliniyor; şöyle adeta geriye giderek, Avrupa politikasının genel çizgileri görülüyor. Eh, işte orada, Fransa'nın savaşa doğru ilerleyişi bariz bir biçimde görülüyor! Bu gidişte, sen ne dersen de, Poincaré'nin Cumhurbaşkanı seçilişi, kesin bir dönüm noktası olmuştur!"

Antoine hep gülümsüyordu.

Alaylı bir sesle, "Hep Poincaré" dedi. "Açıkçası, anlatılanlardan tanıyorum onu... Pek titiz insanların toplandığı Palais'de* saygı duyuyorlar ona karşı, Quai d'Orsay'de** de: Özel kaleminde çalışmış

---

* Adliye sarayı. (ç. n.)

** Dışişleri bakanlığı. (ç. n.)

olan Rumelles iyi yürekli bir insan, titiz, çalışkan bir bakan, düzeni seven namuslu bir politikacı, her türlü maceraya düşman biri diye söz ediyor Poincaré'den. Bana öyle geliyor ki böyle bir insanın..."

"Dur, dur!.." diye sözünü kesti Jacques. Elini cebinden çıkarıp alnına dökülen saçları birkaç kez sinirli sinirli düzeltti. Kendisine hâkim olabilmek için çaba harcadığı belli oluyordu. Birkaç saniye önüne baktıktan sonra başını kaldırdı:

"O kadar çok şey var ki söyleyecek, nereden başlayacağımı bilemiyorum... Poincaré... Kişiliğini politikasından ayırmalı... Ama politikasını anlamak için de kişiliğini tanımak gerek! Bütün kişiliğini. Bu didişkenin içinde, her zaman askerlikle ilgili şeylerden hoşlanmış olan küt yapılı ve sinirli bir astsubay ruhu taşıdığı da unutulmamalı... 'Düzeni seven... İyi bir adam'. Bunun doğru olduğunu sanıyorum. Bağlılık. Sadakat. İnatçı insanların sadakati. İyi bir insan olduğunu da söylerler. Olabilir. Mektuplarının çoğunu, *Sadık dostunuz* diye imza eder, bu basmakalıp bir laf değil; gerçekten başkalarına hizmet etmekten hoşlanır; adaletsizlikle savaşmaya ve hataları ortaya çıkarmaya hazırdır."

Antoine, "Eh, işte bütün bunlar onu sevmek için yeterli değil mi?" dedi.

Jacques sabırsızlıkla sözünü kesti:

"Dur, dinle! Poincaré olayını oldukça yakından inceledim.. *Le Fanal*'de çıkan bir yazı için... Her şeyden önce kendisini beğenmiş bir adam, hiç bükülmeyen, dediğinden caymayan... Akıllı olduğuna şüphe yok!.. Kılı kırk yaran, mantıkçı bir akıl, ama geniş düşünceden, dehadan yoksun... İnanılmayacak kadar azimli!... Çabuk işleyen bir zekâ ama biraz miyop; eşine az rastlanır bir bellek... Ama bir ayrıntılar belleği. Bütün bunlar iyi bir avukatın nitelikleri; – yine de fikirlerden çok, sözcük yoğurmakta usta..."

Antoine, "Meziyetleri yalnız bunlar ise, politikadaki başarılarını nasıl açıklamalı?" diye karşı çıktı.

"Çok büyük olan çalışma gücüyle. Hem sonra Parlamento'da pek az olan, mali konulardaki bilgisiyle..."

"Dürüstlüğüyle de şüphesiz. Bu çevrelerde şaşırtıcı... Ve saygı uyandıran bir şey bu..."

"Ama başarıları kendisini de şaşırtmış olmalı. Sonra bunlar yükselme hırsını yavaş yavaş kamçıladı. Çünkü hırslı bir adam oldu. Sonra, bugün tarihsel bir rol oynamaktan hoşlanacağını gösteren

bir sürü belirti var. Ya da Fransa'ya tarihi bir rol oynattıran bir adam olmaktan, kendi adına bağlı olarak Fransa'ya yeni bir üstünlük kazandırmaktan... En kaygı verici şey, ulusal onur anlayışı: Adeta dinsel bir duygu halindeki bu yurtseverlik... Bu, kaldı ki Lorrainli oluşuyla açıklanabilir. Gençliği parçalanmış bir toprak üzerinde geçmişti... Yıllarca, kaybedilmiş toprakların yeniden ele geçirilerek öç alınmasını özlemiş bir bölgeden ve bir kuşaktandı..."

Antoine:

"Ben de böyle düşünüyorum. Ama bundan, savaş çıkartmak için iktidara gelmek istediği anlaşılabilir mi?"

"Bırak da anlatayım... Şüphesiz, iki buçuk yıl önce başbakan olduğu zaman, dahası on sekiz ay önce Elysée'ye getirildiği sırada biri gidip kendisine, 'Fransa'yı savaşa sürüklemek istiyorsunuz' deseydi, bütün iyi niyetiyle, nefretle yerinden sıçrardı. Bununla birlikte, hatırla bakalım, 1912 yılının Ocak ayında hangi şartlarda başbakanlığa geldiğini. Kimin yerine geçmek üzere? Caillaux'nun... Oysa Caillaux, Fransa ile Almanya arasında bir savaş çıkmasını önlemişti. Bundan başka Fransa ile Almanya arasında sürekli bir yakınlaşmanın ilk adımlarını da atmıştı. İşte, bu, barışa ödün verme politikasından ötürü nasyonalistler devirdiler kendisini. Poincaré, savaş istediği için onun yerini almıştır demek istemiyorum. Ama yine de onun Almanya'ya karşı Caillaux'nun uzlaşıcı politikasının tam karşıtı bir politika, *ulusal* bir politika izleyeceği umulduğu için. Bunun da kanıtı, 'kuşatmacı' ihtiyar Delcassé'yi yeniden ortaya çıkartıp bir yıl sonra Rusya'ya büyükelçi olarak atamasıdır!.. Cumhurbaşkanlığına hangi çoğunluğun oylarıyla geldi? Savaşın biyolojik zorunluluk, tamamıyla doğadan gelen, üzücü, ama zaman zaman zorunlu bir şey olduğunu düşünen Joseph de Maistre'in görüşüne inanan bir sınıfın, kapitalist burjuvazinin oylarıyla... Bu kişiler elbette bir öç alma savaşını kışkırtmak için serçe parmaklarını bile kımıldatmaz. Ama böyle bir varsayım onları pek keyiflendirir, sırası gelince bu tehlikeyi göze alırlar. Vaktiyle, babamızın akşam yemeklerinde, gerici burjuvazinin bu fosillerini yakından görmüştüm. Cumhuriyete şöyle böyle katılmış olan bütün eski Fransız sağcı partilerinde şöyle bir art düşünce sürüp gitmektedir: Kazanılmış bir savaş, zaferi elde eden hükümete, sosyalizmin ilerleyişini kesin olarak durduracak ve memleketten şu cumhuriyetçilik demagojisini silip süpürecek diktatörce bir güç kazandırır. Zafer

kazanmış, tepeden tırnağa silahlandırılmış, büyük bir sömürge imparatorluğuna arkasını yaslamış, bütün dünyanın kendisinden çekineceği bir Fransa özlüyor bunlar... Milliyetçiler için güzel bir rüya!"

Antoine, "İktidara geldiği günden beri Poincaré barışçı niyetlerini açıklamaktan geri kalmadı..." diyecek oldu.

"Ah" dedi Jacques, "bunu içtenlikle yapmış olduğuna inanmak isterdim. Yalnız, bazı barışçıl yayılma amaçları, diplomasi yoluyla gerçekleştirilemediğinde, çabucak savaş amaçlarına dönüşür... Bir de birçok sonuçları olan şu nokta üzerinde durmak gerekir: Yıllardan beri Poincaré'nin gözü şu iki kanıyla perdelenmişti: Birincisi, İngiltere ile Almanya arasında bir savaşın kaçınılmaz olduğu..."

"Ama sen de söylemiştin sanırım az önce bunu..."

"Hayır. Kaçınılmaz demedim ben: Bu tehlike var, dedim... İkincisi: Almanya, Agadir'den beri Fransa'ya saldırmak istiyor ve durmadan buna hazırlanıyor. İşte bu iki saplantıdan kurtaramıyor kendisini. Öte yandan sadece kuvvetin, korku salarak barışı sağlayacağına inandığından şu sonucu çıkarmaktadır: Fransa'nın hâlâ, Alman saldırısından korunma şansı varsa bu, ancak her gün biraz daha korkutucu olmasıyla elde edilebilir. O halde, uzlaşmaya yanaşmamalı, saldırgan olmalıdır... Bir kez bu anlaşıldıktan sonra her şey gün gibi ortaya çıkar: Poincaré'nin 1912'den beri bütün iç ve dış etkinlikleri bu mükemmel mantığa dayanmaktadır!"

Antoine yastıkların arasına uzanmış, sükûnetle sigarasını içiyordu. Kardeşinin coşkunluğu şaşırttı kendisini ama onu dikkatle dinlemekteydi. Jacques'ın sesi sakinleşti, – gürültüyle taştıktan sonra yatağına çekilen bir nehir gibi. Yakından bildiği ve şimdilik kardeşinden üstün göründüğü bu konuda rahatça konuşabiliyordu.

Gülümsemeye çalışarak, Antoine'a, "Sana ders verir gibi bir şey oldu bu, gülünç" dedi.

Antoine kardeşine dostça bakarak, "Yok canım, anlat..." diye cevap verdi.

"İçeride olduğu kadar dışarıda da demiştim. Öyleyse dış politikadan başlayalım. Bu politika, koruyucu bir saldırganlık niteliğindedir isteyerek, bile bile! Örnek: Rusya ile ilişkilerimiz. Almanya, Fransız-Rus dostluğu karşısında yüzünü mü buruşturuyor? Varsın olsun. Poincaré'nin korktuğu savaş patlak verirse Alman istilasına karşı koyabilmek için Rus yardımı gereklidir; böyle olunca

Almanya'nın tedirginliğine aldırış etmeden, Fransız-Rus antlaşmasını güçlendirmeli! Bu, korkunç bir tehlikeye atılmaktır. Çünkü bu, Almanya ve Avusturya üzerindeki savaşçı niyetleri kimse için sır olmayan panslavizmin amacına hizmet olur. Poincaré'nin umrunda değil bu! Bir maceraya sürüklenmek, Fransa'nın biricik müttefikiyle bağlarının gevşemesinden yeğ gelmektedir ona. Bu politikasında da kendisiyle işbirliği etmeye hazır olanlar var. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov. Çar'ın Paris Büyükelçisi İsvolski. Poincaré, Petersburg büyükelçiliğine, aynı düşüncede olan eski dostu Delcassé'yi gönderdi. Şu direktifi vermişti ona: Rusya'nın savaşçı tutumunu sürekli olarak desteklemek ve onunla bir kuvvet politikasında işbirliği etmek. Hiçbir şey gözden kaçırılmamıştı. Cenevre'de çok güvenilir haber kaynaklarımız var. Daha iki yıl önce, başbakanlığı sırasında Petersburg'a ilk gidişinde, Poincaré Rusya'nın istila umutlarını kırmamıştı. Şu son ziyaretini düşünelim. Olaylar, korkunç bir boyut kazandırabilir bu son ziyaretine. Poincaré bizzat, birinci derecedeki sorumlulardan her şeyin hazır olup olmadığını; antlaşmanın, ilk işarette işlemeye elverişli olup olmadığını yerinde görme fırsatı buluyor böylece!"

"Bütün bunlar, gerçek olaylara dayanmıyor, sadece tahmin!.."

"Hayır. Ayrı kaynaklardan elde ettiğimiz birçok bilgiler var... Poincaré, Rusların oyununa mı geldi, yoksa onların suç ortağı mı? O kadar önemli değil bu: Aslında, Poincaré'nin Rus siyaseti şaşkınlık vericidir, ama mantığa uygun! Lorraine savaşına yüzde yüz inanan ve Rus ordusunun Doğu Prusya'yı istila etmesini gerekli bulan bir adamın siyasetidir bu... İsvolski'nin Paris'te çevirdiği dolapların, Poincaré'nin sempatisi ya da teşvikiyle olmasa bile onun izniyle mümkün olduğunu bilmeliyiz. Rus kaynaklarının, basınımıza para akıttığından şüphen var mı? Bundan başka, Fransız kamuoyunu satın almak için milyonlarca rublenin akıtılmasına, Fransız hükümetinin hayasızca göz yummak şöyle dursun, sürekli olarak buna yardım ettiğinden de şüphen var mı?"

Antoine, "Haydi sen de?" dedi.

"İyi dinle. Rus parası, büyük Fransız gazeteleri arasında kimin eliyle pay ediliyor? Maliye Bakanımızın eliyle!.. Bizim elimizde, Cenevre'de, kanıt var bu konuda. Ayrıca, Hosmer gibi Avrupa işlerini çok iyi bilen bir adam, bir Avusturyalı, son Balkan savaşlarından beri Avrupa basınını savaştan yana olan devletlerin satın

aldığını durmadan tekrarlıyor. İşte bunun içindir ki, bu ülkelerdeki kamuoyları Orta Avrupa memleketlerinde ve Balkanlardaki kışkırtmaların, savaşı önüne geçilmez bir duruma getirdiğini anlamayacak kadar karanlıkta bırakılmaktadır!.. Ama şimdi basını bir yana bırakalım... Hepsi bu kadar değil... Bekle biraz... Poincaré konusu tükenir gibi değil!.. Her şeyi sana böyle kopuk kopuk anlatarak açıklayamam... İç politikaya geçelim. Bu da ötekinin paralelinde. Başka türlüsü düşünülemez. Kuliste korkunç bir güce sahip olan savaş endüstrisine büyük kârlar sağlayan silahlanmanın artırılması... Askerlik hizmetinin üç yıla çıkarılışı... Parlamento tartışmalarını izliyor musun? Jaurès'in nutuklarını?.. Sonra insanları etkilemek için harcanan çabalar... 'Fransa'da kimse askerlik alanında bir zafer peşinde değil...' diyordun. Birkaç yıldır, birkaç aydır Fransız toplumunu, özellikle gençliği saran yurtseverlik ve savaş coşkunluğunu görmüyor musun? Bu noktada hiçbir şeyi şişirmiş değilim... İşte bu da doğrudan doğruya Poincaré'nin işi! Şöyle bir planı var: Hükümetin, seferberlik günü ilan edildiğinde, hükümeti hem onaylayıp hem onun peşinden gidecek, bununla da kalmayıp daha ileri gitmesini sağlayacak, iyice kızıştırılmış bir kamuoyuna ihtiyacı olduğunu biliyor. 1900 Fransa'sı, Dreyfus Olayı'ndan sonraki Fransa çok barışçıydı. Güven içinde yaşamaya alışılmıştı. Ordu gözden düşmüştü, onunla ilgilenilmiyordu. Ulusal bir kaygı yaratmak gerekiyordu. Şovenlik tohumlarını serpmek için gençlik, özellikle burjuva gençliği eşi bulunmaz bir alandı. Bunun meyvesini toplamada da gecikmediler!"

"Evet milliyetçi gençler var, ama küçük bir azınlık bunlar." Antoine bunu arkadaşı Manuel Roy'yı düşünerek söylemişti.

"Her gün biraz daha çoğalan bir azınlık. Yerinde duramayan, komuta altına girmeye, madalya takmaya, sancak taşımaya, alayların geçişine katılmaya can atan bir gençlik! En küçük bir bahaneyle, Jeanne d'Arc heykeli ya da Strasbourg anıtı önünde düzenlenen gösteriler! Kitleleri bundan daha sürükleyici bir şey olamaz! Kalabalıkları meydana getiren adamlar, küçük memurlar ve esnaf sonsuza dek bütün bu gösterilere, bu bağnazca kışkırtmalara ilgisiz kalamaz... Üstelik, hükümetin yön verdiği basın da insanları kızıştırmaktan geri kalmadığına göre... Fransız halkı yavaş yavaş tehlike karşısında olduğuna, güvenliğinin kendi gücüne dayandığına ve ordunun savaşa sıkı bir şekilde hazır hale gelmesinin gerekliliğine

inandırılmaktadır. Ülkede, siz hekimlerin *psikoz* dediğiniz şey, savaş psikozu planlı bir biçimde yaratıldı... İşte bir ulusta, bir kez böylesine toplumsal bir kaygı, böyle bir gerginlik ve korku yaratıldı mı artık onu en korkunç çılgınlıklara sürüklemek işten bile değildir!.."

"İşte bilanço. Poincaré, hemen şu günlerde Almanya'ya savaş açacak demiyorum. Hayır. Poincaré, bir Berchtold değil. Ama barışı koruyabilmek için bunun olabileceğine inanmak gerek... Poincaré çatışmanın önüne geçilemeyeceği düşüncesinden hareket ederek savaş riskini bertaraf edecek yerde, bunu artıracak bir politika tasarlayıp uygulamakta! Ruslarınkine paralel olarak ilerleyen silahlanmamız, Berlin'i ürküttü. Alman militaristlerine yakın olan parti de bundan yararlanarak Almanya'nın silahlanmasını hızlandırdı. Fransız-Rus ittifakının sıkılaştırılması, Almanlarda 'kuşatılma' korkularında haklı oldukları kanısını uyandırdı. Öyle ki Alman generalleri, bu durumdan ancak savaşla çıkılabileceğini açıktan açığa söylemeye başladı: Kendilerini korumak için bir an önce savaşa girmeyi önerenler bile var!.. Bu, büyük ölçüde Poincaré'nin eseri. İsvolski-Poincaré politikasının en açık sonucu, en kurnazca sonucu, Almanya'nın, Poincaré'nin tasarladığı duruma getirilmiş olmasıdır: Saldırgan, yırtıcı bir ulus... Şimdi korkunç bir cehennem çemberi içinde dönüp duruyoruz. Şayet üç aya kadar Fransa bir savaşa girmek zorunda kalırsa –ki böyle bir savaşı Rusya sabırla, ağır ağır hazırlayacak ve Almanya bir fırsattan yararlanmak için böyle bir savaşın *başlamasına* çılgınca yardım edecektir– Poincaré bir zafer kazanmışçasına 'Görüyorsunuz ne kadar büyük bir tehlike karşısında bulunduğumuzu! Görüyorsunuz, daha güçlü bir orduya ve daha güvenilir müttefiklere sahip olmayı istemekte ne kadar haklı olduğumu!' diyecektir. Bunu söylerken de psikolojik yanılgısı, Rus dostluğu ve karamsar bir peygamber anlayışıyla saptadığı politikasından ve bütün belirtilere aldırış etmeyerek, kendisinin bu savaşın sorumlularından biri olduğundan şüphe etmeyecektir!"

Antoine kardeşinin konuşmasını kesmemeye karar vermişti. Yalnız yergilerini tutarsız buluyordu. Jacques'ın sözlerinde birçok çelişki vardı; mantıklı düşünmeye bağlı ve gerçekçi zekâsı, bütünüyle zayıf ve düzensiz görünen bir kanıtlamaya karşı çıkıyordu. Görüşleri her zaman kendisine yüzeyde ve çocuksu gelmiş olan kardeşinin, bu

konuyu pek iyi bilmediği sonucunu da çıkarmaktan geri kalmamıştı. İyi yürekliydi ama yetersizdi onun gözünde Jacques... Eğer bu anda ufukta tehlike bulutları belirmişse, Cumhurbaşkanı olarak da etken olan Poincaré, bu bulutları tam zamanında uzaklaştırabilirdi. Güvenilebilirdi ona: Büyük bir politikacı olduğunu kanıtlamıştı. Rumelles hayrandı Poincaré'ye. Poincaré gibi serinkanlı bir adamın, bir öç alma savaşını özleyeceğini düşünmek budalalıktı. Budalaca olan yalnız bu değil, böyle bir şeyi özlememekle birlikte, sadece olabileceğini ya da bir alınyazısı gibi kabul ettiği için önüne geçilemez hale gelmesine yardım ettiğini düşünmekti. Çocukluk! Bir sağduyu kırıntısı bile, Poincaré'nin ve kendisiyle bütün Fransız devlet adamlarının, her ne pahasına olursa olsun memleketlerini bir maceraya sürüklemekten korumaya kararlı olduğunu anlamaya yeter de artardı. Bunun için yüz sebep vardı. Her şeyden önce Rusya'nın da, Fransa'nın da bugün böyle bir yol tutacak durumda olmadığını herkesten iyi o bilirdi. Rumelles de bunu söylüyordu geçen gün. Jacques'ın kendisi de Rusya'nın ulaşımının ve stratejik yollarının yeterli olmadığını, bundan ötürü de, Rusya'nın bu eksikliği gidermek için altı yüz milyon borç aldığını üstü kapalı olarak kabul etmişti. Fransa'ya gelince, Alman ordusunun asker sayısına erişmek için zorunlu görülen üç yıllık askerlik görevi kanunu pek yeni onaydan çıkmış ve henüz bir etkisi de görülmemişti... Bununla birlikte Antoine, içinden pek istediği halde, kardeşinin düşüncelerini çürütecek verilere de sahip değildi. En iyisi hiç ses çıkartmamaktı. Olayların gelişmesi Jacques'ın ve İsviçre'de etkisinde kaldığı bütün yabancı sığıntıların, o felaket kâhinlerinin, yanıldıklarını gösterecektir.

Jacques sustu. Birden tükenmiş gibi hissetti kendisini. Mendiliyle yüzünü, ensesini sildi.

İçinden fışkıran bu öfkeli sözlerin kardeşini inandırmadığını anlamıştı. Bunun neden böyle olduğunu da biliyordu. Bir sıraya koymadan, siyasal, barışçı, devrimci kanıtları karmakarışık ortaya attığını anlamıştı. Bunların çoğu, *Lokal*'de çekilen nutukların belirsiz anılarından başka bir şey değildi. O anda, Antoine'ın içinden söylediği yetersizliğini çok acı hissediyordu.

Paris'te bulunduğu bir hafta boyunca, Avrupa sorumluluğundan çok, Fransız sosyalistlerinin düşünüşleri ve savaş tehlikesi karşısındaki tepkileriyle ilgilenmişti.

Hiçbir yerde durdurmadan bakışlarını odanın içinde oradan oraya gezdirip duruyordu. Sonunda, elleri ensesinde, gözünü tavana dikmiş, kımıldamadan yatan Antoine'a baktı.

"Kaldı ki" diye, titrek bir sesle yeniden söze başladı, "bilmem neden ben... Bütün bunlar üzerinde herhalde benim söylediklerimden daha iyi bir şeyler söylenebilirdi... Diyelim ki Poincaré için haksızlık ettim... Fransızların sorumluluğunu olduğundan büyük gösterdim... Önemli olan bu değil! Önemli olan savaşın yaklaşmakta olduğu! Ne pahasına olursa olsun bu tehlikeyi uzaklaştırmak gerektiği!"

Antoine inanmadığını belli eden bir gülüşle gülümsedi, bu da Jacques'ı çileden çıkarttı. "Ah, sizler!" diye bağırdı. "Güven içinde olduğunuza inanmakla büyük bir suç işlemektesiniz! Burjuva sınıfı her şeyi olduğu gibi görmeye başladığı zaman iş işten geçmiş olacak!.. Olaylar hızla gelişiyor, aç bugünkü, 19 Temmuz tarihli *le Matin*'i. Caillaux davasından söz ediliyor. Tatilden, deniz banyolarından, mevsim fiyatlarından söz ediliyor. Ama birinci sayfada bir yazı var, gelişigüzel konulmamış bu oraya. Şu dinamit dolu kelimelerle başlıyor: *Eğer savaş patlak verirse...* Bak, nereye gelmişiz! Batı bir barut fıçısı halinde. Eğer bir yerlerden bir kıvılcım sıçrarsa!.. Gel gör ki insanlar, senin az önceki tavrınla, 'Savaş mı?' diyor hâlâ... Sizin gibilerin anlayışına göre bu sadece dudak ucuyla söylenen bir kelime! 'Savaş' diyorsunuz ama hiçbirinizin bunun 'eşi görülmemiş bir boğazlaşma', 'günahsız milyonlarca kurban' olduğunu düşündüğü yok... Ah! Kafalarınız bir saniye için uyuşukluktan kurtulsa, hele sen başta olmak üzere ayaklanırdınız hepiniz! Bir şeyler yapmak için! Hâlâ vakit varken mücadele etmek için!"

Antoine istifini bozmadan, "Hayır" dedi.

Sonra başını çevirmeden, bir kere daha, "Hayır, böyle bir şeyi ben yapmam!" dedi.

Kardeşinin ortaya attığı sorunlarla zihni ne kadar karışmış olsa da, içine kaygı çökmesine meydan vermek, dengesinin dayanağı olan sağlam yaşantısını bozmak istemiyordu.

Hafifçe doğrularak, dirseğine dayandı, "Hayır! Hayır! Yine de hayır!" dedi inatla gülümseyerek. "Ben dünya olaylarına karışmak üzere ayağa kalkacak bir tip değilim!.. İyice belirlenmiş bir görevim var benim. Ben yarın sabah saat sekizde hastanesinde bulunması

gereken bir adamım! 4 numarada flegmon, 9'da peritonitli var... Her gün, daha kötüye gitmesini önlemem gereken yirmi zavallı çocukla karşılaşıyorum!.. Meslek sahibi bir kimse, anlamadığı işlere burnunu sokarak vakit kaybetmemelidir... Bir mesleğim var benim. Belirgin, sınırlı, uzmanlık alanım içinde olan sorunları çözmem gerekir. Bir insanın, hatta bazen bir ailenin hayatı bağlıdır buna. Anlıyor musun şimdi!.. Avrupa'nın nabzını yoklamaktan başka yapacak işim var benim!"

Aslında, kamu işlerini yüklenmiş olanların, tanım gereği, uluslararası bütün sorunları çok iyi bilen uzmanlar olduğunu ve kendisi gibi bu konulardan anlamayanların da körü körüne onlara inanmaları gerektiğine inanıyordu. Fransız yöneticilerine olduğu gibi, öteki ülkelerin başındakilere de değer veriyordu. Uzmanlığa karşı doğuştan gelen bir saygısı vardı.

Jacques, Antoine'ı ayrı bir dikkatle süzmeye başladı. Bir zamanlar Antoine'ın kendisinde öfkeyle karışık bir kıskançlık yaratan o meşhur dengesini, aklın bir zaferi ve zihnin olaylardaki çelişkileri çözmekteki başarısı sayardı. Şimdi, birdenbire bundan şüpheye düşmüştü: Bu denge, hareketli tembellerin, değerlerini ispatlamak için spor yapar gibi bir şeyler yapmalarını andıran bir savunma mıydı yoksa? Ya da daha doğrusu bu denge, Antoine'ın kendisine çizdiği –oldukça dar– çalışma alanının güzel bir sonucu muydu?

Antoine yeniden söze başladı: "Savaş *psikozu* demiştin. Aman, aman! Ben senin verdiğin önemi vermiyorum psişik faktörlere... Politika, özü bakımından somut şeylerin alanıdır; öyle bir alan ki duygulu insanların içten gelme, iyi niyetli atılımlarına yer yoktur burada!.. Buna göre senin sözünü ettiğin tehlikeler gerçek olsa bile, buna karşı bir şey yapamayız biz, hiçbir şey. Ne sen ne ben ne de başkası!"

Jacques birden ayağa kalkıp, "Doğru değil bu!" diye heyecanla bağırdı. Bu sefer gizleyemediği bir nefret titreyişi vardı sesinde. "Nee! Böyle bir tehlike karşısında yapacak bir şey yok demek, başını kuma sokup felaketi beklemekten başka nedir! Korkunç şey! Bereket versin halklar için, bereket versin sizler için, yarının Avrupa'sını kurtarmak için gözlerini kırpmadan hayatlarını feda etmekten çekinmeyecek insanlar var..."

Antoine eğilerek merakla sordu:

"İnsanlar mı? Hangi insanlar? Sen mi?"

Jacques divana yaklaştı, öfkesi geçmişti. Kardeşine yüksekten bakıyordu. Övünç ve güvenle parlıyordu gözleri.

"Biliyor musun ki dünyada on iki milyon *örgütlenmiş* emekçi var?" Bunu ağır ağır söylerken alnı ter içinde kalmıştı. "Uluslararası sosyalist hareketin ardında on beş yıllık çaba, dayanışma, kesintisiz bir gelişme olduğunu biliyor musun? Bütün Avrupa parlamentolarında güçlü sosyalist gruplar olduğunu biliyor musun? Bu on iki milyon sosyalizm yanlısının yirmi ülkeye dağılmış bulunduğunu biliyor musun? Yirmiden fazla sosyalist partisinin, dünyanın bir ucundan öteki ucuna kadar bir kardeşlik zinciri halinde uzandığını biliyor musun?.. Onlara egemen olan düşünce, antlaşmalarının düğüm noktası: Militarizme karşı duydukları kin, ne biçimde olursa olsun, nereden gelirse gelsin savaşla mücadele etmeye canla başla kararlı oluşlarıdır, bunu da biliyor musun? – Çünkü savaş her zaman kapitalizmin bir manevrasıdır, halk bunda..."

Léon kapıyı açıp, "Beyefendi'nin yemeği hazır" dedi.

Jacques sustu, terini silerek yerine oturdu. Sonra uşak kaybolur olmaz, sözlerini bir sonuca bağlamak üzere, "Şimdi Antoine, belki daha iyi anlıyorsundur benim niçin Fransa'ya geldiğimi..." diye mırıldandı.

Antoine birkaç saniye kadar konuşmadan kardeşini seyretti. Kaşlarının arasındaki kıvrık çizginin dümdüz gerilişi, zihninin bir noktaya toplandığını gösteriyordu.

Muammalı bir sesle Jacques'a, "Tamamıyla" diye cevap verdi.

Bir süre hiç konuşmadılar. Antoine bacaklarını çekip sedirde oturdu, yere bakıyordu. Sonra omuzlarını hafifçe oynatarak ayağa kalktı:

"Haydi yemeğe gidelim" dedi gülümseyerek.

Jacques bir şey söylemeden kardeşinin arkasından yürüdü.

Kan ter içindeydi. Koridorun ortasında banyoyu hatırladı. Yıkanmayı o kadar istiyordu ki, çok duraksamadan birdenbire Antoine'a döndü:

"Bak, bir şey diyeceğim, budalaca bir şey ama canım yıkanmak istiyor... Hemen, yemekten önce. Yıkanabilir miyim?" Bunu söylerken küçük bir çocuk gibi yüzü kızarmıştı.

Antoine'ı pek keyiflendirmişti onun bu isteği. "Düşündüğün şeye bak!" diye bağırdı. (Kardeşinden azıcık öç alıyormuş gibi saçma bir duygu vardı içinde.) "Banyo, duş ne istersen!.. Gel."

Jacques banyodayken, çalışma odasına dönen Antoine, cebinden Anne'ın mektubunu çıkardı. Bir kere daha okuduktan sonra yırttı: Kadın mektuplarını saklamazdı hiç. İçinden gülümsemişti, ama bu gülümseyiş yüzünde belirmemiş gibiydi. Yeniden uzandı, bir sigara yaktı, yastıkların arasında hareketsiz kaldı.

Düşünceye daldı. Ama ne savaşı ne Jacques'ı ne Anne'ı düşünüyordu. Düşündüğü kendisiydi.

"Korkunç derecede mesleğimin esiriyim, işin aslı bu. Düşünmeye vaktim yok hiç. Düşünmek; hastaları, dahası hekimliği düşünmek değil... dünya üzerinde düşünmektir... vaktim yok buna... bunu yapmaya kalksam, çalışma zamanımdan çalmışım gibi gelecek. Haklı mıyım? Meslek hayatım, hayatın kendisi mi demektir? Benim bütün *hayatımın*? Belli değil. Doktor Thibault'nun içinde başka birinin bulunduğunu çok iyi hissediyorum: *ben*... İşte bu biri de baskı altında tutuluyor... Uzun zamandır... Belki de ilk sınavımı geçirdiğimden beri... İşte o gün şırak! Kapana kısıldım... Hekim olmadan önceki benliğim –sonra da bugünkü benliğim– uzun zamandır, gömülmüş, artık gelişmeyen bir tohuma benziyor... Evet, ilk sınavdan beri... Belki de bir işe kendisini vermiş olan insanlar ve herhalde en iyileri, benim gibilerdir... Çünkü, bir mesleğin zorunluluklarına boyun eğerek kendilerini feda edenler en yetenekli insanlardır. Biz biraz da, kendilerini satan özgür insanlara..."

Eliyle, hiç üstünden eksik etmediği, cebindeki küçük not defteriyle oynuyordu. Hemen çıkarıp ertesi günkü 20 Temmuz sayfasına göz gezdirdi, baştan sona adlar ve işaretlerle doluydu bu sayfa.

Birden, kendi kendisine, "İşin şakası yok!" dedi. "Yarın Sceaux'ya gidip çocuğunu göreceğimi söylemiştim Thérivier'ye... Saat ikide de konsültasyonum var..."

Sigarasını tablada söndürdü ve gerindi.

"İşte yine doktor Thibault geldi" dedi içinden gülümseyerek. "Adam sen de! Hayat her şeyden önce hareket etmek, bir şeyler yapmaktır. Felsefe yapmak değil... Hayat hakkında derin düşüncelere varmak!.. Neye yarar ki? Ne olduğunu biliyoruz hayatın: Çok güzel anlar ile can sıkıcı anların acayip bir karışımı! Bunun neden böyle olduğu da bilinmektedir... Yaşamak, her şeyi bir sorun haline getirmek değildir..."

Birden silkinerek doğruldu, ayağa sıçradı, pencereye kadar birkaç adım yürüdü.

Dalgın dalgın ıssız sokağa, evlerin donuk cephesine, akşam güneşinin aydınlığına baca gölgelerinin yayıldığı eğik çatılara bakarken, "Hayat, harekettir..." dedi içinden. Cebindeki küçük not defterine parmaklarıyla dokunuyordu yine. "Yarın, pazartesi: Yarın 13 numaradaki kobayı kurban edeceğiz... Aşının tutacağını çok umuyorum... Ne kötü şey, on beş yaşında böbreğinin birini kaybetmek... Sonra Thérivier'nin başıma dert olan çocuğu... Bu yıl bu streptokoklu plöreziler yüzünden pek umutlu değilim... İki gün daha bekleyeceğiz. Sonra iyiye gitmiyorsa kaburgası alınacak... Daha bilmem ne!" Birden renkli camın perdesini indirerek, içinden "İnsanın işini iyi yapması önemli bir şey değil mi ki? Sonra hayatı kendi akışına bırakmak!.."

Odanın ortasında geldi, bir sigara daha yaktı. Sesinin tonundan hoşlanarak bir nakarat halinde mırıldanmaya başladı:

"Bırak hayat geçip aksın... Jacques da nutuk atsın... Bırak hayat geçip aksın..."

XVI

Yemek birer kâse soğuk sebze suyuyla başladı. İki kardeş sessizce içerken, Léon, servis masasının mermerinin üstünde bir kavun dilimliyordu. Sırtında beyaz barmen ceketi vardı.

Antoine, "Bir parça balık, bir parça soğuk et ve salata olacak, sever misin?" diye sordu.

Yemek salonu çıplak tahta kaplamaları, aynaları, uzun servis masasıyla boş, kasvetli ama görkemli bir yer gibi görünüyordu.

Antoine bu resmî görünüşlü çerçeveye kendisini uydurmuş gibiydi. Şu anda, yürekten bir iyi niyet okunuyordu yüzünden. Kardeşini yeniden görmüş olmanın sevinciyle karışık bir sabırsızlık duyuyordu yeniden konuşmaya başlayabilmek için.

Ama Jacques bu salondaki içtenlikten uzak havanın etkisiyle tutulmuş gibiydi. On iki kişinin rahatça oturabileceği bu geniş masanın iki ucunda oturuşları pek gülünç gelmişti ona. Uşağın orada bulunuşu da can sıkıntısını artırıyordu: Bir tabak değiştirmek uğruna her seferinde Léon'un masadan büfeye kadar gidip gelmesi için, salonun yarısını iki kez boylaması gerekiyordu. Jacques elinde olmadan bu beyaz hayaletin, halının üstünde kayışından gözünü

ayıramıyordu. Kavunu verdikten sonra, Léon'un çekip gideceğini ummuştu. Ama adam kadehleri doldurmak için oradan ayrılmıyordu. Jacques içinden, "Bu da yeni âdet" dedi. (Eskiden Antoine, kendi kadehini keyfince, kendisinin dolduramayışına çok içerlerdi.)

Antoine, şarabın amber berraklığını görmek için kadehini havaya kaldırıp "1904'ten kalma bir Meursault. Balıkla iyi gider... Aşağıda elli şişe kadar buldum bundan... Ama babamın mahzeni kalmamış gibiydi..." dedi.

Yan gözle kardeşini dikkatle süzmeye başladı. Bir şey soracaktı ama vazgeçti.

Jacques dalgın dalgın dışarıya bakıyordu. Pencereler açıktı. Evlerin üstünde, gökyüzünde pembe bir sedef parıltısı vardı. Çocukken bu evlerin cephelerini, bu çatıları, bu panjurları kapalı pencereleri, bu kararmış perdeleri, balkonlara sıralanmış, içinden yeşil bitkiler sarkan bu saksıları kaç kez seyretmişti!

Antoine durup dururken, "Söyle bakalım, Jacques, sen nasılsın? Memnun musun hayatından?" diye sordu.

Jacques ürperdi, şaşırarak kardeşinin yüzüne baktı.

"Yani" dedi Antoine sevgiyle. "*En azından* mutlu musun?"

Jacques'ın dudaklarında zoraki bir gülümseme belirip söndü.

"Oh, biliyor musun" diye mırıldandı, "mutluluk her isteyenin elde edebileceği bir şey değil... Özellikle bir yetenek bu sanırım. Bende yok bu şey herhalde..."

Antoine'la göz göze geldi. Kardeşi bir hekim gözüyle bakıyordu kendisine. Başını önüne eğip tabağına bakmaya başladı, sustu.

Yarıda kalan tartışmaya yeniden başlamayı istemiyordu ama, zihninden de atamıyordu bir türlü bunu.

Babadan kalma gümüş takım –Léon'un balığı getirdiği oval gümüş tabak–, bir ilkçağ lambasını andıran kıvrık kulplu sosluk kabı, eskiden ailece bir araya geldikleri akşam yemeklerini hatırlattı kendisine.

Aylarca unuttuktan sonra şimdi durup dururken aklına gelmiş gibi birden, "Gise'den ne haber?" diye sordu.

Antoine bu fırsatı kaçırmadı. "Gise mi? Ama hep orada... Hayatından memnun görünüyor. Arada sırada yazar bana. Paskalya'da buraya bile geldi, üç günlüğüne... Babamızın ona bıraktığıyla aşağı yukarı bağımsız bir ömür sürüyor."

M. Thibault'nun hibesine değinerek, babasının mirası konusunu

açmayı ummuştu. Kardeşinin bu mirası reddedişini hiçbir zaman ciddiye almamıştı. Noterle anlaşarak, babalarından kalan varlığı eşit olarak bölmüş, Jacques'ın payını yönetmekle de, o saçma kararından vazgeçinceye kadar sarrafını görevlendirmişti.

Ama Jacques bunu düşünmekten o kadar uzaktı ki.

"Hâlâ o manastırda mı?" diye sordu.

"Hayır. Londra'da da değil. O dolaylarda, Kingsbury'de oturuyor, anladığıma göre manastıra bitişik bir çeşit pansiyonda. Kendisinden başka genç kızlar da varmış."

Jacques bu konuya bu denli budalaca girdiği için pişman olmuş gibiydi. Gise'i hatırlayışı kendisini rahatsız ediyordu biraz. Genç kızın böyle isteğiyle sürgüne gitmesinde, geçmişi ve kırılan umutlarını hatırlatacak şeylerden kaçmasında, kendisinin sorumluluğu olduğunu biliyordu.

Antoine hoşgörü ile hafifçe gülerek, "Nasıl bir insan olduğunu biliyorsun onun... Dopdolu yaşamak ister... sıkı kurallara bağlı olmayan bir topluluk içinde... Vaktinin yarısını ibadete, yarısını da spora vererek..." Biraz duraksadıktan sonra, "Mutlu görünüyor" dedi.

Jacques telaşla, konuyu değiştirmek için, "Matmazel ne yapıyor?" diye sordu.

(Kışın gönderdiği bir mektupta Antoine kardeşine yaşlı Matmazel de Waise'in bir bakımevine girdiğini bildirmişti.)

"Doğrusunu istersen, ondan, dolaylı yoldan haber alıyorum: Adrienne'le Clotilde'den."

"Onlar hâlâ buradalar mı?"

"Evet, alıkoydum onları. Léon'la iyi anlaşıyorlar da... Hiç aksatmadan, her ayın ilk pazarı Matmazel'i görmeye giderler."

"Nerede kalıyor?"

"Point-du-Jour'da. Şu *Asile de l'Âge mur*'ü hatırladın mı? Hani Chasle ihtiyar, despot anasını yatırmak için dünyanın parasını harcamıştı? Hatırlamadın mı? Sen bu hikâyeyi bilmiyorsun demek? Şu bizim eşi bulunmaz M. Chasle'ın en güzel hikâyelerinden biridir bu..."

Jacques elinde olmadan gülerek sordu:

"Ya o ne âlemde?"

"Chasle mı? İşi tıkırında! Pyramides Sokağı'nda bir icatlar pazarı işletiyor... Dediğine göre doğduğundan beri tutkusuymuş bu.

Hani hiç de başarısız görünmüyor bu işte... Biriyle ortak olmuş, pek ömür bir adam... İkisini görse bayılırdı Dickens..."

Bir süre iki kardeş gülüştü. Bir an yine o bozulmaz kardeşlik havasına bürünüvermişlerdi.

Antoine biraz durduktan sonra, "Matmazel de Waize'e gelince..." dedi. Birden canı sıkılmış gibiydi. Jacques'a bir açıklamada bulunmak gereğini duymuştu. Jacques'a tamamıyla yeni gelen babacanca bir sesle, "Anlarsın işte, hiçbir zaman aklıma gelmezdi, onun son günlerini buradan başka bir yerde geçireceği... Baksanıza Léon, salata tabağını koyun şuraya, biz kendimiz alırız... Tere salatası..." dedi Jacques'a, uşağın odadan çıkmasını bekleyerek. "Soğuk etle mi yersin, sonra mı?" diye sordu.

"Sonra."

Yalnız kaldıklarını görür görmez Antoine:

"Açık söylüyorum, ihtiyarcığın buradan gitmesini hiç istemezdim. Ama, şunu saklamayacağım, gitmek konusunda ısrar edişi son derece işime geldi. Burada kalsaydı, yeni bir yön verdiğim yaşantım çok güçleşecekti... Gise'in kesin olarak İngiltere'de yaşamaya kararlı olduğunu anlayınca *Asile*'e gitmeyi aklına koydu. Gise, halasını da birlikte götürerek onunla beraber yaşamayı çok istiyordu... Ama hayır, halası için *Asile*'e gitmek saplantı haline gelmişti bir kez... Her gün yemekten sonra, o iskeletleşmiş ellerini masanın üstünde kavuşturur, küçücük başını sallayarak, 'Sana kaç kez söyledim Antoine... Şu halimde... Kimseye yük olmak istemem... Altmış sekiz yaşımda, şu halimde...' diye tutturuyordu. Gözünün önüne getiriyor musun onu, ha? Şurada iki büklüm, çenesini sofra örtüsüne dayamış... Derisi buruşuk avuçlarıyla ekmek kırıntılarını süpürürken, o incecik sesiyle, 'Şu halimde...' deyişini. Ben hep, 'Evet, evet, bakalım, konuşuruz bunu...' diye cevap veriyordum. Ne var ki, aslında –saklayacak değilim senden– bu, işleri o kadar kolaylaştıracaktı ki... Sonunda razı oldum... Beni haksız bulmuyorsun değil mi, söylesene?.. Kaldı ki bu işin en iyi şekilde olması için elimden geleni yaptım.. İhtiyarcık rahat etsin diye, lüks tarife üzerinden ödedim pansiyon ücretini... Birinden ötekine geçilen iki oda ayırttım ona. Yepyeni hale getirttikten sonra, yabancılık çekmesin diye, eski odasındaki eşyasını taşıttım oraya... Yani onu yoksul bir insanı başımdan atar gibi yerleştirmedim huzurevine, öyle değil mi? Bir aile pansiyonunda yaşayan, varlıklı bir kız çocuğu gibi..."

Kardeşinin gözünün içine baktı. Jacques'ın evet der gibi bakışından yüreği ferahlamış olacak ki gülümseyerek, neşeyle, "İşte böyle" dedi. "Ama kendisini aldatmamalı insan... Gittiği gün nasıl büyük bir rahatlama duyduğumu da saklamayacağım senden!"

Sustu, çatalı eline aldı. Birkaç dakikadır yemeği bırakıp konuşmuştu.

Başını önüne eğmiş, ustalıkla önündeki ördek budunu parçalıyordu. Bütün dikkatini bu işe vermiş gibiydi, ama dikkatinin, parmaklarının işlemesinden çok başka bir şeye çevrilmiş olduğu belli oluyordu.

XVII

Antoine birden, "Şu senin on iki milyon emekçini düşünüyorum. Ne yani? Şimdi sen, Sosyalist Parti'ye mi girdin?" diye sordu.

Başı hep eğikti. Kardeşinin yüzünü görmek için gözlerini çevirdiği zaman bile başını kaldırmamıştı.

Jacques bu kesin soruya sadece evet anlamına gelen bir baş işaretiyle cevap verdi. (Aslında Parti'ye yazılalı birkaç gün olmuştu. Avrupa'da beliren savaş tehlikesi karşısında bağımsızlığından vazgeçerek, Sosyalist Enternasyonal'e katılma zorunluluğunu duymuştu. Hem üyelerin sayısı hem çalışma gücü bakımından savaşa etkinlikle karşı çıkabilecek tek hareketti bu.)

Antoine salata tabağını uzatırken, önemsemiyormuşçasına ama üstünde dura dura:

"Bugünkü yaşantının... Bu ortamda... Bu siyasal ortamda... Zekânın ihtiyaçlarına... Edebiyat alanındaki isteklerine... Yani yaradılışına uygun olduğuna emin misin dostum?" dedi.

Jacques sert bir hareketle salata tabağını masanın üstüne bıraktı.

"Zavallı" dedi içinden. "Konuşması, babamın görgüsüz konuşmasına benziyor gittikçe..."

Antoine'ın kayıtsız ve tarafsız görünmeye kendisini zorladığı belli oluyordu. Duraksadı, sonra ne demek istediğini açıkladı:

"Yani, bir devrimci olarak yaratılmış olduğuna inanıyor musun sen?"

Jacques dudakları titreyerek cevap verdi:

"Beni devrimci yapan, burada, bu evde doğmuş olmamdır...

Daha küçük yaşta, her gün şu varlıklı sınıfların nasıl adaletsizce yaşadıklarını görmemdir... Daha çocukluğumdan beri bir suçluluk, bir suç ortaklığı duymamdır! Evet, nefret etmekle birlikte bu düzenden yararlanmakta olduğumu acı acı duymamdır!"

Antoine buna karşı bir şey söyleyecek olmuştu, ama Jacques engel oldu. "Kapitalizmin ne olduğunu bilmeden önce, bu kelimenin ne anlama geldiğini bile öğrenmeden önce, on iki on üç yaşımdayken, hatırlarsan, içinde yaşadığım çevreye, arkadaşlarımın, öğretmenlerimin, babamın çevresine ve hayır işlerine başkaldırmıştım!"

Antoine dalgın, durmadan salatayı karıştırıyordu. "Bu çevrenin yapısal kusurları olduğu doğru, senden önce ben kabul ederim bunu" dedikten sonra keyifli bir kahkaha attı. "Ama öyle bir dünya ki bu, alışkanlık gücüyle, çok iyi işleyen ekseninin çevresinde yine de dönüp durmakta... Bu kadar sert olmamak gerek... Bu dünyanın kendine göre erdemleri, ödevleri ve büyüklükleri de var!.." dedikten sonra o kaygısız haliyle, "Rahatlıkları da var!" diye ekledi.

Söylediklerinden çok, onun bu hali rahatsız etmişti Jacques'ı. Titrer bir sesle, "Hayır, hayır" dedi. "Kapitalist düzen sa-vu-nu-lamaz! İnsanlar arasında saçma, insanlığa aykırı ilişkiler kuruyor bu düzen!.. Bu düzende bütün değerler bozulmuş, insanın kişiliğine saygı kalmamış; kazanç, zenginlik biricik amaç olmuş. Öyle bir dünya ki para babaları korkunç bir güç geçirmiş ellerine, satın aldıkları basın aracılığıyla kamuoyunu aldatmakta ve devleti kendi buyruklarına almaktadırlar! Bu dünyada birey, emekçi sıfıra inmiştir! Bir dünya ki..."

Antoine de öfkelenmeye başlamıştı. "Demek sana göre emekçi, çağdaş düzendeki üretimden hiç yararlanmıyor öyle mi?" diye kardeşinin sözünü kesti.

"Ne kadar acınacak bir oranda yararlanıyor, biliyor musun? Hayır! Bu düzenden yararlananlar patronlar, bunların ortakları, büyük bankerler, büyük sanayicilerdir!.."

"Şimdi sen bu insanları, halkın alın teriyle semirmiş, fahişelerle şampanya çeken aylaklar olarak düşünüyorsun elbet?"

"Hayır Antoine, onları oldukları gibi düşünüyorum. Hiç olmazsa aralarında, en iyi olanlarını ele alarak. Hiç de aylak değildir bunlar, aksine! Hem çalışarak hem eğlenerek ömür sürerler! Eğlenceli bir çalışkanlık ve pervasızca bolluk içinde! Keyiflerince istediklerini yapabildikleri için pek memnundurlar yaşantılarından! Akıllıca bir

çalışmanın, rakiplerle bir sporcu heyecanıyla girişilen mücadele, çevrilen dolaplar, oyunlar ve başarı; kazancın, toplum içinde saygı görmenin, insanlara ve maddeye hükmetmenin verdiği zevk!.. Bir mutlu azınlık yaşantısı! İnkâr ediyor musun bunu?"

Antoine susuyordu. İçinden, "Laf!" diye homurdandı. "Vaaz veriyor bana gerzek!.. Beylik sözleri sıralıyor!.." Sinirlendiği için tamamıyla adil olamadığını hissediyordu. Böyle düşünmekle birlikte Jacques'ın, kendisince, karmakarışık sözleri arasında ortaya birtakım problemleri koyduğunu da görmezlikten gelemiyordu. "Jacques ve onun gibi basit düşüncelilerin kavrayamayacakları kadar güç problemler bunlar... Bu son derece karmaşık problemleri insani ütopyacılar değil; bilimsel metodu kavramış ihtiras duymayan bilginler ele alabilir ancak..."

Jacques kızgın bir bakışla Antoine'ı süzerek sözlerini şöyle bağladı:

"Kapitalizm mi? Şüphesiz bir zamanlar bir ilerleme aracı olmuştu... Ama bugün, önüne geçilmez bir gidişle, sağduyuyu, adaleti, insan onurunu hiçe sayan bir düzen olmuştur!"

"Amma yaptın ha! Bu kadar mı?"

Sustular. Léon içeriye girip tabakları değiştirdi.

"Bize peynirle meyva verin" dedikten sonra Antoine kardeşine dönerek, kayıtsız görünmeye kararlı olduğunu belli eden bir sesle, "İsviçre peyniri mi istersin, Hollanda mı?" diye sordu.

"İkisini de istemem. Teşekkür ederim."

"Öyleyse bir şeftali?"

"Olur."

"Dur, ben seçeyim sana..."

Bunu içtenlikle söylemişti. Biraz durduktan sonra, uzlaşıcı ve cümlesinin kırıcılığını hafifletici bir tonla:

"Şimdi ciddi konuşalım" dedi. "Nedir şu kapitalizm? Benim güvenim yok böyle klişeleşmiş sözcüklere. Özellikle *izm*'li sözcüklere..."

Kardeşinin canını sıkacağını sanmıştı. Ama Jacques sükûnetle başını kaldırdı. Öfkesi azalmış gibiydi. Dudaklarında hafif bir gülümseme belirdi. Gözü bir aralık açık pencereden dışarıya daldı. Güneş alçalmaya başlamıştı: Karşıdaki evin gri cephesinin üstünde, gökyüzünün parlaklığı kaybolmaya yüz tutmuştu.

Jacques yeniden söze başlayarak:

"Ben *kapitalizm* dediğim zaman tıpatıp şunu kastediyorum: Yeryüzü zenginliklerinin belirli bir bölüşümü ve bunların belirli bir biçimde değerlendirilmesi."

Antoine bir an düşündü ve bir baş hareketiyle kardeşinin sözünü onayladı. Şimdi ikisi de, konuşmanın gerginliğinin azaldığını hissederek ferahlamışlardı.

"Olgun mu bari şeftali? Biraz şeker?"

Jacques cevap vermeden sözünü sürdürdü:

"Kapitalizmin beni en çok isyan ettiren yanı nedir, biliyor musun? İşçiyi, bir insanı insan yapan şeyden yoksunlaştırması. Fabrikada bir araya getirilen işçiler, yerlerinden yurtlarından, yaşantısına insanca bir özellik veren her şeyden, kökünden koparılmaktadır. Zanaatçı, zanaatın sağladığı bütün soylu zevklerden yoksun bırakılmaktadır. İşçi, fabrika denilen bu karınca yuvasında üretici bir hayvan haline getirilmiştir. Bu cehennemde, işbölümünün ne demek olduğunu düşünebiliyor musun? Sanayide, elişiyle, mekanik işle, kafa işinin insanlığa aykırı biçimde birbirinden ayrılmasını düşünüyor musun? Her gün böyle bir çalışmanın fabrika işçisini nasıl ezerek köleleştirdiğini gözünün önüne getirebiliyor musun?.. Eskiden bu adam, küçücük atölyesini seven, işine ilgi duyan becerikli bir zanaatçıydı. Şimdi artık kendisinden hiçbir şey vermemeye mahkûm edilmiş bulunuyor. Artık bu esrarlı makinelerin bir çarkı, bir parçasıdır o. İşini yapabilmek için bu esrarı anlaması da gerekmiyor! Hep aynı azınlığa –patrona, mühendise– ayrıcalık sağlayan esrar..."

"Öğrenim görmüş, uzmanlaşmış insanlar azınlıktadır da ondan!"

"İnsanın kişiliği elinden alınıyor, Antoine... İşte kapitalizmin suçu! İşçiyi bir makine haline getirdi! Daha da kötüsü: Makinenin hizmetçisi yaptı!"

"Ağır ol biraz!" dedi Antoine, kardeşinin sözünü keserek. "Önce bu kapitalizm değil, *maşinizm*dir; karıştırmayalım birbirine... İznin olursa, gerçeği abarttığını söylemek isterim. Aslında, bence işçi ile mühendis arasında kalın bir bölme yok. Öyle ki çoğu kez aralarında bir çeşit bağıntı, anlaşma, işbirliği var. Pek seyrek rastlanır, makinesi kendisi için esrarlı bir şey olan işçiye. Bir makine icat edemez ve yapamaz; ama nasıl işlediğini çok iyi bilir, çoğu kez de teknik bakımdan gelişmesine katkıda bulunur. Her halde, makinesini

sever, övünür onunla; bakımını savsaklamaz, iyi çalışmasına önem verir... Amerika'da bulunmuş olan Studler, oradaki işçi sınıfının makine tutkusunu anlatıyor... Ben de hastaneyi düşünüyorum şimdi... Her bakımdan bir fabrikadan farklı değil... Burada da patronlar ve işçiler, el işi ve kafa işi var. Ben, bir çeşit patronum. Ama inan bana, emrimde çalışanlardan, ortalığı süpürene dek hiç kimse senin bu sözcüğe verdiğin anlamda 'hizmetçi' değil. Hepimiz aynı amaç için çalışıyoruz, bu da hastaları iyi etmek. Herkes gücüne ve yeteneğine göre katkıda bulunuyor buna. Tehlikeli bir vakada, elbirliğiyle sürdürdüğümüz çaba başarıya ulaştığı zaman herkesin ne kadar sevindiğini görmelisin!"

Jacques öfkelenmişti. İçinden, "Hep kendisinin haklı olması gerek!" dedi.

Bununla birlikte, kapitalizmin eleştirisini sadece örgütlenmeye, işbölümüne dayatmakla, tartışmayı budalaca yürüttüğünü kavramıştı.

Sakin olmaya çalışarak:

"İnsanı isyan ettiren sadece kapitalizmin yapısı değil, yarattığı çalışma *koşullarıdır* aynı zamanda. Elbette ben *maşinizm*in kendisine karşı çıkmıyorum. Fakat ayrıcalıklı bir sınıfın kendi yararına sürdürdüğü sömürüye... Eğer toplumsal mekanizma için basitleştirilmiş bir örnek istenirse şu gösterilebilir: Bir yanda, kimisi uzman ve çalışkan, kimisi aylak ve asalak mutlu bir burjuva azınlığı. Her şey bu azınlığın malı, her şey onun emrinde, halkı yararlandırmadan bütün kazançlara el atmıştır. Öte yandan halk kitlesi, asıl üreticiler, sömürülenler: Koca bir esir sürüsü..."

Antoine alaylı alaylı omuz silkti:

"Esir mi?"

"Evet."

Antoine babacanca, "Yok canım ne esiri..." dedi. "Yurttaştır bu işçilerin hepsi... Yoksa önünde patron ve mühendisle aynı haklara sahip olan, onlar gibi oy veren, isteklerine göre çalışan ya da çalışmayan, sanatlarını, fabrikalarını seçebilen, keyfi isteyince değiştiren insanlardır... Birtakım sözleşmelerle bağlı iseler de, bunları serbestçe tartıştıktan sonra kabul etmişlerdir... Şimdi bunlara esir denebilir mi? Kimin, neyin esiri?"

"Yoksulluğun! Tam bir demagog gibi konuşuyorsun, dostum... Bütün bu özgürlükler görünüşte. Aslında, bugünün işçisi hiçbir ba-

ğımsızlıktan yararlanamıyor: Fakirliğin ökçesi altında ezildiği için! Açlıktan kurtulmak için emeğinin ücretinden başka bir şeyi yok. Bu yüzden, eli kolu bağlı, emeğe egemen olan bir ücreti saptayan burjuva azınlığa boyun eğmek zorundadır!.. Öğrenim görmüşler, teknisyenler azınlıktadır demiştin... Ben, uzmanlığa karşı çıkmış değilim... Ama biraz yakından bak olup bitenlere: Patron, aç işçiye keyfince iş verir; bu iş karşılığı bir ücret öder. Ama bu ücret, işçinin emeğiyle ürettiği kazancın ancak çok küçük bir bölümüdür. Artanını patronla hissedarlar çarpar..."

"Haklıdırlar bunda da! Bu artan, katkılarının karşılığıdır!"

"Evet, kuramsal olarak gerçekten de bu artan, patrona yönetimi için ya da hissedarına da, dünyalığını ödünç vermiş olma nezaketine karşı ödenmesi gerekendir. Bu noktaya yine geleceğim!.. Ama önce rakamları karşılaştıralım. Aslında, patronun elde ettiği kazanç payı, sağladığı katkıyla açıkça orantısız bir aslan payıdır! Bu kazanç payı, burjuvanın gücünü pekleştirip artırmasına yaramaktadır! Rahatça yaşaması, lüksü için kullanmadığı kısmını *sermayesine* katar, başka işlere yatırır ve böylece kar topu gibi büyür gider. İşte işçinin zararına olarak, bir sermaye haline gelen bu zenginlik, kuşaklar boyunca burjuva sınıfına o büyük gücünü kazandırmıştır. Öyle bir güç ki, korkunç bir adaletsizliğe dayanmaktadır. Çünkü –işte bu noktaya gelmek istiyordum– en kötü adaletsizlik, sadece, kapitalistin katkısının karşılığı olarak elde ettiği kazanç payı ile emekçinin ücreti arasındaki orantısızlık değildir. En açık adaletsizlik şu olayda kendisini göstermektedir: *Para*, sahibi için *çalışmaktadır*. Hem de tek başına, para sahibi parmağını bile kımıldatmadan çalışmaktadır!.. Para, parayı doğurmaktadır kendiliğinden ve bunun sonu yoktur!.. Bunu hiç düşündün mü Antoine? Topluma egemen olan çıkarcılar şeytanca bir buluşla bankayı icat ettiler... Bu dolaylı yoldan kölelerini satın almakta ve onların iliğini sömürmektedirler! Kullanılan esirler, rahatça ele geçirilebildiği, yakından tanımadıkları, kendi dünyalarının uzağındaki insanlar olduğu için yaşadıkları cehennem hayatını bilmezlikten gelerek, vicdanlarını böylece rahat tutabilirler... İşte en büyük adaletsizlik: Emekçinin etinden, kanından, alın terinden çevrilen en riyakârca, en ahlaksızca oyun!"

Antoine iskemlesini masadan uzaklaştırdı, bir sigara yaktı ve kollarını kavuşturdu. Gece birden bastırıvermiş, ortalık kararmıştı.

Jacques ağabeyinin yüzünden duygularının belirtilerini okuyamaz oldu. Antoine, "Peki öyleyse şu sizin devriminiz, sihirli bir çubukla mı değiştirecek bütün bunları?" diye sordu.

Alaylı bir şeyler vardı sesinde. Jacques tabağını itti, kollarını rahatça masaya yasladı ve alacakaranlığın içinde ağabeyine meydan okurcasına baktı. "Evet. Çünkü bugün, işçi tek başına, yokluklar içinde kıvranan bir insan olarak savunmasını yapamaz. Ama devrimin ilk sosyal sonucu en sonunda ona siyasal güç kazandırmak olacaktır. Böylece köklü dönüşümler yapabilecek. O vakit, yeni kurumlar oluşturacak, yeni bir yasa koyacaktır... Görüyorsun en büyük kötülük, insanın insanı sömürmesidir. Öyle bir dünya yaratmalı ki, yer olmasın artık bu sömürüye. Öyle bir dünya ki, büyük endüstrilerinizin ve bankalar gibi asalak kuruluşlarınızın haksız yere el koydukları zenginlikler, toplum yararına, topluma mal edilsin. Bugün üretimi yapan zavallı emekçi, yaşaması için gerekli en az şeyi elde etmekte o kadar güçlük çekiyor ki, düşünmeyi öğrenmeye, bir insan olarak yeteneklerini geliştirmeye ne vakti oluyor ne cesareti ne de isteği. Devrim, proleter koşulları ortadan kaldıracak derken söylenmek istenen budur işte. Gerçek devrimcilere göre devrim, işçiye yalnız daha rahat, daha mutlu bir yaşantı sağlamakla kalmamalı, her şeyden önce insanın içinde bulunduğu çalışma koşulları değişmelidir. İşin kendisini insanlaştırmalı, insanı ezen bir kölelik olmasını engellemelidir. Emekçiye boş vakit kazandırmalıdır. Artık sabahtan akşama dek işleyen bir alet olmaktan kurtulmalıdır. Kendi üzerinde düşünmeye vakit bulmalıdır. İnsanlık niteliğini, yeteneğinin elverdiği ölçüde, son haddine kadar geliştirebilmelidir. Gerçekten bir insan kişiliği kazanmalıdır; bu ölçü de sanıldığı kadar dar, sınırlı değildir..."

İnanan bir insanın inandırıcı gücüyle söylemişti bu son cümleyi. Ama sesi boğukçaydı biraz. Onu kardeşinden daha iyi tanıyan bir gözlemci, bunda hafif bir şüphe kokusu sezebilirdi.

Antoine buna dikkat etmedi. Düşüncelere dalmıştı.

"Ne olursa olsun, kabul etmek isterim bunu" dedi. "Diyelim ki mümkün... Ama hangi yoldan?"

"Devrimden başka yol yok bunun için."

"Yani bir proletarya diktatörlüğü ile mi?"

"Bir diktatörlük, evet... Böyle başlamak gerekecek. 'Üreticilerin diktatörlüğü' demek daha doğru olur... Proletarya kelimesi o kadar

kötüye kullanıldı ki. Devrimci çevrelerde bile şimdi, 48'in, liberal ve insani terminolojisinden kurtulmak isteniyor..."

Kendi kullandığı sözcükleri düşünerek ve *Lokal*'deki konuşmaları anımsayarak "Doğru değil bu" dedi içinden. "Ama bunu yapmalı...'

Antoine susuyordu. Kardeşinin son cümlelerini iyi duymamıştı. "Diktatörlük" diye düşündü. Bir proletarya diktatörlüğünün kendisi düşünülemez bir şey gibi gelmiyordu ona. Dahası bunun bazı ülkelerde nasıl olabileceğini kolayca tasarlayabiliyordu: Örneğin, Almanya'da. Ama Fransa'da olabileceğini hiç sanmıyordu. Böyle bir diktatörlüğün, sadece yürürlükteki rejimi devirip yerine yeni bir rejim kurmakla sağlam temeller üzerine oturmuş olmayacağını düşünüyordu. Zaferinden emin olabilmesi için kendi gücünü kanıtlaması, ekonomik başarılar kazanması, yeni kuşaklar arasında gerçekten kök salması gerekirdi. Bu da belki en azından sekiz on, belki de on beş yıl sürecek bir istibdadı, sürekli bir mücadeleyi, baskıyı, mülk sahiplerinin elinden mallarını almayı, yoksulluğu gerektirecekti. İtirazcı, bireyci, özgürlüklerine kıskançlıkla bağlı yurttaşların ülkesi olan Fransa, sıradan bir devrimcinin bile farkında olmadan bir küçük mülk sahibinin alışkanlıklarını, zevklerini benimsemiş olduğu, küçük gelir sahiplerinin ülkesi Fransa, on yıl boyunca böyle sert bir disipline katlanabilir mi hiç diye düşünüyordu. Böyle bir şeyi ummak düpedüz çılgınlık olurdu Antoine'a göre.

Bu sırada Jacques kopuk kopuk, suçlamasını sürdürüyordu:

"Kapitalist sistemin, bütün insan faaliyetlerini köleleştirmesi, sömürmesi, ancak bu sistemin çökmesiyle sona erecektir. Sömürücülerin mal mülk hırsının sonu yok. Son elli yılda endüstri alanında gerçekleşen ilerlemeler, bunların egemenliklerini artırmak için kullanıldı. Dünyanın bütün zenginliklerinde gözü var kapitalistlerin! Yayılma ve yeni topraklar ele geçirme istekleri öylesine aşırı bir ölçüye varmış bulunuyor ki, dünya kapitalizminin çeşitli kesimleri geniş bir uluslararası egemenlik kurmak üzere birleşmeyi düşünecek yerde, açıkça çıkarlarını çiğneyerek, işi boğazlaşmaya vardırmışlardır. Tıpkı baba mirasını paylaşma konusunda kavga eden aynı ailenin evlatları gibi!.. Korkunç şekilde yaklaşan savaşın derindeki tek nedeni bu..." (Bir saplantı halinde dönüp dolaşıp hep savaş konusuna geliyordu.) "Ama bu sefer ummadıkları güçler çıkacak karşılarına! Proletarya, çok şükür eski gevşekliğinden

kurtuldu! Varlıklı sınıfların, doymak bilmez hırsları ve aralarındaki bölünmeler yüzünden kendisini yeni bir felakete sürüklemesini kabul etmeyecektir... Şu anda devrim ikinci planda gelir! Önce ne pahasına olursa olsun savaşın önlenmesi gerek! Sonra da..."

"Sonra da?"

"Ah, evet sonra belirgin hedefler yok değil!.. En başta geleni, halk partilerinin bu zaferinden, kamuoyunun emperyalizmlere karşı ayaklanmasından yararlanıp, en büyük adımı atarak, iktidarı ele geçirmesidir. Böylece, bütün dünyada, üretim rasyonel bir şekilde örgütlenebilecektir. Bütün dünyada, anlıyor musun?.."

Antoine dikkatle dinliyordu. Çok iyi anladığını hissettirmek için başını salladı. Ama hafifçe gülümseyerek, Jacques'ın söylediklerini pek benimsemediğini de anlatmış oluyordu.

Jacques, "Bunun kendiliğinden olamayacağını biliyorum" dedi. "Bunun yapılabilmesi için devrimcilerin vakit kaybetmeden ve hoyratça devreye girip *ayaklanma durumunu* tetiklemesi gerekir." Meynestrel'in kullandığı bu terimi yine onun keskin sesiyle söylemişti. "Mücadele çetin olacak. Ama buna girişmek gerekecek pek yakında. Böyle olmazsa, dünya emekçileri kurtuluşlarını bir yarım yüzyıl daha beklemek zorunda kalacak..."

Aralarına bir süre sessizlik çöktü. Sonra Antoine, "Peki... Bütün bu güzel programı uygulayacak adamlarınız var mı?" diye sordu.

Tartışmanın kızışmamasına dikkat ediyor, düşünce planında kalmasını istiyordu. Kardeşine iyi niyetini, özgür düşünceliliğini, yansızlığını kanıtlayacağını düşünüyordu. Safça bir düşünceydi bu. Zira onun bu çok ilgisiz davranışı Jacques'ı öfkelendiriyordu. Aldanmıyordu buna. Antoine kardeşiyle tartışırken hemen takındığı o iğneleyici ses tonundan, o kendine güvendiğini belli eden halinden vazgeçmemişti hâlâ. Bu da Jacques'a onun, deneyimine ve daha bilgili olduğuna inanmasının sonucu yüksek perdeden konuşarak ağabeylik tasladığını düşündürüyordu.

"Adamlarımız var mı, diye sordun. Var elbet" diye yüksekten bakarcasına cevap verdi. "Ama çoğu kez büyük eylem adamları, kitleleri sürükleyen kimseler, böyle oldukları sanılanlar arasından çıkmıyor. Olaylar, yenilerini çıkartıyor ortaya..."

Birkaç saniye kadar sessizce düşünceye daldı. Sonra yeniden yavaşça konuşmaya başladı:

"Bütün bunlar, hayal değil, Antoine... Sosyalizme doğru gidiş,

dünyayı saran bir gerçek. Gün gibi ortada bu. Son zafer güçlükle elde edilecek, belki de bunun için ne yazık ki, kanlı kargaşalıklar gerekecek. Ama ne olursa olsun, gerçeğe göz yumanlar için kaçınılmaz bir sonuçtur bu... Bundan sonra, evrensel bir rejimin kurulacağını düşünebiliriz!.."

Antoine, alaylı bir hareketle başını sallayarak, *"Sınıfsız dünya"* dedi.

Jacques duymamış gibi sürdürdü:

"... Bu yepyeni sistem de bugünden kestiremeyeceğimiz sonsuz problemler çıkaracak ortaya; ama hiç olmazsa bugün zavallı insanlığı boğan ekonomik sorunları çözümleyecek ... Bütün bunların hayalle ilgisi yok..." diye tekrarladı. "Böyle bir gelecek görüntüsü içinde büyük umutlar besleyebiliriz."

Jacques'ın derin bir inançla ve ateşli ateşli konuşması, odanın alacakaranlığı içinde daha da heyecanlı görünmesine sağlamakla birlikte, Antoine'ın şüphelerini de kuvvetlendirmişti.

"Ayaklanma durumu" diye düşündü. "Kusura bakmasınlar!.. Tarih bize gösteriyor bunun sonunu! Hayatı daha ahenkli kılmak için harcanan asil çabalar çok pahalıya mal oluyor!.. Hiçbir zaman, sürekli bir iyileşme getirmiyor! Saldırıya geçiliyor, kurulu düzeni yıkmak, yerine yenisini geçirmek için acele ediliyor; ama yeni rejim de yeni kötülükler koyuyor ortaya! Tıpkı hekimlikteki gibi: Yeni tedavi şekillerinin benimsenmesinde acele edildiği gibi..."

Bugünkü düzene karşı kardeşi kadar sert davranmamakla birlikte (kaldı ki yaradılıştan oportünist olduğundan ya da ilgisizlikten, özellikle bu düzeni yürütenlerin uzmanlığına olan güveninden ötürü), kendisini pek güzel uydurduğu bu düzenin mükemmel olduğunu düşünüyor değildi. "Ben de isterim, ben de isterim..." diye düşünüyordu. "Her şey daha iyi olabilir, olmalıdır. Uygarlığın yasasıdır bu: Hayatın yasasıdır... Ama, aşama aşama!"

Sonra kardeşine:

"Şu yeni sistemi kurmak için devrimin zorunlu olduğuna inanıyor musun?"

"Şimdi, evet şimdi inanıyorum" diye cevap verdi Jacques. Bunu, bir itirafta bulunur gibi söylemişti. "Senin ne düşündüğünü çok iyi anlıyorum. Ben de uzun zaman bunu düşündüm. Uzun zaman reformların yeterli olduğuna kendimi inandırmak istedim. Ama bugünkü rejimde, yapılacak reformlara inanmıyorum artık."

"Senin sosyalizmin de, yıldan yıla, kendiliğinden, gittikçe gelişmeyecek mi? Her yerde Almanya gibi salt hükümdarlıkla yönetilen ülkelerde bile?"

"Hayır. Gerçekten senin değindiğin deneyimler düşündürücüdür! Bu reformlar hastalığın bazı *sonuçlarını* hafifletebilir; hiçbir zaman *sebeplerini* ortadan kaldıramaz! Bu da tabii bir şeydir: Reformcuların ne kadar iyi niyetli oldukları düşünülürse düşünülsün, mücadele edilmesi ve değiştirilmesi gereken politika ve ekonomiyle dayanışma halindedirler. Kapitalizme, temellerini oyarak kendini yok et denemez! Yarattığı düzensizlikler yüzünden köşeye sıkıştığında, sosyalistlerin fikirlerinden esinlenerek bazı zorunlu reformları benimser... Hepsi bu kadar."

Antoine tutumunu hiç değiştirmemişti:

"Akıllılık, elde edilebilenle yetinmektir! Bu birkaç reform yine de savunduğun sosyal ideal bakımından bir kazançtır."

"Aldatıcı kazançlar! İsteksizce kabul edilmiş, temelde hiçbir şeyi değiştirmeyen ödünler. Senin sözünü ettiğin şu ülkelerde reformlar ne gibi önemli değişiklikler meydana getirmiştir? Güçlerini paradan alan sınıflar egemenliklerinden bir şey kaybetmiş değiller; emeği kendi çıkarları için sömürmekte ve halk kitlelerini pençeleri altında tutmaktalar; basındaki oyunlarını sürdürüyor, kamu kuruluşlarını ya satın alıyor ya da sindiriyorlar. Sorunu kökten çözümlemek için, kazmayı rejimin ta temeline indirmek, sosyalizm programını tümüyle uygulamak gerekir. İzbeleri, gecekonduları ortadan kaldırmak için, şehirciler her şeyi yerle bir ettikten sonra yeni barınaklar kurarlar... Evet" dedikten sonra durdu, derin bir soluk aldı:

"Şuna candan inanıyorum ki, dünyayı kapitalizm hastalığının zehrinden ancak ve ancak bir devrimin, bugünkü düzeni ta temelden yıkması kurtaracaktır... Goethe, adaletsizlik ile düzensizlik arasında bir seçim yapmak gerektiğini, kendisinin adaletsizliği yeğ tuttuğunu söylemişti. Ben hayır diyorum. Adaletsiz, gerçek bir düzenin kurulamayacağını düşünüyorum. Bence her şey adaletsizlikten daha iyidir... Her şey!.." Burada sesini alçalttı. "Devrimin korkunç düzensizliği bile..."

Bunu söyledikten sonra, "Mithœrg bunu duysa pek hoşlanırdı" diye düşündü.

Bir süre düşünceye daldı.

"Tek umudum şu: Her yerde, bütün ülkelerde devrimin kanlı olması gerekmeyecektir belki... 89'un cumhuriyetçilik ilkelerinin her yere girip her şeyi değiştirmesi için 93 giyotininin Avrupa'daki her başkentte kurulması gerekmemiştir: Fransa'nın açtığı gedikten bütün halklar geçebilmiştir... Kim bilir, bir ulusun, belki de Almanya'nın kanı pahasına devrimi gerçekleştirmesi, öteki ulusların bunu kansız başarmalarına yol açacaktır..."

Antoine, alaylı bir sesle, "Bütün patırtı Almanya'nın başında kopacaksa mesele yok!" dedi. Sonra ciddileşti:

"Ama ben sizleri, yeni dünyayı kuracağınız her yerde görmek isterdim. Çünkü ne yaparsanız yapın, kuracağınız yapının temel taşı her yerde bir. Hiç değişmeyen bu temel unsur, insan yaradılışı!"

Jacques birden sapsarı kesildi. Bozulduğunu belli etmemek için başını çevirdi.

Antoine bilmeden kardeşinin içindeki, o onulmaz yaraya dokunmuştu. Yarının insanına, devrimin varlık nedeni, bütün devrimi atılımların sıçrama tahtası olan insana duyduğu inanç ne yazık ki, kısa ömürlüydü ve geçici etkilerin ürünüydü. Hiçbir zaman bu inancı gerçekten benimseyememişti. Sonsuz bir acıma duyuyordu insanlar için. Kalbinin bütün sevgisini veriyordu onlara. Ama ne yaparsa yapsın, ne kadar çırpınırsa çırpınsın, doktrin formüllerini ne kadar büyük bir anlayışla tekrarlarsa tekrarlasın, insanın ahlaksal yeteneklerinden kuşkuluydu. İçinden gizli gizli, acı bir direnişle şu dogmanın yanılmazlığına inanmıyordu, inanamıyordu: İnsanlığın manevi gelişimi. *İnsanın* içinde yaşadığı koşullar, kurumların topyekûn gelişmesiyle, yeni bir sistemin kurulmasıyla düzeltilebilir, yeniden örgütlenebilir, iyileştirilebilirdi elbet! Ama bu yeni sosyal düzenin, kendisiyle birlikte yeni bir insanlık örneği yatarak, *insanı* da yenileştireceğine inanamıyordu. İçine derinden derine işlemiş olan bu temelli şüpheyi ne zaman fark etse derin bir vicdan azabı, utanç ve umutsuzluk duyuyordu.

Biraz değişik bir sesle, "İnsan yaradılışının mükemmelleştirilebileceği konusunda aşırı hayale kapılmış değilim" diye itiraf etti. "Ama bugünün insanının, boyun eğmek zorunda kaldığı sosyal sistem yüzünden ezilmiş, alçaltılmış bir varlık olduğunu görüyorum. Bu rejim, emekçiyi ezerek, ahlakça fakirleştiriyor, alçaltıyor, en aşağılık içgüdülerinin pençesine atıyor, ondaki yükselme arzusunu boğuyor. Bu aşağılık içgüdülerin insana doğuştan gelmiş olduğunu

inkâr etmiyorum. Yalnız, şunu düşünüyorum, düşünmek istiyorum ki yalnız bunlar değildir insanın içgüdüleri. Bence, uygarlığımızın ekonomik yapısı, iyi içgüdülerinin gelişip kötüleri alt etmesine engel olmaktadır. Bunun için insanın, ancak özündeki iyi nitelikleri serbestçe geliştirilebileceği zaman değişeceğini umabiliriz..."

Léon kapıyı açmıştı. Jacques'ın sözünü bitirmesini bekleyerek donuk bir sesle, "Beyefendilerin kahvelerini çalışma odasına götürdüm" dedi.

Antoine ona doğru dönerek:

"Hayır, buraya getirim... Lambayı da yakın... Yalnız tavandakini..."

Tavan aydınlandı. Beyazlığı salona tatlı bir ışık serpmeye yetmişti.

"Dikkat" dedi Antoine içinden. Hiç ummadığı halde bu konuda kardeşiyle anlaşabileceğini kavramıştı. "Şimdi burada bir ana noktaya değinmiş bulunuyoruz... Bütün bu saf insanlar için, insan oğlunun kusurlarının nedeni toplumun kusurlarının sonucudur; böyle olunca, delice umutlarını devrime bağlamaları çok doğal bir şey. Olayları olduğu gibi görebilselerdi... Her sosyal rejim, önüne geçilmez bir şekilde, insan yaradılışındaki onulmaz kötülükleri yansıtır... Böyle olunca ne diye dünyayı alt üst etme tehlikesini göze almalı?"

Jacques yeniden konuşmaya başladı:

"Çağdaş dünyanın, saymakla bitmez bozuklukları sadece maddî türden değil."

Léon'un, elinde kahve tepsisiyle içeri girdiğini görünce sustu.

Antoine, "İki şeker mi?" diye sordu.

"Hayır bir. Teşekkür ederim."

Bir dakika kadar ikisi de konuşmadı.

Antoine gülümseyerek, "Bütün bunlar... Bütün bunlar..." diye mırıldandı. "Nedir biliyor musun, dostum: Ü-top-ya!"

Jacques, Antoine'ı küçümsercesine tepeden tırnağa süzdü. "'Dostum' diyor bana, tıpkı babam gibi" diye düşündü. Yavaş yavaş öfkelendiğini hissetti ama öfkesini yatıştırmaya kalkmadı, çünkü bu öfke duyduğu huzursuzluktan kurtaracaktı onu.

"Ütopya ha?" diye bağırdı. "Binlerce ciddi düşünceli insan için, bu 'ütopya'ların, derin bir bilgiye dayanılarak tasarlanmış, iyice düşünülmüş birer eylem programı olduğunu bilmezlikten geliyor-

sun! Bu programı uygulamak için bir fırsat gözlüyorlar!..” (Bunu söylerken Cenevre'yi, Meynestrel'i, Rus doktrincilerini, Jaurès'i düşünmüştü.) “İkimiz de, bu ütopyaların dünyanın herhangi bir köşesinde önüne durulmaz şekilde gerçekleştiğini görecek kadar yaşarız herhalde! Ve bunların yeni bir toplum yarattığını!”

Antoine, “İnsan her zaman insandır” diye homurdandı. “Her zaman güçlüler ve zayıflar olacaktır... Bütün insanlar bir olmayacaktır, işte bu kadar. Güçlüler, bizimkinden başka kurumlar, başka kurallar üzerine egemenliklerini kuracaklar... Yeni bir güçlüler, yeni tip bir çıkarcılar sınıfı meydana getirecekler... Yasadır bu... Bu böyle oladursun, peki uygarlığımızın iyi yanları o zaman ne olacak?”

Jacques cevap verdi:

“Evet.” Bunu kendi kendisine konuşur gibi, ağabeyinin içine dokunan kederli bir sesle söylemişti. “Sizin gibilere, ancak büyük, çok güzel bir deneyimle cevap verilebilir... O vakte kadar keyfinize diyecek yok! Bu da, bugünkü dünyaya rahatça yerleşmiş olan ve bunu, ne pahasına olursa olsun elinde tutmak isteyenlerin durumudur!”

Antoine sert bir hareketle fincanını masanın üstüne bıraktı. “Ama ben başka bir dünyayı benimsemeye hazırım!” dedi.

Bunu öyle bir coşkunlukla bağırarak söylemişti ki, Jacques, gizli bir zevk duymaktan alamadı kendisini.

“Düşüncelerini, yaşantısına uyduramamış olması da bir şey...” dedi içinden.

Antoine sözünü sürdürdü:

“Bütün sosyal akımların karşısında ne kadar bağımsız olduğumu bilemezsin! Sadece bir yurttaşım ben!.. Bir mesleğim var: Önem verdiğim tek şey bu. Gerisi, isterseniz konsültasyon odasının çevresinde dünyayı dilediğiniz biçimde kurun! İçinde yoksulluğun, savurganlıkların, budalalığın, aşağılık hırsların yeri olmayan bir toplum kurabileceğinize inanıyorsanız, adaletsizliklerden, ahlaksızlıklardan, ayrıcalıklardan arınmış, orman yasasının yürürlükte olmadığı bir toplum yaratabilecekseniz, haydi!.. Çabuk gerçekleştirin bunu! Kapitalizmi savunacak değilim! Bu sistem vardı... ben içinde gözümü açtım onun; otuz yıldır yuvarlanıyorum içinde; onu benimsedim, sonra elimden geldikçe de yararlandım bu sistemden... Ama başka bir şeyle de uyuşmaya hazırım! Daha iyisini buldunuzsa aman ne güzel!.. Bana gelince, yapabileceğim işi yapmak için gerekli olandan başka bir isteğim yok. İnsan olarak görev diye benimsediğim

şeyden ayrılmamak koşuluyla istediğinizi kabul ederim... Fakat..." durdu, sonra keyifli keyifli ekledi: "Yeni rejiminiz ne kadar mükemmel olursa olsun, kardeşliği bir genel yasa yapmayı başarsanız bile, sağlık konusunda da bunu yapabileceğinizden şüpheliyim... Yine hastalar ve bundan ötürü de hekimler olacak: Böylece benim insanlarla temel ilişkilerimde hiçbir değişiklik olmayacak... Ama şu koşulla ki..." dedi gözünü kırparak. "Sosyalist toplumunda bana belirli bir ..."

Dış kapının zili kuvvetle çalınmıştı.

Antoine şaşarak kulak kabarttı. Ama yine de sözünü sürdürdü:

"Belirli bir özgürlük... Ah! Evet. Olmazsa olmaz koşul şu: Belirli bir meslek özgürlüğü... Bundan düşünce özgürlüğünü, çalışma özürlüğünü anlıyorum... Elbet, bunun getireceği bütün rizikoları ve sorumluluklarıyla birlikte..."

Yeniden susup dışarıya kulak kabarttı.

Léon sahanlık kapısını açmıştı, bir kadın sesi duyuldu.

Antoine yumruğu masaya dayalı, ayağa kalkmaya hazırdı, yine o hekim yüzünü takınmıştı.

Odanın kapasında Léon göründü.

Daha o bir şey söylemeden, ardından içeriye telaşla bir genç kız girdi. Jacques ürperdi, birden yüzü sapsarı kesildi: Jenny de Fontanin'di gelen.

XVIII

Jenny, Jacques'ı tanımamıştı. Ona bakmamış, belki de görmemişti bile. Antoine'a doğru yürüdü. Yüzünde büyük bir keder okunuyordu:

"Çabuk gelin... Babam yaralandı..."

"Yaralandı mı? Ağır mı? Nereye?" diye sordu Antoine.

Genç kız eliyle şakağını gösterdi. Antoine'ın Jérôme de Fontanin'in yaşantısını bilmemekle birlikte Jenny'nin şaşkın halinden, yaptığı işaretten, bir facia olduğunu sezmişti. Bir cinayet miydi bu, bir intihar mı?

"Nerede?"

"Bir otelde... Adresi var bende... Annem orada, sizi bekliyor... Gelin..."

"Léon, Victor'a haber verin... Çabuk, otomobil!.." diye bağırdı Antoine. Sonra genç kıza dönerek sordu:

"Bir otelde mi? Nasıl yani?.. Ne zamandan beri yaralı?"

Genç kız cevap vermedi. Oradaki misafire bir göz atmıştı... Jacques!

Jacques, önüne bakıyordu. Jenny'nin bakışını yüzünde kızgın bir demirin dokunuşu gibi hissetmişti.

Maisons-Laffitte'te geçirdiği yazdan beri görmemişti onu: Dört yıldan beri!

Antoine, "Hemen çantamı alıp geliyorum" diye kapıya atıldı.

Jenny kendisini Jacques'ın karşısında hisseder hissetmez titremeye başladı. Gözünü hiç yerden ayırmıyordu. Ağzının kenarları hafifçe titriyordu. Jacques'ın soluğu kesilmişti. Öylesine alt üst olmuştu ki bir dakika önce böyle bir şeyin olabileceğini aklından geçiremezdi. İkisi de aynı anda başlarını yukarıya kaldırdılar, göz göze geldiler. Aynı şaşkınlık, aynı bunalım okunuyordu bakışlarında. Jenny'nin gözlerinden bir korku parıltısı geçmişti, belli etmemek için hemen gözlerini kapadı.

Jacques bir şey düşünmeden bir adım attı, "Oturun, biraz..." diye kekeleyerek bir iskemle uzattı.

Jenny yerinden kımıldamamıştı. Tavandan dökülen ışığın altında dimdik duruyordu. Kirpiklerinin gölgesi titreşiyordu yanaklarında. Vücuduna sımsıkı oturan düz bir tayyör giymişti; bu, onu olduğundan daha ince, daha uzun gösteriyordu.

Antoine birden içeriye girdi. Sırtına dışarı ceketini giymiş, başına da şapkasını geçirmişti. Léon elinde iki pansuman çantasıyla arkasından gelmişti. Antoine çantaları masanın üstüne koyup açtı.

"Haydi, durumu anlatın biraz" dedi. "Otomobil bir dakikaya kadar hazır olacak... Nasıl yaralı? Neyle yaralandı? Léon çabuk bir kompres kutusu bulun bana..."

Konuşurken, bir yandan da çantaların birinden bir pensle iki küçük şişe alıp ötekine koydu. Acele ediyordu ama işini, ölçülü ve kesin hareketlerle yapmaktaydı.

Antoine geri gelir gelmez yanına seğirtmiş olan Jenny, "Bir şey bilmiyoruz..." diye mırıldandı. "Bir tabanca kurşunuyla."

Antoine başını çevirip bakmadan, "Ya!.." dedi.

"Paris'te olduğunu bile bilmiyorduk... Annem hâlâ Viyana'da sanıyordu."

Genç kızın sesi boğukça, heyecanlı ama metindi. Onca sarsıntısı içinde enerjik ve cesaretli görünüyordu

"Kaldığı otelden gelip haber verdiler bize... yarım saat kadar önce... Annem geçerken beni buraya bıraktı... Beklemek istemiyordu, bir şeyden korktuğu..."

Cümlesini tamamlayamadı. Léon, Parlak bir kutuyla içeri girmişti.

"Tamam" dedi Antoine. "Haydi yola koyulalım!.. Uzakta mı bu otel?"

"Friedland Caddesi, 27."

Antoine Jacques'a dönerek, "Bizimle geliyor musun?" dedi. Sesinin tonu sorgudan çok emir verir gibiydi. Sonra, "Orada bize yardımın olabilir" diye ekledi.

Jacques bir şey söylemeden Jenny'ye bakıyordu. Genç kız susuyordu, ama Jacques gelmesini istediğini hisseder gibi oldu.

"Geçin" dedi Antoine.

Otomobil daha garajdan çıkmamıştı. Farlar, göz kamaştıran ışıklarını avluya döküyordu. Victor kaputu telaşla kapatırken, Antoine Jenny'yi bindirmişti bile.

Jacques, "Ben önce oturayım" diyerek şoförün yanına oturdu.

Concorde'a kadar hızla yol aldılar. Ama Champs-Elysées Caddesi'nde trafiğin sıkışıklığı yüzünden şoför, arabanın hızını kesmek zorunda kaldı.

Arabanın arkasında, Jenny'nin yanında oturan Antoine genç kızın susuşuna saygı göstererek konuşmuyordu. Biriken enerjisini harcamaya hazır beklerken, çalışmaya girişmeden önceki bu sorumluluk anından derin bir haz duymaktaydı. Dalgın dalgın dışarıya bakıyordu.

Jenny Antoine'dan mümkün olduğu kadar uzak olabilmek için, arabanın köşesine büzülmüştü, titremesini önleyebilmek için boş yere geriyordu vücudunu. Bir yere çarpmış kristal bir şey gibi tepeden tırnağa kadar titreşim halindeydi.

Adını bile duymadıkları, otelden gelen ve çekinerek içeri aldıkları çocuk, "9 numaralı odadaki bay kafasına bir kurşun sıktı" dediği andan, annesiyle bir taksinin içinde tek kelime etmeden,

tek bir damla gözyaşı dökmeden, tir tir titreyip el ele tutuşarak Üniversite Sokağı'na geldikleri ana kadar yalnız yaralıyı düşünmüştü. Ama Jacques'ın yıldırım gibi karşısına çıktığı andan beri, babasını unutmuştu... Evet, bu bir hayal değildi. Jacques o küt ve canlı sırtıyla önündeydi... Delikanlının bütün kuvvetinin toplanmış gibi olduğu bu sırta bakamıyordu. Dişlerini sıkıyor, sol kolunu, kalbinin çarpıntısını boğmak için böğrüne bastırıyor, inatla başını önünden kaldırmıyordu. O an, içindeki bu çalkantının nedenini anlayacak gücü bulamıyordu kendisinde. Birkaç dakika içinde, hayatının birden canlanan bu faciasına bırakıvermişti kendisini. Oysa az kalsın onu ölüme sürükleyecek olan bu maceradan büsbütün kurtulduğunu sanmıştı.

Şoför birden frene basınca, başını yukarı kaldırdı. Otomobil bir yol ağzından birden çıkıveren yürüyüş halinde bir bölük askerle karşılaşınca duruvermişti.

Antoine Jenny'ye dönerek, "İnsanın acelesi varken..." diye söylendi.

O sırada ellerinde fenerlerle, mızıka takımının ardından uygun adımla bir bölük asker geçiyordu. Askerler avaz avaz bağırarak marş söylüyordu. Polislerin düzene sokmaya çalıştığı büyük bir kalabalık, yolun iki yanına sıralanmıştı. Askerleri alkışlıyor, bayrak geçerken şapkalarını çıkarıyorlardı.

Şoför, Jacques'ın şapkasını çıkarmadığını görünce kendisi de şapkasını çıkarmadı.

"Elbette, bu mahallelerde bunların borusu öter!" dedi. Sonra Jacques'ın omuz silkmesinden cesaretlenerek ekledi: "Bizim oradan, Belleville'den geçmeye kalkarlarsa çıngar çıkar!.."

Bereket versin, bölük sola dönerek Concorde'a doğru saptığı için, Antin Caddesi açılmıştı.

Birkaç dakika sonra otomobil olanca hızıyla yokuşu tırmanıp Friedland Caddesi'ne varmıştı.

Antoine daha araba durmadan kapıyı açtı, durur durmaz da aşağıya atladı. Jenny yerinden güçlükle kalkabildi. Antoine elini uzatmıştı ama o tutmadan indi. Bir saniye kadar otel kapısının aralığından sokağa dökülen ışıkla gözleri kamaşmış gibi kımıldamadan durdu. Sersemlemişti, yere yıkılacaktı nerdeyse.

Antoine hafifçe omuzuna dokunarak:

"Ben önden gideyim, siz arkamdan gelin!" dedi.

Genç kız kendisini toparlayarak yürüdü. Başını çevirmeye cesaret edemiyordu. "O nerede?" dedi içinden. (Orada, o anda bile düşündüğü kişi babası değildi.)

Westminster Oteli yabancıların kaldığı bir oteldi. Etoile Mahallesi'nde bunlardan çok vardı. Küçük hol çok aydınlıktı. Dip taraftaki camlı bir bölmeyle ayrılmış salonda yer yer, sigara içerek iskambil oynayanlar görülüyordu. Bitkilerin ardına saklanmış bir piyanonun sesi duyuluyordu.

Antoine'ın daha ilk sorusunda kapıcı, siyah saten elbiseli, şişman bir kadına eliyle işaret etti. Kadın hemen oturduğu tezgâhın arkasından kalktı. Hiçbir şey söylemeden, suratını asarak, Antoine'la Jenny'nin önünden hızlı hızlı asansöre yürüdü. Jenny ancak asansörün kapısı kapandığı zaman, Jacques'ın yanlarında olmadığını anlayınca büyük bir ferahlık duydu yüreğinde.

Kendisini toparlayacak kadar vakit bulamadan, bir sahanlıkta annesiyle karşı karşıya geldi.

Mme de Fontanin'in yüzünde büyük bir keder okunuyordu ama sakindi. Her şeyden önce Jenny annesinin şapkasını ters giydiğini gördü. Bu acayip yanlışlık onu, annesinin kederli bakışlarından daha çok üzdü.

Mme de Fontanin'in elinde açılmış bir zarf vardı, Antoine'ın kolundan tutarak, "Gelin, şurada..." dedi.

Antoine'ı telaşla koridora sürükledi. "Polis yeni gitti... Yaşıyor... Onu kurtarmalısınız... Otelin doktoru buradan bir yere götürülemeyeceğini söyledi..." dedi.

Jenny'ye doğru döndü. Genç kızın yaralı babasını görmesini istemiyordu.

"Sen burada bekle yavrum..."

Sonra elindeki zarfı kızına verdi. Bu mektubu yerde, tabancanın yanında bulmuşlardı. Üzerindeki adres sayesinde, koşup ailesine haber vermişlerdi.

Sahanlıkta yalnız kalan Jenny, tavandaki lambanın soluk ışığı altında babasının yazdığı mektubu okumaya çalışıyordu. Son satırlarda kendi adı gözüne çarpmıştı:

.....

Jenny'ciğim affetsin beni. Ona hiçbir zaman sevgimi gösteremedim.

.....

Elleri titriyordu. Parmak uçlarına kadar bütün vücudunu saran bu titremeyi durdurmak için, kollarını bacaklarını geriyordu. Bir yandan da bütün gücünü toplayarak mektubu en başından okumaya çalıştı:

.....

Thérèse! Benim hakkımda sert hükümler vermeyin. Bu noktaya gelinceye kadar neler çektiğimi bilemezsiniz! O kadar acıyorum ki size! O kadar çok acı çektirdim ki size! Siz ki o kadar iyi, o kadar vefalısınız! Utanıyorum, iyilik yerine kötülük ettim size. Ama sizi seviyorum. Bilseniz. Sizi seviyorum, sizden başkasını sevmedim hiçbir zaman.

.....

Sözcükler gözlerinin önünde oynaşıyordu. Bir damla yaş akmayan kupkuru gözleri kâğıdın üstünden kayarak, merdivenin kafesine dalıyordu. Kaygılıydı. Hep Jacques'ın oralarda bulunuşundan başka bir şey düşündüğü yoktu. Onu tekrar görmekten öylesine okuyordu ki, babasının kurşunkalemle karaladığı birkaç satır üzerine dikkatini toplayamamıştı. Oysa babası, beynine kurşunu sıkmadan önce, en son kendisini düşündüğünü şu sözcüklerle belirtmişti:

"Jenny'ciğim affetsin beni..."

Gözleriyle çevresinde gizlenecek bir yer aradı, ama böyle bir yer yoktu hiç... Sadece bir köşede bir tahta iskemle gördü... Sallanarak oraya kadar gidip oturdu... Duygularını anlamaya çalışmıyordu. Büyük bir bezginlik vardı içinde. Hemen o anda ölmeyi, kendisinden kurtulmayı o kadar istiyordu ki.

Ama beynine hükmedecek halde değildi. Geçmiş günlerin anıları, bir düş hızıyla akıp geçen bir film gibi canlanmıştı... Anlayamadığı olaylar onun için şu 1910 yılının yaz mevsiminin sonunda, Maisons-Laffitte'te başlamıştı. O sırada Jacques her gün biraz daha ona tutkun, her gün biraz daha onun sevgisini kazanmak için çırpınırken, kendisi de her gün onun için kalbinin daha çok çarptığını, gittikçe ona daha çok bağlandığını duyarken, Jacques önceden hiç haber vermeden, tek satır yazmadan, böyle bir hareketin etkisini

giderecek hiçbir şey yapmadan gelmez olmuştu birdenbire. Sonra bir akşam Antoine, Daniel'e telefonla Jacques'ın kaybolduğunu haber vermişti!.. Artık işkenceli günler başlamıştı Jenny için. Neden kaçmıştı? Daha da kötüsü, neden kendisini öldürmeye karar vermişti? Bu vahşi çocuğun yüreğinde nasıl bir sır gizlenmişti? 1910 yılının Ekim ayından beri, derin azaplar içinde kıvranarak, hiç kimseye, annesine bile derin acısını belli etmeden Antoine'la Daniel'in araştırmalarını günü gününe izlemişti. Aylarca sürmüştü bu... İçtenlikle kendisini veremediği için dinin desteğinden de yoksun, bu boğucu muamma havasının içinde, sessizce ve derin bir umutsuzlukla çırpınıp durmuştu. Yalnız büyük kederini gizlemekle kalmıyor, bu büyük sarsıntının, vücudunda oluşturduğu çöküntüyü de belli etmiyordu... Bir yıl boyunca tek başına sürdürdüğü mücadeleden ve birbirinin ardından gelen bunalım ve iyileşme günlerinden sonra sükûnete kavuşmuştu. Şimdi işi vücudunu toparlamaya kalıyordu. Doktorlar dağa göndermişlerdi. Bütün bir yazı orada geçirdi. Soğuklar başlayınca Güney'e gitti... İşte geçen sonbaharda Güney'deyken Daniel'in annesine yazdığı mektuptan, Jacques'ın bulunduğunu, İsviçre'de yaşadığını, M. Thibault'nun cenaze töreninde bulunmak üzere Paris'e geldiğini öğrenmişti. O vakit içinde derin bir çalkantı olmuş ve bu hali haftalarca sürdükten sonra kendiliğinden yatışmıştı. Bu o kadar çabuk olmuştu ki, gerçekten iyileştiğini anlamıştı: Hayır Jacques'la arasında her şey bitmişti artık... Hiçbir şey yok artık, diyordu kendi kendisine ve buna inanıyordu. Ama işte, o akşam hayatının en feci anında ortaya çıkıvermişti birden, o durmadan oynayan gözleri ve asık yüzüyle!

İki büklüm otururken korkuyla hep merdivene bakıyordu. Düşünceleri hızla birbirini kovalıyordu... Ne olacaktı kendisi? Rastgele bir karşılaşma, bir çift bakışın sarsıntısı, geçmişin tortusunu çalkandırmaya, yıllarca süren bir çabayla elde ettiği ruh ve vücut dengesini bir saatte yıkmaya yetecek miydi?

Jacques Antoine'ın işaretine uyarak holde kalmıştı.

Siyah saten elbiseli kadın tezgâhın arkasındaki yerine oturmuştu. Arada sırada, kızgın gözlerle Jacques'a bakıyordu. Bir piyano ile cızırtılı bir viyolonselden kurulu orkestra, bir tango çalıyordu.

Dans eden sadece bir kadınla bir erkekti. Jacques bunları zaman zaman camekânın ardından, uzaktan görüyordu. Yemek salonunda hâlâ yemek yiyenler vardı. Mutfaktan tabak sesleri geliyordu. Garsonlar, ellerinde tepsi gidip geliyorlar, kasadaki kadının önünden geçerken yavaşça, "3'e bir maden suyu", "10'un hesabı", "27'ye iki kahve" diyorlardı.

Bir oda hizmetçisi kadın koşarak merdivenden indi. Siyahlı kadın, kaleminin ucuyla Jacques'ı gösterdi.

Hizmetçi Antoine'dan bir kâğıt getirmişti:

Telefonla Dr. Héquet'ye hemen gelmesini söyle. Passy 09-13.

Jacques'a telefon kulübesini gösterdiler: Nicole'ün sesini tanıdı ama adını vermedi.

Héquet evdeydi. Telefona geldi.

"Yola çıkıyorum. On dakikaya kadar orada olurum."

Kasadar kadın telefon kulübesinin kapısında duruyordu. 9 numaralı odadaki aptal herifle ilgili her şeyden kuşku duyuyordu: Hasta bir müşteri bile sevilmezken otelde, bir de intihar eden birisi çıkmıştı!

"Biliyor musunuz, böyle şeyle... Bizimki gibi bir otelde... Yo, kabul edemeyiz... hemen buradan..."

Antoine merdivende görünmüştü. Başı açık ve yalnızdı. Jacques hemen yanına gitti.

"E, ne var?"

"Komaya girdi... Telefon ettin mi?"

"Héquet geliyor."

Siyahlı kadın kararlı bir yürüyüşle yanlarına geldi, "Aile doktoru olmalısınız siz?" dedi.

"Evet."

"Onu burada tutamayız, anlıyor musunuz? Böyle bir otelde... Hastaneye götürmeli..."

Antoine kadının söylediğine aldırış etmeden, kardeşini holün öteki ucuna götürdü.

"Ne oluyor? Neden öldürmek istemiş kendisini?" diye sordu Jacques.

"Bilmiyorum."

"Yalnız mı oturuyormuş burada?"

"Öyle olmalı."

"Hemen yukarıya çıkıyor musun?"

"Hayır. Héquet'yi bekliyorum, konuşacağım kendisiyle."

Ama daha yeni oturmuşken ayağa kalktı.

"Telefon nerede?" Birden Anne aklına gelmişti. "Kapıya bak. Geliyorum şimdi."

Anne pencereleri açık, perdeleri inik odada, karanlıkta divana uzanmıştı. Telefonun zilini duyar duymaz, Antoine'ın gelmeyeceği içine doğdu. Antoine'ın söylediklerini anlamıyor, sesini duyamıyor, ne dediğini kavrayamıyordu.

Kadının sususu karşısında şaşan Antoine, "Anlıyor musunuz?" diye sordu.

Anne cevap veremiyordu. Boğazına bir sancı girmişti, boğulacaktı nerdeyse. Kendisini zorlayarak:

"... doğru söylemiyorsun, değil mi Tony?"

O kadar yavaş, o kadar değişik bir sesle söylemişti ki bunu, Antoine bir an durakladı, sonra öfkeyle:

"Doğru söylemiyor muyum? Madem size diyorum ki... Komaya girdi! Cerrahı bekliyorum!"

Parmakları kahrından telefonun ahizesinin üstüne kenetlenmişti. Hıçkıra hıçkıra ağlamamak için konuşmuyordu Anne.

Antoine bekledi.

Bir süre sonra, "Neredesin sen?" diye sordu kadın.

"Etoile yakınlarında bir otelde..."

"Bir otelde... Etoile yakınlarında öyle mi?"

Zayıf bir yankılanış halinde, "Etoile?.." diye mırıldandı. Sonra büyük bir duraksamayla, "Ama hemen, şuracıkta... O kadar yakınsın ki bana Tony!"

Antoine gülümsedi:

"Evet, uzak değil..."

Sesinden Antoine'ın gülümsediğini anlamıştı, birden yeniden umuda kapıldı.

Antoine hep gülerek:

"Ne düşündüğünü bilmiyorum. Ama tekrar söylüyorum, bütün gece burada kalmak zorundayım... Uslu uslu evine gidersen iyi edersin."

Genç kadın, "Hayır!" diye bağırdı. "Yerimden kımıldayacak değilim!" Biraz daha duraksadıktan sonra, "Seni bekliyorum..." dedi.

Ahizeyi iterek arkasına devrildi, derin bir soluk aldı. Telefonun içinden ta uzaklardan, genizden geliyormuş gibi Antoine'ın sesini duydu:

"... Kaçabilirsem gelirim... ama pek güvenme buna... İyi akşamlar sevgilim..."

Anne telefonu hemen kulağına götürdü ama Antoine kapatmıştı. Bunun üzerine, genç kadın yeniden divana uzandı, gözleri bir noktaya dikili, bacaklarını sıkı sıkıya kavuşturup vücudunu gerdi ve mikrofonu yanağına dayadı.

Antoine sessizce gelip Jacques'm yanına oturup, "Mme de Fontanin gerçekten hayranlığa değer bir kadın" dedi. Bir süre sustuktan sonra, "Jenny'yi görmedin mi... gittiğinden beri?.." Birden kardeşinin kayboluşunu, *Sorellina*'yı ve eskiden bu karışık hikâyeden ne anlayabilmişse hepsini anımsamıştı.

Jacques'ın yüzü asıktı, başıyla hayır dedi.

Otelin önünde bir otomobil durdu. Héquet göründü, karısı da arkasından geliyordu. Nicole hiçbir zaman Jérôme enişteyi affetmemişti: Annesinin yoldan çıkışından onu sorumlu tutuyor ve bu rezilce son, Tanrı'nın cezası gibi görünüyordu ona. Ama bu azaplı anlarında Thérèse teyze ile Jenny'yi yalnız bırakmak istememişti.

Héquet bir saniye kadar eşikte durdu. Keskin bakışlı gözlerini holde gezdirdi. Kendilerine doğru gelen Antoine'ı gördü. İsteyerek uzakta duran Jacques'ı tanımadı.

Antoine küçük kızın ölümünden bir gece öncesinden beri Nicole'ü görmemişti. (Kısa bir zaman sonra ölü bir çocuk doğurduğunu ve bunun hem vücudunda hem ruhunda büyük bir çöküntü yarattığını biliyordu.) Genç kadın zayıflamıştı; yüzündeki o neşeli halinden, memnun ifadeden bir iz kalmamıştı. Elini Antoine'a uzattı. Göz göze geldiler. Nicole'ün yüzü hafifçe buruştu. Antoine hep en acı anılarında yer almıştı... Şimdi, o akşam bu facia havası içinde, bu yeni korkunç olay karşısında yine...

Antoine cerrahın kulağına bir şeyler söyleyerek ikisini de asansöre götürdü. Jacques asansörün camlı kulübesi gözden kaybolmak üzereyken, Antoine'ın parmağını şakağına dayadığını gördü.

Siyahlı kadın, tezgâhının arkasından sıçrayıp, "Yakınları mı bu gelenler?" diye sordu.

"Cerrah."

"Umarım burada ameliyata kalkmazlar!"

Jacques kadına arkasını döndü.

Müzik durmuştu. Yemek salonundaki ışıklar söndürüldü. Gardan bir omnibüsle genç bir çift geldi. Konuşmuyorlardı. İngiliz olmalıydılar. Yeni, güzel valizleri vardı.

On dakika kadar geçtikten sonra, hizmetçi kadın Antoine'dan yeni bir tezkere getirdi:

Benim adıma Bertrand Kliniği'ne telefon et, Neully 54-03. Yatan bir hasta için hemen bir ambulans göndersinler. Ameliyathane hazırlansın.

Jacques derhal telefon etti.

Kulübeden çıkınca siyahlı kadınla burun buruna geldi. Kadın içi ferahlamış gibi, nezaketle gülümsüyordu.

Jacques holden geçen Antoine'la Héquet'yi gördü. Cerrah arabaya tek başına bindi.

Antoine Jacques'ın yanına gelip:

"Héquet bu gece mermiyi çıkartmaya çalışacak. Biricik umut bunda..."

Jacques bir şeyler sorar gibi yüzüne bakmıştı. Antoine, "Kafatasında derin bir çatlak var" dedi dudağını kıvırarak. "Merminin çıkarılabilmesi mucize olur... Şimdi dinle beni..." dedi ve holün girişindeki, mektup masasına doğru yürüdü. "Mme de Fontanin Lunéville'de bulunan Daniel'e haber verilmesini istiyor. Gece açık olan bir postaneye şu telgrafı götür. Mesela Borsa'dakine."

"İzin alabilir mi bakalım?" diye karşı çıktı Jacques. "Bugünkü koşullarda... Hem de bir sınır garnizonunda..." dedi içinden.

Antoine kardeşinin ne demek istediğini anlamamıştı:

Oturup telgrafı yazmaya başlamıştı. Ama bunun doğru olmayacağını düşünerek, kâğıdı buruşturdu:

"Hayır... Alay komutanına yazmak daha iyi olur" dedi.

Başka bir kâğıt aldı, yazdıklarını mırıldanarak şu müsveddeyi hazırladı:

"... süvari astsubayı Fontanin'e... en kısa zamanda... izin... verilmesini... babası..."

Bitirip ayağa kalktı.

Jacques uysallıkla telgrafı aldı. "Nerede bulacağım seni, klinikte mi?" diye sordu.

"İstersen... Bineau Caddesi, no 14'te. Ama ne diye geleceksin?" Bir an düşündükten sonra, "En iyisi, gidip yat dostum..." dedi. (Az kalsın, "Nerede kalıyorsun?.. Bizim eve yerleşmek ister misin?" diye soracaktı ama sormadı.) "Yarın sabah, sekizden önce telefon et. Olup bitenleri anlatırım sana."

Jacques uzaklaşırken seslendi:

"Ne olursa olsun, sen de Daniel'e telgraf çekip kliniğin adresini verirsen iyi edersin."

XIX

Jacques Borsa postanesinden çıktığı sırada saat gece yarısını çalıyordu.

Daniel'i düşünüyordu şimdi Jacques. Altında *"Doktor Thibault"* imzası bulunan telgrafı açarken görür gibi oluyordu arkadaşını. Bir süre şaşkın şaşkın kaldırımın kenarında durdu. Boş gözlerle hemen hemen ıssız ve aydınlık alana baktı. Bir nöbet başlangıcında olduğu gibi, kolları ve bacakları biraz ağrıyor, başı dönüyordu. "Neyim var?" diye düşündü.

Silkinip caddenin karşı tarafına geçti. Hafif bir esinti vardı ama hava sıcaktı. Nereye gittiğini bilmeden dosdoğru yürüyordu. Yeniden "Neyim var?" dedi içinden. "Jenny, ne yapıyor şimdi?" Genç kızın hayali yıllardan sonra, az önce karşısına çıktığı gibi, mavi tayyörü, soluk yüzü, incecik vücuduyla gözünün önüne geldi. Sadece bir saniye, hemen hemen hiç çaba göstermeden kovdu bu hayali zihninden.

Vivienne Sokağı'ndan Poissonnière Caddesi'ne gelince durdu. Yaz mevsimindeki bu Pazar günü adeta ıssız olan caddeler, yalnız bir saat boyunca canlanıvermişti: Tiyatrolar, sinemalar boşalmıştı ama kahvelerin önleri tıklım tıklım doluydu. Açık taksiler, Opéra'ya doğru hızla yol almaktaydı. Kaldırımlarda büyük bir kalabalık batıya doğru akıyordu. Çiçekli geniş şapkalı, oynak sokak kızları, kalabalığın tersi yöne, Portre-Saint Martin'e doğru yürürken, tek başına giden erkeklerin yüzlerini süzüyorlardı.

Bir sokağın köşesindeki dükkânın duvarına yaslanan Jacques,

akın akın geçip giden bu vurdumduymaz insanları seyrediyordu. Antoine gibi, körcesine, yaklaşan tehlikeyi görmüyordu bu insanlar da. Şu güle oynaya geçenlerin arasında acaba, Avrupa'ya kurulan tuzağın farkında olan tek bir kişi var mıydı?.. Jacques hiçbir zaman, milyonlarca kaygısızın kaderinin hemen hemen rastgele seçilmiş birkaç kişinin elinde oluşunun acısını bu denli derinden duymamıştı. Halk yığınları bu adamların eline bırakmışlardı bütün güvenliklerini.

Bir gazete satıcısı pabuçlarını sürükleyerek, tembel tembel, *"İkinci baskı... La Liberté... La Presse..."* diye bağırıyordu.

Jacques bir gazete aldı. Bir sokak fenerinin ışığında göz gezdirdi: *"Caillaux davası... M. Poincaré'nin seyahati... Paris'te nehrin yüzerek geçilmesi... Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika... Bir kıskançlık faciası... Bisikletle Fransa turu... Tuileries'deki balon yarışması... Borsa haberleri..."* Hepsi bu kadar.

Yeniden Jenny geldi aklına. Birden, iki gün önce yola çıkmaya karar verdi: "Yarından tezi yok, Cenevre'ye döneceğim." Bu karar, ona umulmadık bir rahatlık vermişti.

"*L'Huma*'ya* bir uğrasam mı?" dedi içinden. Sonra, adeta neşeyle Croissant Sokağı'na saptı.

Ertesi günkü gazetelerin çoğunun o saatlerde basıldığı yer olan bu sokak son derece canlıydı. Jacques da bu karınca yuvasına daldı. Gündüz gibi ışıklar içindeki birahaneler, kahveler tıklım tıklım doluydu. Bunların uğultusu açık camlardan sokağın ortasına kadar taşıyordu.

L'Humanité'nin önünde duran birkaç kişi kapıyı tıkamışlardı. Jacques bir ikisinin elini sıktı. Larguest'in yazı işleri müdürüne getirdiği bir haberi yorumluyorlardı: Dört milyar altın franklık bir yedek akçe (buna "savaş için yedek akçe" deniliyordu) Fransa Bankası'na konulmuştu.

Az sonra oradakiler dağıldı. İçlerinden bazıları, *Café de Progrès*'ye gitmeyi önerdi. Bu kahve, birkaç dakikalık yerde, Sentier Sokağı'ndaydı. Buraya gelen sosyalistler, haber alacak gazetecilerle karşılaşırlardı her zaman. (*Progrès*'ye gitmeyenler, Montmartre

* *L'Humanité*. Sosyalist önder Jean Jaurès'in 1904'te kurduğu günlük gazete. 1920 kongresinde çoğunluğu sağlayan Komünist Partisi'nin oldu. (ç. n.)

Sokağı'ndaki *Croissant*'a ya da Feydeau Sokağı'ndaki *La Chope*'a giderlerdi.)

Jacques'ı *Progrès*'ye gidip bira içmeye davet ettiler. Bu toplantı yerlerine önceden de gelmişliği vardı. Burada her zaman birkaç tanıdığına rastlardı. İsviçre'den görevli olarak geldiği biliniyordu. Jacques'a karşı ayrı bir ilgi gösteriliyor, kendisini arıyor, haber veriyor, işini kolaylaştırmaya çalışıyorlardı. Bununla birlikte, işçi sınıfından gelme bu militanlardan çoğu, Jacques'a güvenmek ve arkadaşlık etmekle birlikte, kendileriyle aynı kökenden olmayan bir "sempatizan", bir "aydın" gözüyle bakıyorlardı ona.

Progrès'de, asma kattaki basık tavanlı geniş salonu tutmuşlardı. Kahveyi işleten partiliydi, buraya yabancı kimseleri sokmuyordu. O akşam, tozlu mermer masaların çevresinde her yaştan yirmi kişi kadar toplanmıştı. Salonun içini sigara dumanı kaplamıştı, ekşi bira kokusu doldurmuştu havayı. Jaurès'in sabahleyin yayımlanan yazısı tartışılıyordu. Lider, bu yazısında savaş halinde Enternasyonal'in rolü üzerinde duruyordu.

Salondakilerin arasında Cadieux, Marc Levoir, Stefany, Berthet ve Rabbe vardı. İri yarı, kırmızı yanaklı, sakallı birinin çevresinde toplanmışlardı. Tatzler adındaki bu Alman'la, Jacques Berlin'de tanışmıştı. Tatzler Jaurès'in yazısının bütün Alman gazetelerinde yayımlanıp yorumlanacağını ileri sürüyordu. Ona göre Jaurès'in, Cumhurbaşkanı'nın Rusya seyahatine Fransız sosyalistlerinin karşı çıkışını açıklamak üzere Parlamento'da yaptığı konuşma –ki bunda Fransa'nın *maceralara sürüklenmeye niyeti* olmadığını bildirmişti– Almanya'da derin yankılar yapmıştı.

Alnı acayip biçimde çıkıntılı, eski bir dizgici olan sakallı Rabbe da, "Fransa'da da" dedi. "*Seine Federasyonu* savaş tehlikesi halinde genel grev ilanına karar verdi."

Cadieux Taltzer'e sordu:

"Bir seferberlik tehlikesi karşısında sizin sosyal demokrasi genel grev kararı verirse, Alman emekçileri bunu tartışmasız uygulayacak kadar disiplinli midir?"

Tatzler o çocuksu gülüşüyle gülerek:

"Sorunu sana yöneltiyorum ben: Seferberlik ilan edilirse, sizin Fransız işçi sınıfınız disiplinli gösterecek mi bir..."

Jacques, "Bu büyük ölçüde Alman işçi sınıfının davranışına bağlı olacak sanırım" dedi.

"Ben cevap veriyorum. Evet, hiç şüphesiz!" diye Cadieux kestirip attı.

Rabbe:

"Pek belli değil. Ben daha çok hayır, derim."

Cadieux omuz silkti.

(Uzun boylu, sıska, sarsak bir adamdı bu Cadieux. Her yerde rastlanırdı ona: Şubelerde, komitelerde. İş Bulma Kurumu'nda, C.G.T.'de*, gazetelerin yazı işleri odalarında, bakanlıkların merdivenlerinde. Hep telaşlıdır, oradan oraya koşar durur, ele geçmez. Ona çok kere iki kapı arasında rastlanırdı. Ama arayanlar bulamazlardı bir türlü. Geçip gittikten çok sonra kim olduğu anlaşılan tiplerdendi bu Cadieux.)

Tatzler bütün dişlerini göstererek güldü:

"Evet, hayır.. Peki öyleyse, bizde de *gerade so!..*** Biliyor musunuz?" dedi gözlerini yuvarlayarak, "Çar'la konuşmaya giden Poincaré Almanya'da çok kaygı yaratıyor!"

Rabbe homurdanarak:

"Elbet! Sırası değildi gerçekten bunun! Dünyanın gözünde panslavizmi resmen kışkırtır durumdayız!"

"Hele bizim gazetelere bir göz atılırsa: Bütün Fransız gazetelerinin bu seyahatle ilgili yorumlarında hoş görülemeyecek bir meydan okuma havası var."

Tatzler yeniden söze başlayarak:

"Ne biliyor musunuz? Dışişleri Bakanı Viviani'nin de bulunuşu, Petersburg'da *Germanismus*'a karış diplomatik konuşmalar olacağını düşündürüyor... Bizde, askerlik hizmetinin üç yıla çıkarılması için Rusya'nın Fransa'yı zorladığı biliniyor. Ne amaçla? Panslavizm Almanya'yı ve daha çok Avusturya'yı tehdit etmektedir!"

O sırada içeriye girip Jacques'ın yanına oturan Milanof:

"Fakat Rusya'da da işler kötüye gidiyor. Buradaki gazetelerin bu konuda hemen hemen bir şey yazdıkları yok. Ama Praznovski bizim memleketten yeni geldi. Birçok haberler veriyor. Putilof fabrikalarında başlayan grev çabucak yayılmış -daha bundan iki gün önce, Cuma günü, grevci işçilerin sayısı yalnız Petersburg'da yetmiş beş bini bulmuş. Sokaklarda çarpışmalar olmuş. Polis ateş

---

* C.G.T., *Confédération générale du travail*. 1895'te kurulan Genel İş Konfederasyonu. (ç. n.)

** tamamıyla böyle!.. (ç. n.)

açmış. Aralarında kadınlarla genç kızların da olduğu birçok kişiyi öldürmüş!"

Jenny'nin mavi tayyörlü hayali, Jacques'ın gözünün önünde belirip kayboldu. Konuşmak, yüreğine çarpıntılar veren hayali uzaklaştırmak için, "Praznovski burada mı?" diye sordu.

"Bu sabah geldi. Bir saattir Patronla baş başa konuşuyor... Onu bekliyorum... Sen de mi beklemek istiyorsun?"

Rahatsızlandığını, yeniden ateşinin yükseldiğini hisseden Jacques, "Hayır. Vakit geç oldu, gitmeliyim" dedi. Bu sigara dumanına boğulmuş, hep aynı soruların tekrarlanıp durduğu salonda hareketsiz oturmak birden çekilmez gelmişti kendisine.

Ama dışarıda gecenin bastırmış olması, yalnızlık, arkadaş kalabalığının içinde bulunmaktan daha can sıkıcıydı. Adımlarını sıklaştırarak Bernardins Sokağı ile Tournelle rıhtımının köşesindeki eve doğru yürüdü. Seine'in öteki kıyısındaki Maubert Meydanı'na yakın bir yerde, Belçikalı bir sosyalistin tuttuğu mobilyalı bir odada kalıyordu. Vanheede'nin eski bir arkadaşıydı bu adam. Halin gece kalabalığına aldırış etmeden yürüyüp gitti. Sonra Hôtel-de-Ville Meydanı'na vardı, kimsecikler yoktu bu koca meydanda. Kulenin saati ikiye çeyrek kalayı gösteriyordu. Gecenin karanlığında hâlâ sokakları arşınlayan kadınların ve erkeklerin, dişi ve erkek köpekler gibi birbirlerini kokladıkları, birbirlerinin izlerini sürdükleri karışık bir saatti bu.

Jacques hem acıkmış hem susamıştı. Bütün birahaneler kapanmıştı. Başı önde, ayaklarını sürüyerek rıhtım boyunca yürüyor, bir an önce uyuyup her şeyi unutmak için acele ediyordu. Şüphesiz Jenny orada, babasının başucunda nöbet tutuyordu. Jacques bu düşünceyi kafasından atmak istedi. "Yarın" diye mırıldandı. "Bu saatte uzakta olacağım."

Duvarları yoklayarak merdivenden çıktı, kendisini odasına attı, testiyi ağzına dayayarak lıkır lıkır ılık suyu içti, soyunup mumu bile yakmadan yatağa girip hemen uyudu.

XX

Antoine'ın da hazır bulunduğu ameliyat tam olarak bitirilememişti. Héquet yarayı açmış, kıymıkları beynine saplanmış olan kırık ke-

mikleri çıkarmış, hatta kafatasında bir delik açmaya karar vermişti. Yalnız hastanın durumu daha fazla kurcalamaya elverişli değildi. Bunun için iki doktor mermiyi bulmaktan vazgeçmişti.

Bunu Mme de Fontanin'e haber verme konusunda anlaştılar. Ama yine de, acıdıkları için, ameliyatın hastaya az çok bir yaşama şansı kazandırdığını söylediler. Bu yalan değildi. Eğer koşullar iyileşirse, mermiyi arayıp çıkaracaklardı. (Söylemedikleri şey ise, bu konuda başarılı olma şanslarının pek az olduğuydu.)

Héquet ile karısı klinikten ayrılmaya karar verdikleri zaman saat iki olmuştu. Mme de Fontanin, Nicole'ün kocasıyla birlikte evine dönmesi için diretmişti.

Jérôme ikinci kattaki bir odaya götürüldü, bir hastabakıcı yanında bekliyordu.

Mme de Fontanin'le kızını yalnız bırakmamak için Antoine onlarla birlikte kaldı. Hastanın odasına bitişik küçük salona yerleştiler. Kapılar, pencereler açıktı. Acı çekenlerin yattığı yerlerdeki kasvetli gece sessizliği sarmıştı çevrelerini. Her bölmenin ardında ıstırapla kıvranan, iç çeken ve rahata kavuşamadan saatleri sayan bir insanın yattığı hissediliyordu.

Jenny salonun ta dip tarafındaki kanepeye oturmuştu. Ellerini etekliğinin üstünde kavuşturmuş, gövdesi kasılmış, başını arkaya yaslayarak gözlerini kapamıştı, uyur gibi görünüyordu.

Mme de Fontanin koltuğunu Antoine'ın koltuğuna yanaştırdı. Bir yıldan çok bir zamandan beri görmemişti onu. Kocasının intiharını duyar duymaz, yine de, ilk aklına gelen Dr. Thibault olmuştu. Enerjik, vefalı delikanlı hemen koşup gelmişti.

Mme de Fontanin birden:

"Sizi babanızın ölümünden beri görmedim. Çok sıkıntılı günler geçirdiğinizi biliyorum... sizi çok düşündüm. Babanız için dua ettim..." Sustu. İki çocuğun kaçtığı gün M. Thibault'yla karşılaşmasını hatırladı. İhtiyar adam ne kadar da sert, haksızca davranmıştı kendisine karşı!.. "Kabrinde rahat uyusun!.." diye mırıldandı. Antoine bir şey söylemedi.

Ortalığa bir sessizlik çöktü. Salondaki sözde lüks eşyanın, yaldızlı koltukların, masanın ortasına yerleştirilmiş, mavi çini saksı içindeki kurdeleyle tutturulmuş soluk yeşil bitkinin üzerine, çevresinde pervaneler uçuşan avizeden çiğ bir ışık dökülmekteydi. Koridorun ucundan, zaman zaman boğuk bir zil sesi çınlıyor, bir

hastabakıcının ayak sesi duyuluyordu. Sonra bir kapı yavaşça açılıp kapanıyor, arada bir de uzaktan uzağa bir inilti, bir porselen şıngırtısı geliyor, sonra her şey yine sessizliğe gömülüyordu.

Mme de Fontanin küçük, tombul elini siper ederek yorgun gözlerini ışıktan koruyordu.

Yavaş sesle, kopuk kopuk cümlelerle, kocasının karışık işlerini bildiği kadarıyla anlatıyordu Antoine'a. Ona her zaman güvendiği için, düşüncelerini sıkıntısızca açabiliyordu.

Antoine da eğilerek dinliyordu onu. Arada bir başını kaldırınca göz göze geliyorlardı. Durgun ve kederli bakışlarında birbirlerini anladıklarını okuyorlardı. Antoine içinden, "Ne kadar iyi" diyordu. Bu kadına, bu kederli anındaki soyluca sükûnetiyle birlikte, ancak erkeklerde görülebilecek erdemlerine karışan doğal çekiciliğine hayrandı. "Babam sadece bir burjuvaydı, ama bu, soylu bir kadın" diye düşündü.

Söylediklerinin bir sözcüğünü bile kaçırmıyordu. Bu çapraşık yollarda, Jérôme'un hangi evrelerden geçerek ölüme sürüklendiğini yavaş yavaş zihninde canlandırıyordu.

Jérôme on sekiz aydır bir İngiliz şirketinde çalışmaktaydı. Merkezi Londra'da olan bu şirket Macaristan'da orman işletiyordu. Ciddi bir şirketti. Mme de Fontanin de artık kocasının sürekli bir işe bağlandığına inanıyordu. Bu, birkaç ay sürmüştü. Doğrusu hiçbir zaman kocasının ne kadar aylık aldığını kesin olarak öğrenmiş değildi. Adamın vaktinin çoğu Londra ile Viyana arasında yataklı vagonda geçiyor, arada bir, kısa sürelerle Paris'te kalıyordu. Böyle zamanlarda elinde tıka basa kâğıtlarla dolu bir çantayla evine gelir ve önemli işleri olan bir adammış gibi satardı kendisini. Karısına, çocuklarına çok sıcak bir ilgi gösterir, neşesi, canlılığıyla onları büyüleyerek çekip giderdi. (Zavallı kadın burada bir noktayı –biri Londra'da öteki Viyana'da olmak üzere kocasının iki kadınla ilişkisi olduğunu ve bunun kendisine pahalıya mal olduğunu birçok belirtilerden kesin olarak anladığını– söylemeden geçmişti.) Ne olursa olsun yaşamını rahatça kazanıyor gibi görünüyordu. Kaldı ki, durumunun gittikçe daha da iyileşeceğini, yakın bir zamanda karısıyla kızının ihtiyaçlarını bol bol karşılayacağını hissettiriyordu.

Bu son yıllarda Mme de Fontanin ile Jenny, tamamıyla Daniel'in yardımıyla yaşıyorlardı. (Bunu açığa vururken Mme de Fontanin'in

şu iki duygu arasında bocaladığı hissediliyordu: Kocasının kayıtsızlığından duyduğu utanç ile oğlunun bağlılığından duyduğu övünç.)

Bereket versin Daniel, Ludwigson'un yayımladığı sanat dergisine gönderdiği yazılar için dolgun bir ücret almaktaydı. Daniel askere çağrılınca bu durum kötüleşecek gibi olmuştu. İleriyi gören ve eliaçık bir adam olan Ludwigson, askerlik süresince de daha az olmakla beraber Daniel'e düzenli olarak aylığını göndermeyi sürdürüyordu. Zira terhis edildikten sonra da dergideki işine devam etmesini istiyordu. Daniel'in gönderdiği parayla Mme de Fontanin ile kızı kıt kanaat geçinebiliyordu. Jérôme bilmiyor değildi bütün bunları. Sık sık bunun sözünü bile ediyordu. Her zamanki kayıtsızlığıyla, oğlunun evin yükünü omuzlarında taşımasına seyirci kalıyor, ne kadar para gönderdiğini sorarak Daniel'e teşekkür etmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Üstelik, oğlunun yaptığı bu para yardımını kendisine verilmiş bir avans saydığını ve ilk fırsatta ödeyeceğini de açıklamaktan geri kalmıyordu. Bunu yapabilmek için de eline geçen paranın artmasını beklediğini ileri sürüyor ve hiç ödemeye yanaşmadığı bu borcu, titizlikle not ediyordu. Bununla da kalmıyor, zaman zaman iki kopya hesap durumu çıkararak birini oğluna birini karısına gönderiyor, bu hesaba dolgunca bir bileşik faiz eklemeyi de unutmuyordu... Mme de Fontanin saflıkla ve üzüntüyle bu ayrıntıları anlatırken, kocasının kötü niyetine kanıp kanmadığı anlaşılamıyordu.

Bu sırada Antoine kendisine bakan Jenny'yle göz göze geldi. Genç kızın bakışlarında öyle derin bir yalnızlık yansıyordu ki Antoine rahatsızlık duymadan bakamıyordu ona. Yıllarca önce kardeşinin kaçtığı gün, henüz bir çocuk olan Jenny'nin kendisine bir şeyler sorduğu sırada görmüştü ilk kez bu bakışı. Bunu hiç unutamamıştı.

Genç kız birden ayağa kalkarak, "Boğulacak gibi oluyorum" dedi annesine. Avucunun içinde buruşturduğu mendiliyle alnını silerken, "Bahçeye çıkıp soluk alayım biraz..." dedi.

Başıyla olur diyen Mme de Fontanin kapıdan çıkıncaya dek kızının ardından baktı. Sonra yeniden Antoine'a doğru döndü. Jenny'nin kendilerini yalnız bırakmasından memnun olmuştu. O ana kadar anlattıklarında, kocasının intiharını haklı gösteren bir şey yoktu, şimdi daha çetin ve üzücü açıklamalara girişmek gerekiyordu.

Bir yıl önce, kışın, Viyana'da birtakım bağlantılar yakalayan Jérôme, "ihtiyatsızlık ederek" Avusturya'da kurulan bir duvar kâğıdı fabrikasının yönetim kurulu başkanı olarak adının ve soyluluk sanının –zira Avusturya'da kendisini Kont Jérôme de Fontanin olarak tanıtmıştı– kullanılmasını kabul etmişti. Fabrika birkaç ay çalıştıktan sonra pek de onurluca sayılmayacak bir şekilde iflas etti. Hesapların tasfiyesi yapılırken, Avusturya adaleti de sorumluların kovuşturmasına başlamıştı.

Bundan başka, işe başka bir olay da karışmıştı. Fabrika Trieste fuarında bir stant kiralamış, gürültülü reklamlarla buradan yararlandığı halde hiç kira ödememişti. Bunun üzerine fuar yöneticileri dava açtılar. Oysa, Jérôme bu fuarla özellikle ilgilenmişti, İngiliz şirketinden bir ay izin alarak, Trieste'de keyfince yaşamıştı. Fabrika, birkaç kez kendisine epeyce para vermişti. Jérôme'un bu parayı gereken yerlere harcadığını kanıtlayamadığı anlaşılıyordu. Savcı, Kont Jérôme de Fontanin'i standın kirasını ödemeyerek fabrikanın parasıyla şölen yapmakla suçluyordu. Şu ya da bu şekilde Jérôme iflas etmiş bir kurumun yönetim kurulu başkanı olarak suçlu görülmekteydi. Başkanlığı kabul etmesi için kendisine hatırı sayılır hisse senedi verildiği anlaşılıyordu.

Mme de Fontanin bütün bu ayrıntıları nasıl öğrenebilmişti? Son haftaya dek bir şeyden haberi yoktu. Sonra Jérôme'dan bir mektup almıştı: Karmakarışık bir dille yazılmış olan bu mektupla kocası, Maisons'daki evi ipotek ederek kendisine para göndermesini ısrarla istiyordu. Mme de Fontanin kendi malı olan bu evin bir bölümünü evvelce de ipotek etmişti. Danıştığı noteri, Avusturya'da çabucak bir soruşturma yaptırınca Mme de Fontanin'in kocası hakkında kovuşturma açılmış olduğunu öğrendi.

Neler olmuştu bu son günlerde? Ne gibi olaylar Jérôme'u bu umutsuzca eyleme sürüklemişti? Mme de Fontanin bir sürü tahmin yürütmüş ama bir türlü aydınlığa kavuşamamıştı. Trieste'deki kimi alacaklıların, yerel bir gazetede her gün kocasına hakaret yağdırdıklarını biliyordu. Açıkladıklarını ileri sürdükleri şeylerin aslı var mıydı? Jérôme geleceğin kendisi için çok karanlık olduğunu hissetmişti. Avusturya mahkemelerinden yakasını kurtarabilseydi bile, bu rezaletten sonra İngiliz şirketindeki işini yitirecekti... Hiçbir çıkar yol kalmadığı, her yandan saldırıya uğradığı için kendisini öldürmekten başka çare bulamamış mıydı acaba?

Mme de Fontanin sustu. Bir türlü kelimelere dökemediği bir soruyu düşünüyor gibi önüne bakıyordu: "Onun için elimden gelen her şeyi yaptım mı? Eskisi gibi beni yanında görseydi bu noktaya gelir miydi?.." Cevabı olmayan, acı sorulardı bunlar...

Kendisini toparlamaya çalıştı. "Jenny'yi unuttum" dedi. "Soğuk almasından korkuyorum... Dışarıda uyuyakalmış olmasın."

Antoine ayağa kalkıp, "Siz rahatsız olmayın, ben gidip bakarım" dedi.

XXI

Jenny, bahçeye inmeye cesaret edememişti. Sadece, Antoine'dan kaçmak için o salondan uzaklaşmak istemişti.

Duvara tutunarak, gelişigüzel koridor boyunca yürümüştü. Her tarafta pencereler açık olduğu halde içerideki hava boğucuydu. Alt kattaki ameliyathaneden yukarıya mide bulandırıcı eter kokuları yayılıyor, sonra binanın içinde dolaşan sıcak hava akımına karışarak binanın yukarlarından aşağıya iniyordu.

Babasının yattığı odanın kapısı aralıktı. Bir paravanın arkasında yakılan bir gece lambasıyla aydınlatıldığı için içerisi yarı karanlıktı. Hastabakıcı kadın bir iskemleye oturmuş, yün örüyordu. Örtülerin altından, yaralının hareketsiz vücudu belli oluyordu. Kolları yatağın üstüne uzanmıştı. Başı yastığa gömülüydü. Alnı sargı beziyle kaplanmıştı. Kara bir delik gibi görünen yarı açık ağzından boğuk ve düzenli bir soluk çıkıyordu.

Jenny aralık kapıdan bu ağıza bakıyor, çıkardığı hırıltıyı bir zihin berraklığıyla ama neredeyse kayıtsızca dinliyor, bu kayıtsızlığından da ürküyordu. Babası ölmek üzereydi. Düşüncelerinin karışık örgüsünden ayıramadığı bu korkunç fikri tekrarlayıp duruyordu içinden: Bunu kesin, gerçek ve kendisiyle ilgili bir olay olarak düşünüyordu. Duyguları düğümlenmiş, katılaşmıştı sanki. Kusurlarıyla birlikte, babasını çok severdi. Daha küçük yaşta olduğu günlerde, bir hastalığı sırasında babasının sararmış yüzüne bakarken yüreğinin nasıl daralmış olduğunu hatırladı. Bugün nasıl böyle duygusuz olabiliyordu?.. Kendisini orada kolları yana sarkık, gözleri yatağa dikilmiş, hareketsiz durmaya zorluyor ve bu halinin verdiği suçluluk duygusuyla oradan hemen uzaklaşıp bu

faciayı unutma isteğiyle mücadele ediyordu içinde. Gerçekten de bu vakitsiz olay son bir mutlu olma şansını elinden almıştı sanki.

En sonunda biraz serin hava alabilmek için omuzunu dayadığı kapı pervazından ayrılarak koridordaki pencerenin önüne geldi. Hemen oracıkta bir iskemle vardı. Oturdu; dirseklerini pencerenin demirine dayadı, kurşun gibi ağırlaşan başını ellerinin arasına aldı.

Jacques'tan nefret ediyordu! Kötü yaradılışlı, kaprisli bir insandı o! Sorumsuzun biri... belki de delinin teki...

Aşağıda, sıcak bir karanlığa gömülen bahçede derin bir sessizlik vardı. Öbek öbek koyu gölgeleri, tarhlar arasındaki soluk birer iz gibi görünen yolları seçebiliyordu. Ağaçların ötesinde caddedeki fenerlerin ışığı görülüyor, sebze arabalarının sesi duyuluyordu. Birbiri ardınca giden bu arabaların gıcırtısı, bir kahve değirmeninin sesini andırmaktaydı. Zaman zaman bir otomobilin gürültüsü arabaların sesini bastırıyor, yaprakların arasında şimşek gibi bir ışık geçip gecenin karanlığında eriyordu.

Antoine eğilerek genç kızın kulağına, "Burada uyumayın" diye fısıldadı.

Jenny sanki vücuduna dokunulmuş gibi ürperdi, bağırmamak için kendini zor tuttu.

"Size bir koltuk getirmemi ister misiniz?"

Genç kız başıyla istemem anlamına gelen bir işaret yaparak ayağa kalktı ve Antoine'ın ardından küçük salona yürüdü.

Giderken Antoine, "Durum daha kötüye gitmiyor" diye mırıldandı. "Nabız daha iyi gibi. Bazı belirtilere bakılırsa koma çok derin değil."

Mme de Fontanin salonda ayakta duruyordu. Antoine'la kızına doğru yürüdü. Heyecanlı bir sesle, "James'e haber vermeliydim diye düşünüyorum" dedi. "Pastör Gregory, bir aile dostu..."

Konuşurken dalgınca ve şefkatle kolunu kızının omuzuna dolayarak kendisine çekti. Değişik bir keder okunan ana kızın yüzleri birbirine değiyordu şimdi.

Antoine bir işaret yaparak pastörü çok iyi tanıdığını anlattı. Birden bu umulmadık fırsattan yararlanarak oradan kaçmak isteğine kapıldı!.. Hiç olmazsa bir saat için oradan uzaklaşabilseydi... Belki de bu arada bir koşu Wagram Caddesi'ne gidebilirdi? Birden

gözünün önüne Anne'ın hayali geldi: Anne, beyaz sabahlığıyla kanepede uyurken...

"Çok basit" dedi. Genizden gelen sesinde, istemediği halde umulmadık bir canlılık vardı. "Adresini verin bana... Gideyim!"

Mme de Fontanin karşı koydu:

"Çok uzak... Austerlitz Garı'nda!"

"Arabam var aşağıda... Geceleyin de son hızla gidebilir... ve..." Sonra çok doğal bir sesle ekledi: "Hem eve de uğrar, bir hasta için filan telefon edip etmediklerini de öğrenirim... Bir saate kalmaz burada olurum."

Bunu söyleyerek kapıya yönelmişti bile. Mme de Fontanin'in, pastörün evini tarif için söylediklerini ve heyecanla teşekkür edişini duymuyordu bile.

Antoine kapıdan çıkınca:

"Ne kadar vefalı bir insan... Ne büyük bir şans bizim için onunla dost olmak..." demekten kendini alamadı Mme de Fontanin.

Bir süre konuşmadılar. Sonra Jenny, "Nefret ediyorum ondan" dedi.

Mme de Fontanin Jenny'ye baktı, şaşırmamıştı, bir şey söylemedi. Genç kızı küçük salonda bırakarak Jérôme'un odasına gitti.

Hırıltı durmuştu. Gittikçe zayıflayan soluğu yarı açık ağzından çıkıyordu.

Mme de Fontanin hastabakıcı kadına yerinden kımıldamamasını işaret ederek yatağın ucuna ilişti.

Umutsuzdu. Zavallı kocasının sargılar içindeki yüzünden gözlerini ayıramıyor, gözyaşlarının yanaklarından süzülüşünü duymuyordu.

Hep kocasına bakarak, "Ne kadar da güzel" dedi içinden.

Alnına dökülen gümüşi saçlarını örten ve profilindeki doğulu inceliği belirten bu sargı ve pamuktan sarığın altındaki donuk yüzünün hem erkekçe hem de güzel ifadesi, genç bir firavunun ölüm maskesini düşündürüyordu. Çünkü yanaklarındaki belli belirsiz bir şişkinlik, lekeleri, buruşuklukları silmiş ve şimdi, odanın boşluğu içinde Jérôme bir mucizeyle gençleşmişti sanki. Yanakları, elmacık kemiklerinin çıkıntısının altından, çenenin iradeli çizgisine kadar tatlı bir kıvrımla iniyordu. Başındaki sargı alnının derisini gererek,

kapalı göz kapaklarının çizgisini şakaklara doğru uzatmıştı. Anestezinin etkisiyle biraz kavrulmuş olan dudaklarında şehvetli bir şişkinlik göze çarpıyordu. Gençliklerindeki kadar güzeldi yine. Mme de Fontanin sabahları ondan önce uyanıp hâlâ uyuyan Jérôme'un eğilerek yüzüne baktığı günlerdeki gibi.

Umutsuzluğuna ve şefkatine kanamayarak gözyaşlarının arasından Jérôme'dan ne kalmışsa onu seyrediyordu şimdi: Ömrünün biricik büyük aşkından ne kalmışsa...

Jérôme otuz yaşındayken... Karşısında duruyor ayakta... kıvrak, narin vücudu, açık tunç renkli yüzü ve tatlı gülüşü, bakışıyla... Sevildiği için o kadar övünçlü görünen kocasına: "Benim güzel Hintli prensim" diyordu. Onun "Hah... Hah... Hah..." diye billur bir sesle başını arkaya devirerek gülüşünü duyar gibi oluyordu... Neşesini... O sürekli keyifli halini... Yalancı neşesini! Çünkü hep yalanla yaşamıştı o... doğuştan gelen bir özelliği gibiydi yalan Jérôme'un: Eğlenceli, kaygısız, önüne geçilemez bir yalan...

Jérôme... Kadın olarak sevgi adına tanıdığı ne varsa işte serilmiş yatıyordu bu yatakta... Bu kadın ki yıllardan beri kaç kez artık sevgiyle dolu günlerin geçip gittiğini söylemişti içinden! Ama birden hiçbir zaman umudunu yitirmemiş olduğunu anlıyordu... Her şey bitecekti şimdi; bu akşam, sonsuza dek.

Yüzünü ellerinin arasına saklayarak Tanrı'yı düşünmeye çalıştı. Ama boşuna. Gönlü çok insanca bir heyecanla doluş taşıyordu. Tanrı'nın kendisini bıraktığını, temiz olmayan pişmanlıklar içine attığını hissediyordu... Utanç duyarak zihninde son sevgi anısını canlandırdı... Maisons'da... Noémie'nin ölümünden sonra Jérôme'u Amsterdam'dan getirdiği Maisons-Laffitte'teki evde... Bir gece Jérôme eziklik içinde odasına girivermişti; af diliyordu. Acınmaya, şefkate ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Karanlıkta karısına sokuluyordu. Kadın ona sarılmış, göğsünün sütünde sıkmıştı onu bir çocuk gibi. Bu geceye benzeyen sıcak, tatlı bir yaz gecesi... Ormana bakan pencere açıktı... Sonra ta sabaha kadar göz kırpmadan bir çocuk gibi, kendi çocuğu imiş gibi beklemişti başucunda, yanı başında... Sıcak ve tatlı bir yaz gecesi... Tıpkı bu gece gibi.

Mme de Fontanin birden başını kaldırdı. Çılgınca bir şeyler okunuyordu gözlerinden... Vahşi ve çılgınca bir istek doğmuştu içinde: Hastabakıcıyı odadan çıkarmak, şuracığa, onun yanına uzanmak, son defa ona sarılmak, sıcaklığına gömülmek istiyordu.

"Bir çocuk gibi, kendi çocuğu gibi..." Madem bir daha uyanmamak üzere uyuyacaktı, kendisi uyutmalıydı onu...

Jérôme'un o kalıptan dökülmüş gibi güzel sinirli eli, yaslanmış duruyordu örtünün üstünde... Parmağındaki yüzüğün akik taşı koyu bir leke gibi görünüyordu bu beyaz elin üstünde. Sağ eli; silahı doğrultan eli... "Neden senin yanında değildim?" dedi kadın, keder içinde. Belki de bu eli şakağına götürmeden önce Jérôme çağırmıştı kendisini, içinden. Bu çöküntü anında yanında olsaydı bu hareketi yapamazdı. Tanrı ona yeryüzünde onun yanında olmayı buyurmuştu; hiçbir nefret duygusu, bundan kaçmaya zorlayamazdı onu...

Gözlerini kapadı. Böylece birkaç dakika geçti. Kendisi de farkında olmadan ruhu her zamanki haline kavuşuyordu. Yeniden, Evrensel güçlerle kaynaştığını duyuyordu. Anıları zihninden kovarak, dinin verdiği sükûnete gömülüyordu. Bu onun için vazgeçilmez, değişmeyen bir huzurdu. Tanrı'nın istediği bu yeni çileyi şimdi başka türlü kavrıyordu. Omuzlarına çöken bu felaket karşısında da Tanrı'nın yasasını, o gizli ve yüce zorunluluğu duyuyordu. Şimdi gittikçe artan bir sükûnet vardı gönlünde... Tanrı'nın sevgilisi olan bütün yaratıklar için bütün acıların sona erdiği, bütün isteklerden boyun eğerek sıyrılma demek olan Huzura kavuşuyordu.

Ellerini kavuşturup, "Tanrı'nın dediği olur" diye düşündü.

XXII

Otomobil bütün camları inik, şehrin ıssız ve en küçük sesin bile yankılandığı sokaklarında son hızla yol alıyordu. Kısa yaz gecesi sonuna yaklaşmış, gün ağarmak üzereydi.

Arabanın içinde bacaklarını uzatarak oturan Antoine, dudaklarında bir sigara, düşüncelere dalmıştı. Her vakit olduğu gibi uykusuzluğun verdiği yorgunluk, bitkinleştirecek yerde, neşeli bir canlılık veriyordu ona.

Pereire Meydanı'ndaki saatin önünden geçerken, "Üç buçuk" diye mırıldandı. "Saat dörtte şu kaçık pastörü uyandırarak kliniğe postalar, sonra da serbest kalırım... *Öteki*, benim yokluğumda kıkırdamıştır herhalde... Ama yirmi dört saat daha yaşayabilir.." Vicdanı huzur içindeydi: "Elimden gelen her şeyi yaptım" dedi içinden, ameliyatın çeşitli aşamalarını düşünerek. Sonra olayları geriye

doğru gözden geçirirken Jacques'la geçirdiği akşamı, Jenny'nin gelişini anımsadı. Hekimlik yaparak geçirdiği bu birkaç saatten sonra kardeşiyle yaptığı tartışmalar daha da boş görünmüştü kendisine.

"Hekimim ben, bir işim var; bunu da yapıyorum. Daha ne istiyor*lar* benden?"

Böyle derken oraya buraya gidip gelmekten, boşlukta konuşmaktan başka bir şey yapmayan Jacques'ı düşünüyordu: Jacques'ın ardında şu devrim kışkırtıcılarını düşünüyordu. Onların insanları başkaldırmaya kışkırtmak için avaz avaz bağırarak söylediklerini duyar gibi olmuştu dün akşam.

"Eşitsizlik... Adaletsizlik... Elbet! Yeni bir şey mi bulduklarını sanıyorlardı sanki?.. Elden ne gelir ki?.. Bugünün uygarlığını hazır bulmuş değil miyiz yani! Olduğu gibi! Eh, öyleyse buradan hareket edelim. Neden her şeyi tartışma konusu yapmalı?.. Bunların devrimleri..." diye mırıldandı. "Başımızı belaya sokacaklar bizim! Her şeyi yerle bir edip sonra yeniden başlamak. Çocukların küplerle ev yapıp yıkmaları gibi!.. Budalalar! İşinizi yapın yeter!.. Toplumun kusurlarından yakınıp topluma katkıda bulunmaktan kaçınacağınıza, içinde yaşadığınız çevreyi ve zamanı olduğu gibi benimseyip, bunlara dört elle sarılarak bizim gibi yılmadan çalışsanız daha iyi edersiniz! İyi sonuçlar vereceği kuşkulu felaketler düzenleyecek yerde insan olarak şu kısa ömrünüzü, daracık alanınızda, en iyi biçimde değerlendirmeye bakın!"

Kendi kendisine çektiği bu nutuktan pek memnun olmuştu.

Sonra, bir orkestranın son nağmesi gibi, "İşte böyle beyler!" dedi. "Şu miras meselesi de böyle" diye birden öfkelenerek mırıldandı. "Şimdi bir zenginliğe sahip olmak, 'başkalarını sömürmeye dayanan bir ömür sürmektir!' gibi bir laf edersin! Budala! Miras-yediliği savunuyor değilim... Hayır, elbette savunmuyorum bunu... Bu konuda ne söylenebileceğini ben de biliyorum senin kadar... Gelgelelim, bu zamanda bu böyle olduğuna göre! Madem bizi bu yola iten hayat koşullarıdır! Ne yapılabilir buna karşı?"

"Kiminle çatışacağım şimdi ben?" diye gülümseyerek düşündü. Savunmak istediğim şeye isyan ediyor gibiyim.

Sonra birden karşısında bulunan birini inandırmak istercesine yeniden ateşlendi.

"Kaldı ki, mirasın bazen çok iyi sonuçlar verdiğini de savunabilirim... Belki yüz kez, miras yoluyla elde edilmiş zenginliğin, on

durumun dokuzunda, güzel bir hayatın gerçekleşmesini sağladığını görmüşümdür... Yararlı, topluma kazanç sağlayan bir hayat demek istiyorum..."

"Bugün yoksul olmamak suç mu yani?" diyerek sert bir hareketle kollarını kavuşturdu.

Azıcık hile yaptığının belli belirsiz farkındaydı. O anda zihnini en çok şu soru kurcalıyordu: "Zenginliğini emeğiyle elde etmemiş bir insan suçlu mudur?.." Ama bu incelikler üzerinde durmadı, omuzlarını silkeleyerek bu hain düşünceyi kafasından attı.

"Bu kış bana yazdığı mektupta, 'Bu mirastan yararlanmak istemiyorum' diyordu. Budala! 'Yararlanmak!' Şimdi bundan yararlandığım için beni eleştirebilirler mi? Hem benim doktor olarak hayatımı düzene koymamdan, çalışmalarımızdan kim yararlanacak? Ben mi yani?.. Evet ben..." diye düşündü içtenlikle. "Ama yalnız ben miyim, 'yararlanacak' olan, demek istiyorum. Hem sonra benim gibi bir adam, kişisel yararı için çalışarak, topluma daha *da* yararlı olmaz mı?"

Otomobil Seine'den geçiyordu. Nehir, rıhtımlar, köprülerin manzarası pembe bir buğuya bürünüştü. İzmaritini pencereden attı, yeni bir sigara yaktı.

"Sandığımdan da çok bana benziyorsun sersem" diye o halinden memnun gülüşüyle düşüncesini sürdürdü. "Sen de bir burjuva olarak dünyaya geldin yavrum; tıpkı kızıl saçlı doğduğun gibi! Kaküllerin siyahlaştı ama saçlarının yansıması yine kızılımtırak; buna karşı bir şey gelmez elinden. Şu senin devrimci içgüdülerine gelince... Buna tamamıyla inanmam... Atalarına çekişin, eğitimin, hatta köklü zevklerin zaten seni sımsıkı bağlamıştır kendilerine. Hele bekle biraz: Kırk yaşına gelince, benden de burjuva olursun herhalde!.."

Otomobil hızını kesmişti. Victor pencereden binaların numarasını okumaya çalışıyordu. Sonunda araba parmaklıklı bir kapının önünde durdu.

Arabadan inerken, ne olursa olsun kardeşini çok sevdiğini düşünüyor, onun gelişinden duyduğu zevki karşılayışıyla pek iyi açığa vuramadığı için kızıyordu kendine.

XXIII

Pastör Gregory bir yıldır, Protestanlaştırdığı Ermeni çırakların oturduğu bir semtteki Jeanne d'Arc Mahallesi'nde kötü bir pansiyonda kalıyordu.

Antoine giriş koridorunda, bir sıranın üstünde uyuyan, kirli paslı Ermeni gece bekçisini güçlükle uyandırabildi.

"Evet, efendim.. Pastör Gregory... Evet... Benimle yukarı gelin efendim..."

Kutsal adamın yerleştiği tavanarası dördüncü kattaydı. Bu, insanların balık istifi yaşadığı izbede Temmuz sıcağı, çöplüklerden ve pis su sızıntılarından çıkan kokuyu büsbütün ağırlaştırmıştı. Dar Arap sokaklarının insanın genzini yakan kokusunu andırıyordu bu koku.

Gece bekçisi çekinerek kapıyı vurunca Gregory, yatağından fırladı. Antoine içinden, "Tamamıyla ruhani hafiflikte bir uyku" dedi *in petto.**

Kapı yavaşça açıldı, elinde bir ispirto lambasıyla pastör göründü.

Umulmadık bir manzaraydı bu. Gregory topuklarına kadar inen temiz bir gömlek giymişti. Karaciğerini bastırmadan uyuyamadığı için belini koyu renkli bir kuşakla iyice sıkmıştı. Bu yüzden gömleğin üst bölümü bir bluz gibi şişiyor, alt bölümü de eteklik gibi görünüyordu. Bir hayalet rengindeki çıplak ayakları, cılız vücudu, çalı gibi saçları ve doğaüstü bakışıyla *Binbir Gece* masallarındaki bir sihirbazı andırıyordu.

İlk bakışta Antoine'ı tanıyamamıştı; ama genç doktorun ilk sözcüklerinde her şeyi anlayıverdi. Antoine daha ona durumu anlatırken hemen bir ucunu karyola demirine bağladığı dört metrelik kuşağını çözebilmek için bir topak gibi kendi etrafında gittikçe hızlanarak dönmeye başladı.

Antoine gülmemek için kendini zorlayarak ameliyatın ne kadar güçlükle yapıldığını, kurşunun çıkarılamadığını anlatmıştı.

Derviş gibi dönüp duran Gregory, soluk soluğa, "O!.. O!.. Unutun şu tabancayı!.. Bırakın, bırakın kurşunu!.. Yaşama isteğidir gerekli olan... Onu son derece, aşırı derece uyarmak gerek!" diye bağırdı. Başını, ellerini oynatıyordu; sonunda kuşağını çözmüştü.

---

* Lat.: İçinden (ç. n.)

O kemikli, simetrik olmayan yüzünü Antoine'ın yüzüne yaklaştırdı. Sonra için için gülerek, "Sevgili doktorcuk, eskiden sakallıydın!.." dedi. "İyi edeceğini mi sanıyordun? Ama hastalığı yaratan sizlersiniz, kâfirsiniz sizler... Çünkü hastalık diye bir şey olduğunu söylüyorsunuz!.. *No...* diyorum size: *Bırakın aydınlık dolsun içeriye!* Biricik doktor İsa'dır! Kim iyi etti Lazarus'u? Lazarus'u iyi edebilir miydin sen, karanlıklar içinde yaşayan doktor?"

Antoine'ı bu sözler eğlendiriyordu ama hiç belli etmiyordu. Ne var ki pastör, genç adamın gözlerinde, muzipçe bir parıltı yakalayıverince kaşlarını çatıp birden arkasını döndü. Gövdesi çıplak, gömleği kalçalarının üstünde toplanmış, tavan arasında oraya buraya giderek elbisesini arıyordu.

Antoine ayakta, ses çıkarmadan bekledi.

Gregory duvara dayanıp çoraplarını giymek için eğilirken, "İnsan tanrısaldır" diye homurdandı. "İsa, yüreğinde, biliyordu tanrısal olduğunu! Ben de öyleyim! Ve hepimiz de! İnsan tanrısaldır!" Bağları çözülmemiş kocaman pabuçlarını ayaklarına geçirdi. "Ama, *Yasa öldürür*, diyeni yasa öldürmüştü! İsa'yı öldüren yasadır. İnsan, zihninde sadece yasanın metnini tutar. İsa'nın asıl ilkesi üzerine kurulmuş tek Kilise yok. Bütün Kiliseler İsa'nın dolaylı özdeyişleri üzerine kurulmuştur!"

Kendi kendine konuşmasına ara vermeden, sinir küpüne dönmüş kişilerin aşırı çevikliği ve beceriksizliğiyle oradan oraya dönenip duruyordu:

"Tanrı Her şeydir ve Her şeydedir! Tanrı!.. Işık ve Sıcak O'ndan Gelir!" Böyle diyerek kızgın bir hareketle pencerenin espanyoletine asılı pantolonunu çekip aldı. Bütün hareketlerinde bir elektrik akımının şiddeti vardı. "Tanrı Her şeydir" diye tekrarladı, pantolonunu iliklemek üzere yüzünü duvara döndüğü için sesini yükselterek söylemişti bunu.

İşini bitirir bitirmez, olduğu yerde çark edip Antoine'ın yüzüne meydan okurcasına karanlık bir bakışla baktı. "Tanrı Her şeydir ve kötülük yoktur Tanrı'da" dedi sert bir sesle. "Ve diyorum ki *poor dear Doctor*, bütün evrende de tek bir hastalık ve kötülük tohumu yoktur!"

Siyah alpaga ceketini giydi, kenarları kıvrık, küçük bir şapkayı başına geçirdi. Sonra umulmadık, adeta keyifli bir sesle, şapkasını terbiyelice bir hareketle kenarından tutarak tavana doğru, "*Glory*

to God!" dedi. Sonra boş gözlerle Antoine'a bakarak, "Zavallı, zavallı Mme Thérèse..." dedi. Gözleri dolu dolu olmuştu. İşte ancak o anda Antoine'ı oraya sürükleyen aile faciasının farkına varmış gibi göründü. "Zavallı sevgili Jérôme" diye içini çekti. "Tembel kalp, yenildin demek sonunda?.. Boyun eğdin kötülüğe demek? Olumsuzu uzaklaştıramadın kendinden?.. Ey İsa, karanlıkların tortusunu üstünden atıp Işığın silahına bürünecek gücü ver ona!.. Sana geliyorum, günahkâr!" Antoine'a, "Geliniz, götürünüz beni ona!" diye bağırdı.

Lambayı söndürmeden önce cebinden çıkardığı bir çakmağı yaktı. Sonra sahanlık kapısını açarak, "Geç!" dedi.

Antoine yürüdü. Merdiveni aydınlatmak için Gregory çakmağı uzatmıştı.

"İsa dedi ki: *Mumu şamdanın içinde yüksekte tutun ki herkesi aydınlatsın.* İsa'dır içimizdeki mumu yakan! Zavallı mum, çoğu kez o kadar alçaktan yanarsın ki alevin titrer durur, kötü bir is çıkarır... Kötü, kötü madde! Zavallı bizler!.. Dua edelim İsa'ya ki alev dik durup ışık versin ve maddenin içinden zifiri karanlığı kovsun!"

Antoine korkuluğa tutunarak dar merdivenden inerken, pastör bir sihirbaz sesiyle, gittikçe anlaşılmayan şeyler söyleyerek mırıldanıyordu. Cümleleri arasında sık sık sert bir öfkeyle söylenen "madde" ve "karanlıklar" sözleri duyuluyordu.

Avluya geldikleri zaman Antoine, "Arabam var" dedi. "Sizi kliniğe götürsün... Ben... bir saate kadar gelirim."

Gregory hiç karşı çıkmadı. Ama arabaya binmeden önce Antoine'ın yüzüne öyle keskin, içini okumuşçasına bir bakışla bakmıştı ki, delikanlı kızardı. İçinden, "Ama nereye gittiğimi bilemez elbet" dedi.

Araba, yeni doğan günün soluk aydınlığı içinde uzaklaşırken derin bir yürek ferahlığıyla arkasından baktı.

Sokak köşelerinde hafif bir esinti vardı, bir yerlere yağmur yağıyordu herhalde. Sınıfını geçen bir öğrenci kadar keyifliydi Antoine. Valhubert Meydanı'na kadar adeta koşar adımlarla gidip bir taksiye atladı.

"Wagram Caddesi'ne!"

Arabada, birden yorgunluğunun farkına vardı, ama sinirleri sarsarak isteği kamçılayan yorgunluklardandı bu.

Arabayı evden elli metre uzaklıkta durdurdu, çabucak arabadan atladı, çıkmaza girip gürültüsüzce kapıyı açtı.

Daha eşikte yüzü aydınlandı, Anne'ın kokusu içini doldurmuştu... İnsanın genzine işleyen, çiçek kokusundan çok reçineli bir koku... Seviyordu Antoine bu kokuyu.

"Baş döndüren kokulara düşkünüm" dedi içinden. Birden bir kasılmayla, Rachel'in boynunda taşıdığı gri amberden kolyeyi anımsadı.

Bir hırsız gibi ayaklarının ucuna basarak banyoya girdi; doğan günün beyaz aydınlığı doldurmuştu içerisini. Çabucak soyundu. Küvetin içinde büyük bir süngerle ensesini ovarak suyu boşalttı. Soğuk su, kızgın bir maddenin üstüne dökülmüş gibi, vücudundan buharlaşıyordu. Bütün yorgunluğunu üstünden atarken derin bir haz duyuyordu. Eğilip kana kana buz gibi sudan içti. Sonra sessizce yürüyerek odaya daldı.

Yerden gelen hafif ve ahenkli bir soluğu duyunca Fellow'un orada olduğunu anladı. Ayaklarına, topuklarına doğru ıslak, serin bir burnun, ipek yumağı gibi bir kulağın değdiğini hissetti.

Perdeler çekilmişti. Başucu lambasından odaya Antoine'ın pek sevdiği şafak pembesi bir aydınlık yayılıyordu. Az önce köprülerden geçerken hayranlıkla seyretmişti bu renge bürünen gökyüzünü. Geniş yatakta Anne, yüzü duvara dönük başını çıplak koluna yaslamış, uyuyordu. Halının üstüne moda dergileri serpilmiş; küçük masanın üstündeki kül tablası, yarıya kadar içilmiş sigaralarla dolu.

Antoine karyolanın kenarında kımıldamadan durarak genç kadının gür saçlarını, ensesini, omuzunu, örtünün altında beliren iğ şeklinde biçimli bacaklarını seyre daldı. "Bir kerecik savunmasız" dedi içinden. Pek seyrek olarak onda böyle acımayla karışık, tatlı bir heyecan uyandırırdı Anne: Çoğu kez genç kadının ona duyduğu o doymak bilmez ihtirasıyla kendisini verişini bir spor zevkiyle karşılardı. Bir süre daha, bu şehvet dolu bekleyişi uzattı... Şimdi ne Jacques ne Jérôme ne Gregory bu zevkten ayırabilirdi onu... Sonra yüzünü, bu gür saç yumağının içine gömmek, bu ılık ve yumuşak sırtı göğsüne çekmek, vücuduyla öteki vücudu sarmak için öyle kuvvetli bir istek duymuştu ki gülümsemesi durdu birden. İhtiyatla, soluğunu tutarak, sallantılı ve kuvvetli bir hareketle kendisini

boydan boya genç kadının yanına kaydırıverdi. Anne azıcık, boğuk bir sesle bağırmıştı. Birden kalçasının üstünde dönerek Antoine'ın kolları arasında gözlerini açtı.

XXIV

Sabahleyin erkeden uyanınca Jacques kendisini iyi hissetti.

"Eğer bu akşam beş treniyle gideceksem, kaybedecek vaktim yok" dedi içinden ve karyolasından atladı. Ama, kalkar kalkmaz, bir gün öncesinin düşüncelerinin zihnine saplandığını anladı.

Çabucak giyinip Antoine'a telefon etmek üzere aşağı indi.

Fontanin ölmemişti. Koma yirmi dört saat, belki daha fazla uzayabilirdi. Hiç umut yoktu artık.

Jacques ağabeyine hemen o gün İsviçre'ye hareket edeceği için görüşemeyeceklerini söyledi. Sonra dönüp oda parasını verdi, Doğu Garı'na gidip çantasını emanete bıraktı.

Bütün gün yapması gereken işler için oradan oraya koştu durdu. Hareketinden önce Richardley'nin adreslerini verdiği yarım düzine adamı görmesi gerekiyordu.

Savaş tehlikesini önlemek için bütün sol çevreler büyük bir harekete hazırlanmaktaydı. Çeşitli partiler arasında birlik kurulmuştu. Bu bakımdan haberler yürek ferahlatıcıydı denebilirdi.

Öte yandan Jacques bunalımdan kurtulamamıştı; yalnız kalır kalmaz sinsice benliğini sarsıyordu. Vücudu ateş içinde, tere batarak Paris'te oradan oraya koşuyor, durmadan karar ve yön değiştiriyor, konuşmaları kısa kesiyor, yarım saat yol gittikten sonra yerine tam yaklaştığı birini görmekten vazgeçiyordu. Sokaklar, evler, yoldan geçenler, arkadaşları bile, değişik, nefret ettiği şeyler gibi görünüyordu ona. Durumunu, kendini kapatıldığı yerde parmaklıklara çarpan bir hayvana benzetiyordu. Birkaç kez vücudunda birdenbire bir rahatsızlık duymuş, birkaç saniye kadar sersemlemiş, avuçları ter içinde, göğsü cenderede sıkılıyor gibi olmuştu. Soluğunu kesen anlaşılmaz bir korkudan kurtulmaya çalışıyordu...

"Ne'm var benim?" diye soruyordu kendi kendine.

Saat dörtte yapılması gereken en acil işi yerine getirmişti, yola çıkabilirdi. Cenevre'ye kendini atmak için sabırsızlanıyordu. Ama bir yandan da Paris'ten ayrılacağı için garip bir ürküntü vardı içinde.

Birden, "Gece trenini beklesem mi?" diye düşündü. "*L'Huma*'ya, *Croissant*'a, *Progrès*'ye uğrar, Clichy Caddesi'ne giderek şu askerî tersaneler konusunda bilgi toplardım..."

(Gerçekten de saat altıda, Clichy Caddesi'ndeki bir birahanede *Deniz İşçileri Sendikaları Federasyonu*'nun bir toplantısı vardı. Jacques burada ertesi gün bazı Batı limanlarına giderek grevleri yönetecek olanları görebileceğini biliyordu. Jacques'ın bu konuda bilgi edinmesi hiç de fena olmazdı.)

Başka bir düşünce de sabahtan beri içini kemiriyordu: Daniel'in gelme olasılığıydı bu. Elbet, onun elini sıkmadan Paris'ten ayrılabilirdi. Ama hiç şüphesiz, Jacques'ın Paris'te bulunmuş olduğunu öğrenecekti. "Kliniğe gitmeden onu görebilseydim bari..." Birden karar verdi: "Gece ekspresini bekleyeceğim. Akşam yemekten sonra Neuilly'ye giderek Daniel'i görürüm... O saatte *ona... Jenny*'ye rastlamam nasıl olsa..."

Saat sekiz buçukta planını uygulayarak *Progrès*'den çıktı. Clichy'deki toplantıdan sonra rastgele gelmişti buraya, ve iyi bir rastlantıyla, *L'Humanité* için Batı'daki askerî tersanelerle ilgili bütün haberleri toplayan Burot'yu gördü.

Şimdi Neuilly'ye uğraması kalıyordu. Kararını kuvvetlendirmek için, "Yarın Cenevre'deyim" dedi. Kahvenin salonunu, asma katla birleştiren helezon biçimindeki merdivenden çıkarken biri omuzuna vurdu:

"Paris'tesin sen ha yaramaz?"

Mourlan, karanlıkta bile kalın sesinden ve halk ağzıyla konuşmasından hemen tanınırdı.

Yaşlı, uzun saçlı, esmer, İsa'yı andıran bir adamdı Mourlan. Yaz kış sırtında bir dizgici gömleğiyle dolaşırdı.

Dreyfus Olayı'nın yaşandığı ateşli günlerde, teksirle bir mücadele bülteni yayımlamıştı; bu küçük gazete elden ele dolaşmıştı. Daha sonra, *L'Etendard* adındaki bu bülten, küçük bir devrimci yayın organı haline geldi. Bunu da, gönüllü birkaç yardımcı ile Mourlan yönetiyordu yine. Jacques zaman zaman, ona bazı notlar

ya da yabancı dilden bir yayının çevrisini gönderirdi. Bu gazetenin akla uygun muhalefeti Jacques'ın hoşuna gitmiyor değildi. Mourlan tavizsiz bir sosyalizm anlayışıyla parti yöneticilerine, özellikle "sosyal oportünistler" dediği Jaurès grubuna çatıyordu.

Jacques'la dost olmuştu. Gençleri yani "yaramazları" ateşli oldukları, eğilip bükülme bilmedikleri için severdi:. Pek öyle kültürlü bir adam değildi ama, keskin ve aykırı düşünceler ileri sürmekten hoşlanan zekâsıyla, Parisli eski bir işçinin alaycılığıyla belli ederdi kendisini. Yıllardır, hemen hemen tek başına dergisini yaşatmak için çırpınıp durmuştu. Korkarlardı Mourlan'dan: Devrimci inancına sımsıkı bağlı, ömrünü devrim davasına adamış fakir bir militan olarak hatır gönül tanımadan Parti'nin politikacılarını hırpalar, en küçük yanlışlarını gösterir, bunların giriştikleri manevraları gün ışığına çıkarmaktan çekinmezdi. Böylece iğneledikleri de öç almaktan geri kalmaz, Mourlan için çirkin dedikodular yayarlardı. Adamın sosyalist yayınlar sattığı küçücük bir dükkânı vardı Saint-Antoine Mahallesi'nde. Düşmanları burada, açık saçık kitaplar sattığını ileri sürüyorlardı. Olmayacak şey değildi bu da. Özel hayatı pek de güvenilir gibi değildi. *L'Etendard* dergisinin yönetim yeri olan, Roquette Sokağı'ndaki evine sık sık, ne idüğü belirsiz bir sürü kız gelip giderdi. Bunlar o yakınlarda bulunan Lappe Sokağı'ndaki pis konutlarda oturuyorlardı. Mourlan'a pek sevdiği şekerlemelerden getirirlerdi. Bağıra çağıra konuşur, ağız dalaşına girer, arada bir de dövüşürlerdi. O vakit Mourlan, piposunu bir kenara koyup kavgacıları tek tek kollarından yakaladığı gibi merdivene atar, sonra konuşmasını sürdürürdü bıraktığı yerden.

O gün kaygılı görünüyordu. Kaldırıma kadar Jacques'la birlikte yürüdü.

Siyah gömleğinin ceplerini tersine çevirerek, "Metelik yok kasada!" dedi. "Eğer Perşembeye kadar gereken parayı bulamazsam gelecek sayı çekmecede kalacak."

Jacques, "Ama bakıyorum, yine de tirajınız artıyor" dedi

"Abone yağıyor, delikanlı! Ne var ki parasını vermiyorlar... Göndermesem diyorum? Eğer kazançlı bir iş olsa aldırmayacağım para göndermemelerine... Amacım propaganda değil mi?.. Ne yapmalı bilmem ki? Masrafları mı kısmalı? Her şeyi kendim yapıyorum. Kendime yüz frank ayırmıştım. Yalnız bir kez el atmayı göze aldım bu paraya. Kuru ekmekle yaşıyorum, çingeneler gibi. Gırtlağıma

kadar borca gömüldüm... Üstelik on sekiz yıldır böyle sürüp gidiyor bu... Ama daha önemli şeylerden söz edelim. Bütün şu kötü haberler için ne diyorlar İsviçre'de? İhtiyar bir tilkiyim ben, hiçbir şeye şaşmıyorum... Neler gördüm neler... 83'ü hatırlıyorum... Daha ancak yirmi yaşındaydım... Ama her akşam *La Révolte* dergisinin yönetim yerine giderdim... Sen bilmezsin *Révolte*'u, değil mi?.. 83'te İngiltere, Almanya, Avusturya ve Romanya adındaki şu dört güzel kaltağın Fransa'nın yalnızlığından yararlanıp Rusya'ya karşı bir Avrupa savaşı çıkarmak istediklerini de bilmezsin herhalde?.. Ramak kalmıştı kıyametin kopmasına... Değişen bir şey yok!.. Hep aynı oyunlar... O zaman da vatan, ulusal onur diye geveleyip duruyorlardı... Ama altını kazıyınca bunun ne çıkar? Endüstri alanındaki rekabetler, ihracat vergileri, büyük mali çevrelerin dalavereleri... Değişen şey yok, tek bir noktadan başka: Artık Kropotkin'den yoksunuz... 83'te Kropotkin bir şeytan gibi her yere el atmıştı. Büyük silah fabrikalarına veryansın ediyordu. Anzin, Krupp, Armstrong ve bütün bunların kuyruklarına... Avrupa basınını satın almışlardı, planlarını başarıya ulaştırmak için... Ne yaman tokatlar indirmişti bunlara Kropotkin!.. Yeniden okudum yazılarını... Değişen bir şey yok!.. Derginin gelecek sayısında bunlardan üçünü yayımlayacağım. Okursun bunları delikanlı!"

Gözleri parlıyordu bunu söylerken, yüzünde o eski kavga adamı kararlığı okunuyordu. Şu anda gelecek sayıyı çıkarabilmek için üç yüz frank gerekliydi ama, bunun bir santimi yoktu cebinde; bu gerçeği bir an unutmuş görünüyordu.

Jacques bunun üzerinde durmadı.

" *L'Etendard*'ı savaşa karşı mücadele hareketinin genel planı içine almalı" diye düşündü. Cenevre'ye gidince bundan söz ederek Mourlan'a yardım gönderilmesini sağlamaya karar verdi.

Jacques akşam yemeğini yememişti. Borsa istasyonundan Champerret metrosuna binmeden önce bir sandviç yemek üzere *Croissant*'a girdi. *L'Humanité*'nin yazarlarından çoğu şeflerine uyarak Montmartre Sokağı'nın köşesindeki bu küçük lokantaya gelirlerdi.

Jaurès pencerenin önündeki her zamanki yerinde üç ahbabıyla yemek yiyordu. Jacques geçerken selam verircesine bir hareket yaptı. Ama tabağına eğilmiş olan Şef görmemişti bunu: Yüzü asıktı;

boynu sakalına kadar, yuvarlak omuzlarına gömülmüştü. Yanındakilerin konuşmalarını dinleyerek, dalgın dalgın yeşil kuru fasulyeli kuzu budu yemeğini yemekteydi. Her yere taşıdığı tıklım tıklım dosyalarla dolu çantası masanın bir ucunda duruyordu. Çantanın üstünde de gazeteler, broşürler, bir de ciltsiz kitap vardı. Jaurès'in çok okuyan bir insan olduğunu biliyordu Jacques. Bir gün önce Stephany, Marius Moutet'den duyduğu bir fıkrayı anlatmıştı. Moutet, son günlerde Jaurès'le yaptığı bir yolculukta Jaurès'in bir Rusça gramer kitabını okumaya daldığını görünce şaşırmış. Jaurès çok doğal bir şey gibi şöyle demiş: "Evet, Rusça öğrenmek için elimizi çabuk tutmalıyız. Rusya belki çok yakın bir gelecekte Avrupa'da çok önemli bir rol oynayacak!" demiş.

Jacques uzaktan, oturduğu yerden sosyalist lideri seyrediyordu. "Acaba başkalarının dediklerini dinliyor mu?" diye düşündü. Jaurès'in karşısında birkaç kez kendi kendisine sormuştu bunu. Rastlantıyla, konuşmadığı zamanlar, düşüncelerine gömülmüş gibi göründüğü sırada, derin bir iç müziği dinliyor gibi bir hali vardı. Jacques birden, Jaurès'in başını kaldırdığını, göğsünü kabarttığını, peçetesiyle dudaklarını hızla silerek konuşmaya başladığını gördü. Dar alnının altındaki gözleri fırıl fırıl dönüyordu. Sakallarının arasındaki kenarları aşağıya doğru çekik açık ağzı bir megafonun açık ağzını ya da ilkçağ tragedyalarındaki maskelerin kara deliğini andırıyordu. Yanındakilerin hiçbirine hitap etmiyor, yüksek sesle düşünüyor gibiydi. Onda, birisinin görüşlerine karşı çıkmak ile düşünmek birbirine sıkı sıkıya bağlıydı. Düşüncelerin bütün canlılığını tartışmalardan alırdı. Yavaş sesle konuştuğu için sözleri pek anlaşılmıyordu. Gür sesli bir hatip olarak ne kadar yavaş konuşabilirse... Ama Jacques salonun uğultusu arasında bu sesin o kadar kendine özgü olan ahengini seziyordu. Bu uğultu, bu boğuk titreşim bir orkestra çukurunun yankılarını andırmakta ve ahenkli sesinin dalgaları bu yankılara eşlik etmekteydi. Bu bildik ses Jacques'ın zihninde birden birçok anıyı canlandırdı: Mitinglerdeki coşkunlukları, söz düellolarını, heyecanlı nutuklarını, kendinden geçmiş bir kalabalığın alkışlarını... Birden fışkıran düşüncelerinin akışına kendini kaptıran Jaurès önündeki yarısı dolu tabağı itmişti. İleri doğru eğilmişti, saldırıya geçen bir boğayı andırıyordu. Sözlerinin ahengine tempo tutarcasına, yumruğunu hafifçe ama bir şahmerdanın hareketlerindeki düzenle masanın kenarına indiriyordu.

Vakti dar olduğu için telaşlanan Jacques salondan çıkarken, Jaurès elini masaya vurarak hâlâ konuşuyordu.

Jaurès'i görmek cesaretini artırmıştı. Binaeu Caddesi'ndeki parmaklıklı kapının önüne geldiği zaman bile, bu uyarıcı etkiyi hissediyordu kendinde.

Bertrand Kliniği... Tamam burasıydı...

Ortalık iyice kararmıştı. Jacques adımlarını yavaşlatmadan bahçeden geçti, ama binaya bakmaya cesaret edemedi.

İhtiyar kapıcı kadın titrer bir sesle, zavallı hastanın hâlâ yaşadığını ve oğlunun öğleden sonra geldiğini söyledi. Jacques kadından, gidip Daniel'i çağırmasını rica etti. Ama kapıcı kulübesinde yalnız olan yaşlı kadın, bu saatte yerinden ayrılmak istemedi.

"Yukarıdaki hastabakıcı kadın gidip ona haber verir, ikinci kata çıkınız" dedi.

Jacques kısa bir duraksamadan sonra böyle yapmak zorunda kaldı. Birinci kat sahanlığında kimse yoktu: Burası, duvarları beyaz badanalı, hafifçe aydınlatılmış, sessiz bir koridora açılıyordu. İkinci katta da yine böyle sessizlik, yansımalarla dolu ve sonu gelmeyecekmiş gibi, ıssız koridor. Hastabakıcıyı bulmak gerekiyordu. Jacques birkaç dakika bekledikten sonra koridora daldı. Artık iç sıkıntısı yerine büyük bir merak duyuyordu. Bu da onun, tehlikenin üstüne yürümesini sağlıyordu.

Bir pencerenin köşesine sokulmuş oturan bir gölgeyi fark etmemişti. Jacques yaklaşınca geriye dönüp birden ayağa kalktı. Jenny'ydi bu.

Bu karşılaşmayı bekliyor muydu? Jacques hiç şaşırmadan, "İşte yine karşılaştık!" dedi içinden. Sonra hemen, "Bugün de başı açık... Eskisi gibi..." dedi kendi kendine.

Genç kızın ilk jesti, saçlarını dağınık sanarak, elini başına götürmek oldu. Şimdi tamamıyla açılan alnından, karakterinin yumuşaklığı değilse bile, saflığı okunuyordu.

İki saniye kadar ikisi de yürekleri çarparak, kımıldamadan karşı karşıya durdular. Jacques birden, heyecanlı, dikleşen bir sesle, "Özür dilerim... Kapıcı kadın demişti ki..." diyebildi.

Genç kızın yüzünün solukluğu, dudaklarının beyazlığı, burun kanatlarının kısıklığı sarsmıştı onu. Jenny gözlerini hiç ayırmadan,

dik ve anlamsız bir bakışla bakıyordu Jacques'a. Gevşememek, gözlerini ayırmamak iradesi okunuyordu bu bakışlarda.

"Haber almaya..."

Jenny, "Hiç umut yok" anlamında bir el işareti yaptı.

Jacques yarım kalan cümlesini tamamladı:

"Ve Daniel'i görmeye gelmiştim."

Genç kız ağzında bulunan hapı yutmak ister gibi birkaç kez yutkundu, anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı: Sonra telaşla o kattaki salona yürüdü. Jacques ardından birkaç adım gittikten sonra koridorda durdu. Jenny kapıyı açtı. Jacques, onun Daniel'i çağıracağını sanmıştı. Ama genç kız kapının kanadını açık bırakıt; sonra yarıya kadar Jacques'a dönerek gözleri yerde, yüzü gergin, kımıldamadan durdu.

Jacques bir adım kadar yaklaşarak, "Rahatsız etmek... istemezdim..." diye kekeledi.

Genç kız ne bir şey söyledi ne yüzüne baktı. Jacques'ın içeri girmesini sabırsızlıkla bekler gibi bir hali vardı.

Sonra, Jacques eşikten geçer geçmez arkasından kapıyı kapattı.

Mme de Fontanin dip taraftaki kanepede genç bir askerin yanında oturuyordu. Yerde bir miğfer, palaska ve bir kılıç vardı.

"Sen ha!"

Daniel ayağa kalktı. Sevinçle karışık bir hayret okunuyordu yüzünden. Karşısındaki geniş omuzlu, çıkık çeneli gence bakıyordu kımıldamadan. Bu, eski arkadaşı Jacques'a o kadar az benziyordu ki, tanımayacaktı neredeyse. Jacques da bir an kımıldamadan bu uzun boylu, tunç benizli, saçları kısa kesilmiş, mahmuz şakırtısı ve çizme gıcırtısıyla kendisine doğru gelen astsubaya bakıyordu.

Daniel arkadaşının koluna girerek annesine doğru sürükledi.

Mme de Fontanin ne hayret etti ne rahatsızlık belirtisi gösterdi, yorgun gözleriyle bakarak sanki dün onu görmüş gibi, "Hoş geldin Jacques" dedi.

Daniel babasından kendisine geçen o biraz laubali nezaketle Mme de Fontanin'e doğru eğilerek, "Özür dilerim anne... Jacques'la azıcık aşağıya ineceğim... İzin verir misin?" dedi.

Jacques ürperdi. Daniel'i olduğu gibi, sesiyle, ağzının yol kenarını hafifçe çarpıtan, biraz zoraki gülümseyişle, o cana yakın saygılı görünüşüyle, o her zamanki gibi heceleri ayırarak, "An... ne..." deyişiyle karşısında buluyordu şimdi.

Mme de Fontanin iki genci şefkatle süzdü, hafifçe başını eğerek, "Elbette yavrum... Git... Bir şeye ihtiyacım yok benim..." dedi.

Daniel elini Jacques'ın omuzundan ayırmadan, "Bahçeye çıkalım" dedi.

Eskiden olduğu gibi boyları arasındaki farkın kolaylaştırdığı bu eski alışkanlığını, hiç kendisini zorlamadan tekrarlamıştı. Çünkü Jacques'tan her zaman daha uzun boyluydu. Beyaz yakalı, koyu renkli dar ceketinin içinde sıkılan gövdesi, deri yamalarla büsbütün ağırlaşmış kırmızı külot pantolonun içinde kaybolan bacaklarının hantallığıyla karşıtlık meydana getiriyordu. Çivili ökçeleri, koridorun taşları üstünde kayıyordu. Bu asker ayağının çıkardığı gürültü, çoktan uykuya dalmış olan hastanenin sessizliğini bozmuştu. Daniel bunun farkına vardığı için hiç konuşmuyor, sıkılarak arkadaşına yaslanıyordu.

Jacques, "Ya Jenny nerede?" diye sordu kendi kendine. Yeniden, bir korkunun verdiği iç daralmasına benzer sıkışmayı duydu göğsünün içinde. Ensesi dimdik, gözü yerde, yürüyordu. Merdivene geldikleri zaman elinde olmadan ıssız koridora bir göz attı. Kızgınlıkla karışık bir hayal kırıklığının acısı çöktü yüreğine.

Daniel ilk basamakta durdu.

"Demek Paris'teydin?"

Sesindeki sevinç titreşimi, yüzündeki kederli ifadeyi büsbütün belirginleştirmişti.

Jacques, "Jenny benden söz etmemiş ona" diye düşündü. Birden telaşla, "Gitmem gerekiyor... Biraz sonra trene bineceğim." Daniel birden çok üzülmüştü. Jacques bunun üzerine hemen, "Seni görmek için gidişimi erteledim... Ama yarın Cenevre'de olmalıyım" diye ekledi.

Daniel düşüncelerini okumak istercesine, çekinerek ve dalgın bakışlarla Jacques'ın yüzüne bakıyordu. Cenevre'ye gidecekmiş?.. Jacques'ın hayatı bir esrar perdesine bürünmüştü onun için. Bu da Daniel'i ürkütmüştü. Başka bir şey sormaya cesaret edemiyordu. Arkadaşının suskunluğu çekinme veriyordu ona. Diretmeden, elini çekti, tırabzanı tutarak inmeye başladı... Birden, az önce duyduğu sevinç uçup gitmişti. O kadar konuşup anlaşmak istediği halde, ne diye Jacques böyle ummadığı bir zamanda geldikten sonra hemen gidecekti; ondan bu kadar çabuk ayrılacaksa neden gelmişti sanki?

Bahçeyi yeni sulamışlardı; kimsecikler yoktu. Ağaçlar arasına saklanmış elektrik lambaları şurayı burayı aydınlatıyordu.

Daniel, "Sigara içiyor musun?" diye sordu.

Cebinden bir sigara çıkarmıştı, sigarayı hırsla yaktı. Kibritin alevi bir an yüzünü aydınlattı. Daniel'deki başlıca değişiklik, Voges'ların açık havasında, eskiden siyah saçları, kara gözleri ve ince bıyıklarıyla karşıtlık meydana getiren benzinin solukluğundan iz kalmamış olmasıydı.

Yan yana, dönemeçli bir bahçe yoluna saptılar. Yolun sonunda beyaza boyalı tahta koltuklar sıralanmıştı.

Daniel, "Şuraya oturalım mı?" diye sordu. Sonra arkadaşının cevabını beklemeden koltuklardan birine çöktü. "Bitkin bir haldeyim... Ne berbat bir yolculuk yaptım, bilsen..." dedi. Bu yolculuğu birkaç saniye kadar gözünün önüne getirdi. Balık istifi, fırın gibi sıcak vagonun bir köşesinde, sigara üstüne sigara içerek, her an değişen manzaraya gözleri dalmış, kafasında üç dört varsayımı evirip çevirerek Paris'e gelişini... Oysa o sırada burada neler olmuştu neler... Yeniden, "Berbat..." diye mırıldandı. Sonra sigarasını, babasının yattığı odanın penceresine doğru uzatarak, "Bunun bir gün böyle olacağı belliydi..." dedi.

Tarhlardaki ıslak funda toprağından sağlıklı bir koku yayılıyordu gecenin durgun havasına; ayrıca, bir soluğu andıran hafif bir esinti, bir ilaç şurubu kokusunu andıran tatlımsı bir koku getiriyordu uzaklardan. Hastaneden gelmiyordu bu koku... Sık fundalıklar arasında kaybolmuş küçük bir Japon sumak ağacından geliyordu.

Arkadaşının üniforması karşısında savaş tehlikesi büsbütün zihnini kurcaladığı için Jacques, "Kolayca izin alabildin mi?" diye sordu.

"Çok kolay. Neden sordun?" Jacques'ın sustuğunu görerek güvenle, "Dört gün verdiler; uzatılabilir ama gerekmeyecek bu... Ağabeyin, buraya geldiği zaman, açıkça hiçbir umut kalmadığını söylemişti bana."

Sustu, sonra birden yine konuşmaya başladı.

"Böyle daha iyi" dedi. Yeniden elini binaya doğru uzatıp, "Korkunç bir şey. Ama işler bu noktaya gelince yaşamasını dileyemeyiz. Ölümün bir şeyi onarmayacağını biliyorum" diye devam etti sert bir sesle. "Ne olursa olsun bir olayı gelişmeden durdurmuş oldu... Yoksa korkunç sonuçları olacaktı bunun... Annem için... Kendisi

için... Bizim için..." Yüzünü hafifçe Jacques'a çevirdi. Hıçkırığa benzeyen, kuru ve kızgın bir sesle, "Babam tutuklanmak üzereydi" dedi. Gözlerini kapayıp başını hafifçe arkaya attı. Yaprakların arasından bir ampulün ışığı bir an güzel alnını aydınlattı. Orta çizgisinin yanında iki derin girinti yapan saçları çerçeveliyordu bu alnı.

Jacques bir şeyler söylemek istiyordu ama yalnız yaşayışı, arkadaşlarının sadece siyasal alanda oluşu, onda başkalarına açılma alışkanlığını yok etmişti. Daniel'e doğru eliyle bir hareket yaptı ve kolunu tuttu. Avucunda asker ceketinin sert kumaşını hissetti. Her hareketinde Daniel'den yayılan acayip bir koku, sıcak ve yağlanmış meşin, tütün ve at kokusu bahçenin güzel kokularına karışıyordu.

Jacques arkadaşını dört yıldır görmemişti. M. Thibault'nun ölümünden sonra mektuplaştıkları, Daniel kendisini tekrar tekrar çağırdığı halde bir türlü Lunéville'e gitmeye karar verememişti. Yüz yüze gelmekten korkuyordu. Dostluğunun bu yeni döneminde en uygun şey, ona zaman zaman dostça bir hava içinde mektuplar yazmaktı. Çok köklü olan bu dostluk taptaze yaşıyordu içinde: Daniel, Antoine'dan sonra bağlı olduğu biricik insandı. Ama bu sevgi artık geçmişten bir parçaydı: Jacques isteyerek kopardığı geçmişe ve onun yeniden canlanmasına katlanamıyordu.

"Lunéville'de savaştan söz edilmiyor mu?" diye sordu sessizliğe son vermek için.

Daniel pek şaşmış görünmüyordu bu soruya:

"Elbette ediliyor! Subaylar her gün savaştan söz edip duruyorlar... Bu adamların varlık nedeni bu... Özellikle Doğu'dakilerin!.. Gülümseyerek, "Şafak 73!.. Hatta 72. Yarın 71. Sonrası benim için bir! Eylül sonunda teskeremi alacağım."

Bu sırada yeni bir ışık yansıması geçti yüzünden. Hayır, Daniel çok değişmiş değildi. Bu çok düzgün, uzunca yüzündeki (özellikle yorgun ya da o akşamki gibi kederli olduğu zamanlar) çizgilerin düzgünlüğü ona ciddi bir anlam veriyordu; gülümseyişi eskisi gibi tatlıydı; uzaklardan gelir gibi, üst dudağı hafifçe yukarıya kaldıran, bembeyaz dişlerini ortaya çıkaran gülümseyişi... Hem çekingen hem pervasız bir gülüş... Jacques eskiden, çocukken, arkadaşının dudaklarındaki bu gülümseyişi severdi, gözünü ayıramazdı... Şimdi de ona bakarken benliğini tatlı bir sıcaklığın sardığını duyuyordu.

"Bu kışla hayatı ne kadar canını sıkıyordur!" dedi

"Yo... Pek değil..."

Sessizliği sona erdirmek için ortaya attıkları zavallı cümlelerin sessizliğe gömülmesi, kayıkçıların, havada yakalamadan önce bir kayıktan ötekine on kez attıkları halatın on kez denize düşmesine benziyordu...

Uzun bir süre sustuktan sonra Daniel, "Pek çok değil..." diye tekrarladı. "Başlangıçta evet: Gübrelik angaryası, helâ angaryası, tükürük hokkalarını dökme angaryası... Şimdi astsubayım, işler yolunda... İyi arkadaşlar bile edindim orada: Atlar, arkadaşlar... Ne olursa olsun bu deneyimden memnunum..."

Jacques arkadaşının yüzüne öylesine dik dik, öylesine küçümseyen bir bakışla bakıyordu ki, Daniel az kalsın öfkeye kaptıracaktı kendisini. Jacques'ın kasılışında, susuşunda, hele sorularında öyle bir tepeden bakış hali vardı ki Daniel kırıldığını hissetti. Ama sevgisi yine de bu duyguyu yendi. Arkadaşını kendisinden ayıran şey bu yüzeysel anlaşmazlık olamazdı; bu, uzun süredir birbirlerinden ayrı olmalarından ileri geliyordu. Bu durum daha çok Jacques hakkında bir şey bilmemesinden, beraber kaçtığı arkadaşını eskiden de anlamamış olmasından ileri geliyordu... Onun güvenini yeniden kazanmak... Birden eğildi ve değişik, inandırıcı bir sesle, gerçekten içinde birikmiş olan bütün sevgisini yansıtan bir sesle, "Jacques..." dedi.

Şüphesiz, bir cevap, içten gelen bir yakınlık, yürekten gelen bir sözcük, cesaret verici bir hareket bekliyordu ondan... Fakat Jacques adeta içgüdüsüyle, uzaklaşmak istiyormuş gibi gövdesini geri çekti.

Daniel her şeyi göze alarak:

"E anlat bakalım, artık! Ne oldu kuzum dört yıl önce?"

"Çok iyi biliyorsun sen bunu..."

"Hayır! Anlamış değilim hiçbir zaman. Neden Fransa'dan ayrıldın? Nasıl oldu da haber vermedin bana? Kimseye söylememi isteyebilirdin... Yıllardır nasıl habersiz bırakabildin beni?"

Jacques başını omuzlarının arasına gömmüştü. Kafa tutarcasına Daniel'e bakıyordu. Bezgince bir el hareketi yaptı, "Bütün bunların tekrar üstünden geçmeye ne gerek var ki..." dedi.

Daniel arkadaşının bileğini tuttu:

"Jacques!"

"Hayır, söyleyecek bir şey yok."

"Ne? Gerçekten *hayır* mı? Seni bu yola, böyle bir şey yapmaya sevk eden şeyleri öğrenemeyecek miyim sahiden hiçbir zaman?"

Jacques kolunu kurtarıp, "Of!.. Bırak..." dedi.

Daniel susmuştu, ağır ağır ayağa kalktı.

Jacques, "Daha ileride... Daha ileride..." diye derin bir uyuşukluk içindeymiş gibi homurdandı. Ama birden sesi canlandı: "*Böyle bir şey!* Kim bilir, belki de bir suç işlediğim söylenecek!.." Sonra bir solukta, "Hem sonra, açıklama yapmam bu kadar gerekli mi? Sana gerçekten anlaşılmaz bir şey gibi mi geliyor bir adamın, günün birinde, her şeyle bağlarını koparmayı istemesi? Kendisinden başka suç ortağı olmadan başını alıp gitmesi? Anlamıyor musun sen bunu? Sonsuza dek gem vurulmaya, yaralanmaya katlanamamasmı? Hayatta bir kerecik kendi benliğine sahip olma cesaretini göstermiş olmasını!.. O vakte kadar en hor görülen, en anlaşılmayan yanını keşfetmek üzere, benliğinin derinlerine dalıp, 'İşte, asıl benliğim!' diyebilme cesaretini! Bütün öteki insanlara, 'Sizden vazgeçiyorum!..' diyebilme cesaretini... Yani, sahiden anlayamıyor musun sen bunları?"

Daniel, "Evet, evet... Anlıyorum..." diye mırıldandı.

Önce bu sesi, o eski Jacques'ın o tok, kederli, coşkun sesini derin bir hazla dinlemişti. Ama az sonra bu sert çıkışının altında yapmacıklı bir şeyler bulunduğunu kavramıştı: Bu patlama her şeyden önce bir kaçamaktı... Jacques'ın ikisini de sıkıntıdan kurtaracak, açık yüreklice bir açıklamaya yanaşmayacağını artık anlamıştı. Bir şey öğrenmekten vazgeçmeliydi. Bunu gayet açık seçik sezdiği için derin bir sızı duydu yüreğinde. Ama o akşam kederlenecek o kadar çok şey vardı ki...

Birkaç dakika boyunca hiçbir hareket yapmadan, tek sözcük söylemeden, dahası birbirlerine bakmadan karşı karşıya durdular. Sonra, Daniel ayrık duran bacaklarını bitiştirdi, elini alnında gezdirdi ve "Artık yukarıya dönmem gerekiyor" diye mırıldandı. Sesinde o eski ahenk yoktu.

Jacques da hemen yerinden kalkıp, "Evet" dedi. "Benim de gitmem gerek."

Daniel de ayağa kalkmıştı:

"Geldiğin için teşekkür ederim."

"Seni bu kadar alıkoyduğum için özür dilediğimi söyle annene..."

İkisi de ötekinin ilk adımı atmasını bekliyordu.

"Trenin saat kaçta?"

"23:50'de..."

"Ekspresle mi gidiyorsun?"

"Evet."

"Araba bulabilecek misin?"

"Gerekmez... Şuradan geçen tramvaya..."

Sustular, birbirlerine söylediklerinden utanmış gibiydiler.

Daniel bahçe yoluna saparak, "Kapıya kadar götüreyim seni" dedi.

Bahçenin sonuna kadar hiç konuşmadan yürüdüler.

Caddeye çıktıkları sırada, bahçe kapısının önünde bir araba durdu. Başı açık bir genç kadın ile yaşlı bir adam arabadan indi. Yüzleri alt üst olmuştu. Hızlı hızlı iki arkadaşın önünden geçtiler. Jacques'la Daniel kadınla erkeği bir süre arkalarından süzdü. Meraktan çok, bir şey yapmış olmak için.

Jacques ayrılışını çabuklaştırmak için elini uzattı; Daniel sessizce sıktı bu eli. Bir an bakıştılar. Daniel'in yüzünde bir gülümseme belirdi. Jacques da kendisini zorlayarak hafifçe gülümsedi. Sonra parmaklıklı kapıdan hızla çıkıp aydınlık, geniş kaldırımdan geçti. Ama yoluna devam etmeden önce arkasını döndü: Daniel olduğu yerde kalakalmıştı. Jacques arkadaşının elini kaldırdığını, sonra arkasını döndüğünü ve ağaçların karanlığı arasında gözden kaybolduğunu gördü.

Uzakta, yapraklar arasından binanın aydınlık pencereleri görünüyordu... Jenny...

Jacques tramvayı beklemeden Paris sokaklarında hızla yürümeye koyuldu, trenine yetişmek, Cenevre'ye dönmek için... Koşarcasına, canını kurtarmak istercesine.

XXV

Lake paravanlı büyük salonda Mme de Battaincourt oturmuş, esniyordu (Antoine, Léon'un kim olursa olsun, küçük çalışma odasına almasını yasaklamıştı).

Pencereler açıktı. Akşam olmak üzereydi, hiçbir esinti yok. Anne hafif akşam mantosunu koltuğun arkalığına atmak için omuzlarını sarstı.

"Bekletiyor bizi, Fellow'cuğum" dedi yavaşça.

Tembelce halının üstüne serilip yatan pekinuanın kulakları hafifçe ürperdi. Anne bu sarışın ipek yumağını 1900 Fuarı'ndan satın almıştı. Nereye gitse peşinden sürüklüyordu bu çürük dişli, huysuz ve güzel yaratığı.

Birden Fellow başını kaldırdı, Anne da doğruldu. İkisi de hızlı hızlı yürüyen Antoine'ı ayak sesinden, kapıları sertçe açıp kapayışından tanımıştı.

Gerçekten de oydu. Mesleki bir kaygı vardı yüzünde.

Antoine'ın, Anne'ın saçlarından ensesine kaydırdığı öpücüğü genç kadını ürpertti. Kollarını kaldırarak, parmaklarını yavaş yavaş Antoine'ın güzel dört köşe alnında, kaşlarının iradeli çıkıntılarında, şakaklarında, yanaklarında gezdirdi. Sonra bir an çenesini, hem sevdiği hem korktuğu o Thibault'ların kuvvetli çenesini avucunun içinde tuttu. Sonra başını kaldırdı, ayağa kalktı, gülümsedi:

"Baksanıza bana Tony! Yo öyle değil: Gözleriniz bana çevrili ama başka yere bakıyorsunuz... Şu büyük adam yüzü takınmanıza öyle içerliyorum ki!"

Antoine genç kadının arkasında durup omuzlarını okşuyordu. Ellerini çekmeden azıcık uzaklaştı ve Anne'ı seyre koyuldu, yukarıdan aşağıya alıcı gözüyle süzerek. Onu Anne'a böylesine kuvvetle bağlayan şey hâlâ güzel olması değil, aşk için yaratılmış bir kadın oluşunun çarpıcılığıydı.

Anne sevinç ve hayat dolu gözlerini Antoine'ın üstünden ayırmadan kendini onun okşayışlarına bırakmıştı.

Delikanlı, Anne'ı hafifçe iterek arkasındaki koltuğa oturmaya zorladı. Sonra, "Gidip çabucak üstümü değişeyim, sonra sizinim" dedi yavaşça.

O sıralarda, akşamları smokin giymeye öylesine alışmıştı ki, duş yapması, tıraş olması, kolalı gömleğini sırtına geçirmesi, beyaz yeleğini, önceden hazırlanmış giysilerini giymesi beş dakikadan çok zaman almazdı hiç. Léon giysilerini sakar bir ayin rahibi gibi önüne bakarak birer birer ona verirdi.

"Hasır şapka ve otomobil eldiveni" dedi yavaşça.

Odadan çıkmadan önce, aynaya şöyle bir göz atarak tepeden tırnağa süzdü kendini; gömleğinin kol ağızlarını çekti. Kısa bir süredir, hafif çamaşırların, boynuna tam gelen bir yakalığın, iyi bir

terzi elinden çıkmış giysinin verdiği rahatlığı ve keyfi arar olmuştu. Günlük uğraştan sonra aylaklık etmeyi, har vurup harman savurmayı haklı, dahası sağlıklı buluyordu. Bu yorgunluk gidermenin tadını Anne'la paylaşacağı için de mutluydu. – Kaldı ki, fırsat düştü mü bencilce, tek başına yararlanırdı bundan.

Genç kadın, "Beni akşam yemeğine nereye götüreceksiniz Tony?" diye sordu. Antoine mantosunu giymesine yardım ederken çıplak boynuna bir öpücük konduruverip:

"Paris'te bir yere değil. Hava o kadar sıcak ki... Marly'de Prat'a mı gitsek? Ya da *le Coq*'a? Daha keyifli olur."

"Orası uzak..."

"Ne önemi var? Hem, Versailles'dan sonra yol düzeltildi."

Anne bıkkın bir insanın sesi ve tatlı, biraz da yorgun bakışıyla birbiri ardından şöyle diyordu: "Şöyle mi yapsak?" "Oraya gitsek mi?" Sonra saflıkla en olmayacak biçimde, bulundukları yerden kaçıp gitmeyi öneriyor, bunu yaparken de ne uzaklığı ne vakti ne yorgunluğu ne Antoine'ın hoşlanıp hoşlanmayacağını ne de böyle aklına eseni yaptırtmanın kaça mal olacağını düşünüyordu.

"Peki öyleyse, doğru *le Coq*'a" dedi Antoine neşeyle. "Haydi Fellow!" Eğildi, köpeği koltuğunun altına aldı, kapıyı açıp Anne'a yol vermek için kenara çekildi.

Genç kadın durdu. Mantosunun gece mavisi, giysisinin krem rengi, paravanın siyah lekesi göz kamaştırıcı bir çarpıcılık veriyordu esmer tenine. Dönüp Antoine'ı pervasızca süzdü. "Tony'ciğim..." diye mırıldandı. Öyle hafif sesle ki onun duyması için söylememişti sanki bunu.

"Gidelim" dedi Antoine.

"Gidelim" dedi genç kadın içini çekerek. Paris'ten kırk beş kilometre ötedeki bu lokantaya gitme hevesine kapılan kendisi değilmiş de bir despotun bir isteğine daha boyun eğiyormuş gibi.

"Yürürken sen" dedi Antoine, Anne'ın kulağına fısıldayarak, "denize açılan hafif bir yelkenliyi andırıyorsun."

Araba güçlüydü, sürmesi zevkliydi ama, Antoine artık hiç zevk almıyordu kullanmaktan. Ama Anne'ın şoförsüz, yalnız onunla yolculuk etmeye bayıldığını biliyordu.

Güneş batmıştı. Sıcak bir akşam. Ormandan geçerken Antoine, ulu ağaçların altından, küçük tenha yollara saptı. Açık pencerelerden otomobile, ağaç döküntüleri kokusuyla yüklü ılık hava doluyordu.

Anne durmadan konuşuyordu. Berck'e yaptığı son yolculuğunu anlatırken kocasından söz etti, her zaman yapmazdı bunu.

"Düşünebiliyor musun, gitmemi istemiyordu. Yalvardı, tehdit etti. Öyle çekilmezdi ki! Yine de beni gara götürdü. Hep o dertli hali üstündeydi. Trenin hareketi sırasında bana, 'Hiç değişmeyecek misiniz siz?' diyecek kadar güç buldu kendinde. Bunun üzerine vagonun penceresinden bir 'Hayır!' çektim. Korkunç şeyler anlatan bir 'Hayır!' Doğrusu da bu, değişecek değilim, tiksiniyorum ondan, ne yaparsın!"

Antoine gülümsüyordu. Onu böyle öfkeli görmek canını sıkmıyordu. Kimi zaman şöyle derdi genç kadına: "Heyheylerin tuttuğu zaman pek hoşlanıyorum senden!" Daniel'le, Jacques'ın arkadaşı olan Simon de Battaincourt'u anımsadı; saman sarısı saçları, oğlak burnunu andıran burnu, yumuşak başlı, üzüntülü haliyle gözünün önüne geldi. Yani oldukça sevimsiz biri.

"Bir de gerçekten tutulmuştum bu budalaya" diye sözünü sürdürdü Anne. "Belki de işte bundan ötürü..."

"Neden ötürü?.."

"Neden olacak, budalalığından... Ömründe o kadar az macera geçirmiş ki... Bu da beni ferahlatıyordu, değişiklik oluyordu benim için... Yaşamıma yeniden başlamak için bir fırsat gibi bir şeydi bu. Ne aptallık!"

Kaç kez kendinden, geçmişinden söz etmeye karar vermiş olduğunu anımsadı. Bu fırsatı bir daha ele geçiremezdi. Rahatça yerleşti. Başını Antoine'ın omuzuna yasladı; gözünü yola dikmiş, kendini anılarına bırakmıştı:

"Zaman zaman ona Touraine'de avda rastlıyordum. Bana baktığını çok iyi fark ederdim. Ama bir şey söylemezdi. Bir akşam dönüşte, ormanda karşılaştık. Yayaydı, neden bilmem. Yalnızdım. Otomobili durdurdum, ona Tours'a götürmeyi önerdim. Kıpkırmızı kesildi. Bindi. Hiç konuşmuyordu. Gece bastırmış, ortalık kararmıştı. Sonra birden giriş yerine gelmeden..."

Antoine dalgın dalgın dinliyordu... Dikkati, motorun ritmine ayarlanmış, yola çevrilmişti.

Anne... Kendisinden sonra da başkalarını sevecekti... Yazgısının yoluna gidiyordu o. İlişkilerinin pek uzun süreceğini ummuyordu. "Tuhaf şey" diye düşündü. "Hep böyle kanı kaynayan, başına buyruk kadınlardan hoşlandım." Metresleriyle geçirmekle yetindiği

bu âşıkdaşlığın, tam anlamıyla bir aşk sayılıp sayılamayacağını aklından geçirmişti kimi zaman. Oldukça kısır bir şeydi belki. Geçenlerde bir gün Studler ona, "Sen etinin isteklerini, aşkla karıştırıyorsun" demişti. Tam olsun olmasın, kendisine özgüydü bu biçim aşk ve o bundan hoşlanıyordu. Onun çalışan erkek olarak gücünü de hiç etkilemiyordu ve bu gücü hiç pazarlıksız kendini adadığı işe vermesini sağlıyordu. Studler'le yaptığı son konuşması aklına geldi. Peygamber, tanıdığı Péguy adında bir genç yazarın şu sözünü aktarmıştı Antoine'a: *"Sevmek, sevilen kişiye haksız olduğu halde, hak vermektir."* Bu düşünce çok sarsmıştı Antoine'ı. Bu yiyip bitiren, çılgınca, insanı sersemleştiren biçimdeki aşk ona her zaman şaşkınlık, korku, dahası bir çeşit tiksinti vermişti.

Otomobil köprüye girdi, Seine'in üstünden geçip keyifli keyifli Suresnes tepesine tırmanmaya koyuldu.

Anne birden kolunu uzatarak, "Şurada kızartma şeyler yenen küçük meyhanemsi bir yer var" dedi.

(Bir süre önce Delorme onu hep buraya getirirdi. Eski bir tıp öğrencisiydi Delorme. Sonradan Boulogne'da eczacılık etmeye başladı. O kışa kadar, Anne uyuşturucudan kendini kurtarıncaya kadar, bu umulmadık metresin gösterdiği yakınlıkları karşılığını morfinle ödüyordu.)

Antoine'ın bir şey sormasından ürkerek zoraki bir gülüşle:

"Meyhaneci kadın yolumuzu değiştirmemize değer! Saçları bigudili, çoraplarını küçük topuklarının üstüne kıvırmış şişko bir kadın... Böyle çorabını kıvırarak giymektense yalınayak yürümeyi yeğlerim ben! Sen de öyle değil mi?"

"Bir Pazar gideriz" diye önerdi Antoine.

"Yo, Pazar olmaz. Biliyorsun ki nefret ederim Pazar günlerinden ben. Dinleniyorum diye sokakları dolduran şu insanlardan!"

"Bereket versin herkes yedi günün altısında işinde gücünde" diye alay etti Antoine.

Anne kendisine taş attığını anlamayarak güldü:

"Bigudili!... Öyle seviyorum ki bu sözcüğü. Ağızdan bir kastanyet sesi çıkartıyor. Başka bir köpek alırsam bigudi koyacağım adını. Ama bir köpek almayacağım hiç..." diye ekledi sözüne ciddilikle. "Fellow yaşlanınca, zehirleyeceğim onu, yerine başka bir köpek almayacağım."

Delikanlı başını çevirmeden gülümsedi.

"Fellow'u zehirlemeye cesaret edebilecek misiniz?"

"Evet" dedi kesin bir sesle. "Ama çok yaşlanıp kötürüm olunca."

Antoine genç kadına şöyle bir göz attı. Goupillot öldüğü zaman ne korkunç gürültüler koptuğunu anımsamıştı. Zaman zaman düşünürdü bunu. Çoğu kez gülmek için. Kimi zaman Anne ürkütüyordu Antoine'ı. "Her şey beklenir bu kadından" diye düşünüyordu. "Her şey... Hatta *çok yaşlanıp kötürüm olmuş* bir kocayı bile zehirleyebilir..."

"Peki, neyle zehirleyeceksiniz, Strikninle mi? Siyanürle mi?"

"Hayır, bir barbitürikle. En iyisi Didial. Ama B listesine alındı, bir reçete bulmak gerek... Bu durumda Dial'le yetineceğiz! Öyle değil mi Fellow?"

Antoine biraz zoraki güldü:

"O kadar kolay değil bu... dozunu ayarlamak!.. Bir iki gram çok ya da az, her şey bozulur."

"Bir iki gram mı? Üç kilo gelmeyen bir köpek için öyle mi? Bu konuda bir şey bildiğiniz yok doktor!.." Kısa bir hesap yaptıktan sonra istifini bozmadan:

"Hayır, Fellow için yirmi beş santigram Dial, bilemediniz yirmi sekiz, hakkından gelir."

Sustu. Antoine da bir şey söylemiyordu. Aynı şeyleri mi düşünüyorlardı?

Hayır, çünkü Anne şöyle mırıldanmıştı:

"Fellow'un yerine hiçbir zaman başka bir köpek almayacağım... Hiçbir zaman! Şaştın mı buna?" Yeniden Antoine'a yaslandı. "Demek istiyorum ki ben sadık kalabilirim Tony, biliyor musun, çok sadık..."

Araba bir virajı dönüp bir tren geçidini geçmek üzere yavaşladı.

Anne gözü yolda, dalgın dalgın gülümsedi:

"Aslında Tony, ben tek bir aşk için, büyük bir aşk için yaratılmış kadınım. Böyle bir yaşam sürdürüyorsam benim suçum değil... Yine de..." Sonra daha kuvvetli bir sesle, "Şunu söyleyebilirim ki alçalmadım hiç (içtenlikle söylüyordu bunu: Delorme'u unutmuştu). Hiçbir şeyden pişmanlık duymuyorum" dedi.

Bir an sustu; şakağı Antoine'ın omuzuna dayalı, gittikçe karanlığa gömülen ağaçların altındaki bitkilere, otomobilin yardığı sinekcik bulutlarına bakıyordu.

"Tuhaf şey" diye yeniden söze başladı. "Ne kadar mutlu olursam

ben o kadar iyi oluyorum. Öyle günlerim olur ki bir şeylere, birine bağlı olmaya can atarım!"

Antoine genç kadının sesindeki özlem dolu titreşimden irkildi. Onun bunu içtenlikle söylediğini biliyordu. On beş yıllık hesapların ve manevraların hedefi olan lüksü ve yüksek sosyetedeki yeri ona ne huzur ne mutluluk sağlamıştı.

Genç kadın içini çekti:

"Önümüzdeki kış, biliyor musun, yeni bir yaşama başlamaya karar verdim. Daha ciddi bir yaşama. Daha yararlı bir yaşama. Bana yardım etmelisin Tony, söz veriyor musun buna?"

Konuşmalarında bu tasarı sık sık yer alırdı. Hem sonra Antoine, yaşamına yeni bir yön verecek güçte olmadığını düşünmüyordu onun. Kusurlarının yanı sıra büyük yetenekleri olduğunu biliyordu. Oldukça canlı bir pratik zekâsı vardı, sonra tuttuğunu koparan bir insandı. Ama başarması ve diretmesi için yanında ona yol gösteren, kusurlarının zarar vermesine engel olan birinin, kendisi gibi birinin bulunması gerekirdi. O kış, onu morfinden vazgeçirmeyi kafasına koymuştu. Böylece, genç kadının üstünde ne kadar etkisinin olduğunu öğrenebildi. Onu, sekiz hafta boyunca, Saint Germain'deki bir klinikte acı veren bir zehirden arıtılma tedavisine katlanmaya razı etmişti. Bundan tükenmiş olarak çıkmıştı Anne, ama temelli iyi olmuştu. O vakitten beri artık iğne yapmıyordu kendine. Hiç şüphe yok, genç kadının kullanılmamış gücünü olumlu uğraşlara yöneltebilirdi, eğer bu zahmete girseydi. Tek bir işaretiyle Anne'ın bütün geleceği değişebilirdi... Ne var ki bu işareti vermemeye kesin kararlıydı Antoine. Böyle bir kurtarma işleminin ona, vaktini alacak yeni yükümlülükler getireceğini çok iyi kavrıyordu. Hele başkalarına iyilik etmek için yapılan işler. Oysa o, kendi yaşamını yönetmek, özgürlüğünü kurtarmak zorundaydı. Bu konuda hiç ödün veremezdi. Ne var ki ne zaman bunu düşünse, boğulan birinin suyun yüzünden kendisine uzanan elini görmemek için başını başka yana çeviriyormuş gibi, duygulanır, hüzün duyardı.

O akşam *le Coq d'Argent* bomboş gibiydi, olağanüstü bir şeydi bu.

Otomobil durunca, şef garson, garsonlar ve kilerciler bu geç gelen müşterileri karşılamak için koştular ve yerlere kadar eğilerek, ağaç kümeleri arasında yol gösterdiler onlara. Yeşillikler

arasına gizlenmiş küçük bir yaylı sazlar orkestrası, yavaştan çalmaya başlamıştı. Her şey önceden hazırlanmış bir düzene uygun gibi görünüyordu. Antoine da Anne'ın arkasından yürürken, iyice benimsediği başarılı bir rolde sahneye çıkan bir aktörün kendine güvenen doğal rahatlığı içindeydi.

Masalar, birinden öteki görünmeyecek biçimde fundalarla, çiçekliklerle ayrılmıştı. Anne masaları gözden geçirdikten sonra bir yer seçebildi; ilk işi köpeğini lokanta yöneticisinin, kibarca çakılların üstüne koyduğu pembe bir yastığın üstüne yerleştirmek oldu. (Pembe bir kreton yastıktı bu. *le Coq*'ta her şey pembeydi: Küçük küçük begonya tarhlarından masa örtülerine, dallara asılan fenerlere kadar.)

Anne ayakta listeyi dikkatle gözden geçiriyordu. Kendini oburmuş gibi göstermek hoşuna gidiyordu. Şef garson, yanında garsonlar, elinde kalem, sipariş defterinin üstünde dikkat kesilmiş, sessizce bekliyordu. Antoine genç kadının oturmasını bekledi. Anne ona doğru döndü, eldivensiz eliyle listeden birkaç yemeği gösterdi. Anne, genç adamın bazı ayrıcalıklarını kıskançlıkla elinde tutmak istediğini düşünüyordu ki bu yanlış değildi. Bunun için genç kadının doğrudan doğruya garsonlara hitap etmesinden hoşlanmazdı.

Antoine böyle durumlarda olduğu gibi, siparişi, hem metin hem babacanca bir sesle iletti. Şef garson ısmarlanan şeyleri beğendiğini göstererek ve saygılı bir tutumla not ediyor, Antoine da adamı izliyordu. Personelin yağcılık derecesinde saygılı davranması hoşuna gidiyordu. Bu, kendisine öylesine doğal görünüyordu ki sevildiğine bile toyca inanıyordu.

Boşalan tabakların konduğu masanın üstüne birdenbire kara kuru bir şey atlayınca Anne elini ona uzatarak, "Ah ne güzel şeysin sen pisi!" diye bağırdı. Garsonlar fena halde bozulmuş, ellerindeki peçetelerle bu altı haftalık kapkara kedi yavrusunu kovalamaya çalışıyordu. Bir deri bir kemik, sıskacık, şiş karınlı yavrunun kocaman kafasına gömülü acayip yeşil gözleri vardı.

Anne küçük kediyi ellerinin arasına aldı, gülerek yanağına götürdü.

Antoine gülümsedi, azıcık canı sıkılmıştı. "Bırakın şu pire yuvasını Anne" dedi. "Tırmalar sizi."

"Yo, sen pire yuvası değilsin... Hayır, canımın içi pisi." Anne böyle söyleyerek kirli paslı hayvancığı göğsüne bastırıyor, çenesinin

ucuyla başını okşuyordu. "Şu karnına bakın... XV. Louis stili bir komodini andırıyor! Ya şu kocaman kafası! Baş veren bir soğana benziyor... Siz, fark ettiniz mi hiç baş veren soğanların ne garip bir görünüşü olduğunu?"

Antoine gülmeye başladı; azıcık zoraki bir gülüştü bu. Çok seyrek gülerdi böyle; kendisi de kulak verdi hayretle bu gülüşün sesine. Sonra birden gülüşteki sesin tuhaflığını fark etti. "Bak hele, tıpkı babam gibi güldüm" dedi içinden biraz yüreği daralarak. Antoine, M. Thibault'nun sağlığında gülüşüne dikkat etmemişti; şimdi bu akşam, bu gülüşü birdenbire keşfediyordu, hem de kendi ağzından.

Anne korkutucu hayvanı, krem renkli tafta giysisini berbat etmesine aldırmadan dizlerinin üstünde tutmaya çalışıyordu.

"Ah, edepsiz seni" dedi keyifli keyifli. "Homurdan bakalım minik şeytan! Bakın... Her şeyi anlıyor. Eminim ki ruhu var bunun" dedi ciddiyetle. "Tony, benim için satın alın... Uğrumuz olur! Bizimle birlikte oldukça kötülüğe uğramayız diye bir duygu var içimde."

"Alayım onu size" dedi Antoine alayla. "Sonra bir de kalkmış boş inançlarım yok diyorsunuz."

Önce de bu konuda ona takılmıştı. Akşamleyin, çoğu kez, yalnızken bir felakete uğrayacağını sezer gibi olduğunu sanarak yatmaya bir türlü karar veremediğini, odasının içinde dört döndüğünü, eski günlerden kalma kutsal şeyler arasından eski bir iskambil falı kitabını çıkarıp uykudan bitkin hale gelinceye kadar fala baktığını daha önce de söylemişti Antoine'a.

"Haklısını, budalayım ben" dedi.

Kediyi bıraktı, hayvan yalpalanarak bir iki kez sıçradıktan sonra fundalıkların arasında kayboldu.

Sonra, yalnız olduklarını görünce, Antoine'ın gözlerinin içine bakarak fısıldadı:

"Öğüt ver bana... Bayılıyorum buna... Dinleyeceğim seni... Kendimi düzelteceğim... İstediğin gibi olacağım..."

Antoine belki de kendisini istediğinden çok sevdiğini aklından geçirdi. Gülümsedi. Sonra, Anne'a çorbasını içmesini işaret etti. Genç kadın bir çocuk gibi önüne bakarak dediğini yaptı. Ardından, başka bir sürü şeyden söz etmeye koyuldu: Tatilde yapacaklarından, Antoine'dan ayrı kalmamak için Paris'e geçeceğinden. Sonra, günlerden beri, bütün gazetelerin sütunlarını dolduran yarı siyasal yarı kişisel davaya değindi.

"Ne yüreklilik doğrusu! Böyle bir şeyi yapmak isterdim ben de! Senin için! Sana kötülük etmek isteyecek birini öldürmek!" Uzaktan kemanlar, viyolonsel ve viyola bir menuete başlamıştı. Anne bir süre hayale dalmış gibi göründü, sonra tatlı ve ciddi bir sesle, "Aşk uğruna adam öldürmek" dedi.

"Bunu yapabilecek yapıdasınız!" dedi gülümseyerek Antoine.

Anne yanıt vermek üzereyken şef garson, keklikleri parçalara ayırmadan önce, bir buhurdanı andıran gümüş sebze tabağını uzattı; içinden bir av eti kokusu yayıldı.

Antoine genç kadının kirpiklerinin kenarında gözyaşının parladığını fark etti. Nedenini sormak istercesine yüzüne baktı. İstemeyerek incitmiş miydi onu?

Anne yüzüne bakmadan, "Bu belki sandığınızdan da doğru" dedi içini çekerek. Tuhaftır, delikanlı bir kez daha Goupillot'yu düşünmekten kendini alamadı.

Merakla, "Doğru olan ne?" diye sordu.

Antoine'ın sesinin tonundan etkilenen genç kadın, başını kaldırıp baktı, delikanlının gözlerinde bir heyecan belirtisi görür gibi oldu. Sonra birden zehirler konusundaki konuşmalarını, Antoine'ın sorularını düşündü. Kocasının ölümünden sonra, onu suçlayarak yapılan dedikoduları bilmiyor değildi: Oise'da çıkan bir gazete, açık imalarla bu konuya değinmiş; çok zengin yaşlı bir adamın, ileri yaşta evlendiği maceracı bir genç kadın tarafından şatosuna kapatıldığı ve bir gece esrarlı bir biçimde öldüğü yollu bir efsanenin memlekette yerleşmesine yol açmıştı.

Antoine daha kuvvetli bir sesle, "Doğru olan ne?" diye yeniden sordu.

"Bir melodramın kadın kahramanının yapısında olduğum" diye yanıtladı Anne soğukça. Bunu keşfettiğini onun anlamasını istemiyordu, çantasından küçük bir ayna çıkarıp dalgınca yüzüne baktı. "Bakın... Enayice yatağında ölecek birine benziyor muyum? Hayır: Dramatik bir sonum olacak... Görürsünüz! Bir sabah beni odamda yerde hançerlenmiş olarak bulacaklar... Halının üstünde, çırılçıplak ve hançerlenmiş!.. Hem sonra, dikkat ettim, kitaplarda adı Anne olanlar hep hançerlenerek ölür." Gözünü aynadan ayırmadan sözünü sürdürdü. "Öldüğüm zaman çirkin görünmekten dehşetli korkuyorum. Ölülerin o beyaz dudakları ne kadar iğrenç... Kesinlikle yüzümü boyamalarını isterim. Zaten vasiyetnamemde yazdım da bunu."

Hızlı hızlı konuşuyordu, her zamankinden daha hızlı. Biraz da dili peltekleşmişti; bir şeylerden çekindiği, ürktüğü zamanlardaki gibi. Mendilin ucuyla kirpiklerinde kalan gözyaşlarını zarif bir hareketle sildi. Sonra pudra ponponunu yüzünde gezdirdi, her şeyi çantasına sokup fermuarı çekti.

"Aslında" diye yine sözünü sürdürdü, (ve bu itirafı yaparken o kontralto güzel sesi bayağılaşıverdi) "bir melodram kahramanı gibi görünmekten hiç de tedirgin olmuyorum..."

Daha sonra yüzünü Antoine'a çevirdi ve onun hep böyle kendisini gözlediğini gördü. Bunun üzerine ağır ağır gülümsedi ve bir karar vermişçesine, "Bu yapım yüzünden başımın derde girdiği oldu" diye içini çekti. "Biliyorsunuz ki adım zehirci kadına çıkmıştı."

Kısa bir an geçti. Anne duraksadı. Gözkapaklarını açıp kapıyordu.

"Biliyorum" dedi Antoine.

Genç kadın dirseklerini masaya dayadı ve gözlerini sevgilisinin gözlerine dikerek, cansız bir sesle, "Böyle bir şey yapabileceğime inanıyor musun?" diye sordu.

Sesinde meydan okur gibi bir hal vardı ama bakışlarını Antoine'dan kaçırmış, yeniden boşluğa dalmıştı.

"Neden olmasın?" dedi Antoine yarı şaka yarı ciddi.

Genç kadın gözünü masa örtüsüne dikti, bir süre susarak oturdu. Antoine'ın kendisi için duyduklarına bu şüphenin daha da bir canlılık katmış olacağını zihninden geçirdi; onu böyle kararsızlık içinde bırakmak hevesine kapıldı bir an. Ama ona bakınca bu hevesten vazgeçti.

"Hayır" dedi sert bir sesle. "Gerçek bu kadar romansı değil. Öldüğü gece Goupillot'nun yanında yalnız benim bulunuşum bir rastlantı: Doğrusu bu. O eceliyle öldü, benim bunda hiçbir rolüm yok."

Antoine'ın susuşu ve onu dinlerkenki tutumu daha çok ayrıntı beklediğini gösteriyor gibiydi. Önündeki yemek tabağını hiç el sürmeden itti, çantasından bir sigara çıkardı. Antoine hiçbir hareket yapmadan, kendisinin yakmasını seyretti. Anne, sık sık bu çay sigarasından içerdi, bunları New York'tan getirtiyordu. Genzi yakan, baş döndürücü bir yanık ot kokusu vardı bunlarda... Birkaç nefes çekip dumanını önüne doğru uzun uzun saldı. Sonra bıkkın bir sesle, "Sizi ilgilendiriyor mu bu eski hikâyeler?" diye sordu.

Antoine istediğinden de çabuk, "Evet" dedi.

Genç kadın gülümsedi, sonra boş bir heves karşısındaymış gibi omuz silkti.

Antoine düşüncelere dalmıştı. Anne kendisine bir gün, "Hayatta kendimi savunmak için yalan söylemeye öyle alıştım ki, eğer bir gün sana yalan söylediğimi sezersen, hemen bunu söylemelisin bana ve kızmamalısın" dememiş miydi? Antoine şaşıp kalmıştı. Ansızın daha geçenlerde Anne'la, küçük Huguette'in dadısı Miss Mary'nin çok acayip bir biçimde senli benli olduklarını fark etmişti. Bu yakınlığın niteliğini yanlış anlamadığından emindi. Bununla birlikte daha sonra metresine gülerek, bu konuda bir iki açık seçik soru yöneltince, Anne herhangi bir açıklama yapmaya yanaşmak şöyle dursun, yapmacıktan bir içtenlikle şaşmış görünerek nefretle karşı çıkmışı.

"Yo, hayır, kemik olmaz, boğmak mı istiyorsunuz onu?"

Garsonlardan biri Fellow'un önündeki yastığın üstüne içinde yal bulunan bir çanak koyduktan sonra yaranmak için buna birkaç da keklik kemiği koymuştu.

Şef garson hemen koşup geldi:

"Hanımefendi ne arzu ederdi?"

Antoine'ın canı sıkılmıştı. "Hiçbir şey, hiçbir şey" dedi

Köpek arka ayaklarının üstünde dikilerek çanağı koklamaya başladı; gerindi, kulaklarını salladı; havayı birkaç kez sık sık kokladı; sonra küçücük yassı burnunu umutsuzca efendisine döndürdü.

"Nen var Fellow'cuğum?" diye sordu Anne.

Şef garson yankı gibi:

"Nen var filucuk?" diye tekrarladı.

Anne garsona, "Şunu gösterin bana" dedi. Çanağa elinin tersiyle dokundu: "Bak hele! Buz gibi soğumuş sizin bu yalınız. Ne demiştim? Sıcak ve yağsız olsun..." diyerek parmağıyla bir yağ parçasını sert bir biçimde gösterdi ve ekledi: "Pirinç, havuç ve azıcık ince kıyılmış et. Bunu yapmak güç bir şey değil yani!.."

Şef garson, "Götürün şunu!" diye emir verdi.

Garson çanağı yerden aldı, bir an yala baktı sonra uysalca mutfağa götürdü. Ama oradan ayrılmadan önce bir saniye masaya baktı, Antoine adamın yan yan bakışını görmüştü.

Anne'la yalnız kalır kalmaz, biraz da eleştirir gibi bir sesle, "Sevgilim" dedi Antoine. "Fellow efendinin biraz fazlaca güç beğenir olduğunu düşünmüyorsunuz..."

"Bu garson aptalın biri!" diye öfkeyle sözünü kesti Anne. "Gördünüz değil mi? Şu güvercin karşısında dikilip durdu!"

Antoine yavaşça, "O sırada belki, bir kenar mahallede, bir tavan arasındaki karısıyla çocuklarını düşünüyordu, şimdi onlar bir sofranın çevresinde oturmuşlar önlerindeki..."

Anne sıcak ve hafifçe titreyen elini delikanlının eline yasladı.

"Tony'ciğim, doğru söylüyorsunuz, korkunç bir şey bu. Ama herhalde Fellow'un hasta olmasını istemiyorsunuzdur?" dedi. Gerçekten bir şaşkınlık içine düşmüş gibi görünüyordu. "Neden gülüyorsunuz şimdi? Dinleyin. Tony bu zavallı garsona bahşiş vermek gerekir... Özellikle ona... Büyük bir bahşiş... Fellow tarafından."

Birkaç saniye düşünceye daldı, sonra birden:

"Benim kardeşim de, düşünebiliyor musunuz, lokanta garsonluğuyla işe başladı. Evet, Vincennes'deki bir aşçı dükkânında garsonluk etti."

Antoine, "Kardeşiniz olduğunu bilmiyorum" dedi. (Söyleyişi, yüzündeki değişiklik üstü kapalı olarak, "Kaldı ki sizin hakkınızda da çok az şey biliyorum" der gibiydi).

"Ooo, şimdi uzaklarda... Hâlâ sağ olsa bari... Çin-Hindi'ne gitmişti. Koloni birliğine katıldı. Orada kendisine bir yaşam kurmuş olmalı. Hiç haber almadım ondan..." Anne sesini azar azar alçalttı. Sesi hiçbir zaman pes çıktığı zamanki kadar dokunaklı olmuyordu. Sonra, "Budalalık ettim, ona pekâlâ yardım edebilirdim..." diyerek sustu.

Antoine birkaç saniye sustuktan sonra, "Öyleyse, sizin haberiniz olmadan ölmüş olmalı" diyerek saldırıya geçti.

"Ne?" dedi genç kadın, kirpiklerini kırpıştırarak. Antoine'ın bu konu üzerinde duruşuna şaşmıştı. Bununla birlikte Antoine'ın dikkatini bu kadar kuvvetle çektiği için memnundu.

Birden gülmeye başladı. Hafif, karşısındakini de etkileyen bir gülüşle.

"Daha da budalaca olan şey, düşünebiliyor musunuz, yapmadığım ve belki de hiçbir zaman yapmayı göze alamayacağım şey için suçluyorlar beni. Ama kimse neden suçlu olduğumu bilmedi hiçbir zaman. Söyleyeyim bunu sana. Goupillot'nun yazabileceği vasiyetnameden hep kuşku duymuştum. Bundan ötürü iki yıl süren bunaklığı sırasında, Beauvais'deki bir noterin yardımıyla elinden aldığım vekâletnameye dayanarak, servetinin büyük bir bölümünü

soğukkanlılıkla üstüme geçirttim. Aslında gereksizmiş bu. Zira vasiyetnameyle daha çok ben kayrılıyormuşum. Huguette'e sadece yasal payı kalıyormuş. Ama o yedi yıllık cehennem yaşamından sonra kendimi korumaya hakkım olduğunu düşünüyordum."

Artık gülmeden, içtenlikle, "İlk kez sana söylüyorum bunu Tony'ciğim" dedi.

Birden vücudu ürperdi.

Antoine, "Üşüdünüz mü?" dedi, gözleriyle mantosunu arayarak. Ortalığa gecenin serinliği çökmüş, vakit geç olmuştu.

"Hayır, susadım" dedi genç kadın, kadehini şampanya kovasına doğru uzatarak.

Antoine'ın doldurduğu şarabı bir solukta içti; o sert sigaradan bir tane daha yaktı, sonra ayağa kalkarak mantosunu omuzuna altı. Tekrar oturarak, Antoine'a daha yakın olmak için koltuğunu yaklaştırdı.

"Duyuyor musun?" diye sordu.

Fenerlerin çevresinde uçuşan pervaneler, şemsiyelerin bezine çarpıp durmaktaydı. Orkestra susmuştu. "Kır otelinin" pencerelerinin çoğunda ışık yoktu artık.

"Burası iyi, ama daha rahat edeceğimiz başka bir yer biliyorum" dedi Anne. Vaat dolu bir bakışla söylemişti bunu.

Antoine'ın yanıt vermediğini görünce elini tutup masanın üstüne, tersiyle yatırdı; genç adam falına bakacak sanmıştı.

"Yo, olmaz" dedi elini kurtarmaya çalışarak. "Dünyada en çok canını sıkan şey, geleceğinin önceden haber verilmeye kalkılmasıydı. Bu konuda söylenebilecek en güzel şeyler bile, kendisini adadığı geleceğin yanında pek sönük kalırdı!)

Anne, Antoine'ın bileğini bırakmadan, gülerek, "Budalasın sen" dedi. "Bak ne istiyorum ben..." Birden eğildi, dudaklarını delikanlının avucuna yapıştırdı ve bir dakika kımıldanmadan öylece kaldı.

Antoine öteki eliyle genç kadının bükülen ensesini okşuyordu yavaş yavaş. İçinden, kendisinin ona yönelik ölçülü duyguları ile Anne'ın kendisine olan derin ihtirasını karşılaştırıyordu.

O anda, Antoine'ın düşüncesini sezmiş gibi, Anne hafifçe başını kaldırarak:

"Seni sevdiğim gibi beni sevmeni istemiyorum senden; yalnız, bırak seveyim seni..."

XXVI

Vanheede dışarı çıkmak üzereydi. Her sabah olduğu gibi küçük gaz ocağında bir fincan kahvesini pişirirken, Jacques odasına gidip bavullarını bırakmadan arkadaşının kapısını vurdu.

Çantasını yere bırakırken, "Cenevre'de yeni bir şey var mı?" diye sordu neşeyle.

Albino odanın dip tarafından, sesinden tanıdığı arkadaşının bulunduğu tarafa doğru gözlerini kırpıştırarak baktı.

"Baulthy! Bu kadar çabuk döndün ha?" Jacques'a doğru yürüdü, o çocuk elini andıran ellerini uzattı.

"Evet" dedi Jacques, "işler yolunda!"

Doğruydu bu. Umulanın tam tersine, bu gece yolculuğu iyiden daha iyiydi: Kurtarıcıydı. Kompartımanda yalnızdı. Uzanabilmişti; hemencecik de uyumuş, ancak Culoz'da uyanmıştı. Dinlenmişti; canlı, istekliydi, dahası bilmediği bir şeyden kurtulmuş gibi ayrı bir mutluluk duyuyordu. Vagonun kapısında, sabah havasını derin derin ciğerlerine doldururken yeni doğan güneş, vadilerin derinliklerinde, geceden arta kalan pamuksu bulutları dağıtıyordu. Jacques kendi kendine düşünüyor, bu sabah içini doldurup taşıran sevincin kaynağını arıyordu. "Bitti" dedi içinden. "Karmakarışık fikirler, doktrinler arasında çırpınmak; artık belirgin bir hedefim var: Savaşa karşı doğrudan eyleme geçmek!" Elbette durum gergindi, kesin bir sonuca gidiyordu, şüphesiz. Fakat, Paris'ten edindiği izlenimlerin bilançosunu yapınca, Fransız sosyalizminin azimli tutumu, liderlerin Jaurès'in çevresinde ve onun iyimser dövüşkenliğiyle desteklenen anlaşması, sendikalarla parti arasında gerçekleşmiş gibi görünen kaynaşma, bütün bunlar, Enternasyonal'in gücüne olan inancını artırıyordu.

"Oturun şuraya" dedi Vanheede. Bozulmuş yatağının örtüsünü örttü. (Jacques'a bir türlü sen diyemiyordu.) "Kahveyi paylaşırız. Her şey yolunda gitti mi? Anlatın? Neler söyleniyor orada bu olay için?"

"Paris'te mi? Yerine göre... Halk arasında bir şey bilinmiyor, kimsenin bir şeyden kaygısı yok. Ürkütücü bir durum: Gazeteler Caillaux davasından, M. Poincaré'nin başarılı seyahatinden ve tatillerden başka bir konudan söz etmiyor! Denildiğine göre Fransız basınına şu parola verilmiş: Diplomatların işlerini güçleştirmemek

için Balkan olaylarına dikkati çekmeyin... Ama, Parti'de herkes çırpınıyor. Bana kalırsa iyi işler de yapmışlar. Genel grev sorunu açıkça ön plana alındı. Bu, Viyana Kongresi için Fransa'nın bir tasarılar ve öneriler hazırlığı olacak. Elbette sosyal demokratların nasıl bir tutum takınacaklarına dair bir soru işareti var: İlkesel olarak sorunu yeniden ele alma bakımından uzlaşmış durumdalar. Fakat..."

"Avusturya'dan haber var mı?" diye sordu Vanheede, üzerine kitap yığılmış gece masasının üstüne ağzına kadar kahve dolu bir tırtıllı bardak koydu.

"Evet, haberler oldukça iyi, eğer doğruysa. Dün akşam *L'Huma*'dakiler Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği notanın saldırganca olmadığından emin gibiydiler."

"Baulthy" dedi birden Vanheede, "sevindim sizi gördüğüme, bu çok rahat ettiriyor beni!"

Sözünü kestiği için özür dilercesine gülümsedi. Sonra hemen şöyle dedi: "Bühlmann buraya geldi. Viyana'daki Başbakanlık dairelerinden gelen bir hikâyeyi anlattı: Bu da tersine, Avusturya'nın iblisçe hem de önceden uzun uzadıya düşünülmüş tasarıları olduğunu kanıtlıyor... Her şey yozlaştı..." diye karamsarca sözünü bağladı.

"Açıkla bunu bana Vanheede'ciğim" dedi Jacques.

Sesinin tonunda meraktan çok neşe ve sevgi vardı. Vanheede de bunu sezmiş olmalıydı, çünkü gülümseyerek Jacques'ın yanına, yatağın üstüne oturdu.

"Mesele şu ki, bu kış hekimler Franz Joseph'te solunum yolları hastalığı buldular. İyileşme olanağı olmayan bir hastalık... Öyle ağır ki durumu, İmparator yıl sonundan önce ölmüş olacak."

"Eh, iyi... *requiescat!*"* diye mırıldandı Jacques, zira o sırada herhangi bir şeyi ciddiye alacak hali yoktu. Parmaklarını yakmamak için mendilini bardağın çevresine doluyordu. Vanheede'nin hazırladığı tortulu kahveyi azar azar yudumladı. Bardağın üzerinden, kuşkulu ama dostça bakışlarını arkadaşının karmakarışık saçlarının çevrelediği soluk yüzüne dikmişti.

"Durun" dedi yeniden Vanheede, "işte burada işler çatallaşıyor. Konsültasyonun sonucu hemen Başbakanlık'a iletilmiş... Bunun üzerine Berchtold** gizli bir toplantı, bir çeşit saray meclisi toplantısı için birçok devlet adamını konağında bir araya getirmiş."

---

* Lat.: dinlenelim... (ç. n.)

** Birinci Dünya Savaşı başlarındaki Avusturya Başbakanı. (ç. n.)

"Oh, oh" dedi Jacques, arkadaşının bu sözleri eğlendirmişti onu.

"İşte bu toplantıda, bu baylar –aralarında Tisza, Forgach ve Genelkurmay Başkanı Hötzendorf da varmış– şu düşüncede birleşmişler: İmparator'un ölümü, şimdiki durum göz önüne alındığında, Avusturya'da çok kötü iç karışıklıklara yol açar. Çifte Monarşi* rejimi ayakta kalsa bile Avusturya zayıf düşer ve uzun süre bu durumdan kurtulamaz. Avusturya, uzun bir zaman için Sırbistan'a haddini bildirmekten vazgeçmek zorunda kalacak; oysa İmparatorluk'un geleceği için Sırbistan'a haddini bildirmek gereklidir. Nasıl bir yol izlemeliler?"

Bu sözleri daha dikkatli dinlemeye başlayan Jacques, "İhtiyar ölmeden önce Sırbistan seferine başlamalılar" dedi.

"Evet... Ama daha da ileri gidenler var."

Jacques, konuşan Vanheede'ye bakarken, kör bir bebeğin yüzünü andıran o çocuksu yüzünde, tıpkı bir renksiz meyvanın ortasındaki sert çekirdek gibi, bu narin dış görünüşün altındaki inatçı güç arasında, zaman zaman beliren karşıtlığı görerek bir kez daha hayrete düşmüştü. Gülümseyerek, "Şu Vahdeede'cik" diye düşündü. Pazar günleri göl kıyısındaki küçük lokantalarda yapılan ateşli siyasal tartışmalar arasında, Albino'yu birçok kez gördüğünü hatırladı: Vanheede, "Her şey iğrenç, her şey çürümüş!" diye öfkeyle masadan kalkmış, tek başına, haşarı bir çocuk gibi salıncakta sallanmaya gitmişti.

"Bazıları daha da ileri gidiyor" diye sözünü sürdürdü Vanheede incecik sesiyle, "Bunlar Saraybosna suikastının, beklenen bahaneyi yaratmak üzere, Berchtold'un kışkırtıcı ajanları tarafından düzenlendiğini ileri sürüyor! Böylece Berchtold bir taşla iki kuş vurmuş: Hem tahtı, aşırı barıştan yana olan can sıkıcı bir varisten kurtarmış hem İmparator'un ölümünden önce Sırbistan'a karşı savaşa girişilmesini sağlamış oluyor."

Jacques güldü:

"Anlattığın tam anlamıyla hoş bir eşkıya masalı."

"Siz buna inanmıyor musunuz Baulthy?"

Jacques ciddileşerek, "Yani" dedi. "Siyasetin bozduğu hırslı bir adamdan, tüm iktidarın avucunun içinde olduğunu hissettiği an her şey, kesinlikle her şey umulur! Tarih, baştan başa bunun

---

* Avusturya-Macaristan İmparatorluğu. (ç. n.)

öyküsüyle dolu... Ama şuna da inanıyorum ki Vanheede'ciğim, en Makyavel'ce tasarıları bile halkların barış azmi tuz buz edecektir!"

"Pilot'un da böyle düşündüğünü sanıyor musunuz?" diye sordu Vanheede başını sallayarak.

Jacques düşüncesini okumak istercesine yüzüne baktı.

"Demek istiyorum ki" diye sözünü sürdürdü Belçikalı duraksayarak, "Pilot, hayır demedi... Ama onun, halkların bu karşı koymasına, azmine aslında inanmıyormuş gibi bir hali var hep."

Jacques'ın canı sıkılmıştı. Meynestrel'in tutumunun hangi noktalarda ötekilerden ayrı olduğunu biliyordu. Ama bu düşünce onu rahatsız etmişti, bu düşünceyi kafasından uzaklaştırdı.

"Bu azim var Vanheede'ciğim" dedi. Sonra daha kuvvetle sözünü sürdürdü. "Paris'ten geliyorum ve güvenim var buna. Bugün yalnız Fransa'da değil Avrupa'nın her yanında, askerlik çağında olanlar arasında her yüz kişiden ancak beşi, bilemedin onu bir savaşa destek veriyor!"

"Ama geri kalan doksan beş kişi de Baulthy, uysal, boyun eğen insanlar!"

"Biliyorum elbet. Bu doksan beş kişi içinde bir düzüne, hatta yarım düzüne kişinin tehlikeyi anladığını ve karşı çıkacağını düşün bir kez? Böylece hükümetlerin karşısına gerçek bir başkaldıranlar ordusu dikilecek! Direnmek için bu yüz kişiden yarım düzineye ulaşmak, bunları bir araya getirmek söz konusu. Hiç de gerçekleşmeyecek bir şey değil bu. İşte Avrupa'daki devrimciler, her yerde bunun için çalışıyor şimdi!"

Ayağa kalktı.

"Saat kaç?" diye mırıldandı, bileğine bir göz attı. "Şimdi gidip Meynestrel'i görmeliyim."

"Bu sabah olmaz" dedi Vanheede. "Pilot, Richardley'yle birlikte otomobille Lozan'a gitti."

"Ne... Emin misin?"

"Kongre için orada saat dokuzda bulunmaları gerekiyordu. Öğleden önce dönmezler."

Jacques'ın canı sıkılmıştı.

"Peki, öğleye kadar beklerim... Burada ne yapıyorsun sen bu sabah?"

"Kütüphaneye gidecektim, ama..."

"Benimle Saffrio'ya gel. Yolda konuşuruz. Ona vereceğim bir

mektup var. Negrotto'yu gördüm Paris'te." Çantasını eline alarak kapıya doğru yürüdü. "On dakika bekle, tıraş olayım. Aşağıya inerken uğrarsın bana."

Saffrio, Cathédrale Mahallesi'ndeki Pellisserie Sokağı'nda iki katlı derme çatma bir evde yalnız oturuyordu; evin altında da dükkânı vardı.

Saffrio'nun geçmişi konusunda çok bir şey bilinmiyordu. Arkadaşları onu neşeli biri olduğu ve dillere destan yardımseverliği için seviyorlardı. İsviçre'ye gelmeden çok önce İtalyan Partisine yazılmıştı. Dört yıldır Cenevre'de ilaç satıcılığı yapıyordu. İtalya'dan aile yaşamındaki mutsuzluğu yüzünden ayrılmıştı. Sık sık, belirsizce buna değinirdi. Kimilerinin dediğine göre, bu olaylar neredeyse bir cinayet işletecekmiş ona.

Jacques'la Vanheede'nin girdikleri dükkân boştu. Kapıdaki çıngırağın duyulması üzerine, Saffrio dükkânın arka bölümündeki giriş yerinde göründü. Güzel kara gözleri sıcak bir bakışla aydınlanıverdi:

"*Buon giorno!*"

Gülümsüyor, başını sallıyor, çarpık omuzlarını bir İtalyan lokantacısının telaşlı nezaketiyle kamburlaştırıyordu.

Jacques'ın kulağına, "Şurada iki vatandaşım var" diye fısıldadı.

İsviçre hükümetinin sınır dışı edilmesini emrettiği İtalyan kanun kaçaklarını her zaman barındırmaya hazırdı. (Genellikle bu gibi kişilere göz yuman Cenevre polisi, arada bir zamansız ve geçici bir temizleme çabasına kapılır, kaçak durumdaki kimi yabancı devrimcileri Cenevre'den kovardı. Bu temizlik işi bir hafta kadar sürer, bu sırada kaçak durumdaki devrimciler, barındıkları pansiyonlardan ayrılarak bir arkadaşın izbesine sığınırlardı. Sonra ortalık eskisi gibi sakinleşirdi. Saffrio, bu çeşit ev sahipliğinde uzmandı.)

Jacques'la Vanheede adamın peşinden yürüdü.

Dükkânın arkasında, küçük bir mutfakla ayrılan eski bir kiler vardı. Bu geniş oda bir zindana çok benziyordu: Tavanı kubbeliydi. Issız bir avluya bakan parmaklıklı delikten sızan ışık az çok aydınlatıyordu içerisini. Çevrenin konumu, buranın gözden uzak bir sığınak olmasını sağlamıştı. Çok sayıda kişiyi alabildiğinden, Meynestrel zaman zaman küçük toplantılar için buradan yararla-

nırdı. Duvarın bir bölümü boydan boya dolapla kaplıydı: Bunların içine ilaç yapımında kullanılan aletler, şişeler, boş kavanozlar, kullanılmayacak halde havanlar karmakarışık yığılmıştı. En üst rafta da Karl Marx'ın taş baskı bir resmi vardı, resmin camı çatlaktı ve tozdan kül rengine bürünmüştü.

Gerçekten de iki İtalyan vardı orada. Bunlardan biri dilenci gibi üstü başı yırtık pırtık bir gençti. Tek başına masaya oturmuş, önündeki tabağı dolduran domatesli soğuk makarnadan bıçağın ucuyla alıp ekmeğin üzerine koyuyordu. Gelenlere, bir yaralının tatlı bakışıyla baktı, sonra yine yemeğe koyuldu.

Öteki daha yaşlı ve daha iyi giyimliydi. Ayakta duruyordu, önünde birtakım kâğıtlar vardı. Gelenleri karşıladı. Remo Tutti'ydi bu. İtalyan gazetelerine muhabirlik ediyordu. Jacques onunla Berlin'de tanışmıştı. Ufak tefek bir adamdı, biraz da kadınsı bir hali vardı; akıllı bir adam olduğu okunuyordu canlı bakışlarından.

Saffrio parmağıyla Tutti'yi göstererek, "Remo dün Livorno'dan geldi" dedi.

Jacques Saffrio'ya, "Ben de Paris'ten geliyorum" diyerek çantasından bir zarf çıkardı. "Biriyle buluştum –bil bakalım kim!– sana bu mektubu gönderdi."

İtalyan, zarfı kaparak sevinçle, "Negrotto!" diye bağırdı.

Jacques oturdu, Tutti'ye doğru döndü:

"Negrotto'nun dediğine göre, İtalya'da büyük tatbikatlar bahane edilerek, son on beş günde 80.000 yedek, silah altına çağrılmış. Doğru mu?"

"En azından 55 ya da 60.000... *Si** ... Ama Negrotto'nun belki de bilmediği şey, orduda ciddi karışıklıklar olduğu. Özellikle Kuzey'deki garnizonlarda. Disipline aykırı hareketler pek çok! Komutanlığın gücünü aşıyor bu olaylar. Komutanlık sert önlemler almaktan vazgeçmiş gibi."

Sessizliği Vanheede'nin tatlı sesi bozdu:

"İşte böyle! Karşı çıkmakla! Yumuşak davranmakla! Ve insanlar öldürülmeyecek artık yeryüzünde!"

Herkes güldü. Yalnız Vanheede gülmüyordu. Yüzü kıpkırmızı kesildi, küçük ellerini kavuşturup sustu.

"Yani" dedi Jacques, "yani sizde seferberlik ilan edilirse kolayca yürümeyecek mi bu?"

---

* Evet. (ç. n.)

Saffrio başını okuduğu mektuptan kaldırıp, "Bizde militarizmi denemeye kalkarlarsa bütün halk karşı çıkar, sosyalist olsun olmasın!" dedi.

Çok düzgün bir Fransızcayla konuşan Tutti, "Sizlerin hepinizden daha deneyimliyiz" dedi. "Trablus seferi daha dün oldu. Halk her şeyi öğrendi: İktidarı militarizme bırakmanın neye mal olduğunu gördü!.. Sadece dövüşen zavallıların çektikleri acılardan söz edecek değilim; ülkeyi boğan çürümüşlük kokusuna da değinmek istiyorum: Haberlerin yanıltıcı biçimde saptırılması, nasyonalizm propagandası, özgürlüklerin yok edilmesi, hayat pahalılığı, *profittori*'lerin* açgözlülüğü. İtalya yeni geçti bu yoldan. Hiçbir şeyi unutmuş değil. Bizde Parti, bir seferberlik karşısında kolayca yeni bir *Kızıl Hafta* düzenleyebilir!"

Saffrio mektubu özene bezene katladı, zarfı gömleğiyle göğsü arasına soktu; sonra göz kırparak o güzel esmer yüzünü Jacques'a doğru eğdi:

*"Grazie!"***

Odanın dip tarafında oturan delikanlı ayağa kalkmıştı. Masanın üstünde suyu soğuk tutan testiyi iki eliyle tutup kafasına dikti ve lıkır lıkır içti.

Saffrio gülerek, *"Basta!"**** dedi. Delikanlının yanına geldi, ahbapça ensesini tuttu: "Şimdi yukarıya gel, uyursun orada yoldaş."

İtalyan, peşinden uysalca mutfağa doğru yürüdü. Geçerken ötekilere başıyla nazikçe selam verdi.

Odadan çıkmadan önce Saffrio, Jacques'a doğru dönerek:

"Bizim Mussolini'nin l'*Avanti*'deki uyarılarının yerini bulduğuna inanmalısın. Kral ve bütün hükümet, halkın artık bir daha militarist politikalarının peşine takılmayacağını çok iyi anlamışlardır!"

İki İtalyan'ın, yukarı kata çıkan küçük tahta merdivenden ayak sesleri duyuldu.

Jacques düşüncelere daldı. Alnına dökülen saçını düzelterek Tutti'ye baktı.

"Bunu yöneticilerden çok –ki bizden iyi bilirler– hâlâ Üçlü İttifak'a bel bağlamış olan ve hükümetlerini maceralara iten kimi Alman ve Avusturyalı nasyonalist çevrelere anlatmak gerekir. Sen hep Berlin'de mi çalışıyorsun?" diye sordu.

---

* Çıkarcılar. (ç. n.)

** Teşekkür ederim! (ç. n.)

*** Yeter! (ç. n.)

"Hayır" diye kestirip attı Tutti.

Sesinin tonu, gözlerindeki esrarlı gülümseyiş, "Boşuna sorma... Gizli iş..." der gibiydi.

Saffrio geri döndü. Gülerek başını salladı, "Bu küçükler de..." diye Vanheede'ye anlattı: "Öylesine hemen inanıveriyorlar! İşte bir kışkırtıcı ajanın eline düşmüş biri daha... Bereket versin bir koşucu gibi güçlü bacakları var... Sonra da Saffrio Baba'nın adresi!

Neşeyle Jacques'a doğru döndü:

"E, Thibault, sen Paris'ten iyi bir güven izlenimiyle döndün, öyle mi?"

Jacques gülümsedi:

"İyinin iyisi."

Vanheede iskemlesini değiştirip aydınlığa arkasını dönerek Jacques'ın yanına oturdu. Işığın karşısında bir gece kuşu gibi rahatsız oluyordu.

"Yalnız Fransızları görmüş değilim" diye sözünü sürdürdü Jacques. "Belçikalıları, Almanları, Rusları da gördüm... Devrimci çevreler her yerde tetikte. Tehlikenin büyüklüğü anlaşılmıştır. Her yerde kümeler oluşuyor, tüm çabaları birleştirecek bir program araştırılıyor. Direnme hareketi örgütleniyor, gerçekleşiyor. Bir haftaya kalmaz birliktelik gerçekleşecek, hareket yaygınlaşacak. Bu da güç katıyor insana! İstediği zaman Enternasyonal'in ne büyük güçleri harekete geçireceği görülüyor. Sonra bu günlerde, bütün başkentlerde birbirinden ayrı olarak yapılanlar bir şey değil, tasarlananlarla karşılaştırılınca! Enternasyonal'in yönetim kurulu gelecek hafta Brüksel'de toplantıya çağırıldı."

"Si, Si..." dedi aynı anda Tutti ile Saffrio, sıcak bakışla gözlerini Jacques'ın canlanan yüzünden ayırmadan.

Jacques'ın yanında oturan Albino da gözlerini kırpıştırarak eğilip yüzüne bakıyordu. Kolunu Jacques'ın iskemlesinin arkalığına uzatmış, elini arkadaşının omuzuna dayamıştı: Yalnız öyle hafifçe ki Jacques bunu hissetmiyordu.

"Jaurès ve grubu" diye Jacques sözünü sürdürdü, "Bu toplantıya çok önem veriyor. Yirmi iki ayrı ülkeden gelecek delegeler! Hem sonra bu delegeler yalnız kayıtlı on iki milyon emekçiyi değil, aslında öteki milyonlarca kişiyi, bütün sempatizanları, bütün durak-sayanları, bütün kararsızları, dahası karşımızda olanlar arasından birçoklarını, bir savaş tehlikesi karşısında yığınların barış iradesini

yalnız Enternasyonal'in temsil ettiğini ve bunu Enternasyonal'in dayatabileceğini çok iyi hisseden herkesi. Brüksel'de tarihsel bir hafta yaşayacağız; halkın sesi, gerçek çoğunluğun sesi kendini duyurabilecek ve kendine boyun eğdirecek!"

İskemlesinin üstünde kımıldanıp duran Saffrio, "Bravo! Bravo!" diye bağırdı.

"Sonra daha uzağı da görmek gerek" diye sözünü sürdürdü Jacques; anlatırken, güvenini pekleştirmenin hazzına bırakıyordu kendini. "Eğer zafer kazanırsak, bu sadece savaşa karşı kazanılmış büyük bir muharebe olmayacak. Daha da önemli bir şey bu, büyük bir zafer olacak Enternasyonal'e sağlayacağı..." O anda Jacques, Vanheede'nin kendisine yaslandığını hissetti, çünkü Belçikalı'nın küçük eli titremeye başlamıştı. Albino'ya doğru dönerek dizine vurdu. "Evet Vanheede'ciğim! İşte orada hazırlanan, belki de büyük bir sadelikle ve yararsız şiddete başvurmadan, sosyalizmin bütün dünyadaki zaferidir!" Sonra birden doğrulup kalkarken, "Şimdi, gidip bakalım Pilot dönmüş mü?" dedi.

Meynestrel'in evine dönmesini beklemek için vakit henüz erkendi.

Jacques Albino'nun koluna girip, "Gel gidip *Treille*'de oturalım biraz" diye önerdi.

Ama Vanheede başını salladı, yeterince dolaşmıştı.

Jacques'ı izleyerek Cenevre'ye geldiğinden beri daktilografiyi bırakmış ve tarih araştırmalarında uzmanlaşmıştı. Daha az para getiren bir işti bu, ama kendi kendinin patronuydu. Leipzig'teki bir yayınevinin yayımlayacağı *Protestanlık Üzerine Belgeler* için, gözlerini bozarcasına, metinleri karşılaştırmaya çalışmıştı.

Jacques Kütüphane'ye kadar onunla gitti. Yalnız kaldıktan sonra, *Café Landolt*'un (*Grütli* ile birlikte sosyalist gençlerin hoşlandıkları bir yerdi) önünden geçerken içeri girdi.

Orada Paterson'u görünce şaşırdı. İngiliz, ayağında tenis pantolonu, kahvecinin izniyle, orada açacağı sergiye hazırlık olarak, tablolarını asmaya çalışıyordu.

Zekâsının canlılığı üstündeydi Paterson'un. Harika bir işi reddetmişti. Mr. Saxton W. Clegg adlı dul bir Amerikalı, Paterson'un natürmortlarını görüp beğenmiş; ondan, Pelée dağı felaketinde ölen karısının, kartvizit büyüklüğündeki solmuş bir fotoğrafına

bakarak, ayakta, gerçek boyutlu bir portresini yapmasını istemiş, bunun karşılığında da elli dolar önermişti: Kederini unutamayan dul Amerikalı yalnız bir noktada diretmekteydi: Mrs. Saxton W. Clegg'in sırtındaki giysi, en son Paris modasına uygun biçimde değiştirilecekti. Paterson bu olayı diline dolayarak bol bol alay ediyordu. Jacques otuz iki dişini göstererek gülen İngiliz'e bakarken "İçimizde gerçekten neşeli olan yalnız Pat, son derece doğal ve yürekten bir neşesi" var diye düşünüyordu.

"Seninle biraz yürüyeyim dostum" dedi Paterson, Jacques'ın Meynestrel'e gideceğini öğrenince. "Bu günlerde çok acayip mektuplar alıyorum İngiltere'den. Londra'da ileri sürüldüğüne göre Haldane* önemli bir savaş birliği hazırlıyormuş sessizce. Her şeyin hazır olmasını istiyormuş. Donanma da istim üstündeymiş... Donanma demişken, gazetelerin yazdıklarını okudun mu? Spithead'deki geçit törenini falan? Bütün Avrupa'nın kara ve deniz ataşeleri çağrılmış gösteriye, altı saat boyunca burunlarının dibinden İngiliz bandıralı savaş gemilerinin geçişini görsünler diye. Bu gemiler olabildiğince birbirine yaklaşarak gidiyorlarmış, ilkbaharda tırtılların yürüyüşü gibi, biliyor musun? Doğrusu göz alıcı bir gösteri... Öyle değil mi? *Boast! Boast!*"** dedi omuzlarını sallayarak.

Onun bu keskin alayının altında, ne de olsa, az çok bir övünme seziliyordu. Jacques, içinden güldü ve "Sosyalist bile olsa bir İngiliz, hiçbir zaman güzel bir denizcilik gösterisine ilgisiz kalamaz" diye düşündü.

"Ya bizim portre ne olacak?" dedi Paterson, Jacques'tan ayrılacağı sırada. "Bir uğursuzluk dolaşıyor bu portrenin üstünde ahbap! Çok değil, iki sabah daha. Şerefim üzerine yemin ederim ki! İki sabah daha... Ne zaman olsun?"

Jacques, İngiliz'in ne inatçı şey olduğunu biliyordu. En iyisi dediğini yapıp bu işi sona erdirmeliydi bir an önce.

"Yarın, istersen; yarın, saat on birde."

"*All right!* Sen gerçekten iyi bir dostsun Jack!"

Alfreda yalnızdı. İri çiçekli kimonosuyla, koyu siyah saçlarıyla, kirpikleriyle, istemese de bir Uzak Doğu bebeğini fazlasıyla andı-

* Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere Savunma Bakanı. (ç. n.)

** "Blöf! Blöf!" (ç. n.)

rıyordu. Çevresinde, panjurların aralığından sızan güneş ışınları arasında sinekler vızıldaşıyordu. Mutfakta gürültüyle kaynayan karnabaharın ağır kokusu bütün evi doldurmuştu.

Jacques'ı gördüğü için pek sevinmiş gibiydi:

"Evet, Pilot döndü" dedi. "Ama Monier'yle bana haber gönderdi, yeni bir şeyler varmış, bunun için Richardley'yle *Lokal*'e kapanmış. Ben de makinemle yanına gideceğim... Yemek ye benimle..." diye önerdi, sonra yüzü birden ciddileşti: "Birlikte yola çıkarız." Vahşi, güzel gözleriyle Jacques'a bakıyordu. Jacques bu daveti sadece nezaketen yapmış olmayacağını düşündü. Kendisine bir şeyler söylemek, bir sırrını açmak mı istiyordu? Genç kadınla baş başa kalmaya hiç de hevesi yoktu, hem sonra Meynestrel'i bir an önce görmek istiyordu.

Kabul etmedi.

Pilot, *Lokal*'deki küçük yazıhanesinde Richardley'yle birlikte çalışıyordu.

Yalnızdılar. Meynestrel masanın başında oturan Richardley'nin arkasında, ayakta duruyordu. İkisi de önlerine serilmiş belgelere bakıyorlardı eğilerek.

Jacques'ı görünce, Meynestrel'in gözleri dostça bir hayretle parladı. Sonra keskin bakışını ona dikti: Zihninden bir düşünce geçmişti. Bir şey sorarcasına Richardley'nin üstüne eğilerek çenesiyle Jacques'ı gösterdi:

"Madem dönmüş bulunuyor, neden o da bizimle olmasın?"

"Elbet" diye onayladı Richardley.

"Otur" dedi Meynestrel, "Bitirmek üzereyiz." Sonra Richardley'ye dönerek: "Yaz... Bu, İsviçre Partisi için."

Kuru, tınısız sesiyle yazdırdı:

"Yanlış soru sorulmuştur. Sorun, burada değil. Marx ve Engels yaşadıkları dönemde şu ya da bu ulusun tarafında olabilirlerdi. Biz ise, hayır. Çeşitli Avrupa devletleri arasında, biz 1914 sosyalistleri hiçbir ayrım yapamayız. Dünyayı tehdit eden savaş, emperyalist bir savaştır: Bu savaşın finans kapitalizminin çıkarından başka hedefi yoktur. Bütün uluslar bu bakımda aynı durumdadır. Proletaryanın biricik hedefi, hiç ayrım yapmaksızın, bütün emperyalist hükümetleri bozguna uğratmak olmalıdır. Benim görüşüm şu: *mutlak taraf-*

sızlık. –Altını çiziniz–. Bu savaşta iki kapitalist devlet grubu birbirini yiyecek. Bizim taktiğimiz onları birbirlerini yemeye bırakmaktır, yemelerine yardım etmektir. –Hayır, sil şu cümleyi.– Olaylardan yararlanmaktır. Dinamizm soldadır. Devrimci azınlıkların ödevi, kriz dönemlerinde bu dinamizmi artırmaktır, zamanı geldiğinde devrimin yıkacağı engellerde çatlaklar oluşturmak için."

Sustu. Birkaç saniye geçti.

"Freda neden gelmedi?" dedi çabuk çabuk.

Masanın üstünde duran bir not defterini aldı. Küçük küçük kâğıtlara kısaca bir şeyler karalayarak Richardley'ye uzatıyordu.

"Bu, Komite'ye. Bu, Bern'e ve Basel'e. Bu, Zürih'e..."

Daha sonra ayağa kalkarak Jacques'ın yanına geldi.

"Demek döndün?"

"Bana demiştiniz ki, Pazar ya da Pazartesi benden bir haber alamazsan..."

"Doğru. Yaptığım araştırmadan bir şey elde edemedim. Tam bu sırada Paris'te kalmanı yazacaktım sana."

Paris sözünü işitince beklenmedik bir burukluk duydu Jacques içinde, ama bunun nedenini bulmaya vakti yoktu. Her şeyi biraz ödlekçe oluruna bırakmış, herhangi bir çatışmadan kaçıyormuş ve bir sorumluluğun ağırlığını başkasına yüklüyormuş gibi... Birden, "Bunu isteyen onlar..." diye düşündü.

"Şu sırada orada birinin bulunması uygun olabilir. Gönderdiğin kısa bilgiler işe yaramadı değil. Pek iyi bilmediğim bir ortamın nabzını gösteriyor bunlar. *L'Huma*'da ne yapıldığını gözle; daha çok C.G.T.'de... C.G.T. için başka kaynaklar da var. Sonra Jaurès'in sosyal demokratlarla ilişkileri ve de İngilizlerle. Fransa ile Rusya'nın ilişkileri konusunda Quai d'Orsay üzerindeki etkisi... Eh... bütün bunları söylemiştim sana... Bu sabah mı geldin? Yorgun değil misin?"

"Hayır."

"Yeniden yola çıkacak gibi misin?"

"Hemen mi?"

"Bu akşam."

"Eğer zorunlu ise elbet! Paris'e mi?"

Meynestrel gülümsedi:

"Hayır. Şöyle küçük bir tur yapacaksın. Brüksel, Anvers... Richardley anlatacak sana." Sonra daha yavaş sesle ekledi: "Freda yemeğini yedikten sonra gelir!"

Richardley gözden geçirdiği tarifeyi kapayarak sivri çenesini Jacques'a doğru uzattı:

"Bu akşam 19:15'te bir tren var. Sabahın ikisinde Basel'de olacak, yarın öğleye Brüksel'e varacaksın. Oradan da ver elini Anvers... Çarşamba'ya, yani yarın saat üçten önce orada olmalısın. Az çok önlem almanı gerektirecek bir ödev, Kniabrovski ile buluşacaksın da ondan... Sıkı gözetleniyor... Tanıyor musun onu?"

"Kniabrovski'yi mi? Evet, çok iyi."

Onunla tanışmadan önce, bütün devrimci çevrelerde kendisinden söz edildiğini duymuştu. Vladimir Kniabrovski, o sıralarda Rusya'da hapis cezasını çekmekteydi. Salıverilir verilmez yine devrimci eylemlerine başlamıştı. Jacques onu o kış Cenevre'de görmüştü; hatta tutukluluğu sırasında yazdığı kitaptan Zelavski'in yardımıyla, çevirdiği parçaları İsviçre gazetelerinde yayımlatmıştı.

"Gözünü dört açı... Şimdi sakalını bıyığını tamamıyla tıraş etmiş... Çok değişmiş olmalı..." dedi Richardley.

Ayakta, sırtını gererek, kendinden fazlasıyla emin bir halde, ince dudaklarında o her zamanki gülüşü, zeki bakışıyla Jacques'ı süzdü.

Meynestrel elleri arkasında, kireçlenmiş bacağında kan dolaşımını artırmak için daracık odanın içinde bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu; kaygı okunuyordu yüzünden. Birden Jacques da döndü.

"Paris'tekiler Avusturya'nın ılımlılığına inanmakla delilik ediyorlar, öyle değil mi?"

"Evet. Dün *L'Huma*'da Avusturya notasında bir mühlet bile bildirilmediği yazıyordu."

Meynestrel pencereye doğru bir adım attı, avluya baktı, sonra Jacques'a yaklaşarak, "Orası belli olmaz!.." dedi.

"Ya?.." diye mırıldandı Jacques, bütün vücudu ürperdi, alnını ter kapladı.

Richardley soğukça, "Hosmer her şeyi açık seçik görmüştü. Olaylar hızla gelişiyor" diye düşüncesini açıkladı.

Kısa bir suskunluk oldu. Pilot yeniden gidip gelmeye başladı. Sinirliydi. Jacques, "Avusturya mı yoksa Freda'nın gelmeyişi mi bunun nedeni?' diye geçirdi içinden.

"Vaillant'la Jaurès haklı" dedi, "hükümetler savaş politikalarını yığınlara kabul ettirmeyi ummaktan vazgeçmelidir. Onları bir hakeme başvurmaya zorlamalı! Genel grevle tehdit ederek! Önerinin oylandığını gördünüz, sekiz gün önce Fransız Kongresi'nde. Kaldı

ki herkes ilkesel olarak anlaşmış durumda. Ama Paris'te bizimkiler, Alman'ları ikna etmeye ve onların da genel grev konusundaki düşüncelerini bizim kadar kesin olarak açıklamalarını sağlamaya çalışıyor."

Richardley başını salladı:

"Boşuna... Hep reddedecekler bu öneriyi... Plehanov'un ve Liebknecht'in şu bilinen düşüncesi çok sağlamdır: Genel grev, sosyal örgütlenmenin aynı düzeyde gelişmediği iki ülke arasında, sosyal örgütlenmenin daha çok geliştiği ülkeyi, daha az gelişmiş olanın oyuncağı haline getirir. Açık bir şey bu."

"Almanlar Rus tehlikesiyle ipnotize olmuş gibiler..."

"Orası öyle! Ah! Ruslar yeterince geliştiklerinde, sosyal olarak yani, iki ülkede birden aynı zamanda genel greve gidilebilse..."

Jacques bu görüşe katılmadı:

"Önce, Rusya'da grevin olamayacağı artık pek öyle kesin değil: Hiç olmazsa ayrı ayrı grevler olur, Putilof'ta olduğu gibi, sonra öteki merkezlere yayılır ve yine militarist çevreyi iyice rahatsız eder... Ama, bırakalım bir yana Rusya'yı. Alman sosyal demokratlarının ulusallık yönünden gösterdikleri kasılmaya karşı ileri sürülecek kesin bir kanıt var. Onlara şöyle demek gerekir bunun için: 'Seferberlik günü, daha önce hiçbir hazırlık olmadan birdenbire genel grev çağırısında bulunmak, Almanya için bir tehlike olur. Kabul. Ya peki *önleyici grev?* Yani, seferberlik söz konusu olmadan çok önce, ilk gerginlik döneminde, diplomatik kriz sırasında sosyalistlerin yapacakları grev? Oysa, ulusun yaşamındaki böyle bir sarsıntı, eğer bu ciddi bir tehlike ise, hükümetinizi hakeme başvurmak zorunda bırakmaya yetecektir.' Bu kanıt karşısında Almanların itirazları suya düşer. İşte ben, Fransız Sosyalist Partisi yönetim kurulunun, Brüksel toplantısında bu görüşü benimseyeceğine inanıyorum."

Masanın önünde ayakta, başı kâğıt yığınına eğilmiş duran Meynestrel, önce bu tartışmaya ilgisiz görünmüştü. Doğruldu ve gelip Jacques'la Richardley'nin arasında durdu. Yüzünde muzipçe bir gülümseme vardı:

"Şimdi, çocuklarım, çekin arabanızı! İşim var. Sonra konuşuruz... İkiniz de saat dörtte buraya gelin." Açık pencereye hemen hemen kaygılı bir göz attı. "Anlamıyorum neden Freda..." Sonra Richardley'ye dönüp, "Birincisi, Jacques'a, Kniabrovski ile konuşmasıyla ilgili gerekli kesin bilgiler verilecek. İkincisi, onunla para sorununu çöz... Çünkü, iki ya da üç hafta burada olmayacak..."

Bunları söyleyerek iki genci kapıya doğru itti, sonra kapıyı arkalarından kapattı.

XXVII

Bu güzel öğle sonrasında Anvers şehri, kızgın güneşin altında, bir İspanyol kenti gibi yanıp kavruluyordu.

Caddeye çıkmadan önce, Jacques fırın gibi sıcak havada, gözlerini kırpıştırarak garın saatine baktı: Üçü on geçiyordu. Amsterdam treni üçü yirmi üç geçe geliyordu; garın içinde elden geldiğince, kimseye görünmemek iyi olurdu.

Caddeden geçerken karşıda, bir birahanenin önündeki masalarda oturanlara bir göz attı. Güven duymuş olmalı ki kenardaki boş bir masayı gözüne kestirerek oturdu; bir bira söyledi. Saatin epey ilerlemiş olmasına rağmen meydan boş gibiydi. Yayalar, biricik gölgelik kaldırımdan uzaklaşmamak için karıncalar gibi, hep bir yerden dönüş yapıyorlardı. Şehrin her yanından gelen tramvaylar, altlarında kara gölgelerini sürükleyerek dört yol ağzında karşılaşıyor, sıcaktan kızgınlaşmış tekerleklerini rayların dönemeçlerinde gıcırdatıyorlardı.

Saat üçü yirmi geçiyordu. Jacques gara yan kapıdan girmek için sola saptı. Büyük salonda az kişi vardı. Eski püskü giyimli, başına kepini geçirmiş yaşlı bir Belçikalı elindeki süzgeçten serptiği suyla tozlu malta taşlarının üstüne sekizler çiziyordu.

Yukarıda tren gara girmek üzereydi.

Jacques bir yandan gazetesini okuyarak bir yandan yürüyerek büyük merdivenin altına, yolcuların çıkış yerine geldi. Kimsenin yüzüne bakmadan, önünden gelip geçenleri gizlice süzüyordu. Elli yaşlarında kasketli bir adam geçti: Gri giysiliydi, bir tomar gazete vardı koltuğunun altında.

İnsan seli çabucak akıp geçti. Az sonra sadece geciken birkaç kişi kaldı: Merdivenden güçlükle inen birkaç yaşlı kadın.

Jacques beklediği kişi gelmemiş gibi, şöyle bir dönüş yaptı ve ayağını sürüyerek gardan çıktı. Kaldırımdan inmeden önce, omuzundan geriye bir göz atışını yalnız becerikli ve önceden haberli bir polis fark edebilirdi.

Keyser Caddesi'nden France Caddesi'ne kadar yürüdü, yolunu arayan bir turist gibi duraksayarak gidiyordu, sağa saptı, Opera'nın

önünden geçerken durup bir aralık afişe baktı, sonra telaşsızca Adalet Sarayı'na çıkan daracık sokaklara daldı. Orada boş bir sıra ilişti gözüne, üstüne çöktü, alnının terini sildi.

Ağaçlık yolda bir sürü çocuk, sıcağa aldırmadan top oynuyordu. Jacques cebinden çıkarttığı katlanmış gazeteleri sıranın üstüne koydu, bir sigara yaktı. Bu sırada top, ayaklarının dibine geldi. Jacques gülerek tuttu topu. Çocuklar bağırarak çevresine toplandılar, topu attı, çocuklarla oynamaya koyuldu.

Birkaç dakika sonra gezinen bir adam gelip sıranın ucuna oturdu. Bir yabancıydı, besbelli; hiç kuşkusuz, bir Slav. Kasketini kaşlarının üstüne kadar geçirmişti. Elmacık kemiklerine, güneş ışınları birer beyaz leke bırakmıştı. Sakalsız bıyıksız, buruşuk, çökük, yaşlı yüzünden enerji okunuyordu. Kızarmış ekmek rengindeydi yanık teni; kasketin siperliğinin gölgesinde gözlerinin rengi tam olarak seçilemiyordu ama son derecede aydınlık, açık mavi ya da griydi bu gözler ve adamın benzi gözleriyle acayip bir uyum içinde görülüyordu.

Adam cebinden küçük bir puro çıkardı, Jacques'a doğru dönüp elini kasketinin siperliğine götürerek nazikçe selam verdi. Purosunu Jacques'ın sigarasından yakmak için, gazetelerini tutan elini sıraya dayayarak eğilmek zorunda kaldı. Göz göze geldiler. Adam doğruldu, gazeteleri dizlerinin üstüne koydu. Büyük bir beceriyle, Jacques'ın yanındaki gazeteleri almış kendininkileri sıranın üstüne bırakmıştı; Jacques da önemsemiyormuş gibi görünmekle birlikte elini hemen gazetelerin üstüne koydu.

Adam uzaklara bakarak dudaklarını hiç kımıldatmadan, sırrı yalnız hapishanelerde öğrenilen boğuk, karından konuşuluyormuş gibi bir sesle mırıldandı:

"Zarf gazetelerin içinde; *Pravda*'nın son sayıları da var."

Jacques hiç istifini bozmadı. Son derece doğal bir halde çocuklarla oyununu sürdürdü. Topu uzağa atıyor, çocuklar da topun peşine fırlıyorlardı. Bu neşeli bir boğuşma, bir çatışmaydı: Topu yakalayan böbürlenerek getiriyor ve oyun yeniden başlıyordu.

Adam gülüyor ve bu eğlenceden hoşlanmış görünüyordu. Az sonra çocuklar topu ona getirdiler. Çünkü topu Jacques'tan daha kuvvetle atıyordu. Kniabrovski, konuşmak için ikisinin yalnız kaldıkları bir andan yararlandı, ateşli bir konuşkanlığı vardı; dişlerinin arasından, kesik cümlelerle şöyle dedi:

"Petersburg'da, Pazartesi günü, yüz kırk bin kişi grev yaptı... Yüz kırk bin... Birçok mahallede sıkı yönetim... Telefonlar kesildi... Tramvaylar işlemedi... Atlı askerler işe karıştı... Makineli tüfekli üç alay çağrıldı... Kazak alayları ve birlikler..."

Çocuklar kasırga gibi gelip sıranın çevresinde toplandı. Adam cümlesini bir öksürük nöbeti arasında bitirdi:

"Ama polis de, generaller de bir şey yapamadılar" dedi topu ta çimenlerin ortasına fırlattıktan sonra... "Ayaklanma üstüne ayaklanma... Hükümet Poincaré'yi karşılamak için Fransız bayrakları dağıttı, kadınlar bunu kızıl bayrak yaptı. Atlı birliklerin saldırısı... Silahlı çatışma... Viborg Mahallesi'nde bir çatışma gördüm, müthişti... Bir başkasını da Varşova garında... Ayrı bir çatışmayı da Stagara-Derevnia'da... Birini de gece yarısı şeyde..."

Çocuklar geldiği için sustu. Birden bir çeşit şefkat, bir sevgi gereksinmesiyle çocuklardan en küçüğünü, dört beş yaşlarındaki soluk benizli sarışın bir oğlanı yakaladı. Gülerek dizlerinin üstünde salladı ve ağzına kocaman bir öpücük kondurdu. Sonra şaşkınlaşan oğlanı bıraktı, topu alıp fırlattı.

"Grevcilerin silahları yok... Kaldırım taşları, şişeler, gaz bidonlarıyla dövüşüyorlar... Saldırıları durdurmak için evleri ateşe verdiler... Semsonievsky köprüsünün yandığını gördüm ben... Bütün gece, her yerde yangınlar... Yüzlerce ölü... Yüzlerce kişi tutuklandı... Herkes şüphe altında... Pazar gününden beri bizim gazeteler yasaklandı, yazarlar hapishanede... Devrim bu işte... tam zamanıydı; devrim olmazsa savaş olur... Senin Poincaré çok kötülük etti bize, çok kötülük..."

Yüzünü, oğlanların itiştikleri çayırlığa doğru çevirirken gülümser gibi yapmıştı ama dudaklarında yabanıl bir sırıtma belirdi.

"Şimdi gidiyorum" dedi surat asarak. "Allahaısmarladık."

"Peki" dedi Jacques bir soluk alarak. Çevrede kimse olmamakla birlikte bu buluşmayı daha da çok uzatmanın yararı yoktu. Jacques içi dalarak, "Oraya dönüyor musun?" diye sordu.

Kniabrovski hemen yanıt vermedi. Sırtı eğik, dirseklerini butlarına dayamış, omuzlarını yorgunca bırakış, ayakkabılarının arasından yolun kumlarını seyrediyordu. Gevşeyen bedeni bir bayginlık geçirecekmiş gibi görünüyordu. Jacques adamın ağzının iki yanında, ömrü boyunca katlandıklarının oluşturduğu, derin kırışıklara baktı.

Adam başını kaldırarak, "Evet oraya" dedi. Bakışlarını hiçbir yerde durdurmadan, enginlerde, bahçede, ta uzaklardaki binaların cephelerinde, mavi gökyüzünde dolaştırıyordu; her türlü çılgınlığı yapmaya hazır bir adamın biraz şaşkın ama azimli ifadesi vardı bu bakışlarda. "Deniz yolundan... Hamburg... Memlekete girmek için güvenli bir yolum var... Ama biliyor musun orada... Güçlükler bekliyor bizi..."

Telaşsızca ayağa kalktı, "Çok güç..." diye ekledi. Sonra bakışlarını Jacques'a çevirerek elini terbiyelice kasketinin siperliğine götürdü, rastgele karşılaşmışlar da gitmek için izin istiyormuş gibi. Gözleriyle kardeşçe, biraz kederli allahaısmarladık dediler birbirlerine.

*"V dobrıy ças"** diye mırıldandı Kniabrovski, uzaklaşmadan önce.

Parmaklıklı kapıdan çıkıncaya kadar çocuklar ardından gülüşüp bağrıştılar. Jacques arkasından uzun uzun baktı. Rus gözden kaybolunca, sıranın üstündeki gazete tomarını cebine soktu, sonra o da ayağa kalktı ve yeniden rahat rahat gezinmeye koyuldu.

Aynı günün akşamı, Kniabrovski'nin kendisine emanet ettiği zarfı ceketinin astarının içine diktikten sonra Brüksel'den Paris trenine bindi.

Ertesi Perşembe günü sabahı erkenden, gizli belgeler, akşam Cenevre'de bulunması gereken Chenavon'a teslim edildi.

XXVIII

O Perşembe günü, ayın yirmi üçü, Jacques gazeteleri okumak için *Café du Progrès*'ye yollandı. *Lokal*'e gelenlere yakalanmamak için alt kattaki salonda oturdu.

Mme Caillaux'nun davasına ilişkin haberler hemen bütün gazetelerin birinci sayfasını kaplıyordu.

Birkaç gazetede de, ikinci ya da üçüncü sayfalarında, Petersburg'daki fabrikalarda grev patlak verdiğini, işçilerin çıkardıkları

* İyi şanslar. (ç. n.)

karışıklıkların polisin sert tutumuyla önlendiğini kısaca yazıyordu. Buna karşılık Çar'ın M. Poincaré onuruna verdiği şölenlere sütunlar ayrılmıştı.

Basın Sırbistan-Avusturya "anlaşmazlığına" şöyle bir değinip geçiyordu. Bütün gazetelerde yayımlanan, resmî kaynaklı olduğu şüphesiz kısa bir haberde Rus hükümet çevrelerinde, genellikle diplomatik yollardan kısa sürede bir yumuşama sağlanacağının düşünüldüğü belirtiliyordu. Bundan başka gazetelerin çoğu, saygılı bir dille Balkan krizi sırasında, bağlaşığı Avusturya'ya hep ılımlılık öğüdünde bulunmuş olan Almanya'ya güvenlerini ileri sürmekteydi.

Yalnızca *L'Action française** kaygısını açığa vuruyordu. Eline her zamankinden güzel bir fırsat geçirmişti: Bundan yararlanarak büyük bir şiddetle Cumhuriyet hükümetini, dış politika konusunda yapısı gereği zayıf davranmakla suçluyor ve tutumlarının yurtseverliğe aykırı olduğunu ileri sürerek sol partilere çatıyordu. Özellikle sosyalistler hedef alınmıştı. Charles Maurras** yıllardan beri yaptığı gibi, Jaurès'in Almanya'ya satılmış bir hain olduğunu tekrarlamakla yetinmiyor, *L'Humanité*'nin artırdığı coşkulu uluslararası barış çağrıları karşısında çileden çıkarak bugün de Jaurès'i bir Charlotte Corday'nin*** kurtarıcı hançerine hedef gösteriyordu: *"Hiç kimseyi siyasal amaçla adam öldürmeye kışkırtmak istemiyoruz"* diye yazıyordu ihtiyatlı bir cesaretle. *"Ama M. Jaurès titresin! Zira yazıları gözü dönmüş birilerine, M. Jean Jaurès M. Calmette'in**** akıbetine uğraması durumunda, yenilmez dünya düzeninde bir şeyin değişip değişmeyeceği sorununu deneysel yöntemle çözme isteği verebilir."*

Aşağıya inmekte olan Cadieux rüzgâr gibi geçerken:

"Yukarı çıkmıyor musun? Tartışma iyice kızıştı orada... İlginç şey: Bir Avusturyalı var, Bœhm yoldaş, Viyana'dan görevle gelmiş. Dediğine göre Avusturya bu akşam Belgrad'a notasını vermiş olacak. Poincaré Petersburg'dan ayrılır ayrılmaz."

---

* Aynı adlı aşırı sağcı, monarşi yanlısı, antisemit, milliyetçi düşünce okulu ve hareketinin gazetesi. (ç. n.)

** *L'Action française*'in kurucularından ve yazarından. (ç. n.)

*** Fransız Devrimi'nin ünlü kişilerinden Marat'yı öldüren genç kız. (ç. n.)

**** G. Calmette, 1903-1914 arasında Le Figaro gazetesinin yönetmeniydi. Adı bir rezalete karışan o vakitki Maliye Bakanı Caillaux'ya karşı kampanya açmıştı. Bakanın karısı, onu vurarak öldürdü. Kralcı Charles Maurras dolambaçlı laflarıyla Jaurès'in öldürülmesini istiyordu. Nitekim, bu yazının yayımlanmasından kısa bir süre sonra (31 Temmuz 1914) Raoul Villain adlı "gözü dönmüş" bir kralcı Jaurès'i öldürdü. (ç. n.)

Hemen yerinden kalkan Jacques, "Bœhm Paris'te mi?" dedi. Avusturyalıyı yeniden göreceği için çok sevinmişti.

Küçük döner merdivenden yukarı çıktı, kapıyı açınca Bœhm yoldaşı gördü: Sarı yağmurluğunu katlayıp dizinin üstüne koymuş, önünde bir bardak bira, rahatça oturuyordu. On beş kadar militan çevresinde toplanmış, onu soru yağmuruna tutmuşlardı. O ise, hiç ağzından düşürmediği purosunun ucunu dişlerinin arasında çiğneyerek bir bir, sırayla yanıt vermekteydi.

Jacques'ı daha dün ayrılmışlar gibi, dostça göz kırparak karşıladı. Viyana'nın savaş hazırlıklarına ve Avusturya-Macaristan'da kamuoyundaki kaynaşmaya ilişkin olarak getirdiği haberler, toplantıda bulunanları hem kızdırmış hem kaygılandırmış gibiydi. Avusturya'nın Sırbistan'a saldırganca bir ultimatom vermesi halinde, bugünkü koşullar göz önüne alındığında, işler iyice kızışacaktı. Bunun yanında Sırp Başbakanı Pašić, Avrupa'nın bütün hükümetlerine gönderdiği önleyici bir notada Sırbistan'ın pek öyle boyun eğercesine davranmayacağını ve onurunu zedeleyecek her talebi geri çevirmeye kararlı olduğunu söylemişti!

Bœhm ülkesinin maceracı politikasını asla doğru bulmamakla birlikte yine de Avusturya'nın Sırbistan'a (ve Rusya'ya) karşı duyduğu kızgınlığı açıklamaya çalışıyordu. Bu kızgınlığın nedeni, büyük güç Rusya tarafından desteklenip kışkırtılan yaygaracı küçük komşuları Sırbistan'ın ülkelerine sürekli sataşarak ulusal onurlarını incitmesiydi.

"Hosmer bana gizli bir diplomatik notayı okuttu" dedi. "Bunu, daha yıllarca önce Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov, Sırbistan'daki bir Rus elçisine göndermiş. Bunda Sazonov, Avusturya toprağının bir parçasının Sırbistan'a verileceğini kesinlikle belirtiyordu." Bœhm, "Bu son derece önemli bir belgedir" diye ekledi sözüne. "Çünkü" dedi, "Sırbistan'ın ve onun arkasındaki Rusya'nın *Œsterreich*'ın güvenliği için gerçekten nasıl sürekli bir tehlike olduğunu kanıtlamaktadır!"

Masanın bir ucunda oturan, mavi tulumlu yaşlı bir işçi, "Hep kapitalist politikanın kötülükleri!" diye bağırdı. "Demokrat olsun olmasın bütün Avrupa hükümetleri, gizli diplomasileriyle, halkın denetimi olmadığı için uluslararası finans güçlerinin oyuncağıdır... Eğer, kırk yıldır Avrupa genel savaştan sakındıysa bunun nedeni, para güçlerinin, devletlerin sürekli olarak daha çok borca battıkla-

rı, bu silahlı barışı uzatmayı yeğlemeleridir... Ama bir gün, Parisli ticaret bankaları savaşın patlak vermesinde çıkar görürlerse!.."

Orada bulunanların hepsi gürültüyle onayladılar bu sözleri.

Araya giren bu sözlerin Bœhm'ün ele aldığı belirgin sorunlarla çok uzak bir ilişkisi olması kimsenin umurunda değildi.

Jacques'ın sık sık gördüğü ama tanışmadığı, dikkat dolu ateşli bakışları, yüzünden veremli olduğu okunan bir delikanlı sessizce otururken birden Jaurès'in, gizli diplomasinin tehlikeleri konusundaki bir yazısını boğuk bir sesle okumaya başladı.

Bundan sonra ortalığı kaplayan bağrışmalardan yararlanan Jacques Bœhm'e yaklaşarak, öğle yemeğinde buluşmak üzere Bœhm'le sözleşti. Sonra da Avusturyalı hep öyle hiç istifini bozmadan, purosunun ucunu çiğneyerek açıklamasını sürdürürken Jacques sıvıştı.

Bœhm'le yemekte buluşmaları, *L'Humanité*'nin yönetim yerinde birçok kişiyle yaptığı konuşmalar, Richardley'nin ricası üzerine Paris'e gelir gelmez birkaç yere uğraması, sonra o akşam, Levallois'da sosyalistlerin Bœhm onuruna düzenledikleri toplantı, orada Petersburg'daki karışıklıklarla ilgili olarak bildiklerini anlatmak için söz alma fırsatı çıkmış olması – tüm bunlar Jacques'ın zihnini öylesine doldurmuştu ki, Paris'teki o ilk gün boyunca Fontanin'leri düşünmeye vakit bulamamıştı. Yalnız bir iki kez, Bineau Caddesi'ndeki kliniğe telefon edip Jérôme'un hâlâ yaşayıp yaşamadığını sormayı aklından geçirmişti. Ama daha önce adını vermezse kendisine bilgi verirler miydi? Bundan vazgeçmek daha iyi olurdu. Paris'te bulunduğunu bildirmemeyi yeğliyordu. Bununla birlikte, akşamleyin Tournelle Sokağı'ndaki küçük odasına dönünce, uyumadan evvel bu konuda bilgi edinmemeye kendisini zorlamış olmasının zihnini rahatlatması şöyle dursun, kesin bilgiler almış olmasından daha çok tedirgin ettiğini kendisine itiraf etmek zorunda kaldı.

Böylece, Cuma sabahı uyanır uyanmaz, Antoine'a telefon etme isteği duydu. Saatine bakarken: "Neye yarar? Neme gerek benim?" dedi içinden, "Yediyi yirmi geçiyor... Ancak şimdi hemen yakalayabilirim onu hastaneye gitmeden önce." Daha çok kararsızlık göstermeden yataktan fırladı.

Antoine kardeşinin sesini duyunca şaşakaldı. M. de Fontanin'in üç gün boyunca hiç kendine gelmeden can çekiştikten sonra o gece

öldüğünü söyledi. "Cenaze yarın, Cumartesi kaldırılacak, sen Paris'te olacak mısın?.." dedikten sonra, "Daniel hastaneden ayrılmıyor" diye ekledi. "Ne vakit gelirsen gel onu bulabilirsin..." Antoine kardeşinin, Daniel'i görmek isteyeceğinden şüphe etmiyor gibi görünüyordu.

"Benimle yemeğe gelir misin?" diye sordu.

Jacques sabırsızca ahizeyi yerine koyup oradan uzaklaştı.

24 Temmuzda gazeteler, Avusturya'nın Sırbistan'a bir "nota" verdiğini birkaç sözcükle bildiriyordu. Gazetelerin çoğu –bir emir almış olacaklar ki– kaçamak yorumlar yapmakla yetinmişti.

Jaurès günlük yazısını Rusya'daki grevlere ayırmıştı. Yazının havası dikkati çekecek kadar ağırdı:

"Avrupa devletleri için ne büyük bir uyarıdır bu!" diye yazıyordu: *"Devrim, her yerde neredeyse patlak verecek. Çar savaş çıkarırsa ya da Avrupa'da bir savaşın çıkmasına engel olmazsa çok ihtiyatsızlık etmiş olur! Avusturya-Macaristan krallığı da, dini ve militer partisinin öfkesine teslim olur da Sırbistan'la arasında onarılmaz bir durum yaratırsa çok ihtiyatsızlık etmiş olur!.. M. Poincaré, son ziyaretiyle gezi defterine Rus işçilerinin kanıyla damgalanmış yeni bir sayfa ekledi ki acı bir uyarıdır bu!"*

L'Humanité'nin yönetim yerinde, notanın havası üzerinde en küçük bir şüphe kalmamıştı: Tam bir uyarı yazısı niteliğindeydi, artık en kötü şeyler beklenebilirdi. Jaurès'in dönüşü oldukça sinirlilikle bekleniyordu: Başyazar o sabah birden, Quai d'Orsay'ye gidip M. Viviani'ye vekâlet eden M. Bienvenu-Martin'le kendi adına görüşmeye karar vermişti.

Gazetenin yazarları arasında az çok bir şaşkınlık havası vardı. Avrupa devletlerinin tepkisinin ne olacağı soruşturuluyordu kaygıyla. Kötümser yapıda biri olan Gallot bu gece Almanya ve İtalya'dan gelen ürkütücü haberlere bakılırsa bu iki ülkede genellikle kamuoyu, basın, dahası sol partilerin bir bölümü Avusturya'nın hareketini destekler gibi görünmektedir, diyordu. Stefany de Jaurès gibi, sosyal demokratların, nefretlerini yalnız Almanya'da değil, Almanya dışında da büyük yankılar uyandıracak güçlü eylemlere dönüştüreceklerini düşünüyordu.

Öğleyin gazetede kimse kalmadı. Bekleme nöbeti Stefany'deydi. Jacques onun yanında kalıp sonraki hafta Brüksel'de toplanacak olan Enternasyonal Yönetim Kurulu'nun dosyasına bir göz atmak istedi. Herkes bu olağanüstü kurultaya çok umut bağlamıştı. Stefany, Vaillant'ın, Keir Hardie'nin ve Parti'nin daha birçok ileri geleninin savaş halinde genel greve gitme olasılığını gündeme getirmeyi düşündüklerini biliyordu. Yabancı sosyalistler, özellikle, İngilizler ve Almanlar bu temel sorunu nasıl karşılayacaklardı?

Saat bir olduğu halde Jaurès görünmedi. Jacques bir şeyler yemek için *Café du Croissant*'a indi. Şef de orada yemek yiyordu belki?

Orada değildi.

Jacques boş bir yer ararken biri kendisine seslendi. Kirchenblatt adlı bir Alman genciydi bu. Berlin'de tanımıştı onu ve Cenevre'de de birkaç kez onunla görüşmüştü. Kirchenblatt bir arkadaşıyla yemek yiyordu. Jacques'ın da masalarına oturması için ısrar etti. Öteki de Wachs adında bir Almandı. Jacques onu tanımıyordu.

Bu iki adam şaşılacak derecede birbirinden farklıydı. "Almanya'nın Doğusundan iki belirgin tip" diye düşünüyordu Jacques: "*Şef ve öteki!*'

Wachs bir Alman metal sanayii işçisiydi. Kırk yaşlarında vardı. Ablak yüzlü, hafif Slavımsı, elmacık kemikleri çıkık, düzgün ağızlıydı, gözleri berrak bakışlıydı. Azim ve kasıntı okunuyordu bu gözlerde. Ötekileri dinliyor, katıldığı düşünceleri başını sallayarak onaylıyor ama çok az konuşuyordu. Her hali sakin ruhlu, gösterişsiz cesaret sahibi, güçlüklere dayanıklı, disiplini seven bir insan olduğunu gösteriyordu.

Kirchenblatt çok daha gençti. İnce boynunun üstünde dik tuttuğu kafası bir kuşun başını andırıyordu. Elmacık kemikleri Wachs'ınkinin tersine enine değildi ama gözlerinin altında hemen hemen sivri uçlu birer çıkıntı oluşturmuştu. Genellikle ciddi ve dikkatli bir görünümü olan yüzü zaman zaman tedirgin bir gülümseyişle canlanıyordu: Birden ağzı yayılıyor, gözkapakları buruşuyor, şakaklarında kırışıklıklar beliriyor, dudakları kıvrılarak dişleri görünüyordu: O vakit vahşice zevk dolu bir alevle parlıyordu bakışları. Kimi kurt köpekleri oynadıkları zaman böyle

gösterirler sivri dişlerini. Kirchenblatt aslen Doğu Prusyalıydı, babası profesördü. Jacques'ın Almanya'da seçkin siyasal çevrelerde tanışma fırsatı bulduğu birçok Alman gibi kültürlü, Nietzsche'ci Almanlardandı. Onlara göre yasa yoktur. Ayrı bir onur duygusu şövalyece bir romantizm, başına buyruk ve tehlikelerle dolu bir yaşam zevki, bunları aristokratlığının çok bilincinde olan bir kast halinde birleştirmişti: Bu kast, kültürel oluşumunu borçlu olduğu sosyal rejime başkaldırır. Kirchenblatt uluslararası siyasal devrimci partilerin kıyısında yaşar, ama çok anarşist mizaçlı olduğu için sosyalizmi koşulsuz olarak benimsemiyor, Alman İmparatorluğu'nda hâlâ varlığını sürdüren feodalizmin ayrıcalıklarından da demokratik ve eşitlikçi teorilerden de içgüdüsel olarak hazzetmiyordu.

Wachs Fransızcayı çok güçlükle anladığı için Almanca konuşuyorlardı. Konuşma Berlin'in, Avusturya'nın politikası karşısındaki tutumuna kaydı. Kirchenblatt, İmparatorluk'un yüksek memurlarının düşünüşlerini iyi biliyor gibi görünüyordu. Kaiser'in kardeşi Prens Heinrich'in özel görevle İngiltere kralıyla görüşmek üzere acele Londra'ya gönderildiğini öğrenmişti. Bu resmî olmayan girişimle, böyle bir anda II. Wilhelm'in Avusturya-Sırbistan anlaşmazlığı konusunda, V. George'la görüşlerini paylaşmaya önem verdiği anlaşılıyordu.

Jacques, "Hangi görüşler?" diye sordu... "Bütün sorun burada... İmparatorluk hükümetinin tutumundaki şantaj payı nedir? Cenevre'de rastladığım Trauttenbach, Kaiser'in, kişisel olarak bir savaş olasılığını aklından geçirmek istemediğini güvenilir bir kaynaktan öğrendiğini ileri sürüyordu. Bununla birlikte, Viyana'nın Almanya'nın desteğinden emin olmadıkça bu denli pervasızca hareket edebileceği olanaksız görünüyor."

"Evet" dedi Kirchenblatt. "Kaiser'in, Avusturya'nın taleplerini ilke olarak benimsemiş ve onaylamış olması olasıdır bence. Dahası, Avrupa'yı bir oldu bitti karşısında bırakmak için Viyana'yı olabildiğince çabuk harekete geçmeye teşvik etmiş de olabilir! Bu da çok güzel bir barışseverliktir elbet!" Hınzırca gülümseyerek, "Elbette! Avrupa'da barışı kurtarmak için Avusturya-Sırbistan savaşını bir an önce başlatmak, Rusların tepkisinden kaçınmak için en iyi yol!.." dedi. Birden tekrar ciddileşti: "Ama şurası da açık ki Kaiser, kendisine tavsiye edildiği üzere, tehlikenin boyutunu ölçüp biçmiş olabilir: Rus *veto*'su tehlikesi, bir genel savaş tehlikesi. Ama

gel gör ki kendisine göre böyle bir tehlike yok. Haklı mı? İşte bütün sorun burada." Kirchenblatt'ın yüzü şeytani bir gülümseyişle yeniden kırıştı. "Şu anda ben Kaiser'i eli kuvvetli, karşısında da çekingen oyuncular olan bir kumarbaza benzetiyorum. Bir şanssızlık sonucu kaybedeceğini aklından geçirmiştir elbet... Ama elinde de iyi kartlar var: İnsan nasıl şanssızlık korkusuyla güzel bir partiyi yarım bırakır?"

Kirchenblatt'ın, sesinin keskinliğine ve atılganca gülümseyişine bakılacak olursa kuvvetli bir ele sahip olmanın ve cesaretle şansın üstüne yürümenin ne demek olduğunu deneyimlerinden bildiği anlaşılıyordu.

XXIX

Klinikte Jérôme de Fontanin'in ölüsü, alışılmış olduğu gibi, sabaha karşı tabuta kondu. Sonra tabutu, yönetimin izniyle, ölülerin cenaze törenlerine kadar bekletildikleri, sağ hastalardan olabildiğince uzakta, bahçenin dibindeki küçük bir binaya götürüldü.

Kocasının uzun süren can çekişmesi sırasında, odadan hiç ayrılmayan Mme de Fontanin, cesedin konulduğu yeraltındaki daracık hücreye yerleşti. Yalnızdı. Jenny dışarı çıkmıştı az önce. Annesi onu, ertesi günkü törende giyecekleri siyah giysileri getirmesi için eve yollamıştı. Kız kardeşini kliniğin kapısına kadar götüren Daniel de sigara içmek için bahçede kalmıştı.

Mme de Fontanin sırtını kapıya vererek, mahzeni aydınlatan küçük pencerenin altında oturuyordu. O son günü burada geçirmeye kararlıydı. Odanın ortasındaki iki kara masanın üstüne konulan örtüsüz tabuttan ayırmıyordu gözlerini.

Ölenin kimliğini gösteren tek dış belirti, küçük bir bakır levhaya oyulmuş şu yazıydı:

JÉRÔME-ÉLIE DE FONTANIN
11 Mayıs 1857 - 23 Temmuz 1914

Tanrı'nın koruyuculuğuyla sükûnete ermiş ve güvende hissediyordu kendini. Facianın birdenbire patlak vermesiyle açıklanabilecek olan o çöküntü anı geçmişti. Şimdi içinde yalnızca olayı düşün-

mekten gelen ve keskin olmayan bir keder vardı. Evrensel yaşamı düzenleyen Kuvvet'le her birimizin bir gün geçici varlığımızı içinde eriteceğimiz o Bütün'e inanarak yaşamaya alışıktı. Ölüm karşısında hiçbir ürküntü duymuyordu. Genç kızken bile, babasının ölüsü karşısında hiçbir korkuya kapılmamıştı. O yücelttiği kılavuzun, bedenin harap olmasından sonra da ölenden manevi desteğini eksik etmeyeceğinden bir an bile şüphe etmemişti. Gerçekten de, hiçbir zaman bir destekten yoksun kalmamıştı; hiçbir zaman. –Bunun kanıtını işte o hafta bir kez daha görmüştü.– Pastör yaşamına, didişip uğraşmalarına derinden katılmaktan geri kalmamıştı. Çelişik düşünceler arasında bocalarken ona yardım etmiş, kararlarını vermesinde yol göstermişti.

O gün de, Jérôme'un ölümünü bir son olarak düşünemiyordu. Hiçbir şey ölmez, her şey değişmede, her şey yenileşmede. Mevsimler mevsimleri izler. Bozulup mahvolacak maddenin üstüne bir daha açılmamak üzere sımsıkı kapatılan bu tabutun karşısında derin bir mistik coşku duyuyordu şimdi. Tıpkı, Maisons'daki evinin bahçesinde ilkbaharda filizlenişlerini gördüğü yaprakların, sonbaharda, vakti gelince, dökülüşlerini seyrederken duyduğuna benzer bir duyguydu bu. İçinde özsuyunun oluştuğu, Yaşam Atılımı'nın sürdüğü gövdeyi hiç etkilemez o yaprakların dökülüşü. İşte bu kadın için, bir yaşam olgusudur ölüm; sonsuza dek sürecek, önüne geçilmez filizlenmeleri hiç korkuya kapılmaksızın derin derin düşünmek, alçakgönüllülükle Tanrı'nın kudretine katılmaktır.

Bulunduğu yerin mezarlık serinliğine, Jenny'nin tabutun üstüne koyduğu güllerin azıcık iç bayıcı, tatlı kokusu karışıyordu. Mme de Fontanin farkında olmadan, sağ elinin tırnaklarını sol avucunun içine sürtmeye başlamıştı. (Her sabah, tuvaletini bitirdikten sonra, gün doğarken birkaç dakika penceresinin önüne oturup tırnaklarını parlatırken, derin düşüncelere dalmayı alışkanlık haline getirmişti; benim sabah duam diyordu buna. Alışkanlık, tırnaklarını parlatması ile Tanrı'yı anması arasında bilinçsiz bir bağ oluşturmuştu.)

Jérôme yaşadıkça, kendisinden uzakta bile olsa, bir gün çileli büyük aşkının, insanca ödülüne kavuşacağı umudunu gizliden gizliye taşımıştı gönlünde. Bir gün Jérôme'un uslanmış, pişmanlık içinde kendisine döneceğini umuyordu. Artık geçmişi unutarak, ömürlerinin sonuna dek birlikte yaşayacaklardı belki de. Boş bir bekleyişti bu; böyle olduğunu ancak, kesin olarak ummaktan vaz-

geçtiği an anlamıştı. Bununla birlikte, çektiklerinin anısı o denli canlıydı ki, bu çilelerden kurtulduğu için, yüreğinde bir ferahlık duymamak elinden gelmiyordu. Ölüm, yaşamını zehirleyen acıların tek kaynağını kurutmuştu. Uzun süre taşıdığı ağır bir yükten, kendi isteği olmadan kurtulmuş gibiydi. Bu, çok insanca ve haklı bir duyguydu; hiç farkına varmadan hazzını tadıyordu bunun. Bilse utanırdı böyle bir duyguya kapıldığı için. Ama körü körüne bağlandığı dinsel inancı, bilincinin derinliğine berrak bir gözle bakmasını engelliyordu. Çok güçlü bir içgüdüsel bencilliğin etkisini, Tanrı'nın lütfuna bağlamaktaydı. Kendisine kederlere katlanma gücü ve iç huzuru bağışladığı için Tanrı'ya şükrediyordu. İşte böylece duyduğu bu hafifleme, vicdan azabından kurtarıyordu onu.

Ölenin başında nöbet tuttuğu o gün, yorgunluk ve didişme günlerinden önce geçici bir dinlenme olduğu için, bu rahatlığa kendini daha da kolaylıkla bırakıyordu: Ertesi gün, Cumartesi günü cenaze gömülecekti; evine dönecekti, Daniel gidecekti. Sonra Pazar günü onun için bir an önce yapılması gereken çetin işlere başlayacaktı: Çocuklarının adını onursuzluktan kurtarmalıydı. Trieste ve Viyana'ya giderek kocasının yaptıklarını yerinde öğrenmeliydi. Daha ne Daniel'e ne Jenny'ye bir şey söylemişti bu konuda. Oğlunun karşı çıkacağını kestirdiği için gereksiz bir tartışmayı ertelemeyi yeğledi. Çünkü kararını vermişti. Tanrı esinlemişti ona yapacaklarını. Şüphesi yoktu bundan hiç. O gözü pekçe tasarı karşısında, ruhunda çok iyi bildiği bir kaynaşma, bir çeşit doğaüstü ve egemen coşkunun doğuşu onu, Tanrı'nın iradesinin bu yolda olduğuna inandırıyordu. Olabilirse Pazar günü, en geç Pazartesiye Avusturya'ya gitmek üzere yola çıkacaktı: On beş gün, üç hafta, gerekirse bütün Ağustos ayı boyunca kalacaktı orada. Kocasının işlerini inceleyen yargıçla görüşecekti, iflas eden işletmenin yöneticileriyle her noktayı tartışacaktı. Başarı kazanacağından kuşkusu yoktu: Oraya giderek işi ele alır, doğrudan kendisi uğraşırsa. (Bu noktada içgüdüsü aldatmazdı onu. Daha önceleri de kaç kez, zor koşullarda gücünü göstermişti. Ama doğaldır ki bunu, başkaları üzerindeki etkisine bağlamıyordu: O bunda sadece Tanrı'nın yüce kudretini görüyor, Tanrı'nın ruhuna ışık uttuğuna inanıyordu.)

Viyana'da yapacağı güç bir iş daha vardı: Wilhelmine'le tanışmak. Jérôme'un bavulunda bu kadının çocuksu ama sevgi dolu mektuplarını bulmuş, okurken duygulanmıştı.

Jérôme'un gözlerini kapadıktan sonradır ki, bavullarının içindekileri gözden geçirmeye razı olabildi. Bir gece önce bunu yapmaya karar vermişti. Bunun için yalnız olduğuna emin olduğu saati seçti: Sonuna kadar, çocuklarının, babalarının sırlarını öğrenmemeleri için. Kâğıtları bir araya getirmek çok uzun sürdü: Çamaşırlar arasına gelişigüzel dağılmıştı. Bir saat boyunca kocasının, batan bir geminin kalıntıları gibi, kişisel yaşamından kalan bu hem lüks hem yoksulca şeylere dokunmuştu parmaklarıyla. Şu yıpranmış çamaşır, şu iyi bir terzi elinden çıktığı belli, ama kumaşının örgüsüne kadar eskimiş giysiler ve bunlardan dağılan o taze ve keskin lavanta, amber, limon karışımı güzel koku. Jérôme'un otuz yıldır kullandığı bu koku, Mme de Fontanin'in, bir okşayış gibi, içini ürpertirdi. Ayakkabıların konulduğu bölümden, tuvalet çantasından çıkıyordu ödenmemiş faturalar. Tefecilerin, pastacıların, ayakkabıcı ve çiçekçilerin, kuyumcuların ve hekimlerin gönderdikleri hesap pusulaları. Akla gelmeyecek bir şey: New Bond Street'teki Çinli bir pedikürcünün hesap pusulası, La Paix Sokağı'ndaki deriden eşya satan bir mağazanın bir çanta için gönderdiği, ödenmemiş hesap pusulası. Trieste'deki bir Kredi Sandığı'nın makbuzundan, gülünç denecek kadar bir para karşılığında inci bir kravat iğnesi ile yakası kürklü bir paltonun rehin edildiği anlaşılıyordu. Üzerine kontluk arması işlenmiş bir cüzdan; Mme de Fontanin'in, Daniel'in, Jenny'nin fotoğraflarıyla birlikte Viyanalı bir şarkıcı kadının imzalı fotoğrafı. Bütün bunlardan sonra Mme de Fontanin, açık saçık resimli Almanca bir broşürün yanında ince kâğıda basılmış ve yıpranmış bir cep İncil'i görünce çok şaştı. Kaç kez Jérôme, yaptıklarını bağışlatmak için ileri sürdüğü "yürek parçalayıcı" açıklamaları sırasında, "... Bana çok ağır suçlar yüklüyorsunuz sevgilim... Düşündüğünüz kadar kötü değilim ben!" demişti. Doğru söylüyordu. Yalnız Tanrı bilirdi her insanın içini. Sonra, her insanın nasıl dolambaçlı yollardan, nasıl bir zorunlu sona doğru, daha da iyi olmak için yöneldiğini yalnız Tanrı bilirdi Mme de Fontanin'e göre.

Mme de Fontanin üzerindeki güllerin solmaya başladığı tabuta çevirdi yaşla buğulanan gözlerini.

"Hayır" diyordu yine yüreğinin ta derinliğinden; "bütün varlığınla kötülüğe vermiş değildin sen kendini..."

Daldığı derin düşüncelerden, Nicole Héquet'nin Daniel'le birlikte içeriye girişiyle uzaklaştı.

Göz kamaştırıcıydı Nicole. Yas giysisi teninin rengine büsbütün bir parlaklık vermişti. Gözlerinin parıltısının, kalkık kaşlarının, doğuştan ileriye doğru uzanan yüzünün, gençliğinden bir şeyler sunmak için can atıyormuş gibi bir havası vardı. Eğilip teyzesini öptü. Mme de Fontanin beylik sözlerle, sessizliği bozmadığı için hoşnut oldu ondan. Sonra Nicole tabuta yaklaştı, kolları aşağıda, parmakları bitişik, dimdik durdu. Mme de Fontanin ona baktı, dua mı ediyordu? Yoksa enişteşinin onca yer tuttuğu, utanç dolu çocukluğunu mu anımsıyordu?.. Birkaç saniye bu anlaşılmaz duruştan sonra genç kadın teyzesinin yanına geldi, bir kez daha alnından öptü, odadan çıktı. Bir süre annesinin arkasında durmuş olan Daniel de onun ardından yürüdü.

Koridora çıkınca Nicole, "Yarın saat kaçta?" diye sordu.

"Buradan saat on birde yola çıkılacak. Cenaze doğrudan mezarlığa gidecek."

Küçük binanın loş giriş yerinde yalnızdılar. Önlerinde, güneş içindeki bahçe uzanıyordu. İyileşmekte olan hastalar uzanmışlardı çimenlere. Sıcak, göz kamaştırıcı bir öğle sonrası... Sanki yaz, durgun havaya hiç bitmeyecek gibi yerleşip kalmıştı.

Daniel, "Pastör Gregory, kabrin önünde kısa bir dua okuyacak, annem başka hiçbir dinsel tören istemedi" dedi.

Nicole dalgın dalgın dinliyordu:

"Ne kadar da iyi insan Thérèse teyze" diye mırıldandı, "O kadar cesaretli ve sakin... her zamanki gibi mükemmel."

Daniel dostça bir gülümseyişle teşekkür etti ona. Nicole'ün o çocuksu bakışları yoktu artık. Yalnız mavi gözlerinde o olağanüstü berraklık, o bir zaman kendisini altüst eden tatlı baygın ifade vardı hâlâ.

"Seni görmeyeli çok oldu" dedi Daniel, "Mutlu musun bari Nico?"

Genç kadının bakışları yeşilliklerde, ta uzaklarda uzun uzun durduktan sonra Daniel'e çevrildi. Yüzünde üzgün bir ifade belirdi. Delikanlı, gözyaşlarının boşanacağını sandı.

"Biliyorum" diye kekeledi, "Nico'cuğum senin de dertli olduğunu."

İşte yalnız o zaman genç kadının ne kadar değişmiş olduğunu anladı. Yüzünün alt bölümü irileşmişti. Hafif boyanın aldatıcı pembeliğinin altından, tazeliğini azıcık yitirmiş, yıpranmış bir yüz seziliyordu.

"Ama yine de gençsin, önünde bütün bir yaşam var! Mutlu olmalısın!"

Nicole belirsiz bir omuz silkişiyle, "Mutlu mu?" dedi.

Daniel şaşmışçasına ona bakarak:

"Elbette, mutlu, neden olmayacaksın?"

Genç kadın yine bahçenin aydınlıklarına daldı. Kısa bir susuştan sonra, gözlerini çevirmeden:

"Acayip şey şu yaşam... Sana da böyle gelmiyor mu? Yirmi beş yaşımda öylesine yaşlandım ki..." Bir an duraksadı: "Eğer yalnız..."

"Eğer yalnız?"

Nicole gözleri hep uzaklarda, "Evet" dedi. "Annem, geçmişim, gençliğim, bütün bunlar çok uzaklarda kaldı şimdi... Çocuğum yok... Hiçbir zaman da, bitti artık... hiçbir zaman çocuğum olmayacak..."

Yumuşak ama umutsuzca bir sesle söylemişti bunları.

Daniel, "Ama kocan var" diyecek oldu.

"Kocam var, evet... Derin, sağlam bir şefkatle seviyoruz birbirimizi... Akıllı, iyi bir insan... Beni iyi yaşatmak için elinden geleni yapıyor."

Daniel susuyordu.

Nicole duvara yaklaşmak için bir adım yürüdü, dönüp sırtını duvara dayadı. Sonra sesini yükseltmeden, sanki sözcüklerden korkmadan her şeyi çok sade olarak anlatacakmış gibi hafifçe başını kaldırdı:

"Gel gör ki... Her şeye karşın çok bir şey yok, Félix'le aramda... Benden on üç yaş büyük. Hiçbir zaman bana kendisine eşitmişim gibi davranmadı... Kaldı ki bütün kadınlara, azıcık iyilikle yukarıdan bakan babaca bir hali var, hastalarına olduğu gibi."

Birden Héquet, Daniel'in gözünün önüne geldi: Kırışık, kırlaşmış şakakları, o miyop derin bakışlı gözleri, ölçülü, kesin, eğilip bükülmez davranışlarıyla. Ne diye evlenmişti Nicole'le? Bir bahçeden geçerken tatlı bir meyvayı koparır gibi? Ya da çalışmayla geçen yaşamına her zaman yoksun olduğu şeyi, onun gençliğini, onun doğal inceliğini katmak için mi?

"Hem sonra" diye sözünü sürdürdü Nicole, "ayrı bir yaşamı var onun, cerrah yaşamı... Ne olduğunu bilir misin bunun? Sabahtan akşama kadar başkalarının... Çoğu kez benimle aynı saatte yemeğe oturmaz. Aslında böylesi daha iyi. Birlikte olduğumuz zaman da

birbirimize söyleyecek pek bir şeyimiz, paylaşacağımız bir şey yok, tek bir ortaklaşa zevk, tek bir anı bile... Hiçbir şey... Ah... Ne bir tartışma ne küçük bir anlaşmazlık!..” Güldü, “Şöyle ki bir isteği oldu mu, ne olursa olsun evet derim ben... Her isteği benim de isteğimdir o söylemeden.” Artık gülmüyordu. Acayip bir şekilde ağır ağır şunları söyledi: “Amaan hepsi bir benim için!”

Yavaşça duvardan ayrılarak yürümeye başladı. Dalgın dalgın alt sahanlığa doğru indi. Daniel hiç konuşmadan ardından yürüdü. Nicole birden bir şey aklına gelmiş gibi, “Bak ne anlatacağım sana!” dedi. “Bu kış küçük salona yeni kitaplıklar yaptırttı. Koyacak yer bulamadığı akajudan bir yazı masasını satmaya karar vermişti. Annemden kalmıştı bu masa bana. Önem verdiğim de yoktu: Benim olan bir şeyim yok, hiçbir şeyim, hiç... Ne var ki bu masayı boşaltmam gerekiyordu. Hiçbir zaman göz atmadığım bir sürü kâğıt: Annemle babamın birçok mektubu, eski hesap defteri, büyük annemin mektupları, davetiyeler, eş dost mektupları... Bir yığın eski şeyler, ölmüş kişilerin unutulmuş anıları... Yakmadan önce, satır satır okudum hepsini... On beş gün boyunca ağladım...” Sonra yeniden güldü. “Derin bir haz içinde geçen on beş gün! Félix hiçbir şey fark etmedi. Bilseydi de anlayamazdı ki. Benimle ilgili hiçbir şey bildiği yok... Ne çocukluğumu ne anılarımı...”

Telaşsızca bahçeden geçtiler. Hastaların önünden geçerken Nicole sesini alçalttı:

“Bugün her şey yolunda yine de... Gelecek beni ürkütüyor kimi zaman... Anlıyorsun ya bugün ikimizin de kendimize göre bir uğraşımız var: Onun hastanesi, randevuları, hastaları. Benim, hep alışveriş işlerim, eş dost misafirlikleri var. Sonra yeniden kemana başladım. Kadın arkadaşlarımla buluşup biraz müzikle uğraşıyorum, akşamleyin dışarıda yemek yiyoruz. Çoğu kez haftada bir Félix'in konumu bakımından birtakım salon ilişkilerini yürütmek zorundayız. Ya peki ileride ne olacak? Artık, hekimlik yapmadığı zaman? Artık akşamları dışarı çıkmadığımız zaman? İşte beni korkutan bu... Yaşlı bir karı koca olduğumuz zaman ne yapacağız, her akşam, ateşin kenarında karşı karşıya oturduğumuz zaman?”

“Korkunç şey bu söylediğin Nico'cuğum” diye mırıldandı Daniel.

Sanki birden gençliği canlanıvermiş gibi havayı çınlatan bir kahkahayla güldü genç kadın:

"Ne budala şeysin!" dedi. "Yakınmıyorum ki ben. Yaşam böyle: Hepsi bu. Başkalarınınki de daha iyi değil. Tersine. Ben yine en mutlulardanım. Yalnız şu var: İnsan çocukken öyle şeyler düşlüyor ki... Bir peri masalı yaşayacakmış gibi."

Bahçe kapısına gelmişlerdi. Nicole, "Seni gördüğüme sevindim!" dedi, "Üniforman pek şık. Askerliğin ne zaman bitiyor?.."

"Ekimde..."

"O kadar oldu mu?"

Daniel güldü:

"Sana kısa gelir elbet!"

Nicole durdu. Yüzü güneşin ışınlarıyla aydınlanıyor, dişleri parlıyordu; sarışın saçları bir sedef saydamlığı almıştı.

Elini kardeşçe Daniel'e uzatarak, "Yine görüşelim" dedi. "Kendisini göremediğim için çok üzgün olduğumu Jenny'ye mutlaka söyle... Bak, önümüzdeki kış Paris'e geldiğinde, arada sırada beni görmeye gelmelisin... Gönlümü almak için... Çene çalarız, eski iki dost gibi anılarımızı canlandırırız... Gelirsin değil mi? Söz mü?"

"Söz" dedi Daniel neredeyse ciddiyetle.

XXX

Pazar gününden beri, Jenny klinikten dışarı ilk kez adım atıyordu: Yalnız her gün, Daniel'le birlikte bahçede kısa bir gezinti yapmaktaydı. Kendisi için çok yeni bir şeydi, ölüme bu kadar yakın olmak, bu sonu gelmeyecekmiş gibi görünen dört gün boyunca yaşayanlar arasında bir ruh gibi yaşamıştı: Çevresinde olup bitenler, karmakarışık, yabancı geliyordu kendisine. Bu yüzden kardeşi arabaya bindirdiği, güneşli caddede kendisini yalnız bulduğu anda bir yükten kurtulmuşçasına rahatlık duymaktan kendini alamadı. Ama bu izlenim bir an sürdü. Arabayla la Porte Champerret'ye varmadan, dört gün boyunca içini kemiren o derin ve belirsiz sıkıntıyı yeniden duydu. Öyle ki klinikte başkalarının yanında bastırmak zorunda kaldığı bu sıkıntı şimdi böyle birdenbire yalnız kalıverince korkunç bir keskinlik kazanmıştı.

Evinin önünde taksiden indiği zaman saat birdi.

Kapıcı kadının başsağlığı dileklerini ve sorularını elinden geldiğince kısa keserek çabucak dairelerine çıktı.

Her şey altüsttü. Evden kaçanlar olmuş gibi kapılar açık kalmıştı. Mme de Fontanin'in odasında, yatağın üstüne atılıvermiş giysiler, yerdeki ayakkabılar, çekilmiş çekmeceler bir soygunu düşündürüyordu. İki yıldır hizmetçileri olmayan, ana kızın çabucak yemek yedikleri yuvarlak masanın üstünde, yarıda kalan akşam yemeğinin artıkları duruyordu. Bütün bunları düzene sokmak gerekiyordu. Ertesi gün mezarlık dönüşü annesi bu iç karartıcı karışıklık yüzünden, Pazar akşamı yaşadığı o çok acı dakikaları bütün canlılığıyla anımsamamalıydı.

İşe nereden başlayacağını bilemeyen Jenny, yüreği daralarak odasına gitti. Evden ayrılırken pencereleri açık unutmuş olacaktı. Bir gün önceki sağanak, yerleri ıslatmıştı. Rüzgâr küçük yazı masasının üstündeki mektupları dağıtmış, bir vazoyu devirmiş, çiçeklerinin yapraklarını savurmuştu.

Ayakta durup bu karışıklığa bakarken ağır ağır eldivenlerini çıkardı. Kendini toparlamaya çalıştı. Annesi ona yapacaklarını ayrıntılarıyla söylemişti. Yazı masasının çekmecesinden bir anahtar alacak, evin dip tarafındaki sandık odasına girecek, dolapların içine bakacak, sandıkları, bavulları karıştıracak, yeşil bir mukavva kutunun içindeki iki yas şalı ile yas tüllerini alacaktı. Sabahları ortalığı toplarken giydiği buluzu çabucak askısından indirdi ve iş kıyafetine girdi. Ama gücü kuvveti kesildi; yatağının kenarına oturmak zorunda kaldı. Evin sessizliği üstüne çökmüştü.

"Neyim var ki bu kadar yorgunluk duyuyorum?" diye sanki bir şey olmamış gibi sordu içinden.

Bir hafta önce, yine bu odalar arasında canlı hareketlerle gidip gelmişti. Bir hafta –o kadar bile değil– dört gün, büyük bir güçlükle elde ettiği dengeyi yıkmaya yetmiş miydi? Sırtında ağır bir yük varmış gibi öylece çökmüş oturuyordu. Ağlasa içi ferahlayacaktı. Ama zayıf yaradılışlı insanlara iyi gelen bu çareye sırt çevirmişti hep o. Daha küçük bir kız çocuğu iken de, kederli olduğu zamanlarda gözlerinden yaş gelmez, kupkuru kasılır kalırdı... Kuru gözlerini darmadağınık kâğıtlarda, koltuklarda, ocağın üstündeki biblolarda gezdirdi. Sonra bakışları, dışarıdan gelen göz kamaştırıcı güneş ışığını yansıtan aynaya ilişti; birden oynaşan ışıklar arasında, bir an Jacques'ın hayali göründü. Hemen yerinden kalktı, panjurları, pencereyi kapattı; mektupları, dökülen çiçekleri topladı; koridora çıktı.

Boğucu bir hava vardı sandık odasında. İçerinin sıcaklığı yünlülerin, tozun, kâfurun ve sararmış gazete kâğıtlarının yanık kokusunu büsbütün ağırlaştırmıştı. Pencereyi açmak için güçlükle küçük bir iskemlenin üstüne çıktı. Dışarısının havasıyla birlikte, insanın gözünü acıtan bir aydınlık doldurdu daracık odayı. Şimdi bu ışığın altında, üst üste yığılmış şeylerin iç karartıcı görüntüsü büsbütün göze çarpmaktaydı: Boş bavullar, kullanılmayan yatak takımları, gaz lambaları, okul kitapları, içi ilaç şişeleri ve sinek ölüleriyle dolu mukavva kutular. Sandıkların yığıldığı köşeyi boşaltmak için içi kıtık doldurulmuş bir mankenin belinden tutmak zorunda kaldı. Bu mankenin tepesine, kenarları kumaştan menekşe demetleriyle süslenmiş antika bir abajur geçirilmişti. Jenny çocukluğu boyunca salondaki piyanonun üstüne konulan bu gösterişli anıtın karşısında bir an duygulandı. Sonra canla başla işe koyuldu. Sandıkları açıyor, evrak çantalarını karıştırıyor, keskin kokusuyla burnunun içini yakan ve midesini bulandıran naftalin keseciklerini yine aldığı yere yerleştiriyordu. Kan ter içinde gücü tükenmiş, kendisine eziklik veren gevşekliğini yenmeye çalışarak, inatla didinmesi onu hiç olmazsa düşüncelerinden kurtarıyordu.

Ama hiç beklemediği bir anda, sisi delen ışıktan bir ok gibi, kafa karıştırıcı olmakla birlikte belirgin bir düşünce, en duyarlı yerini bularak onu olduğu yerde durdurdu: "Hiçbir şey büsbütün kaybolmuş değil... *Her şey olabilir her zaman.*" Evet, her şeye karşın gençti, bilinmeyen uzun bir yaşam vardı önünde: Bir yaşam! Tükenmez bir *olasılıklar* kaynağı!..

Bütün bu önemsiz şeyler arasındaki bu keşfi öyle yeni öyle tehlikeliydi ki şaşırıp kaldı. Birden, Jacques onu bırakıp gittikten sonra, kederinden kurtulup yeniden kendine hâkim olabilmişse bunu o zaman, en küçük bir umudu bile içinden söküp atabilmesine borçlu olduğunu anlıyordu.

"Yeniden başlayacak mıyım *umutlanmaya!*"

Buna içinden gelen yanıt öylesine kesindi ki, titremeye başladı, omzunu giysi dolabının kenarına dayamak zorunda kaldı. Dakikalarca, gözleri yarı kapalı, hareketsiz, onu hemen hemen duygusuz hale sokan derin bir uyuşukluk içinde kaldı. Rüyada görülen hayaller birbirini izliyordu beyninde: Jacques Maisons'da tenis oynadıktan sonra sıranın üstünde yanında otururken... Şakaklarını nemlendiren ter damlacıklarını açık seçik görüyordu.

Jacques kendisiyle orman yolunda yalnız, yaşlı köpeğin ezildiğini gördükleri garajın yakınında: Onun bunalımlı sesini duyuyordu: "Sık sık ölümü düşündüğünüz olur mu?" Jacques küçük bahçe kapısında Jenny'nin ay ışığıyla yıkanan duvardaki gölgesine dudaklarını dokundururken... Sonra geceleyin, otlara basa basa koşup giderkenki ayak seslerini.

Sırtını dayamış, ayakta tir tir titriyordu, odanın havası çok sıcak olduğu halde. İnanılmaz bir sessizlik vardı içinde. Yüksekteki pencereden şehrin gürültüleri, ta uzaklardan geliyordu başka bir dünyadan geliyormuş gibi. Dört gündür, Jacques'la karşılaşmasının tutuşturduğu bu anlamsız mutlu olma susuzluğunu nasıl söndürmeliydi? Çok iyi hissediyordu bunun uzun, çok uzun sürecek yeni bir hastalık başlangıcı olduğunu. Bu kez kurtulamayacaktı bu hastalıktan, *artık kurtulmayı istemediği için...*

En acısı, yalnız, hep yalnız oluşuydu, Ya Daniel? Neuilly'de birlikte geçirdikleri bu günlerde üstüne titremişti onun. Daha o sabah kliniğin tabldotunda yemek yerlerken Jenny'nin dalgın hali gözüne çarpmış olacak ki, elini tutup yavaşçacık ve gülümsemeden, "Nen var kardeşçik?" demişti. Jenny bir şey söylemekten kaçınırcasına başını sallayarak elini çekmişti. Ah! Ona her zaman derin bir üzüntü veriyordu ağabeyini bu kadar sevdiği halde ona söyleyecek bir şey bulamaması, bir kerecik olsun, yaşamın, yaradılışlarının, dahası kardeş oluşlarının aralarına koyduğu bölmeyi yıkacak bir şey yapamaması! Hayır, derdini açacağı kimse yoktu. Kimse hiçbir zaman onu dinlememiş, onu anlamamıştı... Kimse mi? *O* belki... Bir gün?.. Kalbinin derinliklerinden tatlı ve gizli bir ses, "Jacques'ım benim..." diye mırıldandı. Yanakları al al olmuştu.

Bayılacak gibi bitkin hissediyordu kendini... Azıcık soğuk su iyi gelecekti herhalde...

Bir körün ihtiyatlı adımlarıyla, bir eliyle duvarlara dayanarak mutfağa gitti. Bulaşık musluğundan akan su buz gibi geldi. Ellerini ıslattı, alnını, gözlerini ıslattı. Yeniden gücünü toplamıştı. Biraz daha sabır... Pencereyi açıp dirseklerini kenarına dayadı. Molekül titreşimlerinden örülmüş gibi görünen güneşli bir buğu oynaşıyordu çatıların üstünde. Luxemburg Garı'ndan, bir lokomotifin durmadan öten düdüğünün sesi geliyordu. Kaç kez, böyle öğle sonraları çayın suyu kaynarken, dirseklerini oraya dayayıp hemen hemen neşeyle bir şarkı mırıldanmıştı!.. İçinde o son ilkbahardaki Jenny'nin, o

iyileşmiş, rahatlamış kişiliğinin derin özlemini duyuyordu. "Yarın, yarından sonra, gelecekteki bütün günlerde yaşama cesaretini hangi kaynaktan almalı?' diye yavaşçacık sordu kendine. Ama aklına gelen bu sözcükler, sadece alışılmış bir düşünceyi anlatıyor, kalbinin derinliğindeki sırrı yansıtmıyordu. Yeniden umuda kavuştuğu andan beri acı çekmeye katlanıyordu... Ve hiç gülümsemeyen genç kız, birden gülümsedi, bir aynanın karşısındaymış gibi dudaklarında bir gülümseyişin belirdiğini bütün berraklığıyla gördü.

XXXI

Sabahleyin ve iki Alman'la yemek yerken Jacques, birkaç kez kendi kendine şunu sormuştu: "Daniel'i görmeye gidecek miyim?" Her seferinde de şu yanıtı veriyordu: "Hayır, neden gidecekmişim?'

Bununla birlikte saat üçe doğru Kirchenblatt'la lokantadan çıktıktan sonra Borsa Meydanı'ndan geçerek metronun önüne gelince şöyle düşündü: "Vaugirard toplantısı ancak saat beşte... Eğer Neuilly'ye *gitmek istersem* şimdi tam zamanıdır..." Şaşkınlıkla durdu: "Hiç olmazsa bunu yaparsam, bir daha da oraya gitmeyi düşünecek değilim..." Sonra hiç duraksamadan Alman'dan ayrılarak yer altına inen merdivene daldı.

Bineau Caddesi'nde kliniğin kapısında duran kardeşinin şoförü Victor'u gördü, kaldırım kenarında, otomobilinin önünde sigara tüttürüyordu. Antoine'ın da cenaze töreninde bulunacağını düşünerek, "Böyle daha iyi benim için" dedi Jacques kendi kendine.

Ama bahçeye girdiğinde, karşıdan ağabeyinin kendisine doğru geldiğini gördü.

"Daha erken gelmiş olsaydın Paris'e götürürdüm seni. Ama acelem var. Akşam yemeğini benimle birlikte yemek ister misin? Hayır mı? Ne zaman?"

Jacques soruları önleyerek, "Daniel'i görmek için ne yapmalıyım? Yalnız görmek için?" dedi.

"Çok kolay... Mme de Fontanin mahzenden ayrılmıyor, Jenny de ortalarda görünmüyor."

"Görünmüyor mu?"

"Şu gri çatıyı görüyor musun, ağaçların ardındaki? İşte ölüleri koydukları bina orası. Daniel orada. Bekçi ona haber verir."

"Jenny klinikte değil mi?"

"Hayır. Annesi evlerine gönderdi bir şeyler getirmesi için... Uzun süre daha Paris'te misin? Öyleyse telefon edersin bana değil mi?"

Antoine bahçe kapısından çıkıp otomobilin içinde gözden kayboldu.

Jacques küçük binaya doğru yürümeye koyuldu. Birden adımlarını yavaşlattı. Kafasında delice bir tasarı doğdu... Olduğu yerde geri döndü, parmaklığın önüne geldi ve bir taksi çağırdı.

"Çabucak" dedi boğuk bir sesle, "Observatoire Caddesi'ne!"

Gözünü ağaçlardan, yoldan geçenlerden, karşıdan gelen taşıtlardan ayırmıyordu. Hiçbir şey düşünmek istemiyordu. Bir an düşünecek olsa gizli bir kuvvetin hiç ara vermeden yerine getirmesini emrettiği bu çılgınca işi yapamayacağını hissediyordu. Ne yapmak için gidiyordu oraya? Hiç bilmiyordu. *Haklılığını kanıtlamaya!* Bütün kabahatleri yüklenmiş olmaktan kurtulmaya! Artık son vermeliydi buna, son kez, bir açıklamayla!

Luxemburg Bahçesi'nin kapısı önünde arabayı durdurdu. Yaya olarak yoluna gitti; adeta koşarcasına yürüyor, kendini bir zamanlar uzakta durup uzun uzun seyrettiği bu balkona, bu pencerelere bakmamaya zorluyordu. Bir sıçrayışta, apartmanın giriş kapısından içeri daldı, kapıcı kulübesinin önünden ok gibi geçti; Jenny'nin kapıcıya bir şey tembih etmiş olmasından korkarak böyle yapmıştı.

Hiçbir şey değişmemişti. Daniel'le çene çalarak sık sık çıktığı merdiven... Daniel kısa pantolonla, koltuğunun altındaki kitapları... Mme de Fontanin'in Marsilya'dan döndükleri akşam sarkarak kendilerine baktığı sahanlık... İki kaçağa bakarken yüzünde, o ciddi gülümseyişinden başka bir sitem ifadesi yoktu... Hiçbir şey değişmemişti. Hiçbir şey, dairenin zilinin şimdi belleğinin derinliğinde çınlayan sesine varıncaya kadar...

Jenny görünmek üzereydi. Ne diyecekti ona?

Avucuyla merdivenin korkuluğunu sıkmış, sırtı bükülmüş, kulak veriyordu. Kapının ardından hiçbir gürültü gelmiyordu... Hiçbir ayak sesi. Ne yapıyordu acaba Jenny?

Birkaç dakika daha sabretti, sonra çekine çekine zili çaldı.

Hep o sessizlik.

Bunun üzerine ihtiyatla kapıcı kulübesine kadar indi:

"Jenny evindedir değil mi?"

"Hayır... Herhalde biliyorsunuzdur efendim, zavallı M. de Fontanin..."

"Evet. Ama Jenny'nin de yukarıda olduğunu biliyorum. Ona acele söylemem gereken bir şey var."

"Gerçekten de, öğle yemeğinden sonra geldi kendisi, ama sonra çıktı. En azından bir çeyrek saat önce."

"Ya, demek çıktı?"

Sersemlemişti, gözünü ayırmadan yaşlı kadına bakıyordu. Ne duyduğunu kestirecek durumda değildi: Büyük bir ferahlık mı? Acı bir hayal kırıklığı mı?

Vaugirard toplantısı saat beşteydi. Gidecek miydi ki? Hiçbir istek duymuyordu bunun için artık. İlk kez bir şeyler –kişisel bir şeyler– kendisi ile militan yaşamı arasına belirsizce girmişti.

Birden karar verdi. Neuilly'ye dönecekti. Jenny alışverişten dönmeden önce davranabilirse, bahçe kapısında onu bekleyecekti ve... Saçma ve çok tehlikeli bir tasarı. Her şey, böyle bir bozguna uğramaktan daha iyiydi!

Bütün bunları düşünürken rastlantıyı hesaba katmamıştı. Kliniğin önünde tramvaydan indiği sırada, yapacağı şeyi düşünerek durakarken arkasından biri bağırdı:

"Jacques!"

Öteki kaldırımda tramvay bekleyen Daniel, onu görünce karşıya geçmişti. Şaşkınlık içinde, "Sen hâlâ Paris'tesin demek?" diye sordu.

"Dün akşam döndüm" dedi Jacques. "Antoine olanları anlattı."

Daniel kısaca, "Kendine gelmeden öldü" dedi.

Jacques'tan daha canı sıkkın ve keyifsiz görünüyordu, "Birisiyle buluşacağım, hiç erteleyemem" diye mırıldandı. Ludwigson'a birkaç tablo satmak istiyorum, paraya gereksinmemiz var da ondan... Bugün atölyeme gelecekti... Beni görmeye geleceğini düşünebilseydim... Ne yapmalı, bilmem ki? Benimle gelmez misin? Atölyeme... Rahat rahat konuşuruz Ludwigson'u beklerken..."

Jacques bir çırpıda bütün tasarılarından vazgeçip, "Sen bilirsin" dedi.

Daniel kabul ettiğine sevinerek gülümsedi:

"Azıcık yürürüz. Surlar'a gelince bir taksiye bineriz."

Cadde göz kamaştırıcı bir aydınlık içinde önlerinde bütün ge-

nişliğiyle uzayıp gidiyordu. Gölgeli kaldırım yürüyüşe elverişliydi. Daniel güneş vurdukça kıvılcımlar saçan başındaki miğferi ve tepesinde dalgalanan sorguçla hem pek görkemli hem gülünçtü. Kılıcı bacaklarına çarpıyor, mahmuzlarına vurdukça, adımlarına bir savaş şakırtısıyla tempo tutturuyordu. Savaş düşüncesinin saplantısı içinde olan Jacques, arkadaşının anlattıklarını dalgınca dinliyordu. Neredeyse, sözünü keserek, kolundan yakalayıp, "Ama anlamıyor musun seni neye hazırladıklarını!" diye bağırmak geliyordu içinden. Dayanılmaz, acı bir düşünce saplandı zihnine ve olduğu yerde durdu, eğer Enternasyonal'in direnişi barışı kurtaramazsa, bu güzel süvari Lorraine sınırında, ileri hatta, daha ilk gün ölecek... Yüreği daraldı, söylemek istedikleri gırtlağına takılıp kalıyordu.

Daniel sözünü sürdürdü: "Ludwigson bana, 'Saat beşe doğru' dedi. Ama o gelmeden önce, tabloları seçmeliyim. Anlıyorsun ya, işleri yoluna koymam gerek, babam borçtan başka bir şey bırakmadı bize."

Acayip bir gülüşle güldü. Bu gülüş, bu konuşkanlığı, bu titrek ve sert ses, her hali onda görülmeyen bir sinirliliğin belirtisiydi; bunun çeşitli nedenleri vardı o akşam: Jacques'ı görmesinin verdiği şaşkınlık, ilk karşılaşmalarındaki üzücü durumu anımsaması, eskiden olduğu gibi onunla konuşabilme isteği, sırlarını ona serbestçe açarak, bu suskun arkadaşının güvenini yeniden kazanmak için duyduğu gereksinme, ayrıca dışarıda olma zevki, bu güzel günün verdiği keyif, babasının ölümünü bekleyerek dört duvar arasında geçirdiği dört günden sonra arkadaşıyla yaptığı bu gezinti.

Jacques bir yerlerde, kullanılmamış bir serveti olduğunu o kadar aklına getirmiyordu ki, arkadaşına yardım edebileceğini hiç düşünmüyordu. Öteki de bunu düşünmüş değildi, yoksa sıkıntısından söz etmezdi ona.

"Borçlar... ve saygınlığını yitirmiş bir ad" diye sözünü asık suratla sürdürdü Daniel. Ömrümüzün sonuna kadar zehirleyecek bizi!.. Bu sabah İngiltere'den adresine gelen bir mektubu açtım... Para göndermeye söz verdiği bir kadındandı bu mektup... Babam, Londra ile Viyana arasında mekik dokumaktaydı. Hattın iki ucunda iki evi vardı, bir yataklı vagon memuru gibi gidip geliyordu ikisi arasında... Oh!" diye sesini yükselterek ekledi. "Bütün bu çılgınlıkları umurumda değil benim! Asıl iğrenç olan öteki yaptıkları."

Jacques belirsizce başını salladı.

"Böyle söylemem şaşırtıyor seni değil mi?" diye yeniden söze başladı Daniel. "Babama son derecede içerliyorum. Ama kadınlarla olan maceralarından ötürü değil. Hayır! Neredeyse: Tam tersi diyeceğim geliyor... Acayip şey değil mi? Ölümüne kadar, babamla ne düşünce alışverişinde bulunabildik ne de dertleşebildik. Eğer aramızda herhangi bir yakınlık olabilseydi bu ancak kadınlar, aşk konusunda olurdu. Bu belki, onun gibi olduğumdandır" dedi yavaş sesle. "Ben de tümüyle onun gibiyim: Kadınlara düşkünlüğüme karşı koymak elimde değil. Bunun için pişmanlık da duyamıyorum." Duraksadı, "Böyle değil misin sen de?" diye sordu sonra.

Jacques da dört yıldır az çok kendini bırakmıştı bu "düşkünlüğe" ama hep pişmanlık duyarak. O hiç farkında olmadan, vicdanının derinliğinde "temiz olan" ile "temiz olmayan" arasındaki çocuksu ayırımdan bir şeyler kalmıştı hâlâ. Bir zamanlar Daniel'le tartışırlarken bu ayrımı ileri sürerdi.

"Hayır" dedi. "Ben hiçbir zaman kendimde bu cesareti bulamadım. Yani kendimi olduğum gibi kabul etme cesaretini."

"Cesaretten mi bu? Belki de zayıflıktan... Benim yaradılışımda olan kimi insanlar için arzularının peşinden koşmak inanıyorum ki, normal, zorunlu bir yaşayış, onlara özgü bir yaşam temposudur. Hiçbir zaman fırsatları kaçırmamak!" diye özetledi düşüncesini ateşli bir sesle, içinden bir yemini söyler gibi.

Jacques arkadaşının, miğferin siperliği altında yandan görünen erkekçe, iradeli yüzünü süzerek, "Talihi var da güzel olmuş!" dedi içinden. "Böylesine güvenle arzulardan söz edebilmesi için bir insanın 'karşı durulmaz' olması gerek; kendisinin arzu duygusunu yaratma alışkanlığı olmalı... Belki benim deneyimlerimden daha başka deneyimleri de olmalı..." İlk sevişme derslerini, sarışın Lisbeth'in, Frühling Ana'nın yeğeni, şu coşkun duygulu Alsace'lı küçük kızın kolları arasında almıştı. Daniel ise daha küçükken sevişmenin tadını, kendisini Marsilya'da bir gece evine alan, o işinin ehli sokak kadınının koynunda tatmıştı. Birbirinden pek farklı olan bu iki başlangıç belki de bütün ömürleri boyunca etkisini sürdürüyordu onların üzerinde? "İnsana yön veren gerçekten yaşadığı ilk macera mıdır?" diye düşündü. "Ya da tersine bu ilk maceraya sürükleyen, insanın ömrü boyunca uyacağı gizli yasalar mıdır?"

Jacques'ın kafasından geçenleri anlamış gibi Daniel:

"Bu sorunları daha karmaşık hale getirmeden edemiyoruz!.. Aşk nedir? Bir sağlık işi dostum: Bedensel ve ruhsal sağlık. Ben, Iago'nun tanımlamasını olduğu gibi benimsiyorum: *It is merely a lust of the blood and a permission of the will...* Evet, işte aşk budur ve onu başka bir şey yapmamak gerek: Özsuyun bir dürtüsü. Iago doğru söylüyor: *Kanın kaynaşması ile iradenin hoşgörüsü...*"

Jacques gülümseyerek, "Sende her zaman İngilizce metinlerden alıntı yapma merakı var" dedi. Aşk konusunda çekişmeye hiç isteği yoktu. Saatine baktı. Ajans telgrafları *L'Humanité*'ye saat dört buçuk ya da beşten önce gelmez...

Daniel onun bu hareketini gördü.

"Ooo, vaktimiz var, atölyemde daha iyi konuşuruz."

Bir taksi çağırdı.

Arabada, Daniel konuşmayı sürdürmek için kendinden, Lunéville'deki, Nancy'deki başarılarından ve kısa süren tatlı maceralarından söz ediyordu.

Birden sıkıntı duydu:

"Bana mı bakıyorsun?.. Gevezeliğimi dinliyorsun ses çıkarmadan: Ne düşünüyorsun?"

Jacques ürperdi. Bir kez daha zihnine saplanan şeyi Daniel'e açma isteği duymuştu. Ne var ki bu kez de bundan kaçındı:

"Ne mi düşünüyorum... Yani... Bütün bu şeyleri..."

Şimdi konuşmalarını izleyen sessizlik içinde, her biri, öteki için zihninde yaşattığı hayalin gerçeğe uyup uymadığını düşünüyordu.

Daniel şoföre, "Seine Sokağı'na sapacaksınız" diye seslendi. Sonra Jacques'a dönüp, "Yerimi görmedin sanırım" dedi.

Daniel bu atölyeyi askere gitmeden bir yıl önce kiralamıştı. (Kirasını, nazikçe bir bahaneyle, Daniel'in burada kendilerinin sanat dergilerini sakladığını ileri sürerek Ludwigson ödüyordu.) Atölye kaldırım taşı döşeli bir avlunun sonundaki, yüksek pencereli eski bir binanın en üst katındaydı. Yer yer çökmüş, fena kokulu, eski ve karanlık bir taş merdivenden çıkılıyordu; ama genişti, korkuluğu da süslü demirdendi bu merdivenin. Üstünde bir hapishane gözetleme penceresi bulunan atölyenin kapısı, Daniel'in kapıcı kadından aldığı kocaman bir anahtarla açılıyordu.

Jacques arkadaşının ardından içeriye girdi. Burası eğri tavan-

lı, gökyüzüne açılan tozlu bir camekânla aydınlanıyordu. Daniel kendi işiyle uğraşırken, Jacques atölyenin içini merakla gözden geçiriyordu. Atölyenin duvarları sadece gri-beje boyanmıştı; hiçbir renk canlılığı yoktu. Dip taraftaki duvara bölmeyle –yarıya kadar çekili perdelerle gizlenmiş– iki küçük odacık yapılmıştı; beyaza boyalı olanı, tuvalet yeri olarak kullanılıyordu. Yanık kırmızıya boyanan ötekinin içini geniş ve alçak bir karyola kaplamıştı, burası yatak odası olarak kullanılıyordu. Bir köşede tahta ayaklar üzerine oturtulmuş bir mimar masasının üstü kitaplar, albümler, üst üste yığılmış dergilerle doluydu. Üstünden de yeşil bir reflektör sarkıyordu. Daniel'in telaşla çektiği örtülerin altından tekerlekli şövaleler, irili ufaklı iskemleler görülüyordu. Beyaz tahtadan derin raflara, çerçeveler ve kartonlar doldurulmuştu, bunların bir sıraya dizilmiş kenarları göze çarpıyordu yalnızca.

Daniel derisi aşınmış bir koltuğu Jacques'ın yanına çekip, "Sen otur... Ben ellerimi yıkayayım" dedi.

Jacques yayları gıcırdayan koltuğa kendini bıraktı. Geniş camdan, kızgın güneşin ışığı altındaki damların görüntüsünü seyre daldı. Enstitü'nün kubbesini, Saint-Germain-des-Près'nin oklarını, Saint-Sulpice'in kulelerini seçebilmişti. Tuvalet odasına doğru, perdelerin aralığından Daniel'i gördü. Sırtından önlüğünü çıkartmış, mavi bir pijama ceketi giymişti. Aynanın karşısına oturmuş, gülümseyerek avuçlarıyla saçlarını özenle düzeltiyordu. Jacques bir sırrı keşfetmiş gibi şaştı birden. Daniel güzeldi, ama bunun o kadar farkında değilmiş gibi görünüyordu ve yüzünün yandan görünüşünde öylesine erkekçe bir sadelik vardı ki Jacques onun, aynanın karşısında kendini seyretmekten hoşlanmış olacağını düşünemezdi hiç. Daniel kendisine doğru gelirken, birdenbire, derin bir heyecanla Jenny'yi düşündü. İki kardeş benzemezlerdi birbirlerine. Bununla birlikte ikisinin yapılarında da babalarından gelen bir incelik, bir kıvraklık vardı ki bu, davranışlarına belirgin bir benzerlik veriyordu.

Jacques birden ayağa kalkıp çerçevelerin bulunduğu rafa doğru yürüdü. Yanına yaklaşan Daniel, "Yo, hayır..." dedi, "Eski şeylerin yığıldığı yer orası... 1911'den kalma... O yıl yaptığım bütün resimler, hep anımsı hayallerden kaynaklanıyordu... Whistler'in, Burne-Jones için söylediği şu korkunç sözü bilirsin... 'Bu, çok iyi *olabilecek* bir şeye *benziyor!*' Şunlara baksan daha iyi olur" diyerek

hep aynı çıplak modeli çeşitli duruşlarda gösteren birkaç tuvali çekip çıkardı. "Bunu, askere gitmeden hemen önce yapmıştım... Bu etütler, o kadar çok işime yaradı ki..."

Jacques, Daniel'in sözünü tamamlamayacağını düşünerek "Hangi konuda?" diye sordu.

"Peki, bak... Şu sırta, şu omuzlara... Şu omuz, şu sırt gibi sağlam bir şeyi seçebilmek çok önemli bence... Ve sonra hakikati sezinceye kadar çalışabilmek... Ancak sağlam, sonsuza dek gidecek şeylerde ortaya çıkan yalın hakikati... Sanırım belirli bir çalışma, o konuda derinlere inmek insanın bir sırrı öğrenmesini sağlar... İşte, bu omuz, bu sırt... Her şeyin çözümü gibi bir şey bu. Evrenin kapısını açan bir çeşit anahtar. Yani bu omuz, bu sırt..."

Bu omuz, bu sırt... Jacques Avrupa'yı, savaşı düşünüyordu.

"Ne öğrendiysem" diye sözünü sürdürdü Daniel, "hep aynı model üzerinde inatla çalışarak öğrendim. Neden değiştirmeli ki? Hep aynı hareket noktasından başlayınca insan kendinden daha çok şeyler çıkarıyor... Her seferinde yeniden başlamak, aynı yönde daha ileri gitmek gerektiğinde... Eğer romancı olsaydım, sanırım, her yeni kitapta karakterleri değiştirecek yerde, aynı karakterlere sarılırdım dört elle, daha derinlere..."

Jacques susuyordu, tedirgindi. Ona öylesine yapmacıklı, yararsız, güncellik dışı görünüyordu ki bu estetik sorunları... Daniel'in yaşamına benzer bir yaşamın amacının ne olabileceğini anlamıyordu bir türlü. İçinden şöyle diyordu: "Cenevre'de olsa ne derlerdi onun için?" Arkadaşı hesabına utanç duydu.

Daniel tuvallerini bir bir havaya kaldırıyor, ışığa tutuyor, kırpıştırdığı gözkapaklarının arasında bir göz atıyor, sonra yerlerine koyuyordu. Zaman zaman, bunlardan birini ayırarak en yakındaki şövalenin ayak ucuna koyuyordu: "Ludwigson için."

Omuzlarını kaldırdı, zar zor duyulan bir sesle:

"Aslında yetenek, hiçbir şey değil... çok gerekli olmakla birlikte!.. Önemli olan çalışmak. Çalışma olmadan, yetenek bir havai fişekten başka bir şey değil. Bir göz kamaştırır... Sonra hiçbir şey kalmaz." Adeta üzülerek birkaç çerçeveyi kenara koydu ve içini çekerek, "*Onlara* bir şey satmamalı hiçbir zaman ve ömür boyunca çalışmalı, çalışmalı."

Onu durmadan gözlemleyen Jacques şöyle dedi: "Hep böylesine derinden seviyor musun sanatını?"

Küçümseyen bir şaşma vardı sesinde, Daniel bunu sezdi.

"Ne yaparsın?" dedi uzlaşmacı bir sesle, "Herkes eylem için yaratılmış değil ki..."

İhtiyatlılık ederek, asıl düşüncesini saklıyordu. Kanısınca, dünyada iyiliklerinden insanları yararlandıran yeterince eylem adamı vardı. Hem sonra kendisi gibi, Jacques gibi doğuştan yetenekli olanlar, toplumun da yararına olarak, bu yeteneklerini geliştirip sanatçı olmalı ve eylem alanını, bundan yoksun olanlara bırakmalıydı. Onun gözünde hiç şüphesiz, Jacques doğal eğilimine ihanet etmişti. Gençlik arkadaşının bu suskun, öfkeli davranışında, düşüncesinin doğruluğuna bir kanıt bulduğuna inanıyordu: Gizli bir doyumsuzluk belirtisi, yaradılışlarının gösterdiği yoldan gitmediklerini belirsizce sezenlerin pişmanlığı ile kahramanlık ve küçümseme görünüşü altında kaytarmalarından duydukları itiraf edemedikleri acılıktı bu kanıt.

Jacques'ın yüzü sertleşti, "Bak Daniel" dedi başını eğerek –bu da sesini boğuklaştırıyordu– "Sanatına kapanmışsın, insanlar hakkında hiçbir şey bilmiyormuşsun gibi..."

Daniel elindeki tabloyu yerine bıraktı:

"İnsanlar hakkında mı?"

"İnsanlar mutsuz hayvanlardır" diye sözünü sürdürdü Jacques, "Kurban edilen hayvanlar... İnsan bu ıstıraba bakmak istemezse, senin yaşadığın gibi yaşar belki, ama bir kez evrensel sefaleti yakından tanıdıktan sonra bir sanatçı yaşamı sürdürmek, hayır, artık bu, kesinlikle olanaksızdır... Anlıyor musun?"

Daniel ağır ağır, "Evet" dedi, sonra camekânın önüne giderek çatıların üstünde ufka seyre daldı bir süre.

"Evet." Diye düşündü, "Hakkı var elbet... Sefalet... Ama ne yapabilirim ki buna? Her şey umut kırıcı... Her şey... yalnız sanatın dışında! O an, yaşamını kurma ayrıcalığına erdiği bu çok güzel sığınağa her zamankinden çok bağlı olduğunu hissetti. "Ne diye dünyanın günahlarını ve umutsuzluklarını sırtıma yükleyeceğim? Bunu yaparsam yaratıcı gücümü felce uğratmış, yeteneklerimi boğmuş olurum, kimseye bir yararı olmaz bunun. Ben havari olarak yaratılmış değilim... Hem sonra, tutalım ki ben çok kötü bir insanım, ama ben, her zaman büyük bir istek duymuşumdur *mutlu olmak* için." Bu doğruydu. Çocukluğundan beri, her şeye karşın mutluluğunu korumak için elinden geleni yapmıştı. Bunu, belki

çok safça ama iyice düşünülmüş bir duyguyla yapıyordu, kendisine karşı ödevlerinin başlıcası bu imiş gibi. Şüphesiz bu, sürekli dikkat isteyen güç bir ödevdi. İnsan kendini azıcık yokuş aşağıya bırakmaya görsün, hemen mutsuzluğa yuvarlanmış olur... Oysa mutluluğunun ilk koşulu bağımsızlığıydı. Bundan başka insanın özgürlüğünü feda etmeden, toplumsal bir davaya bağlanamayacağını biliyordu... Ama bu düşüncesini Jacques'a açamazdı. Susmalı ve arkadaşının gözlerinde okuduğu küçültücü suçlamayı içine sindirmeliydi. Geri döndü, Jacques'a yaklaşarak birkaç saniye bir şeyler sorarcasına dikkatle baktı. Sonra, "İstediğin kadar mutlu olduğunu söyle" dedi. (Jacques hiçbir zaman böyle bir şey söylememişti.) "Tersine... öyle kederli... üzgün görünüyorsun ki!.."

Jacques doğruldu. Bu sefer konuşacaktı! Çoktandır ertelediği kararı vermiş gibi görünüyordu; gözlerinde öyle ağır bir ifade vardı ki Daniel şaşkın şaşkın ona baktı.

Bu sırada kapının zili havayı sarsıp ikisini de sıçratacak kadar gürültüyle çalındı.

"Ludwigson" diye fısıldadı Daniel.

"İyi oldu" diye düşündü Jacques, "Zaten ne gereği vardı ki?.."

"Uzun sürmez işimiz... Sen kal!" diye mırıldandı Daniel. "Hemen sonra seni götürürüm."

Jacques bir baş hareketiyle kalmak istemediğini anlattı.

Daniel yalvarırcasına:

"Gitmeyeceksin değil mi?"

"Gideceğim."

Jacques'ın yüzü taş gibiydi.

Daniel bir saniye çaresizlikle ona baktı. Sonra her diretmenin boşuna olduğunu hissetti; üzüntüsünü belli eden bir hareket yaparak koşarcasına kapıyı açmaya gitti.

Ludwigson'un sırtında bej ham ipekten bir yazlık giysi vardı. Yakasındaki *Légion d'Honneur* nişanının rozeti göze çarpıyordu. Kocaman kafası soluk renkli jelatinimsi bir hamur kitlesinin içine oyulmuş gibiydi. Katmerlenmiş ensesine dayanan bu kafa pek rahat görünüyordu kısa yakasının içinde. Gözlerinin çevresi biraz kırışık, alnı çıkık, elmacık kemikleri yassı. Kalın dudaklı ve sarkık ağzı bir tuzağı andırıyordu.

Daniel'le baş başa pazarlık etmeyi düşünüyor olmalıydı ki bir üçüncü kişinin orada bulunuşu belli belirsiz bir hayret vermişti

ona. Ama yine de nazikçe Jacques'a doğru ilerledi, onu yalnızca bir kez görmüş olduğu halde, hemen tanımıştı.

"Sevin... dim" dedi, "bundan dört yıl önce, Rus balesinde, perde arasında, sizinle konuşmaktan büyük bir zevk duymuştum. *École normale superieure*'ün sınavlarına hazırlanıyordunuz, değil mi?"

"Gerçekten de öyle... Çok kuvvetli bir belleğiniz var."

"Öyledir" dedi Ludwigson, kurbağa gözünü andıran gözleriyle önüne baktı, sonra Daniel'e dönerek Jacques'ın övgüsünü pekleştirmekten hoşlanırcasına. "Arkadaşınız M. Thibault bana öğretmişti, Eski Yunan'da –Tebai'de, yanlış hatırlamıyorsam– yargıç olmak isteyenlerin en azından on yıl boyunca ticaret yapmamaları gerektiğini... Çok tuhaf değil mi? Hiç unutmadım bunu..." Bu sefer Jacques'a dönerek, "O akşam bana, Fransa'da eski rejimimiz döneminde bir kimsenin soyluluk sanını kullanabilmesi için dört kuşaktan beri soylu olması gerektiğini de öğretmiştiniz... Öyle değil mi?" Sözünü bağlarken büyük bir incelikle eğilip, "Ben kültürlü kimselerle konuşmaktan son derece zevk duyarım" dedi.

Jacques gülümsedi. Sonra birden hemen gitmek üzere, "Ludwigson'a hoşça kalın" dedi.

Kapıya kadar ardından gelen Daniel, kekeleyerek, "Yani gerçekten beklemeyecek misin?" diye sordu.

"Bekleyemem... Geç bile kaldım."

Arkadaşının yüzüne bakmaktan kaçınıyordu. O korkunç sahne gözünün önüne geliyordu yine: Daniel, savaşta, ileri hatta...

Ludwigson'un orada olmasından rahatsız oldukları için çabucak el sıkıştılar.

Jacques ağır kapıyı kendisi açarak, "Yine görüşüz" diye mırıldandı ve karanlık merdivene daldı.

Sokağa çıkınca durdu, derin bir soluk aldı. Saatine baktı. Vaugirard toplantısı çoktan sona ermişti.

Karnı acıkmıştı. Bir pastacı dükkânına girerek iki kruasanla bir parça çikolata aldı, Borsa Meydanı'na doğru yürüdü.

XXXII

O 24 Temmuz Cuma akşamı, Gallot ile Stefany'nin *l'Humanité*'deki çalışma odalarında kötümser bir hava hâkimdi. Şef'in yanından

gelen herkes oldukça kaygılı görünüyordu. Borsada yaşanan panik sonucu devlet tahvilinin % 3'lük geliri 80, hatta 78 franga düşmüştü. 1871'den beri gelir hiçbir zaman bu kadar düşük bir kur göstermemişti. Almanya'dan gelen telgraflar, Berlin borsasında da buna paralel bir panik olduğunu haber vermekteydi.

Jaurès öğleden sonra yeniden Quai d'Orsay'ye gitmiş, oradan çok kaygılı dönmüştü. Kimseyle konuşmadan odasına kapanıp çalışmıştı. Ertesi gün yayımlanacak olan yazısı hazırdı: Yalnız başlığı biliniyordu yazının ama çok anlamlıydı bu başlık: *"En Son Barış Şansı"*. Stefany'ye, "Avusturya'nın verdiği nota korkunç denilecek kadar sert. Viyana'nın saldırıyı çabuklaştırarak, büyük devletlerin her türlü önleyici girişimlerini olanaksızlaştırmak mı istiyor acaba, diye soracağı geliyor insanın" demişti.

Gerçekten de her şey, Avrupa'da korkunç bir şaşkınlık yaratmak için iblisçe kotarılmışa benziyordu. Fransız hükümetinin üst düzey yetkilileri ayın 31'ine kadar Fransa'da bulunmayacaklardı. Haberi Rusya ile İsveç arasında vapurda aldıkları için ne öteki Fransız bakanlarıyla ne müttefik hükümetlerle durumu kolaylıkla görüşebilecekler. (Çar'ın olayı, Fransız devlet başkanının ayrılmasından sonra öğrenebileceği şekilde işi tezgâhlamıştı Berchtold. Şüphesiz, Poincaré'nin öğütlerinin uzlaştırıcı olmasından korkuyordu.) Denizde olan Kaiser de, uzakta olmanın rahatlığı içinde, istemiş olsaydı bile Franz Joseph'e ılımlı olmasını hemen öğütleyecek durumda değildi. Öte yandan bütün şiddetiyle sürüp giden Rusya'daki grevler, Rus yöneticilerin hareket serbestliğini köstekliyordu, İrlanda'daki iç savaşın İngiltere hükümetini aynı durumda bıraktığı gibi. Ayrıca Sırp hükümeti o günlerde seçimlerin telaşı içindeydi: Bakanların çoğu seçim kampanyaları için taşradaydılar. Başbakan Pašić, Avusturya notası geldiği zaman Belgrad'da bile değildi.

Bu notadan belirgin düşünceler elde edilebiliyordu. Bir gün önce Sırp hükümetine verilmiş olan metin, büyük devletlere ertesi gün gönderilmişti. Avusturya tarafından birkaç kez uzlaştırıcı güvence verilmesine karşın (Berchtold, Rus ve Fransız elçilerine *en kabul edilebilir* taleplerde bulunduklarını söylemişti) notada açıkça bir *ültimatom* niteliği vardı. Çünkü Viyana hükümeti bütün koşulların kabul edilmesini istiyor ve bunun için de bir süre veriyordu. Bu süre de inanılmaz derecede kısaydı: Yalnızca kırk sekiz saat! Şüphesiz, büyük devletlerin Sırbistan'ın yanında yer almasını ön-

lemek için yapılmıştı bu. Avusturya Dışişleri Bakanlığı'ndan alınan ve Hosmer'in Avusturyalı bir sosyalistle Jaurès'e ilettiği gizli bir istihbarat, kaygıları haklı gösteriyordu: Belgrad'daki Avusturya büyükelçisi Baron Giesl notayı iletme ve Sırp hükümeti ertesi günü (Cumartesi) akşamı saat altıya kadar Avusturya'nın taleplerini tartışmasız kabul etmezse, o andan itibaren, bütün diplomatik ilişkileri keserek derhal Sırbistan'dan ayrılma emrini almıştı. Bu emirden de ültimatomun küçük düşürücü bir şekilde yazıldığı ve kabul edilmeyecek talepler içerdiği anlaşılıyordu, böylece Avusturya savaş ilanını çabuklaştırmak istiyordu. Başka bilgiler de bu kötümser varsayımları doğrulamaktaydı. Genel Kurmay Başkanı Hötzendorf, kendisine bir telgraf çekilmesi üzerine Tirol'de geçirmekte olduğu tatilini yarıda bırakarak Viyana'ya dönmüştü. Berchtesgaden'da tatil yapmakta olan Almanya'nın Fransa'daki büyükelçisi M. von Schœn aniden Paris'e dönmüştü. Kont Berchtold, İmparator'la Ischl'de görüştükten Salzburg'a gidip Almanya Şansölyesi Bethmann-Hollweg'le buluştu.

Her şey, ustaca kotarılmış büyük bir dalaverenin yapılmakta olduğu izlenimini güçlendiriyordu. Almanya'nın buna katkısı neydi? Almanya'dan yana olanlar suçu Rusların üstüne atıyor ve Almanya'nın, Panslavizm'in kaygı verici tasarılarını ve Rusya'nın çoktandır askerî hazırlıklara başlamış olduğunu birdenbire gördüğü için kendi tutumunu belirlediğini söylüyorlardı. Berlin'de hükümet çevrelerinde söylenen tek şey, o güne kadar Alman yöneticilerin Avusturya'nın taleplerinden haberi olmadığı, ancak bütün devletlere bildirildiği sırada bunları öğrenmiş olduklarıydı. Denildiğine göre, Wilhelmstraße'deki* Devlet Bakanı Jagow, İngiliz Büyükelçisi'ne söylemişti bunu. Ama nota metninin en azından iki gün önce Berlin'e iletildiği sanılıyordu.

Bundan Almanya'nın, Avusturya'yı kesinlikle desteklediği ve savaş istediği sonucu çıkarılabilir mi? Berlin'den gelen ve Jacques'ın o akşam Stefany'nin odasında karşılaştığı Trauttenbach, bu fazla kolaycı çıkarıma karşı çıkıyordu. Ona göre, Almanya'nın tutumu, Berlin askerî çevrelerinin Rusların henüz hazırlıksız olduklarına inanmalarıyla açıklanabilirdi. Eğer bunların hesapları doğruysa ve eğer Rusya'nın zorunlu edilgenliği sonucu bir genel savaş tehlikesi

* Alman Başbakanlığı. (ç. n.)

sıfırsa, Avusturya ve Alman imparatorlukları her şeyi göze alabilir: Savaşı şüphesiz kazanırlar da. Bütün sorun olabildiğince çabuk ve güçlü biçimde harekete geçmekteydi. Avusturya birlikleri Üçlü İtilaf* devletleri işe karışmadan, dahası aralarında danışmaya vakit bulamadan, Belgrad'a girmiş olmalıydı. İşte Almanya o zaman sahneye çıkacaktı: Hiçbir gizli antlaşmaya katılmamış ve yapacağını önceden tasarlamamış gibi görünerek, anlaşmazlığı yerelleştirmek ve kendi girişiminde, görüşmeler yoluyla çözmek üzere aracılık yapmayı önerecekti. Avrupa, barışı kurtarmak için Almanların hakemliğini kabul etmeye can atacak ve uzun boylu tartışmaya girmeden Sırbistan'ın çıkarlarını feda edecekti. Almanya'nın sayesinde her şey yoluna girecek ve bu iş, Alman ve Avusturya imparatorluklarının yararına sonuçlanacaktı: Böylece Çifte Monarşi rejimi uzun bir zaman için sağlamlaşmış ve Üçlü İttifak, diplomasi alanında görülmemiş bir zafer kazanmış olacaktı. Almanya'nın gizli planına ilişkin bu varsayımlar, Berlin'deki İtalyan Büyükelçiliği çevresinden elde edilen kimi gizli bilgilerle doğrulanmış oluyordu.

Stefany, Jaurès'in yanına çağrılmış olduğu için Jacques *Progrès*'ye Trauttenbach'ı götürdü.

Küçük salonda heyecanlı bir hava esiyordu. Akşam gazeteleri ile *L'Humanité* yazarlarının getirdiği haberler çelişkili ve ateşli yorumlara yol açıyordu.

Saat dokuza doğru bir iyimserlik rüzgârı esti. Pagès birkaç dakika Şef'in yanında kalmıştı. Şef'in kaygısı azalmış gibi geldi, zira Jaurès şöyle demişti: "Bir musibet bin nasihatten iyidir... Avusturya'nın bu hareketi Avrupa devletlerini sarsarak onları içine daldıkları uyuşukluktan çıkmak zorunda bırakacak." Öte yandan, son telgraflardan Enternasyonal'in çalışmalarını kanıtlayan birçok haberler öğreniliyordu. Belçika, İtalya, Alman, Avusturya, İngiliz, Rus Sosyalist Partileri, Fransız Partisi'yle sürekli bağıntı halindeydi ve büyük ölçüde bir gösteriye hazırlanıyorlardı. Bundan başka hükümetinin barışçı niyetleri hakkında bir çeşit güvence veren Alman Sosyalist Partisi'nden, cesaret verici bilgiler geliyordu: Sosyal demokratlar, ne Bethmann'ın ne Jagow'un ne de Kaiser'in bir savaşa sürüklenmeyi kabul edeceğini açıkça söylüyordu. Haliyle Almanya'nın güçlü ve etkin bir tutumla araya gireceğini ileri sürüyorlardı.

---

* Fransa, Britanya, Rusya (ç. n.)

Rusya'dan da rahatlatıcı haberler ulaşıyordu. Çar'ın başkanlığında ivedilikle toplanan Bakanlar Kurulu'nda hiç vakit geçirmeden Avusturya hükümetine başvurularak Sırbistan'a verilen sürenin uzatılmasının istenilmesine karar verilmişti. Davanın esasına girmeden, sadece ikinci derecedeki süre konusunu içeren bu ustaca talebi Avusturya hükümetinin geri çevirmeyeceği sanılıyordu. Oysa iki üç günlük bile olsa sürenin uzatılması Avrupa diplomasi çevrelerine, ortaklaşa bir hareket çizgisi benimseme zamanı kazandıracaktı: Dahası, şimdiden, Rusya Dışişleri Bakanlığı, Petersburg'da bulunan birçok büyükelçilikle, iyi sonuç vereceği umulan görüşmelere girişmiş bulunuyordu. Bundan başka Londra'dan gelen bir telgraf bu ilk umutları kuvvetlendiriyordu. Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey Rusya'nın, sürenin uzatılması yolundaki girişimini desteklemek üzere bütün nüfuzunu kullanarak harekete geçiyordu. Ayrıca, anlaşmazlıkla doğrudan ilgisi olmayan dört büyük devletin –Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere– katılacağı bir arabuluculuk tasarısı hazırlığına girişmişti. Tasarı ölçülü bir tasarıydı ve geri çevrilme tehlikesi yoktu. Çünkü, bu hakemlik toplantısı masasında bir araya gelen devletler, eşit kamplardandı: Bir yanda Avusturya'nın çıkarlarını savunacak olan Almanya ve İtalya öte yanda Sırp ve Slav çıkarlarını temsil edecek olan Fransa ve İngiltere.

Ne var ki, saat on birden beri kötü belirtiler ufku karartmaya başlamıştı. Önce şu haber yayıldı: Almanya, Sir Edward Grey'in tasarısını kabul etmiş olsa bile, bunu öyle belirsiz sözlerle ifade etmişti ki, öteki devletlerle birlikte arabuluculuk hareketine katılmaya gönüllü olmadığı anlaşılıyordu. Sonra, Quai d'Orsay'den dönen Marc Levoir'ın aktardığına göre Avusturya bütün beklentilerin tersine olarak Rusya'nın, süreyi uzatması yolundaki talebini kesinlikle geri çevirmişti: Bu da Avusturya'nın saldırıya kararlı olduğunu birdenbire açığa vuruyordu.

Sabah saat bire doğru, militanların çoğu gitmiş olduğu için Jacques *L'Humanité*'ye döndü.

Gallot giriş salonunda Jaurès'in odasından çıkan iki sosyalist milletvekilini uğurluyordu. Milletvekilleri gizil ve kaygı verici bir haber iletmişlerdi: Daha o gün bütün başbakanlıklarda Berlin'in yatıştırıcı bir girişimi beklenirken Paris'e dönen Almanya'nın Paris *büyükelçisi M. von Schœn*, Quai d'Orsay'ye giderek Dışişleri Bakan Vekili M. Bienvenu-Martin'e hükümetinin bir bildirisini okumuştu.

Bu beklenilmeyen belgede bir uyarı, dahası bir tehdit katılığı vardı. Almanya bu bildirisinde, pervasızca "Avusturya notasını hem *esas* hem de *biçim* bakımından onayladığını" anlatıyor ve Avrupa diplomasisinin bununla uğraşmasının gereği olmadığını da ima ediyordu. Anlaşmazlığın Avusturya ile Sırbistan arasında yerelleştirileceği, hiçbir *üçüncü devletin* bu tartışmaya karışmaması gerektiği, böyle olmazsa *çok kötü sonuçlardan* korkulması gerektiği belirtiliyordu. Bu da açıkça şu anlama gelmekteydi: "Avusturya'yı desteklemeye kararlıyız, eğer Rusya Sırbistan'dan yana işe karışırsa, biz de ordularımızı seferber etmek zorunda kalacağımızdan, ittifaklar sistemi kendiliğinden işlemeye başlamış olacak, böylece Fransa ve Rusya Üçlü İttifak'la savaşma olasılığı karşısında bulunacaktır." Schoen'ün bu girişimi Alman emperyalizminin, yanlı ve saldırganca tutumunu ve sindirme niyetini birden açığa vuran kötü bir belirtiydi. Bu yarı kışkırtma karşısında Fransa'nın tepkisi ne olacaktı?

Gallot ile Jacques girişteki salonda kalmışlardı. Jacques gitmek üzereyken birden bir kapı sertçe açıldı, Jaurès göründü, alnı ter içindeydi, hasır şapkasını arkaya itmiş, omuzları çöküк, gözleri gözkapaklarının altından görünmüyordu. Kısa kolunun altında, içi kâğıt dolu bir çantayı sıkıyordu. İki arkadaşa boş gözlerle baktı, selamlarına kısaca yanıt verdi, ağır ağır yürüyerek salondan geçip gözden kayboldu.

XXXIII

Mme de Fontanin'le Daniel geceyi tabutun yakınındaki yan yana iki iskemle üzerinde geçirmişlerdi. Jenny kardeşinin diretmesi üzerine birkaç saat için dinlenmeye çekilmişti.

Genç kız sabahın yedisine doğru gelince, Daniel annesine yaklaşıp hafifçe omuzuna dokundu, "Anne gel... Jenny durur burada, biz gidip çay içelim" dedi.

Yumuşak ama kesin bir sesle söylemişti bunu. Mme de Fontanin yorgun yüzünü Daniel'e çevirdi. Karşı koymanın yararı olmadığını anlamıştı. Bundan yararlanarak, "Ona Avusturya'ya yapacağım yolculuktan söz ederim" dedi içinden. Son kez tabuta bir göz atarak kalktı, uysalca oğlunun ardından yürüdü.

Jenny'nin geceyi geçirdiği, binaya ek odada kahvaltı ettiler.

Bahçeye bakan pencere ardına kadar açılmıştı. Parlak çaydanlığa, cam kapların içindeki tereyağı ve bala bakarken Mme de Fontanin'in yüzünde elinde olmadan safça bir gülümseme belirdi. Her zaman gün başlarken çocuklarıyla yaptığı sabah kahvaltısı kutsal, kaygılardan uzak, sevinçli bir saatti ve o süre içinde doğal iyimserliği büsbütün güçleniyordu.

Sofraya yaklaşırken, "Sahiden acıkmışım" dedi. "Ya sen, koca adamım?"

Oturdu, ekmek dilimine çabuk çabuk tereyağı sürdü.

Daniel onun böyle yapışını gülümseyerek seyrediyordu. Şimdi bol gün ışığında o küçücük dolgun ve beyaz ellerin bu alışılmış zarif hareketlerine bakarken, çocukluğunun bütün sabahlarını anımsayarak duygulandı.

Bol yiyecekle dolu bu tepsiye bakan Mme de Fontanin, belirsiz bir çağrışımla mırıldandı:

"Seni birçok kez bu manevralar sırasında düşünmüştüm koca adamım, yeterince besleniyor muydunuz?.. Akşamları senin üstün başın yağmurdan sırsıklam, saman yığını üzerinde yattığını düşünerek yatağıma uzanırken utanç duyuyor, uyuyamıyordum."

Daniel eğilerek annesinin kolunu tuttu:

"Neler düşünüyorsun anne! Kışlada aylarca kaldıktan sonra, böyle küçük çapta savaş oyunu oynamak bir eğlenceydi bizler için." Annesine doğru eğilirken bileğindeki altından, halkalı bileziği şangırdatıyordu. "Biliyor musun hem sonra" diye ekledi, "bir asteğmen oralarda oturanlardan birinin evinde bir yatak bulabilir kendisine!"

Düşünmeden söyleyivermişti bunu. Konaklamalar sırasında yararlandığı kimi fırsatları geçirdi zihninden. Ve bir rahatsızlık duydu içinde. Mme de Fontanin hafifçe sezmişti bunu. Oğluna bakmaktan sakındı.

Kısa bir süre konuşmadılar, sonra Mme de Fontanin, "Saat kaçta yola çıkacaksın?" diye sordu.

"Bu akşam, saat sekizde. İznim gece yarısı bitiyor. Ama yarın sabahki yoklamada bulunsam yeter."

Annesi, cenazenin gömülmesi işinin bir buçuktan önce sona ermeyeceğini, saat ikiden önce eve dönemeyeceklerini, Daniel'le bu son gününde pek az birlikte olacağını düşünüyordu.

Daniel de sanki aynı şeyleri düşünüyordu:

"Öğleden sonra dışarı çıkacağım... Yapmam gereken çok önemli bir işim var da" dedi

Mme de Fontanin onun sesinin havasından, kendisinden bir şey sakladığını sezmişti. Ama bu sırrın ne olduğunu öğrenmek istemedi. Çünkü Daniel akşamları kendisiyle şöminenin başında bir saat geçirdikten sonra ayağa kalkıp, "Özür dilerim anne, *arkadaşlarımla buluşacağım"* deyişindeki o kaçamaklı, pervasızca tonla söylemişti bunu da.

Daniel annesinin kuşkusunu belirsizce hissederek, hemen gidermek istedi:

"Bir çek alacaktım da... Ludwigson'dan."

Doğru söylüyordu. Bu parayı annesine bırakmadan Paris'ten ayrılmak istemiyordu.

Annesi duymamış göründü. Her zamanki gibi, küçük yudumlarla, ağzını yakarak sessizce çayını içiyor, fincanı elinden bırakmadan, gözleri hafifçe buğulanmış bir halde Daniel'in gideceğini düşünerek üzülüyordu. Bu yüzden az sonraki töreni unutmuştu. Ama yine de yakınmaya hakkı yoktu: Oğlunun aylardır, kendisine onca üzüntü vermiş olan yokluğu yakında sona eriyordu. Ekimde yine kendisine dönecekti. Ekimde, üçü bir arada, yine yaşamlarını sürdüreceklerdi. Bu düşünceyle, huzurlu bir geleceğe kavuşacağı umudu doğmuştu içine. Kendi kendisine itiraf etmiyordu ama, Jérôme'un ortadan kalkmasıyla geleceğin aydınlandığını hissediyordu. Bundan sonra iki çocuğu arasında yalnız ve özgür olacaktı.

Daniel kaygılı bir ilgiyle bakıyordu ona. "Bu yaz aylarında ne yapacaksınız ikiniz Paris'te?" diye sordu.

(Mme de Fontanin paraya gereksinmesi olduğu için mevsim boyunca Maisons-Laffitte'teki evini kiraya vermişti.)

"Tasalanma oğlum... Her şeyden önce ben, bütün bu işleri düzene sokmak için uğraşacağım..."

Daniel sözünü kesti, "Jenny için kaygı duyuyorum anne" dedi.

Uzun zamandan beri, kız kardeşinin suskun çekingenliğine alışık olmakla birlikte, bu son günlerde, Jenny'nin kederli yüzü, alev alev yanan gözleri Daniel'i kaygılandırıyordu.

"Gerçekten de pek iyi değil, açık havaya ihtiyacı olacak" diyerek açıkladı düşüncesini.

Mme de Fontanin fincanını tepsiye koydu, yanıt vermedi. O da her zamankinden başka bir şeyler sezmişti kızında: Dalgın, bü-

yülenmiş gibi bir hali vardı. Bunu babasının ölümüyle açıklamak yetersizdi. Annesi, Jenny'yi Daniel'den daha başka gözle görüyordu.

"Doğuştan mutsuz bir kız" diye içini çekti ve içe dokunan bir saflıkla, "Bilmiyor güven duymayı..."

Kimi sorunlara, böyle hafifçe resmî, saygılı bir tonla yaklaşırkenki sesiyle, sözlerini şunu da ekledi:

"Görüyorsun ya her yaratığın kendine göre çileleri, iç mücadeleleri var..."

"Evet" dedi Daniel, sözünü sürdürmesine engel olmak için. "Ama yine de eğer Jenny bu yazı dağda ya da deniz kenarında geçirebilse..."

Mme de Fontanin yumuşak huylu insanlarda görülen o sarsılmaz kararlılıktan gelen bir inatla başını sallayarak, "Ne denizin ne dağ havasının etkisi olur onun üzerinde" dedi. "Bozuk olan sağlığı değil Jenny'nin. Kimse bir şey yapamaz onun için. İnan bana... Her yaratık tek başına sürdürür kavgasını, günü geldiğinde tek başına öleceği gibi..." Bunu söylerken Jérôme'un yapayalnız ölüşünü düşünmüştü. Gözleri yaşla doldu. Bir an durduktan sonra, kendi kendine konuşuyormuş gibi alçak sesle, "Tanrı ile, yalnız" dedi.

"Bu ilkelerle..." diye söze başladı Daniel, sesi can sıkıntısıyla hafifçe titriyordu. Tabakasından bir sigara çıkardı, sustu.

Mme de Fontanin şaşarak, "Bu ilkelerle, ne?" diye sordu.

Oğlunun tok bir sesle tabakasını kapayışına, sigarasını elinin tersine vurduktan sonra dudaklarının arasına yerleştirişine bakıyordu. "Tıpatıp babasının hareketleri" diye düşündü. "Tıpatıp aynı eller..." Mme de Fontanin Jérôme'un ellerini sonsuza kadar açılmamak üzere kavuşturmadan önce parmağından çekip çıkardığı yüzüğü Daniel parmağına taktıktan sonra Daniel'in babasıyla olan benzerliği daha da belirginleşmişti.

Yüzüğün üstündeki enli akik, ona şimdi yalnız anısında yaşayan kocasının ince ve erkek ellerini düşündürürken kederle doldurıyordu yüreğini. Jérôme'un bedenine ilişkin en küçük şeyi bile her anımsayışında, kalbi yirmi yaşındaki gibi çarpıyordu... Ne var ki babayla oğulun bu benzerlikleri hem tatlı bir heyecan hem de kaygı veriyordu ona.

"Bu ilkelerle, ne?" diye sordu annesi yeniden.

"Yalnız şunu demek istiyordum..." dedi, duraksıyordu. Kaşlarını çatmış, söyleyeceklerini toparlamaya çalışıyordu. "İşte bu ilkeler-

le sen, her zaman *ötekileri*... Hiç karışmadan, kendi yazgılarını serbestçe ve tek başına izlesinler diye bıraktın... İzledikleri yol açıkça kötü olsa bile... Bu gidiş, yaşamlarına ve senin yaşamına acı getirmiş olsa bile!.."

Mme de Fontanin birden derin bir kederle sarsıldı. Ama anlamazlıktan gelerek, gülümser gibi yaptı:

"Sana çok özgürlük verdiğim için şimdi kınıyor musun beni?"

"Seni kınamıyorum, ayrıca seni hiç kınamayacağımı bilirsin anne" dedi tatlı bir bakışla. Sonra, istemediği halde yine de diretti, "Çok iyi biliyorsun ki bunu söylerken kendimi düşünmüyordum" dedi.

"Oh... Sevgili oğlum..." dedi, birden şiddetle karşı çıkarak. "İyi bir şey değil bu..." En can alıcı yerinden vurulmuştu. "Sen babanı suçlamak için hep fırsat gözlüyorsun."

Cenazenin kalkmasına birkaç saat kala bu tartışma yersizdi. Daniel bunu hissediyordu. Söylediklerine çoktan pişman oldu. Bunları söylemiş olmaktan duyduğu hoşnutsuzluk onu budalaca, daha ağır konuşmaya itti.

"Hem sonra sen zavallı anneciğim, onu hep aklamaya çalıştın, bizi sürüklediği şu içinden çıkılmaz güçlükleri bile unutarak!.."

Elbette onun da Daniel gibi düşünmesini gerektiren pek çok neden vardı. Ama babanın anısını, oğulun sert davranışına karşı korumaktan başka bir şey düşünmüyordu.

"Ah Daniel, ne kadar acımasızsın!" dedi hıçkırır gibi bir sesle. "Babanın asıl yapısını hiçbir zaman anlamadın!" Savunulamaz bir davayı üstlenmenin inatçı coşkusuyla sözünü sürdürdü: "Babana hiçbir ağır suç yüklenemez. Hiç!.. Çok soyluca, çok cömertçe davrandığı, insanlara çok güvendiği için iş hayatında başarı sağlayamadı. İşte kabahati bu. Kapısını yüzlerine kapayamadığı yozlaşmış insanların kurbanı oldu. İşte kabahati, biricik kabahati bu! Kanıtlayacağım bunu! İhtiyatsızlık ettiği oldu belki. Mr. Stelling'in bana dediği gibi bazı "talihsiz ihmalkârlıkları" oldu. İşte hepsi bu kadar! Talihsiz ihmalkârlıklar!"

Daniel annesine bakmıyordu. Hafifçe dudağı titredi ve hafifçe omuzunu oynattı, ama kendini tuttu, yanıt vermedi. Böylece, birbirlerini sevdikleri, birbirleriyle açık yürekle konuşmak istedikleri halde yapamadılar: Daha başlangıçta açığa vurdukları gizli düşünceleri çatışmıştı. Konuşmadıkları sırada bile, eski kızgınlıklarının

etkisiyle küskünce davranıyorlardı birbirlerine... Daniel başını eğmiş, gözleri yerde, kımıldamadan oturuyordu.

Mme de Fontanin sustu. Çığırından çıktığını daha en başından hissettiği bir konuşmayı ne diye sürdürmeliydi? Amacı, kocasına yöneltilen suçlayıcı kovuşturmalar konusunda oğluna bilgi vermekti. Böylece kendisinin bir an önce Viyana'ya gitmesinin gerekliliğini anlamasını istiyordu. Ama Daniel'in sinir bozucu katılığı karşısında tek düşüncesi, Jérôme'u aklamaktı. Bu da, Viyana'ya gidişini haklı göstermek için ileriye süreceği nedenleri zayıflatıyordu. "Boş ver" dedi içinden, "Oradan yazarım ona."

Birkaç dakika sıkıntılı bir sessizlik oldu.

Daniel pencereye doğru dönmüş, o sabah vaktinin berraklığı içindeki gökyüzünü, ağaçların tepelerini seyrediyor ve kendisi kadar annesinin de inanmadığı yapmacıktan bir rahatlık içinde sigarasını tüttürüyordu.

Mme de Fontanin kliniğin çalar saatine kulak verdikten sonra, "Saat sekiz" diye mırıldandı. Üstüne dökülen ekmek kırıntılarını topladı kuşlar için, pencere kenarına serpti. Sonra sakin bir sesle, "Oraya dönüyorum" dedi.

Daniel ayağa kalkmıştı. Kendinden utanıyor, vicdan azabı duyuyordu. Ne zaman annesinin şefkatinden doğan körlüğünü görse, babasına duyduğu hınç büsbütün artıyordu. Adlandıramayacağı bir duygu, bu çok hoşgörülü sevgisinden ötürü annesini kırmaya sevk ediyordu onu... Sigarasını atıp sıkıntılı bir gülümseyişle annesinin yanına geldi. Çoğu kez yaptığı gibi, sessizce eğilerek alnına, vaktinden önce ağarmaya başlayan saçlarının dibine bir öpücük kondurmak istedi. Dudakları değeceği yeri biliyordu, burnu tenin ılık kokusunu duyuyordu. Annesi başını biraz geriye itti, oğlunun yüzünü elleri arasına aldı. Bir şey söylemiyor, sadece gülümseyerek gözlerinin içine bakıyordu. Bu her türlü sitem ve art düşünceden uzak bakışıyla ve gülümseyişle şöyle der gibiydi: "Her şey unutuldu. Sinirli olduğum için bağışla beni. Hem beni üzdüğün için dertlenme." Daniel bu sessiz dili o kadar iyi anlamıştı ki, iki kez anlaştık der gibi, gözlerini kapadı. Annesi doğrulurken ayağa kalkmasına yardım etti.

Mme de Fontanin bodrum katına ininceye kadar hiçbir şey söylemeden oğlunun koluna dayandı.

Daniel kapıyı açtı ve içeriye giren annesini yalnız bıraktı.

Tabutun üstünde solan güllerin kokusu, mahzenin serin soluğuna karışarak Mme de Fontanin'in yüzüne çarptı.

Jenny elleri dizlerinin üstünde hareketsiz oturuyordu.

Mme de Fontanin genç kızın yanındaki yerine oturdu. İskemlenin arkalığında asılı duran çantasından İncil'i çıkartıp rasgele bir yerini açtı. (Yani kendisi "rasgele" diyordu. Aslında sırtı çatlamış bu eski kitap ona her zaman, doya doya okuduğu sayfaları sunuyordu.) Okumaya başladı:

... Kim temizi kirliden çıkarabilir? Hiç kimse!

Madem insanın günleri belirlenmiş, aylarının sayısı saptanmış, sınır koymuşsun, öteye geçemez;

Gözünü ondan ayır da, çalışma saatini dolduran gündelikçi gibi rahat etsin.

Gözlerini kaldırdı, bir an düşünceye daldı, sonra kitabı kucağına bıraktı. İncil'ini tutuşundaki, açışındaki, kapayışındaki özeni bir ibadet, bir şükran hareketiydi onun için.

XXXIV

Jacques önceki akşam Jaurès'in bir taksiye binip gecenin karanlığında gözden kayboluşunu izledikten sonra, *La Chope*'ta saat bire kadar kalan gececi militanlara katıldı. Faydeau Sokağı'ndaki bu kahvede sosyalistlere özel bir salon ayrılmıştı; buranın avluya açılan bir kapısı vardı. Dükkânın içki satılan yeri kapandıktan sonra da burası açık kalırdı. Tartışmalar öylesine ateşlenmiş ve uzamıştı ki, Jacques ancak sabahın üçünde ayrılabilmişti. O geç saatte Maubert Meydanı'na gitmeyi göze alamayarak Borsa yakınındaki kötü şöhretli otellerden birine kendini attı. Daha başını yastığa koyar koymaz, sabah vakti sokağın gürültüsüyle bile sarsılmayan derin bir uykuya daldı.

Uyandığı zaman ortalık güneş içindeydi.

Kısaca tuvaletini yaptıktan sonra sokağa çıktı, birkaç gazete aldı, sonra bunları okumak için koşarcasına gidip bulvardaki kahvelerden birinin önüne oturdu.

Basın, alarm çanını çalmaya karar vermiş görünüyordu. Ca-

illaux davası artık ikinci sayfalara aktarılmıştı ve bütün gazeteler büyük manşetlerle durumun kötülüğünü haber veriyor, Avusturya'nın verdiği notaya "ültimatom" diyerek Avusturya'nın hareketini "hayasızca kışkırtma" olarak niteliyordu. Bir haftadır, her günkü sayısında Caillaux davası zabıtlarını tam metin olarak veren *Le Figaro* bile, o gün birinci sayfasında büyük puntolarla "AVUSTURYA TEHDİDİ"ni açığa vuruyor ve bütün bir sayfayı kaygı verici "SAVAŞ MI BU?" başlığı altında diplomatik gerginliğe ayırıyordu. Yarı resmî *Le Matin* gazetesinde cenkçi bir hava vardı: *"Avusturya-Sırbistan anlaşmazlığı, Cumhurbaşkanı Rusya'da bulunduğu sırada gözden geçirildi. İkili İttifak gafil avlanmayacak..."* Clemenceau, gazetesi *Homme libre*'de şunları yazıyordu: *"Avrupa, 1870'ten beri, boyutları ölçülemeyecek böyle bir savaş sarsıntısına hiç bu kadar yakın olmamıştır." L'Echo de Paris* M. Von Schœn'ün Quai d'Orsay'ye gidişini ayrıntılarıyla anlatırken, *"Avusturya'nın uyarısının ardından Alman tehdidi..."* dedikten sonra, son olarak şunu bildiriyor: *"Eğer Sırbistan boyun eğmezse, bu akşam savaş ilan edilebilir."* Elbette söz konusu olan bir Avusturya-Sırbistan savaşıdır. Ama yangının yayılmasının önlenebileceğini kim ileri sürebilirdi? Jaurès başyazısında, "Sırbistan'ın boyun eğerek Avusturya'nın onur kırıcı taleplerini kabul etmesinden *başka barış şansı olmadığını*" gizlemiyordu. Basında yer alan alıntılardan, yabancı gazetelerin de daha az kötümser olmadığı anlaşılıyordu. Bu, 25 Temmuz sabahı Sırbistan'a verilen sürenin bitimine on iki saat kala, bütün Avrupa (Avusturyalı generalin, Jacques'ın iki hafta önce Viyana'dayken öğrendiği kehanetine uygun olarak) panik içinde uyanıyordu.

Jacques masanın üstüne yığılan gazeteleri kenara iterek soğuyan kahvesini içti. Okuduğu gazeteler ona bildiklerinden başka, yeni bir şey öğretmemişti. Yalnız hepsinin kötümserlikte ağız birliği etmiş olması yeni ve ürkütücü bir hava yaratıyordu. Bitkin bir haldeydi Jacques, orada öylece oturuyor, otobüslerden inip akın akın, ellerinde bükülmüş birer gazeteyle her günkü gibi işlerinin güçlerinin başına koşan, yüzleri her zamankinden daha asık memurları, işçileri seyrediyordu. Birden kolu kanadı kırılmış gibi hissetti kendini. Yalnızlığı ağır bir yük gibi çökmüştü omuzlarına. Jenny'yi, Daniel'i, o sabahki cenaze törenini düşündü bir an.

Birden yerinden kalktı, Montmartre'a doğru yola koyuldu.

Dancourt Meydanı'na kadar çıkıp *Le Libertaire*'e uğramak aklına gelmişti. Bir an önce mücadele havasına girmek istiyordu.

Orsel Sokağı'ndaki gazetede haber bekleyen on kişi kadar vardı. Solcu gazetelerin farklı yaklaşımlarını ateşli bir şekilde yorumluyorlardı. *Le Bonnet rouge* ilk sayfasını Rusya'daki grevlere ayırmıştı. Devrimcilerin çoğuna göre, Petersburg'taki grevlerin büyüklüğü, Rusya'nın tarafsızlığının yani savaşın Balkanlarla sınırlı kalmasının en sağlam güvencesiydi. *Le Libertaire*'dekilerin hepsi de, Enternasyonal'in gevşekliğini, önderlerin hükümetlerle uzlaşma yoluna girmiş olmalarını eleştiriyorlardı. Büyük bir darbe indirmenin tam zamanı değil miydi? Ayrı ayrı ülkelerde, başka grevleri de kışkırtıp bütün Avrupa hükümetlerinin elini kolunu bağlamak gerekmez miydi? Şimdiki tehlikeleri önleyip devrimi onlarca yıl öne alabilecek güçteki yığınların ayaklanması için biricik fırsattı bu!

Jacques tartışmaları dinliyor ama görüşünü ileri sürmekte duraksıyordu. Ona göre Rusya'daki grevler iki yanı keskin bir bıçaktı: Şüphesiz Rus Genelkurmay'ının savaşa girip girmeme yönündeki duraksamasına son verirdi. Ama kötü durumdaki bir hükümetin, olayların yönünü birden değiştirme hevesine kapılmasına da yol açabilir, hükümeti savaş tehlikesini ileri sürerek sıkı yönetim ilan etmeye ve acımasızca bir şiddetle halkın ayaklanmasını bastırmaya sevk edebilirdi bu grevler.

Jacques, Pigalle Meydanı'na geldiği zaman saat tam on biri vuruyordu. "Bu sabah saat on birde ne yapacaktım ben?" diye düşündü. Anımsayamadı. Cumartesi saat on birde... Birden kaygılanarak anımsamaya çalıştı. Fontanin'in cenaze töreni... Ama hiç niyet etmemişti buna katılmaya. Başı önde, şaşkın şaşkın yürüyordu... "Hiç kimsenin karşısına çıkacak durumda değilim... Tıraş olmadım... Tam anlamıyla kalabalığın içinde kaybolmuşum... Montmartre Mezarlığı'na o kadar yakınım ki... Karar verebilsem... Bir berbere gitmeye... Beş dakikalık iş... Daniel'in elini sıkardım. Güzel bir hareket olurdu bu... Üstelik beni bir yükümlülük altına sokmazdı da..."

Çevresine bakınarak bir berber tabelası bulmaya çalıştı.

Mezarlığa geldiği zaman bekçi cenaze alayının çoktan geçtiğini söyleyerek gideceği yönü gösterdi.

Az sonra kabirlerin arasından geçerek üstünde: FONTANIN

AİLESİ yazan kubbeli bir mezar taşının çevresinde toplanmış bir küme insan gördü.

Daniel'le Gregory'yi arkalarından tanıdı.

Pastör'ün boğuk sesi sessizlik içinde yükseliyordu:

"Tanrı Musa'ya dedi ki: *Yanında olacağım!* İşte ey günahkâr, karanlıklar vadisinde yürürken bile korkma, çünkü Tanrı yanında olacaktır!"

Orada bulunanların yüzlerini görmek için Jacques bir tur attı. Bol gün ışığı içinde Daniel'in açık başı, bütün başların üstünde görünüyordu. Onun yanında, üçü de siyah tüllerin ardına gizlenmiş üç kadın vardı. Birincisi Mme de Fontanin'di. Ama öteki ikisinden hangisi Jenny'ydi?

Kaba tavırlı Pastör, mezar çukurunun yanında duran sarı tahtadan tabuta doğru tehdit edercesine kolunu uzatarak azarlar gibi şunları söylüyordu: "Zavallı, zavallı günahkâr! Gün bitmeden güneşin battı senin! Ama senin ardından, umutlarını yitirmişler gibi ağlayacak değiliz! Görüş alanımızdan çıkıp gittin, ama bizim maddeden gözlerimiz için kaybolan şey, senin o kötü maddi varlığının aldatıcı şeklinden başka bir şey değildir! Bugün sen o büyük şanlı ibadet için nura boğularak İsa'nın yanına çağrıldın! Ve bizlerden önce kavuştun Tanrı'nın katına!.. Siz, tüm burada bulunan kardeşler, çevremde, dualarınızla, yüreklerinizi güçlendiriyorsunuz sabırla! Çünkü İsa'nın katı her biriniz için de yakındır!.. Kutsal babam, ruhlarımızı Senin avuçlarına bırakıyorum! Amin."

Şimdi, adamlar tabutu bir yere çarptırmadan indirmek için iplerinden kaldırıyor, sallıyorlardı. Oğlunun koluna dayanan Mme de Fontanin eğilmiş, ağzı açık çukurun dibine bakıyordu. Arkasındaki de Jenny'ydi kuşkusuz? Yanındaki de Nicole Héquet miydi? Şimdi cenaze kaldırma bürosunun bir memuru, üç kadını yolun ortasında duran, siyah tül bağlanmış bir arabaya götürdü, araba hemen harekete geçerek ağır ağır ilerledi.

Daniel küçük yolun başında duruyordu, koltuğunun altındaki miğferi kıvılcımlar saçarak parlıyordu. Halinde bir büyüklük vardı, tığ gibiydi; önünden ağır ağır geçerek başsağlığı dileyenleri nezaketle karşılarken, resmî de olsa tamamıyla rahat görünüyordu.

Jacques onu seyre dalmıştı. Sadece ona bakarken eskiden olduğu gibi, sıcak bir duygu dolduruyordu içini.

Daniel Jacques'ı görmüştü. Bir yandan el sıkarken, bir yandan da zaman zaman, hayretle karışık bir sevgiyle ona bakıyordu.

"Geldiğin için teşekkürler..." dedi. Duraksayarak sözünü sürdürdü: "Bu akşam gidiyorum... Seni bu akşam bir kez daha görmeyi öylesine istiyordum ki!"

Jacques arkadaşına bakarken savaşı, hücum kıtalarını, ilk vurulanları düşünüyordu...

"Gazeteleri okudun mu?" diye sordu.

Daniel pek iyi anlamadan ona baktı:

"Gazeteleri mi? Hayır, ne var?" Sonra pek de diretir görünmüyormuş gibi bir sesle, "Beni uğurlamak için gelir misin bu akşam Doğu Garı'na?"

"Saat kaçta?"

Daniel'in yüzü sevinçle parladı:

"Tren dokuz buçukta... Seni saat dokuzda gardaki büfede bekleyeyim mi?"

"Orada olurum."

El sıkışmadan önce bir an birbirlerine baktılar.

"Sağ ol" diye mırıldandı Daniel.

Jacques oradan ayrıldı, dönüp arkasına bakmadı.

XXXV

Sabahleyin Jacques siyasal durumun kötüye gitmesi karşısında Antoine'ın tepkisi acaba ne olur diye birkaç kez geçirdi aklından. Kardeşinin, cenaze töreninde bulunacağını ummuştu biraz.

Öğle yemeğini çabucak yiyip Üniversite Sokağı'na gitmeye karar verdi.

Léon, Jacques'ı yemek salonuna götürürken, "M. Antoine hâlâ sofrada" dedi, sonra da "az önce meyvaları götürmüştüm" diye ekledi.

İçeri girdiğinde Antoine'la birlikte sofrada oturan Isaac Studler'i, Jousselin'i ve genç Roy'yı görünce canı çok sıkıldı. Her gün öğle yemeklerini burada yediklerini bilmiyordu. (Bunu Antoine istemişti: Sabahları hastanede, öğleden sonra da hastaları arasında olduğundan iş arkadaşlarıyla her gün konuşabilmek için zaman bulabiliyordu böylece. Üstelik –üçü de bekâr olduklarından– bu

onların da işine geliyordu: Hem zaman kazanmış hem de paraca hatırı sayılır bir kazanç elde etmiş oluyorlardı.) "Yemek yer misin?" diye sordu, Antoine.

"Teşekkür ederim, o işi hallettim."

Büyük masanın çevresini dolanarak uzanan elleri sıktı sonra, oturmadan önce oradakilerin hepsine, "Gazeteleri okudunuz mu?" diye sordu.

Antoine yanıt vermeden önce kardeşinin yüzüne baktı, bu bakışta, "Belki de sen haklıydın?" der gibi bir anlam vardı.

"Evet" dedi düşünceli bir halde. "Hepimiz gazeteleri okuduk."

"Yemeğe oturduğumuzdan beri başka şeyden söz etmedik" diye açıkladı Studler, kara sakalını sıvazlayarak.

Antoine kaygısını belli etmemek için dikkatli davranıyordu. O sabah hep gizli bir tedirginlik duymuştu içinde. Çevresinde iyice örgütlenmiş bir topluluğa gereksinmesi vardı. Tıpkı çok düzenli bir eve gereksinme duyduğu gibi. Burada bütün maddi sorunlar, işini iyi yapan yardımcılarca çözülmeliydi. Rejimin kimi kötülüklerinin hoşgörüyle karşılanabilir, parlamentoyla ilgili kimi rezaletlerin üstüne sünger çekebilirdi, Léon'un aşırı harcamalarına ve Clotilde'in ufak tefek çıkarlar sağlamasına göz yumduğu gibi. Ama Fransa'nın yazgısı onun, işyerinin ve mutfağının işleyişinden daha çok tasalandırmamalıydı kendisini. Ve siyasal sarsıntıların, yaşayışının akışını engellemesini, çalışma tasarılarını bozmasını, aklından bile geçirmek istemezdi.

"İnanmıyorum" dedi, "ölçüsüz bir korkuya kapılmak gerektiğine... Şurası açık ki bu sabah gazeteler beklenmeyen... oldukça tatsız bir kılıç şakırtısı yaydılar."

Toy yüzlü Manuel Roy, daha o sözünü bitirmeden kara gözleriyle Antoine'a bakarak, "Sınırın öte yanından duyulacak bir kılıç şakırtısı hocam. Ve herhalde, çok obur komşuları sindirmekten geri kalmayacak" dedi.

Tabağına eğilmiş olan Jousselin başını kaldırıp Roy'ya baktı. Sonra yeniden işine koyuldu: Büyük bir özenle, çatalı ve bıçağının ucuyla şeftali soyuyordu.

Studler, "Pek de olacak şey değil" dedi.

"Her şeye karşın, olabilir de" dedi Antoine. "Belki de gerekliydi bu."

"Bakalım!" dedi Studler. "Sindirme politikası her zaman tehlike-

lidir. Çoğu kez, düşmanı hareketten alıkoyacak yerde kızdırır. Bana böyle geliyor ki hükümet, gelişigüzel yayılmasına göz yummakla büyük bir hata işliyor... Şu sizin kılıç şakırtısını!"

Antoine, "İnsanın kendini sorumlu kişilerin yerine koyması çok güç" diye görünüşünü ileri sürdü ılımlı bir tutumla.

"Sorumlu adamların her şeyden önce temkinli kişiler olmalarını isterim ben" diye karşılık verdi Studler. "Saldırganca bir davranışı benimsemek ilk ihtiyatsızlık. Bu davranışın gerekli olduğuna inandırmak da ikincisi. Bir savaşın bizi tehdit ettiği düşüncesini kamuoyuna yerleştirmek kadar hiçbir şey barış için tehlikeli değildir... Bir savaş çıkabilecek olsa bile!"

Jacques susuyordu.

"Bana gelince" diye kardeşine bakmadan yeniden söze başladı Antoine, "Bir Bakan'ın, insan olarak savaşa karşı olsa da, kimi saldırganca önlemler almak zorunda kalacağını kabul ediyorum. Bu da yalnızca iktidarda olması nedeniyle. Güvenliğini korumak için bir ülkenin başına getirilen bir adam, eğer olayların gidişini iyi kavrıyorsa, eğer komşu devletlerin tehdit dolu politikası ona bir gerçek gibi görünüyorsa..."

"Doğaldır ki" diye sözünü kesti Roy, "bir devlet adamının, kişisel duygusallığına kapılıp ne pahasına olursa olsun savaşı önlemeye çalışacağı düşünülemez! Birçok çıkarın çatıştığı bir bölgede yeri olan, büyük toprakları ve koloni imparatorluğu olan bir ülkenin başında olmak gerçekçi bir görüşe sahip olmayı gerektirir. En barışçı bir Başbakan bile, görevinin başına geçer geçmez, bir devletin, zenginliklerini elde tutabilmek, mülklerini komşularının hırslı arzularından kurtarabilmek, kendini saydıran ve dünyanın öteki uluslarına kendisinin var olduğunu hatırlatmak için zaman zaman kılıcını şakırdatmak gerektiğini hemen anlar!"

"Zenginliklerini elde tutabilmek" diye düşündü Jacques. "İşte bütün sorunumuz bu ya! Neyimiz varsa elde tutabilmek, fırsat düşünce de komşularınkine el koymak! İşte kapitalizmin bütün politikası bu... İster kişiler olsun ister uluslar... Kişiler kazanç elde etmek için boğuşur, uluslar pazarlar, topraklar limanlar elde etmek için! İnsanların etkinliği için rekabetten başka yasa yokmuş gibi..."

"Ne yazık ki" dedi Studler, "yarın olaylar nasıl bir yöne giderse gitsin, şu sizin kılıç şakırtınız, Fransa'nın iç ve dış politikasına en berbat sonuçları verme tehlikesini de getirecektir."

Konuşurken, ne düşündüğünü öğrenmek ister gibi, Jacques'a doğru eğilmişti. Gözbebeklerinde öyle bitkin, öyle garip bir parıltı vardı ki, insanı başka yana bakmak zorunda bırakıyordu.

Jousselin yeniden başını kaldırıp Studler'e baktı. Sonra oradakilerin hepsinin yüzünü gözden geçirdi. İnce ve sevimli yüzlü bir sarışındı: Uzunca, kıvrık burnu kederli bir görünüş veriyordu yüzüne. Yayvan ve ince dudaklı ağzı her an gülümseyecekmiş gibiydi. Acayip açık griydi çekik gözleri.

"Ama yine de" diye mırıldandı dalgınca. "Savaşı kimsenin istemediğini unutuyorsunuz! Kimsenin!"

"Emin misiniz bundan?" diye sordu Studler.

"Birkaç ihtiyardan başka!" diye ona hak verdi Antoine.

"Güzel kahramanlık lafları döktürmekten hoşlanan birkaç tehlikeli ihtiyar" diye söze karıştı Studler. "Üstelik bunlar bir savaş sırasında geride, her tehlikeden uzak, rahatça gevezeliklerini döktürebileceklerini..."

"Tehlike" dedi Jacques, Antoine'ın gözünden kaçmayan bir ihtiyatlılıkla, "Avrupa'nın hemen her yerinde. Komuta bu ihtiyarların elinde..."

Roy Studler'e gülerek baktı:

"Siz ki, Peygamber, yeni fikirlerden korkmazsınız, tehlikeyi önlemek için şu düşünceyi ortaya atabilirsiniz: Seferberlik halinde önce bütün yaşlılar, bütün ihtiyarlar ön saflara!"

"Hani bu da pek saçma bir şey olmaz!" diye Studler mırıldandı.

Bir an sessizlik oldu, bu sırada Léon kahve veriyordu oradakilere.

Studler asık yüzle:

"Bununla birlikte tek bir yol var kesinlikle savaşı önlemek için. Köklü bir yol ve Avrupa'da bu yolu tutmak olası."

"Neymiş o?"

"Halkoyuna başvurulmasını istemek!"

Yalnız Jacques, bir baş hareketiyle bu düşünceyi onaylamıştı.

Bundan cesaret alan Studler sözünü sürdürdü: "Bizim genel seçimli demokrasilerimizde savaş ilanı işinin hükümetlerin kararına bırakılması mantığa aykırı, saçma bir şey değil mi?.. Jousselin dedi ki, 'Kimse savaş istemiyor.' Öyleyse hiçbir hükümet, hiçbir ülkede, yurttaşların kesin istediğine karşı, savaşa karar verme, dahası savaşı kabul etme hakkına sahip değildir! Halkların yaşamı ya da ölümü

söz konusu iken söylenebilecek tek şey halkların kendisine danışmanın haklı olduğudur. Sonra bu, zorunlu olmalıdır da."

Böyle ateşlenince kıvrık burnunun delikleri titremeye başlar, elmacık kemiklerinde esmer lekeler belirir, at gözünü andıran gözlerinin akı azıcık kanlanırdı.

"Bu hiç de boş bir düşünce değil" diye yeniden söze başladı. "Her ulusun hükümetinin Anayasalarına üç satırlık bir ek madde eklemesi yeter bunun için: *"Ancak halkoyuna başvurulup % 75 çoğunluk sağladıktan sonradır ki seferberlik kararı verilebilir, savaş ilan edilebilir."* Düşünün bunu bir! Bu, yeni savaşları önlemek için hemen hemen kesin biricik yasal çaredir... Barış zamanında –bunu Fransa'da gördük– gerektiğinde, hükümetin başına aşırı milliyetçi bir politika izleyen birini getiren yeterli çoğunluk bulunabilmektedir: Her zaman ateşle oynayacak kadar ihtiyatsız kişiler var. Ama bir seferberlikten önce bu adam, kendisini iktidara getirenlere danışmak zorunda kalırsa, ona savaş ilan etme hakkını tanıyacak kimseyi bulamaz!"

Roy sessizce gülüyordu.

Ayağa kalkmış olan Antoine omuzuna dokunarak:

"Bana bir kibrit verin Manuel'ciğim... Bütün bunlar için ne diyorsunuz siz? Ve gazeteniz ne der?"

Roy iyi bir öğrenci gibi, duru bakışlı gözleriyle Antoine'a baktı, yine hep gülüyordu, hafifçe meydan okur gibi bir hali vardı.

"Manuel" diye açıkladı Antoine kardeşine dönerek, "Sadık bir *L'Action française* okurudur."

"Ben de okurum her gün" dedi Jacques genç doktorun yüzüne bakarak. Roy da ona bakıyordu. "Onların çok iyi bir diyalektikçi ekibi var, çoğu kez pek kusursuz düşünce yapıları kuruyorlar –en azından bana göre– ama ne yazık ki her zaman yanlış veriler üzerine."

Roy genizden gelen bir sesle, "Öyle mi sanıyorsunuz?" dedi.

İnat ve kendine güvenle hep gülümsüyordu; yürekten bağlı olduğu şeyleri, bunlara inanmayanlarla tartışmaya yanaşmak istemiyormuş gibi bir hali vardı. Sırrını saklamak isteyen bir çocuğu andırıyordu. Bununla birlikte bir an, cüretli bir bakışla parladı gözleri: Sanki Jacques'ın verdiği hüküm her şeye karşın, ihtiyatı elden bırakmasına neden olmuş gibi Antoine'a doğru sert bir sesle şu sözleri ileri sürdü: "Ben hocam, açıkça söyleyeyim size, bıktım şu Fransız-Alman sorunundan! Kırk yıldır bu prangayı sürükleyip duruyoruz babalarımız

ve bizler! Yeter artık! Eğer bir savaş gerekiyorsa buna son vermek için, varsın olsun! Er geç bu noktaya gelineceğine göre! Ne diye beklemeli? Önüne geçilmez olanı geciktirmek neye yarar?"

"Hep geciktirelim" dedi gülümseyerek Antoine. "Sürekli olarak ertelenen bir savaş, barış gibi bir şeydir."

"Ben buna kesin olarak son verilmesini yeğlerim. Çünkü en azından bilinen bir şey var: Bir savaştan sonra ister biz kazanalım –ki olabilir– ister yenik düşelim, sorun şu ya da bu yönde kesin olarak çözülmüş olacak ve artık bir Fransız-Alman sorunu kalmayacak!.. Üstelik..." diye sözünü ekledi yüzü ciddileşerek... "Üstelik, şu bulunduğumuz noktada iyi bir kan aldırmak bize çok iyi gelebilir! Kırk yıl süren kokuşmuş bir barış düzeltmiyor bir ülkenin moralini! Eğer Fransa'nın manevi kalkınması bir savaş pahasına olabilecekse, göz kırpmadan kellesini feda edebilecek kimileri var çok şükür!"

Bunları söylerken sesinde, öyle kabadayılık taslar gibi bir şey yoktu. Roy'nın içtenliği ortadaydı. Hepsi bunu hissediyordu. Şimdi oradakilerin karşısında, doğru olarak inandığı şey uğruna canını vermeye hazır bir insan vardı.

Antoine ayakta, sigarası dudaklarının arasında, gözkapaklarını kısarak dinliyordu yanıt vermeden. Delikanlıyı şefkatli ve düşünceli bir bakışla ve biraz da kederle süzüyordu. Cesaretten hoşlanırdı her zaman. Sonra, gözünü birkaç saniye sigarasının yanan ucuna dikti.

Jousselin Studler'in yanına gelmişti. Ucu asitten yenmiş, sarımtırak işaret parmağı ile birkaç kez Peygamber'in göğsüne dokundurdu:

"Görüyorsunuz ya hep Minkowski'nin temel ayrımına geliyoruz: *Syntone*'lar ve *Schizoide*'ler: Hayatı benimseyenler ve ona sırt çevirenler."

Roy neşeyle kahkahayı bastı:

"Yani buna göre ben *Syntone*'um öyle mi?"

Evet, Peygamber de *Schizoide*. Hiç değişmeyeceksiniz, ikiniz de."

Antoine, Jacques'a doğru dönmüştü. Saatine bakarken gülümseyerek:

"Acelen yok değil mi *Schizoide*?.. Bir saniye benim çalışma odama kadar gel."

"Çok seviyorum küçük Roy'yı" dedi, çalışma odasının kapısını açarken. Geçmesi için kardeşine yol verdi. "Sağlıklı ve iyi yürekli bir

yaradılışı var... Doğru düşünen biri. Kapasitesinin sınırlı olduğunu kabul ediyorum" diye ekledi. Jacques hep susuyordu. "Otursana, sigara?.. Senin canını sıktığını görüyorum, öyle değil mi? Onu tanımak, onu anlamak gerekir. Temelde, sporcu bir yapısı var. Kendi gücünü göstermekten hoşlanıyor. Gerçekleri, olayları, neşeyle, gözünü kırpmadan kabul eder. En azından çalışmalarda eleştirici bir düşünüşten yoksun olmamakla birlikte, analize girişmekten pek hoşlanmaz. Yalnız eli kolu bağlayan şüpheden, içgüdüsel olarak uzak kalır. Belki de haklı değil böyle yapmakla... Ona göre yaşam entelektüel bir tartışma olmamalı. Hiçbir zaman, "Nasıl düşünmeli?' demez. "Ne yapmak gerekir? Yararlı olmak için nasıl yapmalı?" der. Kusurlarını çok iyi biliyorum. Ama bunlar en çok gençlik kusurları. Geçer. Sesine dikkat ettin mi? Çocuk sesi gibi çıkıyor arada bir. Roy büyük kimseler gibi tok bir sesle konuşmak için zorlar kendini..."

Jacques oturmuştu, onaylamadan dinliyordu.

"Öteki ikisini yeğlerim" diye açıkladı düşüncesini. "Özellikle şu senin Jousselin, oldukça sevimli göründü bana."

"Ah!" dedi Antoine gülerek, "Sürekli olarak bir peri masalında yaşayan biri o. Bir icatçı yaradılışı var onda. Ömrü olurla olmazın sınırındaki şeyleri hayal etmekle geçer, kendisi gibilerinin kimi kez keşifler yapmayı başardıkları şu yarı gerçek alanda. Böyle keşifler yapmışlığı da vardır keratanın. Hem de önemli şeyler. Vaktimiz olursa anlatırım sana bunu... Roy şöyle eğlenir onunla: 'Jousselin yalnız üç ayaklı danalar görmek ister. Normal bir danaya bakmaya razı olunca da bir harika keşfetmiş gibi, 'Biliyor musunuz dört ayaklı danalar da var!' diye bağırır her yerde.'"

Antoine bacaklarını uzatarak divana yerleşti, ellerini ensesinden kavuşturdu.

"Görüyorsun ya, oldukça iyi bir ekip kurmuşum... Üçü de birbirlerinden tümüyle ayrı, ama birbirlerini tamamlayan kafalar... Peygamber'i daha önce tanıyordun değil mi? Son derecede yararlı oluyor bana. Eşine az rastlanır bir çalışma gücü var. Son derecede yeteneklidir hayvan! Onun başlınca niteliği de budur diyebilirim: Yetenekli olmak. Hem gücünü hem de sınırını belirler bu. Her şeyi çaba göstermeden anlar ve yeni edindiği her bilgi beyninin çerçevelerinde yerini bulur, doğuştan var olmuş denebilecek kutularda yerini alır. Öyle ki hiçbir düzensizlik yoktur kellesinde. Ama ben

her zaman onda, yabancı, tanımlanamaz bir şey olduğunu hissetmişimdir... Şüphesiz ırkından gelmektedir bu. Nasıl demeli bilmem... Düşünceleri hiçbir zaman ondan çıkmış, gerçekten kendisiyle bütünleşmiş gibi değil. Çok şaşılacak şey bu. Beynini kendisinin bir organı gibi değil, daha çok bir alet gibi kullanır... Başka yerden gelmiş, ona ödünç verilmiş bir alet gibi..."

Söylevini sürdürürken, saatine baktı, bacaklarını divandan tembelce çekti.

"Bununla birlikte gazeteleri okumuş" dedi içinden Jacques. "Yani durumun kötülüğünü anlamamış mı? Yoksa karşılıklı konuşmamızı önlemek için mi böyle anlatıp duruyor?'

"Ne yöne gidiyorsun?" diye sordu Antoine. Ayağa kalkarken de, "Seni otomobille bir yere bırakmamı ister misin? Ben Bakanlık'a gidiyorum... Quai d'Orsay'ye" dedi.

Jacques hayretini gizlemeden:

"Ya?" dedi.

"Rumelles'i görmem gerek" diye kardeşinin sormasını beklemeden açıkladı Antoine: "Yok canım, politikadan söz etmek için değil... İki günde bir ona bir iğne yapıyorum da. Genellikle o buraya gelir. Ama telefon ettirdi, çok işi olduğu için yerinden ayrılamayacakmış."

"Olaylar hakkında ne düşünüyor?" diye Jacques ağzını aradı Antoine'ın.

"Bilmiyorum. Ona bir şeyler sormayı düşünüyorum... Bu akşam uğra, anlatırım sana... Ya da benimle gelmek ister misin? Onun yanında on dakika kadar kalacağım. Beni arabada beklersin."

Bu öneri Jacques'ın hoşuna gitmişti, bir an düşündü, başını eğerek kabul ettiğini anlattı.

Antoine odadan çıkmadan önce yazı masasının çekmecelerini kilitledi.

"Biliyor musun" diye mırıldandı, "az önce, geldiğim zaman ne yapıyordum? Seferberlik kâğıdımı okumak için askerlik cüzdanımı arıyordum..." Gülümsemiyordu. Sakince şöyle dedi: "Görev yerim Compiègne... Hem de *ilk* gün..."

İki kardeş sessizce bakıştı. Biraz duraksadıktan sonra Jacques ciddi bir sesle:

"Eminim ki bu sabah, bütün Avrupa'da binlerce kişi senin yaptığını yapmıştır..."

"Şu zavallı Rumelles" dedi Antoine merdivenden inerken. "Büyük bir yorgunlukla geçirdi kışı. Bugünlerde tatile çıkmayı düşünüyordu. Ama sonra şüphesiz hep şu olup bitenler yüzünden Berthelot tatile çıkmaktan vazgeçmesini söylemiş... Bunun üzerine bana başvurdu kendisinin ayakta durabilmesine yardım edeyim diye. Bir tedaviye başladım. Başaracağımı umuyorum."

Jacques dinlemiyordu. O gün bir şeyin farkına varmaktaydı: Nasıl olduğunu bilmeden, Antoine'a karşı içinde yeniden sımsıcak bir kardeşlik sevgisi hissetmişti. Ama aynı zamanda, ondan bir şeyler bekleme ve doyumsuzluk duygusu da...

"Ah! Antoine" dedi içinden gelerek, "Ne olur insanları, yığınları, çile çeken halkı daha iyi tanısaydın. Öyle... öyle başka olurdun ki!" (Bunu söyleyişi, "Ne kadar daha iyi olurdun... Bana daha yakın olurdun... Seni sevebilmek ne kadar iyi olurdu..." der gibiydi.)

Antoine önden yürüyordu, arkasına döndü, üzgündü:

"Onları tanımadığımı mı sanıyorsun? On beş yıldır hastanede çalıştıktan sonra! Unutuyorsun ki on beş yıldır, her sabah, üç saat boyunca insanları görmekten başka bir şey yapmıyorum... Her çevreden insan, fabrika işçileri, kenar mahalle halkı... Üstelik ben, hekim olarak bütün çıplaklığıyla görüyorum insanı: Acıyla bütün sahte görünüşlerden sıyrılmış insanı! Bu deneyimin, senin deneyimin kadar değeri olmadığını mı sanıyorsun yoksa!"

"Hayır" dedi içinden Jacques öfkeyle karışık bir inatla. "Hayır, aynı şey değil bu."

Yirmi dakika sonra, Bakan'ın yanından çıkıp Jacques'ın bulunduğu otomobile doğru gelen Antoine'ın yüzü kaygılıydı.

"İçeride yer yerinden oynuyor!" diye homurdandı. "Bütün bölümler arasında şaşkınlık içinde gidip gelmeler... Bütün büyükelçiliklerden telgraf yağıyor... Sırbistan'ın bu akşam vereceği yanıt metni kaygıyla bekleniyor..." Sonra kardeşinin sessizce sorduğu sorusuna yanıt vermeden, "Şimdi nereye gidiyorsun?" diye sordu.

Jacques neredeyse, "*L'Humanité*'ye" diyecekti. Şöyle yanıt vermekle yetindi: "Borsa Mahallesi'ne."

"Seni oraya kadar götüremem, götürürsem geç kalırım. Ama istersen Opera Meydanı'nda bırakırım."

Antoine oturur oturmaz yeniden söze başladı:

"Sersemlemiş gibi bir hali var Rumelles'in... Bu sabah Bakanlar Kurulu toplantısında Alman büyükelçiliğinden gelen yarı resmî nota çok gürültü koparmış. Deniyormuş ki bu notada, Avusturya Sırbistan'a bir ültimatom vermemiş, sadece "en kısa sürede yanıtı istenilen bir talepte bulunulmuş." Öyle görünüyor ki diplomasi dilinde bir sürü anlama geliyor bu: Bir yandan Almanya'nın Avusturya'nın aşırı tutumunu hafifletmek istemesi, öte yandan da Avusturya'nın Sırbistan'la görüşmeyi reddetmeyeceği..."

"Bu noktaya gelindi demek?" dedi Jacques. "Bu çeşit ince buluşlara yapışıyorlar desene?"

"Öte yandan, Sırbistan hemen hemen tartışmasız boyun eğmeye hazır gibi göründüğünden, kısacası, bu sabah oldukça iyi bir umut havası esiyordu."

"Ama?.." dedi Jacques sabırsızlıkla.

"Ama az önce Sırbistan'ın üç yüz bin kişiyi silah altına aldığı öğrenildi. Sırp hükümeti, gelen bilgilere göre, sınıra çok yakın olan Belgrad'da kalmaktan korkarak, bu akşam başkentten ayrılmak ve ülkenin orta bölgesine yerleşmek istiyormuş. Bundan da Sırpların umulduğu gibi Avusturya'nın notasına boyun eğmeyeceği sonucu çıkarılıyor, ayrıca Sırbistan'ın birden saldırıya uğrayacağını ön görmesi için nedenler bulunduğu düşünülüyor..."

"Peki, ya Fransa? Harekete geçmek için herhangi bir girişimde bulunmaya niyeti var mı?"

"Rumelles, elbet, her şeyi söyleyemezdi. Anlayabildiğim kadarıyla hükümet üyeleri arasında, metin davranma görüşü yaygındı: Onlara göre, gerekirse savaş hazırlıklarına hız verilmeli."

"Her zaman sindirme politikası!"

"Rumelles dedi ki –çok iyi anlaşılıyor ki günün parolası bu–: "Olayların geldiği bu noktada, Fransa ile Rusya'nın, Orta Avrupa imparatorluklarını durdurabilmek için her şeye kararlı görünmekten başka seçeneği yoktur." Diyor ki: "İkimizden biri geri adım atarsa savaş patlak verir."

"Hepsinde de elbette şu art düşünce var: 'Caydırıcı tutumumuza karşın savaş patlak verirse hazırlıklı olmamız üstünlük sağlayacaktır bize!'"

"Kuşkusuz. Bu da bana çok doğru görünüyor."

"Ama" diye bağırdı Jacques, "Orta Avrupa imparatorlukları da böyle düşünüyorlardır elbet! Peki nereye varır bu gidiş?.. Studler haklı: En tehlikeli şey bu savaş yanlısı politika!"

"Bu konuda işin içinde bulunanların düşüncelerine güvenmeli" diye kesip attı Antoine biraz sinirlenerek. "Ne yapmak gerektiğini bizden iyi bilir onlar."

Jacques omuz silkip sustu.

Otomobil l'Opéra'ya yaklaşıyordu.

"Yine ne vakit görebilirim seni?" diye Antoine sordu. "Paris'te kalıyor musun?"

Jacques belirsiz bir hareket yaptı:

"Bilmem."

Arabanın kapısını açmıştı bile, Antoine omuzuna dokunarak, "Dinle" dedi; duraksıyordu. "Biliyorsun ya da bilmiyorsun, bugünlerde, her on beş günde bir, pazarları öğleden sonra, birkaç arkadaşım geliyor bana... Yarın Rumelles'in gelmesi gerekiyor, saat üçte, iğnesi için az da olsa toplantıda kalacağına söz verdi. Eğer onu görmek seni ilgilendiriyorsa, buyur başımla beraber: Bugünkü koşullarda onunla konuşmak öğretici olabilir."

"Yarın, saat üçte" dedi dalgınca Jacques. "Belki... Evet... Gelmeye çalışacağım... Sağ ol."

XXXVI

L'Humanité'de Jacques'ın Antoine ve Rumelles'den öğrendiklerinden daha fazla bir şey bilmiyorlardı. Jaurès arkadaşı Marius Moutet'nin seçim kampanyasını desteklemek üzere, yirmi dört saatliğine Rhône'a gitmişti. Başyazarın bu gergin saatlerde bulunmayışı, öteki yazarları şaşkınlık içinde bırakmışsa da, bir iyimserlik havası esmekteydi. Çok kaygıya kapılmadan ültimatoma verilecek yanıt bekleniyordu. Sırbistan'ın, büyük devletlerin baskısıyla, oldukça uzlaşmacı davranacağı, böylece Avusturya'nın hakarete uğradığını ileri sürebilmek için hiçbir bahane bulamayacağı sanılıyordu. Özellikle, Alman Sosyalist Partisi'nin, Fransız sosyalistlerine durmadan verdikleri güvenceye çok önem veriliyordu. Onlara göre, ortak tehlike karşısında, tam bir anlaşmaya varılmış gibiydi. Bundan başka uluslararası barışçı hareketin gittikçe genişlemekte olduğu yolunda cesaret verici haberler yağmaktaydı. Her tarafta savaş tehlikesine karşı gösteriler yoğunlaşıyordu. Avrupa'daki birçok sosyalist parti ortaklaşa etkin ve somut bir eyleme girişmek üzere

görüş alışverişinde bulunuyordu. Önleyici bir genel grev düşüncesi gittikçe belirginleşmekteydi.

Jacques, Stefany'nin çalışma odasından çıkarken, haber almaya gelen Mourlan'la karşılaştı. Yaşlı devrimci, olaylar üzerine bir iki sözcük konuştuktan sonra Jacques'ı bir köşeye iterek, "Nerede yatıp kalkıyorsun delikanlı? Bilirsin ki, bu sırada, mutlu azınlığın polisi burnunu sokuyor her yere!.. Gervais'nin başı derde girdi. Cabrol'un da" dedi.

Jacques Tournelle rıhtımındaki odasını kendisine kiralayan adamın kuşku uyandırıcı olduğunu pekâlâ biliyordu. Kişisel evraklarında bir sorun olmamakla birlikte, polisle karşılaşmaya hiç de niyetli değildi.

"İnan bana" diye öğüt verdi Mourlan. "Vakit geçirmeden yerini değiştir bu akşam."

"Bu akşam mı?"

Yapılabilirdi bu. Saat yedi buçuktu, Daniel'le dokuzda buluşacaktı. Peki ama nereye gidecekti?

Mourlan'ın aklına bir şey geldi. *L'Etendard* grubundan gezgin pazarlamacı bir arkadaş, bu sırada evinde bir hafta kadar olmayacaktı. Bir yıl için tuttuğu odası Halles'de, Jour Sokağı'ndaki Saint-Eustache'ın büyük kapısının karşısındaki bir binanın çatı katındaydı: Bu eski, sakin yapının, polisin listesinde yeri olması için hiçbir neden olamazdı.

"Gidelim oraya kadar" dedi Mourlan, "Az ötede..."

Mourlan'ın arkadaşı odasındaydı. İşi hemen oluruna bağladılar. Bir saat sonra da Jacques hafif dengini getirdi.

Doğu Garı'na geldiği zaman saat dokuzu birkaç dakika geçiyordu.

Daniel dışarıda, büfenin girişinde bekliyordu. Jacques'ı görür görmez ona doğru yürüdü, sıkıntılı bir hali vardı.

"Jenny şurada" dedi yanına gelince.

Jacques'ın yüzü kızardı. Aralanan dudaklarının arasından belli belirsiz bir "Ya..." çıktı. Bir saniye içinde kafasından birbirini tutmayan bir sürü tasarı geçti. Heyecanını belli etmemek için başını çevirdi.

Daniel genç kızı görmek için bakındığını sanmıştı.

"Jenny peronda duruyor" dedi. Sonra özür dilemek istiyormuş gibi, "Benimle trene kadar gelmek istedi... Ona, buluşacağımızdan

söz etmek hoş olmayacaktı: Gelmeye cesaret edemezdi. Bunu kendisine az önce bildirdim."

Jacques kendini toparlamıştı, "Sizi yalnız bırakayım" dedi. Çabuk çabuk, "Senin elini sıkmak istemiştim..." Gülümsedi. "Bu da oldu. Ben kaçıyorum..."

"Yo, olmaz" dedi Daniel. "Sana söyleyecek o kadar çok şeyim var ki..." Sonra birdenbire ekledi: "Gazeteleri okudum."

Jacques arkadaşının yüzüne baktı, ama bir şey demedi.

"Bir savaş çıkarsa ne yapacaksın sen?" diye sordu Daniel.

"Ben mi?" dedi. (Başını sallayışı "bunu açıklaması çok uzun sürer" der gibiydi.)

Birkaç saniye kadar konuşmadı. Umut dolu büyük bir güçle, "Savaş olmayacak" dedi.

Daniel dikkatle yüzüne bakıyordu.

"Bütün hazırlıkları sana anlatamam" diye yeniden konuştu Jacques. "Ama inan bana. Bilerek söylüyorum. Avrupa'nın hemen bütün halk kesimleri öylesine hareketlendi ki... Sosyalistler de güçlerini birleştirmiş durumda. Bunun için, hiçbir hükümet halkını bir savaşa sürükleyecek kadar yetke sahibi olduğundan emin olamaz."

Jacques bir saniye önüne baktı. Durum bütünüyle zihninde belirdi. Bütün ülkelerde sosyalist partileri bölen iki akım gözünün önüne geldi: Hükümetlere temelden karşı olan ve gittikçe halkı ayaklandırma amacını güden sol ile başbakanlıkların etkinliğine güvenen ve hükümetle işbirliği yapmaya çalışan sağ reformcular... Birden korktu: Bir kuşku düştü içine. Ama hemen önüne bakmaktan vazgeçerek, her şeye karşın, Daniel'i sarsan bir inanmışlıkla düşüncesini yineledi:

"Evet!.. Senin hiç haberin yok sanıyorum, Enternasyonal'in bugünkü gücünden! Her şey önceden düşünüldü. İnatla direnmek için bütün hazırlıklar tamamlandı. Her yerde, Fransa'da, Almanya'da, Belçika'da, İtalya'da... En küçük bir savaş girişimi bir genel ayaklanmaya yol açacak!"

"Belki de bu, savaştan daha korkunç olacak" diye Daniel çekinerek düşüncesini ileri sürdü.

Jacques'ın suratı asıldı. "Ben hiçbir zaman şiddetten yana olmadım" diye açıkladı. Bir an durduktan sonra, "Yine de, Avrupa'da bir savaş kopma olasılığı ile önleyici bir ayaklanma arasında nasıl duraksanabilir?.. Milyonlarca insanın pisipisine boğazlanması yeri-

ne, barikatlarda birkaç bin kişinin ölmesi gerekirse, bu yolda seve seve can verecek birçok sosyalist var, benim gibi..."

"Ne yapıyor acaba Jenny" diye düşündü. "Eğer kardeşi gecikirse kalkıp buraya gelir..."

"Jacques" diye birden Daniel bağırdı, "Söz ver bana..." Düşüncesini geliştirmekten çekindi. "Senin durumun korkutuyor beni" diye kekeledi.

"Benden yüz kat daha tehlike karşısında, ama bir an bile kendini düşünmüyor" diye düşündü Jacques duygulanarak. Gülümsemeye çalıştı. "Tekrar ediyorum sana" dedi. "Savaş olmayacak!.. Belki de böyle bir tehlikeye karşı tepki biraz şiddetli olacak. Umarım ki halklar, bu sefer uyarıları anlamış olacaktır. Bütün bunları başka bir gün konuşuruz seninle, istersen... Şimdi ayrılıyorum senden... Hoşça kal."

"Yo! Daha gitme. Neden?"

Jacques kendini zorlayarak, "Seni *bekleyen var*" diye mırıldandı ve eliyle belli belirsiz garın girişini gösterdi.

Daniel üzülmüştü:

"Hiç olmazsa vagona kadar götür beni, Jenny'ye de merhaba dersin."

Jacques ürperdi. Hiç ummamıştı bunu. Sersem sersem bakıyordu arkadaşına.

Daniel kolundan dostça tutarak, "Haydi gel" dedi. Ceketinin kolunun kıvrımından bir bilet çıkardı. "Senin için perona giriş bileti almıştım."

"İyi yapmıyorum beni böyle sürüklemesine uymakla..." diyordu içinden Jacques. "Budalaca bir şey bu... Karşı gelmeliyim, kaçmalıyım..." Bununla birlikte, sinsi bir istek, onu arkadaşının peşinden gitmeye sevk ediyordu.

Garın büyük holü askerler, yolcular, yük taşıyan el arabalarıyla doluydu. O Cumartesi akşamı birçokları için tatilin başlangıcıydı. Neşeli, gürültücü bir kalabalık, gişelerin önüne yığılmıştı. Daniel'le Jacques peronun parmaklıklı kapısının önüne geldi. Tavanı kaplayan geniş camekânın altında, isli, uğultulu, loş bir hava vardı. İnsanlar kulağı sağır eden bir gürültüyle oraya buraya koşuşup duruyordu.

Daniel Jacques'ın kulağına, "Jenny'nin yanında savaştan söz etme" dedi.

Genç kız onları uzaktan görmüştü, görmemiş gibi yaparak çabucak arkasını döndü. Yaklaştıkların hissedince boğazı kurumuş, ensesine doğru bir uyuşukluk yayılmıştı. Sonunda, Daniel kız kardeşinin omuzuna dokundu. Jenny dimdik, ayaklarını sertçe basarak onlara döndü, şaşkınlığını gizleyecek kadar güç buldu kendinde. Yüzünün solgunluğu Daniel'i şaşırttı. Yorgunluktan, ayrılık üzüntüsündendi kuşkusuz? Belki de siyah giysileriyle oluşturduğu karşıtlıktan?..

Jacques'a bakmadan, başıyla belli belirsiz selam verdi. Ama kardeşinin önünde elini uzatmaya cesaret edemedi. Kesik kesik, "Sizi yalnız bırakayım" dedi.

Jacques telaşla, "Yo, kesinlikle olmaz. Ben... Kalamam. Kaldı ki... Saat ondan önce şeyde... çok uzakta... Karşı yakada olmam gerek" dedi.

Yanı başlarında, keskin bir sesle istim fışkırıyordu, birbirlerinin seslerini duymalarına engel olarak. Birden tatsız bir buhar bulutunun içinde kaldılar.

Jacques arkadaşının koluna dokunarak, "Eh, yine görüşürüz dostum" dedi.

Daniel'in dudakları kımıldandı. Yanıt vermiş miydi? Ağzının kenarında sırıtmayı andıran hafif bir gülümseme belirmişti. Miğferinin gölgesindeki gözleri pırıl pırıl parlıyordu, büyük bir kederle bakıyordu çevresine. Jacques'ın elini ellerinin arasında sıkıyordu. Sonra birden, beceriksizce arkadaşını kucaklayarak öptü. Ömürlerinde ilk kez oluyordu bu.

"Yine görüşürüz" dedi Jacques bir kez daha.

Ne yaptığını çok da iyi bilmeden kendini arkadaşının kollarından kurtardı, gözleriyle Jenny'ye elveda dedi, başını eğdi, Daniel'e kederli bir gülümsemeyle baktıktan sonra hızla oradan uzaklaştı.

Ama, garın içinden geçip kaldırıma geldiği zaman, gizli bir kuvvet durdurdu onu.

Yer yer elektrik lambalarının sıralandığı, dizi dizi taşıtların akıp geçtiği geniş alanın önünde duruyordu: İki dünya arasındaki sınır bölgesi. Ötede, sürdürmeye hazır olduğu militanca yaşamı bekliyordu kendisini. Yalnızlığı da. Bu yanda, garda durdukça, başka şeyler olabilirdi. Ne gibi? Bilmiyordu. Bunun belirlilik kazanmasını istemiyordu. Yalnızca bu alanın öte yanına geçmek, yazgının bir sunusunu geriye çevirmek, parlak bir şanstan kesinlikle vazgeçmek gibi geliyordu ona.

Gevşemişti. Bacakları tutmuyor gibiydi, kararını ertelemeye çalışıyordu. Duvarın kenarına bir sürü boş yük arabası sıralanmıştı. Gidip bunlardan birine oturdu. Düşünmek için mi? Hayır. Yapamıyordu bunu. Hem çok uyuşuk bir haldeydi hem kaygılı. İki büklüm, şapkasını ensesine yıkmış, gözleri yerde, kolları dizlerinin arasından sarkarak oturuyordu hiçbir şey düşünmeden.

Kuşkusuz –eğer bir rastlantı olmasaydı– uzun süre öyle kımıldamadan oturup duracaktı. Sonra dinlenip kendini toparlayacaktı. Ve kendini yeniden yaşamın çalkantılı akışına bırakarak, Sırpların ne yanıt verdiğini görmek üzere *L'Humanité*'ye koşacaktı... O zaman, bütün bir olasılıklar dünyasının kapısı kapanacaktı önünde... Ama rastlantı işe karıştı: Görevlilerden birine bir yük arabası gerekmişti. Jacques yerinden kalktı, önce adama sonra saatine baktı, acayip bir gülümseme belirdi yüzünde.

Adeta üzülerek, beklenmedik itici bir güce boyun eğercesine telaşsızca gara girdi, yeni bir bilet aldı, holden geçti, hareket edecek trenlerin bulunduğu peronlara yöneldi.

XXXVII

Strasburg ekspresi hareket etmemişti. Geride, furgonun hareketsiz üç feneri parlıyordu. Kalabalığın içinde kaybolan Daniel ile Jenny görünmez olmuşlardı.

Saat dokuz yirmi sekiz. Dokuz otuz. Perondaki kalabalıkta bir dalgalanma oldu. Son vagonların kapıları gürültüyle kapandı. Lokomotif düdüğünü öttürdü. Elektrik lambalarının soluk aydınlığı içinde yoğun beyaz duman bulutları tavandaki camekâna doğru dalga dalga yükseliyordu. Işıklı vagon dizisi sarsıldı. Gıcırtılar, boğuk sürtünmeler duyuldu. Jacques durup henüz yerinden kımıldamayan en arka furgona gözünü dikmişti. Sonra o da sarsıldı. Gittikçe uzaklaşan kırmızı ışıkların aydınlığında yer yer raylar göründü. Daniel'i götüren tren ağır ağır karanlıklara daldı.

"Peki şimdi ne olacak?" diye kendi kendine sordu Jacques. Hâlâ ne yapacağına karar vermemiş olduğuna içtenlikle inanıyormuş gibiydi.

Peronun baş tarafına doğru ilerledi. Trenin hareketinden sonra garın çıkışına doğru giden kalabalık dalgasına bakıyordu. Yüzler,

elektrik lambalarının altından geçerken bir an canlanıyor, sonra alacakaranlığa karışıp gidiyordu.

Jenny...

Jacques uzaktan onu görür görmez önce kaçmayı, saklanmayı düşündü. Ama utancını yenerek, tersine, genç kızın yoluna çıkmak için ona doğru gitti.

O da doğrudan kendisine geliyordu. Yüzünde hâlâ ayrılığın izleri vardı. Hiçbir şey görmeden hızlı hızlı yürüyordu. Birden iki metre kala Jacques'ı gördü. Jacques bu ummadığı karşılaşmanın etkisiyle, yüzünün buruştuğunu ve geçen akşam Antoine'ın evindeki gibi, büyüyen gözbebeklerinden bir korku parıltısı geçtiğini fark etti.

Jenny önce, kendisini bekleme cesaretini göstermiş olabileceğini aklından geçirmemişti, rastlantıyla orada bulunduğunu sanıyordu. Tek düşüncesi başka yere bakıp karşılaşmayı önlemekti. Ama kalabalığın akışına tutularak Jacques'ın önünden geçmek zorunda kaldı ve gözünü ayırmadan kendisine baktığını hissetti. Orada durup kendisini beklediğini anladı. Jenny tam hizasına gelince Jacques şapkasını çıkardı. Genç kız bu selama karşılık vermedi. Başı öne eğik, azıcık sendeleyerek önden giden yolcuların arasına kayıp çıkış kapısına yöneldi. Koşmamak için kendini tutuyordu. Tek bir düşüncesi vardı: Jacques'tan olabildiğince çabuk uzaklaşmak, kalabalığa karışmak, metroya kendini atmak.

Jacques gözleriyle Jenny'yi izlemek için dönmüştü ama yerinden kımıldayamıyordu gene. "Peki şimdi ne olacak?' diye sordu kendi kendine. Bir şeye karar vermek gerekiyordu. Beklenecek vakit yoktu... (Her şeyden önce, onu yitirmemek!)

Peşine düştü.

Yolcular, taşıyıcılar, yük arabaları yolu tıkıyordu. Bavulların üstünde oturan bir ailenin çevresinden dolanmak zorunda kaldı, bir bisikletin tekerleğine çarptı. Gözleriyle Jenny'yi arayadursun, genç kız yok oluvermişti. Jacques koşarak birkaç zikzak çizdi. Önündeki bu kımıldanıp duran sırt yığınının içinde onu görebilmek için şaşkın şaşkın bakınıyordu. Sonra bir mucize oldu, kapıya doğru telaşla ilerleyen kalabalığın arasından genç kızın siyah tülünü, dar omuzlarını gördü... Artık kaybetmemeli... Gözünden ayırmamalıydı onu.

Ama Jenny çok ilerlemişti. Jacques kalabalığın içinde sıkışıp kalarak yerinde sayarken genç kızın gişeyi aştığını, büyük salon-

dan geçip sağa sapıp metroya yöneldiğini gördü. Hırsından deliye döndü. Önündekileri ite kaka aralarından geçip gişeye ulaştı, yeraltı merdivenine daldı. Jenny neredeydi? Birden onu alt basamaklarda gördü. Bir iki sıçrayışta ona yaklaştı.

"Peki şimdi ne olacak?" dedi bir kez daha içinden.

Çok yakınına gelmişti. Yanına sokulsa mıydı? Bir adım daha attı, genç kızım tam arkasına geldi. Sonra, derinden gelen ona seslendi:

"Jenny..."

Genç kız kurtulduğunu sanıyordu, omuzlarının arasına inmiş bir yumruk gibiydi bu sesleniş, sarsıldı.

Jacques, "Jenny!" dedi bir kez daha.

Ama o işitmemiş göründü, ok gibi ileriye doğru fırladı. Korku kamçılamıştı onu. Ama kalbi öyle ağırlaşmıştı ki, insanın rüyasındaki gibi, elini kolunu bağlayan, taşınamaz bir yükü andırıyordu...

Koridorun sonunda bir merdiven vardı aşağıya doğru inen, hemen hemen kimsecikler yoktu. Ne yöne gideceğine aldırmadan merdivene atıldı. Bir tırabzan, basamakları yarı yarıya daraltmıştı. Ta aşağıda, perona açılan kapıyı ve biletleri zımbalayan görevliyi fark etti. Eli titreyerek çantasını karıştırıyordu. Jacques onun bu hareketini gördü. Jenny'nin bileti vardı, kendisinin yoktu. Biletsiz turnikeden geçirmeyeceklerdi. Eğer Jenny kapıya varırsa, yakalayamazdı! Duraksamadan ileriye atıldı, genç kızın yanına geldi, önüne geçti, sonra dönerek, birden yolunu kesti.

Genç kız yakalandığını anlamıştı. Bacakları titriyordu. Ama kendini toparladı, Jacques'ın yüzünü süzdü.

Jacques yolu keserek durdu, şapkası başında, yüzü kıpkırmızı, yüz çizgileri gerilmiş, gözünü pervasızca genç kıza dikmişti. Üstünde bir haydut ya da bir deli hali vardı...

"Sizinle konuşmak istiyorum!"

"Olmaz!"

"Konuşacağım!"

Jenny korkusunu belli etmeden bakıyordu ona, büyüyen soluk gözbebeklerinden öfke ve küçümseme okunuyordu.

Kalın, tok, derinden gelen bir sesle, "Çekilin buradan!" diye bağırdı.

Birkaç saniye kadar yüz yüze, hareketsiz durdular, sert davranışlarının etkisiyle başı dönmüş bir halde kinle bakıyorlardı birbirlerine.

Daracık geçidi tıkamışlardı; yolcular homurdanarak aralarından sıyrılıp geçerken, dönüp merakla onlara bakıyorlardı. Jenny bunu fark etti. Bütün direncini yitirdi bir anda. Bu rezaleti sürdürmektense, Jacques'ın isteğine uymak daha iyiydi; ondan daha güçlüydü. Durumunu açıklamaktan kaçınmayacaktı. Orada, kendilerine merakla bakanların gözlerinin önünde değil elbet!

Birden geri dönerek basamaklardan hızlı hızlı çıkmaya başladı.

Jacques da onu izledi.

Bir anda kendilerini garın dışında buldular.

Jacques içinden "İster bir taksi durdursun ister tramvaya atlasın ben de onunla birlikte binerim" dedi.

Meydan çok aydınlıktı. Jenny gözünü kırpmadan kendini arabaların ortasına attı. Jacques da. Az kalsın bir otobüsün altında kalacaktı. Şoförün küfürlerini duydu. Tehlikeye aldırmadan, gözünü ayırmıyordu o kaçan gölgeden. Hiçbir zaman kendine bu kadar güven duymamıştı.

Jenny kaldırıma varınca, geriye döndü. Jacques birkaç metre ötedeydi. Elinden kurtulamazdı genç kız. Kararlıydı. Nefretle haykırarak buna bir son vermeye kararlıydı. Ama nerede? Bu kalabalığın ortasında değil.

Bu mahalleyi pek iyi bilmiyordu. Sağa doğru bir cadde çıkıyordu. Büyük bir kalabalık vardı, ama yine de gelişigüzel bu yola saptı.

"Nereye gidiyor?" dedi içinden Jacques, "Saçmalık bu..."

Duyguları değişmişti. Az önceki hırsın yerini utanç ve acıma almıştı.

Birden Jenny duraksadı. Solda daracık, tenha bir sokak vardı, koca bir binanın gölgesi doldurmuştu bu sokağı. Hiç duraksamadan buraya daldı Jenny.

Ne yapacaktı şimdi Jacques? Genç kız onun kendisine yaklaştığını hissetti. Neredeyse konuşacaktı o... Kulağı kirişte, bütün sinirleri ayakta, tetikte bekliyordu. Jacques daha ilk kelimeyi söyler söylemez geri dönüp öfkeyle ağzına geleni söyleyecekti.

"Jenny, özür diliyorum sizden..."

Jenny'nin beklemediği tek sözdü bu!.. Bu ezik ve acıklı ses... Bayılacak gibi oldu...

Durdu, elini duvara dayadı. Uzun bir süre kımıldanmadan, soluksuz, gözleri kapalı durdu.

Jacques daha çok yaklaşmadı, şapkasını çıkartmıştı. "Eğer isti-

yorsanız rahat bırakırım sizi... Hemen giderim, tek sözcük söylemeden, söz veriyorum size..." dedi.

Genç kız sözlerin anlamını işittikten ancak birkaç saniye sonra anlayabilmişti.

"Gitmemi istiyor musunuz?" diye yeniden sordu hafif sesle.

Jenny içinden, "Hayır!" dedi. Bir an şaşırmış gibiydi.

Jacques genç kızın yanıt vermesini beklemeden birkaç kez yeniden yavaşça "Jenny!" dedi. Bunu söylerken sesi öyle tatlı, öyle okşayıcı, öyle çekingendi ki en içten bir sevgi itirafı gibiydi.

Jenny bunu anlamakta gecikmedi. Sokağın alaca karanlığında, bu kaygılı ve iradeli yüze kaçamaktan bir göz attı. Derin bir mutluluk duygusuyla soluğu kesilmişti.

Jacques yeniden sordu: "Sizi rahat bırakmamı istiyor musunuz?"

Ama sesinin tonu başkalaşmıştı. Genç kızın, kendisini dinlemeden kovmayacağından emindi.

Jenny hafifçe omuz silkti, içgüdüsel olarak yüzünde aşağılayıcı soğuk bir ifade belirdi. Bu, birkaç saniye için gururunu kurtaran tek maskeydi.

"Jenny, bırakın da konuşayım sizinle... Gerekiyor bu... Rica ederim... Sonra gideceğim... Kilisenin önündeki küçük parka gelin... Hiç olmazsa oturabilirsiniz orada... Olur mu?"

Jacques'ın gözlerini ayırmadan baktığını hissetti Jenny; bu da kendisini onun sesinden daha çok sarstı. Nasıl da gizlerini çözmek istiyordu Jacques!

Yanıt verecek güç bulamadı kendinde.

Hâlâ zora baş eğiyormuş gibi gergin bir hareketle elini duvardan çekti, dimdik, önüne bakarak, bir uyurgezer gibi yürümeye koyuldu.

Jacques sessizce, azıcık geriden, yanında gidiyordu. Genç kız yürüdükçe, zaman zaman ardından hissedilir hissedilmez, taze bir koku yayılıyordu ve Jacques bu kokuyu gecenin ılık havasıyla birlikte içine dolduruyordu. Heyecandan, vicdan azabından gözleri yaşla dolmuştu.

Yalnız o akşam, Jenny'yi yeniden gördüğünden beri, pişmanlıktan doğan bir ezikliğin, bir bağışlanma ve sevgi gereksinmesinin bir kıskaç gibi yüreğini nasıl sıktığını kendi kendisine itiraf edebiliyordu. Bunu söyleyecek miydi ona? İnanmazdı ki. Ona karşı yalnız sertlikle, kabaca davranmıştı... Böyle uygunsuzca peşine düşmüş

olmasının genç kızda yarattığı hakarete uğramışlık duygusunu hiçbir şey asla silemezdi.

XXXVIII

Saint-Vincent de Paul kilisesinin kapısının karşısındaki set set düzenlenmiş küçük meydanlığa yukarıdan girdiler. Aşağılardaki La Fayette Meydanı'ndan pek seyrek taşıt geçiyordu. Bulundukları yerde kimsecikler yoktu. Ama tatlı bir aydınlık burayı gizlice buluşulan bir yer olmaktan çıkartıyordu.

Jacques gidişlerini en aydınlık sıraya doğru yöneltti. Jenny hiç karşı durmadan yürüyordu onunla. Sonra, kararlı bir hareketle kendiliğinden oturdu. Yapmacıktan bir rahatlıktı bu, çünkü bacaklarında güç kalmamıştı artık. Çevrelerinden kentin uğultusu geliyordu ama genç kız, fırtına öncesindeki yıldırımlarla dolu mat bir sessizliğe bürünmüş gibi hissediyordu kendini: Ağır, korkunç bir şeyler dolaşıyor gibiydi havada... Ona bağlı olmayan, belki Jacques'a da bağlı olmayan ve birden patlak verecek bir şeyler...

"Jenny..."

Bu insancıl ses bir kurtuluş oldu onun için. Sakindi ses, tatlıydı, hemen hemen iyi bir etki yaptı genç kızın üstünde.

Jacques şapkasını sıranın üstüne atmıştı. Jenny'den biraz uzakta ayakta duruyordu. Ve konuşuyordu. Ne diyordu?

"Hiç unutamadım sizi!"

Jenny'nin aklına bir sözcük geldi: "Yalancı!" Ama sustu, önüne bakıyordu.

Jacques daha kuvvetle yineledi: "Sizi hiç unutamadım." Sonra çok uzun gelen bir süre durdu, daha yavaş sesle, "Siz de beni!" diye ekledi.

Bu kez, genç kız karşı çıktığını gösteren bir hareket yapmaktan kendini alamadı.

Jacques üzgün bir sesle:

"Hayır!.. Benden nefret ettiniz... Olabilir. Ben de yaptığım şey için nefret ediyorum kendimden!.. Ama *unutulmak*, hayır: İkimiz de gizlice birbirimize karşı kendimizi savunmaktan geri kalmadık."

Jenny'nin hiç sesi çıkmıyordu. Susuşunu Jacques yanlış anlamasın diye, gücünün yettiğince hayır der gibi başını salladı.

Jacques birden yaklaştı:

"Beni kuşkusuz hiçbir zaman bağışlamayacaksınız. Bunu ummuyorum. Sadece beni anlamanızı istiyorum sizden. Gözlerinizin içine baka baka şu söylediğime inanmanızı istiyorum: Dört yıl önce buradan ayrılmıştım: *öyle olması gerekiyordu!* Kendi kendime karşı başka bir şey yapamazdım."

Bu son sözcüklere, elinde olmadan bir kaçıp kurtulma, bir özgürlük havası vermişti.

Genç kız gözlerini çakıllı yola dikmiş, hiç kımıldanmadan duruyordu.

Jacques, "Bütün bu yıllarda neler oldu bana..." dedi belirsiz bir el hareketi yaparak. "Yo! Sizden bir şeyi saklamak istediğim için söylemiyorum bunu. Hayır! En büyük isteğim, tersine, size her şeyi anlatabilmekti, her şeyi..."

"Size bir şey sorduğum yok benim!" diye Jenny bağırdı. Bunu bütün kapıları kaparcasına kestirip atan bir ses tonuyla söylemişti.

Bir sessizlik oldu.

"Şu anda sizi benden öylesine uzak hissediyorum ki" diye içini çekti Jacques. Sonra karşısındakinin bütün karşı koyuşunu kırabilecek bir sadelikle içini döktü: "Ben kendimi öylesine yakın hissediyorum ki size..."

Sesi yeniden o sıcaklığa, o çekiciliğe bürünmüştü... Jenny birden yine korkuya kapıldı... Bu ıssız yerde, gece vakti Jacques'la yalnız olduğunu gördü, kalkıp kaçmak için davrandı. Jacques eliyle sözünü dinletmek istercesine bir hareket yaptı.

"Hayır" dedi. "Hayır, dinleyin beni. O yaptığımdan sonra asla size gelmeye cesaret edemezdim... Ama işte karşımdasınız siz, buradasınız. Rastlantı sekiz gündür yüz yüze getirdi bizi... Ah! Bu akşam, içimden geçenleri okuyabilseydiniz! Şu anda, gidişimi ve o dört yıl ve dahası... İnanılmaz şey bu size söyleyeceğim... Dahası size vermiş olduğum bütün üzüntüler! Evet bütün bunların... Şu anda duyduklarımın yanında o kadar az önemi var ki... Bütün bunlar, benim için bir şey değil, hiçbir şey, siz yanı başımda olduğunuz ve en sonunda sizinle konuşabildiğim için! Geçen gün, ağabeyimin evinde sizi gördüğüm zaman, içimde neler geçtiğini bilemezsiniz..."

Jenny elinde olmadan, "Ya benim içimden geçenler!" diye düşündü. Ama o anda, şu son günlerdeki sarsıntılarını yalnız, zayıf-

lığından ötürü kendini suçlamak ve bunu yadsımak için düşünüyordu.

"Bakın" dedi Jacques, "Yalan söylemek istemiyorum size... Kendi kendimle konuşur gibi konuşmak istiyorum sizinle: Bir hafta önce, bu dört yıl boyunca hep sizi düşündüğümü söyleyemezdim. Belki de bilmiyordum bunu. Şimdi biliyorum. Anlıyorum şimdi, her zaman ve her yerde içimde taşıdığım acı duyguları anlıyorum: Derin bir özlem, bir yara... Bu... Evet bu, sizin yokluğunuzda, sizden uzak olmanın derin kederiydi... Bir şeyler koparmıştım kendimden, hiçbir şey onaramazdı bunu. Şimdi apaydınlık görüyorum, birden sizin eskisi gibi yaşamımdaki yerinizi aldığınızdan beri içime dolan ışıkla!"

Jenny iyi dinlemiyordu. Tam anlamıyla şaşkındı. Damarlarının atışı beyninin içinde acayip uğultular çıkarıyordu. Çevresindeki her şey bulanık ve kaygandı: Ağaçlar, evler... Ama başını ikinci kez kaldırıp da gözleri Jacques'ın gözleriyle karşılaşınca bakışlarıyla ona meydan okumayı başardı, en küçük bir zaaf göstermeden. Ve susması, duruşundaki ifade, başını dik tutuşu sanki, "Bana böyle işkence etmekten ne zaman vazgeçeceksiniz?" demeye geliyordu.

Sessizliğin içinde çınlayan sesiyle konuşmasını sürdürüyordu Jacques:

"Susuyorsunuz. Ne düşündüğünüzü bilemiyorum. Ama umrumda değil. Evet doğru, hakkımda ne düşünürseniz düşünün benim için bir! Beni dinlerseniz sözlerime inanacağınızı o denli kuvvetle hissediyorum ki! Apaçık ortada olan şey, yadsınabilir mi? Er geç, er geç anlayacaksınız. Sizi yeniden kazanacak kadar güç, sabır buluyorum kendimde... Bütün çocukluğum boyunca varlığım size bağlıydı. Geleceğimi ancak sizin geleceğinizle kaynaşmış olarak düşünebiliyordum – size rağmen olsa bile. Size rağmen olsa da. Bu akşam bile. Çünkü her zaman bana karşı biraz sert davrandınız Jenny! Karakterimden, eğitimimden, kabalıklarımdan hoşlanmıyordunuz. Yıllarca, benim bütün yaklaşma çabalarımı soğukça karşıladınız. Bu da beni daha da beceriksiz, daha da sevimsiz hale getiriyordu! Doğru değil mi?"

Jenny, "Doğru" dedi içinden.

"Ama o zaman bile, soğuk davranmanız etki yapmıyordu bana... Bu akşamki gibi... Çektiklerimin yanında lafı mı olurdu bunun? Böylesine güçlü, böylesine yüreğimden hiç silinmeyen, böylesine

doğal, benliğime böylesine egemen olan bu duygunun yanında... Uzun zaman anlayamamıştım bu duyguyu ya da ona asıl adını vermeye cesaret edememiştim." Jacques'ın sesi titriyordu, soluk soluğa gelmişti. "Anımsıyor musunuz o güzel yazı... Maisons'da geçirdiğimiz son yazı!.. O yaz anlamamış mıydınız... Bir alınyazısının bizi birbirimize bağladığını ve bundan kurtulamayacağımızı?"

Uyanan her anı, başka anıları da canlandırarak öyle heyecanlandırıyordu ki Jenny'yi, Jacques'ı dinlememek için yeniden kaçma isteği duyuruyordu. Bununla birlikte tek heceyi bile kaçırmadan dinlemekteydi. O da, Jacques gibi heyecanlanmıştı, duygusunu açığa vurmamak için bütün gücüyle soluğunu tutmaya çalışıyordu.

"İki insan arasında, ikimizin arasındaki şeyler –bu çekim, bu vaad, bu engin umut– olursa Jenny dört yıl da, on yıl da geçmiş, ne çıkar bundan? Bu duygular silinip gitmez ki... Hayır silinmez bu duygular..." diye Jacques yeniden sözünü sürdürdü. Sonra bir sır söyler gibi sesini alçaltarak:

"Dahası insan bilmeden, daha da büyür ve kökleşirler!"

Genç kızın yüreğinin ta derinliğine işlemişti bu sözler... Acıyan bir yerini, belli belirsiz hissettiği bir yarayı ortaya çıkartmış gibiydi. Başını geriye eğdi, elini sıraya dayadı, sırtını dimdik tutabilmek için kolunu germişti.

"Ve siz hep o yazki Jenny'siniz. Hissediyorum bunu, yanılmıyorum. Hep olduğunuz gibi! Eskisi gibi yalnız!" Biraz çekinerek, "Mutlu değilsiniz... Eskisi gibi!.. Ben de öyleyim hep... Yalnız! Bu iki yalnızlıktan her biri, dört yıldır daha da derin bir karanlığa gömülüyor! Sonra birdenbire buluşuveriyorlar! Ve şimdi öyle..."

Bir saniye durdu. Sonra daha güçlü bir sesle:

"Anımsadınız mı o Eylül akşamını... Bütün cesaretimi toplayarak size söylemiştim şimdiki gibi: 'Sizinle konuşmam gerek' diye. Anımsıyor musunuz? Sabahın o ilerlemiş saatinde, Seine'in kıyısındaydık, otların üstünde bıraktığımız bisikletlerimiz önümüzde... Bu akşamki gibi, konuşan bendim... Siz de beni dinliyordunuz bu akşamki gibi... Bana yakınlık gösterdiğinizi hissediyordum... Gözlerimiz yaş içindeydi... Sustuğum zaman hemen ayrıldık, birbirimize bakamadan... Ah, ne ezici bir sessizlikti o! Ne kederli bir havaydı o! Ama aydınlık, umut saçan bir keder!"

Bu kez Jenny birden doğruldu. "Evet" diye bağırdı. "Ya üç hafta sonra!.."

Soluğunu kesen bir hıçkırıkla cümlesi yarıda kaldı. Genç kız öfkesini, farkında olmadan uğradığı sarhoşluğu kendinden saklamak için kullanmıştı.

Jacques'ın o ana kadarki bütün korkuları, bütün kararsızlıkları, Jenny'nin gerçek duygusunu açığa vuran bu sitemli haykırışla birden uçup gitti! Derin bir sevinç doldurdu yüreğini.

"Ah! Jenny" diye yeniden söze başladı titrek bir sesle. "Birdenbire gidişimi size açıklamam gerekir... Oh! Kendimi haklı göstermeye çalışacak değilim. Bir çılgınlık nöbetine kapılmıştım. Ama öyle perişandım ki! Derslerim, aile yaşamım, babam! Başka şey de..."

Gise'i düşünüyordu. Bu akşam olabilir miydi? Bir yerlere tutuna tutuna bir uçurumun kenarından ilerliyormuş gibi geliyordu kendisine.

Çok hafif bir sesle yineledi: "Başka şey de... Her şeyi açıklayacağım size... Sizinle içtenlikli olmak istiyorum. Tümüyle içtenlikli, öyle güç ki bu! İnsan kendisinden söz ederken, ne yaparsa yapsın hiçbir zaman olduğu gibi doğruyu söylemez... Bu kaçışlar, bu her şeyi kırıp geçirerek kendimi kurtarma gereksinmesi, korkunç bir şey, bir hastalık gibi... Bütün ömrümce huzura, sükûnete susadım! Hep başkalarının bana zulmettiklerini sanıyordum, onlardan bir kurtulursam, başka bir yerde onlardan uzakta, artık yepyeni bir yaşama, huzura kavuşacaktım! Ama dinleyin beni Jenny. Bugün inanıyorum ki, yeryüzünde beni iyi edecek, bir yere bağlayacak biri varsa... O da sizsiniz!"

Jenny bir kez daha döndü ve aynı şiddetle:

"Sizi ben tutabilmiş miydim, dört yıl önce?"

Jacques genç kızın hiç değişmeyen katı bir yanına çarptığını duyar gibi olmuştu. Eskiden de o, birbirlerinden çok ayrı yapıları uzlaşmış gibi göründüğü seyrek anlarda bile hep bu gizli katılığa çarpardı.

"Doğru... Ama..." Duraksadı. "Bırakın da ne düşünüyorsam olduğu gibi söyleyeyim: O zamana dek beni tutmak için ne yapmıştınız?"

"Ah!" dedi içinden Jenny ve bir anda şöyle düşündü: "Gitmek istediğini bilseydim, bir şeyler yapardım elbet!"

"Yanlış anlamayın: Kabahatimi hafifletmeye çalışmıyorum! Hayır. Kesinlikle istiyorum ki..." (Hafifçe gülümseyişiyle ve sesinin yu-

muşaklığıyla önceden söyleyecekleri için bağışlanmasını ister gibi bir hali vardı). "Ne alabildim sizden? O kadar az ki bunlar!.. Zaman zaman bir bakış ama sert bir bakış, uzak olmayan bir davranış, ama temkinli. Arada bir de, azıcık güven duyduğunuzu hissettiren bir söz. Hepsi bu kadar... Ama nice üstü kapalı konuşmalar, yeniden başlamalar, sırt çevirmeler arasında! Doğru değil mi? Bana azıcık cesaret verdiniz mi bu bilinmeyene doğru beni iten hastalıklı atılışı dengeleyecek?"

Bu sitemin doğruluğunu kabul edecek kadar insaflıydı Jenny. Öyle ki kendini suçlayarak yüreğini ferahlatacak bir noktaya gelmişti. Ama Jacques gelip yanına oturdu. Jenny birden kasıldı.

"Size bütün gerçeği olduğu gibi söylemedim henüz..."

Bu son sözcükleri öyle başka, öyle bunalımlı, öyle ciddi ve aynı zamanda kararlı bir sesle söylemişti ki, Jenny ürperdi.

"Böylesine bir şeyi nasıl açıklamalı size... Ama yine de hiçbir şeyi gizlemek istemiyorum bugün... O vakit başka biri vardı yaşamımda... İnce, sevimli bir insan. Gise..."

Jenny yüreğine sivri bir şeyin battığını hissetti. Ama bu itirafın böyle kendiliğinden oluvermesi *–ki bunu yapmayabilirdi–* öylesine heyecanlandırmıştı ki genç kızı hemen hemen duyduğu acıyı unuttu. Jacques kendisinden bir şey saklamıyordu. İnanabilirdi artık ona! Sevince benzeyen bir duygu kapladı içini. Kurtuluşunun yaklaştığını sezdi. Artık o kendisini boğan, o insanca olmayan diretmeden vazgeçecekti.

Jacques, Gise'in adı dudaklarının ucuna geldiği anda, çoktandır söndüğünü sandığı bu karanlık sevginin umulmadık çağrısının canlanışını içinden uzaklaştırmak zorunda kalmıştı. Bu, yalnız bir saniye sürdü: Küllenmiş bir ateşin son aleviydi ve belki de büsbütün sönmek için o akşamı beklemişti.

Jacques sözünü sürdürdü: "Gise için neler duyduğumu nasıl anlatayım? Sözcükler doğru yansıtmıyor... Bir yakınlaşma, farkına varılmayan, yüzeysel, özellikle çocukluk anılarından oluşan bir yakınlaşmaydı... Hayır, iyi anlatamadım, hiçbir şeyi yadsımak istemiyorum. Haksızlık edemem benim için öylesine... Evde duyduğum tek sevinçti onun varlığı. Çok tatlı bir insandır o, biliyor musunuz? Sımsıcak duygularla, özveriyle doluydu küçücük yüreği... Kız kardeşim sayılırdı. Ama..." dedi her cümlenin sonunda düğümlenen bir sesle. "Size doğruyu söylemeliyim Jenny: Onun için duyduğum

şey hiç de... kardeşçe değildi, hiç de... safça değildi!" Sustu, sonra yavaş sesle ekledi: "Sizi seviyordum ben, kardeşçe bir aşkla, *saf* bir aşkla. Sizi seviyordum bir kız kardeş gibi... Bir kız kardeş gibi!"

Bu anıların canlanışı o akşam, öyle acı vermişti ki ona, sinirleri dayanamadı. Önceden hissedemediği, önleyemediği bir hıçkırıkla boğazı tırmalandı. Başını eğdi, yüzünü ellerinin arasına sakladı.

Jenny birden ayağa kalktı, bir adım uzaklaştı. Bu beklenmedik zayıflık onu rahatsız etmiş ama çok heyecanlandırmıştı da. Ve ilk kez bu ana dek, Jacques'a yönelttiği sitemlerimde haksızlık edip etmediğini düşündü.

Jacques genç kızın kalktığını görmemişti. Sıradan ayrıldığını fark edince, onu elinden kaçıracağını, gideceğini sandı. Bununla birlikte hiçbir harekette bulunmadı. İki büklüm oturmuş, hep ağlıyordu. O anda acaba bu gözyaşlarından yararlanabilir miyim gibi yarı bilinçsiz yarı kurnazca bir sezgi var mıydı içinde?

Jenny uzaklaşamıyordu. Orada öyle şaşırmış, duruyordu. Utanç içinde, gururu incinmişçesine donmuş kalmıştı, ama yüreği şefkat ve sevgiyle titreyerek, umutsuzca boğuşuyordu kendi kendisiyle. Sonunda onu Jacques'a ulaştıran adımı atabildi. Dizinin hizasındaki, eğik, ellerinin arasına sarkmış başını fark etti onun. Beceriksizce, kolunu uzattı, parmakları, titreyen bir omuza dokundu. Jenny bir hareket yapamadan, Jacques elini tuttu, onu önünde durdurdu. Başını giysisine yavaşça yasladı. Bu dokunuş, ateşler içine attı Jenny'yi. İçinden belli belirsiz bir ses, son bir kez, korkunç bir uçuruma yuvarlanmakta olduğunu haber veriyordu; sevmekle hata ettiğini, onu sevmekle hata ettiğini... Büzüldü, kasıldı ama geri çekilmedi. Korkunç bir hazla kaçınılmaz olana, yazgısına boyun eğdi. Artık hiçbir şey kurtaramazdı onu.

Jacques kollarını genç kızı kucaklamak istercesine uzattı ama siyah eldivenli ellerini tutmakla yetindi. Şimdi onun avuçlarına bırakmaya razı olduğu ellerini tutup Jenny'yi sıraya doğru çekti, yeniden oturttu.

"Yalnız siz, yalnız siz verebilirdiniz hiçbir zaman bulamadığım ve bu akşam, yanınızda kavuştuğum iç huzurunu."

"Ben de" dedi içinden Jenny. "Ben de..."

"Belki, eskiden sizi seven biri vardı" dedi Jacques. Bunu donuk bir sesle söylemişti. Ama bu ses öyle bir berraklıkla içine işledi ki gönlünde belirsiz ve tatlı bir duygu uyandırdı ona karşı. "Ama"

diye sözünü sürdürdü Jacques, "Ama emin olduğum bir şey varsa o da kimsenin benimki kadar derin, çok eskilerden gelen ve bugün de, her şeye karşın, benimki kadar canlı bir duyguyla sevmemiş olduğudur sizi."

Jenny yanıt vermedi: Heyecan tüketmişti onu. Saniyeden saniyeye kendini aşkına bıraktıkça, Jacques'ın daha çok onu kendisine bağladığını hissediyordu.

Jacques, "Belki de" diye tekrarladı, "Başka birini sevmiştiniz. Yaşamınızla ilgili hiçbir şey bilmiyorum ki?"

Jenny fersiz gözleriyle baktı, genç kızın o anki düşüncesini öylesine berraklıkla dışa vuruyordu ki bu bakış, Jacques sorduğu sorunun anısını bile silmek için bütün dünyayı verirdi.

Tartışılmaz, doğal bir olayı gözlüyormuşçasına metin ve safça bir sesle, "Hiçbir insan, benim sizi sevdiğim gibi sevilmemiştir" dedi. Biraz durduktan sonra, "Bütün ömrümün bu akşamı bekleyişten başka bir şey olmadığını hissediyorum!" diye sürdürdü sözünü.

Jenny hemen yanıt vermedi. Sonra kesik kesik, Jacques'ın tanımadığı, genizden gelen bir sesle mırıldandı:

"Ben de Jacques."

Sıranın arkalığına yaslandı, kımıldanmadan durdu, başını biraz geriye eğmişti, gözlerini açmış, gecenin karanlığa daldı. Bir saat içinde, on yıldakinden daha çok değişmişti; sevildiğinden emin oluşu yepyeni bir ruh kazandırmıştı ona.

Jacques da Jenny de birbirlerinin canlı sıcaklığını duyuyorlardı omuzlarında, kollarında. Güçlükle soluk alıyor, gözlerini açıp kapıyorlardı sık sık, çarpıntı içindeydi yürekleri, susuyorlardı. Böyle, dünyadan uzak olmaktan, bu sessizlikten, geceden ürküyorlardı, ürküyorlardı mutluluklarından; sanki bu mutluluğu kendileri kazanmış değillerdi; anki bu, karanlık güçlere bir boyun eğişti.

Vaktin farkında değillerdi. Birden kilise saatinin tok vuruşları başlarının üstünden havayı doldurdu.

Jenny doğrulmak için davrandı. "Saat on bir."

"Benden ayrılmayın Jenny"!

"Annem merak eder" dedi büyük bir üzüntüyle.

Jacques onu durdurmaya kalkmadı. Dahası, onunla böyle omuz omuza oturmak en büyük dileği olduğu halde, bundan vazgeçmekten acayip ve yeni bir zevk duydu.

Yan yana, konuşmadan, basamaklardan aşağıya indiler. La Fayette Meydanı'na dek. Kaldırıma vardıkları zaman boş bir taksi önlerinde durdu.

"Hiç olmazsa" dedi Jacques, "İzin verin de sizi götüreyim."

"Olmaz."

Jenny kederli, yumuşak ama kesin bir sesle söylemişti bunu. Sonra birden, özür dilemek istiyormuşçasına ona gülümsedi.

Jacques uzun zamandan beri ilk kez onun gülümsediğini görüyordu. Jacques içinden, "önemi yok" dedi ve hiç çabasız, böylesine rahatlıkla ayrılabilmelerine şaştı.

Jenny gülümsemiyordu artık. Yüzünün ince çizgilerinde, sanki eski ıstırabın izleri, bu çok yeni mutluluğun üstüne çökmüş bir bunalım ifadesi vardı.

Çekinerek, "Yarın?" dedi.

"Nerede?"

Genç kız hiç duraksamadan yanıt verdi: "Evde. Yerimden kımıldamayacağım, sizi bekleyeceğim."

Her şeye karşın Jacques hayret etmişti biraz. Sonra biraz da gururla, başkalarından kendilerini saklamak durumunda olmadıklarını düşündü.

"Sizde, evet... Yarın."

Jenny, Jacques'ın kuvvetle sıktığı elini yavaşça çekti. Jenny başını eğerek arabanın karanlığında gözden yitti, ardından araba yola koyuldu.

Ve aniden Jacques'ın aklına bir düşünce saplandı: "Savaş..."

Birden evrenin aydınlığı, ısısı değişivermişti. Kolları yanına sarkmış, gözleri çoktan görünmez olan arabanın yoluna dikili. Bir saniye kadar öldürücü bir korkuyla boğuştu; Avrupa'nın üstüne çöken kaygı, onu böyle kıskıvrak yakalamak için bu yeni durumunu, hem de yalnız olduğu anı beklemişti sanki.

Yumruğunu sıkarak, "Hayır, savaş olmayacak, devrim olacak!" diye mırıldandı.

Bütün yaşamını uğruna adadığı bir aşk için her zamankinden çok adaletli, tertemiz, yeni bir dünya gerekliydi ona.

XXXIX

Jacques sıçrayarak uyandı. Ne perişan yerdi bu oda...

Sersemlemişti, ışıktan kamaşan gözlerini kırpıştırıyordu...

Zihnini toparlamaya çalıştı... Jenny, Kilise Meydanı... Tuileries... Şu yolcuların indiği Orsay Garı'nın arkasındaki küçük otele, sabaha karşı kendini atışı.

Esnedi, saatine göz attı. "Saat dokuz olmuş bile!.." Kendini yorgun hissediyordu. Bununla birlikte karyolasından fırladı, bir bardak su içti, aynada yorgun yüzüne, çakmak çakmak parlayan gözlerine baktı ve gülümsedi.

Geceyi dışarıda geçirmişti. Gece yarısına doğru, nasıl olduğunu bilmeden, kendini *L'Humanité*'nin önünde bulmuştu. İçeri bile girmiş, birkaç basamak çıkmıştı. Ama yarı yolda, geriye dönmüştü. Jenny ayrıldıktan sonra, sokak fenerinin altında gazetelerde okuduğu akşamki telgraflardan en son haberleri öğrenmişti. Arkadaşlarının yapacağı siyasal yorumları dinleyecek cesareti yoktu. Olaylardaki korkunçluğu, bu dinlenmenin rahatlığını bozmasına, yaşamı böylesine güzel gösteren bu akşamın sevinç dolu güvenini sarsmasına bırakamazdı kendisini. Hayır! Böyle düşünerek o sıcak gecede, gelişigüzel dolaşmaya başladı. Kafası dinç, yüreği sevinçliydi... Koca Paris'te o gece, mutluluğunu Jenny'den başka kimsenin bilmemesi içini coşkuyla dolduruyordu. Belki de ilk kez, bütün ömrünce, her yere sürüklediği yalnızlığın yükünden kurtulmuş hissediyordu kendini. Dosdoğru, hızlı hızlı, hafiflemiş, dans edercesine yürüyordu, sanki yalnız bu gidişinin temposu, sevinçten uçuşunu yansıtabilirmiş gibi. Jenny'yi düşünüyordu hep. Onun sözlerini tekrarlıyor, bunların yankısıyla bütün benliği ürperiyor, genç kızın sesinin en küçük bir titreşimini bile duyuyordu içinde. Onun varlığının bir an bile yanından ayrılmadığını söylemek yeterli değildi. Genç kız onda yaşıyordu, Jacques bütün varlığıyla ona kenetlenmişti. Öyle ki kendi benliğinden ayrılmış gibiydi, öyle ki çevresini saran şeylerin görünüşü, dünyanın anlamı onun etkisiyle değişivermiş, gerçeküstü bir havaya bürünmüştü... Epey sonra, Tuileries'nin bir bölümü olan Marsan pavyonunun önüne geldi, burası akşamları açıktı. O saatte, kimseciklerin bulunmadığı bahçeler bir sığınak olmuştu Jacques'a. Bir sıraya uzandı. Zaman zaman çimenlerden, havuzlardan, sardunya ve petunya kokularıyla

yüklü esintiler yayılıyordu havaya. Jacques uyumak istemiyordu, hiç, doya doya tadına varmak istiyordu sevincinin. Uzun süre orada kaldı, tanyeri ağarıncaya kadar, hiçbir belirgin düşünce yoktu zihninde. Gözleri yıldızların birer birer söndüğü gökyüzünde... İçinde derin bir yücelik ve huzur duygusu. Öyle saf, öyle engin bir şeydi ki, ömründe hiç duymamıştı bunu.

Otelden çıkar çıkmaz bir gazete kulübesi aradı. 26 Temmuz Pazar günkü gazeteler, Havas ajansının Sırbistan'ın yanıtına ilişkin telgrafını öfkeli başlıklar altında veriyor ve M. de Schoen'ün Quai d'Orsay'ye giderek savurduğu tehdidi herhalde hükümetin isteği üzerine protesto ediyorlardı. Yalnızca manşetleri görmek, henüz ıslak sayfalardan dağılan mürekkep kokusunu duymak, Jacques'ın militan yanını canlandırmıştı. *L'Humanité*'ye daha çabuk gidebilmek için bir otobüse atladı.

Sabahın erken saati olduğu halde çalışma odalarında alışılmamış bir hareketlilik vardı. Gallot, Pagès, Stefany çoktan işlerinin başına gelmişlerdi.

Balkan olayları üzerine çok şaşırtıcı bilgiler alınmıştı. Sırbistan Başbakanı Pašić, ültimatomda belirtilen süre bitmeden Sıbristan'ın yanıtını Belgrad'daki Avusturya elçisi Baron Giesl'e götürmüştü. Bu yanıt sadece uzlaşıcı değildi, bir teslim oluştu. Sırbistan her şeye razı oluyordu: Sırpların Avusturya-Macaristan krallığına karşı yürüttüğü propagandayı açıkça kötülemeyi ve bunu *Resmi Gazete*'sinde yayımlamayı kabul ediyordu. Bundan başka, milliyetçi *Narodna Odbrana* derneğini kapatmayı, Avusturya'ya karşı eyleme geçeğinden şüphe edilen subayları ordudan çıkarmayı da üstleniyordu. Sadece *Resmi Gazete*'de yayımlanacak metnin yazılışı ve şüpheli subayları saptayacak olan mahkemenin kuruluşuyla ilgili bir ek bilgi gerekiyordu. Bu da, itiraz konusu olamayacak önemsiz bir önlemdi. Bununla birlikte, sanki Avusturya elçiliği, silahlı bir yaptırımı kaçınılmaz kılmak üzere, diplomatik ilişkileri ne olursa olsun kesmek emrini almış gibi, Pašić başbakanlığa gelir gelmez, Baron Giesl'in, "Sırbistan'ın yanıtının yetersiz bulunduğunu" ve Avusturya büyükelçiliğinin o akşam Sırp topraklarından ayrılacağını bildiren şaşkınlık verici yazısını aldı. Bunun üzerine Sırp hükümeti, derhal öğleden sonra önlem olarak seferberlik hazırlığına

giriştiği gibi, başkent Belgrad'dan ayrılarak Kraguyevac'a taşınmak üzere harekete geçti.

Bu olayların ne kadar ciddi olduğu açıkça görülüyordu. Şüphe yoktu artık. Avusturya savaş istiyordu.

Tehlikenin büyüklüğü, *L'Humanité*'de bir araya gelen sosyalistlerin güvenini sarsmak şöyle dursun, sonunda barışın zafere ulaşacağına olan inançlarını güçlendirmiş gibi görünmekteydi. Zaten Gallot'un *Enternasyonal*'in çabaları üzerine topladığı bilgiler, bu umutları haklı çıkarıyordu. İşçilerin direnişi gittikçe artıyordu. Anarşistler de mücadeleye katıldılar: Kongreleri bir hafta içinde Londra'da toplanacaktı; gündemde yazılı olan Avrupa olayları üzerinde tartışma, bütün öteki tartışmaların önünde yer alacaktı. Paris'te, *C.G.T.*, yakında bir gün Wagram Caddesi'ndeki salonlarda yığınsal bir gösteri düzenlemeyi tasarlıyordu. Yarı resmî organı *La Bataille syndicaliste*, Konfederasyon'a bağlı örgütlerin kongrelerinde resmen alınan kararı büyük harflerle ilan ediyordu: "*Emekçiler her savaş ilanına, vakit geçirmeksizin devrimci genel greve giderek karşılık vermelidir.*" Bundan başka, o hafta Brüksel'deki *La Maison du people*'de* acilen toplanan Enternasyonal'in Avrupalı büyük liderleri aralıksız görüş alışverişi yoluyla, *Yönetim Kurulları*'nın toplantısını hazırlamak üzere canla başla çalışıyorlardı. Bu toplantının belli başlı amacı bütün Avrupa devletlerindeki direnişi birleştirmek ve böylece tehlike karşısındaki halklara, hükümetlerinin felakete götüren politikasına karşı kesin bir veto çekebilme yolunu göstermekti.

Bütün bunlar iyi belirtilerdi.

Almanların yaşadıkları ülkelerdeki barış yanlılarının direnişinin ayrı bir anlamı vardı. Avusturya ve Almanya'daki muhalefet gazetelerinin o sabah gelen son sayıları elden ele dolaşıyordu. Gallot bunlardaki yazıları yüreklendirici yorumlarla Fransızcaya aktarıyordu. Viyana'da çıkan *Arbeiterzeitung*, Avusturya Sosyalist Partisi'nin, ültimatomu açıkça suçlayarak bütün emekçiler adına barış görüşmelerine girişilmesini önerdiği resmî bir bildirisini yayımlıyordu: "*Barış pamuk ipliğine bağlı... Biz, bütün gücümüzle karşı çıktığımız bu savaşın sorumluluğunu benimseyemeyiz.*"

Almanya'da da sol partiler ayağa kalkmıştı. *Leipziger Volkszeitung* ve *Vorwärts* gazeteleri sert yazılarla Alman hükümeti-

---

* Halkevi. (ç. n.)

ni, Avusturya'nın kışkırtmalarını desteklemediğini açıklamaya zorluyorlardı. Sosyal Demokrat Partisi ayın 28'inci Salı günü için Berlin'de büyük çapta bir miting hazırlığı içindeydi. Bütün yurttaşlara seslenerek yayınladığı çok keskin bir protestoyla, Balkanlarda savaş patlak verse bile Almanya'nın tam bir tarafsızlık izlemesini açıkça öneriyordu. Gallot bu partinin yönetim kurulunca, bir gün önce yayımlanan bildiriye çok önem vermekteydi; kimi pasajları yüksek sesle çevirdi: *"Avusturya emperyalizminin zincirlerinden boşanan çılgınlığı, bütün Avrupa'ya ölüm ve yıkıntı yağdırma hazırlığı içinde. Sırp milliyetçilerinin manevraları nasıl suçlanıyorsa Avusturya hükümetinin kışkırtmalarına da şiddetle karşı çıkılmalıdır. Avusturya öyle hoyratça taleplerde bulunmuştur ki, hiçbir zaman bağımsız bir devlete karşı böyle taleplerde bulunulduğu görülmemiştir. Bu talepler, doğrudan savaşı kışkırtmak amacıyla hesap edilerek ileri sürülmüştür. Bilinçli Alman emekçileri insanlık ve uygarlık adına savaş kundakçılarının canice entrikalarına var gücüyle karşı çıkar, bütün ağırlığını koyarak hükümetten barışın korunması için Avusturya üzerinde etkisini göstermesini ister."* Orada toplanan birkaç kişi bu haberi büyük bir coşkuyla dinledi.

Jacques arkadaşlarının kayıtsız şartsız onayını paylaşmıyordu. Bu manifesto ona çok ölçülü görünmüştü. Alman sosyalistlerinin, Almanya ve Avusturya hükümetlerinin suç ortaklığına değinme cesareti göstermemelerine üzülmüştü. Ona göre, eğer Avusturya ve Almanya Şansölyeleri Berchtold ile Bethmann-Hollweg arasında gizlice işbirliği edildiği yolundaki şüpheye açıkça değinilseydi, Sosyal Demokratlar Almanya'daki bütün sınıfların kamuoyunu hükümete karşı ayağa kaldırmış olurlardı. Görüşünü inançla savundu ve Alman sosyalistlerinin kendisine fazla ihtiyatlıca görünen tutumlarını acı bir dille eleştirdi. (Açıkça söylememekle birlikte, Alman sosyalizmine yönelttiği eleştiri arasında, Fransız sosyalizmini ve özellikle parlamento grubunu, *L'Humanité*'de bir araya gelen sosyalistleri de eleştirmekteydi. Bunların son günlerde sık sık ödlekçe, hükümetten yana, siyasetçi ve aşırı milliyetçi davrandıkları gözüne çarpıyordu.) Gallot, Jacques'a karşı Jaurès'in, Sosyal Demokratların oldukça metin hareket ettikleri ve onların muhalefetlerini etkili bulduğu yolundaki görüşünü ileri sürdü. Bununla birlikte, Jacques'ın sorduğu bir soru üzerine, Gallot Berlin'den gelen bilgilere göre Alman Sosyal Demokratların resmî şeflerinin çoğu-

nun son günlerde Avusturya'nın Sırbistan'a karşı askerî bir harekete geçmesinin kaçınılmaz olduğuna inandıklarını ve Wilhelmstraße'nin, savaşın Avusturya-Sırbistan *sınırında kalması* gerektiği yolundaki tezini desteklemeye hazır olduklarını kabul etti.

"Avusturya'nın bugünkü tutumu ve zaten harekete geçmiş bulunduğu göz önüne alınırsa" dedi, "Ki her şeye karşın bunu hesaba katmak gerek– anlaşmazlığın *sınır bölgesinde kalmasını* sağlamak tezi hem akla yakın hem de gerçekçidir: Her şeyi kaybetmektense, az bir şeyi feda etmek yeğdir. Anlaşmazlığın yayılmasını önlemekle yetinmeli."

"Anlaşmazlığın sınırlandırılmasına bel bağlamak –en azından– Avusturya ile Sırbistan arasındaki savaşı kabul etmenin itirafı demektir. Bu da ardından, devletlerin, açıkça ya da üstü kapalı bir biçimde arabuluculuğu reddetmeleri anlamına gelir. Bu kadarı bile çok ağır bir durumdu. Hepsi bu kadar da değil. Bir savaş sınırlı bile olsa Rusya'yı şöyle bir seçenek karşısında bırakacaktı: Ya boyun eğip Sırpların ezilmesine göz yumacak ya da onlar için Avusturya ile savaşacaktı. Oysa, Rus emperyalizminin bu fırsatı yakalayıp üstünlüğünü kanıtlaması için bir çok neden olacak, böylece Avusturya'ya karşı ordularını harekete geçirme olanağını da bulacaktır. Görüyorsunuz, bu bizi nereye götürür: İttifakların otomatik olarak işlemesiyle, Rusya'nın harekete geçmesi, genel savaş demektir... Bundan ötürü de Almanya kasıtlı ya da kasıtsız olarak, savaşın sınırlandırılmasında ayak diremekle Rusya'yı savaşa itmiş oluyor! Öyle görülüyor ki tek barış şansı İngiltere'nin istediği gibi, *anlaşmazlığı belli sınırlarda tutmak değil*, tam tersine, bunu *Avrupa* çapında, bütün devletlerin doğrudan ilgilenecekleri ve çözmeye uğraşacakları diplomatik bir sorun haline getirmektir..."

Jacques'ın konuşmasını hiç kesmeden dinlediler. Ama susar susmaz ardı ardına itirazlar yükselmeye başladı. Oradakilerden her biri kesin bir tonla, "Almanya istiyor ki...", "Rusya'nın kararına göre..." Sanki bu devletlerin hükümdarlık meclislerinde konuşulanları yakından biliyorlarmışçasına fikirler ileri sürüyorlardı.

Tartışmaların gittikçe karışık bir hal almaya başladığı sırada Cadieux göründü. Rhône'dan geliyordu. Jaurès ve Moutet ile birlikte Vaise'e gitmişti. Az önce trenden inmişti.

Gallot ayağa kalktı, "Şef döndü mü?" diye sordu.

"Hayır. Öğleden sonra gelecek. Lyon'da mola verdi. Bir *ipekçi* ile buluşacak..." Cadieux gülümseyerek, "Herhalde bir sırrı açıklamış olmuyorum... Bu *ipekçi* sosyalist bir sanayici, –var böyleleri– ve barış

yanlısı... Çok zengin bir adam olmalı... Servetinin bir bölümünü Enternasyonal yönetiminin kasasına aktarmaya hazır, propaganda için! Saygı duyulacak bir davranış..."

"Dünyalığı olan bütün sosyalistler de böyle yapsalar keşke!" diye Jumelin mırıldandı.

Jacques ürperdi. Gözü Jumelin'e takıldı kaldı.

Cadieux odanın ortasında konuşmasını sürdürüyordu. Yolculuğu ve bir akşam önceki toplantı üzerine heyecanlı şeyler anlatıyordu. "Şef kendini aştı!" dedi. Jaurès Sırbistan'ın boyun eğişini, Avusturya'nın Sırp notasını geri çevirişini, sonra diplomatik ilişkilerin kesilişini ve iki ordunun da seferber edilişini üst üste öğrenmişti. Perişan halde kürsüye çıkmıştı. "Şimdiye kadar ilk kez böyle karamsar bir konuşma yaptı" dedi Cadieux. Jaurès birden derin bir sezgiyle coşarak, hazırlıksız, çağdaş tarihin sürükleyici bir tablosunu çizmişti. Kin dolu bir sesle bütün Avrupa hükümetlerinin sorumluluklarını birer birer açığa vurarak kınamıştı. Avusturya sorumluydu! Sık sık cüretkarca çıkışlarıyla daha önce de birkaç kez neredeyse Avrupa'yı ateşe verecekti. Sonra, bugünkü tutumunu önceden tasarladığı açıkça belliydi. Sırbistan'la çatışmayı istemekten amacı, yeni bir kuvvet gösterisiyle, sarsılan monarşisini sağlamlaştırmaktı. Almanya da sorumluydu! Daha önceki haftalarda, Avusturya'yı ılımlı olmaya çağıracak ve durduracak yerde Avusturya'nın savaş yanlısı hırslarını destekler görünmüştü. Rusya da sorumluydu! Sürekli olarak Güney'e doğru yayılma isteğini inatla sürdürüyordu. Yıllardır, Balkanlarda bir savaş çıkmasını istiyordu. Böyle bir savaşta, itibarını savunma bahanesiyle, bu savaşa katılacak ve artık Boğazları ele geçirmek üzere Konstantinopolis'e doğru ilerleyecekti! Sonra da Fransa'nın sorumluluğu! O Fransa ki sömürge politikasıyla ve özellikle Fas'ı istila etmekle, başkalarının toprak ilhak etmelerine karşı çıkamayacak ve güvenilir bir tutumla barışı savunamayacak haldedir. Bütün Avrupalı devlet adamları, bütün hükümetler de sorumludur! Bunlar otuz yıldır, kapalı kapılar ardında halkların yaşamlarını ilgilendiren gizli antlaşmaları, büyük devletlerin savaş ve emperyalistçe yayılma hazırlıklarına hizmet eden ittifakları kotarmaktadır. *"Bize karşı, barışa karşı korkunç olasılıklar var..."* diye haykırmıştı Jaurès. *"Barışın korunması için ancak bir şans kalıyor: bu da emekçilerin bütün güçlerini birleştirmesidir. Bütün bunları size bir çeşit umutsuzlukla söylüyorum..."*

Jacques anlatılanları pek fazla dikkat etmeden dinliyordu. Cadieux sözünü bitirince kalktı.

Zayıf, uzun boylu bir adam içeri girdi. Hastalıklı bir görünüşü vardı. Saçına sakalına kır düşmüş, boynunda geniş, çift düğümlü bir kravat, başında geniş kenarlı bir şapka: Jules Guesde* idi bu gelen.

Konuşmalar kesildi. Çileyi zevk edinmiş yüzünün bıkkın, biraz da üzüntülü ifadesiyle, Guesde'in orada bulunuşu, birden sıkıntılı bir hava yaratmıştı.

Jacques sırtı duvara dayalı, birkaç dakika daha durdu. Birden bir karara varmış gibi saatine baktı, Gallot'ya başıyla güle güle diyerek kapıdan çıktı.

Merdivende, militanlar, küçük kümeler halinde çıkıp iniyorlardı. Kendilerinin dışında bir şeyle ilgilenmeden, gürültüyle tartışıyorlardı. Aşağıda, mavi önlüklü yaşlı bir işçi elleri cebinde, tek başına, giriş kapısının kenarına dayanmış, dalgın dalgın sokaktan gelip geçenlere bakarken, kısık bir sesle anarşistlerin eski şarkısını mırıldanıyordu. (Ravachol'ün giyotine giderken söylediği devrimci şarkıydı bu.)

Mutlu olmak istiyorsan,
Tanrı aşkına,
As mal sahibini...

Jacques geçerken, bir an, kımıldamadan duran adamı tepeden tırnağa süzdü. Bu yanık, kırış kırış yüz, bu geniş alınlı dazlak kafa, kişiliğindeki soyluluk ve bayağılık, güçlülük ve yıpranmışlık ifadesi yabancı gelmiyordu kendisine. Ancak, sokakta giderken anımsadı: Ona geçen kış bir akşam, La Roquette Sokağı'ndaki *L'Etandard*'da rastlamıştı. Mourlan, ihtiyarın, kışla kapılarında savaş karşıtı bildiriler dağıttığı için tutuklandığını, hapisten yeni çıktığını söylemişti.

Saat on birdi. Sisli havanın içinde, güneş, şehri sıcağa boğmuştu, bir fırtına öncesi gibi. Uyandığından beri Jenny'nin hayali bir an bile aklından çıkmadığı için, gözünün önünden gitmiyordu Jacques'ın, gölgesi gibi hep beraberdi onunla. Sonra bu hayal belirginleşti: İnce endamı, zayıf omuzlarının hafifçe eğikliği, başındaki tülün kıvrımları arasından görünen bembeyaz boynu... Jacques'ın dudaklarında,

* 1845-1922. Sosyalist siyasetçi. (ç. n.)

mutluluk duygusuyla bir gülümseme belirdi. Hiç kuşkusu yoktu, Jenny kendisinin verdiği kararı onaylayacaktı...

Borsa Meydanı'nda neşeli bir küme geçti önünden: Bisikletli gençlerdi bunlar, sırtlarında yiyecek çantaları, belli ki serinlikte yemek yemek için ormana gidiyorlardı. Onları gözleriyle bir süre izledikten sonra, Seine yönüne gitti. Acelesi yoktu. Antoine'ı görmek istiyordu, ama kardeşinin hiçbir zaman öğleden önce gelmediğini biliyordu. Sokaklar sessiz ve tenhaydı. Kuvvetli bir koku yükseliyordu sulanan asfalttan. Jacques, başı öne eğik, farkında olmadan mırıldanıyordu:

Mutlu olmak istiyorsan,
Tanrı aşkına...

Jacques Üniversite Sokağı'ndaki eve geldiği zaman, "Doktor daha gelmedi" dedi kapıcı kadın.

Bir aşağı bir yukarı dolaşarak sokakta beklemeye karar verdi. Otomobili uzaktan tanıdı, Antoine sürüyordu. Yalnızdı, kaygılı görünüyordu. Arabayı stop etmeden, kardeşine baktı ve birkaç kez başını salladı.

Jacques arabanın kapısına yaklaşınca, "Ne dedindi bu sabah sen bütün bu şeyler için?" diye sordu. Parmağıyla, arabanın koltuğu üstündeki yarım düzine kadar gazeteyi gösteriyordu.

Jacques yanıt vermeyerek dudak büktü.

Antoine, "Yukarıya gelip yemek yer misin?" dedi.

"Hayır, sadece bir şey söyleyeceğim sana."

"Burada sokakta mı?"

"Evet."

"Bari arabaya bin."

Jacques kardeşinin yanına oturdu.

"Sana paradan söz etmek için geldim" dedi sıkıntılı bir sesle.

"Paradan mı?" Antoine bir saniye kadar şaşmış gibi göründü. Hemen ardından, "Elbette ya! Ne istersen" dedi.

Jacques kızgın bir hareketle onu durdurdu.

"Söz konusu olan bu değil! Şu mektuptan söz etmek istiyorum sana... Hani şu babamın ölümünden sonra... Şu şey konusu..."

"Miras mı?"

"Evet."

Jacques bu sözcüğü söylememiş olduğu için toyca bir ferahlık duymuştu içinde.

Antoine ihtiyatla, "Fikrini değiştirdin mi?" diye sordu.

"Belki."

"İyi!"

Antoine gülümsüyordu.

Jacques'ın çileden çıkaran o tavrı takınmıştı: Karşısındakinin düşüncesini keşfeden kahin tavrıydı bu.

"Sitem diye söylemiyorum... O vakitler bana verdiğin yanıt..."

Jacques sözünü kesti: "Bilmek istediğim, sadece..."

"Senin payının ne olduğu mu?"

"Evet."

"Seni bekliyor."

"Eğer bu gece almak istersem, güçlük çıkar mı? Uzun sürer mi?"

"Bundan daha basit şey olmaz. Noter Beynaud'ya başvurursan, kendisine emanet edilen paranın hesabını çıkarır. Ayrıca, sarrafımız Jonquoy'da hisse senetleri var, senin istediğini yerine getirir."

"Peki bu iş de... Hemen yarın olabilir mi?"

"Gerekiyorsa evet... Çok mu acelen var?"

"Evet."

Antoine başka bir şey sormayı göze alamayarak, "Peki öyleyse" dedi, "Geleceğini notere bildirsen yeter... Bugün öğleden sonra Rumelles'i görmek için bana gelmeyecek misin?"

"Belki... Gelirim..."

"Bu iş oldu demektir. Sonra bir mektup veririm, yarın sen Beynaud'ya götürürsün."

"Tamam" dedi Jacques arabanın kapısını açarak. "Kaçıyorum ben. Sağ ol. Biraz sonra mektubu almaya gelirim."

Antoine eldivenlerini çıkarırken kardeşinin arkasından baktı: "Ne tuhaf şey! Payının ne kadar tuttuğunu bana sormadı bile!"

Gazete paketini aldı, arabayı kaldırımın kenarında bırakarak eve girdi, dalgındı.

Léon, "Telefon etti*ler*" dedi yüzüne bakmadan. Mme de Battaincourt'un adını söylememek için kaçamaktan böyle diyordu. Antoine da ona bu konuda bir şey söylemeye bir türlü karar verememişti. "Eve gelince sizin aramanızı tembih etti*ler*..."

Antoine kaşlarını çattı. Bıkmıştı Anne'ın durmadan ona telefon etmesinden!.. Ama yine de küçük odaya giderek telefonun yanına

geldi. Hasır şapkasını ensesine yıkmış, eli havada, birkaç saniye ahizeyi eline almadan durdu. Dalgın dalgın masanın üstüne attığı gazetelere bakıyordu. Birden geri çark etti. "Adam sen de!" dedi yavaşçacık.

Gerçekten de bugün, başka şeyler vardı kafasında.

Antoine'la konuştuktan sonra yüreği ferahlayan Jacques'ın Jenny'den başka bir şey düşündüğü yoktu. Ama Mme de Fontanin'in yüzünden, saat bir buçuk ikiden önce oraya gitmeye cesaret edemiyordu.

"Ne söyleyebilirdi annesine?.." diye düşündü. "Nasıl karşılayacak beni?"

Odéon yakınlarındaki salaş bir çorbacıya girdi, telaşsızca yemeğini yedi. Sonra vakit geçirmek için Luxemburg Bahçesi'ne gitti.

Batı yönünden gelen kara bulutlar zaman zaman güneşi örtüyordu.

"Bir kere, İngiltere harekete geçmez" dedi *L'Action française*'de okuduğu aşırı milliyetçi yazıyı düşünerek, "İngiltere tarafsız kalacak. Hakemlik etme zamanını bekleyerek, olayları izleyecek. Rusya iki ay içinde savaşa katılacak... Fransa çabuk yenilecek... Bunun için de, bir milliyetçi için bile barış biricik akla yakın çözüm! Böyle yazılar suç sayılmalı, Stefany ne derse desin bunların telkin gücü yadsınamaz. Bereket versin halk yığınlarında çok kuvvetli bir korunma içgüdüsü var ve her şeye karşın şaşırtıcı bir gerçeklik duygusu..."

Büyük bahçe ışık ve gölge içindeydi; yeşillikler ve çiçeklerle doluydu, çocuklar için oyun yerleri vardı. Bir ağaç yığınının dönemecinde boş bir sıra vardı. Canı oraya oturmayı çekti Jacques'ın. Gidip çöktü. Sabırsızlıktan içi içine sığmıyor, düşüncelerini bir noktaya toplayamıyordu. Birçok şey birden aklına gelmekteydi; Avrupa'yı, Jenny'yi, Meynestrel'i, Jaurès'i, Antoine'ı, babasından kalan parayı düşünüyordu. Sarayın saatinin önce çeyreği, sonra yarımı vurduğunu duydu. On dakika daha oturmaya zorladı kendini. Sonra yerinde duramayarak kalktı ve hızlı hızlı yola koyuldu.

Jenny evde değildi.

İşte hiç aklına getirmemişti bunu. "Bütün gün bir yere gitmeyeceğim" dememiş miydi?

Tamamıyla şaşkına dönmüştü, kapıcı kadının söylediklerini birçok kez kendi kendine tekrarlayıp durdu: Hanımefendi birkaç

gün için yolculuğa çıkmıştı. Küçükhanım da onu trene götürmüştü... Ne zaman döneceğini söylememişti.

Bir süre bekledikten sonra, kapıcının kulübesinden ayrılabildi, kendini dışarıda buldu. Öyle perişan olmuştu ki, Mme de Fontanin'in böyle birdenbire gidişi ile bir akşam önce Jenny'nin eve dönünce şüphesiz annesine anlatmış olacağı şeyler arasında bir ilişki bulunup bulunmayacağını sordu kendi kendine. Saçma bir varsayımdı bu... Hayır, Jenny'yi yeniden görmeden, bu gidişin nedenini anlamaya çalışmamalıydı. Kapıcı kadının sözlerini anımsadı: "... Hanımefendi birkaç gün için yolculuğa çıktı..." Demek, Jenny birkaç gün Paris'te yalnız kalacaktı? Bu güzel umut, hayal kırıklığının doğurduğu kederi biraz hafifletti.

Ama şimdi ne yapacaktı? Saat sekiz çeyreğe kadar istediği gibi hareket etmeye karar verdi. O saatte Stefany onu, Glacière şubesinden çok etkili iki militanla tanıştıracaktı. O zamana kadar serbestti.

Antoine'ın kendisini çağırmış olduğu aklına geldi: Jenny'nin evine gideceği saate kadar kardeşinin yanında beklemeye karar verdi.

XL

Yarım düzine kadar adam Antoine'ın büyük salonunda toplanmış bulunuyordu.

Jacques içeri girerken gözleriyle kardeşini aradı. Manuel Roy kendisini karşıladı. Antoine neredeyse gelecekti, Dr. Philip'le konsültasyon odasındaydı.

Jacques Studler'in, René Jousselin'in, Dr. Thérivier'nin ve bir süre önce M. Thibault'nun baş ucunda gördüğü güler yüzlü, sakallı ufak tefek adamın ellerini sıktı.

Uzun boylu, genç görünen, yüzünün azimli çizgileriyle Napoléon'un gençlik yüzünü anımsatan biri şöminenin önünde yüksek sesle konuşuyordu: "Ama, evet" diyordu. "Bütün hükümetler aynı kuvvetle ve görünürde aynı içtenlikle savaşı istemediklerini ileri sürmektedir. Daha az karşı çıkar gibi görünerek neyi kanıtlıyorlar? Ulusal onurdan, itibardan, ertelenemez haklardan, haklı taleplerden başka bir şey söyledikleri yok... Hepsinin şöyle der gibi bir halleri var: 'Evet barış istiyorum ben, ama bana kazanç sağlayan bir barış.' Bu sözler de kimseyi tedirgin etmiyor! Kişiler

de hükümetlerinin benzeri: Bütün düşünceleri, her şeyden önce iyi bir iş çevirmek!.. Tehlikeli bir şey bu: Herkes için yarar olamaz bunda. Barışın korunması ancak karşılıklı ödünlerle elde edilebilir..."

Jacques, "Kim bu?" diye Roy'ya sordu.

"Finazzi, göz hekimi... Korsikalı... Sizi tanıştırmamı ister misiniz?"

"Hayır, hayır..." dedi Jacques telaşla.

Roy gülümsedi. Jacques'ı bir kenara götürerek, nezaketle yanına oturttu.

İsviçre'yi özellikle Cenevre'yi biliyordu. Üst üste birkaç yaz kayık yarışları için oraya gitmişti. Jacques'a uğraşlarını sorduğunda, Jacques kişisel çalışmalarından, gazetecilikten söz etti. İhtiyatlı hareket etmeye ve bu ortamda görüşlerini boşuna açığa vurmamaya karar vermişti. Konuşmayı çabucak savaşa getirdi: Genç doktorun geçen gün söylediklerini dinledikten sonra, ne düşündüğünü merak ediyordu.

"Ben" dedi Roy tırnağının ucuyla ince siyah bıyığını tarayarak, "1905 sonbaharından beri savaşı düşünüyorum! Daha on altı yaşımdaydım. İlk bakaloryamı yeni vermiştim. Felsefe bölümündeydim. Stanislaw lisesinin... Neyse... O sonbaharda, bizim kuşağın karşısına dikilen Alman tehlikesini çok iyi hissetmiştim. Arkadaşlarımdan çoğu da hissetmişti bunu. Savaş olmasını istemiyorduk ama o dönemden beri kendimizi buna hazırladık, doğal, kaçınılmaz bir olaya hazırlanır gibi."

Jacques kaşlarını kaldırdı:

"Doğal mı?"

"Bence evet, görülecek bir hesap var. Günün birinde kesin bir karar vermemiz gerekecek, Fransa'nın varlığını sürdürmesini istiyorsak!"

Jacques, Studler'in birden onlara doğru dönerek yaklaştığını görünce tedirgin oldu. Üçüncü bir kişi bulunmadan küçük soruşturmasını sürdürmek isterdi. Roy'ya karşıydı ama hiç de sevimsiz bulmuyordu onu.

Studler kendini beğenmişçesine bir sesle, "Eğer Fransa'nın varlığını sürdürmesini istiyorsakmış" diye tekrarladı. "Milliyetçilerin yurtseverliği kendi tekellerine almalarından ve savaş düşkünlüklerini hep yurtseverce duygular arkasına gizlemelerinden daha sinirlendirici bir şey var mı?" diye düşüncesini açıkladı, ama bunu Jacques'a söylemişti.

Roy alaylı bir sesle, "Size hayranım Studler" dedi. "Benim kuşağımdan olanlarda sizin sabrınız yok, daha alıngandır onlar! Almanların kışkırtmalarını daha uzun süre sineye çekmek istemiyoruz."

"Şimdiye kadar yalnız Avusturyalıların kışkırtmaları görüldü... Bu da bize karşı değildi!" diye söze karıştı Jacques.

"Yani sıramız gelinceye kadar, Sırbistan'ın Germanizm tarafından ezilmesine seyirci kalacaksınız öyle mi?"

Jacques hiç yanıt vermedi.

Studler kahkahayla güldü:

"Zayıfları mı savunacağız şimdi? Ama İngilizler Güney Afrika'daki altın madenlerine hayasızca el koydukları zaman, acaba neden Fransa, Sırplar kadar zayıf, üstelik de onlardan daha sevimli küçük Boer halkının yardımına koşmadı? Sonra bugün neden zavallı İrlanda'ya yardıma koşmuyoruz?.. Bu güzel hareketlerden birine girişme onurunun, bütün Avrupa ordularının birbirine girme riskine değeceğini mi düşünüyorsunuz?.."

Roy gülümsemekle yetindi. İsteyerek Jacques'a döndü:

"Peygamber, şu yufka yüreklilikleri yüzünden savaş hakkında bir sürü budalaca şey düşünenlerden... Onun gerçekte ne olduğunu bilmeyenlerden..."

"Gerçekten mi?" diye sözünü kesti Studler. "Yani?"

"Yani birçok şey... Yani, önce bir doğa yasası. İnsan varlığının ta derinliğindeki bir içgüdü... ve siz, bunu alçaltıcı bir biçimde sakatlamadan söküp çıkaramazsınız insandan... Sağlıklı insan kendi gücüne dayanarak yaşar, yasa bu... Dahası savaş, insanın çok seyrek görülen, çok güzel ve diriltici bir sürü erdemi geliştirmesi için bir fırsattır!"

Jacques sadece soru sorma tonuyla konuşmaya kendini zorlayarak, "Nelermiş bunlar?" diye sordu.

Roy küçük, yuvarlak başını kaldırarak:

"E, ama... Biraz önce söylediklerim elbet... Erkekçe bir güçlülük, tehlikeden zevk alma, ödev bilinci ve hepsinin üstünde, kendini feda etme... Büyük, toplumsal bir eylem uğruna kişilerin kendilerini feda etmeleri... Kahramanca bir eylem uğruna. Genç ve sağlam karakterli bir insan için kahramanlığın karşı durulmaz bir çekiciliği olduğunu anlamıyor musunuz?"

Jacques kısaca, "Evet" dedi.

"Yiğitlik güzel şey" diye Roy sözünü sürdürdü. Üstünlük elde

etmişçesine bir gülümsemeyle gözleri parladı... "Bizim yaşımızdakiler için savaş pek güzel bir spor: Tam anlamıyla *soylu* bir spor!"

Studler nefretle, "Spor ha?" diye homurdandı. "İnsan yaşamını harcayarak yapılan bir spor..."

"Ne olmuş yani?" diye atıldı Roy. "İnsanlık yeterinden çok üremiyor mu, eğer kendisi için zorunlu ise bu hovardalığı göze alabilir."

"Zorunlu mu?"

"İyi bir kan aldırma zaman zaman yararlıdır halkların sağlığına. Çok uzun süren barış dönemlerinde, dünya bir sürü zehir üretir, bunlar da halkların sağlığını bozar, bunun için de arınmaya gereksinmesi vardır, olduğu yerde çok oturan bir kişi gibi. İyi bir kan aldırmanın şu sırada Fransız ruhu için, dahası Avrupalıların ruhu için özellikle zorunlu olduğuna inanıyorum. Zorunludur, eğer şu bizim Batı uygarlığımızın, çöküntü ve alçalma içinde helak olmasını istemiyorsak, zorunludur."

"Benim için alçalma zulme, kine boyun eğmektir tam anlamıyla" dedi Studler.

"Kim söz etti size zulümden? Kim kinden söz ediyor?" diye Roy omuzlarını kaldırarak karşılık verdi. "Hep aynı beylik laflar, aynı gülünç basmakalıp şeyler! İnanın ki, benim kuşağımdan olanlar için savaş zulmü gerektirmediği gibi, kine hiç yer vermez. Savaş, bir adam adama kavga değildir, bireyleri aşar. Uluslar arasında bir serüvendir... Olağanüstü bir serüven! En temiz anlamıyla bir maç! Savaş alanında, tıpkı stattaki gibi savaş alanında dövüşen insanlar, iki rakip takımdan oyunculardır: Düşman değil, rakiptirler!"

Studler kişnemeyi andıran bir sesle güldü. Hiç hareket yapmadan duruyor, genç gladyatörü süzüyordu. Siyah gözbebekleri akının içinde büyümüş görünüyordu.

"Fas'ta çarpışan bir kardeşim var, yüzbaşı" dedi yavaşça Roy. "Orduyla ilgili bir şey bilmiyorsunuz siz! Genç subayların ruh hallerini, özverili yaşamlarını, ahlak yüceliğini düşünemezsiniz! Büyük bir fikir uğruna, çıkarsız cesaretin canlı birer örneğidir onlar... Sizin sosyalistleriniz, gidip bu okula katılırlarsa çok iyi ederler! Disiplinli bir topluluğun ne olduğunu görürler. Bu topluluğun üyeleri, hemen hemen her türlü yoksunluğa katlanarak yaşamlarını, toplumun varlığına adamıştır, hiçbir aşağılık hırsa yer yoktur onlarda!"

Jacques'a doğru eğilmişti, onun kendisine tanıklık etmesini ister gibi bir hali vardı. İçtenlikle ona bakıyordu. Jacques, daha fazla susmasının doğru olmayacağını hissetti.

"Bütün bunların çok doğru olduğuna inanıyorum" dedi sözcükleri tartarak. "Hiç olmazsa sömürge ordusundaki genç subaylar için... İdealleri ne olursa olsun bu insanların, bu ideal uğruna yaşamlarını feda etmelerinden daha duygulandırıcı bir şey olamaz. Ama yine inanıyorum ki bu yiğit gençler korkunç bir yanılgının kurbanıdır. Kendilerini iyi niyetle asil bir davaya adadıklarına inanıyorlar. Gerçekte, sadece kapitalistlerin hizmetindeler... Fas'ın sömürgeleştirilmesinden söz ediyorsunuz... İşte..."

"Fas'ın Fethi" diye araya girdi Studler. "Bu geniş ölçüde bir "iş'ten, bir "dümen'den başka şey değil. Bunun için de oraya gidip ölenler enayidir! Canlarını vererek hizmet ettikleri şeyin "eşkıyalık" olduğu akıllarına gelmez!"

Roy gözlerinden kıvılcımlar saçarak Studler'e baktı. Yüzü sapsarı kesilmişti.

"Yaşadığımız bu çürümüş dönemde" diye yeniden konuşmaya başladı. "Ordu kutsal bir sığınaktır, yücelik sığınağıdır ve..."

Studler, Jacques'ın kolunu dürterek, "Bakın, ağabeyiniz geldi" dedi.

Önde Dr. Philip arkada Antoine içeri girdiler.

Jacques, Philip'i tanımıyordu. Ama ağabeyi ondan o kadar çok söz etmişti ki sıçrar gibi yürüyen, keçi sakallı yaşlı hekimi merakla süzmeye başladı. Sırtında, bir korkuluğun üstündeki paçavralar gibi, zayıf omuzlarından sarkan alpagadan bol bir ceket vardı. Küçücük parlak gözleri, bol tüylü bir köpeğin gözleri gibi, gür kaşlarının altında gömülmüştü. Fıldır fıldır dönen bu gözler kimsenin üstünde durmuyordu.

Özel konuşmalar sona ermişti. Oradakilerin hepsi sırayla yaklaşıp birer birer hocalarının ilgisizce uzattığı gevşek elini sıkıyordu.

Antoine, ona kardeşini tanıttı. Jacques adamın bir şey araştırırcasına yüzüne dik dik baktığını fark etti. Bu densizce bakış belki de aşırı sıkılganlığını gizliyordu.

Alt dudağını ısırıp, "Ya... Kardeşiniz demek... İyi... iyi..." dedi genizden gelen bir sesle Philip. Jacques'ın karakterinin ve yaşamının en küçük ayrıntılarıyla ilgileniyormuş gibi bir havadaydı.

Sonra birdenbire, gözünü delikanlıdan ayırmadan:

"Sık sık Almanya'da bulunduğunuzu söylediler bana... Ben de... Çok ilginç yer orası..."

Jacques'ı önünde iterek, yavaş yavaş ilerledi, öyle ki az sonra birlikte bir pencerenin önüne geldiler, yalnızdılar.

"Her zaman" diye yeniden söze başladı. "Almanya bir muamma olmuştur benim için... Öyle değil mi? Aşırılıklar ve umulmaz olaylar ülkesi... Avrupa'da Alman insanından daha barışçı bir insan tipi var mı? Hayır... Ama öte yandan şu kanlarına işlemiş militarizm..."

"Bununla birlikte Alman enternasyonalizmi Avrupa'da en etkin olanlardan biridir" dedi Jacques.

"Öyle mi sanıyorsunuz? Evet... Çok ilginç bütün bunlar. Ama yine de, şimdiye kadar düşündüklerimin tersine, şu son günlerin olaylarına bakılırsa... Quai d'Orsay'de Almanya'dan uzlaştırıcı bir girişimin gelebileceği sanılıyor. Şaşırtıcı, değil mi? Alman enternasyonalizmi diyordunuz..."

"Tabii, evet... Almanya'da, askerlikle ilgili çevrelerden uzak yerlerde, orduya ve milliyetçiliğe karşı oldukça genel bir güvensizlik görülür... Uluslararası Uzlaşma Birliği eşine az rastlanır canlılıkta bir kuruluştur. Alman burjuvazisinin bütün büyük adlarının toplandığı bu birlik bizim Fransız barış yanlısı birliklerden daha etkili. Unutmamalıdır ki Almanya, Liebknecht gibi coşkun bir militanın yayınladığı *savaş karşıtı* bildiri yüzünden hapse atıldıktan sonra, önce Prusya Eyalet Meclisi'ne sonra da Reichstag'a seçilebildiği ülkedir. Bizde ünlü bir savaş karşıtı, Meclis'e seçilir de orada kendini dinletebilir mi?"

Philip burnunu çekerek dikkatle dinliyordu. "Evet... Güzel... İlginç şeyler bütün bunlar" dedi ve sonra hiç ara vermeden, "Uzun süre şuna inandım: Büyük işletmelerin enternasyonalizmi, ayrıca sermaye ve kredi enternasyonalizmi, en küçük yerel bir karışıklığa karşı bütün dünyayı dayanışma halinde bulundurduğu için kesin bir genel barış faktörüdür. Uzun süre böyle düşündüm." Gülümsedi, keçi sakalını sıvazladı, sonra muammalı bir davranışla, "Gerçeklikten uzak bir görüş" dedi.

"Jaurès de inanırdı buna, hâlâ da inanıyor."

Philip yüzünü buruşturdu. "Jaurès... Jaurès savaşı önlemek için halk yığınlarının etkisine de bel bağlıyor. Gerçeklikten uzak bir görüş!.. Savaş yanlısı, kavgacı bir halk hareketi düşünülebilir... Ama,

barışın korunması için gerekli olan düşünce, irade, ölçü nitelikleri taşıyan bir halk hareketi düşünülebilir mi?"

Biraz durduktan sonra:

"Belki de benim gibi savaştan nefret edenler, aslında özel, kişisel, organik etkenlere uymaktadırlar... Yapıdan gelen basit bir hoşgörüsüzlüğe... Bilimsel bilgelik belki de, yakıp yıkma içgüdüsünü, doğal bir içgüdü olarak düşünmeyi gerektirir... Bu, biyologlarca yeterince kanıtlanmış gibidir... Bakın" dedi yine konuyu değiştirerek, "Gülünç olan şu ki bugün Avrupa'da ortaya çıkan, –elbet çözümü sabır gerektiren– bütün gerçek, ivedi sorunlar içinde tek bir sorun yok ki, bence Gordion düğümü gibi, savaş yoluyla kesilip halledilemesin... Peki öyleyse?.."

Gülümsüyordu. Sözleri, az önce söyledikleri ya da dinledikleriyle bağıntılı görünmüyordu. Gür kaşlarının altındaki muzip bakışlı gözleriyle hep kendi kendine alaylı bir öykü anlatıyormuş da, *in petto* duyuyormuş gibiydi bunun tadını.

"Babam subaydı" diye sözünü sürdürdü. "İkinci İmparatorluk'un bütün savaşlarına katıldı. Askerlik öyküleriyle beslendim. Eh, işte bir çatışmanın kökenleri, belirgin nedenleri ne kadar araştırılırsa araştırılsın, bunların *zorunlu olmayan* niteliği göze çarpar... İlginç şey... Şöyle biraz geriye gidilirse, sadece sağduyu ve iki üç devlet adamının barış azmiyle kolayca önlenemeyecek hiçbir çağdaş savaş yoktur gibi görünür. Hepsi bu kadar değil. Çoğu zaman, savaşanlardan, iki taraf da, yersiz bir güvensizlik ve korkuya kaptırmışlardır kendilerini, bu da hasmın gerçek niyetlerinin bilinmemesinden ileri gelmektedir... Onda dokuz halde, halklar korku yüzünden saldırmaktadır birbirlerine..." Öksürür gibi yaptı, biraz güldü ama çabucak gülmekten vazgeçti. "Tıpkı geceleyin, bir yerde korku yüzünden karşılaşmaktan çekinirken sonunda birbirlerinin üstüne atılanlar gibi... Çünkü bunlardan her biri saldırıya uğramak üzere olduğunu sanır. Her biri saldırıyı, tehlikeli de olsa duraksamaya, kararsızlığa yeğler de ondan... Çok gülünç bir şey bu... Bakın şu anda Avrupa'ya: Hayaletlerin elinde oyuncak. Bütün devletler korku içinde. Avusturya, Slavlardan korkuyor ve itibarını tehlikeye sokmaktan korkuyor. Rusya, Almanlardan korkuyor ve gevşekliğinin bir zayıflık belirtisi olarak görülmesinden korkuyor; Almanya, Kazakların istilasından korkuyor, Fransa, Almanya'nın silahlarından korkuyor, Almanya da korunmak için ve korkusundan silahlanıyor.

Hiçbiri de barış için en küçük bir ödün vermiyor, korktuğunun belli olmasından korktuğu için..."

"Şu da var ki" dedi Jacques, "Emperyalist hükümetler korkunun işlerine geldiğini bildikleri için, özenerek körüklüyorlar korkuyu! Poincaré'nin politikası, aylardan beri süren Fransa'nın iç politikası şöyle tanımlanabilir: Ulusal korkudan metotlu biçimde yararlanmak..."

Bu sözleri işitmemiş olan Philip yeniden konuştu: "Ve de en iğrenç..." (hafifçe bıyık altından güldü) "Hayır, en gülüncü de bütün devlet adamlarının bu korkuyu bir sürü soylu, duygusal nedenin, kabadayılık gösterisinin arkasına gizlemek için çaba göstermeleri..."

Antoine'ın, Léon'un içeriye aldığı kırk yaşlarında bir adamla birlikte kendilerine doğru geldiğini görerek sustu.

Rumelles'di gelen.

Görkemli hali, resmi tören için yaratılmış bir adam olduğunu gösteriyordu. Kır düşmüş, sık ve kıvırcık sarı saç kümesinin ağırlığı etkisiyle arkaya devrilmiş gibiydi iri kafası. Uçları iyice yukarı kalkık, kısa gür bıyıkları yağlı, ablak yüzüne bir canlılık vermekteydi. Derine gömülü, oldukça küçüktü gözleri ama, bir Romalı görkemliliğindeki yüzünün ortasında çini mavisi renkleriyle pırıl pırıl parlıyordu. Tüm görünüşü kişilikten yoksun değildi; ilçeler için büst yapan bir imalatçının bir gün bu yüzden yararlanabileceği düşünülebilirdi.

Antoine, Rumelles'i Philip'e, Jacques'ı da Rumelles'e tanıttı. Diplomat, yaşlı hekimin önünde, çağdaş bir ünlünün önündeymiş gibi eğildi. Sonra elini Jacques'a nazikçe bir candan yakınlıkla uzattı. Kendi kendisine şöyle der gibi bir hali vardı: "Ön planda gelen bir adam için davranış sadeliği fazladan bir kozdur."

"Size nelerden söz ettiğimizi söylemeye gerek yok azizim" diye Antoine birden konuya girdi. Bunu dostça gülümseyen Rumelles'in koluna elini dayayarak söylemişti.

"Elbette, beyefendi, bizde olmayan veriler vardır elinizde" dedi Philip. Alaycı gözleriyle Rumelles'i süzüyordu. "İşlerin iç yüzünü bilmeyen biri için itiraf etmeli ki gazeteleri okumak..."

Diplomat ihtiyatlıca bir el işareti yaptı. "Sanmayınız ki sayın Profesör, ben sizden fazla şey biliyorum..." Şakasının karşısındakini gülümsettiğine emin olduktan sonra sözünü sürdürdü. "Şunu da ekleyeyim, her şeyi kapkara görmek gerekmez. Güven duymamızı

gerektiren nedenler, umutsuzluğa kapılmamızı gerektirenlerden daha fazla."

"Bravo!" dedi Antoine.

Philip'le Rumelles'i öteki konuklara yaklaştırıp odanın ortasına oturttu.

"Güven duymamızı mı?" dedi Peygamber kuşkulu bir sesle.

Rumelles mavi gözleriyle çevresindekileri süzdükten sonra, Studler'e baktı. "Durum ciddi, ama hiçbir şeyi abartmamak gerek" dedi, başını biraz geriye devirerek, sonra, kamuoyunun umutsuzluğunu gidermeyi görev bilen bir devlet adamı tonuyla, sesine kuvvet vererek:

"Şunu biliniz ki, barışın korunması için gereken unsurların sayısı daha fazla!"

"Ne gibi?" dedi Studler.

Rumelles hafifçe kaşlarını çattı. Bu Yahudi'nin diretmesi canını sıkıyordu. İçerlemişti. Bunda gizli bir kötü niyet seziyordu.

"Ne gibi mi?" diye tekrarladı, sanki tek derdi, bu çok sayıdaki unsurdan önce hangisini söyleyeceğine bir türlü karar veremiyormuş gibi. "Peki öyleyse... Önce İngiliz unsuru. Orta Avrupa İmparatorlukları daha başta *Foreign Office*'ten* kuvvetli bir karşı koyma gördüler..."

"İngiltere mi?" diye sözünü kesit Studler. "Belfast'ta çarpışmalar! Dublin'de kanlı ayaklanmalar! Buckingham'da toplanan İrlanda konferansının acıklı başarısızlığı! İrlanda'da gerçek bir iç savaş başlamış bulunuyor. İngiltere, sırtına saplanan bu ok yüzünden inmeli bir halde!"

"Sizi temin ederim ki sadece topuğuna batan bir diken!"

Léon kapıdan Antoine'a, "Beyefendiyi telefondan istiyor*lar*" dedi.

Antoine keyfi kaçmışçasına, "İşi var deyin" diye bağırdı.

"İngiltere böyle başka olayları da gördü!" diye sözünü sürdürdü Rumelles. "Eğer siz de Sir Edward Grey'in soğukkanlılığını benim gibi biliyor olsaydınız... Güzel bir diplomat tipi" dedi, Studler'e bakmaktan sakınarak ve Antoine ile Philip'ten yana eğilerek: "Bu eski toprak aristokratının, uluslararası ilişkilerin ne olması konusunda tamamıyla kendine göre bir anlayışı var. Öteki devletlerin

---

* İngiltere Dışişleri Bakanlığı. (ç. n.)

Dışişleri Bakanları'yla sürdürdüğü ilişkiler resmî değil, bir centilmenin kendi ortamından olanlarla yürüttüğü ilişkilerdir. Ültimatomun onu kişisel olarak kızdırdığını biliyorum. Biliyorsunuz ki derhal harekete geçerek Avusturya'ya çıkışmış, Sırbistan'a da ılımlı davranmasını öğütlemişti. Avrupa'nın kaderi bir bölümüyle onun elinde bulunuyor, ondan iyisi ve güveniliri de bulunamaz."

Studler bir kez daha söze karıştı: "Almanya'nın onun önerisini reddedişi..."

Ama Rumelles sözünü kesti: "Almanya'nın ihtiyatlıca ve çok iyi anlaşılabilir tarafsızlığı İngiltere'nin arabuluculuk yolundaki ilk çabalarını geciktirmiş olabilir. Ama Sir Edward Grey, kendini yenilmiş saymıyor. Ve –bunu söyleyebilirim çünkü basın bunu yarın, belki de bu akşam ilan edecek– *Foreign Office*, Quai d'Orsay'yle işbirliği ederek, anlaşmazlığa barış yoluyla bir çözüm getirmek üzere yeni bir tasarıyı uygulamaya koyacak. Sir Edward Grey Alman, İtalyan ve Fransız büyükelçilerinin, üzerinde anlaşmazlık olan bütün sorunları tartışmak üzere bir araya gelmelerini öneriyor."

"Ve bu saygıdeğer kararsızlıklar, tartışmalar sırasında" dedi Studler, "Avusturya birlikleri Belgrad'ı ele geçirecek!"

Rumelles çimdiklenmiş gibi kasıldı. "Evet ama Beyefendi, bu konuda da eksik bilgi edinmişsiniz! Yapılmakta olan şu askerî gösterilere karşın, Avusturya ile Sırbistan arasında bir savaş gösterisinden başka bir şey olduğu konusunda şu anda hiçbir kanıt yok... Şu belli başlı olaya gereken önemi veriyor musunuz, bilmem: Bugüne kadar hiçbir savaş ilanı diplomatik yoldan Avrupa hükümetlerine bildirilmiş değil! Dahası var: Bugün öğleye kadar Sırbistan'ın Avusturya büyükelçisi Viyana'dan ayrılmamış bulunuyor! Neden mi? Çünkü iki hükümet arasındaki görüş alışverişine aracılık ediyor. Çok iyi belirtiler bunlar. Görüşmeler sürdükçe işler yolunda demektir!.. Kaldı ki diplomatik ilişkiler kesilip de, Avusturya savaş ilanına karar vermiş olsa bile, bildiğim kadarıyla, Sırbistan mantığa uygun baskılara kayıtsız kalmayacak, üç yüz bin kişilik ordusuyla bir buçuk milyon kişilik bir ordunun karşısına çıkmadan askerlerini geri çekecektir... Şunu unutmayalım" diye ekledi gülümseyerek, "Toplar konuşmadıkça söz diplomatlarındır."

Antoine kardeşiyle göz göze geldi. Jacques'm bakışlarında, saygısızca bir parıltı gördü. Anlaşılan Rumelles Jacques'ı pek etkilememişti...

Finazzi gülümseyerek lafa karıştı: "Almanya'nın tutumunda, güven verici nedenler bulmak için daha çok sıkıntı duyacaksınız herhalde?"

Rumelles göz hekimini, kafasından geçenleri anlamak istiyormuşçasına kısaca süzerek, "Neden ki efendim?" dedi. "Almanya'da, elbette inkâr emiyorum, savaş yanlıları var, ama onların karşısında daha ağır basan kesimler de var. Bu akşam Kiel'de olması gereken Kaiser'in ivedilikle geri dönüşü, son günlerdeki siyasal yönelişi değiştirecek gibi görünüyor. Kaiser bilindiği gibi, Avrupa çapında bir savaş tehlikesine sonuna kadar karşı çıkacaktır. Bütün yakın danışmanları barışa canla başla bağlı kişilerdir. En çok sözü dinlenen dostlarından biri de şimdi Berlin'de bulunan Büyükelçi Prens Lichnowsky'dir ki, eskiden Londra'dayken kendisiyle sık sık görüşme onuruna ermiş bulunuyordum. Uyanık, ihtiyatlı bir adamdır ve şu anda Alman sarayında büyük etkisi vardır... Biliyoruz ki Almanya için bir savaş çok tehlikeli olur! Sınırları sarılınca, İmparatorluk tam anlamıyla açlıktan kırılır. Rusya'dan kendileri için gerekli tahıl ve hayvanları getirtemedikleri gün silah altındaki dört milyon askeri de, atmış üç milyonluk nüfusunu da çeliğiyle, kömürüyle, makineleriyle besleyemez."

"Peki ne engel olacak bunları başka yerden satın almalarına?" diye Studler karşı çıktı.

"Şu, Efendim: Satın aldığı malların parasını altınla ödemek zorunda kalacak, çünkü başka ülkeler kısa bir süre sonra Alman kâğıt parasını kabul etmeyecek. İşte, hesabı kolay bunun: Almanya'nın altın stoku belli. *Birkaç haftada* Almanya, kendisi için her gün gerekli olan altını çıkaramaz olacak. Bu da açlık demektir!"

Dr. Philip'in hafifçe genizden güldüğü duyuldu.

"Siz bu görüşte değil misiniz sayın Profesör?" dedi Rumelles, terbiyelice bir şaşkınlıkla.

"Kesinlikle... Kesinlikle ben de bu görüşteyim" dedi bönce bir tonla. "Ama ben bunun da... Gerçeklikten uzak bir görüş olup olmadığını merak etmiyor değilim!"

Antoine, gülümsemekten alamadı kendini. Hocasının bu deyimini çoktandır bilirdi. "Gerçeklikten uzak bir görüş" onca "budalaca bir şey" demekti.

Rumelles sözünü güvenle sürdürdü: "Demin size açıkladığım şey, bütün uzmanlarca doğrulanmıştır. Alman ekonomistleri bile,

savaş zamanında ülkelerinin beslenme sorununun çözümlenemeyeceğini kabul etmişlerdir."

Roy hararetle söze karıştı: "Bundan ötürü de Alman genel kurmayı Almanya'nın biricik şansının derhal, yıldırım gibi bir zafer kazanmakta olduğunu, bu zafer sadece birkaç hafta gecikecek olursa –bu bilinen bir şey– teslim olmak zorunda kalacağı düşüncesini savunmaktadır."

Dr. Thérivier muzipçe gülerek:

"Almanya ittifaklarına bir güvenebilse... Fakat İtalya!.."

"İtalya gerçekte tarafsız kalmaya kesin kararlı görünüyor" diye Rumelles doğruladı.

"Sonra Avusturya ordusuna gelince!" dedi Roy, yüzünü küçümser gibi buruşturdu ve alaycı bir biçimde elini omzunun üstüne doğru salladı.

Böyle birkaç kişinin ayrı ayrı görüşlerle söze karışmasından memnun olan Rumelles:

"Hayır, hayır, tekrar söylüyorum, tehlikeyi abartmayalım... Bakın! Bir devlet sırrını açığa vurmuş olmadan şunu söyleyebilirim size hâlâ: Şu anda Petersburg'da, Dışişleri Bakanı Ekselans M. Sazonov'la Avusturya Büyükelçisi arasında yapılmakta olan görüşmeden çok şey beklenmektedir. Pekâlâ! İki tarafın böyle doğrudan bir görüşmeyi kabul etmiş olması, her türlü kuvvet gösterisinden sakınmak istediklerini göstermez mi?.. Öte yandan pek yakında, yeni barışçı girişimlerin yapılacağını biliyoruz. ABD tarafından... Papa tarafından..."

Philip son derece ciddi olarak, "Papa mı?" diye sordu.

"Evet, evet Papa!" diye doğruladı, iskemlesine ata biner gibi oturan genç Roy. Çenesini, kavuşturduğu kollarına dayamış, Rumelles'i, söylediklerinin hiçbirini kaçırmadan dinliyordu.

Philip gülümsememek için tutuyordu kendini; ama her an tetikteki gözlerinden alay okunuyordu.

"Papa'nın girişimi?" diye tekrarladı, sonra yumuşak bir sesle: "Bunun da gerçeklikten uzak bir görüş olmasından korkuyorum."

"Düşüncenizi değiştirin Sayın Profesör... Böyle bir durum kesinlikle söz konusudur. Papa'nın kesin vetosu yaşlı imparator Franz Joseph'i durdurmaya yeter ve Avusturya ordusunu derhal sınırlarına çekilmesini sağlar. Bütün hükümetler biliyor bunu. Hem şimdi Vatikan'da gerçek bir ikna etme mücadelesi yaşanıyor.

Kim kazanacak bunu? Birkaç savaş yanlısı, Papa'nın herhangi bir eleştiride bulunmasını önlemeyi başarabilecek mi? Yoksa pek çok barış yanlısı Papa'nın işe karışmasını sağlayabilecek mi?"

Studler gülerek, "Ne yazık ki artık Vatikan'da büyükelçimiz yok: Yoksa, Papa'ya kutsal kitapları karıştırmasını sağlık verirdi..." dedi.

Bu sefer Philip de gülümsedi.

"Sayın Profesör, Papa'nın etkisinden şüphe ediyor gibi görünüyor" dedi Rumelles. Sesinde hafif bir hoşnutsuzluk ve alay seziliyordu.

Antoine hocasına sevgiyle karışık ve anlamışçasına bir bakışla bakarak, "Hocamız her zaman şüphecidir" dedi.

Philip ona doğru döndü, kurnazca gözlerini kısarak, "Dostum" dedi. "İtiraf edeyim ki –şüphesiz bu yaşlılık bunamasının bir belirtisidir– bir görüş edinmek gittikçe zahmetli geliyor bana artık... Ne olursa olsun, kanıtlanan bir şeyin tersinin de aynı doğruluk kuvvetiyle kanıtlanmış olduğunu görmediğim olmadı hiç. Belki de şüpheciliğim dediğiniz şey budur! Ama buradaki durumda tamamıyla aldanıyorsunuz. M. Rumelles'in uzmanlığı önünde eğiliyorum ve onun kanıtlarının güçlülüğünü herhangi bir kimse kadar anlıyorum."

Antoine "Ama" diye gülerek fısıldadı.

Philip gülümsedi. "Ama" dedi, ellerini iyice ovuşturarak. "Benim yaşımda aklın zaferine güvenmek güç şey... Eğer barış artık sadece insanların sağduyusuna kalmışsa çok hasta demektir!.. Bu da kaldı ki" diye hemen ekledi, "eli kolu bağlı beklemek için bir neden değil. Diplomatların çırpınışlarını beğeniyorum. Yapacak bir şey varmış gibi her zaman çırpınmak gerek. Hekimlikte bizim ilkemiz budur, değil mi Thibault?"

Yaşlı hocanın bu bayatlamış zigzaglarına son derecede sinirlenen Manuel Roy, bıyıklarını parmağıyla sıvazlıyordu.

Bu akademik şüphecilikten hoşlanmayan Rumelles de gözünü ayırmadan Antoine'a bakıyordu. Göz göze gelince, buraya gelişinin asıl nedeni olan iğneyi anımsatmak için eliyle bir hareket yaptı.

Ama tam bu sırada Manuel Roy, Rumelles'e lafı dolaştırmadan:

"İşin en kötüsü, her şeye karşın işler kötüye giderse Fransa hazırlıksız yakalanacak. Ah! Bugün elimizde tartışılmaz, ezici bir silahlı kuvvet olsaydı..."

Diplomat doğrularak:

"Hazırlıksız mı? Kim demiş bunu?" diye sordu.

"Yani, öyle sanıyorum ki, Humbert'in Senato'da üç hafta önce açıkladığı bilgiler yeterince kesindi!"

"Yok canım!" dedi yüksek sesle Rumelles hafifçe omuz silkerek. "Sayın Senatör Humbert'in, sizin deyiminizle 'açıkladığı' olayları herkes biliyordu. Bunların, bazı gazetelerin göstermeye çalıştıkları gibi, hiçbir önemi yoktu. Fransız piyadesinin yıl II* askeri gibi savaşa yalınayak gideceğine inanacak kadar saf olmayın."

"Ama ben yalnızca postalları düşünüyor değilim... Ağır topla, örneğin..."

"Biliyor musunuz, birçok yetkili uzman, Alman ordusunun bel bağladığı uzun menzilli topların yararlı olmadığını kesinlikle ileri sürmekte? Şu piyadelerin yürüyüşünü ağırlaştıran ağır makineli tüfekler gibi..."

"Nasıl bir silah bu ağır makineli tüfek?" diye Antoine söze karıştı.

Rumelles gülmeye başladı. "Tüfek ile bomba arası bir şey. Hani şu Fieschi'nin yaptığı ve ulusal muhafızları denetleyen kral Louis-Philippe'e suikast düzenlemek için kullandığı şey. Kuramsal olarak ve atış poligonlarında çok korkunç silahlardır bunlar... Ama uygulamada! Azıcık kum tanesi kaçsa tutukluk yapıyormuş bu silahlar..."

Roy'ya dönüp daha ciddileşerek:

"Uzmanların dediğine göre sahra topları daha üstündür. İşte bizimki de Almanlarınkinden çok daha üstün. Onların 77'liklerinden çok bizim 75'liklerimiz var. Sonra bizim 75'likler onların 77'liğiyle karşılaştırılamaz... Yüreğinizi ferah tutun delikanlı... Gerçek şu ki, üç yıldan beri Fransa büyük bir çaba içinde. Tek merkezde toplanma, demiryollarından yararlanma, ikmal sorunları bugün çözülmüş bulunmaktadır. Eğer savaşmak gerekirse inanın bana, Fransa pek mükemmel bir durumda olacak. Müttefiklerimiz de çok iyi biliyor bunu!"

"İşte tehlikeli olan da bu ya!" diye Studler mırıldandı.

Rumelles sanki Studler'in düşüncesi anlaşılmaz bir şeymiş gibi hor görürcesine kaşlarını kaldırdı.

Bu sefer Jacques diretti:

"Şu sırada Rusya, Fransız ordusuna çok güvenmese pek iyi olurdu bizim için gerçekten!"

---

* Fransız Devrimi'nden sonraki savaşın olduğu yıl. (ç. n.)

Jacques verdiği karara bağlı kalarak, o ana kadar sessizce konuşulanları dinlemişti. Ama sabırsızlıktan içi içine sığmıyordu. Ona göre en temel sorun olan yığınların karşı çıkması sorununa değinilmemişti bile. Kendini çabucak yokladı; kendisinin de kayıtsızca ve burada uygulandığı gibi üst düşünce düzeyinde konuşabileceğini kestirdi, sonra diplomata dönerek, "Demin, güven duymak için var olan nedenleri gözden geçiriyordunuz" diye söze başladı ölçülü bir sesle. "Başlıca barış olanakları arasında barış yanlısı partilerin direnişini hesaba katmanın uygun olacağını düşünmüyor musunuz?" Bir aralık Antoine'ın yüzüne baktı, gözlerinde hafif bir kaygı görür gibi oldu, sonra bakışlarını Rumelles'e çevirdi:

"Şu anda, ne olursa olsun, Avrupa'da tehlike büyürse, hükümetlerinin savaş hevesini kursağına tıkayabilecek on, on iki milyon enternasyonalist var..."

Rumelles hiçbir hareket yapmadan dinlemişti. Jacques'ı dikkatle süzdü.

"Belki de sizin kadar önem vermiyorum ayak takımının bu gösterilerine" dedi. Sükûnetle söylemişti bunu ama altındaki alaylı tonu pek saklamıyordu. "Şunu bilin ki, bütün başkentlerde coşkun yurtseverlik gösterilerine katılanların sayısı, üç beş asinin düzenlediği protesto gösterilerine katılanlardan çok daha fazla olmaktadır, üstelik daha etkileyicidir. Dün akşam, Berlin'de bir milyon gösterici kentin bir ucundan öteki ucuna kadar yürüdü, Rus elçiliği yuhalandı, Krallık Sarayı'nın pencerelerinin altında *Die Wacht am Rhein* söylendi ve Bismarck'ın heykeli çiçeklerle kaplandı... Bu demek değildir ki ben bazı karşı hareketleri inkâr ediyorum: Ama bunların etkisi sadece olumsuzdur."

"Olumsuz mu?" diye bağırdı Studler. "Şimdiye kadar savaş tehlikesi yığınları hiçbir zaman bu kadar tedirgin etmemişti!"

"*Olumsuz*'la ne demek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Ne bileyim" diye Rumelles yanıt verdi. "Demek istiyorum ki, şu sözünü ettiğiniz partiler her türlü savaş olasılığına karşı iseler de, ne yeterli sayıda üyeleri var ne yeterince disiplinliler ne de Avrupa'da dikkate değer bir güç oluşturacak kadar birleşmişlerdir..."

Jacques, "On iki milyon!" diye tekrarladı.

"Belki on iki milyon, ama çoğu sadece *üye*, aidat veren kimseler. Bu noktada kendinizi aldatmayın! Gerçek, çalışan militan sayısı kaç? Sonra bu militanlar arasında milliyetçi tepkilerin etkisinde kalanlar

da var. Kimi memleketlerde bu devrimci partiler, hükümetlerin gücüne karşı bazı engeller çıkarabilmişlerdir. Ama kuramsal engellerdir bunlar. Sonra, her ne olursa olsun geçicidirler. Çünkü bu çeşit muhalefet ancak iktidarın hoşgörüsü ölçüsünde yapılabilir. Eğer olaylar kötüye giderse, hükümetler, ortalığı karıştıran bu kuruluşlardan bir anda kurtulmak için sıkı yönetim yoluna gitmeden bile, liberalizmin vidalarını sıkıştırırlar... Hayır... Enternasyonal henüz hiçbir yerde bir hükümetin hareketlerine set çekecek kadar bir güç göstermemektedir. Sonra aşırı uçtakiler, bir kriz döneminde ciddi bir karşı koyma partisi kuruveremezler..." Gülümsedi: "Bu sefer... Bu çok geç..."

"Meğerki" diye Jacques karşı çıktı, "ortalık süt limanken uyuşuk bir halde bulunan bu karşı koyma güçleri, tehlikenin baskısıyla çileden çıkıp birdenbire yenilmez bir nitelik kazanmış olmasın!.. Şu anda, Rusya'daki grevlerin şiddeti karşısında Çar hükümetinin elinin kolunun bağlı olmadığını mı sanıyorsunuz?"

"Yanılgı" dedi Rumelles soğukça. "İzninizle söyleyeyim, en azından yirmi dört saat geç kalmış durumdasınız... Bereket versin son telgraflar çok açık: Petersburg'daki devrimci karışıklıklar bastırılmış... Zalimce... ama ke-sin-lik-le..."

Bir kez daha gülümsedi, hep haklı olduğu için özür diler gibi. Sonra Antoine'a bakarak kol saatini gösterdi.

"Aziz dostum... Ne yazık ki daha fazla vaktim yok..." dedi.

Antoine ayağa kalkıp, "Nasıl isterseniz" diye yanıtladı.

Jacques'ın tepkisinden çok ürküyordu, bunun için tartışmanın bir an önce kapanmış olmasına üzülmemişti.

Rumelles özenli bir nezaketle oradakilere veda ederken, Antoine cebinden bir zarf çıkararak kardeşinin yanına geldi. "İşte notere yazdığım mektup. Sen kapatırsın... Rumelles'i nasıl buldun?" diye sordu dalgınca.

Jacques gülümseyerek şöyle demekle yetindi: "Kalıbı kişiliğine uygun!.."

Antoine başka şey düşünüyormuş da söylemeye karar vermemiş gibi görünüyordu. Şöyle bir göz atarak kimsenin işitmeyeceğine emin olduktan sonra, birden yapmacıklı bir umursamazlıkla alçak sesle, "Aklıma gelmişken... Savaş çıkarsa, sen?.. Tecil edilmiştin değil mi? Ama... Eğer silah altına..." diye soracaktı ki...

Jacques yanıt vermeden uzun uzun yüzüne baktı. ("Şüphe yok Jenny de bana bunu sorar" diye düşündü.)

Sert bir sesle, "Hiçbir zaman orduya katılmayacağım" dedi.

Antoine ihtiyatla, Rumelles'den yana baktı, işitmiş görünmüyordu.

İki kardeş başka tek kelime etmeden birbirlerinden uzaklaştı.

XLI

Antoine'la yalnız kalır kalmaz Rumelles, "Harika, şu sizin iğneler" dedi. "Hissedilir derecede daha da iyiyim. Çok çaba harcamadan kalkabiliyorum sabahları, iştahım da yerinde..."

"Ateş yok mu akşamleyin? Baş dönmesi?"

"Hayır."

"Dozu artırabiliriz."

Konsültasyon odasının yanındaki odaya girdiler, duvarları beyaz fayans kaplıydı bu odanın. Ortada bir ameliyat yatağı vardı. Rumelles yarıya kadar soyunduktan sonra, uysalca uzandı.

Antoine sırtı dönük, otoklavın yanında iğneye koyacağı ilacı hazırlıyordu.

"Anlattıklarınız oldukça yürek ferahlatıcı" dedi, düşünceli bir halde.

Rumelles tıptan mı yoksa siyasetten mi söz ettiğini anlamak için ona baktı.

"Peki öyleyse" diye sözünü sürdürdü Antoine. "Ne diye basının, Almanya'nın ikiyüzlülüğü ve kışkırtıcı art düşünceleri üzerinde bu denli kasıtlı olarak sürekli yayın yapmasına izin veriyorlar?"

"İzin vermiyorlar, buna kışkırtıyorlar! Kamuoyunu her olasılığa hazırlamak gerekir..."

Bunu, bir tehlikeden söz ediyormuşçasına bir tonla söylemişti. Antoine hafifçe döndü, Rumelles'in yüzünde kendine üstünlük veren özgüven yoktu. Başını sağa sola sallıyordu, dalgın dalgın gözlerini bir noktaya dikmişti.

"Kamuoyunu hazırlamak mı?" dedi Antoine. "Kamuoyu hiçbir zaman Sırbistan'ın çıkarlarının, bizi ciddi tehlikelere sürükleyebileceğini kabule yanaşmaz!"

Rumelles bilgiççe dudak bükerek, "Kamuoyu mu?" dedi. "Azizim, biraz güç kullanarak ve haberleri ustalıkla süzgeçten geçirerek kamuoyunu *herhangi bir yöne* çekebilmemiz için üç gün yeter!..

Kaldı ki Fransızların çoğu Fransa-Rusya ittifakını her zaman iyi karşılamıştır... Bu havayı bir kez daha canlandırmak kolay olacaktır."

Antoine ona yaklaşarak, "Göreceğiz!" dedi.

Etere batırılmış bir pamukla iğne yapılacak yeri sildi, sonra çevik bir hareketle iğneyi kasına, derince batırdı. Konuşmuyor, içindeki sıvı düzeyi hızla inen şırıngayı gözlüyordu.

"Fransızlar" diye yeniden söze başladı. "Fransız-Rus ittifakını coşkuyla karşıladı. Ama ilk kez bunun kendilerine ne gibi yükümlülükler getirdiğini düşünüyorlar. Bir dakika uzanın... Rusya'yla yaptığımız antlaşmalarda neler var? Kimsenin bir şey bildiği yok."

Soru dolaylı sorulmuştu. Rumelles nezaketle yanıt verdi: "İşin iç yüzünü bilmiyorum" dirseğine dayanıp kalkarken. "Bakanlık kulislerinde ne biliniyorsa onu biliyorum. Başlangıçta biri 1891'de öteki 1892'de olmak üzere iki antlaşma vardı, sonra Casimir-Perier'nin 1894'te imza ettiği asıl devletler arası antlaşma yapıldı. Bütün metni bilmiyorum fakat... Kaldı ki bu bir devlet sırrı değil. Fransa ile Rusya, içlerinden biri Almanya tarafından tehdit edilirse birbirlerine askerî yardımda bulunacaklar... Daha sonra M. Delcassé geldi. M. Poincaré geldi, sonra onun Rusya'ya gidişleri. Açıkçası bütün bunlar, yükümlülüklerimizi belirginleştirip artırmıştır."

"Peki öyleyse" diye konuştu Antoine. "Eğer Rusya Almanya ile Avusturya'nın politikasına karşı harekete geçerse Almanya'yı Rusya tehdit etmiş olacaktır! Böyle olunca, antlaşma gereğince biz ona yardım etmek zorunda olmayacağız..."

Rumelles'in yüzünde yapmacıklı hafif bir gülümseme belirip yok oldu.

"Bu, göründüğünden daha karmaşık bir şey azizim... Diyelim ki, güney Slavlarının kararlı koruyucusu Rusya, yarın Avusturya'yla diplomatik ilişkilerini kesti ve Sırbistan'ı savunmak üzere ordularını seferber etti. Almanya, Avusturya'yla yaptığı 1879 antlaşmasıyla, Rusya'ya karşı harekete geçmek durumunda... O zaman, bu hareket Fransa'yı, Rusya'ya karşı üstlendiği yükümlülüğü yerine getirmek ve derhal müttefiki Rusya'yı tehdit eden Almanya'ya karşı ordularını seferber etmek zorunda bırakır, üstelik bu kendiliğinden olur."

Antoine sinirli bir hareket yapmaktan kendini alamadı:

"Yani diplomatlarımızın, bir güvenlik sigortası satın aldık diye şişindikleri bu pahalı Fransız-Rus dostluğu bugün tam tersine dönmüş oluyor! Bu bir barış güvencesi değil, savaş tehlikesi!"

"Suç hep diplomatlara yüklenir, vur abalıya... Fransa'nın 1890'da Avrupa'daki durumunu düşünün. Diplomatlarımız, ülkelerini silahsız bırakmaktansa, iki yüzü keskin bir silahla donatarak hata mı etmişlerdi?"

Bu kanıt Antoine'a inandırıcı görünmedi. Ama verecek yanıt bulamadı: Çağdaş tarihi iyi bilmiyordu. Hem sonra bütün bunlar ancak geçmiş zaman bakımından ilginçti.

"Ne olursa olsun" diye yeniden söze başladı. "Şu anda eğer söylediğinizi iyi anladımsa, yazgımız yalnızca Rusya'ya bağlı? Ya da daha doğrusu" diye ekledi, ikinci bir kararsızlıktan sonra, "Her şey Fransız-Rus antlaşmasına sadık olmamıza bağlı?"

Rumelles bir kez daha hafifçe dudaklarını büzerek gülümsedi.

"Bakın, azizim, yükümlülüklerimizden kaçınacağımızı sanmayın. Şu anda dış politikamızı yöneten M. Berthelot'dur. Yerinde kaldıkça ve arkasında M. Poincaré oldukça, emin olunuz ki ittifaklarımıza bağlılığımız hiçbir zaman sarsılmayacaktır." Duraksadı: "Bu, öyle ki Schœn'ün ipe sapa gelmez önerisinden sonraki Bakanlar Kurulu toplantısında görüldü."

"Öyleyse" diye canı sıkılmış gibi bağırdı Antoine. "Rusların vasiliğinden kurtulmamız için hiçbir çare bulunmadığına göre Rusya'yı tarafsız kalmaya zorlamalıyız!"

"Neyle?" diye Rumelles mavi gözlerini Antoine'a dikti. "Sonra, artık bunun çok geç olmadığını kim söylüyor bize?.."

Biraz sustuktan sonra:

"Rusya'da asker tarafı çok güçlü. Rus-Japon savaşındaki yenilgi Rus Genel Kurmayında acı bir öç alma duygusu bıraktı. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katarak indirdiği silleyi de hiçbir zaman sineye çekmiş değil. M. Iswolsky gibi adamlar –laf arasında söyleyeyim, bu akşam Paris'te olacak– Avrupa'da savaş çıkmasını istiyor ve bu isteğini pek saklamıyor, böylece Rusya sınırlarını Konstantinopolis'e kadar genişletebilecekmiş. Bunlar savaşı Franz Joseph'in ölümüne dek, mümkün olabilirse 1917'ye dek geciktirmek isterler, ama bana kalırsa bir fırsat çıktığında daha önce..."

Çabuk çabuk, sık sık soluk alarak konuşuyordu, birden yoruluvermişti sanki. Alnında kaygılı bir çizgi belirdi, yüzünden maskesini düşürmüş gibi bir hali vardı.

"Evet, azizim, açık yüreklilikle söyleyeyim ki umudumu yitirmeye başlıyorum... Az önce, arkadaşlarınızın yanında yüksekten

atmak zorundaydım. Ama doğrusu şu ki işler kötü gidiyor. Öylesine kötü ki, Dışişleri Bakanı Cumhurbaşkanı'yla birlikte Danimarka'ya gitmekten vazgeçti, onu da Fransa'ya dönmeye ikna etti... Öğle üstü gelen telgraflar kötüydü. Almanya, Sir Edward Grey'in önerilerini benimseyecek yerde, gereksiz tartışmalara girişiyor ve göründüğüne göre hakemlik toplantısını torpillemek için elinden geleni yapıyor. İşleri çıkmaza sokmayı istiyor mu gerçekten? Yoksa dörtlü bir konferans toplanması düşüncesine kesinlikle yanaşmamasının nedeni, İtalya ile Avusturya arasındaki ilişkilerin gerginliğini göz önünde bulundurarak, bu mahkemede, Avusturya'nın bire karşı üç oyla kesinkes mahkûm edileceğini önceden bilmesi mi? Bu daha az can sıkıcı bir varsayım... Üstelik akla en yakını... Ama bu sırada olaylar hızlanıyor... Şimdiden her yerde askerî önlemler alınmış bulunuyor."

"Askerî önlemler mi?"

"Önüne geçilemezdi bunun: Her devlet seferberlik olabileceğini düşünüyor... Ve *her olasılığa* karşı buna hazırlanıyor... Daha bugün, Belçika'da M. Broqueville'in başkanlığında bir kurul toplandı, her şey bunun önleyici bir savaş kurulu olduğunu gösteriyor: Ordu saflarına yüz bin kişinin daha sokulabilmesi, üç sınıfın silah altına alınması tasarlanıyor... Bizde de böyle yapılmakta, bu sabah Quai d'Orsay'de yapılan kabine toplantısında, *önlem olarak* savaş hazırlıklarına başlanması konuşulmuş olmalı. Toulon'da, Brest'te donanma, limanlarda hazır halde bulunduruluyor. Fas'a, yerli birliklerden elli bölük askerin vakit geçirmeksizin gemilere bindirilmesi için telgrafla emir verildi vesaire, vesaire... Bütün hükümetler birlikte bu yola girmiş bulunuyor. İşte böylece durum, yavaş yavaş kötüye gidiyor. Çünkü hiçbir genel kurmay uzmanı yoktur ki, ulusal seferberlik denilen şu korkunç çark bir kez dönmeye başlayınca, hazırlıkların ağırlaştırılıp beklenmesinin maddi olarak olanaksız olduğunu bilmesin. Böyle olunca en barış yanlısı hükümet bile şöyle bir ikilem karşısında olacaktır: Hazırlanmış olduğu için savaşa girişmek ya da..."

"Ya da, ilk emirleri iptal edip gerilemek, hazırlıkları durdurmak!.."

"Gerçekten. Ama bu durumda, *kesinlikle daha uzun süre seferberlik* ilan etmeye gereksinme duyulmayacağından emin olmak gerekir..."

"Çünkü?.."

"Çünkü –ki bu da uzmanlarca tartışılmayan bir aksiyomdur– bir duraklama bu karmaşık mekanizmanın bütün çarklarını kırar ve uzun bir süre kullanılmaz duruma getirir. Oysa şu saatte, hangi hükümet yakında ordularını harekete geçirmek gereksinmesini duymayacağını kestirebilir?"

Antoine susuyordu. Heyecanlı Rumelles'i süzmekteydi. Sonra şöyle mırıldandı: "Korkunç şey!"

"Asıl korkunç olan şey azizim, bütün bu görünüşler altında belki de bir oyundan başka bir şey olmayışı! Şu anda Avrupa'da olan, herkesin karşısındakini sinirlendirerek kazanmaya çalıştığı koca bir poker partisidir... Avusturya, hain Sırbistan'ı usulca boğarken, ortağı Almanya tehdit edici tavırlar takınacak. Belki de sadece Rusların harekete geçmesini ve öteki devletlerin uzlaştırıcı girişimlerini önlemek amacıyla. Pokerde olduğu gibi, uzun süre iyi blöf yapanlar kazanacak. Yalnız, pokerde olduğu gibi kimse, komşusunun kâğıtlarını bilmiyor. Kimse şu anda Almanya'nın ve Rusya'nın davranışlarında bir aldatmaca, gerçekten saldırganlık azminin ne ölçüde bulunduğunu bilmiyor. Şimdiye kadar Ruslar, Almanlarla Avusturyalıların çıkışları karşısında hep geriliediler. Böyle olunca, doğrusu, Almanya ile Avusturya şöyle düşünmekte haklı olduklarını sanıyorlar: 'Yeter ki bir iyi *blöf yapalım* ve her şeye kararlı görünelim, Rusya yine boyun eğecektir.' Ama, hep şimdiye kadar boyun eğdiği içindir ki, dövüşe kalkacak..."

"Korkunç..." diye Antoine yineledi.

Umutsuzca bir hareketle elinde tutmakta olduğu şırıngayı otoklavın tepesine atarak pencereye kadar yürüdü. Rumelles'in çizdiği Avrupa'nın bu siyasal tablosunu dinlerken, fırtına ortasında bütün gemi subaylarının çıldırdığını gören bir yolcunun bunalımına kapılmıştı.

Bir sessizlik oldu.

Rumelles kalkmıştı. Pantolonunun askılarını düzeltiyordu. Kendisini bir dinleyen olmadığından emin olmak ister gibi, çevresine çabucak bir göz attıktan sonra Antoine'a yaklaşarak, "Dinleyin Thibault" dedi sesini alçaltarak, "bu şeyleri anlatmamalıydım ama siz hekimsiniz, sır saklamayı bilirsiniz değil mi?"

Antoine'ın yüzüne bakıyordu. Antoine sessizce başını eğdi:

"Yani... Rusya'da olup bitenler inanılır gibi değil.! Ekselans

M. Sazonov, dolaylı olarak, hükümetinin her türlü arabuluculuk girişimlerini geri çevireceğini anlatmış bulunuyor!.. Gerçekten de, az önce Petersburg'dan ciddi haberler aldık! Rusya'nın niyetinden kuşkuya yer yok artık: Çoktan seferberlik durumuna girmiş bulunuyor! Yıllık manevralar durduruldu. Birlikler palaspandıras garnizonlarına dönüyorlar. Rusya'nın başlıca dört askerlik bölgesi, Moskova, Kiev, Kazan ve Odessa seferberliğe geçti!.. Dün, yani ayın 25'inde, belki de önceki gün, bir savaş kurulu toplantısında, Genelkurmay, Çar'dan *"korunma amacıyla"* Avusturya'ya karşı ivedilikle bir kuvvet hareketine girişilmesi için yazılı emir koparmış... Hiç kuşkusuz Almanya biliyor bunu ve bu da tutumunu açıklamaya yeterli. O da gizlice ordularını seferber ediyor ve ne yazık ki çok çabuk davranması için birçok neden var. Kaldı ki bugün, çok önemli bir talepte bulundu: Petersburg'a açıkça bildiriyor ki, eğer Rusya seferberliğini durdurmaz ve hele çabuklaştırırsa, Almanya da seferberlik ilan etmek zorunda kalacaktır. Ayrıca bunun genel savaş demek olduğunu da belirtiyor... Rusya ne yanıt verecek? Zaten çok ağır olan sorumluluğu, daha da ezici olacak, eğer gerilemezse... Ama gerileyeceği de pek olası görünmüyor...

"Ya biz, bütün bu durumda?"

"Biz mi aziz dostum? Biz ne yapmalıyız? Rusya'yı mı kınayalım? O zaman ülkemizin bütün güçlerinin birliğine, ulusal atılımımıza gereksinmemiz olduğu bir sırada kamuoyumuzun maneviyatını sarsmaz mıyız? Rusya'yı mı kınayalım? O zaman biz büsbütün yalnız kalmaz mıyız? Biricik müttefikimizle bozuşmuş olmaz mıyız? Böylece İngiliz kamuoyu Fransız-Rus ittifakına öfkeyle sırt çevirip hükümetini Almanya-Avusturya cephesinden yana olmaya zorlamaz mı?.."

Kapıya iki kez hafifçe vurulunca Rumelles sustu, koridordan Léon'un sesi duyuldu:

"Yine telefondan istiyor*lar*..."

Antoine canının sıkıldığını gösteren bir hareket yaptı.

"Söyleyin ben... Hayır!" diye bağırdı. "Geliyorum." Sonra Rumelles'e, "İzninizle" dedi.

"Gidin azizim. Ben de zaten müthiş geç kaldım... Kaçıyorum... Yine görüşelim..."

Antoine çabucak küçük çalışma odasına girip ahizeyi kaldırdı:

"Ne var?"

Telefonun öbür ucundaki Anne kulağına çarpan bu sert sesle ürperdi.

"Doğru mu" dedi alçakgönüllüce. "Pazar! Dostlarınızın belki de... Size gelecekleri doğru mu?"

"Ne var?" diye yineledi Antoine.

"Sadece istemiştim ki... Ama seni rahatsız ediyorsam eğer..."

Antoine yanıt vermedi.

"Ben..."

Anne onun kasıldığını öylesine sezmişti ki, ne diyeceğini bilemiyor, bir yalan da uyduramıyordu. Üzüntülü bir sesle, daha iyi bir şey bulamadığı için, "Bu akşam..." diye kekeledi.

"Mümkün değil" diye kestirip attı Antoine. Sonra sesini yumuşatarak, "Bu akşam olmaz sevgilim" dedi.

Birden acımıştı. Anne bunu hissetti. Bu ona hem çok tatlı hem üzücü geldi.

"Anlayışlı ol" dedi Antoine. (Anne onun içini çektiğini duydu.) "Önce bugün serbest değilim... Olsaydım bile... Evden çıkmak... Şu anda..."

"Hangi anda?"

"Herhalde gazete okuyorsunuzdur Anne? Olup bitenleri bilmiyor musunuz?"

Genç kadın irkildi. Gazete?.. Politika?.. Bütün bu saçmalıklar yüzünden mi kendisini yaşamından uzaklaştırıyordu? "Yalan söylüyor herhalde" diye düşündü.

"Peki... Bu gece... Bizde? Olmaz mı?"

"Hayır, eve geç döneceğim. Kuşkusuz, yorgun olacağım... İnan bana sevgilim... diretme..." Sonra isteksizce ekledi: "Belki yarın... Yarın telefon ederim sana, vakit bulabilirsem... Yine görüşelim sevgilim!"

Sonra, beklemeden telefonu kapattı.

XLII

Jacques ağabeyinin geri dönmesini beklemeden çıkıp gitti. Observatoire Caddesi'ndeki apartmanın kapıcısı kendisine Mlle Jenny'nin

bir saat kadar önce döndüğünü söyleyince, Antoine'ın evinde bu kadar kaldığına üzüldü.

Basamakları ikişer ikişer atlayarak yukarı kata çıkıp kapıyı çaldı. Yüreği çarparak kapının ardından Jenny'nin ayak sesini duymak için kulak kabartıyordu. Ne var ki yalnız sesini işitti:

"Kim o?"

"Jacques!"

Bir kapı kolunun kaldırıldığı ve bir zincir şakırtısı duyuldu. Sonra kapı açıldı. "Annem gitti de" diyerek neden kapıyı kilitlediğini açıkladı." Onu az önce trene götürdüm."

Jenny, Jacques içeri girerken bir sıkıntı duyuyormuş gibi, kapının önünde duruyordu. Ama Jacques genç kızın yüzüne öyle safça ve neşeli bir bakışla bakıyordu ki bir anda sıkıntısı geçti. O buradaydı! Dünkü rüya sürüyordu yine!..

Jacques sevecen bir patavatsızlıkla iki elini uzattı; Jenny de aynı kararlı ve içtenlikli hareketle ellerini onun ellerine bıraktı, ellerini çekmeden iki adım geriledi, içeri girmesi için yol verdi.

"Nereye alayım onu?" diye düşünüyordu bu sırada. Salon örtüler altındaydı. Kendi odasına? Orası onun sığınağı idi. Tamamıyla kendisinin olan bir yerdi, kim olursa olsun birini buraya almak utanç verirdi ona: Daniel bile çok seyrek girerdi bu odaya. Daniel'in odası ile Mme de Fontanin'in odası kalıyordu geriye. Ana kız bu odada otururlardı. Sonunda Jenny kardeşinin odasında karar kıldı.

"Daniel'in odasına gelin" dedi. "Evin en serin odası." Sırtında o hafif siyah giysisi yoktu. Eski bir yazlık giysi geçirmişti sırtına. Bu açık yakalı, beyaz keten elbise genç kıza hafif, neşeli bir görünüş ve bir sporcu havası vermişti. Kalçaları dar, bacakları uzun olduğu halde çok kıvrak olduğu söylenemezdi. Çünkü içgüdüsüyle hareketlerine dikkat ediyor, vücudunu kasıyordu, ama böyle kendisini tutmasına karşın, narin yapısı gençliğinin esnekliğini ortaya çıkartıyordu.

Jacques, Jenny'nin arkasından yürüyordu. Dalgın dalgın çevresine bakınırken, heyecanlanmaktan alamadı kendini. Her şeyi çok iyi biliyordu: Giriş yeri ve oradaki Hollanda işi dolap, kapıların üstündeki Delft tabakları, koridorun gri duvarları, Mme de Fontanin orada eskiden, oğlunun karakalem resimlerini sergilerdi. Kapısı kırmızı camlı girinti: Çocuklar orayı fotoğraf laboratuvarı yapmışlardı. Sonra Daniel'in odası... Kaymaktaşından eski duvar

saati, nar çiçeği rengi kadife kaplı iki küçük koltuk... Kaç kez Jacques oturmuştu bunlara arkadaşının karşısında.

"Annem yolculuğa çıktı" dedi Jenny perdeyi açarak, çekingenliğini gizlemek için. "Viyana'ya gitti."

"Nereye?"

"Viyana'ya, Avusturya'ya... Oturun" dedi genç kız dönerek, Jacques'ın hayretini fark etmemişti.

(Bir akşam önce, beklediğinin tersine annesi, neden geç kaldığını sormamıştı kendisine. Mme de Fontanin oğlunun önünde yapamadığı yolculuk hazırlığına vermişti kendisini. Kızı gelmediği halde saate bakmamıştı bile. Jenny'nin bir açıklama yapmasına vakit kalmadan Mme de Fontanin bu yolculuğa çıkma tasarısını gizlediği için az çok sıkılarak, "İşleri yoluna koymak için" on gün kadar buradan ayrılacağını söylemişti.)

"Viyana'ya mı?" diye yeniden sordu Jacques oturmadan. "Siz de engel olmadınız gitmesine, öyle mi?"

Jenny olup bitenleri kısaca anlattı. Daha ilk karşı çıkışında annesi kısa keserek, ancak kendisinin Viyana'ya gitmesiyle güçlüklerinin sona erebileceğini söylemişti.

Genç kız konuşurken Jacques sevgiyle onun yüzüne bakıyordu. Jenny, Daniel'in yazı masasının önündeki bir iskemleye oturmuştu. Sırtı dimdik, yüzü ciddiydi, kendine hakimdi. Ağzının kıvrımı, dudaklarını bir nebze sıkışı –Jacques, "Konuşmamaya çok alışık olduğu için" diye düşündü–, derin düşünceli oluşunu ve gücünü yansıtıyordu. Duruşu kasıntılıydı biraz. Gözleri karşısındakini, gözlerinin içine takılıp kalmadan inceliyordu. Güvensizlikten mi? Gururdan mı? Çekingenlikten mi? Hayır: Jacques onu çok iyi tanıdığı için bunun, doğal bir gerginlik olduğunu ve yalnız bir karakter özelliği, isteyerek yapılan bir kendini tutma, manevi bir davranış olduğunu biliyordu.

Jacques o anda Avusturya'da bulunmanın zamansızlığı hakkında düşündüklerini söylememek için tutuyordu kendini. İhtiyatla, "Kardeşiniz bu yolculuğu biliyor muydu?" diye sordu

"Hayır."

"Ah" dedi, birden karar vererek, "Eminim ki Daniel kesinlikle karşı çıkardı buna. Mme de Fontanin, Avusturya'nın seferberlik ilan ettiğini bilmiyor muydu? Sınırlarında askerlerin beklediğini? Yarın Viyana'da sıkıyönetim ilan edileceğini?" diye sordu.

Şaşırma sırası Jenny'ye gelmişti. Bir haftadır, gazete okumaya fırsat bulamamıştı. Jacques birkaç sözcükle başlıca olayları anlattı ona.

Genç kızı çok kaygılandırmadan, olayları olduğu gibi, ihtiyatla anlatmaya çalışıyordu. Pek inanmadığını sezdiren bir hava içindeki soruları, siyasal konuların Jenny'nin yaşamında pek az yeri olduğunu göstermekteydi. Tarih kitaplarında anlatılan savaşlar gibi bir savaş olasılığı onu hiç ürkütmüyordu. Bir çatışma halinde Daniel'in tehlike karşısında olacağı aklına bile gelmiyordu. Bundan sadece annesi için birtakım maddi güçlükler doğabileceğini düşünüyordu.

Jacques hemen şunları söyledi:

"Belki de Mme de Fontanin yolda tasarısından vazgeçer. Göreceksiniz dönecektir."

"Öyle mi sanıyorsunuz?" dedi genç kız telaşla, yüzü kızarmıştı.

Annesinin gidişine, her şeye karşın çok sevindiğini, çünkü o geç kalışını açıklamasının gecikeceğini anlattı. Hemen ardından annesinin eleştirisinden korktuğu için bu gecikmeyi istemiş olmadığını ekledi sözlerine. Kendisinden söz etmekten, duygularını açığa vurmaktan korkuyordu.

"Bunu anımsamanız gerekir Jacques" diye ekledi ona ciddi ciddi bakarak. "Anlaşılmaya gereksinmem var benim..."

Jacques, "Benim de" dedi gülerek.

Konuşma daha içtenlikli bir havaya bürünüyordu. Jacques genç kızdan belirgin bilgiler istiyor, duygu ve düşüncelerinin çözümlenmesine yardım ediyordu. Jenny fazla çaba harcamadan razı oluyordu buna. Onun sorularına karşı çıkmıyordu. Yavaş yavaş bunları sorduğu için bir ölçüde minnet duyuyordu. Öyle ki kendi de şaşırmıştı, ilk kez ihtiyatlılık alışkanlığını onun için elden bıraktığına. Çünkü, şimdiye kadar, kimse böylesine sıcak ve derinden derine etkileyen bir bakışla yaklaşmamıştı ona. Kimse, incitmemek için böylesine bir kaygı ve böylesine belirgin bir anlama isteğiyle konuşmamıştı onunla. Benliğini, bilmediği bir ılıklık kaplıyordu. O zamana kadar, bir hapiste yaşıyormuş da, birden hapishanenin sınırları açılınca önünde ummadığı bir ufuk görünmüştü sanki.

Jacques her an, hiçbir neden olmadan gülümsüyordu, Jenny'den çok kendisi mutlu olduğu için gülümsüyordu. Şaşıp kalmıştı buna. Avrupa'yı unutmuştu. Ondan ve kendisinden başka bir şey yoktu artık. Jenny'nin bütün söyledikleri, anlamsız bile olsa, ona bütün sırlarını veriyordu, cana yakın buluyordu bunları, derin bir min-

net duyuyordu. Zihnine saplanan yeni bir inanç onun içini gururla doldurdu, aşkları sadece eşine az rastlanır ve değerli bir şey değil, tamamıyla, olağanüstü, daha önce hiç görülmemiş bir serüvendi. "Ruh" sözcüğü geliyordu her an dudaklarına. Ve her seferinde, bu belirsiz esrarlı söz, yalnız kendilerinin bildiği sırlarla dolu, sihirli bir sözcük gibi, başka bir ürpertiyle yankılanıyordu gönüllerinde.

"Biliyor musunuz beni şaşırtan ne?" diye bağırdı birden Jacques, "Bu kadar az şaşmış olmam! Bizi bekleyen şeyden hiç şüphe yoktu kalbimin derinliğinde!"

"Benim de, hiç şüphe etmedim."

Bu düşünce ikisi içinde gerçek dışıydı. Ama hep bunu düşündükçe ve onlara böyle göründükçe, hiçbir zaman bu umudu yitirmemişlerdi.

"Burada bulunmayı o kadar doğal buluyorum ki" dedi Jacques. "Sizin yanınızda, artık kendi asıl iklimimde bulunduğumu hissediyorum!"

"Ben de!"

(Hep birleşmiş bir halde olduklarını hissetmeye, her şeyde özdeş olduklarını söylemeye ikisinin de dehşetli bir eğilimi vardı.)

Jenny yerini değiştirerek gelip Jacques'ın karşısına oturdu, hemen hemen kendini bırakırcasına. Aşkı, onu bedensel olarak da değiştirmiş gibiydi: Bu da davranışlarında görülüyor, ona alışılmamış bir kıvraklık, bir çekicilik veriyordu. Genç kızın bedeninin her kımıldanışındaki gölgelerin titreyişini, giysisinin altından kaslarının kıvrılıp bükülüşlerini, soluklarının ritmini gözleriyle okşuyordu. Genç kızın ellerinin, sevdalı iki kumru gibi, birleşip ayrılışını, sonra yeniden birleşmesini seyretmeye doyamıyordu. Onun yuvarlak, kabarık ve beyazdı tırnakları... "Bir fındığın yarısına benziyor" diye düşünüyordu Jacques.

Bir aralık eğildi, "Biliyor musunuz, bir sürü olağanüstü şey keşfettim" dedi.

"Ne gibi?"

Jenny Jacques'ı dinlemek üzere dirseğini koltuğun koluna dayadı, çenesini avucuna yasladı. Parmakları yanağının değirmi çizgisini okşuyor, serbest kalan işaret parmağıyla, dudaklarıyla oynuyor, arada bir de şakağına kadar uzanıyordu.

Jacques ona yakından bakarak, "Gün ışığında gözleriniz gerçekten, iki küçük mavi değerli taşı, iki berrak gök yakutu andırıyor" dedi.

Jenny gülümsedi, utanmıştı, başını eğdi. Sonra doğruldu. Ve sanki bir oyundaymış da, Jacques'ın kendisine yaptığına aynı karşılığı vermek istermiş gibi Jacques'ı dikkatle süzdükten sonra, "Ben de sizi dünden beri değişmiş buluyorum Jacques" dedi.

"Değişmiş mi?"

"Evet, çok."

Genç kız muammalı bir hale bürünmüştü. Jacques onu soru yağmuruna tuttu. Birçok duraksamalar, aşağı yukarılar, düzeltmelerden sonra genç kızın söylemeye cesaret edemediği şeyi anladı: Jenny, Jacques'ın gelişinden beri zihninde, aşklarına yabancı, gizli bir düşüncenin egemen olduğunu sezmişti.

Jacques bir el hareketiyle alnına dökülen kakülü düzeltip, "Bakın" dedi hiç giriş yapmadan, "Anlatayım dünden beri yaşantımın ne olduğunu." Bütün geceyi Tuileries'de geçirişini, sabahleyin *L'Humanité*'ye uğrayışını, Antoine'a gidişini anlattı... Ayrıntılara giriyor, bir romancı zevkiyle, gittiği yerleri, gördüğü insanları anlatıyor; Stefany'nin, Gallot'nun, Philip'in, Rumelles'in konuşmalarını aktarıyor; kendi tepkilerini belirtiyor, kaygılarını, umutlarını açığa vuruyor, Jenny'ye savaş tehlikesine karşı giriştiği mücadele hakkında bir fikir vermeye çalışıyordu.

Jenny soluk soluğa, şaşırmış bir halde, tek sözcüğü kaçırmadan dinliyordu. Birden, sadece Jacques'ın yaşamının tam ortasına atılmakla kalmamış, Avrupa krizinin içinde bulmuştu kendini, hiç bilmediği korkunç sorunlarla yüz yüze gelmişti. Toplum yapısı birden sarsılmaya başlamıştı. O an, bir depremde, çevrelerindeki duvarların, çatıların, yıkılmaz sanılan ne varsa hepsinin çöküşünü görenlerin büyük korkusuna kapılmıştı.

Jacques'ın, daha düne kadar bilmediği bu alandaki kişisel eylemlerinin önemini tamamıyla kavramış değildi. Ama, aşkını kendi gözünde haklı gösterebilmek için Jacques'ı çok yüksek bir yere oturtmaya gereksinmesi vardı. Hedeflerinin soyluluğundan şüphe etmiyordu. Jacques'ın adlarını andığı insanlar –şu Meynestrel, şu Stefany, şu Jaurès– ayrı bir saygıya layık kimselerdi herhalde. Jacques de paylaştığına göre amaçları haklı olmalıydı.

Jacques başlamıştı bir kere. Jenny'nin dikkati ona destek oluyor, onu sarhoş ediyordu.

"Biz devrimciler..." dedi.

Jenny ona baktı, Jacques bu bakışta bir şaşma ifadesi gördü.

İlk kez sevimli bir sesin, dinsel bir saygıyla bu "devrimci" sözcüğünü söylediğini duyuyordu. Oysa bu sözcük zihninde, görünüşleri kuşku uyandıran, aşağılık iştihalarını doyurmak için zengin mahalleleri ateşe verip yağma etmekten çekinmeyecek kişilerin hayalini canlandırırdı: Ona göre bunlar ceketlerinin altında bomba taşıyan birtakım serserilerdi, toplum için bunları sürgün etmekten başka çare yoktu.

Jacques sosyalizmden, kendisinin Enternasyonal üyesi olduğundan söz etmeye koyuldu. "Sanmayın ki beni devrim partisine götüren toyca bir iyilik etme hevesidir. Partiye uzun süren şüphelerden, büyük bir bunalımla, manevi bir yalnızlığa düşerek geldim. Beni tanıdığınız o günlerde insanların kardeşliğine, hakikatin ve adaletin zaferine inanıyordum; hem de bu zafere çok kolay ve yakında ulaşılacağını düşünüyordum. Aldandığımı çabuk anladım, birden dünyam karardı. O dönemde yaşamımın en kötü anlarından geçiyordum... Ta dibe çöküyordum... Eh, işte beni kurtaran devrimci ideal oldu." Meynestrel'e duyduğu coşkulu minneti düşünerek sözünü sürdürdü. "İşte devrimci ideal birden ufkumu genişletti, aydınlattı, çocukluğumdan beri serkeş, yararsız kişiliğime bir yaşama nedeni kazandırdı... Adaletin zaferinin kolay ve yakın olacağına inanmanın saçma, ama umutsuzluğa düşmenin daha da saçma ve bir suç olduğunu anladım! Sonra bu zafere inanmanın eylemden geçtiğini anladım!.. Sonra içgüdüsel başkaldırmanın, öteki başkaldıranlarla birlikte toplumsal evrim yolunda çalışmakla, etkili olabileceğini anladım..."

Jenny sözünü kesmeden dinliyordu. Protestan atalarından gelen bir duyguyla, toplumun katı bir uyumsallık içinde olmaması gerektiğini düşünüyordu. Bundan başka ona göre kişiliğini geliştirmek, vicdanının emrettiği bir eylemi sonuna kadar götürmek bir insanın ödeviydi. Jacques anlaşıldığını hissediyordu. Jenny'nin susuşunda tetikte bekleyen, dengeli ve sağlıklı, şüphesiz spekülatif tartışmalara alışık olmayan, ama önyargıların üstüne özgürce çıkma yeteneğinde bir zekânın ürpertilerini seziyordu. Bundan başka hiçbir zaman elden bırakmadığı çekingenliğinin altında, istim üstünde, gerçekten tam anlamıyla özveriye layık her davaya hizmet etmeye hazır bir duygululuğun çırpınışları vardı.

Jacques Jenny'nin hiçbir kötülük görmeden içinde yaşadığı kapitalist toplumun göz yumulamayacak bir adaletsizliğin kaynağı

olduğunu söylerken, Jenny şüpheyle ve dahası inanmadığını anlatırcasına dudak bükmüştü. Üzerinde uzun uzadıya düşünmemiş olmakla birlikte, yaşam koşullarındaki eşitsizliklerin, insanların yapılarındaki eşitsizliğin önüne geçilmez sonucu olduğunu kabul ediyordu.

"Ah, Jenny" dedi Jacques, "Şu yoksullar dünyası! Eminim ki bunu olduğu gibi gözünüzün önüne getiremiyorsunuz. Yoksa başınızı böyle sallamazdınız. Hemen yanı başınızda mutsuz insanlar yığınının varlığından habersizsiniz. Onlar için yaşamak günü gününe çile doldurmaktan başka bir şey değil: İki büklüm çalışarak, uygun bir ücret almadan, gelecek güvencesinden yoksun, bir umut kapısı olmadan! Topraktan kömür çıkarıldığını, fabrikalar kurulduğunu bilirsiniz, ama maden ocaklarının karanlığında tıkanarak çalışan bu milyonlarca insanı düşündüğünüz olur mu hiç? Sonra fabrikaların makine gürültüleri arasında sinirleri yıpranan öteki milyonlar? Bir de şu yarı ayrıcalıklı köylüleri düşünün: O köylüler ki günde on iki, on üç, on dört saat toprağı eşelerler mevsimine göre ve sonunda alın terlerinin ürünlerini, onları soyup soğana çeviren aracılara satarlar! İşte insanların çilesi! Abartıyor muyum? Kesinlikle hayır! Gördüklerimi anlatıyorum... Açlıktan ölmemek için Hamburg'da benimle aynı yoksulluğun zoruyla çalışan başka yüz zavallıyla çıraklık yapmıştım. Bir ekmek parası için üç hafta boyunca sabahtan akşama kadar, kürek mahkûmlarının başındaki çavuşlara benzeyen ustabaşıların buyruğunda çalıştım. Bağırıyorlardı boyuna: 'Şu kalasları kaldırın! Şu çuvalları taşıyın! Şu kum arabalarını çekin!' Geceleyin limandan ayrıldıktan sonra elimize geçen azıcık parayı, yiyeceğimize, içkiye verirdik. Yorgunluktan kırılarak kir pas içinde, bedenimiz boş, beynimiz boş, öylesine bitkin olurduk ki, başkaldıracak gücümüz kalmazdı! İşte en korkuncu da bu belki: Bu zavallıların çoğu kendilerini kurban eden sosyal adaletsizliğin farkında bile değildi! İnsan merak etmeden duramıyor, bu kürek mahkûmu hayatına doğal bir şeymiş gibi katlanma gücünü nereden buluyorlar diye! Bu cehennemden kaçabildim. Çünkü birkaç dil biliyordum, gazetelere yazı çırpıştırabiliyordum! Ama ötekiler, orada, kürek mahkûmu angaryalarını sürdürüyorlar! Bütün bu şeylerin Jenny, var olmasını, sürüp gitmesini, insanların yeryüzündeki normal koşulları olmasını kabul etmeye hakkımız var mı?

Bakın fabrikaları ele alalım! Bir ara Fiume'de bir düğme fabrikasında çalışıyordum. Bir makinenin tutsağı olmuştum, her on saniyede bu makineyi aralıksız beslemem gerekiyordu. İnsanın bir an bile dikkatini başka şeye vermesi ya da başka bir hareket yapması olanaksızdı. Saatlerce, hep aynı hareketi yapmak gerekiyordu. Aslında pek yorgunluk duymuyordum, bunu söyleyeyim. Ama bu çalışmanın saçmalığıyla öyle sersemlemiş bir hale geliyordum ki... Hamburg'da, tozdan gözlerim yanıp boğazım kuruyarak iki saat boyunca sırtımda çimento çuvalı taşırken bile bu hale düşmemiştim!.. İtalya'da bir sabun fabrikasında çalışan kadınları gördüm. Bu kadınlar her on dakikada bir kırk kilo gelen sabun tozu dolu sandıkları kaldırıp taşımak zorundaydı. Kalan zamanda ayakta durup bir manivelayı çeviriyorlardı. Öyle ağır bir manivela ki harekete geçirebilmek için ayaklarını duvara dayamak zorunda kalıyorlardı. Böyle sekiz saat çalışıyorlardı günde. Gerçeği söylüyorum!.. Prusya'da, kürkçü atölyelerinde, sabahtan akşama kadar deri fırçalayan on yedi yaşında kızlar gördüm. Bu kızlar o kadar çok kıl yutuyorlardı ki, çalışırken, günde birkaç kez dışarı çıkıp kusuyorlardı... Hem de o kadar az bir gündelikle çalıştırılıyorlardı ki!.. Çünkü her yerde kadının eşit iş için bile olsa erkekten daha az gündelik alması kabul edilmiştir..."

"Neden?" diye sordu Jenny.

"Çünkü kadının, yaşamasına yardım eden babası ya da kocası bulunduğu düşünülüyor..."

"Bu çoğu kez doğru" dedi genç kız.

"Yo, hayır! Toplumumuzda bu zavallı kadınlar çalışmak zorunda kalıyorsa bunun nedeni erkeğin, bakımıyla yükümlü olduğu insanları gereğince yaşatmaya yetecek kadar para kazanamamış olmasıdır.

Size bu anlattıklarım hep yabancı ülkelerdeki çalışanların durumu. Ama bir sabah kalkın gidin Ivry'ye, Puteaux'a, Billancourt'a... Saat yedide, imanları gevreyerek çalışacakları atölyelere gelmeden önce çocuklarını kreşe bırakmaya giden kadınların akın akın geçişini göreceksiniz. Bu kreşleri (fabrika hesabına) kuran patronlar, belki de iyi niyetle, işçilerinin koruyucuları olduklarına kendilerini inandırmışlardır... Sekiz saatlik kol işini yapmaya gitmeden önce sabahleyin beşte kalkıp kahvaltıyı hazırlayan, çocuklarını yıkayıp giydiren, odasına düzen verdikten

sonra saat yedide iş başı yapan bir ananın yaşamını düşünebiliyor musunuz? Korkunç bir şey değil mi bu? Ama bir gerçek. İşte, kurban edilen insanların hayatı pahasına kapitalist toplum refaha eriyor!.. Söyleyin Jenny, göz yumabilir miyiz buna? Kapitalist toplumun, milyonlarca insan hayatının feda edilmesi pahasına refaha ermesine daha uzun süre katlanabilir miyiz? Hayır!.. İşte bütün bunları değiştirebilmek için otoritenin el değiştirmesi gerekir. Siyasi iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi gerekir. Şimdi anlıyor musunuz? Sizi çok ürküten bu sözcüğün anlamı: *Devrim*... Toplumun öncekinden farklı, tamamen yeni baştan düzenlenmesi gerek, bireyin sadece yaşamını sürdürebilmesi için değil, yaşaması için de! Bireye yalnız emeğin kazançlarından maddi payını değil, özgürlük payını, boş zaman payını, rahat yaşama payını da kazandırmalı, bu olmaksızın insanlık onuruna uygun olarak kendini geliştiremez."

"İnsanlık onuru" dedi Jenny de, düşünceli.

Birden yirmi yaşına geldiği halde insanların nasıl didinip durduklarını, içinde bulundukları sefaleti bilmediğini –utanç duyarak– anladı. 1914 yılının bir burjuva genç kızı olan kendisi ile emekçi kitlesi arasında, ilk çağ uygarlıklarındaki kastları birbirinden ayıran bölmeler kadar kalın, sınıf bölmeleri vardı... "Tanıdığım bütün zenginler korkunç insanlar değil" diye düşündü, saflıkla. Protestanların hayır kurumlarını anımsadı. Annesi de bunlara katılıyor, yoksul ailelere yardım ederek "hayır işliyor"du. Utançtan yüzünün kızardığını hissetti. Şimdi anlıyordu ki sadaka dilenen bu zavallıların, yaşama hakkı, bağımsızlık hakkı ve insanlık "onurunu" isteyen sömürülen emekçilerle hiçbir ortaklaşa yanı yoktur. Bunlar burjuva dünyasının asalaklarından başka bir şey değildir. Kendisinin budalaca sandığı gibi, bu yoksullar halk değildi: Bunlar, Jacques'ın sözünü ettiği emekçi dünyasına, hemen hemen, şu yardımsever kibar kadınlar kadar yabancıydılar! Böylece *Proletarya*'nın varlığını öğretmiş oldu Jacques ona!

"İnsanlık onuru" dedi ikinci kez. Sesinin tonu bu sözcüğe bütün anlamını verdini gösteriyordu.

"Oh" dedi Jacques. "İlk sonuçlar elbette ki gülünç denecek kadar az olacaktır. Kurtuluşa kavuşan emekçiler, önce en bencilce, dahası aşağılıkça diyelim, gereksinmelerini doyurmak için ileriye atılacaktır, payını alması gerekir: Önce, aşağı iştihalarının doyu-

rulması gerek, gerçek ilerlemeye ulaşabilmesi için..." Duraksadı, "manevi kültüre..." diye eklemeden önce.

Sesi boğuklaştı. Çok iyi bildiği bir bunalımla, boğazı tıkanır gibi olmuştu. Ama yine konuşmasını sürdürdü: "Ne yazık ki, şu zorunluluğu kabul etmeliyiz: Devrimden sonra, alışkanlıkların değişmesi, kurumların değişmesinden çok sonra olur... Ama böyle düşünmemeliyiz, hayır... İnsandan şüphe etmeye hakkımız yok. İnsanın kusurlarını biliyorum! Biliyorum, bilmek *istiyorum* ki bunlar, büyük ölçüde bugünkü toplumun neden olduğu şeylerdir. Yine de kötümserliğe düşmekten korumalıyız kendimizi, insana inanabilmeliyiz... İnsanda yüceliğe doğru gizli, yok edilmez bir eğilim vardır, olmalıdır... Bunun için de küllere gömülü bu küçük alevi durmadan üflemeliyiz tutuşsun diye... Belki de alev alır bir gün!.."

Jenny başının sert bir hareketiyle onayladı bu düşünceyi. Yüzünde her zamankinden çok bir güçlülük ifadesi belirmişti, bakışlarında büyük bir ciddiyet vardı.

Jacques keyifle güldü: "Ama toplumsal değişiklikler daha sonra... Bugün, öncelikle en ivedi olan şey, savaşı önlemektir!"

Birden Stefany'yle buluşacağı aklına geldi, duvardaki kaymaktaşı saatine bir göz attı, durmuştu. Cep saatine bakarak bir sıçrayışta yerinden kalktı.

"Saat sekiz olmuş" dedi, bir rüyadan silkiniyormuş gibi. "On beş dakikaya kadar Borsa Meydanı'nda olmam gerekiyor."

Birden konuşmalarının beklenmedik ve ciddi bir yola girdiğini fark etti. Jenny'yi hayal kırıklığına uğratmış olmaktan korkarak özür dilemek istedi.

"Hayır, hayır" diye Jenny hemen sözünü kesti. "Her konuda ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyorum. Yaşamınızı öğrenmek istiyorum... Anlamak..." Sesinin coşkulu ahengi şöyle diyor gibiydi: "Böylece düşündüklerinizi bana açarak, kendinizi olduğunuz gibi göstererek, bana olan sevginizin en iyi kanıtını veriyorsunuz: Benim için en değerli olanı!"

"Yarın" dedi Jacques kapıya giderek, "En uygun zamanda gelirim. Hemen öğle yemeğinden sonra, ister misiniz?"

"Jenny'nin yüzünde gözbebeklerini aydınlatan bir gülümseme belirdi. Ona şöyle yanıt vermek isterdi: "Evet, olabildiğince erken burada olun... Yalnız siz buradayken yaşadığımı hissediyorum!"

Ama yüzü kızardı, sustu ve Jacques'ı geçirdi.

Salonun aralık duran kapısının önünden geçerken Jacques durdu:

"İzin verir misiniz? Burada öyle çok anım var ki..."

Panjurlar kapalıydı. Jenny ondan önce giderek pencereyi açtı. Kendine göre bir yürüyüşü, bir odanın içinden geçişi, yapmak istediği şeye doğrudan, hiçbir sertlik göstermeden, yumuşak ve eğilip bükülmez bir metanetle gidişi vardı. Üst üste yığılmış perdelerden, kıvrılmış halılardan, döşemeden bir kumaş ve cila kokusu yayılıyordu. Jacques her şeye gülümseyerek bakmaktaydı. Antoine'la ilk kez gelişini anımsadı. Jenny surat asarak gidip balkonun parmaklığına dirseklerini dayamıştı. Kendisi de şu köşede vitrinin karşısında budalaca çakılıp kalmıştı. Şimdi, bu vitrinin üstündeki örtüyü kaldırması gerekmiyordu, şekerlikler, yelpazeler, minyatürler, bütün o biblolar gözünün önüne geliyordu... O gün, nezaket gereği uzun uzun baktığı bu şeyleri, birbiri ardınca gelen yıllarda hep öyle yerli yerinde bulmuştu... Şimdi, Jenny'nin bütün bu yıllardaki çeşitli imgelere birbiri üstünde görünüyordu ona, tıpkı orijinal bir desenin ince kâğıda çekilmiş kopyelerinin üst üste gelişi gibi: Onun kız çocukluğunu, genç kızlığını, huysuzluklarını, yarıda kalan atılımlarını, birden yüzünün kızarışını, yarım kalan iç döküşlerini anımsıyordu.

Jenny dönüp gülümsedi. Ne düşündüğünü sezmiş miydi? Belki. Hiçbir şey söylemiyordu. Jacques sessizce birkaç saniye genç kızı süzdü. Bugün de o, işte burada, yine bu salonda karşısındaydı, kendine hakim olarak eskisi gibi, içtenlikle azıcık sert bakışı, parlak ve esrarlı yüzüyle...

"Jenny bana annenizin odasını da gösterir misiniz?"

"Gelin" dedi Jenny hiç şaşmamış görünerek.

Jacques bu odayı da en küçük ayrıntısıyla biliyordu. Duvarlarını kaplayan portreleri, fotoğrafları, üzerine atlas örtülü dantelli büyük karyolayı! Daniel kapıyı vurduktan sonra onu bu odaya sokmuştu. Mme de Fontanin çoğu kez, şöminenin iki yanındaki derin, arkası yastıkla koltuğa oturur, abajurdan dökülen pembe ışığın altında, ahlak kitapları ya da İngiliz romanları okurdu. Onlar içeri girince, kitabını dizlerinin üstüne koyar, yüzü parlayarak gülümser ve iki genci, dünyada hiçbir şey onları görmek kadar kendisini sevindirmezmiş gibi aydınlık bir yüzle karşılardı. Jacques'ı karşısına oturtur, yaşamını, öğrenimini sorardı cesaretlendirici bir bakışla. Daniel şöminedeki odunlardan devrilenleri düzeltmeye kalkarsa annesi işini iyi bilen birinin hareketiyle hemen elinden maşayı

kaparak, "Hayır, hayır" derdi gülerek, "Bırak sen anlamazsın *ateşin huyundan!*"

Jacques bütün bu anılardan kurtulmak için çaba harcamak zorunda kaldı.

"Haydi" dedi kapıya doğrularak.

Jenny onu hole kadar götürdü.

Jacques birden öyle ciddi bir akışla bakmıştı ki ona, Jenny anlaşılmaz bir korkuya kapılarak başını eğdi.

"Burada mutlu oldunuz mu hiç? Gerçekten mutlu?"

Jenny yanıt vermeden önce, gerçeği olduğu gibi görmek isteyen biri gibi, geçmişi zihninde canlandırdı, akıp geçen yılları, kaygılı ve tedirgin çocukluğunu, her şeye aklı eren, içine kapanık, sessiz çocukluğunu yeniden yaşayıverdi birkaç saniye içinde. Bu sıkıcı, biteviye yaşam içinde birkaç güzel anı vardı: Annesinin sevgisi, Daniel'in yakınlığı... Ama yine de hayır... Mutlu, *gerçekten* mutlu olmuş muydu? Hayır, hiçbir zaman olmamıştı.

Jacques'a baktı, başını hayır der gibi salladı.

Jacques'ın derin bir soluk aldığını, kararlı bir el hareketiyle alnına dökülen saçını düzelttiğini, birden gülümsediğini gördü. Jacques bir şey söylemedi. Ona mutluluk vadetmeye cesaret edemiyordu. Yalnız, hep öyle gülümseyerek ve gözlerinin ta içine bakarak, geldiği zaman yaptığı gibi genç kızın iki elini tuttu, dudaklarına dayadı. Jenny gözlerini ondan ayırmıyor, kalbinin hızlı hızlı çarptığını duyuyordu.

Ancak çok sonralarıdır ki, Jacques'ın hayalinin zihnine ne kadar derinden yerleştiğini anlayabildi. O, şu andaki gibi ayakta, kendisine doğru eğilmiş olarak bütün ömrünce, bütün canlılığıyla gözünün önüne gelecekti: Bu alın, alnına dökülen bu siyah saç, bu içe işleyen asi, atılgan bakış ve vaatlerle içini aydınlatan o güven verici gülümseyişiyle...

XLIII

Saint–Eustache'ın, taşra kiliselerini andıran gürültülü çan sesleri binanın avlusuna dolarak Jacques'ı erkenden uyandırdı. İlk aklına gelen Jenny olmuştu. Bir gün önce, akşamleyin, uyku bastırıncaya kadar yirmi kez Observatoire Caddesi'ndeki eve gidişini anımsadı.

Bunu düşünürken yeni yeni ayrıntılar aklına geliyordu. Birkaç dakika yatağında uzanıp yatarken, ilgisizce, yeni barınağının dekoruna göz gezdirdi. Duvarları güherçilenmişti, tavanın boyaları dökülüyordu. Askılardan bilmediği eski püskü giysiler sarkıyordu. Dolabın üstüne, broşürler, el ilanları yığılmıştı. Çinko küvetin üstünde, pazardan alınmış, sıçrayan kirli sularla lekeler içinde kalmış bir ayna asılıydı. Nasıl bir yaşantısı vardı burada oturan yoldaşın?

Pencere bütün gece açık kalmıştı. Ama bu sabah saatinde bile, avludan pis, genzi tıkayan bir hava yükseliyordu.

Küçük masanın üstündeki cep defterine bakarak "Pazartesi, ayın yirmi yedisi" dedi. "Bu sabah bazı C.G.T.'lilerle görüşeceğim. Sonra, bu para işiyle uğraşmam, noteri görmem, sarrafa gitmem gerek. Ama saat birde Jenny'nin evinde, onunla olacağım! Sonra, saat dört buçukta Knipperdinck için Vaugirard Sokağı'nda düzenlenen toplantıya katılacağım. Saat altıda *Libértaire*'e uğrayacağım. Sonra bu akşam gösteri... Havada kavga dövüş kokusu var bu gece. Bugün bir şeyler olabilir... Bulvarlar hep milliyetçi gençlerin elinde olacak değil ya! Bu akşamki gösteri iyi olacak gibi görünüyor. Her yerde afişler... İnşaat Federasyonu sendikalara çağrıda bulundu... Önemliydi bu, sendika hareketinin, Parti'ninkiyle bağlantılı olması bakımından..."

Koşup koridordaki musluktan ibriğini doldurdu, soğuk suyu serpti yarı çıplak gövdesine.

Birden Manuel Roy aklına geldi, genç doktora sövmeye başladı: "Aslında sizin 'yurtseverliğe karşı' dediğiniz insanlar sizin kapitalizminize başkaldıranlardır! Size göre biri rejiminize saldırdı mı kötü bir Fransız olur! Siz 'Vatan' diyorsunuz" diye aklından geçirdi başını yıkarken, "Ama 'Toplum'u, 'Sınıf'ı düşünüyorsunuz. Sizin vatanı savunma maskesi altında savunduğunuz sosyal sisteminizdir." Havlunun iki ucunu tutarak, sırtına kuvvetlice sürterken, gelecekteki dünyayı hayal ediyordu.

Sonra yeniden sendikalizmi düşünmeye başladı.

"İyi bir iş görebilmek için sendikaların içinde olmalı..." Sonra, canı sıkıldı, neden Fransa'daydı? Bilgi almak göreviyle gelmişti, evet. Bu görevi de çok iyi yerine getirmişti. Daha bir gün önce Cenevre'ye kısa "raporlar" göndermişti, şüphesiz Meynestrel yararlanmıştı bunlardan. Ama bu bilgi toplayıcılık rolünü pek öyle önemsemiyordu. "Yararlı olmak, gerçekten yararlı.... Eyleme geç-

mek..." Paris'e bir umutla gelmişti. Ama bir seyirci, konuşmaları, haberleri kaydeden biri olduğu için çok kızıyordu. Sonunda hiçbir şey yapmış değildi. Bir şey yapamamıştı! Zorunlu olarak, bir sınır içinde bulunduğu bu uluslararası planda bir eyleme geçme olanağı yoktu, bir ekipten olmayanlar, kurulmuş olan örgütlerde uzun süreden beri üye olmayanlar için. Birden cesaretsizliğe kapıldı. "İşte bu, bireyin devrim karşısındaki durumu sorunu" diye düşündü. "Ben burjuvaziden koptum, kaçma içgüdüsüyle... Bireysel bir başkaldırmayla, sınıfsal değil. Vaktimi kendimle uğraşmak, kendimi aramakla geçirdim... *Gerçek bir devrimci olamazsın sen Camm'rad...* diyen Mithœrg'ün eleştirileri aklına geldi. Avusturyalı'yı, Meynestrel'i düşünürken, onların kararlı bir gerçekçilikle kanlı bir devrim zorunluluğunu benimsediklerini anımsadı. Şimdi o bunalımlı şiddet sorunu yeniden aklına gelince tıkanacak gibi oldu. "Ah!.. Kurtulabilmek bir gün... Kendini verebilmek... Tüm benliğiyle kendini vererek kurtulabilmek..." Sık sık olduğu gibi, bir yürek çarpıntısı, bir bitkinlik içinde tuvaletini bitirdi. Ama bereket versin dış hayatın dinamizmi bu duyguların yerini aldı.

"Haydi, ne haberler var bakalım" dedi silkinerek.

Bu düşünce onu yeniden cesaretlendirmeye yetti. Odasının kapısını kilitleyerek hızla sokağa indi.

Gazetelerden pek fazla bir şey öğrenemedi. Sağcı gazeteler, *Ligue des Patriotes'** tarafından Strasbourg Anıtı önünde düzenlenen gösterileri gürültüyle ilan ediyorlardı. Öteki gazetelerin çoğunda da resmî telgraf haberleri, bir sürü lafa boğulmuş, çelişik yorumlar arasında veriliyordu. Kaygı verici haberlerden sonra umut verici haberlere yer verme konusunda bir parolaya uymuş görünüyordu bu gazeteler. Sol gazeteler bütün barışseverleri o akşam République Meydanı'ndaki gösteriye katılmaya çağırıyordu. *Bataille syndicaliste* gazetesi, birinci sayfasında şu çağırıyı basmıştı: *"Bu akşam herkes bulvarlara!"*

Saat 10'da biriyle buluşacağı Bondy Sokağı'na gitmeden önce Jacques *L'Humanité*'ye uğradı.

Gallot'nun çalışma odasının kapısında yaşlı bir kadın militanla karşılaştı. Bu kadını *Progrès*'deki toplantılarda sık sık gördüğünü

* Yurtseverler Birliği. (ç. n.)

anımsayarak tanıdı. On beş yıldır parti üyesiydi ve *La Femme libre*'in yazarlarındandı. Ury Ana derlerdi ona. Çenesinden kurtulmak için kaçacak yer aramakla birlikte herkes severdi onu. Aşırı derecede yardımsever bir insandı, başkalarına iyilik etmek için didinir dururdu; insanları birbirine tanıtma merakı vardı hastalık halinde. Yaşına ve varislerine karşın bir işsize iş bulmak ya da bir arkadaşı sıkıntıdan kurtarmak söz konusu olunca yorgunluk nedir bilmezdi. Périnet'yi polisle başı dertte olduğu sırada cesaretle evinde barındırmıştı. Acayip bir yaratıktı bu kadın. Mitinglerde darmadağınık kır saçlarıyla bir kundakçı kadını andırırdı. Suratı güzeldi yine de. "Albenisi var..." diyordu Périnet kenar mahalle şivesiyle ondan söz ederken, "hala yüzüne bakılır gibi..." diye de ekliyordu. İnançlı bir vejetaryendi. Paris'in her mahallesinde sosyalist bir vejetaryen lokantası açmak amacıyla bir kooperatif kurmuştu. Günün olaylarına aldırmadan, kendinden yana adam toplamada hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Jacques'ın koluna yapışmış, ona inancını aşılamaya çalışıyordu.

"Araştır, öğren yavrum! Sağlık bilimcilerine danış... Organizman işlevsel uyumunu gerçekleştiremez, beynin en üst verimine ulaşamazken, bedenini çürümüş besinlerle besler, bir leş kargası rejimini sürdürmekte direnirsen..."

Jacques ondan güçlükle yakasını kurtarıp Gallot'nun odasına girebildi.

Gallot yalnız değildi. Sekreterinin gösterdiği listedeki adları gözden geçirerek kırmızı kalemle işaretliyordu. Başını, masasının üstünü kaplayan dosya yığınının üstünden kaldırdı, Jacques'a oturmasını işaret ederek işini sürdürdü.

Jacques adamı yandan görüyordu. Bu kemirici profil bir insan yüzü profilini andırmıyordu pek: Alnının geriye doğru eğik çizgisiyle burnu hemen hemen bütün yüzünü oluşturmaktaydı. Bu çizgi yukarıda kırlaşmış saçlarına kadar uzuyordu. Yüzünün alt tarafındaki fırçayı andıran sakalı içerlek ağzı ile kısacık çenesini örtüyordu. Jacques her zaman bir kirpiyi tostoparlak olmadan önce görme fırsatı bulabilenler gibi, hayret ve merakla bakardı Gallot'ya.

Kapı birden ardına kadar açıldı, Stefany göründü. Ceketsizdi, gömleğinin kollarını dirseklerine kadar sıvamıştı. O kuş gagasını andıran burnu üstüne iyice yerleşmişti gözlüğü. Bir gün önce Brüksel'de toplanan *Sendika Kongresi*'nde alınan kararın metnini getirmişti.

Gallot ayağa kalktı, Pagès'in listesini alıp bir klasöre özenle yerleştirdi. Üç adam bir süre, Jacques'la ilgilenmeden, Belçika'da alınan kararı tartıştılar. Sonra günün haberleri üzerindeki izlenimlerini birbirlerine aktardılar.

O sabah, hiç şüphe yok hava daha az gergindi. Orta Avrupa'dan gelen haberler az çok umut vericiydi. Avusturya orduları hâlâ Tuna'yı aşmış değildi. Avusturya'nın Sırbistan'la diplomatik ilişkilerini koparmak için gösterdiği telaştan sonraki bu duraklama Jaurès'e göre anlamlıydı. Sırpların iyi niyetliliği, çok açık yanıtları ve büyük devletlerin hoşnutsuzlukları karşısında, Viyana öyle görülüyor ki, çatışmaya başlamakta duraksamaktaydı. Öte yandan bir gün önce Almanya'nın Rusya'ya yönelttiği, hükümetleri kaygılandıran seferberlik ilan etme tehdidi, her şey dikkate alındığında, daha az olumsuz biçiminde yorumlanıyordu: Kimilerine göre bu, barışı korumadaki samimi isteğin esinlediği, bilerek yapılmış sert bir çıkıştı. İşte bunun iyi sonuçlandığı hemen görülmüştü: Rusya Sırpları, Avusturya ilerlerse, dövüşmeden geri çekilmeye razı etmişti: Bu da zaman kazanma ve şüphesiz, uzlaşma formülleri bulma olanağı sağlayacaktı.

Jaurès uluslararası direnme hareketi üzerine oldukça cesaret verici haberler almıştı. İtalya'da, sosyalist milletvekilleri durumu gözden geçirmek ve İtalyan Partisi'nin barışçı tutumunu belirlemek üzere Milano'da toplanacaklardı. Almanya'da, hükümetin sert önlemleri, muhalefet güçlerini köstekleyemiyordu; ertesi gün için Berlin'de, savaşa karşı büyük bir gösteri hazırlanıyordu. Bütün Fransa'da, sosyalist ve sendikacı örgütler harekete geçerek, bölgesel grev planlarını inceliyorlardı.

Stefany'ye, Jules Guesde'in kendisini beklediğini haber verildi. Sözleştiği yere yetişmek için acele eden Jacques onunla birlikte çıkarak odasına kadar gitti.

"Bölgesel planlar mı?" diye sordu. "Savaş çıkarsa bir *genel* greve katılabilmek için mi?"

"Elbette genel greve" diye yanıt verdi Stefany.

Ama Jacques'a, sesinde azıcık güvensizlik varmış gibi geldi..

Café du Rialto, Bondy Sokağı'ndaydı. C.G.T.'ye yakın oluşu, burayı bir grup faal sendikalının toplantı yeri yapmıştı. Burada Jacques, Richardley'nin görmesini rica ettiği iki C.G.T.'li militanla buluşa-

caktı. Bunlardan biri ilkokul öğretmeniydi. Öteki eski bir metalürji ustabaşısıydı.

Konuşma bir saatten beri sürüyordu. C.G.T.'liler ile sosyalist partililerin savaşa karşı ortaklaşa eylemleri arasında daha sıkı işbirliği sağlamak üzere, o sırada incelenmekte olan yöntem hakkında verilen bilgi öylesine ilgilendirmişti ki Jacques'ı, konuşmanın sona ermesini aklından geçirmiyordu. Bu sırada, *Rialto*'nun sahibi kadın arka salonun kapısından, "Thibault'yu telefondan istiyorlar" diye ortaya seslendi.

Jacques birden kalkmaya karar veremedi. Kimse, kendisinin burada bulunabileceğini bilemezdi. Şüphesiz salonda başka bir Thibault olmalıydı. Kimsenin yerinden kımıldamadığını görünce gidip bakmaya karar verdi.

Pagès'ti arayan. Jacques anımsadı: Gerçekten de Gallot'nun odasından ayrılırken, Bondy Sokağı'nda birileriyle buluşacağını söylemişti.

"Talihim varmış da seni bulabildim" dedi Pagès. "Bana bir İsviçreli geldi, seni görmek istiyor, dünden beri her yerde arıyormuş seni..."

"Kimmiş bu İsviçreli?"

"Ufak tefek, acayip bir adam. Ak saçlı bir cüce, bir albino."

"Ah! Bildim... İsviçreli değil, Belçikalı. Demek Paris'teymiş?"

"Senin nerede olduğunu söylemedim ona. Saat birde *Croissant*'da bulunursa, belki seni görebileceğini söyledim."

Jacques içinden, "Jenny'ye gidecektim, ne olacak şimdi?" dedi.

"Hayır" dedi hemen. "Saat birde sözüm var. Gitmeme kesinlikle olanak yok..."

"Nasıl istersen" diye kestirip attı Pagès. "Ama çok telaşlı görünüyordu. Meynestrel'den sana bir haber getirmiş... Eh, benden söylemesi. Yine görüşürüz..."

"Sağ ol."

Meynestrel'den? İvedi bir haber?

Jacques şaşkınlık içinde *Rialto*'dan ayrıldı. Observatoire Caddesi'ndeki eve gidişini ertelemeye karar veremiyordu. Bununla birlikte, erteleme nedeni ağır bastı. Noterine gitmeden önce öfkeli öfkeli postaneye girip Jenny'ye saat üçten önce gelemeyeceğini bildiren bir pnömatik* karaladı.

---

* Hava basıncıyla gönderilen mektup. (ç. n.)

Noter Beynaud'nun yazıhanesi Tronchet Sokağı'ndaki güzel bir binanın birinci katındaydı.

Başka bir durumda olsaydı, noter Beynaud'nun ağır ciddiliği, bulunduğu yerin, mobilyanın, yazıcıların görünüşü, bu kâğıt mezarlığının havası gülünç görünebilirdi ona. Kendisini saygıyla karşıladılar. Ölmüş olan M. Thibault'nun oğluydu, mirasçısıydı. Şüphe yok ki ileride o da müşteri olacaktı. Noterin ayak işlerini yapan çocuktan notere kadar, burada herkesin kazanılmış zenginliğe karşı dindarca saygısı vardı. Jacques'a birtakım kâğıtlar imzalattılar. Bu büyük sermayeyi bir an önce eline geçirmek üzere sabırsızlandığını görerek gizlice nerede kullanmak istediğini öğrenmeye çalıştılar.

Noter Beynaud, elleriyle koltuğunun kollarının ucundaki aslan başlarını sıkarak, "Herhalde" dedi. "Bu kriz zamanında... Borsa, piyasayı iyi bilenler için umulmadık fırsatlar verir... Ama riskleri de yok değil..."

Jacques kısa keserek oradan ayrıldı.

Sarrafın yazıhanesindeki memurlar alışılmamış bir telaş içindeydiler çalıştıkları yerin parmaklıkları arkasında. Telefonlar çalıyor, yüksek sesle emirler veriliyordu. Borsanın açılma saati yaklaşmıştı. Genel durumun ciddiliği yüzünden çekişmeli bir toplantı geçmesinden korkuluyordu. Jacques, M. de Jonquoy'nın kendisini görmek istediği zaman, kendisine zorluk çıkardılar. Yetkili bir görevliyle yetinmek zorunda kaldı. Elindeki bütün hisse senetlerini hemen satmak istediğini söyler söylemez, ona bunun için kötü bir zamanı seçtiği, toplam üzerinden hatırı sayılır bir kaybı olacağı anlatıldı.

"Önemi yok" dedi Jacques. Öyle kararlı bir hali vardı ki Borsa görevlisi çaresiz boyun eğdi. Böyle bir çılgınlığı göze alırken böylesine sakin olan bu müşteri, gizli bilgilere dayanarak ustaca bir hamleye hazırlanmış olmalıydı. Ne var ki bu satış emirlerinin yerine getirilebilmesi için iki gün kadar geçmesini hesaba katmalıydı. Jacques kalkıp giderken, Çarşamba günü geldiği zaman bütün parasının sarrafın kasasında hazır olmasını istediğini söyledi.

Görevli onu sahanlığa kadar geçirdi.

Vanheede yalnızdı, kapının yanındaki iskemleye ilişmişti. Dirsekleri masaya dayalı, çenesini avuçlarının içine almış, içeri girenleri görebilmek için gözlerini kırpıştırıyordu. Sırtında haki renkte,

saçları kadar soluk, acayip bir koloni giysisi vardı. *Croissant*'dakiler çeşit çeşit kılığa alışık olmakla birlikte, Vanheede'nin giyinişi yine de göze çarpıyordu.

Jacques'ı görünce doğruldu ve soluk yüzü birden kızardı. Biraz bekledikten sonra, "Sonunda gelebildiniz" dedi.

"Sen de Paris'teydin demek Vanheede'ciğim?"

"Sonunda gelebildiniz" diye tekrarladı Albino. Sesi titriyordu. "Fena halde korktum, biliyor musunuz Baulthy!"

"Neden? Ne oldu ki?"

Gözlerini korumak için elini kasketinin siperliğine götüren Vanheede, yandaki masalara ihtiyatla bakıyordu.

Jacques meraklanmıştı, yanına oturarak kulağını uzattı. "Size gereksinmeleri var" diye fısıldadı Albino.

Jenny'nin hayali Jacques'ın gözünün önüne geldi. Alnına dökülen saçını sinirlice düzeltti, huzursuzca bir sesle, "Cenevre'de mi?" diye sordu.

Vanheede saçları birbirine karışmış başını hayır der gibi salladı. Cebini araştırıyordu. Cüzdanından üzeri yazısız, kapalı bir zarf çıkardı.

Jacques zarfı sinirlice açarken Vanheede, "Size vermem gereken başka bir şey daha var bende. Éberlé adına kimlik kâğıdı" diye fısıldadı.

Zarfın içinde iki yapraklı bir kâğıt vardı. Birinci sayfanın ön yüzünde, Richardley'nin yazısıyla birkaç satır çiziktirilmişti. Öteki sayfa beyaz görünüyordu.

Jacques şunu okudu:

Pilot sana güveniyor. Mektup yolda. Hepimiz Çarşamba'ya Brüksel'de olacağız.

Sevgiler,

R.

"Mektup yolda"... Jacques bunun ne anlama geldiğini biliyordu. Beyaz sayfa, okunmayan mürekkeple yazılmıştı.

"Bunu çözmek için eve gitmeliyim..." Mektubu parmaklarının arasında sabırsızlıkla çevirip duruyordu. "Peki, ya beni bulamasaydın?" diye sordu.

Vanheede safça bir gülümseyişle:

"Mithœrg de benimle. Böyle olsaydı zarfı o açacak, sizin yerinize gerekeni yapacaktı... Ötekileri Çarşamba'ya Brüksel'de bulacağız... Liebært'in Bernardins Sokağı'ndaki evinde oturmuyor musunuz artık?"

"Mithœrg nerede?"

"O da, bir yandan sizi arıyor. Saat üçte Barbès Bulvarı'nda oturan yurttaşı Œrding'in evinde buluşacağız. Orada kalıyoruz."

"Dinle" dedi Jacques mektubu cebine sokarak. "Seni odama götürmek istemiyorum. Kapıcı kadının dikkatini çekmemek için. Ama saat dördü çeyrek geçe Mithœrg'le birlikte Montparnasse Garı'ndaki tramvay kulübesinin önünde olun. Biliyor musun orayı? Sizi Volontaires Sokağı'ndaki ilginç bir toplantıya götürürüm... Sonra bu akşam, yemekten sonra République Meydanı'ndaki gösteriye gideriz."

Yarım saat sonra Jacques odasına kaparak mektubun şifresini çözdü:

Ayın 28'inde Salı günü Berlin'de ol.

Saat on sekizde Potsdam Meydanı'ndaki Aschinger lokantasına gir. Orada buluşacağın Tr. sana kesin bilgiler verecek.

Bu bilgileri elde ettikten sonra derhal ilk trenle Brüksel'e yollan.

Çok dikkatli ol. Üstünde V.'nin vereceğinden başka kimlik bulunmasın.

Eğer yakalanır da casuslukla suçlanırsan, avukat olarak Berlin'den Max Kerfen'i tut.

İşi Tr. ile arkadaşları hazırladı. Tr. seninle çalışmak için çok diretti.

"İşte bu iyi" diye söylendi Jacques yavaşça. "Yararlı olmak... Eyleme geçmek..."

Leğenden, gizli yazıyı meydana çıkartan ilacın kokusu yükseliyordu. Jacques parmaklarını sildi, sonra gidip yatağına oturdu.

"İşe bak" dedi içinden sakin olmaya çalışarak. "Berlin... Yarın akşam... Sabah treni geç kalır... Saat altıda buluşacağım yere varamam; bu akşam saat sekiz treniyle yola çıkmalıyım... Ne olursa olsun Jenny'yi görecek kadar vaktim var... Ama gösteriyi kaçıracağım..."

Düşünceye daldı, sık sık soluk alıyordu. Yerde açık duran valizinde bir tarife vardı. Tarifeyi alıp pencerenin önüne gitti. Boğucu bir sıcak varmış gibi geliyordu ona.

"Neden gece yarısını çeyrek geçe treniyle gitmeyeyim? Yolculuk bu trenle daha uzun sürer ama, gösteriye katılabilirim."

Bitişikteki bir evden, ince ve titrek bir kadın sesi geliyordu. Kadın ütü yapıyor olmalıydı. Çünkü arada bir ocağın üstüne konulan ütünün sesi kadının şarkısını bastırıyordu.

"Tr. dediği, Trauttenbach'tı bu... Hiç şüphe yok buna... Ne işler çeviriyor bu adam? Hem neden benim olmamı istemiş?"

Yüzünün terini sildi; eyleme geçme düşüncesi, bu görevin esrarlı niteliği, karşılaşabileceği tehlikeler ona heyecan veriyordu ama Jenny'den ayrılacağı için de çok üzülüyordu.

"Madem bana Brüksel'de Çarşamba günü için randevu verdiler" diye düşündü, "Eğer her şey yolunda giderse, hiçbir engel olmaz Perşembe'ye Paris'te olmama..." Bu düşünce onu yatıştırdı. Topu topu üç günlük bir ayrılıktı bu.

"Ama yine de Jenny'ye haber vermek gerekir. Saat dördü çeyrek geçe Montparnasse Garı'nın önünde bulunacak kadar vaktim var..."

Gitmeden önce tekrar odasına gelebileceğinden emin olmadığı için çantasını boşalttı, kişisel belgelerini bir paket yapıp ne olur ne olmaz belki gider diye, üstüne Meynestrel'in adresini yazdı. Yanına yalnız, Vanheede'nin getirdiği Éberlé adına düzenlenmiş belgeleri aldı.

Sonra Observatoire Caddesi'ne gitmek üzere yola koyuldu.

XLIV

Jenny zil sesini duyar duymaz kapıyı o kadar çabuk açtı ki, Jacques'm bir gün önce onu bıraktığı yerden hiç ayrılmamış, kulağı tetikte beklemişti sanki.

"Kötü haber" diye mırıldandı Jacques günaydın demeden. "Bu akşam yurtdışına gitmek zorundayım."

Jenny kekeledi:

"Gitmek mi?"

Yüzü bembeyaz kesildi, gözünü hiç ayırmıyordu Jacques'tan. Onu böyle üzdüğü için Jacques öyle perişan olmuştu ki, genç kız üzüntüsünü saklamaya çalıştı. Ama Jacques'ı yeniden kaybetmek, dayanamayacağı bir çileydi.

Jacques atılarak, "Perşembe'ye buradayım... en geç Cuma'ya" diye ekledi.

Jenny başını önüne eğdi, derin derin içini çekti. Yanaklarında hafif bir pembelik belirdi.

"Üç gün" diye yeniden söze başladı Jacques, gülümsemeye çalışarak. "Çok değil üç gün, insan ömür boyu mutlu olduktan sonra!.."

Jenny, Jacques'ın yüzüne bir şeyler sorarcasına, korkulu bir bakışla baktı.

"Bana bir şey sormayın" dedi Jacques. "Bir görev için seçildim. Gitmem gerek."

"Görev" sözcüğünü duyar duymaz Jenny'nin yüzünde öyle bir bunalım belirtisi göründü ki, Jacques Almanya'da ne yapacağını bilmediği halde, onu avutmak gereğini duydu.

"Herhalde bazı yabancı politikacılarla temas etmek söz konusu... Almancayı çok iyi konuştuğum için..."

Jenny dikkatle Jacques'ı süzüyordu. Jacques konuşmayı kısa keserek holdeki masanın üstünde duran gazeteleri gösterdi. "Ne olup bittiğini gördünüz mü?"

"Evet" dedi Jenny kısaca. Sesi, durumun ciddiliğini artık onun da Jacques kadar anladığını belli ediyordu.

Jacques genç kıza yaklaştı, elini tuttu, kavuşturdu ve öptü.

Parmağıyla Daniel'in odasını göstererek, "*Yerimize* gidelim" dedi. "Yalnız birkaç dakikam kaldı. Boşa geçirmeyelim bunu!.."

Jenny gülümsedi, onun önünden koridora yürüdü.

"Annenizden haber var mı?"

Jenny arkasına dönmeden, "Hayır" dedi. "Annem Viyana'ya bugün öğleden sonra varmış olmalı, yarından önce telgraf alacağımı sanmam."

Odada, her şey Jacques'ı karşılamak üzere hazırlanmıştı. Perde indirildiği için yumuşak bir aydınlık vardı. Ortalık toplanıp düzene sokulmuştu. Camekânların örtüleri yeni ütülenmiş, pencereden sarkıyordu. Duvar saati kurulmuş, yazı masasının köşesine bir demet ıtırşahi çiçeği konulmuştu.

Jenny odanın ortasında durup biraz kaygıyla gözünü ayırmadan Jacques'a bakıyordu. Jacques gülümsedi ama genç kızı gülümsetemedi.

"Yani" dedi Jenny güvensiz bir sesle, "Sahiden yalnız birkaç dakika mı?"

Jacques gülümseyerek biraz da takılıp kalan tatlı bir bakışla

ona bakıyordu; dalgın bir bakış değildi bu, hatta kesin, dikkatli bir bakıştı ama Jenny'ye hafif bir rahatsızlık duygusu veriyordu. Geldiğinden beri, Jacques'ın bu etkileyici bakışının bir kerecik bile kendi gözlerinin içine yönelmediği izlenimini edinmişti.

Jacques genç kızın dudaklarının titrediğini gördü, ellerini tutarak, "Cesaretimi kırmayın" diye mırıldandı.

Jenny doğruldu ve gülümsedi:

"Hah şöyle" dedi Jacques onu oturtarak. Sonra düşünceleri arasındaki bağıntıyı açıklamadan, hafif sesle:

"İnsan kendisine inanmalı. Dahası, kendisinden başka bir şeye inanmamalı. Ancak, kaderlerinin bilincine berraklıkla varan ve onun uğruna her şeyi feda edenlerin bir iç yaşamı vardır."

"Evet" diye Jenny kekeledi.

Jacques kendi kendine konuşuyormuş gibi sözünü sürdürdü: "İnsan, gücünün bilincinde olmalı ve ona boyun eğmeli. Varsın başkaları kötü görsün bu gücü."

Jenny yeniden başını eğerek, "Evet" dedi.

Bu son günlerde o da bu andaki gibi düşünmüştü: "İşte öyle bir şey söyledi ki... Anımsamalıyım... Üzerinde iyi düşünmek için, anlamak için..." Bir dakika hiç kımıldamadan durdu, göz kapakları inikti, bu eğik yüzden onun derin düşüncelere vardığı okunuyordu; Jacques heyecanlanarak bir an sustu.

Sonra hakim olmaya çalıştığı titrek bir sesle, "Yaşamımın en belirleyici günlerinden biri, başkalarının bende ayıpladığı, tehlikeli gördükleri şeyin, aslında tersine, benliğimin en iyi, en gerçek yanım olduğunu anladığım gündü!" dedi.

Jenny dinliyordu, anlıyordu ama bir anda başı döner gibi oldu. İki gündür, iç dünyasının dayanakları gevşiyordu birer birer: Çevresinde bir boşluk oluşuyor ve Jacques'ın tüm yargılarının dayanır gibi olduğu değerler bu boşluğu henüz dolduramıyordu.

Birden Jacques'ın yüzünün aydınlandığını gördü. Yeniden gülümsüyordu, ama bambaşka bir gülümseyişti bu. Bir şey düşünmüş olmalıydı. Gözleriyle genç kızın düşüncesini sorar gibiydi.

"Dinleyin Jenny... Bu akşam yalnız olduğunuza göre... Benimle bir yerde yemeğe gitmek ister misiniz?"

Jenny yanıt vermeden bakıyordu ona. Bu çok sade ama alışılmamış öneri şaşırtmıştı onu.

Jacques, "Saat yedi buçuktan önce serbest değilim" diye açıkladı.

"Sonra saat dokuzda République Meydanı'nda olmam gerekli. Ama bu koca bir saati birlikte geçirmemizi ister misiniz?"

"Evet."

"Ne de kendine özgü bir davranışı var" diye düşündü Jacques, "Hem eğilip bükülmez bir biçimde 'evet' ya da 'hayır' deyişi..."

Sevinçle, "Teşekkür ederim!" diye bağırdı. "Sizi almak üzere yeniden buraya gelmeye vaktim olmayacak. Acaba saat yedi buçukta Borsa'nın önünde bulunabilir misiniz?"

Jenny başıyla "Olur" dedi.

Jacques kalktı. "Şimdi kaçıyorum ben. Görüşmek üzere..."

Jenny onu durdurmaya kalkmadı, sessizce merdivene kadar götürdü.

Jacques merdivenden inmeye başlamıştı bile, bir ara arkasına dönüp korkuluğa dayanmış olan Jenny'ye tatlı bir bakışla bir kez daha allahaısmarladık derken, Jenny birden cesaretlenerek:

"Sizi arkadaşlarınızın arasında düşünmek hoşuma gidiyor... Cenevre'de örneğin... Orada, asıl kişiliğinizi buluyorsunuzdur..."

"Neden söylediniz bunu?"

"Çünkü" dedi Jenny kekeleyerek.... "Çünkü, şimdiye dek nerede gördümse sizi hep... Nasıl diyeyim?.. Biraz tedirgin görüyordum..."

Jacques basamakta durarak başını kaldırdı, ciddi bir bakışla genç kızı süzdü.

"Yanılıyorsunuz!" dedi telaşla. "Orada da ben... Tedirginim! Her yerde tedirginim. Her zaman da tedirgindim. Tedirgin doğmuşum ben!.." Gülümseyerek ekledi: "Yalnız sizin yanınızda Jenny bu tedirginlikten kurtuluyorum... Biraz..."

Gülümsemiyordu artık. Başka bir şeyler söylemeye karar veremiyormuş gibi bir hali vardı. Eliyle anlaşılmaz bir işaret yaparak uzaklaştı.

"Kusursuz bir insan Jenny... Kusursuz... Ama anlaşılmaz!.." Sitem değildi bu: Jenny'nin onun üzerindeki çekiciliği biraz da bu gizemli halinden doğmuyor muydu?

Jenny evine girince, bir süre kapalı kapının ardında durup uzaklaşan ayak seslerini dinledi. "Ah, ne kadar karmaşık bir insan!" diye düşündü birden. Üzüldüğünden değildi, onu öylece, bütünüyle, olduğu gibi seviyor, arkasında bir iz, bir damga gibi bıraktığı bu ürkütücülüğünden de hoşlanıyordu.

XLV

Vaugirard toplantısı, Volontaires Sokağı'ndaki *Café Garibaldi*'nin özel salonunda yapılıyordu.

Jacques'ın tanıttığı Vanheede ile Mithœrg, İsviçre Partisi'nin delegeleri olarak karşılandı ve ön sıralardan birine oturtuldu.

Toplantıya başkanlık eden Giboin, Knipperdinck'e söz verdi. Yaşlı kuramcının kitapları İsveççe yazılmıştı. Ama etkisi çoktan İskandinavya sınırlarını aşmıştı. En belli başlı kitapları çevrilmişti, salonda bulunanların çoğu da bunları okumuştu. İyi bir Fransızcayla konuşuyordu. Uzun boyu, başını örten bembeyaz saçları, inanmış insanın ışıklı bakışları, düşüncelerinin etkisini artırıyordu. Barışçı ve temelden tarafsız bir ülkedendi. Kıtadaki başlıca büyük devletlerin aşırı milliyetçiliği, bu ülkede uzun zamandan beri kaygıyla karşılanıyor, kınanıyordu. Knipperdinck Avrupa'daki durumu sert bir berraklıkla değerlendiriyordu. Belgelere dayanan ateşli konuşması sık sık alkışlarla kesilmekteydi.

Jacques dalgındı, pek iyi dinleyemiyordu. Jenny'yi düşünüyordu. Berlin'i düşünüyordu. Knipperdinck sözlerini, coşkun bir direnme çağrısıyla bitirir bitirmez, genel tartışmayı beklemeden kalktı; Vanheede ile Mithœrg'ü *Libértaire*'e götürmekten vazgeçmişti; onlarla o akşamki gösteride buluşmak üzere sözleşti.

Théâtre-Français Meydanı'nda saate bakınca tasarılarını değiştirdi. Montmartre uzaktı. *Libértaire*'e gitmekten vazgeçmişti, öğleden sonraki havayı öğrenmek üzere *L'Humanité*'ye dönmek daha iyi olacaktı.

Croissant Sokağı'na gelince, kaldırımda ihtiyar Mourlan'ı gördü. Sırtında dizgici gömleği, Milanof'la birlikte gazeteden çıkıyordu. Jacques onlarla birkaç adım yürüdü.

Jacques, Milanof'un anarşist çevrelerle ilişkide olduğunu biliyordu. Ona, hafta sonunda Londra'da toplanacak olan kongreye katılmayı düşünüp düşünmediğini sordu.

"Yararlı bir şey elde edilemez bundan" diye kısaca yanıt verdi Rus.

"Kaldı ki" diye söze karıştı Mourlan, "Kongre kötü durumda toplanıyor. Kimse şu anda mimlenmek istemiyor. Herkes toz ol-

maya bakıyor... Emniyet müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı şimdiden ağlarını germiş... Görünüşe göre, *Carnet B*'yi uygulamak için ellerini çabuk tutmak istiyorlar!"

"*Carnet* ne?" diye Milanof sordu.

"Bütün şüphelilerin listesi. İşler azıcık karışırsa, tuzaklarının hazır olması gerek."

"Ya peki yukarıda neler söylüyorlar bu akşam?" dedi Jacques *L'Humanité*'nin pencerelerini göstererek.

Mourlan omuz silkti. Son telgraflar cesaret kırıcıydı. *Times*'ın, her zaman iyi bilgi edinen bir muhabirinin ağzından kaçırdığı bir Petersburg haberine göre Çar, Avusturya sınırındaki on dört kolorduya seferberlik emri vermişti – Almanya'nın uyarısına yanıt olarak. Bir ara, umulduğu gibi Rusya sinmemiş, açıkça saldırgan olmuştu; Almanya kısmi bile olsa, bir seferberlik ilan ederse Rus hükümeti hemen *genel* seferberlik ilan edeceği tehdidini savuruyordu. Oysa Berlin'den gelen telgraflardan, Kaiser'in hükümetinin gizlemeye gerek duymadan harıl harıl seferberlik hazırlıklarına giriştiğini biliyoruz. Genelkurmay Başkanı Von Moltke ivedilikle çağrılmıştı. Alman halkı resmî basın tarafından pek yakında savaş kopacağı konusunda uyarılmıştı. *Berliner Lokalanzeiger* gazetesinde yayımlanan bir yazıda, Avusturya'nın ültimatomu savunuluyor, Sırbistan'ın yok edilmesi gerektiğini öne sürülüyordu. Berlin'de bankaların vezneleri sabahın ilk saatlerinden beri paniğe kapılan gelir sahiplerinin saldırısına uğramış.

Fransa'da millet kredi açan kurumlara üşüşmüştü. Bordeaux'da, Lyon'da, Lille'de, mevduatın çekilmesi bankaları güç duruma sokmuştu. O gün, öğleden sonra Paris Borsası'nda gerçek bir ayaklanma çıkmıştı. Avusturyalı bir sarraf, rantı düşürmekle suçlanarak, "Casuslara ölüm!" haykırışlarıyla saldırıya uğramış, polis tam zamanında yetişip adamı kurtarabilmişti. Polis müdürü, Borsa salonunu boşalttırmış, polisler gözü dönmüş bir kalabalığın Avusturyalıyı linç etmesini güçlükle önleyebilmişti. Olay gülünçtü ama insanların nasıl savaş kızgınlığı içine girmiş olduklarını kanıtlıyordu.

"Peki, ya Balkanlar'da?" diye sordu Jacques. "Ne de olsa Avusturya birlikleri Sırp sınırını aşmış değil?"

"Daha aşmadı diyorlar."

Ama son telgraflara göre bugüne dek ertelenmiş olan saldırı bu gece yapılabilir. Dahası Gillot'nun güvenilir bir kaynağa dayana-

rak verdiği bilgiye göre Avusturya aslında genel seferberliğe karar vermiş, ama seferberliği ertesi gün ilan edilecek ve üç güne dek uygulayacaktı.

"Bizde" dedi Mourlan, "İzinli subaylar ve erler, tatilde bulunan demiryolcular ve postacılar telgrafla çağrıldı... Poincaré de örnek oluyor: Hiçbir yere uğramadan dönüyor. Cumartesi'ye Dunkerque'te olacak."

"Şu sizin Poincaré'nin sözü edilmişken" dedikten sonra Milanof, Viyana'da ağızdan ağıza dolaşan anlamlı bir fıkrayı anlattı: "21 Temmuz günü Cumhurbaşkanı Kışlık Saray'da Rusya'daki yabancı devletlerin büyükelçilerini kabulü sırasında keskin sesiyle Avusturya büyükelçisine yankılar uyandıran şu cümleyi söylemiş: "Sırbistan'ın Rusya'da çok candan dostları var. Rusya'nın da bir müttefiki var: Fransa'dır o müttefik Sayın Büyükelçi!"

"Hep sindirme politikası" dedi Jacques, Studler'i düşünerek.

Milanof gösteri saatine dek *Progrès*'ye gitmeyi önerdi. Ama Mourlan reddetti nobranca:

"Bu akşam gevezelik yeter..."

Milanof onlardan ayrılınca Jacques, "Sizden bir yardım rica edecektim" dedi. "Jour Sokağı'ndaki odama sicimle bağlanmış bir paket bırakmıştım. İçinde kişisel belgelerim var. Başıma bugünlerde kötü bir şey gelirse paketi Cenevre'ye, Meynestrel'e iletir misiniz?"

Daha çok bir açıklamada bulunmadan gülümsedi. Mourlan birkaç saniye Jacques'ı süzdü. Ama hiçbir şey sormadı ve başıyla olur dedi. Ayrılacaklar sırada, Jacques'ın elini tutarak, "İyi şanslar..." dedi. (Ve ilk kez ona "çocuk" demedi.)

Jacques gazeteye geri geldi. Jenny ile buluşmasına ancak yarım saat vardı.

Birkaç sosyalist Jaurès'in odasından çıkıyordu. Jacques bunların arasında Cadieux'yü, Compère-Morel'i, Vaillant'ı, Sembat'yı tanıdı. Gallot'nun odasına girdiklerini gördü. Yana dönerek, Stefany'nin kapısını vurdu. Yalnızdı, ayakta, masanın üstüne eğilmiş, yabancı gazetelere bakıyordu.

Stefany uzun boylu zayıf biriydi, göğsü çökük, omuz başları sivri. Uzun yüzünü siyah saçları çerçeveliyordu. Yüzündü sık sık beliren tikler ona bir deli hali veriyordu. Bu adam Güneylilere

(Avignon'luydu) özgü yıpratıcı bir çalışkanlık içindeydi. Toplumsal mücadeleye kendini vermeden önce birkaç yıl taşrada öğretmenlik etmişti. Öğrencisi olanlar Stefany'yi unutmamışlardı. Onu *L'Humanité*'ye Jules Guesde sokmuştu. Hastalıklı tiplerden hoşlanmayan sağlam yapılı Jaurès onu sevmemekle birlikte, ona saygı duyuyordu: Gazetede ona ön sırada yer vermiş, onu güç işlerde görevlendirmişti.

Bugün öğleden sonra ona ayrıca, Parlamento'daki sosyalist grubu ve Parti'nin yönetim kuruluyla ilişki halinde bulunma görevini vermişti. Jaurès sosyalist milletvekillerinin, Rusya'nın silahlı her müdahalesinin protesto ettirilmesi için girişimde bulunulmasına çalışıyordu. Quai d'Orsay'de bu yolda birçok başvuruda bulunuyordu. Paris'in, Petersburg'un davasını kendi davası addetmeyip hareket serbestliğini elinde tutmasını, böylece Avrupa'da barışı sağlayıcı bir hakem rolü oynayabilmesini istiyordu.

Stefany, Şef'le uzun bir konuşma yapmıştı. Onun son derece sinirli olduğunu Jacques'tan saklamamıştı. Jaurès ertesi günkü *L'Humanité*'nin şu ürkütücü manşetle çıkmasını istiyordu: *"Savaş bu sabah başlayacak."*

Stefany'yle bir manifesto tasarısı üzerinde çalışmışlardı. Bu manifestoda, Sosyalist Parti'nin yabancılar önünde, bütün Fransız emekçileri adına barış isteği dile getiriliyordu. Stefany yazıdan seçtiği cümleleri daracık odanın içinde bir aşağıya bir yukarı giderek o ahenkli sesiyle okuyordu. O küçük, kuş bakışlı gözleri gözlüğünün altında fır fır dönüyordu. Kemikli, kemerli burnu bir gaga gibi uzanıyordu.

"Şiddet politikasına karşı tüm ülkeye sosyalistlerin çağrısı..." diye kolunu kaldırarak okuyordu. O akşam, güvenini artırmak için, uzun bir dua okur gibi bu güç verici sözleri yineleyişindeki içe dokunucu gereksinme göze çarpıyordu.

O sabah, Alman sosyalistlerinden gelen benzeri bir metin alınmıştı. Jaurès Stefany'nin de yardımıyla bunu kendisi Fransızcaya aktarmıştı: *"Savaş üstümüze çöküyor! Savaş istemiyoruz! Yaşasın uluslararası uzlaşma! Almanya'nın bilinçli emekçileri, insanlık ve uygarlık adına ateşli protestosunu yükseltiyor!.. Alman hükümetinden, barışın korunması için Avusturya üzerinde nüfuzunu kullanmasını istiyor. Eğer, korkunç savaş önlenemezse, Almanya çatışmanın tamamıyla dışında kalmalıdır!"*

Jaurès iki bildirinin, birbirinin eşi afişler halinde, binlerce basılarak Paris'in her yerinde ve bütün ülkede duvarlara olabildiğince çabuk asılmasını istiyordu. Daha o gece, bütün sosyalist basımevleri bu afişleri basmakla görevlendirildi.

"İtalya'da da iyi çalışıyorlar" dedi Stefany. "Milano'da toplanan sosyalist milletvekilleri grubu, hükümeti Üçlü İttifak'taki müttefiklerini izlemeyeceğini ilan etmeye zorlamak için Meclis'i acilen olağanüstü toplantıya çağırdı..."

Hızla masanın üstündeki bir kâğıdı aldı:

"İşte Mussolini'nin *Avanti*'sinde yayımlanan bir bildirinin çevirisi:

İtalya'nın benimseyeceği tek bir tutum var. Tarafsızlık! İtalyan emekçileri bir kez daha salhaneye sürülmelerine katlanacaklar mı? Tek bir ağızdan çıkar gibi şu haykırış yükselmeli: Kahrolsun savaş! Tek bir insan savaşa gönderilmemeli, metelik harcanmamalı savaş için...

Bu bildirinin çevirisi ertesi gün *L'Humanité*'nin birinci sayfasında yayımlanacaktı.

Stefany, "Çarşamba günü" dedi yeniden söze başlayarak. "Brüksel'de yalnız Sosyalist Enternasyonal Yönetim Kurulu toplanacak değil, büyük bir protesto mitingi yapılacak akşama. Bu mitingin başkanlık divanında Jaurès, Belçika için Vendervelde, Almanya için Haase ve Molkenbuhr, İngiltere için Keir Hardie, Rusya için Rubanoviç bulunacak... Çok büyük olacak bu miting... Bütün ülkelerden, durumu elverişli olan militanlar, bu mitingin Avrupa çapında müthiş bir gösteri olması için Brüksel'e çağrıldı. Dünya emekçilerinin, büyük devletlerin politikasının karşısına çıktığını göstermek gerekir!"

Stefany burnunu çekiştirip dudaklarını büzerek odanın içinde gidip geliyordu. Sabırsızlıktan içi içine sığmıyordu ama dayanıyor, kendini umutsuzluğa kaptırmıyordu.

Kapı açıldı, içeriye Marc Levoir girdi. Yüzü kıpkırmızıydı, heyecanlıydı. İçeriye girer girmez bir sandalyeye çöktü.

"İnsan soramadan edemiyor, hepsinin istediği şey bu mu diye?"

"Ne o, savaş mı?"

Quai d'Orsay'den geliyor, oradan tuhaf bir haber getiriyordu: Denildiğine göre, M. Schœn Almanya'nın, Rusya savaşa hazırlan-

maktan vazgeçsin diye Rusya'ya onurluca bir fırsat sağlamak için, Avusturya'dan Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne saygı göstereceği konusunda resmen güvence vermesini isteyeceğini bildirmiş. Büyükelçi daha sonra, Fransız hükümetinden, gazetelerde yayımlanacak bir bildiride, Fransa'nın Almanya'yla birlikte barışı koruma yolunda candan istek duyduğu, bu konuda Almanya'yla *tam bir dayanışma içinde* bulunduğu ve bu iki ülkenin Petersburg'a ılımlı olması için çağrılarını yineleyeceklerini açıklamasını istemiş. Oysa Fransız hükümeti, Berthelot'nun etkisiyle, bu öneriyi geri çevirmiş ve müttefiki Rusya'da kuşku uyandırmamak için Almanya'yla en küçük bir *dayanışma* içinde bulunduğunu ilan etmeyi kesin bir dille reddetmiş.

"Ne zaman Almanya herhangi bir öneride bulunsa Quai d'Orsay, 'Bu bir tuzaktır!' der. İşte kırk yıldır bu böylece sürüp gidiyor!" diye tamamladı sözünü Levoir.

Stefany'nin Levoir'a dikilen küçük gözlerinde bir bunalım ifadesi belirdi. Sarı yüzü büsbütün uzamış gibiydi. Donuk yanakları, sanki çenenin ağırlığına dayanamayarak aşağıya sarkmıştı. "İşin insanı şaşırtan yanı şu ki" diye mırıldandı. "Bunlar Avrupa'da yedi sekiz –bilemedin- on kişi, kendi aralarında Tarihi yapanlar... *Kral Lear*'ı anımsadım: '*Zamanımızın laneti bu: Deliler gösteriyor körlere yolu.*'* Gel" dedi birden elini Levoir'ın omuzuna koyarak, "Şef'e haber vermek gerekir."

Yalnız kalan Jacques ayağa kalktı. Jenny'yle buluşacağı saat gelmişti. "Sonra, yarın akşam Berlin'de olacağım..." Görevini ancak zaman zaman düşünüyordu. Ama her seferinde de biraz bunalımla karışık bir hazla ürperiyordu: Kendisinden bekleneni yapamamak korkusu vardı içinde.

XLVI

Borsa'nın saati yarımı henüz vurmuşken Jenny oraya gelmişti bile. Jacques onu uzaktan görerek durdu. İnce silueti hareketsiz duruyordu kapalı, parmaklıklı kapının önünde, gazete satıcılarının ve otobüs görevlilerinin gidiş gelişleri arasında. Jacques bir dakika boyunca kaldırımda durup onu seyre daldı. Eskilerde olduğu gibi,

* Özdemir İnce çevirisi. (ed. n.)

onu böyle yalnızlığı içinde bulmanın heyecanını duyuyordu içinde. Bir zamanlar Maisons-Laffitte'te, onu azıcık görebilmek için Fontanin'lerin bahçesinin çevresinde dolanıp dururdu. Bir öğleden sonrasını anımsadı. Onu beyaz giysisiyle çamlığın gölgesinden çıktığı sırada görmüştü. Güneşten gelen bir ışık seli, onu sarmıştı halesiyle, doğaüstü bir görüntü gibi.

O akşam yas tülü yoktu. Sırtında kendisini daha da ince gösteren siyah bir giysi vardı. Bütün davranışlarında olduğu gibi, giyinişinde de başkalarının hoşuna gitme isteği yoktu. Sadece yaptığını kendisi beğenmeliydi. (Çok gururlu olduğu için başkalarının kendi hakkında hüküm vermelerini beklemezdi, sonra çok alçakgönüllü olduğu için de başkalarının kendi hakkında hüküm verme zahmetine katlanacaklarını düşünmüyordu.) Ağırbaşlı ve tamamıyla kullanışlı giysileri severdi. Bununla birlikte şıktı da. Ama bu biraz kuru ve sert bir şıklıktı, sadeliği ve doğal bir kibarlığı vardı giyinişinin.

Jacques kendisine yaklaşırken ürperdi, gülümseyerek ona doğru yürüdü. Çünkü artık çok çaba göstermeden gülümsüyordu; daha doğrusu, kararsızca bir titreyişle dudakları kımıldarken, o berrak gözlerinde ufacık bir ışık beliriyordu ve her seferinde bu, sevinçle dolduruyordu yüreğini Jacques'ın.

Bir şakayla ona yaklaştı:

"Adeta sadaka verir gibi gülümsüyorsunuz."

"Sahi mi?"

Gururunun hafifçe incindiğini hissetmemek elinden gelmedi. Ama hemen hak verdi Jacques'a. Az kalsın daha da fazlasını söyleyecek: "Donuk, sert bir halim olduğu doğrudur" diyecekti. Ama kendinden söz etmekten hoşlanmazdı hiç.

Jacques birden içini çekerek, "Her şey kötüye gidiyor" dedi. "Bütün hükümetler inat ediyor, tehdit savuruyor. Kim daha uyuşmaz davranırsa o..."

Jenny, Jacques daha gelir gelmez yüzünden yorgun ve kaygılı olduğunu anlamıştı. Jacques'a bakıyor, bakışlarıyla haberlerin detaylarını açıklamasını istiyordu. Ama Jacques inatla başını sallıyordu:

"Hayır, hayır... Hiçbir şeyden söz etmeyelim... Neye yarar ki? Yeter... Tersine, yardım edin bana her şeyi unutabilmem için, bu perde arası saatinde. Vakit yitirmemek için, yemeğimizi hemen yakında bir yerde yememizi öneriyorum size. Yemek yemedim öğleyin. Kurt gibi acıktım... Gelin..." dedi genç kızı sürükleyerek.

Jenny arkasından yürüdü. "Annem, Daniel bizi görselerdi" diye aklından geçirdi. Onunla aralarındaki bu kaçamak birden kendisine içli dışlı oluşlarının elle tutulur kanıtı gibi görünmüştü ve o anda suçüstü yakalanmış bir çocuğun tedirginliğini yaratmıştı onda.

Jacques iki yolun kavşağındaki külüstür görünüşlü bir lokantayı gösterip, "Şuraya girsek mi?" dedi. Cephesi caddeye bakan lokantanın camlarından içerideki beyaz örtülü masalar görünüyordu. "Burada rahat ederiz, değil mi?" dedi Jacques.

Birlikte caddenin bir yanından öbür yanına geçerek lokantaya girdiler, içerisi serindi, kimsecikler yoktu. Mutfak kapısının camından dipte, yanan bir avizenin altında oturan iki kadının sırtı görünüyordu. Kadınlardan hiçbiri dönüp bakmadı.

Jacques bezgin bir hareketle şapkasını iskemlenin üstüne attı, lokanta sahiplerinin dikkatini çekmek için dip tarafa doğru yürüdü. Bir dakika kadar kımıldamadan ayakta bekledi. Jenny ona baktı: Bu birden yaşlanmış yüz, mutfağın aydınlığında belli olan bozuk çizgileriyle bir yabancının yüzü gibi görünüverdi ona. Birdenbire, bir çocuk hırsızının uğursuz bir yere götürdüğü kaçırılmış bir küçük kızın yaşadığı karabasana benzer bir izlenim doğdu içinde... Bu kötü duygu bir saniye sürdü. Jacques kendisine doğru geliyordu. Gölgelerin yer değiştirmesiyle asıl yüzü belirmişti.

"Oturun" dedi, iskemleye oturmasına yardım ederek. "Hayır şöyle otursanız ışık gözünüze gelmez."

Jenny için bu erkekçe ilgi yepyeni bir şeydi, buna kendini derin bir hazla bıraktı.

Mutfaktaki kadınların genci kalkıp onlara doğru geldi. Şişko, hantal, pembe bluzlu, saçları, bir düveninkini andıran alnına dümdüz yapıştırılmış bir kızdı. Önünden yemi alınmış bir hayvan gibi kızgın bir hali vardı.

Jacques neşeyle, "Yemek yiyebilir miyiz küçükhanım?" diye sordu.

Jacques'ı bir süre süzdükten sonra:

"Yiyeceğiniz şeye bağlı."

Jacques bir kıza bir Jenny'ye bakıyordu keyifli keyifli.

"Yumurta var mı? Yumurta? Belki de biraz soğuk et?"

Kız göğüslüğünden bir kâğıt çıkarıp Jacques'a verdi. "İşte ne varsa burada yazılı" dedi. İster ye, ister yeme, dercesine...

Jacques'ın keyfi hiç kaçmayacak gibiydi.

"Tamam" dedi, listeyi yüksek sesle okuduktan sonra. Ne istediğini sorar gibi de Jenny'ye baktı.

Garson kız, hiçbir şey söylemeden mutfağa döndü.

"Ne hoş şey" diye mırıldandı Jacques. Sonra gülerek Jenny'nin karşısına oturdu.

Hemen sonra, ceketini çıkarmasına yardım etmek için ayağa kalktı.

Genç kız, "Şapkamı da çıkartsam mı?" diye düşündü. "Saçlarım bozulacak." Ama hemen böyle hoppaca bir şey düşündüğü için utanç duydu. Kararlı bir hareketle şapkasını çıkardı ve saçını düzeltmedi bile.

Asık suratlı kız dumanı tüten bir tencere çorbayla tekrar göründü:

"Bravo küçükhanım!" diye Jacques kepçeyi elinden aldı. "Bize çorba var dememiştiniz. Ne güzel kokuyor!" Sonra Jenny'ye dönerek sordu: "Vereyim mi?"

Neşesi azıcık yapmacıklı gibi görüyordu. Bu ilk baş başa yemeklerinde, o da genç kız gibi sıkılganlık duyuyordu. Ayrıca zihnini kurcalayan o günkü uğraşları düşünmekten de kendini alamıyordu. Jenny'nin arkasındaki yeşilimtırak camekâna genç kızın gölgesi düşmüştü, her hareketi yansıyordu cama. Böylece Jacques onun canlı endamıyla birlikte, omuzlarının ve boynunu nefis görüntüsünü de seyrediyordu.

Jenny incelendiğini hissederek birden, "Jacques... Beni iyi tanıyıp tanımadığını merak ediyorum? Korkunç şey... Benim hakkımda aşırı hayal kurmuş olmuyor musunuz?" "Onun beni görmek istediği gibi olabilecek miyim hiç? Onu hayal kırıklığına uğratmaya mahkûm değil miyim?" diye düşünürken duyduğu kaygıyı gizlemek için gülümsüyordu.

Jacques de gülümsedi. "Ya, peki ben de size sorsam, beni iyi tanıyor musunuz diye ne yanıt verirsiniz?"

Jenny bir saniye durakladı, "Hayır diye yanıt verirdim sanıyorum."

"Ama aynı zamanda 'Bunun hiç önemi yok' diye düşünür ve doğru düşünmüş olurdunuz" dedi gülümsemesi hiç eksilmeyen Jacques.

Jenny başını hafifçe eğerek doğruladı bunu. "Evet" diye düşündü. "Önemi yok bunun... Kendiliğinden olacak bu... Demin, annemle babamın benim için düşündükleri gibi düşündüm."

Jacques kuvvetli bir sesle, "Kendimize güvenmeliyiz!" dedi.

Jenny yanıt verdi. Jacques kaygılı olduğundan şüphe ederek ona baktı. Ama, genç kızı değiştiren o andaki mutluluk ifadesi büyük bir güvence veren bir yanıttı.

Lokantanın içine bir erimiş tereyağı kokusu yayıldı.

Jacques, "İşte asık suratlı kız geliyor" diye fısıldadı.

Pembe bluzlu kız omlet getiriyordu.

"Yoksa domuz yağında mı?" diye bağırdı Jacques. "Enfes! Siz mi pişiriyorsunuz yemekleri küçükhanım?"

"Elbette ben!"

"Kutlarım sizi!"

Kız lütfen gülümsedi. Alçakgönüllü bir havayla, "Oh, biliyor musunuz" dedi, "Basit geçer burada akşam yemekleri. Sabahtan gelmeli. Öğleyin tek bir boş masa bulamazsınız... Ama akşamleyin tenha olur... Sevgililerden başka gelen olmaz pek."

Jacques'ı bu söz eğlendirmişti, gülümseyerek Jenny'ye baktı. Bu asık suratlı kızı gülümsettiği için gerçekten rahatlamış gibiydi.

"İşte, omlet dediğin böyle olur" dedi ağzını şapırdatarak.

Koltukları kabaran kız bu sefer gülmeye başladı. Bir sır verecekmiş gibi eğilerek, "Ben" diye mırıldandı, "İşimi kendim yaparım, kimseye sormam, ağzının tadını bilenler anlar bunu."

Yumruklarını önlüğünün cebine sokup kalçalarını kıvıra kıvıra uzaklaştı.

"Bunu bir üstü kapalı gönül alma mı saymalı?" diye gülerek sordu Jacques.

Jenny düşünceye dalmıştı. Bu küçük sahne pek önemsizdi, ama o yine de şaşırtıcı şeyler keşfetmişti bunda. Jacques'ta besbelli çevresine bir sıcaklık yayma becerisi vardı. Bir tek sözcükle, bir gülümsemeyle ve insanlara ilgi göstererek, güven ve sevgi doğmasına elverişli bir hava yaratıyordu. Herkesten daha iyi biliyordu bunu Jenny: Onun yanında en katı yaradılışlı, en içine kapanık insanlar kişiliklerini sarsan uğursuzluğu aşıyor, kasıntıdan kurtuluyor, açılıyorlardı. Jenny'ye hiçbir şey böyle bir nitelik kadar hayret vermiyordu! Jacques'ın tersine, Daniel'in tersine başkalarına karşı hiçbir ilgi duymazdı. Kendi evrenine kapanmış, yaşıyordu. Her şeyden önce, kendi havasının temizliğinin üzerine titriyor, dahası çevresindekilerle arasında bir uzaklık bırakmaya, üzerinde hiç kimsenin etki yapamayacağı bir tutumu sürdürmeye çalışıyordu. "Ama" diye geçiriyordu içinden kardeşini düşünerek, "Jacques'ı

başkalarına yönelten bu ilgi, aynı zamanda, onun bir seçim yapmasını ve birine bağlanmasını olanaksız kılmaz mı?"

"Birini yeğleme yeteneği var mı sizde?" diye sordu birdenbire. "Bütün öteki insanlardan çok, tek bir varlığa bağlanmak nedir, bilir misiniz? Hem de her zaman için?"

Bunları söyler söylemez kullandığı cümlenin ne kadar karanlık, beceriksizce olduğunu anladı, kızardı.

Jacques şaşkınlıkla ona bakıyor, bu düşünceler arasındaki çağrışım bağını bulmaya çalışıyordu ve her şeyden önce gerçeğe uygun olarak yanıtlamak isteğiyle soruyu içinden tekrarlıyordu. İkisi de birbirleri hakkında yanılmış olmayı –adeta bir boş inançla– ne kadar az da olsa, sevgilerine karşı işlenmiş bir günah sayıyordu.

"Bir başkasına bağlanabilir miyim?' diyecekti Jacques neredeyse. "Peki Daniel'le olan dostluğun?" ama bu örnek aldatıcıydı. Çünkü bu bağ zamanın etkisinden kurtulabilmiş değildi.

Biraz da kuru bir sesle, "Şimdiye kadar bir başkasına bağlanmış değilim" dedi Jacques. "Peki ama, bu şüphe etmek için bir neden mi?"

Jenny telaşla, "Şüphe etmiyorum" dedi.

Jacques genç kızın bunu söyleyişindeki derin keder karşısında sarsıldı. Çok sonraları onun bu aşırı duygululuğu karşısında temkinli olma gereğini anladı. Sözüne bir şeyler daha eklemek istedi, duraksadı ve garson kız başka bir yemek getirmekte olduğundan, kabalığı için Jenny'den özür dilercesine tatlı bir gülümseyişle gülümsedi.

Jenny, Jacques'a dikkatle bakıyordu. Jacques'ın bir uçtan öbür uca bu kadar hızla geçmesi bir tehlike gibi ürkütüyordu onu, ama bir üstünlük belirtisi olarak da derin bir haz duyuyordu bundan. "Barbarım benim" diye düşünürken tatlı bir gurur duydu içinde. Yüzünü karartmış olan gölge geçti. Şimdi yeniden, iki gündür varlığını alt üst eden, yenileştiren o gizli mutluluk inancının yüreğine dolduğunu hissediyordu.

Garson kız uzaklaşınca Jacques, "Güvenciniz ne kadar da hemen kırılacak gibi..." dedi.

Sesinde en küçük sitem yoktu, üzüntüden ve vicdan azabından başka. Çünkü geçmişteki davranışının, Jenny'nin güvensizliğini haklı gösterdiğini unutmamıştı.

Jenny, Jacques'ın tedirginliğini anlayarak bütün acı anıları silmek için hemen:

"Neden bu biliyor musunuz? Güvenmeye pek hazır değildim de ondan... Hiçbir zaman... (Burada kullanacağı sözcüğü arıyordu, Jacques'ın kullandığı bir sözcük dudaklarının ucuna geliverdi) Huzur nedir bilmedim... Çocukken bile... Böyle yaratılmışım..." Sonra hafif sesle, önüne bakarak, "Bunu hiçbir zaman kimseye söylemedim" dedi. İçinden gelmişçesine, birden mutfak kapısına bir göz attı, iki elini masanın üstünden Jacques'a uzattı. Bu ince, ılık ve çıplak eller titriyordu. Tümüyle onun olduğunu hissediyordu, kendini daha çok bırakmak, onda erimek, onunla bir olmaktan başka istek yoktu içinde.

Jacques, "Ben de sizin gibiydim... Yalnız, hep yalnız! Ve hep kaygılı!" diye mırıldandı.

Yavaşça ellerini çeken Jenny de, "Bunu biliyordum" dedi.

"Kimi zaman, kendimi başkalarından üstün görüyor ve gururla sarhoş oluyordum. Kimi zaman da kendimi, budala, bilgisiz, çirkin bularak, eziklik içinde kıvranıyordum."

"Tıpkı benim gibi."

"Her zaman yabancı..."

"Benim gibi."

"Özelliklerimin içine hapsolmuştum..."

"Ben de öyleydim. Kendi dışıma çıkma ve başkaları gibi olma umudu da olmadan..."

"Ne var ki kimi zamanlar kendimden umudu tümüyle kesmemişsem" dedi Jacques birden bir minnet duygusuyla, "Bilir misiniz, kime borçluyum bunu?"

Bir an Jenny çılgınca bir dilekle onun "Size" demesini bekledi ama Jacques, "Daniel'e!.. Dostluğumuz karşılıklı bir güven alışverişiydi her şeyden önce. Beni kurtaran Daniel'in sevgisi, güveniydi" dedi.

"Benim gibi" diye mırıldandı Jenny. "Tıpkı benim gibi! Hiç dostum yoktu Daniel'den başka."

Doymak bilmeyen, kendinden geçmişçesine bir bakışla gözlerinin içine bakarak, birbirlerine kendilerini anlatmaktan bıkıp usanmıyorlardı. İkisi de, anlaşmalarının bir açığa vuruluşu, kesin tanıklığı gibi, gülümseyişine gülümseyişiyle yanıt vermesini bekliyordu... İkisinin de sevgiyle birbirinin ruhunun derinliğine indiğini böylesine kolayca hissetmesi ve bu kadar birbirinin benzeri olduğunu keşfetmeleri inanılmaz tatlı bir mucizeydi! Karşılıklı

olarak içlerini açmanın hiç sonu gelmeyecekmiş gibi görünüyordu onlara ve o anda karşılıklı olarak gönüllerinden geçenleri okumak dünyanın en önemli işiydi.

"Evet, gerçekten göçüp gitmekten kurtulmamı Daniel'e borçluyum. Bir de Antoine'a" diye Jacques ekledi biraz düşündükten sonra.

Jacques genç kızın elinde olmadan yüzünde bir soğukluk belirdiğini fark etti.

Bozulmuştu, sorarcasına yüzüne baktı. "İyi tanıyor musunuz ağabeyimi?" diye sordu. Antoine'ı inançla övmeye hazırdı.

Jenny neredeyse, "Nefret ediyorum ondan" diyecekti.

"Gözlerinden hoşlanmıyorum" demekle yetindi.

"Gözlerinden mi?"

Jacques'ı incitmeden nasıl söylemeliydi düşündüğünü? Yine de ondan bir şeyi gizlemek istemiyordu, onu üzse bile.

Jacques merakla diretti:

"Antoine'ın gözlerinde beğenmediğiniz ne var?"

Genç kız bir an düşündü:

"Denebilir ki... Bilmiyor görmesini... Neyin iyi olduğunu, neyin böyle olmadığını görmesini..."

Bu acayip yargı Jacques'ı şaşkına çevirdi. Daniel'in, ağabeyi için kendisine söylediği bir sözü anımsadı: "Biliyor musun, beni ağabeyine bağlayanın ne olduğunu? Düşüncelerini serbestçe ileri sürmesi." Daniel, Antoine'ın her sorunu, kendi özelliği içinde, tıpkı bir anatomi parçasını inceler gibi, her türlü manevi kaygının dışında rahatlıkla ele alabilmesini beğeniyordu. Huguenot'lardan* gelme biri için çok çekici bir düşünce yapısıydı bu.

Jacques bir açıklama beklercesine Jenny'ye bakıyordu. Ama o, bu bakışı öyle donuk, öyle kapalı bir yüzle karşıladı ki Jacques daha fazla bir şey sormaya cesaret edemedi.

"Anlaşılamaz" diye düşündü.

Pembe bluzlu kız gelip sofrayı toplamaya başladı:

"Peynir ister misiniz? Meyve? İki nefis filtre kahve?"

"Ben bir şey istemem" dedi Jenny.

"Öyleyse yalnız bir kahve."

Konuşmalarını serbestçe sürdürebilmek için kahvenin getirilmesini beklediler. Jacques kaçamaktan bakıyordu Jenny'ye. Bir kez

---

* İlk Protestanlar. (ç. n.)

daha gözlerinin ifadesi ile yüzününkinin birbirine uymadığını fark etti. Bu gözlerdeki ifade daha yaşlıydı o genç kalmış, olgunlaşmamış yüzün yanında.

Hiç çekinmeden eğildi, "Gözlerinize bakmama izin verin" dedi, bu incelemeyi bağışlatmak istercesine gülümseyerek. "*Öğrenmek* istiyorum bu gözleri... Öylesine bir su arılığında... Öylesine saf bir mavilik ki... Ve soğuk bir mavilik... Hele gözbebeği! Her an biçim değiştirmede... Kımıldamayın, insanı kendinden geçiren bir şey bu."

Jenny de onu süzüyordu, gülümsemeden, azıcık bezgin.

"Bakın" dedi Jacques. "Dikkatle bir şeye baktığınız zaman, mavi iris kasılıyor. Gözbebeği de daralıyor, küçülüyor, küçücük bir nokta kalıncaya kadar... Ne büyük bir irade var bu sizin gözlerinizde!.."

O vakit, Jenny'nin çok iyi bir kavga arkadaşı olabileceğini düşündü. Ve o anda zihnini kurcalayan düşüncelerin hepsi canlanıvermişti. Hızla başını çevirip duvar saatine baktı...

Jenny, Jacques'ın birden asılan yüzüne bakarak korkuyla, "Ne düşünüyorsunuz Jacques?" diye mırıldandı.

Jacques, alnına dökülen saçını hoyratça bir hareketle düzeltti. "Ah" dedi yumruklarını sıkarak, "Şu anda Avrupa'da berrak görüşlü yüzlerce insan olduğunu düşünüyorum. Öteki insanların iyiliği için çırpınan, ama kurtarmak istediklerine seslerini duyuramayan insanları! Bu saçma bir kahramanlık! O uyuşukluk içinde yaşayanları sarsabilecek miyiz? Öğrenebilecekler mi vaktinde..."

Jacques konuşmasını sürdürüyor, Jenny de onu dinliyor gibi görünüyordu ama artık sözlerini işittiği yoktu. Jacques'ın saate göz attığını gördüğü andan beri dikkati başka yere kaymıştı, artık yüreğinin çarpıntısını bastıramıyordu. Onsuz üç gün geçirecekti!.. Asla belli etmemeye çalışıyordu geçirdiği bunalımı. Şimdi onu böyle bütün canlılığıyla yanı başında görmekten öyle kederle karışık bir sevinç duyuyordu. Çenesinin her kasılışına, kaşlarının her çatılışına, hareketli gözlerinde çakan şimşek parıltısına bakıyordu gözünü hiç ayırmadan – sanki bir kıvılcım yağmuru içindeymiş gibi, sözcüklerin ve düşüncelerin anlaşılmaz hışırtısı arasında kaybolmuş, Jacques'ın ne demek istediğini anlamaya çalışmıyordu.

Jacques birden sustu:

"Dinlemiyorsunuz beni!"

Jenny kirpiklerini açıp kapadı. Yüzü kızarmıştı, "Evet" dedi.

Sonra kendini bağışlatmak için nazikçe elini uzattı. Jacques elini tuttu, bırakmadı ve avucuna dudaklarını yapıştırdığında genç kızın kolunun bütün kaslarının titrediğini hissetti; bu elin gevşekçe kendini bırakacak yerde, ihtirasla ağzına bastırdığını derin, yepyeni bir heyecanla duydu.

Ne var ki vakit geçiyordu, ona verecek bir sırrı daha vardı:

"Jenny bir şey daha var ki, şimdi, bu akşamdan size söylemek istiyorum onu... Geçen yıl babamın ölümünde lafını ettirmek istemiyordum... Hesap yapmanın... Bu paranın bir meteliğine bile el sürmek istemiyordum. Dün düşüncemi değiştirdim."

Durdu. Genç kız şaşkınlıkla doğruldu, Jacques'la göz göze gelmekten çekiniyordu. Elinden olmadan, zihninden geçen karışık ve çelişik düşüncelerle yüzü alt üst olmuştu.

"Bu paranın hepsini alıp hemen, savaşa karşı girişilen mücadelede kullanılması için Enternasyonal'e vermek niyetindeyim."

Jenny derin bir soluk aldı. Yüzüne kan hücum etmişti. "Neden bundan söz ediyor bana?" diye düşündü.

"Siz de onaylıyorsunuz değil mi bunu?"

Jenny içgüdüsel olarak başını eğdi. Jacques'ın "onaylamak" sözcüğünün üstünde durmasının altında nasıl bir düşünce yatıyordu? Hareketleri üzerinde, kendisine bir denetim hakkı tanımak istiyormuş gibiydi. Başıyla belirsiz bir hareket yapıp çekinerek baktı. Yüzünde Jacques'ın ne demek istediğini sorar gibi bir ifade vardı.

"Şimdiye kadar" diye Jacques sözünü sürdürdü. "Gazetelere verdiğim yazılarla hayatımı kazandım... En gerekli olan şeyleri elde edebilecek kadar... Önemi yok... Yoksul insanların arasında yaşıyorum, ben de onlar gibiyim... Çok iyi şey bu..."

Uzun uzun soluk aldıktan sonra:

"Bu sıkıntılı yaşantı... Sizi korkutmuyorsa Jenny... İkimiz için hiçbir korkum olmayacak."

İlk kez ileriye, birlikte geçecek yaşamlarına değiniyordu.

Genç kız birden başını önüne eğdi. Heyecanından, içinde doğan umuttan soluğu kesilmişti.

Jacques onun tekrar doğrulmasını bekledi, başını kaldırdığında Jenny'nin yüzündeki büyük mutluluğu görünce sadece, "Teşekkür ederim" dedi.

Garson kız hesabı getirdi. Jacques ödedi, başını kaldırıp saate baktı.

"Saat bire yirmi var. Sizi evinize götürecek kadar vaktim yok."

Jenny onun işaret etmesini beklemeden ayağa kalkmıştı.

Yüreği daralarak, "Gidiyor" dedi içinden. "Yarın nerede olacak? Üç gün... Öldürücü üç gün."

Jacques ceketini giymesine yardım ederken Jenny birden geri döndü ve çok yakından yüzüne bakarak, "Jacques, sakın tehlikeli bir şey olmasın yapacağınız..." dedi titrek bir sesle. "Ne gibi?" diye sordu Jacques vakit kazanmak için.

Richardley'nin bildirdikleri aklına geldi. Yalan söylemek ve Jenny'yi kandırmak da istemiyordu.

"Tehlike mi?.. Sanmıyorum..." dedi.

Genç kızın gözlerinden büyük bir korkunun gölgesi geçti.

Ama hemen gözlerini kapattı, sonra, yüreklilikle gülümsedi.

Jacques içinden, "Ne olgun kız" dedi.

Konuşmadan, birbirine yaslanarak, Sentier metrosuna gittiler.

Jacques merdivenin kenarında durdu. Jenny ilk basamağa inmişti bile, ona doğru döndü. Vakit gelmişti... Jacques ellerini genç kızın omuzlarına koydu, "Perşembe'ye... En geç Cuma'ya..." dedi.

Acayip bir bakışla bakıyordu genç kıza. "Benimsin... Bir daha ayrılmayalım, benimle gel!.." diyecekti neredeyse. Gösterideki kalabalığı, kavga çıkabileceğini düşündü, çabucak ama yavaşça, "Haydi gidin... Hoşça kalın..." dedi. Dudaklarında gülümsemeye de, öpüşe de benzemeyen bir hareket belirdi. Sonra birden ellerini çekti, genç kıza uzun uzun baktıktan sonra çekilip gitti.

XLVII

Ortalık hâlâ gündüz gibi aydınlıktı. Sıcaktı, yağmur yüklüydü hava.

Alışılmamış bir görünüm vardı bulvarlarda. Bütün dükkânlar kepenklerini indirmişlerdi. Kahvelerin çoğu kapalıydı. Açık olanlar da dışarıdaki iskemle ve masaları barikat yapımında kullanılmasın diye ve jandarmalara rahatça görev yapabilecek bir yer bırakmak için polisin emriyle içeri alınmıştı. Akın akın meraklılar geliyordu. Otomobiller seyrek görülür olmuştu. Birkaç otobüs korna çalarak geçiyordu.

Saint-Martin Bulvarı'nda, Magenta Bulvarı'nda ve C.G.T.'nin yakınlarında gittikçe yoğunlaşan bir kalabalık vardı. Bir erkek ve

kadın ordusu iniyordu Belleville'in yukarılarından. Paris'in her köşesinden, banliyölerinden her yaşta, iş kıyafetleriyle çıkagelen işçiler, gittikçe artan kalabalık kümeler halinde toplanıyorlardı. Yapıların iskelelerinde, bitmemiş yapılarda, sokak başlarında polisler arı topluluğu gibi kara kümeler oluşturmuş, ilk çağrıda kendilerini istenilen yere nakletmeye hazır Polis Müdürlüğü otobüslerinin etrafında beklemedeydiler.

Vanheede ile Mithœrg, Temple Mahallesi'ndeki bir kahvede Jacques'ı bekliyordu.

Taşıtların geçmesinin durdurulduğu République Meydanı'nda, işi gücü olan birçok kişi de olduğu yerde tıkanıp kalmıştı. Jacques'la arkadaşları *L'Humanité* yazarlarına katılmak için, bu insan denizinin içinde kendilerine yol açarak ilerlemeye çalışıyordu. Jacques yazarların, büyük anıtın dibinde toplandıklarını biliyordu. Fakat yürüyüş kolunun başının bulunduğu yere ulaşmak imkânsızdı.

Birden rüzgârın uğultusuna benzeyen bir ürpertiyle başlar dalgalandı ve o zamana kadar görünmeyen elli kadar şapka kalabalığın üstünden havaya kalktı. Alay, hiçbir bağırma, hiçbir şarkı duyulmadan, halkalarını gevşeten bir sürüngen gibi, toprağa yapışık, la Porte Saint-Martin yönüne doğru harekete geçti. Birkaç dakika içinde, kalabalık, yolunu bulan bir lav nehri gibi, geniş bulvarları doldurmuş, yan sokaklardan gelen kollarla büyüyerek ağır ağır batıya doğru yol alıyordu.

Yığının içinde gömülüp kalan Jacques, Vanheede ve Mithœrg sıcaktan bunalmış, birbirlerini kaybetmemek için dirsek dirseğe yürüyorlardı. İnsan dalgası onları sürüklüyor, boğuk uğultu içinde bir an oldukları yerde durduruyor, sonra yeniden kaldırıyor, sağa sola fırlatıyor, pencereleri meraklılarla dolu, karanlık evlerin cephesine doğru itiyordu. Gece bastırmıştı, sokak fenerleri bu kımıldayan kaosun üstüne yetersiz, kasvetli ışığını serpiyordu.

"Ah" dedi, sevinçten ve gururdan sarhoş olan Jacques. "Ne büyük ders! Bütün bir halk savaşa karşı! Yığınlar gerçeği anladı, yığınlar çağrıyı yanıtladı... Rumelles görebilseydi bunu!.."

Ötekilerden daha uzun bir duraklama Jacques'la arkadaşlarını Gymnase'ın sütunlu avlusunun karşısında, oldukları yere mıhladı.

Ön sıralardan bağrışmalar geliyordu. Kafilenin başı, Poissonnière Bulvarı'nın girişinde bir engele çarpmış gibiydi.

Beş on dakika geçti. Jacques sabırsızlanıyordu. Küçük Vanheede'in elini tutarak, "Gelin" dedi.

Söylenerek arkalarından gelen Mithœrg'le birlikte, kalabalıktan sıyrılmaya çalışıyor, kümeleri yarıyor, direnen toplulukların çevresinden dolaşarak, zigzaglar çiziyor ve yine ilerliyorlardı.

"Karşı gösteri!" diye bağırdı biri. *Ligue des Patriotes* dört yol ağzını tutarak yolu kapatmış!"

Jacques, Albino'yu bırakıp bir dükkânın saçağına tırmandı, görebilmek için. Bayraklar, Poissonière Mahallesi'nin köşesindeki *Le Matin* gazetesinin kırmızı binasının önünde durmuştu. İki tarafın ön sıraları küfürler savurarak, bağrışarak çatışmaya başlamışlardı. Ön sıralardan gerilere kaymamakla birlikte kıyasıya bir kavga vardı: İnsanlar yiyecekmiş gibi birbirlerine bakıyor, yumruklaşıyorlardı. Kalabalığın arasında, küçük kara kümeler halinde sıkışıp kalmış olan polis, olduğu yerde bir şeyler yapar gibi görünüyorsa da kavgayı bastırmaya yanaşmıyordu: Bir işaret verircesine beyaz bir bayrak dalgalandı: Yurtseverler *La Marseillaise*'i söylemeye başladı. Bunun üzerine, sosyalistler güçlü ahengiyle tek bir ağızdan çıkarcasına bütün gürültüleri bastırarak yayılan *Enternasyonal*'le yanıt verdiler. Birden bir dip dalgası yükseldi, kalabalığı sarstı. Sağdaki soldaki yan sokaklardan, bir emniyet amirinin komutasında polis birlikleri şiddetle insan akınına saldırarak dört yol ağzını boşaltmaya çalıştı. Artık kavga daha da kızışmıştı. Şarkılar kesiliyor, sonra küfürler, bağrışmalar arasında yeniden başlıyordu: "Berlin'e!", "Yaşasın Fransa! "Kahrolsun savaş!". Polis, karmaşanın ortasına dalarak, karşı duran barış yanlılarına saldırıyordu. Islıklar ortalığı çınlatıyordu. Kollar, bastonlar havaya kalkıyor, "Aynasızlar!.. Pis herifler!" Jacques, iki polisin, göstericilerden birinin üstüne atılarak yarı ölü haldeki adamı bir sokağın köşesinde durmakta olan bir polis arabasına attıklarını gördü.

Oradan çok uzakta olduğu için öfkesinden kuduruyordu. Evlerin dibinden gitmeyi denese dört yol ağzına ulaşabilir miydi? Tam zamanında görevini, treni anımsadı... Bugün o, istediğini yapamazdı: İçtepilerine uymaya hakkı yoktu! İleriden, bulvarlardan boğuk bir gürültü duyuldu. Askerî inzibat birliklerinin miğferlerinin parıltısı görüldü, dört nala göstericilerin üstüne çullanıyorlardı.

"Saldıracaklar!"

"Kaçın! Kaçın!"

Korkuya kapılan Jacques'ın çevresindeki kalabalık, gerisin geri dönmeye çalışıyordu. Ne var ki yaklaşan atlılarla, gösterici alayının, ters yönde ilerleyen uzun kuyruğu, arada sıkışmış kalmış olan insanların geri çekilmesini engelliyordu. Üzerine tünediği dükkân saçağı üstündeki Jacques, ayaklarının dibinde kabaran insan anaforuna kapılıp sürüklenmemek için parmaklıklara yapışmıştı. Arkadaşlarını görebilmek için çevresine bakındı ama göremedi: "Nerede olduğumu biliyorlar" dedi içinden. "Becerebilirlerse yanıma gelirler." Sonra korkuyla aklından geçirdi: "İyi ki Jenny'yi getirmemişim."

Dört yol ağzından atların kişnemesi geliyordu. Yayalar yere yıkılmışlardı. Kalabalığın dalgalanışına uyarak şaşkın, ürkmüş, öfkeli yüzler, yaralı kafalar görünüp kaybolmaktaydı.

Neler oluyordu? Anlamak olası değildi... Şimdi dört yol ağzının ortası boşalmıştı. Barış yanlıları atlı ve yaya polislerin baskısı altında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Caddenin ortasında sopalar, şapkalar, kırık dökük şeyler arasında gümüş sırmalı polis komiserleri ve güvenlik kuvvetlerinin üst görevlileri olduğu anlaşılan birkaç sivil dolaşıyordu. Onların çevresindeki polis kordonu gittikçe açılarak alanı genişletiyordu. Az sonra bulvar, genişliğince polis tarafından kapatıldı.

Şimdi, bacaklarını köpekler ısırmış bir koyun sürüsü gibi, gösterici kalabalığı, birkaç dakika ayak sürttükten sonra, yarım dönüş yaparak Strasbourg ve Sébastopol Bulvarı'na doğru akın etti.

"Drouot dört yol ağzında toplanalım!"

"Burada kakılıp kalmak ihtiyatlıca bir şey değil" diye düşündü Jacques. (Tutuklanırsa, üzerinde Cenevreli Jean-François Éberlé adına düzenlenmiş kimlik kartından başka bir belge olmadığı aklına gelmişti.)

Hauteville Sokağı'ndan sıvışabilirdi. Duraksıyordu. Vanheede ile Mithœrg'e ne olmuştu acaba? Ne yapmalıydı? Drouot Sokağı'na mı koşmalıydı? Kavgaya karışmalı mıydı? Ya tutuklanırsa? Ya da kalabalığın içinde iki kavga arasında sıkışıp kalır da treni kaçırırsa?.. Saat kaç olmuştu? On bire beş vardı. Ona ne denli ağır gelse de, akıllıca hareket, gösteriye sırt çevirip Kuzey Garı'na yaklaşmaktı.

Az sonra kendini La Fayette Bulvarı'nda, Saint-Vincent-de-Paul kilisenin önünde buldu. Küçük meydan... Jenny... Oturdukları sıraya kadar çıkmak istedi...

Ama bir polis takımı merdivenleri tutmuştu.

Jacques susuzluktan ölüyordu. Hemen o yakınlarda, Saint-Denis Mahallesi'nde, Dunkerque şubesi sosyalistlerinin toplandığı bir birahane bulunduğunu anımsadı. Trene gitmeden önce yarım saat kadar orada kalabilecekti.

Genellikle militanların toplandığı arka salon bomboştu. Ama tezgâhta kahve yapılan yerin yakınında Parti'nin eskilerinden biriyle beş altı müşteri, mahallede olup bitenleri yorumluyorlardı. Bu mahallede şiddetli bir iki çatışma olmuştu. Doğu Garı çevresindeki savaş karşıtı bir gösteri çok sert bir şekilde dağıtılmıştı. C.G.T.'nin önünde yeniden toparlananlar gerçekten bir ayaklanma başlangıcı oluşturmuşlardı. Bunu dağıtmak için polisin saldırması gerekmişti. Pek çok yaralı olduğu söyleniyordu. Yakındaki karakol, tutuklananlarla tıklım tıklım doluydu. Denildiğine göre bulvarlardaki hareketleri yöneten polis müdürü bıçaklanmış. Passy'den gelen bir müşteri Concorde Meydanı'ndaki Strasbourg heykelinin mavi beyaz kırmızı renkli bezlere sarıldığını, çevresinde nöbet tutan birtakım yurtsever gencin meşale yaktıklarını, polisin de onları koruduğunu anlatıyordu. Bir başkası, kır bıyıklı yaşlı bir işçi, çatışmada yırtılan ceketini, birahane sahibinin karısına diktirirken, bulvarlardaki ayrı ayrı gösterici kollarının Borsa önünde toplanıp ellerinde kızıl bayrak, "Kahrolsun Savaş" diye haykırarak Palais-Bourbon'a* doğru yürüdüklerini ileri sürüyordu.

"Kahrolsun Savaş!" diye homurdandı kahveci. 70'i** görmüş, Komün'e katılmıştı. Öfkeyle başını sallıyordu:

"Doğrusu ya tam vaktidir 'Kahrolsun Savaş!' diye bağırmanın... Tıpkı fırtına gelip çattığı zaman 'Kahrolsun Yağmur!' diye bağırıyormuşsun gibi..."

Sigara içen yaşlı adam gözlerini kıstı, kızmıştı:

"Hiçbir zaman geç kalınmış değildir, Charles! Eğer sen bunu bir görseydin sekizle dokuz arasında République Meydanı'nda... İğne atsan yere düşmeyecek gibi! Görsen balık istifi derdin!"

---

* *Fransız Millet Meclisi*. (ç. n.)

** 1870'te Fransa'nın ağır yenilgisiyle sonuçlanan Prusya-Fransa arasındaki savaş. (ç. n.)

"Oradaydım ben" dedi Jacques yaklaşarak.

"Eh, öyleyse delikanlı, sen de benim gibi, eşi görülmemiştir şimdiye dek böyle bir şeyin, diyebilirsin... Üstelik birçok gösteri görmüşümdür ben! Ferrer'nin idamına karşı haykırıldığı zaman oradaydım: Yüz bin kişi vardı... Askerî zindanlara karşı, Rousset'nin serbest bırakılması için yapılan gösteride de bulundum. Orada da yüz bin kişi vardı. Şu üç yıl askerlik hizmeti yasalarına karşı Pré Saint-Gervais'deki gösteride de yüz bin kişi vardı diyebilirim göz kırpmadan... Ama bu akşam, ben diyeyim üç yüz bin, sen de beş yüz bin? Belki de bir milyon... Kimse söyleyemez. Bellville'den Madeleine'e kadar uzanan bir insan akını, tek bir haykırış: 'Yaşasın Barış!' Yo, evlatlar, böyle bir gösteri görmüş değilim bugüne dek... Üstelik böyle çok gösteri de bilirim ben... Bereket versin polisler silahsızdı... Kan gövdeyi götürürdü yoksa!.. Bu akşam, diyorum ki size hani yüreklice davranılsaydı rejim yıkılıp giderdi! Güzel bir fırsat kaçırıldı böylece... République Meydanı'ndan harekete geçildiği zaman işte, Charles, işte o an, bu işin eri başa geçseydi, hepimizi tek bir kişi gibi nereye götürürdü bilir misin? Elysée'ye, Devrim yapmak için!.."

Jacques keyifle gülüyordu.

"Bu iş daha bitmedi! Yarın olacak bu, büyük baba!"

Yüreği sevinçle çarparak gara geldi. Güçlük çıkarmadan Berlin için bir üçüncü mevki bileti verdiler.

Garda ummadığı bir şeyle karşılaştı. Vanheede ile Mithœrg oradaydı. Jacques'ın hareket saatini bildikleri için, onu uğurlamak istemişlerdi. Vanheede şapkasını kaybetmişti. Yüzü solgun ve kederden buruşmuş gibiydi. Mithœrg tersine öfkeden kıpkırmızı kesilmiş, yumruklarını ceplerine daldırmıştı. Onu yakalamışlar, iyice ıslatmışlar, polis arabasına doğru götürmüşlerdi, ancak son dakikada bir itişip kakışmadan yararlanarak kaçabilmişti. Gözlerini nefretle devirerek, tükürük saçarak yarı Fransızca yarı Almanca başına gelenleri anlatıyordu.

Jacques, "Burada durmayın" dedi. "Üçümüz bir arada dikkat çekmemeliyiz."

Vanheede, Jacques'ın elini iki eliyle tuttu. Bir körün yüzünü andıran soluk yüzünde, renksiz kirpikler sinirli sinirli kalkıp iniyordu.

Sevgi dolu, yalvarırcasına bir sesle, "Dikkatli olun Baulthy" dedi.

Jacques kaygısını belli etmemek için güldü.

"Çarşamba'ya Brüksel'de!" dedi.

İşte tam o saatte Spontini Sokağı'ndaki evinin birinci katındaki küçük salonunda Anne, giyinik, dışarı çıkmaya hazır, gözünü bir noktaya dikmiş, telefonun ahizesini yüzüne yaklaştırmış ayakta duruyordu.

Antoine bütün gazeteleri okuduktan sonra ışığı söndürmüş, uyumak üzereydi. Léon'un akşamdan gece masasının üzerine koyduğu telefonun donuk sesiyle, yatağında doğruldu. "Sen misin Tony?" diyen tatlı bir mırıltı duydu.

"E? Ne var?"

"Hiç..."

"Yo, bir şey olmalı, söylesene!" dedi kaygıyla.

"İnan ki bir şey yok... Hiçbir şey... Sesini duymak istedim de... Yatmış mıydın yoksa?"

"Evet."

"Uyumuş muydun sevgilim?"

"Evet... Hayır uyumamıştım daha... Uyumak üzereydim... Yani doğru mu önemli bir şey olmadığı?"

Genç kadın güldü. "Ama hayır Tony... Böyle kaygılanmakla çok incelik gösteriyorsun. Dedim ya, sesini duymak istedim... Anlamıyor musun, insanın birden, birdenbire bir ses işitme isteğini duymasını?"

Antoine dirseğine dayanarak, gözleri ışıktan kamaşmış, şaşkın, suratı asık sabırla bekliyordu.

"Tony..."

"Ne var?"

"Hiç, hiçbir şey yok... Seni seviyorum Tony... Senin benimle olmanı öyle istiyorum ki şu anda..."

Hiç sonu gelmeyecekmiş gibi uzun bir sessizlik oldu.

"Bak, Anne, sana açıklamıştım ya..."

Genç kadın bir solukta sözünü kesti.

"Ama, evet, biliyorum, aldırma... İyi akşamlar... Sevgilim..."

"İyi akşamlar."

Telefonu Antoine kapattı. Telefon kapandığında çıkan sesi genç kadının iliğine işledi. Gözlerini kapadı, bir mucizenin olmasını bekleyerek, bir süre telefonu kulağından ayırmadan durdu.

"Ne budala şeyim ben" dedi hemen yüksek sesle.

Hiç de akıllıca bir şey değildi onun Antoine'ın kendisine, "Hemen evimize gel... Buluşalım" diyeceğini umması, dahası buna inanması.

"Budala!.. Budala!.. Budala!.." diye tekrarladı. Çantasını, şapkasını, eldivenlerini, küçük yuvarlak masanın üstüne attı. Ve birden o sade, gizli, zalimce gerçeğin farkına vardı: Ona dayanılmaz bir gereksinme duyuyordu... Kendisine hiç gereksinme duymayan ona!

XLVIII

Jacques o gece gözünü hemen hemen hiç kırpmamıştı, sabah sekize doğru Hamın Garı'nda trenden inerek birkaç Almanca gazete aldı.

Basın ağız birliği etmişçesine Avusturya'yı Sırbistan'la "savaş halinde" olduğunu resmen ilan ettiği için kınamaktaydı. *Post* gibi pangermanist, Krupp'un gazetesi *La Gazette du Rhin* gibi sağcı gazeteler bile Avusturya'nın kabaca saldırgan politikası karşısında "üzüntülerini" açığa vurmaktaydı. Kaiser'in ve Kronprinz'in dönüşü göze çarpan büyük manşetlerle haber veriliyordu. İşin tuhaf yanı şu ki, gazetelerin çoğu İmparator'un Potsdam'a gelir gelmez, Şansölye'yle, kara ve deniz genelkurmay başkanlarıyla uzun ve önemli bir toplantı yaptığını yazdıkları halde – Kaiser'in barışın sürdürülmesinde büyük bir etkisi olacağına umut bağlamaktaydı.

Jacques kompartımana döndüğü zaman, geceyi birlikte geçirdiği öteki yolcuların da o günkü gazeteleri almış olduklarını, haberler üzerine tartışmalara giriştiklerini gördü. Üç kişiydiler. Biri genç bir pastör idi. Dalgın bakışlarını sık sık dizlerinin üstündeki gazetelerden çok, açık pencereye çeviriyordu. Yaşlısı, ak sakallı bir Alman Yahudisi olmalıydı. Üçüncüsü, saçı sakalı dipten kazınmış, tombalak, güler yüzlü elli yaşlarında biri. Jacques'a gülümsedi, elinde tuttuğu *Berliner* gazetesini havaya kaldırarak Almanca, "Siz de politikayla ilgileniyorsunuzdur? Yabancısınız herhalde?" dedi.

"İsviçreliyim."

"Fransız İsviçre'sinden mi?"

"Cenevre'den."

"Siz orada Fransızları bizden daha sık görüyorsunuzdur. Tek

tek bakınca sevimli insanlar bu Fransızlar, öyle değil mi? Acaba hepsi bir arada halk olarak neden bu kadar çekilmez oluyorlar?"

Jacques belli belirsiz gülümsedi.

Konuşkan Alman, önce pastörün, sonra Yahudi'nin gözünün içine bakarak sözünü sürdürdü: "Fransa'ya çok gitmişliğim var, işim gereği. Çok dost edindim orada. Uzun süre, Alman barışçılığının Fransızları direnmekten vazgeçireceğine ve er geç anlaşacağımıza inandım. Ama hiçbir şey yapılamaz bu gözü dönmüş insanlara. Öç almaktan başka düşünceleri yok. Bu da bugünkü politikalarını çok iyi açıklamaktadır."

"Eğer Almanya öyle barışa bu kadar bağlı ise" diye söze girdi Jacques, "Neden müttefiki Avusturya'yı barışa yönelmesi için ikna etmeye çalışarak bunu kanıtlamıyor bugün?"

"İşte yaptığı da tam budur... Okuyun gazeteleri... Eğer Fransa savaş istemiyorsa, Rusya'nın politikasını destekler miydi şu sırada? Poincaré'nin Petersburg'daki söylevleri bu bakımdan çok öğretici. Barışı da savaşı da elinde tutan Fransa'dır. Rusya Fransız ordusuna güvenmez olursa, hemen yarın, barış için de görüşmeye yanaşacaktır: Böylece bir anda savaş tehlikesi ortadan kalkar."

Pastör bu düşünceyi onayladı. Yaşlı adam da. Uzun yıllar Strasburg'da hukuk profesörlüğü yapmıştı. Alsace'lılardan hoşlanmıyordu hiç.

Jacques kendisine uzatılan puroyu nazikçe bir hareketle geri çevirdi. İhtiyatlıca davranarak tartışmaya girmekten kaçındı. Gazeteleri okumaya dalmış gibi yaptı.

Profesör konuşmaya başladı. Bismarck'ın 70'ten sonraki politikası üzerinde yüzeysel ve yan tutucu bir görüşü vardı. Yaşlı Alman Şansölyesi'nin, Fransa'yı kesin olarak yeni bir savaşla bozguna uğratmak istediğini bilmiyor ya da bilmezlikten geliyordu. Sonra İmparatorluk'un, Cumhuriyet'e yaklaşmak için yaptığı girişimlerden başka bir şeyi anımsamak istemiyormuş gibiydi. Böylece, kendisinin yön verdiği konuşma tarih alanına kaymıştı. Adamların üçü de aynı düşüncede birleşiyorlardı. Aslında, Almanların çoğu gibi düşünmekteydi onlar da.

Onlara göre Almanya şu son yıllara kadar Fransız ulusuna içtenlikle iyi önerilerde bulunmuştu. Bismarck biraz da ihtiyatsızlıkla, yeniklerin kalkınmalarına izin vererek uzlaşma isteğini kanıtlamıştı. Oysa engelleyebilirdi. Fransızların, bozguna uğramalarının

hemen ardından kapıldıkları sömürge elde etme çılgınlığına engel olması yeterdi bunun için. Üçlü İttifak mı? Ama bu kimseye karşı bir tehlike oluşturmuyordu ki. Başlangıçta bu askerî bir antlaşma değildi, Avrupa'da için için kaynayan devrimci hareketlerine karşı aynı kaygıyı duyan üç devlet arasında yapılmış muhafazakarca bir dayanışma antlaşmasıydı. 1894 ile 1909 arasında birbiri ardınca on beş yıl, Fransız-Rus antlaşmasından sonra bile, Almanya siyasal sorunları, özellikle Afrika'ya ilişkin sorunları çözümlemek üzere Fransa'nın işbirliğini sağlamaya çalıştı. 1904'te, 1905'te II. Wilhelm hükümeti, iyi niyetle açık seçik uzlaşma önerilerini tekrarladı. Fransa, Kaiser'in uzattığı eli hep geri çevirdi! En uzlaştırıcı önerileri güvensizlikle, kırıcı bir davranışla ya da tehditle yanıtladı! Eğer Üçlü İttifak nitelik değiştirmişse bunda suçlu olan Fransa'dır. Çarlık'la yaptığı o anlaşılmaz askerî antlaşma, bakanlarının, özellikle Delcassé'nin tutumlarıyla dış politikasının hep Almanya'yı hedef aldığını, amacının Almanya ile Avusturya'yı çember içine almak olduğunu açıkça göstermiştir. Kendini dünyanın gözü önünde gizli bir fatihler antlaşması gibi açığa vuran Üçlü İtilaf'ın ilerlemeleriyle mücadele edebilmek için Üçlü İttifak'ın bir savunma silahı olması gerekiyordu. Fatihler! Bu sözcük çok ağır sayılmaz, olaylar yerinde söylenmiş olduğunu gösteriyor: Fransa, Üçlü İtilaf sayesinde Fas'ta büyük topraklar elde etti. Üçlü İtilaf sayesinde Rusya, bir gün tehlikesizce Konstantinopolis üstüne yürümesini sağlayacak olan Balkan Birliği'ni kurdu. Üçlü İtilaf sayesinde İngiltere, dünya denizlerinde dokunulmaz bir egemenlik kurdu. Bu pervasızca emperyalizm politikası karşısında tek engel Almanya ile Avusturya'nın oluşturduğu bloktu. Üçlü İtilaf'ın egemenliğini sağlamlaştırmak için bu blokun parçalanması gerekirdi. Bunun için ortaya bir fırsat çıkmıştı. Fransa ile Rusya hemen bu fırsatı yakaladı: Balkanlardaki kaynaşmalardan ve Viyana'nın ihtiyatsızca davranışlarından yararlanarak Berlin'le biricik müttefikinin arasını açma umuduyla Almanya'nın Avusturya'yı kınamasını sağlamaya ve Almanya'yı düşman bir Avrupa'nın ortasında tek başına bırakmak için on yıldır harcadıkları çabayı hedefine ulaştırmaya çalışıyorlardı.

En azından pastör ile Yahudi profesör böyle düşünüyordu. İri yarı Alman'a göre Üçlü İtilaf daha da saldırganca bir amaç güdüyordu. Petersburg Almanya'yı yıkmak istiyordu... Petersburg savaş istiyordu...

"Kafası işleyen her Alman" dedi, "barışa olan inancını yavaş yavaş, istemeye istemeye yitirdi. Rusya'nın, Polonya'daki stratejik girişimlerini çoğalttığını, Fransa'nın ordularının asker sayısını ve silahlarını artırdığını, İngiltere'nin, Rusya'yla bir deniz kuvvetleri antlaşmasını imzalamaya hazırlanmakta olduğunu gördük. Bütün bu hazırlıklara ne anlam verilebilir? Sadece şu: Üçlü İtilaf, Üçlü İttifak üzerinde kazanacağı askerî bir zaferle üstünlüğünü sağlamak istiyor! Çıkaracakları savaştan kaçınmak olası değil. Şimdi olmazsa 1916'da, 1917'de ya da daha sonra..." Gülümsedi: "Ama Üçlü İtilaf tehlikeli hayallere kaptırıyor kendisini!.. Almanya'nın savaş gücüne çarpan cezasını bulur!.."

Yaşlı profesör de gülümsüyordu. Pastör, başını ağır ağır sallayarak bu görüşe katıldığını anlatıyordu. Bu son nokta üzerinde üçü de tamamıyla, övünçle birleşiyordu.

Jacques birçok kez Berlin'de kalmıştı.

"Zoo istasyonunda ineceğim" dedi içinden. "Eski tanıdıklarla karşılaşma tehlikesi, batıda daha az!"

Potsdam Meydanı'ndaki esrarlı buluşmadan önce daha iki saatlik vakti vardı. Bunun için, Uhlandstraße'de oturan Karl Vonlauth'un evine sığınmak üzere yola çıktı. Liebknecht'in dostlarındandı bu adam; güvenilir, ağzının sıkılığı denenmiş bir arkadaştı. Dişçiydi. Bu saatte Jacques'ın onu bulabilmesi çok olasıydı.

Jacques'ı bir salona aldılar. İki kişi içeride bekliyordu, yaşlı bir kadın ve genç bir üniversiteli. Vonlauth kapısını aralayıp hastası yaşlı kadını çağırdığı sırada Jacques'a bir göz attı, ama hiç renk vermedi.

Yirmi dakika geçti. Vonlauth yeniden göründü ve üniversiteliyi götürdü, hemen ardından gelip sadece, "Neden geldin?" diye sordu.

Hâlâ genç olmakla birlikte, beyaz bir tutam, kumral saçlarını ikiye ayırmıştı. Derine gömülü gözlerinin ateşli bakışlarından kıvılcımlar saçıyordu.

"Görevle geldim" diye mırıldandı Jacques. "Trenden yeni indim. Daha bir saat kadar vaktim vardı. Kimseye görünmemeliyim."

"Martha'ya haber vereyim" dedi Vonlauth. Jacques'ın söylediği şaşırtmamıştı onu. "Gel" diye ekledi.

Jacques'ı bir odaya götürdü. Otuz yaşlarında bir kadın, pencerenin önüne oturup sırtını aydınlığa vermiş, dikiş dikiyordu. İçerisi serindi. Yan yana, birbirinin eşi iki karyola, üzeri kitap dolu

bir masa, yerde içinde iki kedi yavrusu yatan bir sepet. Birden Jacques'ın gözünün önüne buna benzer, gözden uzak huzur içinde böyle bir başka oda geldi, orada kendisi ve Jenny.

Mme Vonlauth acele etmeden, iğnesini elindeki kumaşa batırdıktan sonra ayağa kalktı. Sarı saç örgülerin çevrelediği ablak yüzünden dinginlik ve enerji okunuyordu. Jacques ona çoğu kez sosyalistlerin Berlin toplantılarında rastlamıştı. Hemen her zaman kocasıyla birlikte gelirdi bu toplantılara.

"İstediğin kadar kal" dedi Vonlauth, "Ben işime dönüyorum."

Genç kadın, "Bir fincan kahve alır mıydınız?" diye sordu.

Bir tepsiyi getirip Jacques'ın önüne koydu.

"Çekinmeden kendiniz koyun kahvenizi... Cenevre'den mi geliyorsunuz?"

"Paris'ten."

"Ah" dedi genç kadın, merakı uyanmışçasına. "Liebknecht, bugün çok şeyin Fransa'ya bağlı olduğunu düşünüyor. Orada emekçilerin çoğunluğunun savaşa açıkça karşı olduğunu söylüyor; hem sonra şu sırada Bakanlar Kurulu'nda bir sosyalist bulunması gibi bir şansınız da var."

"Viviani mi? *Eski* sosyalist."

"Eğer Fransa isterse, ne büyük bir örnek olur Avrupa'ya!"

Jacques genç kadına bulvarlardaki gösterileri anlattı. Kadının söylediklerinin hepsini çaba göstermeden anlıyordu ama, biraz ağır konuşuyordu Almancayı.

"Bizde de dün sokaklarda dövüş oldu" dedi kadın. "Yüz kadar yaralı var. Beş altı yüz kişi tutuklandı. Bu akşam yine olacak... Bugün savaşa karşı elliden çok toplantı yapılacağı ilan edildi... Saat dokuzda Brandenburger Tor'da büyük bir toplantı var."

"Fransa'da orta sınıfların inanılmaz uyuşukluğuyla savaşmak zorunda kaldık..." dedi Jacques

O sırada Vonlauth içeriye girdi, gülümsüyordu.

"Almanya'da da... Her yerde uyuşukluk... Tehlike kapımıza gelmişken, inanır mısın, Reichstag'da kimse hâlâ Dışişleri Komisyonu'nun toplanmasını istemedi... Milliyetçiler, hükümetin kendilerini koruduğunu hissediyor; işitilmemiş bir şiddetle bir basın kampanyasına girişiler. Her gün, Berlin'de sıkıyönetim ilan edilmesini, muhalefet liderlerinin tutuklanmasını, barışçı mitinglerin yasaklanmasını istiyorlar! Ne önemi var! Yine de çok güçlü

değiller... Her yerde, Almanya'nın bütün şehirlerinde proletarya hareket halinde, protestolar yağdırıyor, daha da ileri gideceğini açığa vuruyor... Göz kamaştırıcı bir şey bu... 1912 Ekim günlerini yaşıyoruz yeniden... Ledebour ve ötekilerle birlikte, işçi yığınlarını 'Savaşla savaş!' haykırışlarıyla ayaklandırmıştık. O vakit hükümet, Kapitalist devletler arasında çıkacak bir çatışmanın, derhal bütün Avrupa'da bir devrim hareketini yaygınlaştıracağını anlamıştı. Korktu, politikasını frenledi. Bu sefer de başaracağız, biz!" Jacques ayağa kalkmıştı. "Hemen gitmek mi istiyorsun?" diye sordu Vonlauth.

Jacques evet dercesine başını salladı, sonra genç kadına hoşça kalın dedi.

"Savaşla savaş!" dedi genç kadın gözleri parlayarak. Vonlauth, Jacques'ı sokak kapısına doğru götürürken, "Bu sefer de barışı kurtaracağız" dedi. "Ama ne kadar sürecek bu?.. Ben de bir savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünmeye başladım. Bu yoldan geçmeden devrimin gerçekleşemeyeceğini..."

Jacques zihnini çok yoran bir soruyu sormadan Vonlauth'tan ayrılmak istemiyordu.

"Bizimkiler ne biliyorlar Viyana ile Berlin arasındaki antlaşma konusunda? Avrupa'ya nasıl bir oyun oynuyorlar? Kulislerde neler olup bitiyor? Sence bu işte bir suç ortaklığı var mı? Evet mi hayır mı?"

"Fransızlığın tuttu!"

"Neden?"

"Çünkü... 'Evet mi hayır mı?' diyorsun... 'Şu.. ya da bu...' İşte sizlerin merakı bu: Her şeyi apaçık formüllere indirgemek istiyorsunuz. Açık seçik bir düşünce *önceden* doğru bir düşünceymiş gibi!.."

Jacques şaşırmıştı, o da gülümsedi. "Bu eleştiri ne ölçüde yerinde?" diye soruyordu içinden "Ve ne ölçüde benim için geçerli?"

Vonlauth yeniden ciddileşti:

"Suç ortaklığı? Duruma bakar... Açıkça, hayasızca suç ortaklığı olduğu pek belli değil. Ben şöyle diyeceğim: 'Evet *ve* hayır'... Ültimatomun verildiği gün yöneticilerimizin gösterdiği şaşkınlık belirtilerinde bir yapmacıklık yok değildi elbet. Ama yalnız bu kadar. Denildiğine göre Avusturya Şansölyesi bizimkini kandırdı. Avrupa'daki bütün başbakanlıkları kandırdığı gibi, üstelik bizim Bethmann-Holweg sadece, bağışlanmaz bir hafiflikle hareket etti.

Denildiğine göre Berchtold, bizim Wilhelmstraße'ye yalnızca ültimatomun sudan bir özetini vermiş ve Almanya'nın öteki başbakanlıklar nezdinde, Avusturya'nın politikasını önceden desteklemesini sağlamak üzere, metnin ılımlaştırılacağına söz vermişti. Bethmann buna inandı. Almanya büyük bir güvenle ve büyük bir ihtiyatsızlıkla bu politikayı benimsedi... Bethmann, Jagow ve Kaiser, tam metni olduğu gibi gördükleri zaman, dediklerine göre, apışıp kalmışlar."

"Hangi gün öğrenmişler?"

"Ayın 22'si ya da 23'ünde."

"En önemli nokta da bu! Eğer bana Paris'te söyledikleri gibi 22'sinde idiyse, Wilhelmstraße'nin ültimatom verilmeden önce, Viyana üzerine etki yapacak kadar vakti vardı demektir! Ama yapmadı bunu!"

"Evet doğru, Thibault" dedi Vonlauth, "Bana öyle geliyor ki Berlin gafil avlandı. 22 akşamı bile artık çok geçti, çok geç. Viyana'nın, metinde bir değişiklik yapmasını sağlamak için çok geçti. Öteki hükümetlere karşı Avusturya'nın politikasını onaylamadığını belirtmek için çok geçti. Böylece, istemediği halde bu işe bulaşmış oldu Almanya: Artık zevahiri kurtarmak için de tek bir yol vardı önünde: Avrupa'yı ürkütmek için uzlaşmaz görünmek ve ister istemez girdiği, sonu belirsiz bu diplomatik çatışmayı, sindirme yoluyla kazanmak... İşte, aşağı yukarı bana söylenenler... Hem sonra, sağlam kaynaklarca ileri sürüldüğüne göre, dün sabaha kadar Kaiser Rusların tarafsızlığının sağlandığına inanarak ustaca bir manevra çevirmeyi tasarlıyormuş..."

"Yo, olmaz! Berlin, Petersburg'un cenkçi niyetini bilmiyor değil elbet!"

"Dendiğine göre, hükümet bu tehlikeli çıkmaza saptırıldığını ancak bu sabah anlamış... Bundan ötürü..." diye ekledi gülümseyerek, "Bu akşamki gösterilerin eşine az rastlanır bir önemi var: Duraksayan bir hükümet üstünde halkın uyarısının kesin bir etkisi olabilir!.. Unter den Linden'e gelecek misin?"

Jacques olumsuz bir yanıt verir gibi başını salladı ve herhangi bir açıklamada bulunmadan Vonlauth'tan ayrıldı.

"Fransız takıntısıymış!.." diye düşünüyordu merdivenden inerken. "Açık düşünceymiş... Doğru düşünceymiş... Hayır... Benim için ne yazık ki düşünceler– açık ya da bulanık– benim için geçici duraklardan başka bir şey değil... Bu da benim kusurum işte..."

XLIX

Jacques, saat tam altıda, Potsdam Meydanı'ndaki *Aschinger*'e giriyordu. Burası, Berlin'in her mahallesinde şubesi bulunan belli başlı aşevlerinden biriydi.

Trauttenbach'ı gördü. Küçük bir masaya oturmuştu. Önünde bir kâse sebze çorbası vardı. Alman, dörde katlayıp sürahiye dayadığı bir gazeteyi okumaya dalmış görünüyordu. Ama, açık renk gözlerinden biriyle kapıyı gözlemekteydi. Hiçbir şaşma belirtisi göstermedi. İki genç gevşekçe el sıkıştı, daha dün birbirlerinden ayrılmış gibi. Sonra Jacques da oturdu, bir çorba istedi.

Trauttenbach hemen hemen kızıla çalan sarı saçlı, atlet yapılı bir Yahudi'ydi. Kısa kesilmiş, kıvırcık saçlarını arasından, genç bir koçunkini andıran alnı göze çarpıyordu. Çilliydi beyaz derisi, sarkık kalın dudakları, teninden biraz daha renkliydi.

"Başka birini gönderirler diye korkmuştum" diye mırıldandı Almanca olarak. "Bu tür işlerde İsviçrelilerle çalışmaktan hoşlanmıyorum. Tam vaktinde geldin. Yarına kalsaydın çok geç olurdu." İsteyerek gevşek gevşek gülümsüyor, önemsiz şeylerden söz ediyormuş gibi hardallıkla oynuyordu. "Tehlikeli bir eylem bu... Hiç olmazsa bizim için" diye ekledi gizemlice. "Yapacağın bir şey yok senin."

"Yapacak bir şeyim yok mu?" Jacques işi elinden alınmış gibi hissetti kendini.

"Benim senden isteyeceğimin dışında hiçbir işin yok."

Bunları hep öyle boğuk bir sesle kendilerini bir gözetleyen varsa yanıltmak için, arada bir yapmacıklı gülümseyişlerle, güler yüzlü bir umursamazlıkla söylüyordu. Trauttenbach yapılacak işi kısaca anlattı.

Kişisel bir yetenekle bir çeşit devrimci ve uluslararası casusluk örgütünü gizlice yönetmek işinde uzmanlaşmıştı. İşte, birkaç gün önce Albay Stolbach adlı bir Avusturyalı subayın, gizli bir görevle Savaş Bakanlığı'yla temasa geçmek üzere Berlin'e geldiğini öğrenmişti. Bu sırada bu gelişin Avusturya ve Alman Genelkurmaylarının işbirliğini kesinleştirme amacını güttüğünü düşündüren birçok neden vardı. Trauttenbach, Albay'daki belgeleri aşırmak gibi, gözü pekçe bir girişimde bulunmayı tasarlıyordu. Bunu yapmak için de, *meslekten* iki kafadarın ustaca yardımını sağlamıştı. "Bu iki adam *meslektendir*" diyordu kurnazca gülümseyerek. "Kendim gibi güve-

nirim onlara." Bu son ayrıntı Jacques'ı şaşırtmadı. Trauttenbach'ın uzun süre Berlin'in yeraltı dünyasında yaşadığını biliyordu. Bu karışık çevrede ilişkide bulunduğu kişiler vardı, dava için bunlardan yararlanmayı bilmişti.

Stolbach akşam üstü, Bakan'la son bir kez daha buluşacaktı. Kaldığı otele, o gece Viyana'ya gitmek üzere yola çıkacağını bildirmişti, kaybedecek vakit yoktu bundan ötürü. Buna göre Stolbach'ın bakanlıktan ayrıldığı an ile trene binmesi arasındaki sürede belgeleri ele geçirmek gerekiyordu.

Elbet Jacques bu soygun işine karışmayacaktı hiç, bundan ötürü memnunluk duyuyordu içinden... Onun rolü belgeleri alıp derhal Almanya'dan çıkartmak, olabildiğince çabuk Meynestrel'e teslim etmekle sınırlıydı. Meynestrel ile Trauttenbach, yıllardır özel ilişkiler içindeydi. Pilot bu belgeleri, önemli bulursa, ertesi gün Brüksel'de toplanacak olan Enternasyonal'in yöneticilerine iletilecekti. Bunu için Jacques, önceden bilet alıp en geç saat on buçukta, Friedrichstraße Garı'nda bulunmak zorundaydı. Üçüncü mevki bekleme salonunda bir sıraya yatıp derin bir uykuya dalmış gibi görünecekti. Gazete kâğıdına sarılmış olan paketi bir yolcu Jacques'ın başının altına koyacak ve onunla hiç konuşmadan çekilip gidecekti. Bu son noktalar Jacques'a iki kez tekrarlandı.

"Haydi birer bardak daha bira içelim" dedi Trauttenbach, "Sonra ayrılırız."

Jacques sessizce dinlemişti. Belirsiz bir keyifsizlik duyuyordu. Bu belgelerin aşırılması işi –ne kadar yararlı olsa da– hiç de hoşuna gitmiyordu. Görevini üstlenirken bu çeşit bir girişime karışacağını düşünmüyordu. İlk anda, kendisinden pek az bir katkıda bulunması istendiği için sevinmişti. Ama aynı zamanda, pasif bir yataklık, bir aracılık rolüyle yetinmek zorunda bırakıldığı için hayal kırıklığına uğramış, biraz da canı sıkılmıştı.

Ayrılmadan önce, Vonlauth'a sorduğunu Trauttenbach'a da sordu: Ona göre, Avusturya hükümeti ile Alman hükümeti arasında gizli bir antlaşma var mıydı?

"Berchtold ile Bethmann arasında bir antlaşma var mı, bilmiyorum... Ama Avusturya Genelkurmayı ile bizimki arasında gizli bir antlaşmadan söz edilebilir. Öyle ki bizim Şansölye, hem Avusturyalı Bakan hem bizim Genelkurmay tarafından oyuna getirilmiş olabilir."

"Ah!" dedi Jacques, "İşin başından beri Alman askerî çevrelerinin Avusturya Genelkurmayı'yla alttan alta bir uyuşma halinde olduğunu kanıtlayan bir belge elde edilebilseydi... Viyana'dakilerin suç ortağı olan sizin generallerin, üç haftadır sinsice eylemleriyle, bugün İngiltere'nin hakemlik önerisine yan çizen Alman hükümetinin politikasından baştan beri sorumlu oldukları söylenebilseydi..." (Belgelerin çalınması işine katıldığı için, bu belgelerin davaya son derece etkili bir yardım olacağını düşünerek kendini kendi gözünde haklı görmek gereksinmesini duyuyordu bilinçsizce.)

"Ben de senin gibi bunun, sayılamayacak kadar çok sonuçlar vereceğine inanıyorum. Şu bizim sosyalist liderlerden en yurtseverleri bile artık duraksamadan hükümete karşı çıkarlardı... İşte bunun için de çok önemli Albay'daki belgeleri ele geçirmek!.. Sen burada kal" diye ekledi Trauttenbach ayağa kalkarak. "Önce ben gidiyorum. Saat on buçukta garda buluşuruz. O vakte kadar rahatına bak, gösterilere karışmaktan kaçın. Polis var dışarıda..."

O akşamki gösteri tehlikesinin önceden bilinmiş olması Savaş Bakanı'nı, Avusturya Genelkurmayı'nın yarı resmî temsilcisi Albay Kont Stolbach von Blumenfeld'le yapacağı son, uzun ve kesin konuşmadan alıkoymuyordu.

Görüşme saat dokuzu çeyrek geçeye doğru büyük bir dostluk havası içinde sona erdi. Öyle ki sayın Bakan, konuğunu şeref merdivenine kadar götürdü. Orada, resmî giysili hademelerin ve emir subaylarının önünde elini Albay'a uzattı, o da eğilerek bu eli sıktı. İki adamın ikisi de sivil giyinmişti. Yüzleri yorgun ve ciddiydi. Gizlice anlaşmışçasına bakıştılar. Sonra Albay, ağır çantası koltuğunun altında, bir emir subayının arkasından, kırmızı halı döşeli basamaklardan inmeye başladı; merdivenlerden indikten sonra dönüp baktı. Bakan, nezaketini, onu gözleriyle izleyerek dostça bir işarette bulunacak kadar ileri götürmüştü.

Avluda Bakanlık'ın bir otomobili duruyordu. Stolbach arabaya yerleşip de bir puro yaktığı sırada emir subayı eğilip şoföre izlemesi gereken yolları söylüyordu. Böylece gösterilerden uzak kalarak Albay'ı Kurfürstendamm'daki oteline belasız götürecekti.

Hava sıcaktı o gece. Yağmur yağmıştı. Ama bu kısa süren şiddetli sağanak, havayı serinleteceğine, ardında bunaltıcı bir buhar bırakmıştı. Karışıklıklar olasılığı düşünülerek mağazaların ışıkları söndürülmüştü. Henüz saat ona gelmemişken, Berlin daha

şimdiden, her zaman gecenin son saatlerindeki resmî ve karanlık görüntüsüne bürünmüştü. Albay dalgın bakışlarını başkentin geniş caddelerinde dolaştırıyordu. Keyifli keyifli buraya gelişinden elde edilen, elle tutulan sonuçları ve ertesi gün Viyana'da General Von Hötzendorf'a sunacağı raporu düşünüyordu. Otururken çantasını yanına bırakıvermişti. Bunu fark etti, alıp dizlerinin üstüne koydu. Pas rengi deriden, yeni, madeni fermuarlı, modaya uygun, gösterişli bir çantaydı bu. Bir bakan odasına girmeye layık bir çantaydı. Berlin'e gelince, görevi gereği kullanmak üzere Kurfürstendamm'daki bir çantacıdan satın almıştı.

Otomobil otelin önünde durduğunda, kapıcı seyirterek Albay'ı karşıladı. Sık sık eğilerek selamlayıp salonun kapısına kadar götürdü. Stolbach otel kâtibinin bürosunun önünde durdu. Kendisine hafif bir yemek göndermelerini ve hesabı çıkarmalarını söyledi. Çünkü gece ekspresiyle gitmek istiyordu. Şişman olduğu halde hızlı hızlı yürüyerek asansöre gitti ve birinci kata çıktı.

Uzun, aydınlık ve bomboş koridorda, servis odasının önünde bir oda hizmetlisi oturuyordu. Stolbach tanımıyordu bunu. Başka bir kattan gelmiş olmalıydı. Adam hemen ayağa kalkarak Albay'ın dairesinin kapısını açtı. Elektrik düğmesini çevirdi, panjuru kapadı. Yüksek tavanlı odanın iki penceresi vardı. Duvarları siyah üzerine yaldız desenli kâğıtla kaplıydı; mavi çinili bir banyoya geçiliyordu odadan.

"Sayın Albay bir şey isterler mi?"

"Hayır. Bavulum hazır. Sadece banyo yapmak istiyorum."

"Sayın Albay bu akşam gidiyorlar mı?"

"Evet."

Oda hizmetlisi, Albay'ın içeri girerken, kapının kenarındaki bir iskemlenin üstüne bıraktığı çantasına önem vermiyormuşçasına baktı. Stolbach şapkasını yatağın üstüne atıp mendiliyle ter içindeki tüysüz ensesini silerken banyoya girip suyu akıttı. Odaya döndüğü zaman, Avusturya Genelkurmayı'nın olağanüstü temsilcisi, açık mor renkte ipekli donu ve çoraplarıyla duruyordu. Hizmetli, halının üstüne bırakılmış tozlu ayakkabıları aldı ve, "Biraz sonra getiririm" diyerek odadan çıktı. Banyo ile servis odası ince bir bölmeyle birbirinden ayrılmıştı. Adam, pabuçları yünlü bir bezle silerken kulağını bölmeye dayayıp su sesini dinliyordu. Albay'ın iri gövdesinin gürültüyle suya daldığını duyunca gülümsedi: Son-

ra dolabından pas renkli içi gazete kâğıdıyla dolu, yepyeni deri bir çantayı koltuğunun altına aldı, bir elinde ayakkabılar odanın kapısını vurdu.

"Girin!" diye bağırdı Stolbach.

Hizmetli hemen "İş suya düştü!" diye düşündü. Gerçekten de Albay banyonun kapısını açık bırakmıştı, odanın bir ucundan, suya gömülü pembe kellesi görünüyordu.

Hizmetli hiç durmadan ayakkabıları yere bırakıp koltuğundaki paketle dışarı çıktı.

Albay çenesine kadar ılık suya gömülü, şehvetle çırpınırken birden ışık söndü. Banyo ile oda aynı zamanda karanlıkta kalmıştı. Stolbach birkaç dakika bekledi. Cereyan gelmediğini görünce, duvarı yoklayarak zili bulup öfkeyle düğmeye bastı.

Hizmetlinin sesi odanın karanlığın içinden duyuldu.

"Sayın Albay, zili çaldılar mı?"

"Ne oluyor! Elektrik arızası mı var otelde?"

"Hayır, servis odası aydınlık. Odanın sigortası atmış olmalı. Ben şimdi düzeltirim. Bir dakikalık iş."

Uzun bir dakika geçti.

"E, ne oldu?"

"Sayın Albay bağışlasınlar beni. Ama sigortayı arıyorum. Sanırım şurada, kapının yanındadır..."

Albay kafasını sudan dışarı çıkardı, gözlerini açarak karanlık odaya baktı, adamın bir şeyleri araştırıp durduğunu duyuyordu.

"Bir şey bulamıyorum" diye seslendi yeniden. Dışarıya bakayım. Ana sigorta koridordadır herhalde..."

Hizmetli çabucak Albay'ın odasından çıkıp servis odasına gitti, Albay'ın çantasını güvenilir bir yere koydu ve hemen gidip elektriği açtı.

Üç çeyrek saat kadar sonra Albay Kont Stolbach von Blumenfeld iyice kurulandı, koku süründü, giyindi, çayını içti, jambonunu yedi, bir puro yakıp saatine baktı; vakit henüz erken olmakla birlikte –son dakikada telaşlanmaktan hoşlanmazdı– otelin bürosuna telefon ederek, birini gönderip bavulunu aldırmalarını söyledi.

Kapının kenarındaki iskemle üstünde bulunan sarı çantayı almak isteyen taşıyıcıya, "Yo, bunu kendim götürürüm" dedi.

Aldıktan sonra, fermuarının kapalı olup olmadığını anlamak üzere bir göz attı, özenerek koltuğunun altına kıstırdı, bir şey

unutup unutmadığını anlamak üzere odayı gözden geçirdikten sonra –her zaman özenli olmaya dikkat ederdi– koridora çıktı.

Aşağıya inmeden önce bir bahşiş vermek için oda hizmetlisini aradı. Koridorda kimse yoktu. Servis odasının kapısını itti. Burada da kimse yoktu, adam ortadan kaybolmuştu.

"Budala! Derdine yansın!.." diye söylendi Albay.

Sonra, Viyana ekspresine binmek üzere yola koyuldu.

Hemen hemen aynı saatte, Cenevreli üniversite öğrencisi Éberlé (Jean-Sébastien) Friedrichstraße Garı'nda Brüksel trenine biniyordu. Yanında hiçbir eşya yoktu, sadece kâğıda sarılmış kocaman bir kitabı andıran paketinden başka. Trauttenbach elini çabuk tutup fermuarı kırmış, belgeleri bir gazeteye sarıp bağlamış, başını boş yere derde sokabilecek olan pas renkli güzel çantayı yok etmişti.

"Ya Almanya'da bu dosyayla enselenseydim" diye düşünüyordu Jacques. Ama görevinin yalnızca, bu biricik tehlikeye indirgenmiş olmasını öylesine gülünç buluyordu ki bu onu eğlendiriyor ve bunun için de bir tehlike olabileceğini kabul etmiyordu.

"Jenny'yi kaygılandırmaya değmezmiş hiç!" diye öfkeyle geçirdi içinden.

Bununla birlikte yolda, tuvalete gidip paketi açtı, gümrük memurlarının sorularından kurtulmak için, elinden geldiği kadar kâğıtları ceplerine, ceketinin astarının arasına yerleştirdi. Ne olur ne olmaz diye de, son Alman istasyonunda inip sınırda sorulursa, bir şeyler gösterebilmek için, birkaç kutu puro aldı.

Bütün bunlara karşın, gümrük memurlarının denetimi ona sıkıntılı dakikalar geçirtti. Ne zaman trenin Belçika'ya geçtiğinden emin oldu, o zaman bütün vücudunun terden sırılsıklam olduğunu hissetti. Köşesine gömüldü, kollarını, sıkıca iliklediği ceketin üstünde kavuşturdu ve kendini tatlı bir uykuya bıraktı.

L

Brüksel'deki, altı katlı *La Maison du people*'ün içi yukarıdan aşağıya bir eşekarısı yuvası gibi uğultu içindeydi. Sosyalist Enternasyonal

Yönetim Kurulu olağanüstü toplantı halindeydi. Hükümetlerin emperyalist siyasetlerini suya düşürmek için bir an önce harekete geçme isteği, yalnız Avrupa'nın bütün sosyalist partilerinin başlarını değil, her yandan gelen pek çok sayıda militanı da Belçika'nın başkentine çekmişti. Bütün bu insanlar, o Çarşamba akşamı Cirque'te yapılacak olan protesto mitingine uluslararası yankı uyandıracak bir nitelik vermeye kararlıydı.

Meynestrel'in gruba sağladığı para sayesinde (Pilot ve Richardley'nin *Lokal*'in gizli kaynaklarını nasıl beslediklerini kimse bilmezdi) aralarından on kişi Brüksel'e gelmişti. Buluşma yeri olarak Anspach Caddesi yakınında, Hal Sokağı'ndaki *Taverne du Lion*'u seçmişlerdi.

Jacques, işte orada arkadaşlarıyla buluşup Stolbach'ın belgelerinin sarıldığı paketi Meynestrel'e teslim etti. (Pilot ganimeti hemen bir denetlemeden geçirmek üzere oteldeki odasına gitti. Jacques az sonra ona katılacaktı.)

Jacques sevinç bağrışmalarıyla karşılandı. Onu ilk gören Quilleuf, "Thibault! Ne güzel yeniden buluşmamız!.. İşler nasıl ha? Hava sıcak, ha?" diye bağırdı.

Lokal'in bütün gediklileri oradaydı: Meynestrel ile Alfreda, Richardley, Paterson, Mithœrg, Vanheede, Périnet, eczacı Saffiro ve Sergey Pavloviç Zelavski, koca göbek Boissonis Baba ve şu "Asyalı düşünür" Skada. Pembe ve sarışın Emilie Cartier bile gelmişti. Quilleuf bu sarışın genç kıza, başındaki hastabakıcı örtüsünü "çok sıcak hava nedeniyle" çıkarması için başından beri tebelleş olmuştu.

Jacques kendisine el uzatan arkadaşlarına gülümsüyordu, mutluydu. Bu Belçika birahanesinde Cenevre toplantılarının sıcak havasını bulduğu için sandığından çok da mutluydu.

"Hele bak" dedi Quilleuf, onun Fransa'dan geldiğini sanarak, "Şu senin Mme Caillaux'yu* salıvermişler dün... Ne içersin? Sen de mi onların birasından..." (Kendisi "kötü arpa suyu" dediği Kuzey birasını sevmezdi ve sek vermutundan vazgeçmezdi hiç.)

Quilleuf'ün gürültülü neşesi son günlerde, şu son günlerde, Cenevre'de hemen herkesteki iyimserliği çok iyi yansıtıyordu: Meynestrel'in gittikçe daha seyrek katıldığı *Lokal*'deki tartışma-

---

* Hazine genel müdürü olan Joseph Caillaux'nun adının karıştığı bir skandal sırasında küçültücü bir kampanya açan Le Figaro gazetesinin yönetmeni Calmelte'i 1914'te öldürmüştü. (ç. n.)

larda o mistik enternasyonal planı hiç eksik olmuyordu. Bunun için Avrupa'daki çeşitli barış gösterileri öyle büyük bir coşku yaratıyordu ki, en kaygı verici haberler bile bunu sarsamıyordu: Grubun Brüksel'e gelişi, öteki Avrupa ülkelerinin delegeleriyle buluşmaları, resmî önderlerin orada bulunuşu, savaşa karşı kurulan bu birliktelik, aralarından birçoklarına göre etkin bir enternasyonal dayanışmasının belirtisi ve zaferin gerçekleşeceğinin güvencesiydi. Sabahleyin gelen telgraflardan Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan ettiği, Belgrad'ın bombardıman edildiği öğrenilmişti. Ancak Avusturya'nın bir notasından, yalnız kalenin zarar gördüğünü ve bir gece öncesinden başlamış olan bombardımanın önemsiz olduğunun söylenmesine kolaylıkla inanmışlardı. Bu onlara bir çatışmanın başlangıcından çok, bir çeşit uyarı ve kuvvet gösterisi gibi geliyordu.

Périnet, Jacques'ı yanına oturttu. Sabahleyin erkenden, Fransız delegelerinin toplantı yeri olan *Atlantik* barına uğramış ve Paris'ten gelen son haberleri öğrenerek arkadaşlarına iletmişti. Bir gün önce Jaurès'le Jules Guesde'in öncülüğündeki parlamento sosyalist grubu Quai d'Orsay'de Dışişleri bakan vekiliyle uzun uzun görüşmüştü. Bu görüşmeden hemen sonra Parti'li milletvekilleri bir siyasal bildiri yayımlamışlardı. Bunda kesin bir dille "*Fransa yalnız kendisi hakkında karar verebilir*" deniliyor ve hiçbir durumda "*Ülke gizli antlaşmaların keyfi yorumlanmasıyla korkunç bir çatışmanın ortasına atılamaz*" diye ekleniyor ve, "*Tatilde olmasına karşın Parlamento'nun en kısa sürede toplantıya çağrılması*" isteniyordu. Buna göre, Fransız sosyalizmi mücadeleyi parlamento alanına kaydırmaya hazırlanmaktaydı. Périnet delegelerin coşku, dinginlik ve hiçbir şeyin sarsmadığı umutluluğundan pek hoşlanmıştı. Jaurès davanın kazanılacağına herkesten çok sarsılmaz bir güven besliyordu. Övünçle aktarılıyordu son günlerde söyledikleri. Vandervelde'e şöyle dediği duyulmuştu. "Göreceksiniz, bu kez de Agadir'de olduğu gibi olacak. Birtakım dalgalanmalar olabilir. *Ama işler kesinlikle yoluna girecek.*" Şef'in iyimserliğine göze çarpan bir kanıt olarak da, öğle yemeğinden sonra bir saatlik serbest zamanı sırasında müzeye gidip Van Eyck'in tablolarını seyrettiğini söylüyorlardı.

"Onu gördüm ben" diyordu Périnet, "İnanın bana umutsuz görünmüyordu hiç! Yanı başımdan geçti. Omuzuna kadar gelen yüklü çantası, hasır şapkası, siyah ceketiyle... Yine hep öyle dersine giden profesör hali vardı üstünde. Tanımadığım biri koluna

girdi. Sonradan bunun şu Alman Haase olduğunu söylediler bana. Bakın ne oldu... Tam masamın önünden geçiyorlardı ki Alman durdu, kötü bir Fransızcayla şöyle dediğini duydum. 'Kaiser savaş istemiyor. İstemiyor bunu. Çok korkuyor bunun sonuçlarından!' Bunun üzerine Jaurès başını adama doğru çevirdi, gözleri parlıyordu, gülümseyerek, 'Eh, öyleyse, Kaiser'in Avusturya'ya sözünü geçirmesini sağlamak için elinizden geleni yapın. Biz, Fransa'da *hükümetimizi Rusları ikna etmeye zorlayacağız!*' Tam masamın önünde geçti bu konuşma... Konuştuklarını duydum, sizin şimdi benim dediklerimi duyduğunuz gibi."

"Rusları ikna etmek ... Zaman alır bu!" diye mırıldandı Richardley. Jacques onunla göz göze geldi. Richardley'nin, genel iyimserliği paylaşmadığını sezdi, kuşkusuz o bu tutumuyla Meynestrel'in ruh halini de yansıtmış oluyordu. Richardley bu izlenimi hemen pekiştirdi, çünkü Jacques'a doğru eğilerek, yavaş sesle ve bir şeyler sorarmışçasına, "Şunu sormak gerekir ki" dedi, "Fransa ve Fransa'yı yönetenler Rusya'nın seferberlik ilan etmesini kabul etmekle, Avusturya'nın kışkırtmasına Rusya'nın da kışkırtmayla yanıt vermesini ve Alman ültimatomunu geri çevirmesini kabul etmekle, üstü kapalı olarak *savaşı kabul* etmiş olmuyor mu?"

"Rus seferberliği *kısmi*" dedi Jacques, kendi de tamamıyla inanmayarak.

Dip taraftaki sırada Şarşovski ile Richardley'nin yanında oturan Mithœrg öfkeyle bağırdı:

"Rusya ha? Seferberlik ilan ettiğinden şüpheniz olmasın! Rusya Çarlık rejiminin *Militarismus*'unun avucunun içinde! Bugün bütün Avrupa hükümetleri gerici güçlerin tutsağı! Hem de varlığı gereği savaşa gereksinmesi olan bir rejimin, bir sistemin tutsağı! İşte böyle *Camm'rad*! Slavların kurtuluşu ha! Bahane! Çarlık, Slavları ezmekten başka bir şey yapmış değil! Polonya'dakileri ezdi! Bulgaristan'ı daha çok baskısı altında tutmak için, özgürlüklerine kavuşturmuş gibi göründü! İşin aslı şu ki, Rus *Militarismus*'u ile Avusturya *Militarismus*'u arasında yeniden başlatılmak istenen eski kavga!"

Yandaki masada Boissonis, Quilleuf, Paterson ve Saffrio Berlin hükümetinin gittikçe daha bilinemez olan tasarıları üzerine soluk tüketircesine çene yarıştırıp duruyordu. Durmadan barıştan yana olduğunu ileri süren Kaiser, neden arabuluculuk etmeyi kabul

etmiyor bir türlü? Oysa kararlıca bir öğüt Franz Joseph'in şimdiden parlak bir diplomasi başarısıyla yetinmesini sağlamaz mıydı? Avusturya ordularının Sırbistan'ı istila etmesinde Almanya'nın hiçbir çıkarı yoktu. Peki, sosyal demokratların söylediği gibi Berlin savaş istemiyorsa Almanya'yı, Avrupa'yı böyle bir tehlikeye sürüklemek niye? Paterson, Büyük Britanya'nın tutumunun da aslında pek anlaşılır gibi olmadığını ileri sürdü.

"Tüm Avrupa'nın dikkati İngiltere'ye çevrili" dedi Boissonis, yüksek perdeden. "Avusturya'nın savaş ilan etmesinden sonra Viyana ile Petersburg arasındaki karşılıklı görüşmeler kesildiğinden, görüşmeler bundan sonra ancak Londra'nın aracılığıyla sürdürülebilir. Bundan ötürü İngiltere'nin aracılık rolü daha da bir önem kazanıyor."

Brüksel'e gelir gelmez hemen gidip yurttaşı sosyalistlerle buluşan Paterson, İngiliz delegelerinin, Foreign Office'te çok dolaşan bir söylentiden kaygı duyduklarını anlattı: Tarafsızlık bildirilerinin, Orta Avrupa imparatorluklarının cenkçi planlarını uygulamaya koymalarını dolaylı olarak kolaylaştırabileceğinden korkan Grey'in çevresindeki etkin kişiler, kendi Bakanlarını artık bir karar vermeye zorlamaktaymış. Ya da en azından Almanya'nın uyarılıp bir *Avusturya-Rusya* çatışması halinde, bir *Fransa-Almanya* çatışmasında olacağı gibi, İngiltere'nin bu duruma tarafsız kalmasının mümkün olmayacağının söylenmesini istiyorlarmış. Tarafsızlıktan yana olan İngiliz sosyalistler, Grey'in bu baskılara boyun eğmesinden korkuyor. Dahası bugün bu yönde yapılacak bir açıklama, bir hafta önce yapılabilecek bir açıklama kadar tepki toplamayacaktı İngiliz kamuoyunda: Gerçekten de ültimatomun sertliği ve Avusturya'nın Sırbistan'a saldırma konusundaki inadı Manş'ın ötesinde Viyana'ya karşı bir genel hoşnutsuzluk yaratmıştı.

Yolculuğun verdiği yorgunlukla Jacques, bütün bu tartışmaları gevşekçe dinliyordu. Bu dost yüzlere kavuşmanın sevinci, elinde olmadan yitip gitmişti.

Yerinden kalkarak yavaş sesle konuşan küçük Vanheede, Zelavski ve Skada'nın oturdukları masaya yaklaştı.

Albino incecik sesiyle, "Bugün" diye mırıldanıyordu, "herkes yan yana yaşıyor, yalnız kendisi için... Acıma duymadan... Değiştirilmesi gereken de işte bu, Sergey... İnsanların gönlünde önce... Kardeşlik dıştan, yasalarla oluşturulabilecek bir şey değil..." Bir an,

hiç bariz bir neden yokken gülümsedi ve sözünü sürdürdü: "Bunsuz bir sosyalist *sistem,* evet, gerçekleştirebilirsin. Ama *sosyalizmi* gerçekleştirmiş olmazsın: Buna başlamış bile olmazsın!"

Jacques'ın yanlarına geldiğini görmemişti. Birden gördü, yüzü kızardı, sustu.

Skada bira bardağına, cildi bozulmuş birkaç kitap dayamıştı. (Cepleri her zaman dergilerle, kitaplarla tıklım tıklım dolu olurdu.)

Jacques şöylece kitaplara göz gezdirdi: Epiktetos... Bakunin'in *Bütün Yapıtları* cilt IV... Elisée Recluse: *l'Anarchie et L'Eglise.*

Skada, Zelavski'ye doğru ilerledi. Yarım santimetre kalınlıktaki gözlük camlarının ardından patlak gözleriyle baktı.

"Ben hiç, ama hiç sabırsız değilim" dedi keyiflice. Bir yandan da manyakça bir düzenlilikle, parmaklarını geçirerek kıvırcık kısa saçlarını düzeltiyordu. "Kendim için istiyor değilim devrimi. Yirmi, otuz belki de elli yıl sonra *olur devrim*! Biliyorum! Bunun ötesinde gereksinmem olan şey yalnız kendim için yaşamak, kendim için hareket etmek..."

Dip tarafta Richardley, yeniden konuşmaya başlamıştı. Jacques kulak kabarttı. Richardley'nin kahince sözlerinden Pilot'un ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu.

"Savaş, devletleri, pasiflerini* devalüasyonda tüketmek zorunda bırakacak. İflaslarını hızlandıracak. Aynı zamanda küçük tasarruf sahiplerini yoksullaştıracak. Çok çabuk genel yoksulluğa neden olacak. Bir sürü yeni kurbanın kapitalist sisteme baş kaldırmasına yol açacak, bize gelecek bunlar. Kapitalizm'i ortadan kaldıracak, o-to-ma-tik olarak..."

Mithœrg, Richardley'nin sözünü kesti. Boissonis, Quilleuf, Périnet hep bir ağızdan konuşmaya başladı.

Jacques dinlemekten vazgeçti. "Ben mi değiştim?" diye düşündü. "Onlar mı?" Duyduğu rahatsızlığın neden ileri geldiğini anlayamıyordu. "Bu savaş tehlikesi bizim grubu şaşırttı... Parçaladı... Herkes kendine göre, mizacına göre tepki gösteriyor. Evet bir eylem gereksinmesi var: Genel, şiddetli... Ama içimizden hiçbiri derinden duyamıyor bunu... Grubumuz, olayların dışında, kadrosuz, disiplinsiz kaldı... Bunun kabahati kimde? Meynestrel'de belki. Meynestrel beni bekliyor" dedi kendi kendine saate baktıktan sonra.

---

* Ödenecek borçlar. (ç. n.)

Alfreda'nın yanına gitti. Paterson'un yanında oturuyordu. "Senin otele gitmek için hangi tramvaya binmeliyim?"

"Gel" dedi Paterson ayağa kalkarak. "Sen biz götürürüz, Alfreda'yla ben."

Tam o saatlerde, Keir Hardie'nin dostu olan bir İngiliz sosyalistiyle buluşacaktı. Jacques'ın koluna girdi. Alfreda arkadan geliyordu, Jacques'ı *Taverne*'den çıkardı. Çok tedirgin görünüyordu. Londra'da gazetecilik eden Keir Hardie'nin arkadaşı kendisine, Parti gazetelerinden biri için İrlanda'da yapılacak bir anketten söz etmişti. Eğer bu işe karar verilirse Pat, ertesi gün, daha gün doğarken İngiltere'ye gitmek üzere gemiye binecekti. Bu olasılık onu alt üst ediyordu: Kara Avrupası'nda bulunduğu beş yıldan beri *The Channel*'in* ötesine geçmemişti.

Güneş çok kızgındı; kaldırım ayaklarını yakıyordu. Şehrin üstüne çöken uyuşukluğu hafifletmiyordu hiçbir esinti. Ceketsiz, gömleğinin yakası, beyaz boynunu gösterecek şekilde açık, ağzında piposu, küçük kasketi ve ayağında eski bir flanel pantolonla Paterson, her zamankinden daha çok, geziye çıkmış bir Oxford öğrencisini andırıyordu.

Alfreda yanlarında yürüyordu. Sırtındaki mavi basma entarinin yıkana yıkana rengi atmış, tatlı bir keten çiçeği rengini almıştı. Siyah kakülüne, kalkık küçük burnuna, iri, bebek gözlerine, uslu haline, yana sarkık kollarına bakarak bir kız çocuğu denebilirdi ona. Her zamanki gibi bir şey söylemeden dinliyordu. Bununla birlikte hafif titrek bir sesle, "Gittikten sonra ne vakit döneceksin Cenevre'ye?" diye sordu.

İngiliz'in yüzü karardı:

"Bilmem."

Duraksar gibi oldu, delikanlıya baktı, sonra hemen göz kapaklarını hızlı bir hareketle indirirken, kirpiklerinin gölgesi titreşti yanaklarında. "Dönecek misin Pat?" diye mırıldandı.

Paterson hemen atılarak, "Evet" dedi. Jacques'ın kolundan çıktı, genç kadına yaklaştı ve koca elini ahbapça omuzuna yasladı. "Evet, sevgilim ke-sin-lik-le!"

Bir süre daha konuşmadan yürüdüler.

Paterson piposunu ağzından çıkarmıştı, yürürken hep başını biraz arkaya devirerek, bir eşyaya bakar gibi Jacques'a bakıyordu.

---

* Manş denizi. (ç. n.)

"Senin portreni düşünüyorum Thibault... İki oturum daha çalışsam bitiririm... Bir aksiliktir çöktü bu tablonun üstüne, dostum!"

O delikanlıca gülüşüyle bir kahkaha attı. Sonra bir dört yol ağzına gelince, Jacques'a doğru dönüp alaylı bir hareketle, dar bir sokağın köşesindeki küçük evi gösterdi:

"İyi bak, işte burada oturuyor genç William Stanley Paterson. Benim *Bed-room** büyüktür. İstersen, dostum, bir paket tütüne bölüşürüm odamı seninle." Jacques henüz oda tutmamıştı, gülümseyerek, "Kabul" dedi.

"Birinci katta, açık pencereli... 2 no'lu oda, bulursun değil mi?"

Alfreda başını kaldırmış, kımıldamadan Paterson'un penceresine bakıyordu.

İngiliz, Jacques'a, "Şimdi ayrılmamız gerek" dedi. "Garı görüyorsun, Pilot'un sokağı tam arkasında."

Jacques genç kadının eve gideceğini sanarak, "Beni götürürsün değil mi?" diye sordu.

Alfreda ürpererek ona baktı. Sarsıcı bir duraksamayla büyümüştü gözbebekleri.

Bir an sessizlik oldu.

"Hayır, şimdi sen yalnız git" dedi gevşekçe İngiliz... "Hoşça kal dost."

LI

Bu son iki hafta boyunca Meynestrel, *Lokal* arkadaşları gibi coşkuyla, "Savaşla savaş" diyordu durmadan. Ama Enternasyonal'in girişti̇ği bütün eylemlerin savaşı önlemeyeceğine olan inancı sarsılmıyordu hiç. "Sonunda gerçekten devrime elverişli bir durumun doğması için savaş gereklidir" diyordu Alfreda'ya. "Kimse –elbette– bu durumdan devrimin doğacağını söyleyemez ya da daha sonraki bir savaştan ya da başka bir alandaki bir krizden. Bu, bir sürü şeye bağlı... Bu, 'ilk zaferle' ilgili birçok olguya bağlı. Önce kim kazanacak? Almanya-Avusturya ittifakı mı, Fransa-Rusya birlikteliği mi?.. Kestirilemez... Bugün için sorun bunda değil. Bizim için şu andaki taktik, onların emperyalist savaşlarını yakında, devrim durumuna

* Yatak odası. (ç. n.)

dönüştürebileceğimize güvenimiz varmış *gibi* hareket etmektir... Her yola başvurarak bugünkü devrim öncesi durumu ağırlaştırmalı. Yani nereden gelirse gelsin, tüm iyi niyetli barışçı güçleri birleştirmeli, elden geldiğince daha çok karışıklık çıkartmalı, sonra her yola başvurarak kışkırtma eylemlerini desteklemeli!" Bunları söyledikten sonra kafasından şunu geçirdi: "Amacı aşmamak koşuluyla, savaşı geciktirecek çok etkin manevralardan sakınmalı..."

Brüksel'e gelince, isteyerek, *Taverne*'den uzakta bir yere yerleşti. Güney Garı'nın arkasında, bir avlunun dibindeki küçük bir evde oturuyordu.

Odasında, Stolbach'ın belgeleriyle iki saat baş başa kaldıktan sonra Avusturya ve Almanya Genelkurmaylarının suç ortaklığından şüphe etmiyordu artık: Yadsınamaz kanıtlar önündeydi işte!.. Jacques'ın getirdiği, bu ele geçirilmiş bilgiler yalnızca Stolbach'ın Berlin'de Genelkurmayın şefleriyle ve Savaş Bakanı'yla konuşmalarına ilişkin günü gününe tutulmuş notlarından oluşuyordu. Bu notlar herhalde her görüşmeden sonra Viyana'ya gönderdiği raporların yazılmasında kullanılmış olmalıydı. Bu notlar iki Genelkurmay arasındaki görüşmelerin durumunu çiğ bir ışıkla aydınlatmakla kalmıyor, az öncesiyle ilgili birçok değinmelerle, önceki haftalarda, Viyana ile Berlin arasındaki görüşmelerin tarihçesini de belirliyordu. Bu geriye dönük bilgilerin çok büyük önemi vardı, zira Meynestrel'e, Viyanalı sosyalist Hosmer'in 12 Temmuz'da Cenevre'de Bœhm ve Jacques'la kendisine ilettikleri kuşkuların yerinde olduğunu gösteriyordu.

Saraybosna suikastından hemen birkaç gün sonra Berchtold ve Hötzendorf, yaşlı İmparatorlarını olaylardan yararlanarak hemen seferberlik ilan etmeye ve ordularını harekete geçirerek Sırbistan'ı silah gücüyle ezmeye ikna etmek için her yola başvurdu. Ama Franz Joseph direnmişti: Avusturya'nın bir askerî harekete geçmesinin, Kaiser'in vetosuyla karşılaşabileceğini ileri sürüyordu. ("Ah! Ah!" dedi içinden Meynestrel, "Bu da, ayrıca, İmparator'un Rusya'nın da işe karışacağını ve bir genel savaş tehlikesini göz önünde tuttuğunu kanıtlıyor!..") Bunun üzerine, İmparator'un direncini kırmak için Berchtold'ün aklına, Almanya'nın rızasını almak amacıyla müsteşarı Alexandre Hoyos'u derhal Berlin'e yollamak gibi cüretkar bir fikir gelmişti. Bekleneceği üzere Hoyos önce Kaiser ile Şansölye tarafından reddedildi. İkisi de Rusya'nın tepkisinden

korkuyordu ve Avusturya'nın peşine takılıp bir Avrupa savaşına sürüklenmeye hiç de niyetleri yoktu. İşte bu sırada Prusya askerlik çevreleri sahnede göründü. Hoyos için bu dünden hazır ve çok güçlü bir yardımcıydı. Alman Genelkurmayı 1913 Şubatı'ndan beri Slav tehlikesinden, Sırbistan ile Rusya arasında, Avusturya'ya –ve bunun sonucu olarak Almanya'ya karşı– kotarılan manevralardan habersiz değildi. Dahası Petersburg'un Belgrad'la suç ortaklığından ve Saraybosna cinayetinde az çok dolaylı bir rol oynadığından kuşkulanıyordu. Bununla birlikte Alman generalleri, Rusya'nın derhal bir savaşa katılma olasılığını kabul edemeyeceğini ve iki yıldan önce –silahlanmasını tamamlamadan önce– hiçbir maceraya sürüklenmeyeceğini bir aksiyom gibi ileri sürmekteydi. Hoyos'un etkisiyle Alman ordusunun başındakiler, Avrupa'nın bugünkü durumunda Rusya'nın uzlaşmazcı tavrının bir genel savaş çıkmasına yol açmasının zayıf bir olasılık olduğuna ve bunun, Almanya ile Avusturya imparatorluklarının üstünlüğünü bütün görkemiyle açıkça ilan edebileceği umulmadık bir fırsat olduğuna II. Wilhelm ile Bethmann'ı inandırmışlardı. Öyle ki Hoyos Avusturya hesabına tam yetki elde etmiş, Almanya'nın müttefikinin arkasında olacağı, bütün taleplerini tamamıyla destekleyeceği vaadini Viyana'ya iletmişti. Ayrıca bu, o andan başlayarak, başta Kaiser ile çevresi bir genel savaşın hemen çıkabileceğini değilse bile, böyle bir olasılığı az ya da çok belirsiz olarak benimsediklerini kanıtlıyordu.

Bu belgeleri okur okumaz Meynestrel, "Bereket versin bunları gördüm" diye düşündü. "Bir de Jacques'la Richardley'nin bana yardım etmelerini isteyecektim!"

Yersizlikten ötürü belgeleri gelişigüzel paketler halinde üzerine yaydığı yatağın karşısında, ayakta, eğilmiş, duruyordu. Notlar alıyor ve bunları sağına koyuyordu. Sonra az çok geçmişe, Temmuz ayı başlarına ilişkin olan bu notları, üzerine *1 Numara* yazdığı zarfa koyut kapattı.

Daha sonra da gidip bir iskemleye oturdu.

"Şunların hepsini bir kez daha gözden geçirelim" dedi içinden. Sol yanına yığdığı notları kendine doğru çekti. "Bütün bunlar Stolbach dostumuzun göreviyle ilgili. Bu pakette Avusturya'nın savaş planı... Strateji, teknik ayrıntılar. Hiç de ilgilendirmiyor beni. Bunları *2 Numara*lı zarfa koymalı. Güzel... Beni ilgilendiren kalanlar... Notlara tarih konulmuş. Buna göre konuşmaların gidişini

yeniden kurmak kolay... Görevin amacı neydi? İri harflerle şöyle yazılmış: *Almanya'nın seferberliğini hızlandırmak*... İşte ilk belgeler... Berlin'e gelir gelmez Moltke ile buluşma vb... Albay, Alman Genelkurmayı'nın askerî hazırlıklarını hızlandırması konusunda diretiyor... Ama şu yanıt veriliyor ona: 'Olanaksız! Şansölye buna karşı, Kaiser de onu destekliyor!' Neden karşı çıkıyor Bethmann bakalım!.. 'Çok erken!' diyor. İleri sürdüğü nedenleri gözden geçirelim... Birincisi, iç politikayla ilgili nedenler. Halkın gösterilerine, *Vorwärts*'in saldırılarına ateş püskürüyor vb... Ah! Ah! Sosyal demokrasinin şiddetle karşı koyması çok rahatsız ediyor onu!.. İkincisi, dış politika nedenleri. Her şeyden öne tarafsız devletlerin, özellikle de İngilizlerin Almanya'yı onaylamasını sağlamalı... Sonra Rus tehlikesinin artmasını beklemeli. Çünkü İmparatorluk hükümeti, karşısına 'açıkça saldırgan bir Rusya' çıktığı vakit hem Alman sosyalistlerini hem Avrupa'yı, Almanya'nın 'meşru savunma durumunda' olduğuna ve istemediği halde bir önlem olmak üzere seferberlik ilan etmek zorunda kaldığına ikna edebilecek... Gerçekten çok güzel mantık!.. Bakalım, Bethmann'ı yola getirmek için Stolbach ile Alman generalleri nasıl bir taktiğe başvuruyor?.. Bütün bu notlar işi nasıl tezgâhladıklarını ortaya koyuyor... Buna göre yapılması gereken şey, hiç vakit geçirmeden Rusya'yı Almanya'ya karşı '*düşmanca* sayılabilecek bir harekete' zorlamak. Rusya'yı seferberlik ilanına zorlama düşüncesini ortaya atıyor Stolbach ayın 25. günü akşamı... Eski oyun!.. Buna şu yanıt veriliyor: 'Doğrudur. Bunun için de iyi bir yol var. Bu tek yol: *Avusturya'nın seferberliğini*...' Sanıldığı kadar budala değil bu generaller! Şunu çok iyi anlamışlardı: Franz Joseph bütün ordularını seferberlik durumuna geçirirse (burada Stolbach şu notu yazmış: 'Bu da yalnız küçük Sırbistan için değil, büyük Rusya için de kesin bir tehlike oluşturacak') Çar çaresiz, buna bir *genel* seferberlikle karşılık vermek zorunda kalacaktı. Sonra Rusya'nın genel seferberliği üzerine Kaiser, seferberlik buyruğunu vermemekte direnmeyecekti. Böylece Şansölye de bir şey diyemeyecekti. Çünkü, açık seçik bir Rus istilası tehlikesinin doğrudan neden olduğu bir Alman seferberliği kendini dışta da içte de kabul ettirecekti; Avrupa kamuoyuna olduğu gibi, Ruslara karşı zaten iyice kızıştırılmış olan Alman kamuoyuna da... Bu durumu sosyal demokratlar da onaylamak zorunda kalacaklardı... İşte bu da çok doğru olacaktı... Südekum'lar ve omuzdaşları, her kong-

rede Rus tehlikesiyle kafamızı şişirip durmakta! Bebel'in kendisi de! Daha 1900'de, bir Rus tehlikesi karşısında silaha sarılacağını söylüyordu. Sosyalistler bu kez sözleriyle yakalanmışlar, kendi tuzaklarına düşmüşlerdi!.. Olanaksızdı onlar için –*sosyal demokratikman* olanaksızdı–, Alman proletaryasını Kazak emperyalizmine karşı savunmaya hazırlanan hükümetleriyle işbirliği etmemek olanaksızdı... Bravo! Öyleyse Avusturya genel seferberlik ilan etmeliydi hemen! İşte bunun için dostumuz Stolbach, daha Berlin'e geldiğinin ertesi gününden beri Hötzendorf'a telgraf üstüne telgraf yağdırıyordu. Avusturya'nın kesinlikle *genel* seferberlik ilan etmesi için... Bravo! Berlinli generaller Avusturya aracılığıyla Rusya'ya öyle Makyavel'ce bir tuzak kuruyorlardı ki! Bu sırada da Kaiser'le Şansölyesi oyundan kuşkulanmadan purolarını tüttürüyordu!"

Meynestrel alışık olduğu bir el hareketiyle şakakları hizasında, baş ve işaret parmaklarıyla yanağını çimdikledi, sonra parmaklarını hızla sakalının ucuna kadar yanaklarından kaydırdı.

"Çok iyi, çok iyi... Dosdoğru gidiyorlar. Hem de dört nala!"

Dağılmış olan notları çabucak topladı ve üçüncü bir zarfa koyarken de kendi kendine, "Bereket versin bunları yalnız ben okudum!" diye mırıldandı.

İskemlesinin arkalığına yaslandı, kollarını kavuşturdu, bir süre kımıldanmadan durdu.

Açıkçası bu belgeler, son derece önemli "yeni bir olgu"yu gösteriyordu. Pek azı dışında Alman sosyal demokratları Viyana ile Berlin arasındaki suç ortaklığından kuşkulanmıyordu.

İmparatorluk rejimine en şiddetle karşı olanlar bile, Alman hükümetinin, Avusturya'nın itibarını savunmak için, dünya barışını ve İmparatorluk'un geleceğini tehlikeye atmak gibi bir budalalık yapacağını kabul etmiyordu. Bu nedenle resmî açıklamalarda ileri sürülenleri benimsiyorlardı: Wilhelmstraße'nin Avusturya'nın ültimatomunu "umulmayan" bir olay olarak şaşkınlıkla karşıladığına, bu ültimatomun tam metnini önceden görmediğine ve saldırganca niteliğini bilmediğine inanıyorlardı. Bunlara göre Almanya iyi niyetle, Avusturya ile düşmanları arasında arabuluculuk yapmaya çalışmaktadır. Uyanık olanlar Viyana ve Berlin Genelkurmayları arasında bir antlaşma olasılığını sezmekteydi. (Brüksel'e gelen Alman delege Haase, sabah kendisiyle görüşen Meynestrel'e Pazar günü hükümete, Parti adına resmen, Alman-Avusturya birliğinin yalnızca

*savunma*ya yönelik olduğunu söylediğini ve kendisine kaygılandırıcı yanıtın verildiğini anlatmıştı: "Peki, *ya* Rusya Avusturya'ya karşı *düşmanca bir harekette* bulunursa?" Bununla birlikte Haase'nin kendisi de, o ana kadar Avusturya'nın genel seferberlik ilan etmesinin Alman askerlik çevrelerinin, Rusya'ya karşı kullanacakları bir bahane olabileceğine inanmış değildi.) Stolbach'ın notlarının açığa vurduğu bu gizli antlaşma sosyal demokrat yöneticilerin eline geçse savaşa karşı giriştikleri mücadelede korkunç bir silah olur. Böylece o zamana kadar Viyana hükümetine yönelttikleri şiddetli saldırıları, kendi hükümetlerine yöneltirlerdi.

"Bence" diyordu içinden Meynestrel, "böylesine bir patlama gücü olan bir bombayı, eğer iyi kullanırlarsa, bu bütün öngörüleri aşan bir etki yapar... Evet her şey tasarlanabilir, savaşın suya düşeceği bile düşünülebilir!.."

Birkaç saniye kadar şöyle bir durumu hayalinden geçirdi: Kaiser ile Şansölye bu kanıtın gün ışığına çıkma tehlikesi karşısında, ya da şiddetli bir basın kampanyasına hedef olur da bu da Alman hükümetine yönelirse, yalnız Alman halkının değil, dünya kamuoyunun karşısında şu iki yoldan birini seçmek zorunda kalacaktır: Ya bütün sosyalist önderleri tutuklayıp böylece bütün Alman proletaryasına ve Avrupa Enternasyonal'ine açıkça savaş ilan edecek (ki bu kabul edilebilecek bir olasılık değil) ya da sosyalistlerin tehdidine boyun eğip telaşla geri adım atarak Hoyos'a söz verildiği halde Avusturya'ya yardım etmekten vazgeçeceklerdi. Peki ne olacaktı o zaman? O zaman Alman desteğinden yoksun kalan Avusturya, kuşkusuz cenkçi tasarılarında daha çok diretmeyerek diplomasi yolunda pazarlıkla yetinecek ve böylece kapitalistlerin tüm savaş planları alt üst olacaktı.

"Orası belli olmaz!" diye mırıldandı.

Kalkıp odanın içinde biraz dolaştı, bir bardak su içti, sonra gidip belgelerin karşısına oturdu:

"Eveeet şimdi... Pilot, taktik hatası yapmayalım! İki seçenek var: Bombayı patlatmak ya da sonrası için saklamak... Birinci varsayım: Bu belgeleri, örneğin bir Liebknecht'e teslim etsem, böylece rezalet patlak verir. O zaman iki durum düşünülebilir: Rezalet, savaşı önleyemez ya da önler – önlemediğini varsayalım ki bu düşünülebilir, ne kazanç sağlanır bundan? Elbette, emekçiler aldatıldıklarını iyice anlayarak savaşa gidecekler... iç savaş için iyi propaganda...

Evet, ama rüzgâr ters yönden esiyor: Şimdiden her yerde "savaş düşünüşü" var. Bu, burada, Brüksel'de çok göze çarpıyor... Bütün sosyal demokrat önderler bombayı patlatmayı kabul etseler bile ne olacak? Bilinmez... Diyelim ki belgeleri *Vorwärts*'te yayımladılar. Gazeteyi toplatırlar, hükümet bunları hayasızca yalanlar. Hem sonra Almanya'da halkın ruh hali öyle ki yalanlamalar, suçlamalardan daha etkili... Tutalım ki Liebknecht, tüm belirtilere karşı, halkın isteksizliğinden, bütün dünyanın kınamasından yararlanarak Kaiser'i gerilemeye zorlayarak, savaşı önlemeyi başarmış olsun. Elbette Enternasyonal'in gücü ve yığınların devrimci bilinci artmış olacak... Evet, ama savaşı önlemek? Oysa bu bizim en iyi kozumuz!.."

Birkaç saniye kadar, yüzünün çizgileri gergin, yükleneceği sorumluluğun karşısında duraklamış gibi, "Bu olmaz!" diye mırıldandı yavaşça. "Olmaz bu!.. Savaşı önlemek için yüzde bir olasılık bulunsa bile bu yola gitmemeli!"

Birkaç saniye daha zihnini toplayarak düşünceye daldı.

"Hayır, hayır... Hangi yönden bakılırsa bakılsın soruna... Bugün için tek çözüm, bombayı ortadan kaldırmak..."

Eğildi ve kararlı bir el hareketiyle karyolasının altından küçük bir bavul çıkardı:

"Bunların hepsini kapamalı bunun içine... Kimseye sözünü etmemeli... Vaktini beklemeli!"

Bunu öngördüğü vakit, silah altına alınan yığınların duygularının önüne geçilmez biçimde sarsılmaya başlayacağı vakitti. İşte o anda, büyük bir darbe indirmek üzere, hükümetin manevrasının bu kesin kanıtının ifşa edilmesi kaçınılmaz olacaktı.

Hafifçe gülümsedi, büyülenmiş bir insanın gülüşüydü bu. "Olaylar neye bağlı? Savaş, devrim belki de, belirli bir ölçüde şurada elimin altındaki üç zarfa bağlı."

Zarfları eline aldı ve şöyle bir tarttı.

Biri kapıya vurmuştu:

"Sen misin Freda?"

"Hayır, Thibault."

"Ya!"

Kapıyı açmadan önce zarfları çabucak bavula koyup kilitledi.

Jacques içeriye girer girmez hemen, karmakarışıklığı görerek odanın içine çepeçevre bir göz gezdirdi, belgeleri görmek isteğiyle.

"Freda seninle dönmedi mi?" diye Meynestrel sordu, canı sıkıl-

mış görünüyordu, hemen hemen kederlenmiş gibiydi. Ama toparladı kendini. Gülümseyerek, "Sana oturacak yer gösteremeyeceğim" dedi ve bir sürü kadın giysisiyle dolu iki iskemleyi gösterdi. "Hem sonra çıkmak üzereydim. Bakalım *La Maison du Peuple*'dekiler ne yapıyor?"

"Peki ya şu belgeler?" diye sordu Jacques.

Pilot bir yandan konuşurken, bavulu ayağıyla karyolanın altına itti.

"Trauttenbach boşuna vakit kaybetmiş" dedi sakince. "Sen de..."

"Sahi mi?"

Jacques üzüntüden çok şaşkınlık duymuştu bu söz üzerine. Bu belgelerin işe yaramayacağını aklından geçirmemişti hiç. Daha çok soru sormaktan çekiniyordu. Yine de, "Ne yaptınız o belgeleri?" diye soracak oldu.

Meynestrel ayağıyla küçük bavulu gösterdi.

"Bütün bunları bu akşam Yönetim Kurulu'nda Vandervelde'e, Jaurès'e vereceğinizi sanıyordum" diye sözüne ekledi Jacques.

Pilot hafifçe gülümsedi, dudaklarından çok, gözlerle soğuk bir gülümseyişti bu. Ölü benzi gibi soluk yüzünde, bu bakıştaki gülümseyiş hem öylesine berrak hem de öylesine insanca değildi ki, Jacques önüne baktı.

"Jaurès'e? Vandervelde'e ha?" dedi Meynestrel o tiz sesiyle. "Ama yeni bir söyleve yarayacak bir şey bulamazlar bu belgelerde..." Jacques'ın hayal kırıklığına uğradığını görünce o sert alaycı sesini değiştirerek şunu ekledi sözüne: "Hemen bütün bu notları Cenevre'de bir bir elden geçireceğim elbet. Ama ilk bakışta önemli bir şey yok: Stratejik ayrıntılar, asker sayısı üzerine bilgiler... Şu anda işe yarayan bir şey yok."

Ceketini giydi, şapkasını eline aldı:

"Benimle gelir misin? Konuşarak gideriz ağır ağır... Hava çok sıcak! Bu Brüksel Temmuzunu unutmayacağım... Nerede olabilir Alfreda? Gelip beni alacağını söylemişti... Sen yürü, ben arkadan geliyorum."

Bütün yol boyunca Jacques'a Paris'te kalışıyla ilgili sorular yöneltti ama belgelere tek sözcükle bile değinmedi.

Ayaklarını her zamankinden çok sürüklüyordu. Sertçe bir sesle özür diledi. Yazın, özellikle bir yorgunluk döneminden sonra, bacağının kasları, uçak kazası olduğu zamanki gibi ağrıyordu.

Hafifçe gülerek:

"Böylece savaş malulü oluyorum. Bir süre işe yaramıştı bu..."

La Maison du People'ün kapısında Jacques kendisinden ayrılacağı sırada, Pilot birden kolunu tutup, "E, neyin var senin küçük?" diye sordu.

"Neyim mi var?"

"Değişmiş buldum seni. Bilmem nasıl demeli... Çok değişmiş."

Siyah gözlerinin sert, berrak bakışıyla Jacques'ı süzdü.

Jenny'nin hayali birkaç saniye Jacques'ın gözlerinin önünden geçti. Yüzü kızarmıştı. Durumu açıklamaktan da, yalan söylemekten de hoşlanmıyordu. Esrarlı biçimde gülümsedi, başını çevirdi.

Pilot, "Görüşürüz..." dedi üzerinde durmadan. "Ben Freda'yla *Taverne*'de yemek yiyeceğim mitingden önce, sana da bir yer ayırırız!"

LII

Daha saat sekizde, Cirque Royal'deki, beş bin oturacak yer tümüyle dolmuştu; ayrıca ara yollarda da ayakta duran göstericiler balık istifi yığılmıştı. Dışarıda Cirque'i çevreleyen daracık yollarda kaynaşan kalabalık içindeki coşkulu militanlar, şimdiden beş altı bin kişi var, diyordu.

Jacques ve arkadaşları kendilerine güçlükle yol açıp salona girebildi.

Enternasyonal Yönetim Kurulu'nun toplantısı hâlâ sürdüğü için, *La Maison du Peuple*'deki "resmî" kişiler henüz gelmemişti. Söylentiye göre toplantı hareketli geçecek ve kuşkusuz geç saatlere kadar sürecekti. Keir Hardie ile Vaillant, toplantıya katılan delegelere, önleyici genel grev ilkesini benimsetmeye ve her birinin partileri adına, kendi ülkelerinde Enternasyonal'in, savaş halinde hükümetleri cenkçi tasarılarından caydırabilmek için bu grevin hazırlanmasına etkinlikle çalışacaklarına söz vermelerini sağlamak üzere canla başla uğraşıyorlardı. Jaurès bu öneriyi var gücüyle desteklemişti; tartışma sabahtan beri bütün sertliğiyle sürüp gidiyordu. Hep o iki tez çarpışıyordu. Kimileri bir saldırı savaşı halinde genel greve gidilmesi ilkesini benimsemekteydi, ama bir savunma savaşında bir ülke grev yüzünden çaresiz, saldırganın istilasına

elverişli olacağından, saldırıya uğrayan bir halkın silahla kendini savunmasının hem hakkı hem de görevi olduğunu savunuyorlardı. Almanların çoğu, birçok Belçikalı ve Fransız böyle düşünmüyor ve saldırgan devletin durumunun açık seçik, karşı konulmaz bir tanımını aramakla yetiniyorlardı.

Ötekiler, tarihe dayanarak ve son günlerde Fransız, Alman ve Rus basınında yayımlanan ve hükümetlerinin gizli amaçlarını yansıtan yazıları inandırıcı bir kanıt olarak ileri sürüyor ve haklı savunma efsanesinin iç yüzünü açığa vuruyorlardı: "Bir hükümet" diyorlardı bunlar, "halkını savaşa sürüklemeye karar vermişse saldırıya uğradığına inandırmak ya da böyle görünmek için bir bahane uydurur. Bundan ötürü, her türlü savaş tehlikesine derhal yanıt verilmesi için koruyucu grev ilkesinin ilan edilmiş olması zorunludur. Bu ilkenin, daha şimdiden, herhangi bir kaçamak olasılığına yer vermeyecek şekilde bütün ülkelerin sosyalist önderlerince, oy birliğiyle benimsenmesi zorunludur. Böylece bu kamusal direniş –iş bırakma yoluyla yapılacak tek etken karşı koyma– tehlike anında *her yerde* ve *aynı zamanda* patlak verecektir." Avrupa'nın yakın zamandaki yazgısını saptayacak olan bu tartışmanın sonuçları henüz bilinmiyordu.

Jacques birinin dirseğini dürttüğünü hissetti. Saffrio kendisini görüp yanına kadar sokulmuştu.

"Sana Palazzolo'nun Mussolini'den aldığı çok güzel mektuptan söz etmek istiyorum" diyerek gömleğinin içinden bir sürü katlanmış kâğıt çıkardı. "En iyisini kopya ettim... Richardley de şöyle güzelce çevirdi *Le Fanal*'de yayımlanmak üzere. Bak, göreceksin..."

Salonda öyle yoğun bir uğultu vardı ki, Jacques kulağını Saffrio'nun ağzına yaklaştırmak zorunda kaldı.

"Önce dinle şunu: 'Burjuvazi, savaşla, emekçileri şu feci seçim karşısında bırakıyor: Ya ayaklanırsınız ya insanların boğazlanmasına katılırsınız. Ayaklanma çabucak kana boğularak bastırılır, insanların boğazlanması ise Görev, Vatan gibi büyük sözcüklerin ardına gizlenir...' Dinliyor musun? Benito daha şunları yazıyor: 'Savaş, uluslar arasındaki sınıflararası işbirliğinin en kanlı şeklidir. Burjuvazi, emekçileri Vatan sunağında ezebildiği zaman pek keyiflidir!..' Sonra şunları da yazıyor: 'Enternasyonal, gelecekteki olayların önüne geçilmez sonucudur...' Evet" dedi Saffiro heyecandan titreyen bir sesle. "Doğru söylüyor! *Internazionale*, hedef

bu! Hem görüyorsun ya, *Internazionale* artık halkları kurtaracak kadar güçlü! Görüyorsun bu akşam burada! Proletaryanın birliği, dünya barışı!"

Doğruldu. Gözleri parlıyordu. Konuşmasını sürdürdü; ama, gittikçe artan harıltı gürültü Jacques'ın, onun sözlerini anlamasına engel oluyordu.

Çünkü bu boğucu havanın içinde, balık istifi yığılan halk sabırsızlanmaya başlamıştı. Onları oyalamak için Belçikalı militanlar marşlarını söylemeye başladılar: *"Emekçiler birleşin."* Az sonra herkes bir ağızdan söylemeye koyuldu. Önce her biri çekingen bir sesle söylerken, yanı başındakinden kuvvet alarak yükseltiyordu sesini. Yalnız her birinin sesi değil: Her birinin yüreği. Hepsinin arasında bir bağ yaratan bu marş gittikçe somut bir sesli dayanışma simgesi oluyordu.

O kadar beklenen delegeler salonun dip tarafında görününce, bütün salon ayağa kalktı, sevinçli, içten, güvenli bir bağrışma yükseldi birden. Sonra, hiçbir buyruk olmadan, insanların bağırlarından kopan *Enternasyonal*, alkış seslerini bastırdı. Sonra, toplantıya başkanlık eden Vandervelde'in bir işareti üzerine marş söyleyenler üzülmüşçesine sustular. Ortalık yavaş yavaş sessizleşirken, bütün başlar bu birbirine sımsıkı bağlı önderler kümesine doğru çevrilmişti. Çeşitli parti gazetelerinde çıkan resimlerinden herkes tanıyordu onları. Kimileri parmaklarıyla gösteriyorlardı birbirlerine, adlarını fısıldıyorlardı. Çağrıya bütün ülkelerin temsilcileri uyup gelmişlerdi. Bu bunalımlı saatte, tüm Avrupa işçi sınıfı oradaydı; bu önderlerin kişiliğinde bu başkanlık kürsüsündekilerce temsil edilmiş olarak. Şimdi aynı dirençli ve görkemli umutla dolu on binlerce bakış yoğunlaşmıştı onların üstünde.

Bu, herkesi kavrayan güven Vandervelde'in ağzından şu haber duyulunca büsbütün güçlendi: Alman Partisi'nin önerisi üzerine Enternasyonal Yönetim Kurulu, daha önce ayın 23'ünde Viyana'da toplantıya çağrılmış olan şu ünlü Uluslararası Sosyalist Kongresi'nin, 9 Ağustos'ta Paris'te toplanmasına karar vermiştir. Fransız Partisi adına Jaurès ve Guesde, toplantıyı örgütleme sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Herkesi candan uğraş göstermeye çağırarak, "Savaş ve Emekçiler" adı altında yapılması düşünülen bu gösteriye olağanüstü bir parlaklık kazandırılmak isteniyordu.

"*İki büyük halkın birbiri üstüne atılabileceği bir anda*" diye haykırdı Vandervelde, "*bu ülkelerden birini dört milyon oyla seçilmiş sendika ve işçi kuruluşları temsilcilerinin, kardeşçe birlikteliklerini göstermek ve halklar arasında barışı sürdürmek üzere, düşman denilen ulusun ülkesine gitmeleri öyle sıradan bir olay değildir!*"

Reichstag'ın sosyalist milletvekili Haase, alkışlar arasında ayağa kalktı. Cesurca söylevi, sosyal demokratların işbirliğinin içtenliği konusunda en küçük bir kuşkuya yer bırakmadı:

"*Avusturya'nın ültimatomu, gerçekten bir kışkırtmaydı... Avusturya savaş istiyordu... Almanya'dan destek istiyor gibi görünmektedir... Ama Alman sosyalizmi emekçilerin gizli antlaşmalarla savaşa sürüklenebileceğini kabul etmiyor... Alman emekçileri Rusya çatışmaya katılsa BİLE Almanya'nın katılmaması gerektiğini ilan ederler!*"

Haase'nin her cümlesi alkışlarla kesiliyordu. Bu açıklamaların berraklığı yüreklere su serpmekteydi.

"*Karşıtlarımız ayaklarını denk alsınlar!*" diye bağırdı. Konuşmasına son verirken: "*Bunca yoksulluk ve baskı, ulusların en sonunda uyanıp sosyalist toplumu kurmak üzere birleşmelerine yol açabilir!*"

İtalyan Morgari, İngiltereli Keir Hardie, Rus Rubanoviç birbiri ardına söz aldı. Avrupa emekçilerinden, temsilcilerinden her biri, kendi hükümetinin tehlikeli emperyalizmini yerden yere vurarak barışın korunması için gerekli ödünlerin verilmesini istiyordu.

Jaurès sırası gelip de konuşmak üzere ilerlerken alkışlar büsbütün arttı.

Her zamankinden daha ağır ağır yürüyordu. Günün yorgunluğu vardı üstünde. Başını omuzlarının arasına gömmüştü, terden birbirine yapışmış saçları, dar alnında birbirine karışmıştı. Basamaklardan çıkıp da kambur gövdesiyle yüzü dinleyicilere dönük, hareketsiz kaldı. Sırtını eğip iki büklüm olan ve toprağa kök salmışçasına yere sıkı basarak, felaketlere set çekmek isteyen küt yapılı bir devi andırıyordu.

"*Yurttaşlar!*" diye haykırdı.

Kürsüye her çıkışında, doğal bir olağan üstünlükle yankılanan sesi, salonu dolduran binlerce ağızdan çıkan haykırışları bastırdı. Dinsel bir sessizlik oldu: Fırtınadan önceki orman sessizliği.

Bir an kendi içine gömülmüş gibi göründü, yumruklarını sıktı, sonra sert bir hareketle kısa kollarını göğsünün üstünde kavuşturdu. Paterson saygısızca, "Vaaz veren bir foku andırıyor" dedi.

Telaşsızca, setlikten uzak, görünürde güç harcamayarak başladı söylevine. Ama daha ilk sözcüklerde, sesinin çınlayışı, tunçtan bir çanın titreşimleri gibi havayı doldurdu; bütün salon bir çan kulesine dönüştü.

Jacques öne doğru eğilmiş, çenesini yumruğuna dayamış, gözünü, Jaurès'in ötelere, başka yerlere bakıyor gibi yukarı kalkık yüzünden ayırmadan, tek bir heceyi kaçırmadan dinliyordu.

Jaurès yeni bir şey söylemiyordu. Bir kez daha yayılma ve üstünlük politikasının tehlikesini, diplomasinin gevşekliğini, bağnaz milliyetçilerin delice yurtseverliklerini, savaşın yok edici felaketlerini açığa vurmaktaydı. Düşüncesi sade, kullandığı sözcükler oldukça sınırlı, gösterdiği çabalar en bilinen demagoji örneklerindendi. Bununla birlikte bu dokunaklı beylik sözler, bu akşam, Jacques'ın da içinde bulunduğu bu insan yığınını ürpertiyordu: Kardeşlik coşkusu, öfke, nefret ya da umutla, konuşmacının telkinlerine göre, rüzgârdaki bir arp gibi. Nereden geliyordu Jaurès'in bu büyüleyici niteliği? Geniş dalgalarla bu yüzlerce gergin yüzü okşayan dirençli sesinden mi? Bu denli açıkça belli olan insan sevgisinden mi? İnancından mı? İçten gelen duygululuğundan mı? İçinde, adeta bir mucizeyle: Kelime oyunu yapma eğilimiyle, belirgin eylem anlayışı, tarihçi net görüşlülüğü ile şairce hayalcilik, düzen zevkiyle devrimcilik iradesinin bir senfoni gibi kaynaştığı ruhundan mı? Özellikle bu akşam, bu sözlerden, bu sesten, bu hareketsizlikten fışkıran inatçı bir keskinlik dinleyenlerden her birinin iliklerine işliyordu: Bu da zaferin yakın olduğuna inançtı. Bu, halkların savaşa karşı oluşlarının hükümetleri duraksatan inancıydı ve bu inanç, iğrenç savaş güçlerinin, barış güçlerini alt edemeyeceğine olan inançtı.

Konuşmasını coşkun cümlelerle sona erdirip de gerginlik içinde, köpükler saçarak, kutsal bir taşkınlıkla gerilmiş bir halde kürsüden inerken bütün salon ayakta alkışlıyordu onu. Alkışları, tepinmelerin gittikçe artan sağır edici gürültüsü, bir dağ boğazındaki bir gök gürültüsü gibi yankılanıyordu salonun bir duvarından ötekine. İnsanlar kollarını uzatarak ellerindeki mendilleri, gazeteleri, bastonları çılgınca sallıyorlardı. Sanki bir kasırga sarsıyordu bir ekin tarlasını. Coşkunun böylesi doruğa çıktığı anlarda, bu büyülenmiş kalabalığın, onun ardından herhangi bir Bastille'e gözü kapalı saldırması için Jaurès'in tek bir haykırışı, tek bir el hareketi yeter de artardı bile.

Yavaş yavaş bu gürültü düzene girdi, ahenkleşti: Göğüslerini sıkan cendereden kurtulmak için bu heyecanlı insanlar yeniden müziğe, marşa baş vuruyordu?

Kalkın! Ey dünyanın cehennem mahkûmları...

Sonra, dışarıdan, polisin baskısına karşın bütün yan sokakları tıkayan militanlar *Enternasyonal*'in nakaratını tekrarlıyorlardı.

Kalkın, ey dünyanın cehennem mahkümları!

.....

Akıl, kraterinin içinde gümbürdüyor
Son püskürmesidir bu.

LIII

Salon ağır ağır boşalmaktaydı. Ayağı yerden kesilmişçesine her yana sürüklenen Jacques, denizde boğulmakta olan biri gibi kendisine asılan küçük Vanheede'i, elinden geldiği kadar korumaya çalışıyordu. Bir yandan da, birkaç metre ötede, Meynestrel, Mithœrg, Richardley, Saffrio, Zelavski, Paterson ve Alfreda'nın oluşturduğu kümeden gözünü ayırmıyordu. Ama nasıl ulaşacaktı onlara? Albino'yu önüne sürüp kendisini arkadaşlarına doğru iten en küçük dalgalanmadan yararlanarak yavaş yavaş aralarındaki kısa mesafeyi kapattı. Bundan sonra çaba göstermekten vazgeçti; kendini, ötekilerle birlikte çıkış kapısına doğru sürükleyen akıntıya bıraktı.

Kâh bir bando gibi gürleyen kâh boğuk seslerle dalgalanan *Enternasyonal* marşına "Kahrolsun savaş!", "Yaşasın halk!", "Yaşasın Barış!" bağırmaları karışıyordu.

Meynestrel, "Gel kızcağızım, kaybolacaksın" dedi.

Ama Alfreda duymadı. Paterson'un koluna asılmış, sadece ileride ne olup bittiğini görmek istiyordu.

İngiliz, "Dur sevgili" dedi. Sonra iki elini sağlamca birbirine kenetledi, eğildi, genç kadına sanki bir tür üzengi uzattı, Alfreda üstüne basmayı başardı.

"Hop!"

Paterson nefesini zorlayarak doğruldu ve genç kadını başların üstüne yükseltti. Alfreda gülüyordu. Dengesini koruyabilmek için gövdesini Paterson'un göğsüne yapıştırmıştı. O kocaman bebek gözleri bu akşam, iyice büyümüştü, vahşi bir ateşle parlıyordu bakışları.

"Bir şey göremiyorum" dedi gevşek, kendinden geçmişçesine bir sesle. "Bir bayrak ormanından başka!"

İnmek için telaş göstermiyordu. İngiliz, Alfreda'nın eteğinin ucuyla gözleri kapalı, sarsılarak ilerliyordu.

Nasıl olduğunu bilmeden kendilerini dışarıda buldular.

Sokaktaki sıkışıklık, salondakinden daha çoktu. Gürültü patırtı öylesine şiddetli ve sürekliydi ki neredeyse işitilmez oluyordu. Bir süre ayak sürüdükten sonra, bu insan yığını bir yere yönelir gibi oldu; polis kordonunu sararak, kaldırımlarda birikmiş meraklıları da yutarak gecenin karanlığında ağır ağır akmaya başladı.

"Nereye götürüyorlar bizi?" diye Jacques sordu.

"*Zusammen marschieren Camm'rad*!* diye bağırdı Mithœrg. Kaynar sudan çıkmış gibi, tombul yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

"Bakanlıkların önünde gösteri yapılacak sanıyorum" dedi Richardley.

"*Keinen Krieg! Friede! Friede*!"** diye bağırıyordu.

Zelavski de genizden gelen bir sesle şarkı söyler gibi, "*Daloi Vainou!.. Mir! Mir!*"*** deyip duruyordu.

"Freda nerede?" diye sordu Meynestrel.

Jacques genç kadını görebilmek için arkasına döndü. Onun ardından Richardley geliyordu, başı yukarıda, dudaklarında o hiç eksilmeyen gülümseyişi, meydan okurcasına gülümseyişiyle. Sonra Vanheede geliyordu Mithœrg'le Zelavski'nin arasında: Albino, iki arkadaşın kollarına girmişti, onlar tarafından sürükleniyor gibiydi. Bağırmıyor, marş söylemiyordu. Renksiz suratını gökyüzüne doğru çevirmişti, gözleri yarı kapalı, kendinden geçmişçesine, kederli bir ifadeyle. Daha öteden, Alfreda ile Paterson izliyorlardı onları. Jacques yalnız yüzlerini gördü. Ama öyle yakındılar ki birbirlerine, gövdeleri sarmaş dolaş olmuş gibiydi.

"Nerede o?" diye tekrar sordu Pilot, kaygılı bir sesle. Köpeğini kaybetmiş bir kör gibiydi.

---

* Bir arada yürüyelim yoldaş! (ç. n.)

** Savaşa hayır! Barış! Barış! (ç. n.)

*** Kahrolsun Savaş! Barış! Barış! (ç. n.)

Sıcak bir yaz gecesiydi bu. Karanlık ve derin. Vitrin ışıkları söndürülmüştü. Çoğu aydınlık olan pencerelerden kara gölgeler sarkıyordu. Büyük yolların kavşaklarında, ışıksız ve boş tramvaylar raylar üstünde duruyordu dizi dizi. Sokaklardan akın akın gelen yaya yığınları, bu insan selini kabartıyordu durmadan. Gösteriye katılanların çoğu kent ve banliyö işçileriydi. Bundan başka her yerden, Anvers'den, Gand'dan. Liège'den, Namur'den ve bütün maden merkezlerinden de militanlar gelerek Brüksel'li sosyalistlere ve yabancı delegelere katılmışlardı: Brüksel bu akşam Avrupa'nın barış başkenti gibiydi.

"Eee, işler iyi gidiyor!" dedi içinden Jacques. "Barış kurtuldu! Dünyada hiçbir kuvvet bu barajı yıkamaz! Bu halk isterse, savaş olmaz!"

Elinden bir şey gelmeyen polis sadece, Krallık Sarayı'nı, Park'ı ve bakanlıkları, dörtlü bir sırayla korumakla yetinmişti. Bunun önünden, gösterici alayının başı Krallık Sarayı'na gitmek ve kentin merkezine varmak üzere durmadan akıp geçmişti. Sarayların suskun görkemliliği önünden geçerken binlerce insanın ağzından tempoyla "Yaşasın Sosyalist Cumhuriyet!", "Kahrolsun Savaş!" sesleri yükseliyordu.

İleride, kendinden geçmiş kümeler, flamalarının çevresinde, başları dik yürüyorlardı. Bunların ardında, düzensiz, çalkantılı, gürültülü bir şenlik alayı akıp gidiyordu. Bu kalabalığın içinde kadınlar kocalarının kollarına asılmış, babaların omuzlarına yerleşmiş küçük çocuklar kamaşan gözlerini açarak bakıyorlardı ortalığa. Herkes, büyük emekçi sınıfının gücünün bir parçası olma bilincindeydi. Yüzleri gerilmiş, gözleri bir noktaya dikili, hemen hemen hiç konuşmadan yürüyorlar, duraksamalarda, uygun adımla yerlerinde sayıyorlardı. Elektrik fenerlerinin ışığında insanların alınları parlıyordu. Bütün bu güven duygusuyla kendinden geçmiş insanların aynı kararlılıkla sertleşmiş yüzlerinde bu akşam hükümetlere karşı girişilen mücadelenin kazanıldığına olan inanç okunuyordu. Sonra bu taşkın selin üstünden, durmaksızın bağırarak bir çok sesin söylediği *Enternasyonal* marşı yer yer kuvvetle noktalanarak yayılıyordu, bu binlerce insanın yüreklerinin atışı gibi.

Jacques, Meynestrel'in birkaç kez bir şeyler söyleyecekmiş gibi kendisine yaklaşmak istediğini fark etti. Ama her seferinde, itişip kakışmalar ya da kalabalığın sökün edişiyle engelleniyordu.

"*İşte yığınların eylemi!*" diye ona bağırdı Jacques. Meynestrel'in kişiliğine duyduğu saygının hâlâ süren etkisiyle gülümsemeye çalışıyordu; onun da gözleri bütün gözlerde alev alev yanan sevinçle kıvılcımlanıyordu.

Pilot yanıt vermedi. Bakışlarında bir sertlik, ağzının kenarında Jacques'ın nedenini anlayamadığı kederli bir çizgi vardı.

Daha ilerilerinde, alay birden ürpererek sarsıldı. Önden giden dizinin başı bir engele çarpmış olmalıydı. Jacques, görebilmek için ayaklarının ucunda yükselerek, karışıklığın nedenini anlamaya çalışırken Pilot'un sesi kulağına çalındı: Her zaman kendisini şaşırtan ince sesiyle söylenmiş gibi birkaç sözcük:

"Yavrum sanırım bu akşam Freda..."

Gürültünün içinde cümlenin yarısı kaybolup gitmişti. Jacques, şaşkınca geriye döndü: "Otele gelmeyecek" dediğini duyduğunu sanıyordu.

Göz göze geldiler. Pilot'un yüzü karanlıkta kalmıştı. Bir kedininki kadar ifadesiz, kara gözlerinde hayvansı bir ışıltı vardı.

Bu sırada bir insan dalgası onları önüne katıp sürükledi.

Küçük bir milliyetçi grup, çabucak ele geçirilmiş bir bayrakla, Midi Caddesi'nin kavşağında alayın yürüyüşünü önlemek istemişti. Kısa süren çatışma, göstericilerin ilerleyişi engellemedi. Ne var ki bu duraklama, bu sarsıntılar Jacques'ın Meynestrel'den ve arkadaşlarından ayrı düşmesine yetti.

Sağ yana doğru itildi, evlerin önünde tıkılıp kaldı. Oysa arka taraftan gelen baskının etkisiyle ortalarda oluşan kuvvetli bir akıntı Meynestrel'in bulunduğu kümeyi ileriye doğru sürüklüyordu. Jacques bir süre için hareketsizleştiği yerden, birkaç metre ötedeki Paterson'un yüzünü gördü. İngiliz hep Alfreda ile birlikteydi. Jacques'ı görmeden geçtiler. Ama Jacques onları görmüştü. Çok değişmişlerdi. Alaca karanlıkta, Paterson'un kemikli yüzü acayip biçimde belirginleşmişti. Genellikle içinden gelen hareketli gözlerinde değişmeyen bir parıltı vardı. Zalimce bir çılgınlık belirtisi gibi bir şey. Alfreda'nın yüzü de onunki kadar değişmişti: Ateşli, kararlı, pervasızca şehvetli bir ifade yüzünün çizgilerini bozmuş ve bayağılaştırmıştı. Bir sokak kızının, sarhoş bir sokak kızının yüzüydü bu. Şakağını Pat'ın omuzuna yaslamıştı. Ağzı açıktı: Boğuk ve kesik kesik bir sesle *Enternasyonal*'i söylüyordu. Kendi öz zaferini, kurtuluşunu, içgüdünün üstünlüğünü kutlar gibiydi...

Jacques'ın hatırına Meynestrel'in sözü geldi: "Sanırım bu akşam Freda gelmeyecek..."

Korktu, onlara ne diyeceğini bilmeden, yanlarına gitmek üzere kalabalığın içine seğirtti. "Pat!" diye bağırdı. Ama, kendisini her yandan sıkan bu insan çemberinin içine hapsedilmişti. Birkaç kez boşuna çabaladıktan sonra, vazgeçti. Bir süre daha onları gözleriyle izledi, sonra ikisini de tamamıyla gözden kaybetti ve kendisini uysalca, ileri doğru sürükleyen akıntıya bıraktı.

İşte yalnız o zaman yığınlarla insanı birleştiren sihirli güce kaptırdı kendini. Tüm yer ve zaman anlayışı eriyip gitmişti: Bireysel bilinci silindi. En olduğunu anlayamadan, uyuşukça bir aslına dönüş gibi bir şey olmuştu bu. Akıp giden bu kardeşçe yığına dalmış, onda erimiş ve kendini kendinden kurtulmuş hissediyordu. Varlığın derinliğinde, fışkırmayan bir sıcak kaynak gibi; kuşku yok ki, bir bütünün parçası olduğu bilincini taşıyordu içinde: Nicelik, hakikat, kuvvet olan bir bütünün. Ama düşünmüyordu bunu. Yürüyordu hep, kafası bomboş, dinlendirici bir uykuya benzer hafif bir sarhoşluğa kaptırmıştı kendini.

Bu rahatlama bir saat, belki de daha çok sürdü. Ayağını kaldırımın kenarına çarpınca bu büyülenmişlikten sıyrıldı. Birden yorgunluğunu fark etti.

Yürüyüş kolu, karanlık cepheli evlerin arasına sıkışmış, ama durmadan ağır ağır önüne geçilmez bir akışla ilerliyordu. Gerilerde, marşlar hemen hemen durmuştu. Arada bir bunalan biri, içindeki sıkıntıdan kurtulmak istercesine vahşi bir sesle bağırıyordu: "Yaşasın barış!", "Yaşasın Enternasyonal!" Bu haykırış sabahleyin bir horoz ötüşü nasıl öteki ötüşleri de kışkırtırsa, şuradan buradan bağırmaların yükselmesine neden oluyordu. Sonra yine sessizlik çöküyordu ortalığa. Ardından yalnız boğuk bir soluk soluğa geliş, bir sürünün ayak sürüyüşünden başka bir şey duyulmuyordu.

Jacques kenara çekilmek, evlere yaklaşmak için döndü. Kapalı dükkânlar boyunca akan insan seline kendini bıraktı, sıvışmak için bir fırsat gözlemeye başladı. Önüne küçük bir sokak çıktı. Göstericileri görmek için toplanan mahallelilerle tıklım tıklım doluydu bu sokak. Duvarın içine gömülü çeşmenin yanındaki boş yere gidebilmek için kalabalığa daldı. Çeşmenin berrak, serin suyu tatlı bir şırıltıyla akıyordu. İçti, alnını, ellerini ıslattı, soluk almak üzere, uzun süre orada kaldı. Üstünde, gökte yaz yıldızları

kıvılcımlanıyordu. Önceki gün Paris'te, dün Berlin'de meydana gelen çatışmaları anımsadı. Avrupa'nın bütün kentlerinde, halk, aynı şiddetle, boşuna kan dökülmesine karşı baş kaldırıyordu. Her yerde, Viyana'da Ringstraße'de, Londra'da, Trafalgar Meydanı'nda, Petersburg'da Kazakların kılıç çekerek göstericilere saldırdığı Newski Caddesi'nde, her yerde aynı haykırış yükseliyordu: "*Friede! Peace! Mir!*" Sınırların ötesinde emekçilerin elleri aynı kardeşlik idealine doğru uzanmaktaydı ve bütün Avrupa'dan aynı haykırış yükseliyordu. Gelecekten nasıl kuşkuya düşülebilirdi? Yarın, bunalımdan kurtulan insanlık yeniden kendine daha iyi bir yazgı yaratmak için çalışmaya koyulacaktı...

Gelecek!.. Jenny.

Genç kızın hayali birden kavradı onu, her şeyi iterek o akşamki coşkunlukların yerini derin bir sevgi ve şefkat isteği almıştı. Ayağa kalktı, gecenin karanlığında yürümeye koyuldu.

Uyumak... Tek isteği buydu şimdi. Nerede olursa olsun, karşısına çıkacak bir sıranın üstünde... Kentin iyi bilmediği bu bölgesinde yolunu bulmaya çalışıyordu. Birden kendini bomboş bir alanda buldu. O gün öğleden sonra Paterson ve Alfreda ile buradan geçtiğini anımsadı. Ha gayret... İngiliz'in odasının bulunduğu otel buradan uzak olmamalıydı.

Gerçekten, pek sıkıntı çekmeden oteli buldu.

Pabuçlarını, ceketini, yakalığını çıkarıp yarı giyinik halde kendini yatağa attı.

LIV

Gözlerini açtığı zaman oda ışık içindeydi. Uykudan sıyrılıp da gerçeği sezebilmesi için birkaç saniye geçti. Odanın dibinde diz çökmüş bir adamın sırtını gördü: Paterson... İngiliz yerdeki açık duran bir bavula telaşla giysilerini dolduruyordu. Hemen gidiyor muydu? Saat kaçtı?

"Sen misin Pat?"

Paterson yanıt vermeden bavulu kapattı, kapının kenarına koydu, sonra Jacques'ın yanına geldi. Yüzü sapsarıydı, bakışlarıyla meydan okuyordu sanki.

"Götürüyorum onu!" dedi kesin bir sesle.

Sesinde tehdit eder gibi bir şeyler vardı.

Jacques yorgunluktan şiş gözleriyle baktı.

"*Hush!* Sus!" diye kekeledi Paterson, oysa Jacques dudaklarını kımıldatmamıştı bile. "Biliyorum! İşte bu böyle!.. Kimse bir şey yapamaz buna karşı!.."

Jacques birden anladı. Bir karabasan görürken uyandırılmış bir çocuk izlenimiyle bakıyordu İngiliz'in yüzüne.

"O aşağıda, takside!" diye sürdürdü sözünü Paterson. "O kararlı, ben de. Meynestrel'e bir şey söylemedi, acıyor ona, bir şey söylemek istemiyor, eşyalarını bile almak istemedi. Gidiyoruz, bir daha görmeyecek onu. İlk trenle Oostene'ye. Yarın akşam Londra... Böylece her şey sona ermiş oluyor. Kimse bir şey yapamaz buna karşı!"

Jacques doğrulmuştu. Başını karyolanın tahtasına dayadı. Bir şey demedi. "Katil suratı var şunda" diye aklından geçirdi.

"Ben aylardan beri!" diye Paterson sözünü sürdürdü, tavanda asılı lambanın altında kımıldanmadan duruyordu. "Ama cesaret edemiyordum hiç... Bu akşam öğrendim ki Freda da... Zavallı *darling*! Bu adamla nasıl bir ömür sürdüğünü bilemezsin sen... İnsandan başka bir şey: *hiç*!.. Ha, evet soylu bir rolü var! Freda'ya hepsini söylemişti önceden. O da her şeyi kabul etmişti! Yapabileceğini düşünüyordu. Bilmiyordu. Ama o beni sevdikten sonra, özveri söz konusu olamazdı, hayır... Onun için kötü şeyler düşünme!" dedi birden, Jacques'ın şaşkın yüzünde sert bir yargı ifadesi okumuş gibi... "Bilemezsin ne adam olduğunu Pilot'un! Her şeyi yapabilir! Hiçbir şeye inanmamanın, hiçbir şeye –kendine bile– inanmamanın umutsuzluğuyla! Bir *hiç*ten başka bir *şey* değildir de ondan!"

Jacques yatağın ütünde kollarını uzatmış, başı hafifçe arkaya devrik, gözleri ışıktan yanarak kımıldanmadan duruyordu. Pencere açıktı. Kovmaya bile davranmadığı sivrisinekler kulağının dibinde vızıldayıp duruyordu. Çok kan kaybetmiş insanlardaki o iç bulandırıcı zayıflığı duyuyordu.

"Herkesin yaşamaya hakkı var" diye ekledi İngiliz. "Birinden bir insanı kurtarması için kendini suya atmasını isteyebilirsin; ama kendisi de boğulup gidinceye kadar adamın başını suyun yüzünde tutmasını isteyemezsin!.. Yaşamak istiyor bu kadın. Eh, işte ben de yanındayım, götürüyorum onu. İşte bu kadar!.."

Jacques başını kımıldatmadan, "Sizi suçlamıyorum hiç..." diye mırıldandı. "Ama onu düşünüyorum."

*"You don't know him! He is capable of anything!.. That man is a monster... – a perfect monster!"**

"Belki bu yüzden ölür, Pat!"

Paterson'un dudakları aralandı, bir yumruk yemiş gibi, soluk yüzü buruştu. Jacques birden kendisine iğrenç görünen bu yüze bakamadı. "Katil suratı var şunda" diye düşündü yine. Gözlerini başka yana çevirdi bir saniye, sonra boğuk bir sesle, "Parti'yi düşünüyorum" dedi. "Parti'nin böyle şeflere her zamankinden çok gereksinmesi var... Bu bir ihanettir Pat. Çifte ihanet. Her düzeyde bir ihanet."

İngiliz kapıya kadar gerilemişti. Yana eğilmiş kasketi, soluk teni, kovalanan insanın kaçamak bakışları, ağzının kenarında beliren kırışıklıkla tam bir serseri yüzü takınmıştı. Çabucak eğilip valizi yakaladı. Artık bir katil suratı değil, bir soyguncu suratı vardı onda.

"*Good night!*" dedi. Önüne bakıyordu, Jacques'a bakmadan sıvıştı.

Kapı kapanır kapanmaz, Jenny'nin düşüncesi zihnine dayanılmaz bir kesinlikle saplandı. Neden Jenny? Issız sokaktan, kalkmak üzere olan bir otomobilin gürültüsünü duydu. Başı tahtaya dayalı, gözü hep kapalı kapıda, uzun süre böylece kaldı. Arada bir Pat'ın sevimli yüzü, canlı bakışı, sarışın çocuk gülümseyişi gözünün önüne geliyor; arada bir de, o iki yüzlü, hırsızlık yaparken yakalandığı için kovulmuş uşak suratı, o hem küstah, hem de utangaç suratı görür gibi oluyordu... Tutkunun iğrenç bir biçimde çarpıttığı o suratı... Jacques'ın yüzü de, metronun koridorunda Jenny'nin peşine düştüğü zaman böyleydi her halde... İşte o gün o da çirkin şeyler yapabilecek, ihanette bulunabilecek durumda değil miydi?

Hiç uyumamış olan Jacques, daha saat altı buçukta Meynestrel'e koştu.

Pansiyonda hemen herkes uyumaktaydı. Sadece yaşlı bir kadın, giriş yerinin taşlarını yıkıyordu. Jacques bir an duraksadı: Geri dönmeli miydi, yoksa yukarı çıkmalı mıydı? Saat sekiz trenine yetişecekse, Pilot'un yanında çok kalmaması gerekirdi, ama geceki

* Tanımazsın sen onu! Her şeyi yapabilir!.. Bir canavardır bu adam... Gerçek bir canavar! (ç. n.)

sahneden sonra, arkadaşını yeniden görmeden Brüksel'den ayrılmaya karar veremiyordu.

Pilot'un kapısına bir kez vurdu. Yanıt yok. Yanılmış mıydı? Hayır, dün gelmiş olduğu 19 numaraydı burası. Belki de Meynestrel bütün gece boşuna bekledikten sonra uyuyakalmıştı. Bir kez daha vurunca, kapının ardından çıplak ayakların sesini, bir elin anahtarı kurcaladığını duyar gibi oldu. Birden çılgınca, korkunç bir düşünce geçti kafasından. Kapının tokmağını tutup çevirdi, tam bu sırada kapı açıldı, anahtarı çeviren Meynestrel'le burun buruna geldi.

Bir süre bakıştılar... Pilot'un donuk yüzünden bir şey okunmuyordu. Sadece bir an gelip geçen bir keder belki... Duraksıyor gibiydi. Bu, bir saniye kadar sürdü. Konuğunu içeri almayıp kapıyı kapatacak mıydı? Jacques bundan kuşkulandı. Kapının tokmağını çevirirkenki sezgiye uyarak bir omuz vuruşuyla kapıyı itip içeri girdi.

Daha ilk bakışta odada bir değişiklik fark etti, daha genişlemiş gibiydi. Masa, sandalyeler, orta yerde dolabın aynasının önünde boşluk bırakarak duvara doğru itilmişti. Yatak bozulmuş ama üstü örtülmüştü. Oda bir şeyler için hazırlanmış, düzenlenmiş gibiydi. Meynestrel de: Sırtında mavimtırak bir pijama vardı, ütü yerleri belli oluyordu. Askıda hiçbir giysi asılı değildi. Lavabonun üstünde de hiçbir tuvalet eşyası yoktu. Her şey bir yolculuk için pencerenin önünde duran iki küçük bavula yerleştirilmiş gibiydi. Ne var ki Pilot pijamayla ve çıplak ayakla dışarı çıkacak değildi herhalde?

Jacques yeniden gözlerini Meynestrel'e çevirdi. Hep olduğu yerde duruyor, Jacques'a bakıyordu. Ayakta duruyordu kımıldanmadan. Ama ayaklarının üstünde sağlam duruyor gibi görünmüyordu. Uyuşukluktan yeni kurtulan, ameliyat olmuş birine benziyordu, hiçlikten çekilip çıkarılan bir ölüye.

"Ne *yapacaktınız?*" diye kekeledi Jacques.

"Ben mi?" dedi Meynestrel. Gözkapakları elinde olmadan kapandı. Sallanarak duvara kadar geriledi, sonra iyi duymamış gibi kekeledi:

"Ne mi *yapacağım*?.."

Sonra masanın önüne oturarak başını yavaşça ellerinin arasına aldı.

Masanın üstü de şaşılacak kadar düzenliydi. Yapıştırılmış, arka yüzü görünen iki zarf duruyordu yan yana. Katlanmış bir gazetenin

üstüne öteberi konulmuş: Bir dolmakalem, bir cüzdan, bir saat, bir deste anahtar, Belçika parası.

Jacques bir süre şaşkınlık içinde kaldı, bir hareket yapmaya cesaret edemedi. Sonra Meynestrel'in yanına gitti. Pilot hemen başını kaldırıp, "Sus..." dedi.

Güçlükle ayağa kalktı, topallayarak birkaç adım yürüdü, sonra Jacques'a doğru geldi ve ikinci kez, ama bambaşka bir sesle:

"Ne mi yapacağım?.. Eh işte! Giyineceğim yavrum... Sonra seninle birlikte dışarı çıkacağım!"

Jacques'a bakmadan, bavullardan birinden giysilerini çıkardı. Yatağın üstüne koydu, bir gazetenin içinden tozluk ayakkabılarını aldı ve yalnızmış gibi, giyinmeye başladı. Hazırlandıktan sonra, oturmakta olan Jacques'la ilgilenmeden gidip masanın üstündeki zarfları aldı, yırtıp küçük parçalara ayırdıktan sonra ocağı attı.

O anda, gözlerini Pilot'tan ayırmayan Jacques ocağın içinin kül ve yeni yakılmış kâğıt parçalarıyla dolu olduğunu gördü. "Bu kadar kişisel notu varmış demek?" diye düşündü. Sonra birden, "Sakın Stolbach'ın belgeleri olmasın bunlar?" dedi içinden. Dalgınca bir göz attı açık duran bavula: Pek dolu değildi, içinde kâğıt paketi falan da yoktu. "Öteki bavula koymuş olmalı" diye aklından geçirdi Jacques, içinden geçen saçma kuşkunun üstünde durmadan.

Meynestrel yine masanın yanına gitti. Saatini, cüzdanını, anahtarlarını alıp ceplerine iyice yerleştirdi.

Ancak o zaman Jacques'ın orada olduğunu anımsadı, ona bakıp yanına geldi. "Gelmekle iyi ettin yavrum... Kim bilir? Belki de bana yardım etmiş oldun?" dedi.

Yüzü sakindi. Acayip bir gülümseyişi vardı.

"Hiçbir şey zahmete değmez, görüyorsun... Hiçbir zaman istenilmeye değer bir şey yok, sonra korkmaya değer hiçbir şey de yok... hiç... hiç..."

Beklenmedik bir hareketle iki elini Jacques'a uzattı, Jacques heyecanla tuttu bu elleri. Meynestrel hep gülümseyerek:

"*So nimm denn meine Hände, und führe mich...*"*

Gidip bavullardan birini aldı, Jacques ötekini almak için hemen eğildi.

"Yo, bu benim değil... Bırakıyorum" dedi.

---

* Şimdi ellerimden tutup götür beni. (ç. n.)

O anda yürek parçalayıcı, hüzün dolu, şefkat dolu bir gülümseme geçti buğulu gözlerinden.

Şaşkına dönen Jacques, "Belgeleri yok etmiş" dedi içinden. Ama bir şey sormaya cesaret edemedi.

Birlikte odadan çıktılar. Meynestrel bacağını her zamankinden daha çok yukarı çekiyordu.

Aşağıda, otel yazıhanesine girmeden geçti. Jacques, "Hesabını da önceden ödemiş!" diye düşündü.

Meynestrel koridorun duvarına asılı tren tarifesine göz gezdirerek, "Cenevre ekspresi... Saat sekize on kala..." diye mırıldandı. "Ya sen?" dedi. "Sekiz treniyle mi döneceksin Paris'e? Beni trene bindirecek kadar vaktin var... Görüyorsun ya, her şey nasıl yoluna giriyor!.."

LV

Paris'e kısa ve sıcak bir sağanak yağmıştı, ama Jacques Belçika treninden indiği sırada öğle güneşi yakıp kavuran ışığıyla parlıyordu.

Jacques kederliydi. Kötü belirtiler birbirinin üstüne yığılmaktaydı. Yolculuğu boyunca kaygı verici haberler almıştı. Tren baştanbaşa doluydu. Yolculardan sınır bölgelerinde oturanlar büyük bir heyecan içindeydi. İzinli erlere, tatildeki subaylara telgrafla birliklerine katılmaları bildirilmişti. Aynı katarla Brüksel'den ayrılan Fransız sosyalistlerinden ayrı düşmüş, tıklım tıklım dolu bir kompartımana sığınmıştı. Kuzeylilerdi buradakiler. Tanışmadıkları halde konuşuyor, gazetelerini değiş tokuş ediyor, birbirlerine haberler veriyorlardı. Kaygıyla yorumluyorlardı olayları, burada korkudan çok şaşkınlık, merak, biraz da inanmayış var gibiydi. Çoğunun, bir savaş çıkabileceği düşüncesine kendilerini alıştırmış oldukları açıkça belli oluyordu. Bu insanların ilettikleri bilgiler, Fransız hükümetinin aldığı önlemlerin anlamlı olduğunu gösteriyordu. Her yerde yollar, köprüler, su bentleri, savaş sanayine bağlı fabrikalarda askerler nöbet tutuyorlardı. Bir savaş bölüğü, *L'Action française*'in, yöneticisinin yedek subaylığını Alman ordusunda yaptığını ileri sürerek suçladığı Corbeil'in değirmenlerini işgal etmişti. Paris'te su yolları, besin depoları ordunun korumasına bırakılmıştı. Göğsü madalyalı bir bay, Eiffel Kulesi'ndeki telsiz aygıtlarının güçlendirilmesi

için telaşla girişilen işleri bir mühendis kesinliğiyle anlatıyordu. Paris'li bir otomobil yapımcısı, bir yarış için bir araya gelmiş birkaç yüz arabanın –gerçi bunlara el konulmamıştı–, yeni bir emre kadar olduğu yerde tutulmasından yakınıyordu.

Saint-Quentin Garı'nda bulabildiği *L'Humanité*'nin verdiği haberi Jacques şaşkınlık ve öfkeyle okudu: Hükümet, C.G.T.'nin bir gün önce, 29 Çarşamba günü Wagram salonunda örgütlediği mitingi yasaklama küstahlığını göstermişti. Bu toplantıya, Paris ve yakınlarındaki bütün işçi örgütleri, kitlesel bir gösteri için çağrılıydı. Göstericilerden, Ternes Mahallesi'ne gelenler polisin kaba kuvvete başvurarak saldırıya geçmesi üzerine geriye püskürtülmüştü. Göstericiler ile polis arasındaki çatışmalar gecenin bir bölümüne kadar sürmüştü. Militan kalabalığın İçişleri Bakanlığı'na ve Elysée'ye yaklaşmalarına az bir şey kalmıştı. Bu nasyonalist baskı tavrı, Poincaré'nin iktidara gelişiyle açıklanıyordu. Bu tutum hükümetin, toplantı hakkına ve en eski cumhuriyetçi özgürlüklere saygı göstermeyerek, işçilerin savaşa karşı çıkış yolundaki atılımlarını kırma niyetini açığa vurmaktaydı.

Tren yarım saat kadar gecikmişti. Büfeden bir sandviç alıp çıktıktan sonra *Café du Progrès*'de çok kez görmüş olduğu Louvel adlı yaşlı bir gazeteciyle karşılaştı. *La Guerre sociale*'in yazarlarındandı. Creil'de oturuyor, her gün öğleden sonra gazeteye geliyordu. Gardan birlikte çıktılar. Garın önü, meydandaki evler hâlâ bayraklarla donatılmış durumdaydı. Bir gün önce Cumhurbaşkanı'nın gelişi Paris'te büyük bir yurtseverlik patlamasına neden olmuştu. Louvel tanık olduğu bu olayı beklenmedik bir coşkuyla anlatıyordu.

"Biliyorum" diye Jacques sözünü kesti. "Bütün gazeteler bununla dolu. Tiksinti verici şey... Umarım ki, sizin *La Guerre sociale* ağız birliği etmemiştir."

"*La Guerre sociale* mi? Patronun son günlerde yazdığı yazıları okumadın galiba?"

"Hayır. Brüksel'den geliyorum."

"Geç kalmışsın dostum..."

"Gustave Hervé de mi?"

"Budala bir hayalci değildir Hervé... Olayları olduğu gibi görür... İşte günlerden beri savaşın kaçınılmaz olduğunu ve muhalefette kalmanın çılgınlık, dahası cinayet olduğunu anladı. Salı günkü yazısını bul da oku... Görürsün..."

"Hervé yurtseverlik taslıyor öyle mi?"

"Yurtseverlik taslıyor de istersen... Ama sadece gerçekçi!.. Açık sözlülükle hükümetin, herhangi kışkırtıcı bir hareket yapmakla suçlanamayacağını kabul ediyor. Şu sonuca varıyor ki, eğer Fransa, toprağı uğruna dövüşmeye zorlanmışsa şu son haftalardaki Fransız politikasında, işçilerin bu akıma katılmamasını haklı gösterecek bir şey yok."

"Hervé söyledi bunu, öyle mi?"

"Dahası, bunun düpedüz *ihanet* olacağını da yazdı! 'Çünkü' diyordu, 'savunulması gereken bu toprak ne olursa olsun, Büyük Devrim'in toprağıdır!'"

Jacques durmuştu. Sessizce Louvel'e bakıyordu. Düşününce pek şaşmadı bu duruma: Hervé on beş gün önce Fransız sosyalizmi kongresinde Vaillant'la Jaurès'in tartışmaya açtıkları genel grev düşüncesine şiddetle karşı çıkmıştı.

Louvel sözünü sürdürdü:

"Sen geride kalmışsın dostum, geride... Başka yerlerde söylenilenlere de kulak kabart. Örneğin *La Petite République*'te... ya da Cumhuriyetçi Parti merkezinde. Dün akşam uğramıştım oraya... Her yerde aynı terane... Her yerde gözler açılmış... Bunu anlayan yalnız Hervé değil... Halkların kardeşliği çok güzel şey. Ama olan bitenler ortada. Bunları olduğu gibi görmek gerek. Ne yapacaksın sen?"

"Ne olursa olsun... Anlattıklarından başka..."

"*Öteki savaştan* korunmak için iç savaş ha? Ham hayal!.. Şu anda bir yabancı istilası tehlikesi karşısında kimse adım atmaz bu yolda. Her baş kaldırma hareketi suya düşer. İşçi merkezlerinde bile, Enternasyonal çevrelerinde bile çoğunluk, tüm halkla düşünce birliği içinde toprağını savunmaya kararlı. Evrensel kardeşliğe ilke olarak evet! Ama şu anda ikinci plana geçmiş bulunuyor. Bugün herkes daha dar bir kardeşlik duygusu içinde: Bir Fransız kardeşliği, dostum... Hem, tanrı aşkına şu Prusyalılar uzun süredir kafamızı ağrıtıp durmuyorlar mı! Eğer bize çatmaya kalkarlarsa!.."

Alanda yarım düzine kadar gazete satıcısı çocuk avaz avaz bağırıyorlardı:

"Paris-Midi!"

Louvel gazete almak için karşıya geçti. Jacques adamın ardından gidecekken, oralarda dolaşıp duran boş bir taksiye atladı. Bir an önce Jenny'ye gitmeliydi.

"Hervé..." diye düşündü tiksintiyle. "Bunlar su koyuverirlerse ötekileri, küçükleri, yığınları nasıl tutabilirlerdi? Her sabah bütün gazetelerde şunları okuyanları: "haklı savaşlar, haksız savaşlar vardır, pangermanistlerin son bir kez derslerini vermek için Prusya emperyalizmine karşı girişilecek bir savaş, haklı bir savaş, kutsal bir savaş, demokratik örgütlerin savunulması yolunda bir haçlı seferi olacaktır!.."

Observatoire Caddesi'ne gelince başını kaldırıp Fontanin'lerin balkonuna baktı. Bütün pencereler açıktı.

"Annesi gelmiştir belki?" dedi içinden.

Hayır, Jenny yalnızdı. Kendisine kapıyı açan genç kızın solgun yüzünü, sevinçten alt üst olmuş halini görünce bundan hiç kuşkusu kalmadı. Jenny, girişin karanlıkça yerine doğru geri çekilmişti. Kaygıyla gözlerini ona dikmişti. Ama bakışlarında öyle cana yakınlık vardı ki Jacques ilerleyerek kollarını açtı hemen. Jenny ürperdi, gözlerini kapayarak kendisini Jacques'ın göğsüne bıraktı. İlk kucaklaşmaları. Ne biri ne de öteki bunu önceden tasarlamıştı. Bu sadece birkaç saniye sürdü. Birden Jenny, egemen olan bir gerçeğin bilincine varmış gibi kendini kurtardı, eliyle masanın üstündeki bir gazeteyi göstererek, "Doğru mu?" diye sordu.

"Ne?"

"Sefer... berlik."

Jacques genç kızın gösterdiği gazeteyi aldı. Gar meydanında bağırarak sattıkları *Paris-Midi* idi bu. Bir saatten beri Paris'in bütün mahallerinde binlercesi satılmaktaydı. Şaşkına dönen kapıcı kadın Jenny'ye getirmişti.

Jacques'ın yüzüne kan hücum etti:

"*Bu gece Elysée'de bir savaş kurulu toplandı. III. kolordu sınıra doğru yola çıktı... VIII. ordu birlikleri, seferi gereçlerini, cephanelerini, yiyeceklerini aldılar, hareket emrini bekliyor...*"

Jenny yüzünün çizgileri bunalımdan kasılmış halde gözünü ayırmadan Jacques'a bakıyordu. Bir süre sonra, duraksamasını yenerek ani bir karalılıkla, "Eğer savaş olursa Jacques... Cepheye gidecek misiniz siz de?" diye mırıldandı.

Jacques bu soruyu beş gündür bekliyordu. Başını kaldırdı, kararlıca, "Hayır" dedi.

Jenny, "Biliyorum" diye düşündü. Sonra yüreğini daraltan o sinsi can sıkıntısını bastırarak, "Gitmemek için çok yürekli olmak gerek!" dedi içinden.

Sessizliği bozan yine o oldu:

"Gelin."

Jacques'ı elinden tutarak sürükledi. Odasının kapısı açık kalmıştı. Bir an duraksadı, sonra Jacques'ı içeri soktu. Jacques bir şeye dikkat etmeden ardından gidiyordu.

"Belki de doğru değildir" diye Jacques içini çekti. "Ama yarın gerçek olabilir. Savaş bizi her yandan sıkıştırıyor. Çember daraldı. Ruslar diretiyor. Almanya'da... Bütün ülkelerdeki hükümetler aynı gülünç öneriyi ileri sürmede, aynı kasıntılı tutumda, tüm uzlaşma olasılıklarını reddetmede inat ediyor..."

"Hayır" diye aklından geçirdi Jenny. "Korkudan değil bu. Yüreklidir Jacques. Mantıklıdır. Başkalarının yaptığını yapması gerekir. Boyun eğmemelidir, gitmemelidir."

Tek sözcük söylemeden ona yaklaştı, göğsüne yaslandı.

"Benimle kalacak" dedi içinden ve birden yüreği şiddetle çarptı.

Jacques kollarının arasına aldı onu, ayakta eğilerek, yarı saklı olan alnından öptü. Mutluluktan, onun böylesine kuvvetle sarılmasından bayılacaktı neredeyse. Kendisini havalara kaldırsın, alıp götürsün diye –bilmeden– adeta vücudunu küçültüyor, hafifletiyordu... Yolculuğu üzerine ona bir şeyler sormak istiyor ama cesaret edemiyordu. Jacques sadece yüzünü yüzüne bastırarak, genç kızı yavaşça başını kaldırmaya zorladı, yanağı üstündeki dudakları o ipek gibi teninden kayarak kapalı ağzının üstünde durdu, Jenny başını çevirmemişti. Bu bitmeyen öpüşün altında bunalır gibiydi, elini ikisinin yüzü arasına kaydırdı, vücudunu geri çekti. Şaşılası bir dinginlik, bir ciddilik vardı yüzündü. Hiçbir zaman bu denli bilinçli, bu denli sorumlu, bu denli kararlı görünmemişti. Jacques onu zorlamadan, yeniden ateşli bir duyguyla kendine çekti. Jenny çekingenlik göstermeden ve direnmeden kendini bıraktı. Şimdi, Jacques'ın kolları arasında olmaktan başka hiçbir şey duymak istemiyordu. Pencerenin karşısındaki dar bir divanı andıran yatağa iliştiler, usulca birbirlerine sarılmış olarak. Dakikalarca konuşmadan, kımıldamadan durdular.

Jenny yavaş sesle, "Annemden hâlâ mektup yok" dedi.

"Ya, evet... Anneniz..."

Genç kız birkaç saniye kadar, yüreğini kemiren bu kaygıyı bu kadar hafif paylaşmasına içerledi.

"Hiç haber yok mu?"

"Viyana'dan bir kart geldi sadece. Garda yazılmış *'sağlıklı geldim'* diye, hepsi bu kadar. Pazartesi günü gönderilmiş."

Jenny bu kartı dün, Çarşamba almıştı. O zamandan beri de son derece kaygılar içinde, hep postanın gelmesini gözlemişti: Ne mektup ne telgraf. Bin bir olasılık içinde bocalayıp duruyordu.

Jacques dalgan dalgın bu tanımadığı odayı gözden geçiriyordu. Birkaç gün önce olsaydı burayı görmek çok heyecanlandırırdı kendisini. Küçük, düzenli bir odaydı; beyaz, mavi kâğıtla kaplıydı duvarları. Şömine tuvalet masası olarak kullanılıyordu. Fildişi saplı fırçalar, bir iğne yastığı, ayna ile çerçevesinin arasına sıkıştırılmış birkaç fotoğraf. Masanın üstündeki beyaz deriden sumen kapalı duruyordu. Telaşla okunmuş bir iki gazeten başka dağınıklık yoktu.

Jacques genç kızın kulağına, "Odanız..." diye fısıldadı. Sonra onun yanıt vermediğini görünce, "Annenizin gezisini uzatacağını sanmıyordum..." dedi.

"Tanımazsınız onu! Annem bir şeye karar verdi mi dönmez bir daha bundan. Şimdi, işin üstünde olduğuna göre tasarladığı gibi başvurmadık yer bırakmayacaktır. Ama yapabilecek mi bunu? Ne düşünüyorsunuz? Bu sırada Avusturya'da bulunmak tehlikeli değil mi? Söyleyin? Ne olabilir? Gerekirse buraya dönmesine izin verirler mi?"

"Bilmiyorum" dedi açıkça Jacques.

"Ne yapılabilir? Adresini bile bilmiyorum... Ondan hiç ses çıkmayışına ne anlam vermeli? Kendi kendime, dönecek olsa bana telgraf çekerdi diyorum. Buna göre Viyana'da kalmış olmalı. Herhalde yazmıştır bana... Mektuplar yolda kaybolmuştur." Kaygılı bir hareketle masanın üstündeki gazeteleri gösterdi. "Olup bitenleri okuyunca korkmamak elden gelmiyor..."

Jenny sabahın ilk saatlerinde koşup almıştı bu gazeteleri. Jacques'ın dönüşünde evde bulunabilmek telaşıyla tekrar tekrar okumuştu onları. Sevdiği insanların başlarının üstündeki tehlikeyi bir an zihninden çıkartmadan: Jacques, annesi, Daniel.

"Daniel de bana yazdı" dedi ayağa kalkarken.

Gidip sumenin altından aldığı bir zarfı Jacques'a uzattı. Sonra sadık bir hayvan gibi, gelip delikanlıya yaslandı.

Daniel annesinin yolculuğunun kendisine duyurduğu kaygıyı gizlemiyordu. Jenny'nin, bu kargaşa içinde Paris'te tek başına kalışından duyduğu üzüntüyü dile getiriyor, gidip Antoine'ı, Héquet'leri

görmesini salık veriyordu. Telaşlanmamasını rica ederek, hâlâ her şeyin yoluna girebileceğini söylüyordu. Ama, mektubun altındaki notta, tümeninin bu gece Lunéville'den hareket edeceğini sandığını, ileriki günlerde haber yollamasının güç olacağını ekliyordu.

Jenny başını Jacques'ın göğsüne dayamış, okuyuşuna bakıyordu. Jacques mektubu katlayarak ona uzattı. Genç kızın kendisinden umut verici bir şeyler söylemesini beklediğini anlamıştı. "Daniel doğru söylüyor" dedi. "Her şey yoluna girebilir. Yeter ki halklar durumu anlamış olsunlar... Harekete geçmeye karar versinler... İşte bunun için çalışmak gerekir, son, son dakikaya kadar!"

Saplantısının etkisine kapılarak Paris, Berlin, Brüksel'deki gösterileri, her şeye karşın Avrupa'nın barış iradesini haykıran bu kalabalıkların birliktelikleri karşısında nasıl heyecanlandığını kısaca anlattı. Şimdi birden burada olduğu için utanç duydu. Arkadaşlarının çalışmalarını, sosyalist örgütlerince hemen o gün düzenlenecek gösterileri, kendisinin yapması gereken şeyi, olabildiğince çabuk, Parti'ye teslim edeceği şu parayı almayı düşündü. Başını birden kaldırdı, genç kızın saçlarını okşayarak keder ve sertlik karışımı bir sesle, "Sizinle kalamayacağım Jenny" dedi, "Gitmemi gerektiren birçok şey var."

Genç kız kımıldamadı. Ama Jacques, bütün vücudunun kasıldığını, kendisine umutsuzca bir göz attığını fark etti. Daha şiddetle kucakladı onu: Acıklı bir görünüm alan perişan yüzünü öpücüklere boğdu. Jenny'ye acıyordu, şimdi olayların bütün yükü genç kızın bu sessiz kederi karşısında büsbütün ağırlaşmıştı ve ona nasıl yardım edeceğini bilemiyordu.

"Elbette sizi de götüremem..." diye mırıldandı, yüksek sesle düşünüyormuş gibi.

Jenny ürperdi, cesaret göstererek, "Neden olmasın?" dedi.

Jacques'ın ne yapmak istediğini anlamasına meydan bırakmadan, kendini kollarından kurtardı, dolabını açarak bir şapka ile eldivenini çıkardı.

"Jenny, söyledim bunu... Ama bu olanaksız, diyorum... Yapacak işlerim, görmem gereken kişiler var... *L'Huma*'ya *Libertaire*'a gitmeliyim. Daha başka yerlere de... Bu akşam Montrouge'a... Bu sırada ne olacaksınız siz?" dedi Jacques.

"Ben aşağıda, sokakta beklerim" dedi. Bunu öyle yalvarırcasına söylemişti ki ikisi de şaştı. Bütün gururunu elden bırakmıştı. Şu üç

günlük ayrılık değiştirmişti onu: "Ne kadar gerekirse o kadar beklerim sizi... Sizi hiç rahatsız etmem... Bırakın da sizinle geleyim Jacques, yaşamınızı paylaşayım... Yo, hayır, bunu istemiyorum sizden, olası değil bu... Ama beni bırakmayın burada... Bu gazetelerle..."

Hiçbir zaman genç kızı bu denli yakın duymamıştı kendine... Yeni bir Jenny'ydi o, kavgada yanı başında yer alan bir kız kardeş!

"Sizi götürüyorum!" diye sevinçle bağırdı. "Size arkadaşlarımı tanıtacağım... Göreceksiniz... Bu akşam Montrouge mitingine birlikte gideceğiz... Gelin!"

Dışarı çıktıkları zaman Jacques telaşsızca, "Önce şu miras işini bitirmeliyim, daha sonra da *Paris-Midi*'deki haberler ne kadar doğru, ona bakmalıyım" dedi.

Sesi neşeliydi. Genç kızın yanında oluşu ona en iyi günlerdeki canlılığını kazandırmıştı. Jenny'nin koluna girerek Luxemburg Bahçesi'ne doğru sürükledi.

Sarrafın yazıhanesinde (Banka şubelerinde, yardım sandıklarında, postanelerde olduğu gibi) gişelere saldıran insanlar, ellerindeki kâğıt paraları altınla değiştirmek istiyorlardı. İki gündür Borsa panik haldeydi: Kambiyo acentaları ve büyük sarraflar Temmuz ödemelerini Ağustos'ta ödeyebilmek için, hükümetin moratorium ilan etmesine uğraşıyorlardı.

"Olup bitenler konusunda çok iyi bilgi edinmişsiniz, efendim" dedi görevli göz kırparak. "Kırk sekiz saat önce emir vermeseydiniz, işinizi halledemezdik." Bunu söylerken de büyük bir saygıyla bakmıştı Jacques'a.

Jacques hiç şaşmış görünmeden, "Biliyorum" dedi.

Birkaç saat sonra, M. Thibault'nun bıraktığı hatırı sayılır servetin yarısı –bu kadar kısa bir sürede nakde çevrilmesi mümkün olmayan, aşağı yukarı iki yüz elli bin frank tutarındaki Güney Amerika hisse senetleri– Stefany'nin yardımı sayesinde, ağzı sıkı ve yetkili kişilerin elleriyle bağış sahibinin adı belirtilmeden Enternasyonal Yönetimi'ne teslim olundu.

LVI

Yine o saatlerde Antoine, Rumelles'in iğnesini yapmak üzere Quai d'Orsay'nin merdivenlerini tırmanıyordu. Birkaç gündür, özellikle

Bakan'ın dönüşünden beri, gece gündüz tetikte olan diplomat, Üniversite Sokağı'na gelmez olmuştu. Gittikçe daha yorgun düşen vücudunun bu desteğe her zamankinden daha çok gereksinmesi olduğundan, hekimin düzenli olarak Bakanlık'a gelmesi aralarında kararlaştırılmıştı. Antoine böyle bir zahmete gönül hoşluğuyla katlanıyordu. Rumelles'in odasında bulunduğu yirmi dakika içinde, diplomasi alanındaki değişik haberleri günü gününe öğrendiği için, kendisinin iyi bir rastlantı sonucu, Paris'te olayların iç yüzünü en iyi bilen insanlardan biri olduğuna inanıyordu.

Birçok kişi Rumelles'le görüşmek için koridorda ve yandaki küçük salonda bekliyordu. Hademe, doktoru tanıdığı için yalnızca onu bir servis kapısından içeri alıyordu.

"Eh işte" dedi Antoine, cebinden *Paris-Midi*'nin bir sayısını çıkartarak, "Olaylar hızla gelişiyor galiba?"

"Sus..." dedi Rumelles, ayağa kalkarak. Kaşlarını çatmıştı. "Yok edin şunu, çabuk. Hemen yalanladık! Hükümet bu koca yalan haber için kovuşturma açacak. Polis arta kalan bütün sayılarını topluyor."

Antoine'ın yüreğine su serpilmişti. "Demek doğru değilmiş?" diye sordu.

"Ha... hayır."

Çantasını yazı masasının bir köşesine koyan Antoine, bitkin bir halde, sessizce soyunan Rumelles'e bakıyordu.

"Doğrusu şu ki bu gece biz epey tehlikeli anlar geçirdik" dedi Rumelles. Rumelles'in yorgunluktan boğuklaşan sesi değişmiş gibi geldi Antoine'a. "Sabahın dördünde hepimiz ayaktaydık... Hiç de rahat değildik o sırada... Savaş Bakanı ile Deniz Kuvvetleri Bakanı ivedilikle Cumhurbaşkanlığı'na çağrıldı. Başbakan da daha önce gelmişti oraya. İki saat boyunca en son önlemler tam bir gerçekçilikle gözden geçirildi."

"Ama, sonra bunların uygulanmasına karar verilmedi, öyle mi?"

"Sonunda böyle oldu. Daha beklemek gerek... Bu sabah, az bir yumuşama olduğunun ilan edilmesi bildirildi. Almanya bize, seferberlik ilan etmeyeceğini resmen bildirmek zahmetine katlandı. Üstelik, Viyana ve Petersburg'la sürekli olarak 'konuşmakta'ymış. Bu yüzden, bizim için şu anda tehlikeli sonuçlar doğurabilecek girişimlerde bulunmaktan..."

"İyi bir belirti Almanya'nın bu davranışı!"

Rumelles gözünün içine bakarak Antoine'ı durdurdu.

"Sahtecilik, dostum. Bir sahtecilikten başka bir şey değil! İtalya'yı Orta Avrupa İmparatorluklarının yanına çekebilmek için bir ılımlılık gösterisi. Hiçbir sonuç vermeyecek bir davranış. Almanya da artık Avusturya'nın geri çekilemeyeceğini, Rusya'nın da geri çekilmek istemediğini bizim kadar biliyor..."

"İnsanı ürkütüyor bu söylediğiniz."

"Ne Avusturya ne Rusya... *Ne de* zaten *ötekiler*... İşte durumu berbatlaştıran da bu ya dostum: Hemen her yerde hükümetlerin içinde hâlâ barış isteyenler var ama şimdi yine her yerde savaş isteyenler de var. Olayların baskısıyla tehlike varsayımı karşısında çıkmaza itilen hiçbir hükümet yok ki şu anda 'Ne olursa olsun, yararlanmak gereken bir fırsat var... Belki de kaçırmamak iyi olur bunu!' diye düşünmesin. Evet bu böyle! Siz de iyi biliyorsunuz ki her Avrupa ulusu öteden beri, sürükleneceği bir savaştan, varmak istediği bir hedefi, elde etmek istediği çıkarları düşünmektedir..."

"Bizde mi?"

"Bizde yöneticilerimizin en barışçıları bile şöyle demeye başladı: 'Eh, ne olursa olsun, işte Almanya'nın işini bitirmek için bir fırsat... ve Alsace-Lorraine'i geri almak için...' Almanya kendisini kuşatan çemberi kırmak istiyor. İngiltere Alman deniz kuvvetlerini yok etmeyi ve Almanlardan ticaretlerini ve kolonilerini kapmayı tasarlamakta. Her biri, sakınmak istedikleri felaketlerin sonrasında gerçekleştirebilecekleri çıkarı tasarlıyor yine de. Eğer böyle bir felaket olursa."

"Yani?" dedi Antoine. Bekleyiş ve kararsızlık ona öylesine bir maddi rahatsızlık vermişti ki, o anda savaş ilan edildiğini ve gitmekten başka yapacak bir şey olmadığını öğrenmeyi yeğliyordu.

"Sonra da..." diye söze başladı Rumelles, yanıt vermeden. Kıvırcık, gür saçlarını parmaklarıyla taradıktan sonra başını ellerinin arasına aldı.

On beş gündür bütün bu sorunlar üzerinde uzun uzun konuşmak ve bunların açıklanmasını dinlemek yüzünden, olacağını bildirdiği olayların tehlikesini fark etmez olmuş gibi görünüyordu. Ayakta durmuş, şakaklarını tutuyor, önüne bakarak gülümsüyordu. Tombul, beyaz, sarı tüylü butlarının üstüne sarkmıştı gömleği. Gülümseyişi Antoine'a değildi. Belirsiz, yapmacıklı, hemen hemen budalaca bir gülümseyişti bu: Pek az "aslanca" olabilen bir gülüş!

Son derece de bitkinlik okunuyordu şiş yüzünde; çizgili, soluk alnına kır saçları yapışmıştı. Son iki geceyi Bakanlık'ta geçirmişti, yorgunluktan bitiyordu. Bu feci haftanın sarsıntıları onu yıkmış, tüm gücünü tüketmişti, suyun altında uzun süre oraya buraya çekilen balığınki gibi. Yapılan iğnelerde, (Antoine'ın yasak etmesine karşın) iki saatte bir çiğnediği kola haplarının etkisiyle günlük uğraşını sürdürebiliyordu; ama yarı uyur gezer halde. İlaçla güçlenen vücut mekanizması işliyordu hâlâ. Ama en önemli organlarından bazıları laçka olmuş gibi geliyordu kendisine: Vücudu bu yükü kaldırmıyor gibiydi artık.

Acınacak haldeydi. Antoine öğrenmek için yeniden sordu: "Peki sonra?"

Rumelles ürperdi. Ellerini alnından çekmeden başını kaldırdı. Kafası uğulduyordu, en ufak sarsıntıda çatlayacakmış gibi geliyordu kendisine. Hayır, bu böyle sürüp gidemezdi, içinde bir şeyler kopacaktı er geç... O anda, yarım gün tek başına bir hapishane hücresinde bile olsa kalabilmek için dünyadaki her şeyi, mesleğini, bütün elde etmek istediklerini verebilirdi...

"Sonra *şunu da biliyoruz*: Berlin, Rusya'nın seferberliğini en küçük ölçüde ilerletmesi üzerine Almanya'nın da derhal seferberlik ilan edeceğini Petersburg'a bildirdi. Bir çeşit ültimatom!"

"Peki ama kim Rusya'nın seferberliğini durdurmasını engelliyor? Daha dün Çar'ın, Lahey'e mahkemesinin hakemliğini önerdiği bildirilmiyor muydu?"

"Doğru. *Yalnız*, dostum, sorun şu: Rusya'da hakemlikten söz edilmekle birlikte inatla sürdürülüyor seferberlik işleri!" Rumelles bunları bir çeşit ilgisizlikle söylemişti. "Bize bilgi verilmemesi şöyle dursun bizden gizli yapılmakta bu seferberlik. Hem ne zaman başlamış? Kimileri ayın 24'ünden beri diyor! Avusturya'nın savaş ilan etmesinden dört gün önce, Avusturya seferberliğinden beş gün önce!.. Ekselans M. Sazonov dün akşam bize Rusya'nın askerî hazırlıklarını hızlandırdığını açık seçik bildirdi. Bence başkalarından daha çok, içtenlikle savaşı her şey pahasına önlemek isteyen M. Viviani tam anlamıyla şaşkına döndü. Eğer bu akşam Çar, seferberlik –*genel* seferberlik– buyruğu verirse hiç şaşmayız buna!.. İşte Savaş Konseyi de bu gece bunun için toplandı... Bu, elbette laf olsun diye Lahey mahkemesinin hakemliğini istemekten çok daha tehlikeli bir şey. Dahası, Kaiser'le amca oğlu Çar'ın her saat birbir-

lerine gönderdikleri, 'kardeşçe mektuplar'dan bile!.. Rusya neden bu savaş kışkırtıcılığında diretiyordu? M. Poincaré, Fransa'nın Rusya'ya askerî desteğinin, Almanya'nın ordu gücüyle işe karışması koşuluna bağlı olduğunu söylediği için mi? İnsan soruyor bunu içinden... Petersburg'un Fransa'nın bağdaşıklık yükümlülüğünü yerine getirmesini sağlamak için Almanya'yı saldırganca bir harekete zorlamak istediği söylenecek neredeyse!.."

Sustu. Dikkatle dizlerine bakıyor ve eliyle bacaklarını yokluyordu. Daha fazla şeyler söylemekte tereddüt mü ediyordu? Antoine böyle düşünmüyordu: Rumelles, bugün neyi söylemek, neyi söylememek gerektiğine karar verebilecek durumda değildi.

Başını kaldırmadan, "M. Poincaré çok kesin kararlıydı..." dedi. "Çok kesin... Siz de anlayacaksınız bunu; Petersburg'taki elçimiz, hemen bu gece hükümeti adına, Rusya'nın seferberlik ilan etmesini *kesinlikle onaylamaması* yolunda bir telgraf buyruğu aldı."

Antoine safça, "Hele şükür!" dedi. "Ben hiçbir zaman Poincaré'nin savaşa razı olacağını sananlardan değildim."

Rumelles hemen yanıt vermedi.

"M. Poincaré özellikle bizim sorumluluğumuzu güvence altına almak istiyor" diye mırıldandı, yüzünde gereksiz bir sırıtmayla. Görüyorsunuz ya *gecikmiş olsun, olmasın* ne olursa olsun bu telgraf ortada, arşivlerde kalacak ve bizim barış isteğimizin belgesi olacak. Böylece Fransa'nın onuru kurtulmuş oluyor. Tam zamanıydı. Çok iyi oldu bu."

Boğuk bir sesle çalan telefonu eline aldı.

"Olamaz... Söyleyin kendisine hiçbir gazeteciyi kabul edemeyeceğim... Hayır, onu bile!"

Antoine düşündüklerini şöyle açıkladı:

"Peki ama Fransa hâlâ Rus seferberliğini kesinlikle durdurmak istiyorsa, resmî bir kınamadan daha etkili bir yola başvuramaz mıydı? Siz geçen gün bana, eğer Rusya Almanya'dan önce seferberlik ilan ederse, aramızdaki antlaşmalar gereğince Rusya'yı desteklemek zorunda olmadığımızı anlatmıştınız. Peki öyleyse, gerekli bir kesinlikle, bunu söyleyemez miydiniz şu sizin Sazonov'a hazırlıklarını yavaşlatması için?"

Rumelles bir çocuğun gevezeliklerini dinliyormuş gibi nezaketle omuzlarını kaldırdı.

"Eskiden yapılmış olan Fransız-Rus antlaşmalarından ne kaldı

ki? Tarih gösterecek aldanıp aldanmadığımı ama öyle sanıyorum ki şu son iki yılda, özellikle şu son haftalarda –Rusya'nın o her zamanki ikili oynama kurnazlığı– ve belki de hükümetlerimizin iyi yüreklice ihtiyatsızlığı yüzünden, Rusya ile olan ittifakımız *koşulsuz* olarak yenilendi... Böylece Fransa, müttefikinin her türlü askerî hareketine önceden bağlanmış oldu... Şu da var ki bu bizim Dışişleri Bakanı'nın işi değil..." diye ekledi yavaş sesle.

"Ama Viviani ile Poincaré anlaşıyorlar bu noktada herhalde..."

"Eh..." dedi Rumelles. "Anlaşıyorlar elbet... Şu farkla ki M. Viviani, her zaman askerlerin etkisine karşı koymuştur. Biliyorsunuz, başbakan olmadan önce, askerliğin üç yıla çıkarılmasına karşı oy kullananlardandı. Daha dün, başbakanlığa geldiği sırada her şeyin yoluna girmesi gerektiğine, gireceğine kuvvetle inanmış gibi bir hali vardı. Şimdi ne düşünüyor acaba? Bu geceki Bakanlar Kurulu toplantısından sonra tanınmaz haldeydi. İnsana üzüntü veriyordu durumu. Eğer seferberlik ilan edersek, hiç kuşkum yok istifa eder..."

Böyle konuşarak, ayağını sürüye sürüye kanepeye kadar gitti, yüzünü yastığa gömerek yan üstü yattı.

"Bugün" dedi aynı bilgiççe sesle, "sağ kalçadan değil mi dostum?"

Antoine iğne yapmak üzere yaklaştı.

Bir dakika kadar, uzun bir sessizlik çöktü.

Rumelles yastıkların boğuklaştırdığı homurtuya benzeyen bir sesle, "Başlangıçta" dedi, "Avusturya, barışı kurtarmak için yapılan bütün girişimleri sistemli bir biçimde boşa çıkarmaya çalışıyor gibiydi. Bugün, bunu yapan açıkça Rusya'dır..." Ayağa kalktı, giyinmeye koyuldu. "Böylece, hep o diretmesiyle İngilizlerin yeni arabuluculuk çabasını suya düşürdü en sonunda. Dün Londra'da ciddi olarak çalışıldı ve bir şeyler kotarıldı. İngiltere Belgrad'ın işgalini geçici bir olgu olarak, Avusturya'nın başvurduğu basit bir güvence olarak kabul edilmesini öneriyordu. Ama buna karşı Avusturya'nın niyetlerini açıkça belirtmesi isteniyordu. Bu en azından görüşmelere başlamak için bir hareket noktasıydı. Ne var ki bunu, bütün devletlerin hep birlikte benimsemesi gerekirdi. Oysa Rusya, benimsemediğini açıkladı, kesin koşul olarak Sırbistan'a karşı girişilen savaşın resmen durdurulmasını ve Avusturya birliklerinin Belgrad'dan çekilmesini talep etti... Bu da şu andaki durumda

Avusturya'dan, gerçekten kabul edemeyeceği bir geri çekilme talep etmek demektir! Şimdi işler yeniden bozuldu... Hayır, hayır, hayır azizim: Boşuna kendimizi aldatmayalım. Rusya, geri alınması mümkün olmayan bir karara uyarak hareket etmektedir ve bu karar yeni verilmemiştir. Hiçbir şey dinlemek istemiyor, kendisi için kazançlı olacağını umduğu bu savaştan vazgeçmek istemiyor Rusya... Hepimizi de oyuna sürüklüyor... Kendimizi kurtaramayız bundan!"

Ceketini giymişti. Çabucak şömineye gidip aynada kravatının düğümünü gözden geçirdi, sonra geri döndü:

"Hem içimizden bir kişinin bile gerçeği bildiğini sanıyor musunuz? Doğru haberden çok yanlış haber yayılıyor... Nasıl ayırt etmeli? Düşünün ki dostum, on beş günden beri, bütün dışişleri bakanlıkları bürolarının ve genelkurmay başkanlarının telefonları durmadan çalıyor, yorgunluktan bitkin sorumlulara düşünme ve durumu inceleme vakti bırakmayarak acele yanıtlar isteniyor! Düşünün ki bütün ülkelerde, başbakanların, bakanlarının, devlet başkanlarının masalarının üstü sürekli gelen ve komşu devletin gizli amaçlarını bildiren şifreli telgraflarla dolu. Birbirini çılgınca bir hızla kovalayan haberler, hepsi de çok önemli, hepsi de çok ivedi ama hepsi de birbirini tutmayan şeyler!.. İnsan bu korkunç furya içinde neyin ne olduğunu nasıl kestirebilir? Gizli servislerimizden alınan son derece gizli bilgilere göre en kısa zamanda beklenmedik bir tehlikenin patlak vereceğini öğreniyoruz. Bunu ancak anında bir müdahaleyle önleyebiliriz. Bunun doğruluğunu kestirmek olanaksız. Eğer bu tehlikeye müdahale etmeye karar veririz de haberin doğru olmadığı meydana çıkarsa, girişimimiz durumu ağırlaştırır ve belki de düşmanı kesin bir davranışa sevk edip, sonuçlanmak üzere olan görüşmelerin de bozulmasına neden olur. Ya müdahale etmezsek ve gerçekten böyle bir tehlike varsa? Yarın harekete geçmek için çok geç olacak. Avrupa, yarısı doğru yarısı yanlış bu haber yığını altında sarhoş bir kadın gibi tam anlamıyla yalpalayıp durmaktadır..."

Rumelles odanın içinde gidip geliyor, yakasını eliyle beceriksizce düzeltmeye çalışıyor ve o da, karmakarışık düşünceler içinde Avrupa gibi yalpalıyordu.

"Zavallı hükümetler!" diye mırıldandı. "Herkes onlara çatıyor... Ne var ki barışı ancak onlar kurtarabilir. Belki de bütün güçleriyle tartışmanın temeline inebilseler bunu yapabilirlerdi. Ama, insan-

ların ve ulusların gururlarını okşama yolunda tüketiyorlar kendilerini! Acıklı bir şey bu dostum... Hem sonra" dedi, yüksek sesle düşünmekten kendini alamıyormuş gibi, "bugün karar verecek durumda olanlar yalnız diplomatlar, hükümet adamları değil... Biz burada, Quai'de politika ve diplomasi zamanının çoktan geçtiği izlenimini edinmiş bulunuyoruz. Şimdi, her ülkede söz sahibi olan kişiler var: Askerler... Herkesten güçlüler: Ulusal güvenlik adına konuşuyorlar, bütün sivil iktidarlar önlerinde eğiliyor onların... Evet, pek de cenkçi olmayan ülkelerde bile, gerçek iktidar genelkurmayların elinde... Ve işler buraya varınca dostum... İşler buraya varınca..." Belirsiz bir el hareketi yaptı, yeniden o budalaca sırıtışı belirdi dudaklarında.

Telefon çaldı.

Birkaç saniye kadar gözünü ayırmadan telefona baktı.

"Şeytansı bir çark dönüyor..." diye mırıldandı, başını kaldırmadan, "Frenleri iyi sıkılmamış, baş döndürücü bir hızla, kendi ağrılığıyla yokuş aşağıya hızla giden bir tren gibi, uçuruma doğru sürükleniyoruz... Olaylar *denetimden çıkmış* gibi... Gidiyor, gidiyor, tek başlarına... Onları yöneten olmadan, kimse istemeden... Kimse... Ne bakanlar ne krallar. Adını vereceğimiz kimse yok... Hepimiz de aşıldığımız, bütün gücümüzün elimizden alındığı, çaresizleştirildiğimiz, oyuna getirildiğimiz izlenimi içindeyiz. Nasıl ve kimin tarafından olduğunu bilmeden... Herkes yapmayacağını söylediği şeyi yapıyor... Daha dün kesinlikle yapmak istemediğini... Sanki bütün sorumlular, oyuncağı olmuş gibidir –bilmem neyin– birtakım güçlerin, gizli iktidarların ve bunlar oyunu çok ileriye, çok yükseklere doğru sürüp götürmedeler..."

Hâlâ bulanık bir bakışla süzdüğü telefonun üstüne elini koydu. Şimdi doğrulmuştu. Ahizeyi kaldırmadan önce Antoine'a dosta bir işaret yaptı:

"Yarın dostum... Özür dilerim, sizi uğurlayamayacağım."

LVII

Antoine Bakanlık'tan çok bitkin, alt üst olmuş bir durumda ayrıldı. Vücudu ateş içindeydi, günü dolu olduğu halde, hastalarını dolaşmaya çıkmadan önce, evinde bir süre dinlenmeye karar verdi. Böyle

bir şeyin olabileceğine inanmamakla birlikte kendi kendine yineleyip duruyordu: "Belki bir ay içinde... Silah altına alınmak... Bilinmez..."

Apartmanın önündeki sundurmanın altına girdiği sırada, holden çıkan genç birini gördü. Adam Antoine'ı görünce durdu.

Simon de Battaincourt'du.

Her türlü saldırıya hazır, "Kocası" dedi içinden. Önceleri de birçok kez karşılaştığı –dahası geçen yıl Anne'ın kızının alçıya konulduğu sırada– görmüş olduğu halde hemen tanıyamamıştı.

Simon özür diliyordu:

"Bugün konsültasyon gününüz sanıyordum doktor... Ne olur ne olmaz diye yarın için randevu almıştım, ama bu akşam Berck'e gitmeyi o kadar istiyordum ki... Eğer sizi çok rahatsız etmeden olabilirse..."

Antoine hoşnutsuzlukla "Hay Allahın cezası, ne isteyecek bakalım benden..." dedi içinden. Soğukkanlı görünmek, çekiniyormuş gibi görünmemek istiyordu. "On dakika kadar vaktim var... Özür dilerim bütün gün hastalarımı dolaşacağım... Gelin yukarı benimle" dedi.

Daracık asansörde, yan yana, birbirlerinin soluklarını, vücutlarının kokusunu duyarak çıkarlarken, Antoine nefretle kasılmıştı, acayip bir tiksinti duygusu bunu büsbütün artırmaktaydı, içinden "Anne'ın kocası... Kocası..." diyordu hep.

"Savaşın önlenebileceğini sanıyor musunuz?" diye birden sordu Battaincourt. Dudaklarından, belirsiz, çocuksu, sevimli bir gülümseme geçti.

Antoine surat asarak, "Bundan kuşku duymaya başladım" diye mırıldandı.

"Olamaz, yok canım, iş oraya kadar varamaz..."

Hiç konuşmadan anahtarlıkla oynayan Antoine kapıyı itti:

"Geçiniz."

"Huguette'çiğim için size danışmaya geldim" diye söze başladı Simon.

İçe dokunan bir heyecanla söz ediyordu kendisinden olmayan bu çocuktan. Ayrıca öz kızı gibi seviyordu onu, iyileşmesi için canla başla çalışıyordu. Küçük hastanın yaşantısı üzerine birçok şey anlatıyordu. Dediğine göre, bütün vücudu alçı içinde, hareketsiz geçirdiği uzun günlere melekler gibi sabırla katlanıyordu. Günün dokuz on saatini dışarıda geçiriyordu. Simon ona, "tabut"unu çekmesi için beyaz bir eşek satın almıştı, dolaştırıyordu onu Berck sokaklarında

kumsala kadar. Akşamleyin, küçük kıza kitap okuyor, azıcık Fransızca, tarih, coğrafya öğretiyordu.

Battaincourt'u konsültasyon odasına götürürken Antoine, onu sessizce dinliyor ve hekimlik dikkatiyle, adamın bütün gevezeliklerinin arasından hastanın bedensel durumunu öğretecek belirtileri bir araya getirmeye çalışıyordu. Anne'ı tamamıyla unutmuştu. Yalnızca, Battaincourt'un koltuğa yerleştiğini görünce, metresini de çoğu kez bu koltuğa oturttuğunu anımsayarak içinden, durmadan, "Şurada oturan, benimle konuşan ve bana gülümseyen adam; kaygılarını, üzüntülerini bana açan şu adam; aldattığım, kendisinin olan şeyi çaldığım ve bunu bilmeyen adam..." diyordu.

Önce belirsiz, bedensel bir keyifsizlik duymuştu, istenmeyen, biraz da iğrenç bir şeyin verdiği duyguya benzer bir duygu vardı içinde. Ne var ki Simon birden sustuğu ve sıkılmış gibi göründüğü an Antoine'ın zihninden bir kuşku geçti: "Biliyor mu acaba?"

Az sonra, "Ama ben size, hastabakıcılıkla geçen yaşamımı anlatmak için yola düşmüş değilim" dedi.

Antoine'ın elinde olmadan, adamın düşüncelerini okumak istiyormuşçasına bakışı, onu konuşmasını sürdürmeye sevk etti:

"İşte bunun içindir ki şu an bir sürü can sıkıcı soru geçiyor kafamdan. Mektupla bildirseydim, yanlış anlamaya neden olabilirdi bunlar... Her şeyi açıklığa kavuşturmak için sizi görmeyi yeğledim..."

"Yani bütün bunlardan sonra neden öğrenmiş olmasın" diye düşündü Antoine.

Bir süre sessizlik oldu. Bu sırada en acayip varsayımlar geçti Antoine'ın kafasından.

"İşte" diye yeniden söze başladı Simon. "Berck'in havasının Huguette'e pek iyi geleceğinden emin değilim" diyerek iklim konusunda açıklamalara girişti.

Ona göre, çocuğun sağlığındaki iyileşme Paskalya'dan beri azalmıştı. Berck'teki hekim, memleketinin çıkarlarını gözetmekle birlikte, denize yakın olmasının çocuğun sağlığı için yararlı olmadığını söylemişti. Yüksek yerler daha iyi gelirdi belki de? Huguette'in dadısı Miss Mary de tanıdığı İngilizlerden Doğu Pireneler'deki bu konularda uzmanlaşmış bir genç doktorun, şaşırtıcı sonuçlar elde ettiğini duymuştu.

Antoine hiç kımıldanmadan Simon'un kıvrık burunlu keçi sura-

tını, o deniz havasının bile esmerleştiremediği soluk tenini süzüyordu. Bir yandan da Battaincourt'un ortaya attığı düşüncelerin doğru ve yanlış yanlarını kestirmeye çalışıyordu. Aslında, pek dinlediği yoktu onun söylediklerini. Ara sıra içtenlikle gerçek düşüncelerini söylediği zamanlar Anne'ın, kocası için ileri sürdüğü yargıyı düşünüyordu: Hiçbir değeri olmayan, kalleş, kendini beğenmiş, bencil, sinsice kötü bir adam. O ana kadar Antoine, Anne'ın çizdiği bu portreyi kabullenmişti. Kadın kocasından, önemsemeyen bir kayıtsızlıkla söz ettiği için bu, doğruluğun bir kanıtı gibiydi. Ama, adamın kendisini karşısında gördüğü andan beri karmakarışık düşünceler doldurdu zihnini.

"Huguette'i Font-Romeu'ye götürmeli miyim?" diye Battaincourt sordu.

"Güzel fikir, belki... Evet" diye mırıldandı Antoine.

"Elbette ben de onunla oraya yerleşeceğim. Uzaklığın, yalnızlığın önemi yok benim için... Orası çocuğa iyi gelsin de... Karıma gelince..." Anne'ı anarken yüzünden, çabucak gizlediği bir keder gölgesi geçti: "Pek sık gelmez bizi görmek için Berck'e." Bunu hoşgörülü olmasına çalıştığı bir gülümseyişle söylemişti. "Paris o kadar yakın ki, anlıyorsunuz ... Hep dostlarının çağrılarına gider. Elinde olmadan salon yaşamı yüzünden ayrılamıyor yerinden... Ama o da bizimle Font-Romeu'de kalırsa, unutur Paris'ini belki..."

Pek de inanmadığı belli olmakla birlikte gözlerinden karısıyla yakın olma hayali okunur gibi oldu. Hiç kuşku yok ki bu kadını, ilk günkü gibi, seviyordu, acılı bir duyguyla...

"Her şey değişir belki..." diye mırıldandı, gizemlice.

Antoine, Anne'ın Simon hakkındaki yargısının neden doğru gibi görünebileceğini kavramıştı. Bununla birlikte –ve bu gerçek gittikçe artan bir berraklıkla gözüne çarpıyordu– şurada, şu koltukta karşısında oturan adam, Anne'ın anlattığından bambaşkaydı. Sahtelik, bencillik, kötülük: Bütün bu suçlamalar dayanamazdı beş dakika bile, Simon'la doğrudan karşı karşıya bulunan ve insan tanımasını bilen birinin berrak bir sezgiyle incelemesine. Tersine: Battaincourt'un doğruluğu, doğal alçakgönüllülüğü, iyiliği davranışlarındaki beceriksizliğe varıncaya dek, en küçük sözünde bile göze çarpıyordu. "Zayıf bir insan, evet!" diyordu Antoine içinden. "Titiz bir adam, kuşkusuz sıkıntılı, biraz da budala belki... Kötü bir yaratık değil kesinlikle!"

Simon konuşmasını sakince sürdürüyordu. Güvenle karışık bir minnet okunuyordu iyi bakışlı gözlerinden. Hiçbir zaman, Antoine'a danışmadan böyle önemli bir karar vermeyi aklından geçirmeyeceğini söyledi. Ne derse onu yapacaktı. Uzmanlığına güveni vardı. Yerinde karar verebilmek için belki de Antoine'ın, hasta çocuğu görmek için bir trenle gidip aynı trenle dönmek üzere Berck'e gideceğini umduğunu da söyledi. Ama, elbette bugünkü koşullarda...

Şimdi Antoine onu dikkatle dinliyordu. Anne ile olan ilişkisini kesin olarak bitirmeye karar verdi. Aslında buna şu birkaç dakika içinde mi karar verilmişti? Yoksa bu kesin karar, belirsiz bir istek halinde çoktan verilmiş mi bulunuyordu? Böylesine ivedi, kendini zorla benimseten, dayanılmaz bir zorunluluğa boyun eğmiş olmaya, kararlılık adı verilebilir miydi?.. Duygularının üzerinde düşünmeye vakti olsaydı, kuşkusuz, şu son günlerde, Anne'ın telefonlarına yanıt vermemekte direnmesi, kadının Léon aracılığıyla kendisini kabul etmeye zorladığı buluşmalara gitmemesi de bilinçsiz, gizli bir ilişkiyi koparma isteğini düşündürebilirdi elbet. Bu işte, politikanın hiçbir rol oynamadığını bilmekle birlikte Avrupa'nın içinde çırpındığı dramın bu uzaklaşmada etkisi yok değildi, sanki bu kadınla ilişkisi kimi yeni duygularla dünyayı sarsan olaylara uygun düşmezmiş gibi.

Ne olursa olsun bu kopmayı çabuklaştıran ve bunu hemen hemen kendisi farkında olmadan kesinleştiren, olmuş bitmiş hale getiren, Simon'un konsültasyon odasında bulunuşuydu. Kendi evinde, bu aldatılmış adamla yüz yüze bulunmak katlanılmaz bir şeydi onun için. Simon'un kendisine gösterdiği saygıyı, güveni, ikiyüzlüce bir dürüstlükle karşılayamazdı; sonra, başına geleni bilmeyen bu adamla güvenilir bir dostmuş gibi konuşamazdı. Belli belirsiz bir şekilde bu düşünceler geçiyordu zihninden: "Bu böyle olmaz, olmamalı. Yaşam böyle olmamalı... Önce kendinin, evet, benim keyfim, benim zevkim... Ama bunun ardında bir yola koyulmuş insanlar, insanların yazgıları var ki korkunç bir şey olur bunları hafiflikle feda etmek... Benim gibi insanların, benimki gibi yaşantıların böyle hareketleri yüzünden doğmaktadır düzensizlik, yalan, haksızlık, manevi acılar..."

Şaşılacak şey, geriye dönülmezcesine kendi kendine, "Anne ve ben, bitti artık" dediği andan beri her şey sihirli bir biçimde karan-

lığa gömülmüş gibiydi. Evet, gerçekten sanki hiçbir şey olmamış gibiydi. Hiçbir rahatsızlık duymadan Battaincourt'un gözlerinin içine bakabilir, ona gülümseyebilir, onu yüreklendirebilir, bol bol öğüt verebilirdi. Simon bir öğrenci gibi, ayağa kalkarken, sıkılganlıkla, "Bana verdiğiniz on dakikadan çok kaldım" deyince Antoine, gülerek dostça omuzuna dokundu, çene çalarak merdivene kadar götürdü. Gelecek hafta Berck'e gitmeye bile söz verdi... Bir an savaşa varıncaya kadar her şeyi unutmuştu... Yeniden aklına geldi savaş. Şimdi ona yürürlükteki tüm değerleri alt üst eden kıyametin kopmasına pek az zaman kalması, Simon'la baş başa kalmış olmasını yürek rahatlığıyla kabul etmesine yardım etmişti şüphesiz. "Bir aya kadar ikimiz de ölmüş olacağız belki de" dedi içinden. "Bunun yanında ne değeri var geri kalan her şeyin?.."

"8:30 treni saat on bire doğru sizi Rang'a, öğle yemeği vaktinde de Berck'e getirir" diye açıkladı yüreği ferahlayan Simon.

"Eğer umulmadık bir şey olmazsa..." diye koşula bağladı Antoine.

Delikanlının yüzü sarardı, buruştu. Bir an yumruğunu dudaklarının üstüne bastırdı. Yakıcı bir kederle gözleri büyümüştü. Antoine o dakika, yıllanmış Protestan, Albay Kont de Battaincourt'un oğlunun asker olmaktan fena halde korktuğunu açık seçik görüyordu.

Simon Antoine'a bakmadan, "Ne yapar Huguette, silah altına alınırsam?" dedi. "Sadece dadısıyla kalacak..." O anda, iki adam hemen hemen aynı zamanda ve aynı tarzda Anne'ı düşündüler.

Battaincourt sessizce kapıya gitti. Sahanlıkta arkasına döndü:

"Ne gün gidiyorsunuz siz?"

"Ayın birinde... Compiègne'deki 54. alayda bir piyade taburunda başhekim yardımcısı olarak... Ya siz?"

"Ayın üçünde. Verdun'deki 4. süvari alayında, başçavuş yardımcısı..."

Kardeşçe el sıkıştılar. Son bir dostça el hareketinden sonra Antoine kapıyı yavaşça kapattı.

Bir an, ayakta, gözü halıya dalmış, hareketsiz durdu.

Şu görüntü gözünün önünden ayrılmıyordu: Simon de Battaincourt, sırtında üniforması, bir Alsace ovasında, mangasının başında, ateş altında, atını dört nala koşturmakta...

Telefonun keskin sesiyle silkindi.

"Belki de Anne'dan" dedi içinden. Acı bir gülümseyiş vardı yüzünde. Birden telefonu yakalayıp her şeyi bitirmek isteğini duydu.

Koridorun dibindeki telefonu Léon açmıştı:

"Evet... 7 Ağustos Cuma günü? Çok iyi... Saat üçte... Profesör Jeantet arıyor değil mi? Anlaşıldı, yazıyorum..."

Antoine cep defterine bakarak merdivenden inerken birinci kat sahanlığından, tanıdık sesler duyunca başını kaldırdı. Kapıyı itti ve arşivlere ayrılmış olan odaya doğru yürüdü.

Studler ile Roy oturmuş tartışıyorlardı. Sırtlarında beyaz önlükleri yoktu. Çevrelerindeki masaların, iskemlelerin üstüne, gazeteler darmadağınık yayılmıştı.

"Demek böyle çalışıyorsunuz, öyle mi evlatlarım?"

Studler asık suratlıydı, omuz silkti.

Roy gülümseyerek ayağa kalktı, Antoine'a bir şeyler sorarcasına baktı:

"Rumelles'i gördünüz mü?"

"Evet. *Paris-Midi*'deki haberler uydurma: Hükümet yalanladı. Ama her şey daha kötüye gidiyor..." dedi. Bir an durduktan sonra kısaca, "Uçurumun kenarında dönüp duruyorlar..." diye ekledi.

Studler, "Almanya da hazırlanıyor bir yandan!" diye homurdandı.

"Bereket versin, biz de" dedi Roy.

Ortalığa sessizlik çöktü.

Studler, "Son barış şansı işçi sınıfının ellerinin arasında" diye içini çekti. "Ama, iş işten geçtikten sonra bunun bilincine varacak. Halkta, savaş karşısında bir çeşit korkunç kadercilik var... Aslında anlaşılır bir şey bu: Daha okul sıralarında çocukların zihinlerini bulandırıyorlar... Onlara eski savaşlardan, şandan, şereften, sancaktan, Vatan'dan söz ederek... Birliklerin yürüyüşünün, askerlerin geçit törenlerinin ne büyük bir onur olduğu anlatılarak... Sonra da zorunlu askerlik göreviyle... Şimdi pahalıya mal oluyor bize bütün bu çılgınlıklar!.."

Roy alaycı bir gülümsemeyle dinliyordu.

Antoine yeniden not defterini dikkatle inceledi. Şapkasını başına geçirerek birden, "Yine görüşürüz" dedi. "Hastalarımın hepsine gidemeyeceğim... Akşama görüşürüz!"

İki arkadaş yalnız kaldılar.

Roy gidip Studler'in karşısına dikildi.

"Madem er geç 'oraya gitmek' gerekecek, bunun şimdi ilan edilmiş olması pek de kötü sayılmaz."

"Ah, susun yavrum!"

"Yo hayır... Yan tutmadan düşünün bir kez!.. Biz her bakımdan bu işte oldukça iyi durumdayız. Savaşın, önce, Almanya ile Rusya arasında patlak vermesinde Fransa'nın çok büyük kazancı var: Bu bize Rusların katkısını sağlar ve bize destek olma rolü kalır, bu da her zaman için elverişli bir durumdur. Öte yandan –umarım ki– Genelkurmayımızın son derece korktuğu şu ansızın saldırıya uğramadan sessizce seferberliğimizi hazırlamaya zaman kazandırır. Bütün bunlar şansımızı artırır..."

Studler sessizce Roy'ya bakıyordu.

"İşte böyle" dedi Roy, "Eğer iyi niyetli iseniz, siz de benimle şunu kabul edersiniz: Bu eski kavgaya son vermek ve ulusal onuru yüceltmek için, zaman kötü seçilmiş değildir!.."

"Ulusal onur!" diye homurdandı Studler, çileden çıkmışçasına.

Kapı çaldı, içeriye Jousselin girdi.

"Hep böyle tartışıyor musunuz?" dedi bezginlikle.

Sırtında beyaz önlüğü vardı. Ötekiler kadar o da hiç hayale kapılmıyordu; o sabah yaptığı kültürün sonuçlarını görmeden yirmi bir gün sonra buradan ayrılacağını biliyordu. Ama hiçbir şey yokmuş gibi çalışmayı ödev saymaktaydı. "Her şeyden önce bu, insanı düşünmekten alıkoyuyor" demişti Antoine'a gri gözlerinin derinliğinde okunan kederli bir gülümseyişle.

"Her yerde aynı budalaca nakarat!.." diye Studler, omuz silkerek Roy'a bağırdı. "Burada, Fransız onuru! Orada Avusturya'nın haysiyeti! Rusya'da, Balkanlarda savunulması gereken Slav üstünlüğü... Sanki –işler çok ilerlemiş olsa bile– genel bir boğazlaşma yerine, halklar arasında barışın sağlanması bin kat daha 'onurlu' değilmiş gibi!"

Milliyetçilerin hep, tüm soylulukları, özveriyi, kahramanca erdemleri tekellerine almak istemeleri karşısında çileden çıkıyordu. Kendisi hiçbir partiye girmiş olmadığı halde, yine de devrimci militanların, bütün başkentlerde, savaştan yana olanlara canla başla karşı çıktıklarını, herkesten çok, yücelik ve özveri duygusuna, çetin bir ideal uğruna var güçlerini harcamaya kendilerini adadıklarını, kahramanların niteliği olan güçlü ve ateşli bir ruha sahip olduklarını biliyordu.

Jousselin'e de Roy'ya da bakmıyordu. O, peygamberce bakışlı gözlerinde durağan ve yoğun bir parıltı vardı.

"Ulusal onur!" diye yeniden homurdandı. "Tüm büyük sözcükler çoktan harekete geçirildi bilinçleri uyuşturmak için!.. Bütün bu şeylerin saçmalıklarını maskelemek, her türlü sağduyu şahlanışını engellemek gerekiyordu elbet! *Onur! Vatan! Hak! Uygarlık!..* Bütün bu göz kamaştırıcı sözlerin ardında yatan nedir? Sanayicilerin çıkarları, Pazar rekabetleri, politikacılarla iş adamlarının el ele verip çevirdikleri dolaplar, bütün ülkelerdeki yönetici sınıfların doymak bilmez açgözlülükleri! Saçma! Uygarlığı korumak ha? En vahşice hareketlerle mi? En aşağılık içgüdüleri kışkırtıp salıvererek mi? Hak ve adalet davasını, savunmak mı? Bize hiçbir kötülüğü olmayan zavallı insanların üstüne ateş açarak ve aynı palavralarla onları da üstümüze çullandırarak toplu kıyıma giderek mi? Saçma! Saçma!"

"Bravo" dedi Roy küçümsercesine.

"Bırak bunları" dedi Jousselin omuzuna yavaşça dokunarak.

İçlerinde en gençleri olan küçük Manuel Roy için, Antoine'la aynı duyguları besliyordu. Aslını pek araştırmadan seviyordu onu. Gösterişsiz cesareti, iyi yüreklice saflığı için. Sabırsızlıktan yerinde duramayan, her an kendini feda etmeye hazır olan bu cenkçinin kişiliğinde güzel bir şeyler bulmaktaydı... Bir laboratuvar ve soyut düşünceler adamı olan Jousselin buna karşı duyarsız olamazdı. Roy'daki bu arılık idealine, şüphesiz kanla ödenecek olan, savaşın her şeye yeni bir can vereceğine olan toyca inancına karşı saygı duyuyordu.

"Onur..." diye mırıldandı Jousselin. "Manevi değerleri, hiç anlamı olmayan yerlere sokmak büyük bir yanılgıdır kanımca... Demek istediğim devletleri bölen ekonomik çatışmalara... Bu, her şeyi çığırından çıkarır, berbat eder, bütün gerçekçi uzlaşmaları dondurur. Bu, aslında ticaret şirketleri arasındaki rekabeti, duygu ve ideoloji çatışmaları ve *din savaşları* kılığına sokar!"

"Caillaux, 1911'de bunu iyice anlamıştı" diye söze coşkuyla karıştı Studler. "O olmasaydı..."

Roy saldırganca sözünü kesti:

"Şu Caillaux'nuzu ağır ceza mahkemesi yerine Dışişleri Bakanlığı koltuğunda görmeyi yeğlerdiniz herhalde..."

"Elbet, yavrum; o iktidarda kalsaydı, bugünkü durumumuzda olmazdık!.. Onsuz, sizi ve dostlarınızı keyiflendiren şu yaklaşmakta

olan genel savaş, o mutlu, halkların mutluluğu için dediğiniz olay, üç yıl önce patlak vermiş olacaktı. Ulusal onurdan söz etmiyordu o: İşlerden söz ediyordu, her şeye karşı olumlu bir zeminden, yürürlükteki çıkarlar zemininden ayrılmıyordu hiç!.. Bu sayede en kötü sonuca sürüklenmekten sakındı!"

Jousselin, Roy'nın kötü kötü baktığını gördü, telaşla araya girdi:

"Bu zeminde, buna ne kadar az bağlı kalınsa da diplomatik uzlaşmalarla, karşılıklı ödünlerle çözülmeyecek karşıtlıklar olmayacağına ben de inanıyorum. Çıkarlar, duygulardan daha kolaylıkla bağdaşır. Ben de inanıyorum ki bir Caillaux... Eğer savaş patlak verirse, kuvvetle düşünülebilir ki Kleopatra'nın yazgısını burnuna bağlamasını çok iyi bilen tarihçiler, çatışmanın karmaşık nedenleri arasında, *Figaro*'nun tabancasını ateşlemesine gereken önemi vereceklerdir..."

Roy kendine güvenircesine bir kahkaha attı, "Size yanıt vermemeyi yeğliyorum" dedi neşeyle, "ve bunu geleceğe bırakıyorum!"

LVIII

"Onlarla gidelim" dedi Jacques Jenny'ye.

On kişi kadardılar, Max Bastien'in konuşacağı Montrouge'a gitmek üzere *Café du Croissant*'da buluşmuşlardı.

(O akşam, bütün mahallelerde –Grenelle'de, Vaugirard'da, Batignolles'de, Villette'te– Sosyalist Parti'nin ilçe örgütleri küçük mitingler düzenliyordu. Vaillant, Bellevilloise'da konuşacağını bildirmişti. Çatışma çıkması bekleniyordu. Quartier Latin'de üniversite öğrencileri Bullier'de bir toplantı düzenlemişlerdi.)

Jacques ve arkadaşları Châtelet'ye kadar otobüsle, Porte d'Orléans'a kadar da tramvayla gittiler, sonra kilise meydanına gitmek için başka bir tramvaya binmeleri gerekti. Buradan yokuş aşağı inip kalabalık sokaklardan geçerek toplantının yapılacağı artık kullanılmayan tiyatro binasına geldiler.

Boğucu bir hava vardı o akşam. Bu kenar mahalleden pis bir koku yayılıyordu havaya. Buralarda oturanlar yemekten sonra, sokaklarda aylak aylak, kaygıyla dolaşıyorlardı. Büyük caddelerden dış semtlere gazete götüren gazete satıcılarının bağrışmaları duyuluyordu.

Jenny bu eski sokakların kaldırımlarında sarsılarak yürüyordu, yorulmuştu. Yas tülünün ağırlığı, sıcaklığın etkisiyle tülün boyasından çıkan koku başını ağrıtmaya başlamıştı. Çoğu iş giysili adamların arasında bu yas kıyafetiyle kendini pek aykırı buluyordu. Birden içgüdüyle eldivenlerini çıkarmıştı.

Yanından yürüyen Jacques, genç kızın kendisini izlemekte güçlük çektiğini fark etti. Koluna girmesini istemekten çekiniyordu. Dostların arasında ona bir arkadaş gibi davranıyordu. Stefany ile, *L'Humanité*'den edinilen son haberler üzerine konuşurken, arada bir cesaretlendirmek üzere genç kıza bakıyordu.

Stefany işçilerin gittikçe artan eylemlerine bakarak iyimserlik duyuyordu. Halkın protestoları çoğalmıştı. Sosyalist Parti, Parlamento Sosyalist Grubu, Seine Federasyonu, Uluslararası Laik Düşünceler Yönetim Kurulu bildirgeler yayımlamışlardı.

"Her yerde bir kaynaşma, her yerde bir karşı çıkış!" diyor, siyah kehribar rengi gözleri umutla parlıyordu bunu söylerken.

Westfalen'den dönen, *Croissant*'da yemek yiyen İrlandalı bir sosyalist o akşam Alman metal sanayinin merkezi Essen'de, Krupp fabrikalarının yönetim yerinde büyük bir barış gösterisinin yapılacağını haber vermişti kendisine. İrlandalı, özel toplantılarla çok sayıda işçinin, imparatorluk hükümetinin cenkçi tasarılarında diretmesini engellemek için işi bırakmaktan bile söz ettiklerini ileri sürmüştü.

Bununla birlikte, bütün öğleden sonra boyunca, ciddi bir telaş vardı. Almanya'dan gelen kaygı verici bir haber, gazetelerin yazı işlerine yayılmıştı. Bildirildiğine göre Kaiser, Sazonov'dan bir ültimatom edasıyla Rus seferberliği konusunda açıklama istedikten ve bu seferberliğin ordunun bir bölümüne ilişkin olduğu, ama *artık ertelenemeyeceği* yanıtını aldıktan sonra, seferberlik kararnamesinin hazırlanması emrini vermişti. İki saat boyunca her şeyin gerçekten boşa gittiği sanılmıştı. Ama daha sonra Alman elçiliği haberi yalanlamıştı. Bu öyle kesin bir dille yapılmıştı ki Alman seferberliğiyle ilgili haberin asılsız olduğu izlenimi doğuyordu. Almanya'da *Lokalanzeiger* gazetesinin ortaya attığı haber, sınırın öte yanından *Paris-Midi* olayına verilmiş bir karşılık. Bu birbiri ardınca gelen soğuk duşlar kamuoyunda tehlikeli bir sinirlilik yaratıyordu. Jaurès her şeyden çok bunun neden olacağı paniklemelerin kötü etkilerinden korkmaktaydı. Toplumun her kesiminde, her kuruluşta, zihinlerde

her şeyden çok barış düşmanlarının ekmeğine yağ sürecek olan haklı savunma saplantısını yaratacak bu belirsiz korkuyla mücadele etmenin bir ödev olduğunu bıkmadan tekrarlıyordu.

"Onu gördün mü?" diye Jacques Stefany'ye sordu.

"Evet, buraya gelmeden iki saat onunla çalıştım."

Jaurès Belçika'dan gelir gelmez, Sosyalist Parlamenterler Grubuna gidip Brüksel'deki tartışmaların sonucu hakkında bilgi verecek yerde, 9 Ağustos'ta Paris'te toplanacak olan uluslararası kongrenin hazırlıklarına başlamak üzere bütün yardımcılarını bir araya getirmişti. Fransız Sosyalist Partisi'nin Avrupa sosyalizminin bu önemli toplantısının başarısını sağlamak için elinde on gün vardı, kaybedecek bir saat bile yoktu.

Jaurès'in *L'Humanité*'de bulunuşu orada çalışanlara daha bir canlılık getirmişti. Alman sosyalistlerinin sağlam tutumu onu yüreklendirmiş, vaatlerine duyduğu güvenle, mücadeleyi hızlandırma yolunda yeni bir güç vermişti. Hükümetin Wagram salonundaki tutumuna içerleyerek iktidarlara derhal kafa tutma kararını almıştı ve gelecek 2 Ağustos Pazar günü çok büyük bir protesto mitingi düzenleyerek barışı savunanların öcünü almak istiyordu.

Jacques, Jenny'nin koluna dokunarak, "Cesaret" dedi. "İşte şurası..."

Bir kapının sundurması altına çekilmiş bir polis mangasını gördü. Delikanlılar, *la Bataille syndicaliste, Libertaire* gazetelerini satıyorlardı.

Jacques'la Jenny tiyatroya girecek yerde, küme küme toplanıp yüksek sesle nutuk çeker gibi konuşan adamların bulunduğu çıkmaz sokağa doğru yürüdüler. Ama toplantı başlamıştı, salon doluydu.

Dışarı çıkan bir militan Jacques'a, "Bastien'i dinlemek için mi geldin?" dedi. "Öyle görünüyor ki Federasyon'dan ayrılmamış, gelmeyecek herhalde."

Jacques hayal kırıklığına uğradı, az kalsın geriye dönecekti. Ama Jenny, hemen dönecek halde değildi. Jacques arkadaşlarıyla ilgilenmeyerek, Jenny'yi iki boş yer gördüğü ilk sıraya götürdü.

Sahnede, bir bahçe masasının önünde oturan Lefaur adlı bir ilçe sekreteri toplantıya başkanlık ediyordu.

Sahnenin önünde durarak konuşan adam o mahalledeki bir belediye meclisi üyesiydi. Birkaç savaşın *çağdışı* olduğunu tekrarladı.

Dinleyiciler aralarında çene çalıyor, adamı dinlemiyor gibi görünüyorlardı.

Başkan zaman zaman, eliyle demir masaya vurarak, "Susalım!" diye bağırıyordu. Jacques Jenny'ye yavaşça, "Yakından bakın buradaki insanların yüzlerine" dedi. "Yüzlerine bakarak, devrimciler hemen hemen sınıflandırılabilir. Devrimi çenelerinde taşıyanlar ile gözlerinde taşıyanlar..."

"Ya kendisi?" diye Jenny düşündü. Yanında oturanların yüzlerine bakacak yerde Jacques'ın yüzünü, çıkık ve iradeli çenesini, biraz dik bakışlı canlı, ışıklı gözlerini süzüyordu.

"Siz de konuşacak mısınız?" diye sordu çekinerek. Yol boyunca içinden hep bunu sormuştu. Jacques'ı daha çok beğenmek için konuşmasını diliyordu. Ama bir çeşit utangaçlıkla bundan ürküyordu da.

Jacques elini genç kızın kolunun altına sokarak, "Sanmam" dedi. "Kalabalık karşısında iyi konuşamıyorum. Birkaç kez konuştum, ama her defasında tutulup kalıyordum, sözcükler beni sürüklüyor, ince farkları bozuyor, gerçek düşüncemi yansıtmıyordu gibi geliyordu bana..."

Jenny onun için, Jacques'ın kendi kendisini çözümlemesinden hoşlanıyordu. Jacques'ın kendisi hakkında söylediklerini genellikle önceden biliyormuş gibi geliyordu genç kıza. Onu dinlerken elinin dokunuşuyla kumaşın altından duyduğu etine işleyen sıcaklıktan, bu tatlı yanıştan başka bir şeyi düşünmez olmuştu.

"Biliyor musunuz" dedi Jacques, "Konuşurken hep biraz yalan söylediğim, inandıklarımdan daha fazlasını söylediğim gibi bir izlenim oluyor içimde... Çekilmez bir izlenim bu..."

Doğruydu. Ama, yine de konuşurken derin bir haz duyuyor ve hemen her zaman dinleyiciler ile kendisi arasında bir duygu ve düşünce alışverişi, bir kaynaşma yaratmayı başarıyordu.

Belediye meclisi üyesinin ardından başka bir militan, ensesine kan oturmuş şişko biri kürsüde göründü. Bas sesiyle, daha ilk sözcüklerde, dinleyicilerin dikkatini çekti. Birbiri ardınca birtakım düşünceler atıyordu ortaya ama düşünceleri arasındaki çağrışımı izleme olanağı yoktu:

"İktidar halkı sömürenlerin eline geçti!.. Genel seçimler kötü bir fasarya!.. İşçi, sanayi feodalitesinin bir kölesi!.. Kapitalist silah tüccarlarının politikası Avrupa sahnesinde patlamaya hazır variller

dolusu barut yığdı!.. Ey halk, Greusot yöneticilerinin cebine girecek kârlar uğruna delik deşik olmak ister misiniz?.."

Adamın, balyoz vuruşu gibi ileri sürdüğü bu soluk soluğa kısa yargılarının her biri dinleyicilerin coşkun alkışlarıyla anında noktalanıyordu. Adam alkış toplamaya alışıktı: Her cümlenin sonunda, bunları dinlemek için birden susuyor, boğazına böcek kaçmış gibi ağzı yarı açık duruyordu bir dakika kadar.

Jacques Jenny'ye doğru eğildi:

"Budalaca bir şey bu... Halka söylenmesi gereken bunlar değil... Halkı, kendisinin çoğunlukta olduğuna, güçlü olduğuna ikna etmek gerek. Belirsizce bilir bunu, ama *hissetmez*. Doğrudan doğruya kendi kesin deneyimiyle öğrenmeli. İşte özellikle bunun içindir ki işçilerin bu sefer mücadeleyi kazanması gerekir! Halk, yalnız kendi gücüne dayanarak eylemleriyle, saldırı politikalarının önüne aşılmaz bir engel çıkardığını, hükümetleri gerilettiğini görürse, işte o zaman gerçekten gücünü anlar, her şeyi yapabileceğinin bilincine erer! Ve işte o gün!.."

Bu sırada dinleyiciler, konuşmacının birbirini tutmayan düşüncelerinden bıkkınlık getirmeye başlamışlardı. Tiyatronun bir köşesinde birkaç kişi arasında başlayan tartışma, gittikçe ateşlenerek kavgaya dönüştü.

"Susalım!.." diye sekreter Lefaur avaz avaz bağırıyordu. "Merkez komitesinin buyruğu... Parti disiplini... Sakin olun yurttaşlar!.."

Polisin işe karışmasına neden olabilecek herhangi bir karışıklık doğmasından ödü koptuğu belli oluyordu. Biricik kaygısı toplantının kargaşasız sona ermesiydi.

O akşamki listede son konuşmacı olarak gösterilen biri kısa bir süre için gürültünün kesilmesini sağladı. Lakanal lisesinin tarih profesörlerinden Lévy Mas'tı bu; sosyalizm konusundaki yazıları ve üniversite ile anlaşmazlığıyla tanınmıştı. Konu olarak 70'ten beri süregelen Fransız-Alman ilişkilerini ele almıştı. Sorunu, bilgince büyük bir beceriyle sergiliyordu. Söylevine başladıktan ancak yirmi beş dakika sonra Saraybosna cinayetine gelebilmişti: "Yürekli Küçük Sırbistan"dan, sivri burnunun üstündeki kelebek gözlüğünü titreten, boğuk bir sesle söz ediyordu. Sonra, devletler arasındaki bağlaşıklıklar, Avusturya-Almanya ve Fransa-Rusya antlaşmaları arasında bir paralellik kurdu.

Dinleyicilerin sabrı tükenmişti, salonda bağrışmalar yükselmeye başladı.

"Yeter! Konuya gelelim!"

"Bize bir eylem programı verin!"

"Ne yapmalı? Savaşı nasıl önlemeli?"

Gittikçe kaygısı artan Lefaur durmadan, "Susalım!" diye bağırıyordu.

Jacques Jenny'nin kulağına, "İnsanı çileden çıkarıyor bu adam" diye mırıldandı. "Bütün bu insanlar buraya, yalın, açık seçik, gerçekleşebilir bir eylem yolu bulmak için geldiler. Ve kafaları diplomasi tarihiyle dolu, bütün bunların kendileri için pek karmaşık şeyler olduğu izlenimiyle dönecekler evlerine. Önüne geçilemez felaketi beklemekten başka yapacak şey yok diye düşünecekler!"

Salonun orasından burasından yükselen seslerle konuşmacının sözü kesiliyordu.

"Neredeyiz? Bizi nereye götürmek istiyorlar?"

"Gerçeği öğrenmek istiyoruz!"

"Evet, gerçeği!"

"Gerçek şu ki yurttaşlar" dedi Lévy Mas, homurtulara karşı koyarak, "Gerçek şu ki, Fransa barışçı bir ulustur ve bunu iki haftadır emperyalist devletleri şaşkına çevirerek pek güzel kanıtlamıştır. İç politikası bakımından eleştirilebilecek olan hükümetimizin güç bir ödevi var! Sosyalist Parti'nin ödevi onun işini güçleştirmemektir! Şüphesiz biz, burjuvazinin programına yazdığı milliyetçilik palavralarını benimsemiyoruz! Ama –bunu yüksek sesle söylememiz, dünyanın suratına haykırmamız gerekir– tek bir Fransız yoktur ki yeni bir yabancı istilasına karşı toprağını savunmak istemesin!"

Jacques fena halde öfkelenmişti.

"Duyuyor musunuz?" dedi yeniden Jenny'ye doğru eğilerek. "Hiçbir şey bir halkı bu sözlerden daha iyi hazırlayamaz savaşa!.. Halka istediklerini yaptırmak için, yarın bir Alman saldırısının olacağına halkı ikna etmeleri yeter!"

Genç kız mavi gözlerini ona çevirdi:

"Siz konuşsanıza!"

Jacques yanıt vermeden konuşmacıya baktı. Çevresindeki gittikçe artın hoşnutsuzluğu hissediyordu. Dahası, salonu dolduran bu kalabalığın kararsızlığında, özverili devrimci eyleme yatkın içten içe tutuşan bir ateş seziyordu, ona göre bundan yararlanmamak bir cinayet olurdu.

"Evet!" dedi birden.

Sonra söz istemek üzere elini kaldırdı sert bir hareketle. Başkan bir an dikkatle yüzünü süzdü, sonra kararlıca, gözlerini başka yana çevirdi.

Jacques bir kâğıt parçasına adını karaladı. Ama bunu Lefaur'a iletecek biri yoktu.

Lévy Mas gittikçe artan bağrışmalar arasında sözlerini tamamladı:

"Şüphesiz durum naziktir yurttaşlar! Ama umutsuz değil, hükümet halkın desteğiyle, tehlikeye giren barışı yetkiyle savunabildiği sürece! Büyük Jaurès'imizin yazılarını tekrar okuyun! Sınırların ötesinde, bizimle küstahça kavga çıkarmak isteyenler, devlet adamlarımızın ve diplomatlarımızın arkasında, sosyalist Fransa'nın Hukuku barış içinde savunmak üzere birlik içinde olduğunu hissetsinler!"

Gözlüğünü düzeltti, başkanın gözünün içine baktı ve sessizce kulise girip protestolara aldırmadan gözden kayboldu. Kişisel dostlarından birkaç kişi alkışladı, belirsiz protestolar arasında, bir iki çekingen ıslık duyuldu.

Lefaur ayakta duruyor, salonda sessizliği sağlamak için elini kolunu sallıyordu. Konuşmak istediği sanıldı, bir an herkes sustu. Başkan bundan yararlanarak, "Yurttaşlar, toplantı sona ermiştir!" diye bağırdı.

Jacques yerinden, "Hayır!" diye haykırdı.

Ne var ki salonu dolduran halk, sırtını sahneye dönüp çıkmaz sokağa açılan üç kapıya yönelmişti. Yaylı koltukların kapanırken çıkardığı sesler, bağrışmalar, tartışmalar öyle önüne geçilmez bir gürültü harıltı oluşturuyordu ki bir şey duyurmak olanaksızdı.

Jacques öfkesinden yerinde duramıyordu. Kesin bilgiler isteyen bu iyi niyetli insanlar, Enternasyonal'in kendilerinden ne beklediğini öğrenmeden, umutsuzluk içinde bu salonda ayrılmamalıydılar.

Kalabalığın içinden kendine bir yol açarak, sahnenin önündeki orkestra boşluğuna kadar sokuldu, sahne bu karanlık çukurla salonun ayrıldığı için ona erişilemezdi. Öfkeden kuduruyordu.

"Söz istiyorum!" diye bağırdı.

Boydan boya, sahnenin önündeki çukurun içinden yürüyerek zemin katı locasına atladı, koridora vardı, kulislere açılan kapıyı buldu, önüne çıkan adamları itip kakarak bomboş sahneye ulaştı. Durmadan, "Söz istiyorum!" diye bağırmaya devam ediyordu. Ama

sesi gürültüler arasında kayboluyordu. Üçte ikisi boşalmış tiyatro salonu önünde uzanmaktaydı. Koşup sahnenin sağ tarafında duran masanın önüne geldi, gonga vurur gibi yumruklamaya başladı.

"Yoldaşlar! Söz istiyorum!"

Dinleyicilerden hâlâ salonda kalmış olan belki elli kişi sahneye doğru döndü...

"Dinleyin!... Susalım!... Dinleyin!.." diye bağrışanlar oldu. Jacques bir alarm çanı çalıyormuşçasına masayı yumruklayıp duruyordu. Saçları darmadağındı, yüzü sapsarıydı; tükenmişti. Salonu bir baştan öteki başa kadar süzdü. Avazı çıktığı kadar, "Savaş! Savaş!" diye haykırdı.

Birden gürültüler diner gibi oldu.

"Savaş üstümüze geliyor! Yirmi dört saate kadar Avrupa'nın üstüne çökebilir!.. Gerçeği öğrenmek mi istiyorsunuz? İşte! Şimdi burada bulunan sizler, hepiniz bir ay içinde boğazlanmış olabilirsiniz!"

Kızgın bir el hareketiyle alnına sarkan saçını düzeltti.

"Savaş istemiyorsunuz sizler... Ama *isteyenler* var. Size zorla benimsetmek istiyorlar onu! Kurbanı olacaksınız onların! Ama suçlu da olacaksınız! Çünkü bu savaşı önlemek yalnız sizin elinizde... Bakıyorsunuz bana. Hepiniz şunu soruyorsunuz içinizden: 'Ne yapmalı?..' Ve işte bunun için buraya geldiniz bu akşam. Peki öyleyse, size söyleyeceğim ne yapmak gerektiğini. Yapılacak bir şeyler var çünkü! Hâlâ bir kurtuluş olasılığı var! Bir tek! El birliği edip direnin! Karşı çıkın savaşa!"

Kısa bir dinlenmeden sonra, son derece kendine hakim olarak sözlerini dinletebilmek için sesini yükseltti, sözcükleri vurgulaya vurgulaya:

"Size şöyle diyorlar: 'Savaşı mümkün kılanlar, kapitalistler, uluslararasındaki rekabet, para babaları, silah tüccarlarıdır.' Evet hepsi doğrudur bunun. Ama düşününün. Savaş nedir? Sadece bir çıkar çatışması mı? Ne yazık ki hayır! Savaş demek insanlar demek, kan demek! Savaş, silah altına alınıp dövüşen halklar demektir! Bütün sorumlu bakanlar, bütün bankerler, bütün tröstçiler, dünyadaki bütün silah tüccarları, güçsüz kalırlar savaşı gerçekleştirmekte, eğer halklar dövüşmeyi reddederse! Toplar ve tüfekler kendiliklerinden işlemez! Savaş için askerler gerek. Kapitalizmin çıkar ve ölüm hesabı için güvendiği askerler bizleriz! Hiçbir yasal gücü,

hiçbir seferberlik kararnamesi, bizsiz, biz razı olmazsak, biz boyun eğmezsek hiçbir şey yapamaz! O halde yazgımız sadece kendi elimizdedir! Çünkü çoğunluk bizdedir, çünkü güçlü olan biziz!"

Birden her şey sarsıldı. Birden bir şaşkınlık oldu. Yıldırım gibi birdenbire Jacques sorumluluğunun farkına vardı. Konuşması yerinde olmuş muydu? Doğruyu bildiğinden emin miydi?.. Bir dakika kadar, şüphe içinde kıvranarak büyük bir cesaretsizliğe kaptırdı kendini.

Bu sırada tiyatronun dip tarafında bir hareket baş gösterdi. Dinleyicilerden geride kalmış olanlar dışarı çıkmaktan vazgeçerek mıknatısın, demir talaşları çekişi gibi, ağır ağır sahneye yaklaştılar. Göz açıp kapayıncaya kadar Jacques'ın sıkıntısı geçiverdi iz bırakmadan. Şimdi dile getirmedikleri sorunlarının kendisine kadar ulaştığını hissettiği bu insanlara söylemek istedikleri, düşüncesinin tümü, yeniden açık seçik, tartışılamazcasına kesin gibi görünüyordu ona.

Bir adım ileriye doğru yürüdü, sahnenin kenarında eğilerek, "Gazetelere inanmayın! Basın yalan söylüyor!" diye haykırdı.

"Bravo!" diye biri bağırdı.

"Basın milliyetçilere satılmıştır! Bütün hükümetlerin, doymak bilmez hırslarını gözden saklamak için, halklar birbirini boğazlarken her birini, kutsal bir dava, kutsal vatan toprağını savunma, hukukun üstünlüğü, adalet, özgürlük ve uygarlık uğruna kahramanca feda ettiğine inandıracak yalancı bir basına gereksinmesi vardır!.. Sanki *haklı* savaşlar olabilirmiş gibi! Sanki milyonlarca günahsız insanı kurban etmek, ölüme sürmek haklı olabilirmiş gibi!"

"Bravo! Bravo!"

Çıkmaza açılan üç kapının önü meraklılarla dolmuştu. Bunlar, dışardakilerin hissedilmez bir halde itmesiyle salona girerek koltuklara oturdular.

"Susun! Dinleyin!" diye fısıldaşmalar oldu.

"Kendilerinin hazırladıkları olayların kontrolünü kaybeden bir avuç caninin savaş meydanlarına milyonlarca barışsever Avrupalıyı sürmesine göz yumacak mısınız?.. Savaş isteyenler hiçbir zaman halkın yanında olamazlar! Bunlar yalnızca hükümetlerin yanındadırlar! Halkların düşmanları yalnız onları sömürenlerdir! Halklar düşman değildirler birbirlerine! Bir tek Alman emekçisi yoktur ki karısını, çocuklarını, işini bırakıp eline bir tüfek alarak Fransız işçilerinin üstüne kurşun yağdırmak istesin!"

Salonda onaylayıcı mırıltılar duyuldu.

Jenny dönüp geriye baktı. Şimdi, salonda, iki üç yüz, belki de daha çok kişi vardı, dikkat kesilerek dinliyorlardı.

Jacques bu sessiz, ama kımıldayan ve olduğu yerde bir arı kovanı gibi uğuldayan insan yığınına doğru eğiliyordu konuşurken. Hiç birini açık seçik fark edemediği bu yüzlerden, ona heyecan verici, ama kendisine layık görmediği bir önem kazandıran bir çağrı yükseliyordu. Aynı anda, bu insanların inançlarının ve umutlarının şiddeti bir kat daha artmaktaydı. Bir an şöyle düşündü: "Jenny dinliyor." Derin bir soluk aldı, sonra yeni bir coşkuyla sürdürdü sözlerini:

"Bizi kurban etmelerini hiçbir şey yapmadan budalaca beklemeli miyiz? Hükümetlerin savaşa karşıymış gibi barışçıl gösterilerine inanalım mı? Avrupa'yı, yuvarlandığı içinden çıkılmaz kargaşaya sürükleyen kim? Bizi gizli oyunlarıyla felaketin kenarına kadar sürüklemiş olan bu devlet adamlarının, bu başbakanların, bu hükümdarların diplomatik toplantılarıyla barışı kurtaracaklarına inanabilir miyiz? Hayır! Bugün barışı hükümetler kurtaramaz. Barış, bugün halkların elindedir. Bizim, kendi ellerimizdedir!"

Sözü yeniden alkışlarla kesildi. Jacques alnını terini sildi. Soluğu kesilmiş bir koşucu gibi, on saniye kadar, sık sık soluk aldı. Gücünün bilincindeydi. Tıpkı barut fıçılarını patlatan fişekler gibi tümcelerinin her birinin kendisini dinleyenlerin beyinlerine işlediğini ve her vuruşta isyancı düşüncelerini ortaya çıkarmak için bu vuruşu beklediklerini hissediyordu.

Sabırsızca bir el hareketiyle salondakilerin susmalarını istedi.

"Ne yapmalı?" diyeceksiniz. "Bizi sürüklemelerine meydan vermemeliyiz!"

"Bravo!"

"Ayrı ayrı her birimiz bir şey yapamayız. Bir araya gelir, kuvvetle birleşirsek her şeyi yapabiliriz!.. İyi anlayın şunu: Ülkenin yaşamı, devletin sürekliliğinin dayandığı şu denge tamamıyla emekçilerin elindedir. Çok güçlü bir silah var halkın elinde. Yenilmez bir silah! İşte bu silah: Grevdir! *Genel grev!*"

Salonun dip tarafından kuvvetli bir ses yükseldi:

"Prusyalılar bundan yararlansınlar da üstümüze çullansınlar diye mi?"

Jacques birden irkildi, gözleriyle, sözünü kesen adamı aradı:

"Tam tersine! Alman işçisi de bizimle birlikte yürüyecek! Biliyorum bunu! Berlin'den yeni geldim! Gözlerimle gördüm! *Unter den Linden*'deki gösterileri gördüm. Kaiser'in penceresinin altında nasıl Barış diye bağırdıklarını duydum! Alman işçisi de sizin kadar hazır genel greve! Onu hâlâ durduran Rusya korkusu! Kabahat kimde? Bizde, yöneticilerimizde. Almanlar için Rus tehlikesini artıran, Çar'la yaptığımız şu saçma antlaşmamızda. Ama düşünün: Alman halkının güvenliğini daha iyi ne sağlayabilir, yani Rusya'yı savaş yolunda durdurmaktan başka? Sizler; Biz, Fransızlar, dövüşmeyi reddedersek greve karar vererek biz Fransızlar, bir taşla iki kuş vurmuş olacağız: Hem Çarlığın savaş arzusuna gem vurur hem Alman işçisi ile Fransız işçisinin kaynaşmasının önüne çıkan tüm engelleri yıkarız. Hükümetlerimize karşı aynı anda başlatılan genel grev sırasında gerçekleşecek bu kaynaşma!"

Bütün salon alkışlamak üzere ayağa kalkmıştı. Ama Jacques buna vakit bırakmadı.

"Grevdir, hâlâ bizi kurtaracak biricik eylem. Düşünün şunu: Şeflerin tek bir çağrısıyla aynı zamanda her yerde, ülkede yaşam duracak, tamamıyla kösteklenecek!.. Bir grev çağrısı ve bir anda bütün fabrikalar, bütün mağazalar, bütün daireler boşalacak! Yollarda, grev devriyeleri şehirlere besin götürülmesini önleyecek! Grev komitesi ekmek, süt ve eti vesikaya bağlayacak. Ne su var artık ne havagazı ne elektrik! Ne tren ne otobüs ne taksi! Ne mektup ne gazete! Ne telefon ne telgraf! Tüm sosyal çarklar duracak birden! Sokaklarda bunalım içinde çırpınarak dolaşan bir kalabalık! İsyan yok, kavga dövüş yok: Sessizlik ve korku!.. Ne yapabilir hükümet buna karşı? Polisi ve birkaç bin gönüllüsüyle nasıl karşı çıkar bu saldırıya? İhtiyaç maddelerini stok edecek vakti nasıl bulabilir? Halka nasıl yiyecek dağıtabilir? Jandarmalarını ve alaylarını bile doyuramazken. Nasyonalist politikasını destekleyenlerin bile paniğe düşmesi karşısında boyun eğmekten başka nasıl bir çare bulabilir? Kaç gün... Hayır, kaç gün değil kaç saat. Bu ambargoyla, gündelik yaşamın böyle birdenbire duruşuna karşı ne yapabilecek? Sonra, yığınların iradesinin bu belirtisinin karşısında hangi devlet adamı bir savaş olasılığını düşünebilir? Hangi hükümet kendisine baş kaldıran bir halka tüfek, mermi dağıtabilir?"

Şimdi söylevi yer yer coşkulu alkışlarla kesiliyordu. Jacques bu gürültü sırasında sesini duyurabilmek için çaba gösteriyordu. Jenny

böyle çaba harcarken yüzünün nasıl kızardığını, çenesinin titrediğini, boyun damarlarının ve kaslarının nasıl şiştiğini görüyordu.

"Çok tehlikeli bir anda yaşıyoruz, ama her şey hâlâ bize bağlı! Elimizdeki silah öylesine korkunç ki bunu kullanmaya gereksinme duyacağımızı sanmıyorum. Sadece grev tehdidi –eğer hükümet, emekçi çevresinin bunda elbirliği edeceğini kesinlikle anlarsa– bizi uçuruma sürükleyen politikanın yönünü bugünden yarına değiştirmesine yeterli olacaktır!.. Ödevimiz nedir dostlarım? Sade, açık seçik bir şeydir bu! Tek bir hedef: Barış. Tüm parti çekişmelerimizi bir yana bırakıp birleşme! Savaşa karşı çıkmada birleşme! Direnişte birleşme! Enternasyonal'in başında bulunanların çevresinde toplanalım! Onlardan grevi örgütlemek üzere var güçleriyle çalışmalarını, emekçi güçlerin bu büyük saldırısını hazırlamalarını isteyelim, ülkenin ve Avrupa'nın kaderi buna bağlıdır!"

Birden durdu. O anda hiç gücü kalmamış gibi hissetti kendini.

Jenny gözleriyle yiyecek gibi bakıyordu ona. Jacques'ın kirpiklerinin kırpıştığını, duraksadığını, kolunu kaldırıp elini salladığını görüyordu. Dudakları bitkin bir gülümsemeyle büzülmüştü. Sarhoş gibi, olduğu yerde döndü, sonra kendisine destek olan iki kişinin arasında sahneden çekildi.

Kalabalıktan bağrışmalar yükseliyordu:

"Bravo!.. Doğru söylüyor!.. Kahrolsun savaş! Grev! Yaşasın barış!.."

Alkışlar dakikalarca sürdü. Dinleyiciler ayakta ellerini çırpıp haykırıyorlardı, konuşmacıyı çağırmak için.

Konuşmacı görünmeyince, itişe kakışa çıkış kapılarına doğru saldırdılar.

Konuşmacı, kulisin yarı karanlığı içinde bir yere çökmüştü. Eski dekor yığınlarının arkasındaki bir iskemlede oturuyordu, tere batmıştı, vücudu ateşler içinde yanıyordu, bitkin bir halde oracıkta kalmıştı. Saçları karmakarışık, dirsekleri dizlerine dayalı, yumruklarıyla gözlerini kapamış, duruyordu; olabildiğince uzun zaman tek başına, herkesten uzak kalmaktan başka isteği yoktu.

Jenny Stefany ile birlikte dakikalarca aradıktan sonra Jacques'ı orada buldu.

Jacques başını kaldırdı, birden yüreği ferahlayarak önünde du-

ran genç kıza gülümsedi. Jenny bir şey söylemeden gözlerinin içine bakıyordu.

Stefany, "Şimdi buradan çıkmak gerek" diye arkasından homurdandı.

Jacques ayağa kalktı.

Boşalan salon karanlığa gömülmüştü. Dışarıda kapıları kapamışlardı. Bir köşede bir kandil gibi yanan ampulün ışığında bir koridora girdiler. Buradan tiyatronun arkasındaki bir servis kapısına gidiliyordu. Bir bodrumdan geçtiler, tahta levhalar, sehpalarla tıklım tıklım dolu küçük bir avluya geldiler. Buradan tenha gibi görünen bir dar sokağa çıkılıyordu.

Henüz bu sokağa dalmışlardı ki, karanlığın içinde iki kişi belirdi.

"Polis!" dedi bunlardan biri ve bir hokkabaz çubukluğuyla cebinden çıkardığı bir kartı Stefany'nin burnuna uzattı. "Lütfen kimliğinizi gösterir misiniz bana?"

Stefany polise basın kartını uzattı:

"Gazeteciyim!"

Polis karta şöyle bir göz attı. Onu konuşmacı ilgilendiriyordu.

Bereket versin Jacques gündüzün, Jenny'yle şurada burada dolaşırken çantasını almak için Mourlan'a uğramıştı. Ne var ki pantolonunun cebinde Alman sınırından geçmesini sağlayan Cenevre Üniversitesi kartını unutmuştu. "Ya üstümü ararlarsa..." dedi içinden.

Polis işi o kadar ileriye götürmedi. Bir sokak fenerinin altında, Jacques'ın pasaportunu gözden geçirdi ve işinin ehli bir adam olarak, kimliğindeki resim benzerliğini saptadı. Sonra defterine, kurşun kalemin ucunu birkaç kez yalayarak bir şeyler karaladı.

"Nerede oturuyorsunuz?"

"Cenevre'de."

"Paris'te nerede oturuyorsunuz?"

Jacques bir an duraksadı. Seyahatinden önce kaldığı, Jour Sokağı'ndaki, kendisi için çok güvenli odanın boş olmadığını Mourlan'dan öğrenmişti. Yeni bir barınak araştırmaya başlamamıştı henüz. Bernardins Sokağı ile Tournelle rıhtımının köşesindeki mobilyalı odada kalmayı tasarlıyordu. Polis Jacques'ın verdiği bu adresi not etti.

Sonra Jacques'ın yanı başında duran Jenny'ye döndü. Genç kızın

üstünde yalnız kartvizit vardı. Bir rastlantı olarak el çantasında Daniel'in gönderdiği bir mektubun zarfı kalmıştı. Polis hiç güçlük çıkarmadı, dahası Jenny'nin adını defterine yazmadı.

"Teşekkür ederim" dedi nazikçe.

Elini şapkasına götürdü ve arkadaşının ardından gitti.

Stefany alayla, "Toplum kendini savunuyor!" dedi.

Jacques gülümsüyordu şimdi. "İşte beni tanıdılar" dedi.

Jenny, onun koluna girdi, yüzü asılmıştı.

"Ne yaparlar size?" diye sordu donuk bir sesle.

"Hiç, bir şey yapacakları yok!"

Stefany gülmeye başladı:

"Ne yapabilirler ki bize... Tamamıyla yasal durumdayız bizler."

"Canımı sıkan tek şey" diye düşüncesine açığa vurdu Jacques, "Liebært otelinin adresini vermiş olmam."

"Yarın oradan ayrılarak başka bir yere yerleşirsin."

Hava sıcaktı o gece. Pis kokulu bir hava sarmıştı bu sokağı. Jenny Jacques'a sokuldu. Artık heyecanlanmıyordu böyle giderken. Eğri büğrü kaldırım taşları üzerinde yürürken tökezliyordu, ayağı burkuldu, Jacques koluna girmeseydi yere düşecekti. Bir an durarak omuzunu bir hangarın duvarına dayadı. Ayağı acıyordu.

"Oh, Jacques, öyle büyük bir yorgunluk duyuyorum ki..."

"Bana yaslanın."

Bu yorgunluğu ile ona daha yakınlık duyuyordu.

Dar sokak bir caddeye çıkıyordu. Burada geri kalan kümeler bağıra çağıra uzaklaşmaktaydı.

"Oturun bakalım ikiniz şuraya" dedi Stefany buyurucasına. "Ben önden gideceğim son tramvayı kaçırmamak için. Belediyenin önünde bir taksi durağı var, oradan bir araba gönderirim size..."

Üç dakika sonra otomobil kaldırımın önünde durunca Jenny zayıflığından utandı.

"Budalaca bir şey bu: Tramvaya kadar pekâlâ yürüyebilirdim..." Jacques'ın yaşamında bir ayak bağı oldu için kızıyordu kendine. Oysa her zaman üstüne düşülmemesini bir onur sorunu yapardı. Ne var ki arabaya yerleşir yerleşmez şapkasını, tülünü çıkardı, Jacques'a daha iyi yaslanabilmek için. Yanağında soluk alırken kalkıp inen bu erkek göğsünün sıcaklığını hissediyordu. Başını hiç kımıldatmadan elini kaldırdı ve Jacques'ın yüzünü okşamaya çalıştı. Jacques gülümsüyordu, genç kız bunu eli ağzına deyince anladı.

Sonra, sanki sadece onun gerçekten kendi yanında olduğunu hissetmek için yapmış gibi, elini çekti, ardından yeniden Jacques'ın kollarının arasına bıraktı kendini.

Araba yavaşladı. Jenny üzüntüyle, "Bu kadar çabuk mu?" dedi içinden. Ama yanılıyordu. Gelmemişlerdi. Porte d'Orléans'daki ayak bastı parası alınan yere geldiklerini anladı.

Jenny, "Geceyi nerede geçireceksiniz?" diye mırıldandı.

"Liebært'de. Neden sordunuz?"

Genç kız bir şeyler söyleyecek gibiydi ama sustu. Jacques ona doğru eğildi. Jenny gözlerini kapadı. Jacques'ın dudakları Jenny'nin kapalı göz kapakları üstünde uzun uzun durdu. Jenny'nin kulaklarında belirsiz sözlerin uğultusu vardı: "Yavrum... Sevgilim... Sevgilim..." Jenny ılık dudağın yanağından aşağıya kayıp burun kanadına değdikten sonra iç dürtüsüyle büzülen dudaklarını bulduğunu hissetti. Jacques daha fazla böyle kalmaya cesaret edemedi, genç kızın başını kaldırdı. Kollarının arasında daha kuvvetli sıkarak kendine çekti. Bu kez Jenny, kendiliğinden, dudaklarını uzattı. Ama Jacques görmedi bunu: Doğrulmuştu, geri çekildi ve kapıyı açtı. Jenny, o vakit arabanın durduğunu fark etti. Kaç dakika önce, kim bilir? Evinin kapısını gördü.

Arabadan önce Jacques indi ve Jenny'ye yardım etti. O parayı verirken genç kız, bir uyur gezer gibi, üç adım ilerleyerek kapının ziline yaklaştı. Çılgınca bir istek geçti içinden. Ama annesi gelmiş olabilirdi... Mme de Fontanin'i düşününce birden büyük bir ürperti geçirdi ve tüm kaygıları yeniden uyandı. Titreyen eliyle zile bastı.

Jacques yanına geldiği zaman kapı aralanmış, kapıcı kulübesinin önündeki ışık yanmıştı.

Jacques telaşlı telaşlı, "Yarın?" diye sordu.

Jenny evet der gibi başını eğdi. Tek bir sözcük söyleyecek halde değildi. Jacques elini tutup sıktı, kesik kesik bir sesle, "Sabahleyin değil..." dedi. "Saat ikide olur mu? Buraya gelirim."

Genç kız ikinci bir baş hareketiyle kabul ettiğini anlattı, sonra elini Jacques'ın elinden çekti, kapıyı itti.

Jacques genç kızı, aydınlık yerden hızla geçip arkasını dönmeden karanlıkta gözden kaybolunca kadar izledi, sonra kapıyı kapattı.

LIX

Liebært'de Jacques güçlükle uyuyabildi.

Dar, demir karyolanın içinde dönüp durduktan, yirmi kez pencere dışındaki karanlığın azalmasına bakarak acaba tanyeri ağardı mı diye kendi kendine sorduktan sonra kütük gibi derin bir uykuya daldı. Uyandığı zaman, her yanı kırılıyordu, sersem gibiydi.

Dışarıda gün ışımıştı artık.

Giyindi, elindeki azıcık şeyleri çantasına yerleştirdi, kâğıtlarını bir paket yaptı, sonra iskemleyi pencerenin önüne çekip, belirli bir şey düşünmeden, dirsekleri pencere kenarına dayalı halde uzun süre orada kaldı. Jenny'nin hayali zaman zaman gözlerinin önünden geçiyordu. Ne kadar isterdi şimdi onun yanında olmayı, sessizce omuz omuza, yanak yanağa, birbirine sokularak, bir gün önce arabadaki gibi... Ondan ayrılır ayrılmaz, ona söyleyeceği pek çok şeyi varmış gibi geliyordu. Sütçülerin ve çöpçülerin gidiş gelişleriyle canlanın rıhtıma, sokaklara bakıyordu. Çöp kutuları su akıntılarının kenarında dizilmiş duruyordu hâlâ. Otelin karşısında köşedeki evin bütün pancurları, bir fayans satıcısının bulunduğu asma katınkilerin dışında, kapalıydı henüz. Camların ardında, samana yarı gömülü sayısız biblo istif edilmişti, takım dışı sofra tabakları, porselen vazolar, şekerlikler, Bakkhos rahibelerinin heykelcikleri, büyük adamların büstleri. Altta, bir Yahudi kasap dükkânının kırmızı kepenkleri üzerine yaldızlı harflerle İbranice yazılmış bir levhaya uzun uzun baktı.

Saat yedi olup da, otel parasını ödeyebileceğini düşünür düşünmez, dışarı çıktı, birkaç gazete aldı ve okumak üzere rıhtımdaki sıralardan birine oturdu.

Hava serinceydi, uzakta ışıltılı buharlar Notre-Dame'ın çevresinde dalgalanmaktaydı.

Jacques ayrı ayrı gazetelerdeki, bir ayna oyununda olduğu gibi ardı arkası kesilmeden tekrarlanan haberleri ve yorumları doymak bilmez, mide bulandırıcı bir hırsla okuyordu.

Tüm basın bu kez, alarm vermekte ağız birliği etmişti. Clemenceau'nun *L'Homme libre*'de çıkan yazısı şu başlığı taşıyordu: *"Uçurumun kenarında." Matin*'de şöyle bir manşet vardı: *"Tehlikeli bir saat"*.

Cumhuriyetçi gazetelerin büyük bölümü sağ ile ağız birliği ede-

rek Fransız Sosyalist Partisi'nin "içinde bulunduğumuz koşullarda" Paris'te, uluslararası bir barış konferansı düzenlemeyi üstlenmiş olmasını kınıyordu.

Jacques oturduğu sıradan kalkıp yeni başlayan güne katılmaya karar veremiyordu bir türlü. 31 Temmuz Cuma... Ne olursa olsun gazeteleri okuması onu, içine gömüldüğü uyuşukluktan kurtarmış, dünya ile yeniden bağıntı kurmasına yardım etmişti. Hemen o sabah, Observatoire Caddesi'ne koşmak için duyduğu isteği yenmeye çalıştı bir an. Ama içindeki bu hevesin sevgiden çok yaşama korkusundan doğduğunu anlıyordu. Utanç duydu. Önüne geçilmez değildi savaşın; kavga yitirilmemişti; yapılacak şeyler vardı... Paris'in bütün mahallelerinde insanlar, bu saatte savaşa karşı çıkmak için uyanmışlardı... Kaldı ki Jenny'ye saat ikiden önce gelemeyeceğini söylemiş değil miydi?

Vakit çok erken olduğu için *L'Humanité*'ye uğrayamazdı. Ama *L'Etendard*'a gidebilirdi. Çantasını nereye bırakacağını bilemiyordu. Mourlan'a emanet edecekti.

Yaşlı dizgiciyi görme düşüncesi onu canlandırdı. Rıhtımlardan geçerek Bastille'e kadar yürüyecekti. Bu gezinti, gücünü yeniden kazandıracaktı ona.

L'Etendard'ın kapısı kapalıydı. "Sonra gelirim" dedi içinden ve vakit geçirmek için, Saint-Antoine Mahallesi'ndeki kitapçı Vidal'e gitmeye karar verdi. Dükkânın arkasındaki oda, *L'Elan rouge*'u yayımlayan, anarşizmden yana aydınların toplantı yeriydi. Jacques bir dergide Almanya ve İsviçre'de çıkan kitaplar üzerine yorumlar yayımlamıştı.

Vidal yalnızdı. Pencerenin önünde, kolları sıvalı, masanın başına geçmiş, broşürleri bağlıyordu.

"Daha kimse gelmedi mi?" diye Jacques sordu.

"İşte görüyorsunuz."

Vidal'in öfkeli sesi onu şaşırtmıştı.

"Neden, çok mu erken?"

Vidal omuz silkti:

"Dün de öyle büyük bir kalabalık görmedim... Belki de göze çarpmak istemiyorlardı da ondan... Şunu okudun mu?" diye birçok nüshası masanın üstüne yayılmış bir kitabı gösterdi.

"Evet Kropotkin'in *İsyan Ruhu* kitabı."

"Çok esaslı!" dedi Vidal.

"Arama oldu mu?" diye sordu Jacques.

"Öyle görünüyor... Burada, hayır. Yani henüz olmadı. Ama hazırlıklıyız. Gelebilirler... Otursana."

"Seni rahatsız etmek istemem, yine gelirim."

Jacques dışarıya çıkıp caddenin karşı yanına geçmek üzereyken bir polis yanına gelip nezaketle, "Evraklarınız yanınızda mı?" diye sordu.

Yirmi metre ötede, kaldırımın ortasında sivil giyinmiş üç adam durup bakıyorlardı; polis olmalıydılar.

Polis pasaportu inceledikten sonra bir şey demeden geri verip selamladı.

Jacques bir sigara yakıp oradan uzaklaştı. Ama keyfi kaçmıştı. "Sanki sıkı yönetimdeymişiz gibi. On iki saatte iki kez" dedi içinden. İzlenip izlenmediğini anlamak için Ledru Rollin Caddesi'nde birkaç adım yürüdü. "Benden bu kadar onuru esirgediler."

Çok yakında olduğunu bildiği *Modern Bar*'a uğramak aklına geldi. Traversière Sokağı'ndaki bu kahve III. bölgedeki Sosyalist Parti'nin şubesinin merkeziydi, çok hareketli bir yerdi. Oranın veznedarı Bonfils, Périnet'nin çocukluk arkadaşıydı.

"Bonfis mi? İki gündür yüzünü gören olmadı" dedi kahveci. "Hoş bu sabah daha hiç kimseyi görmedim ya."

O sırada, otuz yaşlarında kadar bir adam girdi içeri. Omuzuna bir kayışla çarpaz asılmış testere ve elinde bisikleti vardı.

"Günaydın Ernest... Bonfils burada mı?"

"Hayır."

"Ya arkadaşlar..."

"Hiç kimse..."

"Peki... Haber filan da mı yok?"

"Yok."

"Merkez Komitesi'nden emir gelmesi mi bekleniyor."

"Evet."

Marangoz sessizce, bir şeyler anlamak istiyormuşçasına çevresini gözden geçirdi, dudaklarının arasındaki izmariti iyice yapıştırmak için bir balık gibi ağzını oynatıyordu.

"Can sıkıcı şey" dedi sonunda. "Ama yine de bilmek gerek... İşte ben ayın ilk günü 7-4'e sevk ediliyorum. Eğer *bu* olursa ne yapacağımı bilmiyorum... Ne dersin Ernest? Gitmeli miyim?"

"Hayır" diye bağırdı Jacques.

Ernest suratını asmıştı. "Sana bir şey diyemem" dedi. "Senin işin bu evlat."

Jacques, "Gitmeyi kabul etmek, savaşı isteyenlerle suç ortaklığı etmek olur!" dedi.

Adam, Jacques'ın sözlerini duymamış gibi, kahveciye dönüp, "Benim işim bu elbet" diye onayladı. Sesinde umursamazca bir şeyler vardı ama şaşkınlığı göze çarpıyordu. Jacques'a hoşnutsuzlukla baktı. "Kimsenin görüşünü almak istemiyorum. Komite'nin emrini bekliyorum" diye düşünür gibi bir hali vardı. Bisikletini döndürdü "Hoşça kal" dedi ve kalçalarını oynatarak telaşsızca uzaklaştı.

"Yani canımı sıkıyorlar, hepsi de bana, hep aynı şeyi sorarak" diye homurdandı kahveci. "Ne yapabilirim ki ben? Denildiğine göre Komite'de herhangi bir yol gösterilmesi konusunda görüş birliğine varılamamış. Bir partide yol gösterici bir karara varılmalı değil mi?"

Jacques yeniden *L'Etendard*'a dönmeden önce, her on beş dakikada bir, daha da canlanan bu mahallede, düşünceye dalarak dolaşmaya koyuldu. Dere kenarına sıralanmış, içinden sebze ve meyve taşan küçük araba dizisi, bağrışan gezgin satıcılar, işçi kalabalığı, güneşten korumak için gölgeli tek kaldırımda itişe kakışa giden ev kadınları bu dar sokaklara bir meydan pazarı görünümü veriyordu.

Tuhafiyeci mağazalarının vitrinlerinde, bu mevsim için beklenmedik bir halde erkek eşyası sergilendiği gözüne çarptı: Örme yelekler, kuşaklar, geniş bez gömlekler, yün çoraplar... Kunduracı dükkânlarının vitrinlerinde, karton ya da bez bantlar üzerine aceleyle yazılmış şu yazılar okunuyordu: *Av ayakkabısı* ya da *yürüyüş ayakkabısı*. Bir iki gözü pek satıcı da şöyle yazmıştı: *Postal: asker pabucu*. Pek çok adam ilgilenerek duruyor, ama alışveriş yapmıyorlardı. Kadınlar, almasalar da pazar torbaları koltuklarının altında, yünlüleri kokluyor, yokluyor, elleriyle çivili pabuçların ağırlığını ölçmeye çalışıyorlardı. Henüz kimse bir şey satın almıyordu, ama halkın gösterdiği ilgi, bu malların sergilenmiş olması herkesin zihnini kurcalayan soruya denk düşüyordu.

Piyasada gittikçe artan para darlığı ticareti hatırı sayılır derecede güçlüğe sokuyordu. Sarraflık yapan gezgin satıcılar, göbeklerine yasladıkları kutularıyla sokaklarda dolaşıp durmaktaydılar. Yüz franklık kâğıt parayı doksan beş franklık madeni paraya bozuyor,

açıktan büyük paralar kazanıyorlardı. Bunlara göz yumuyor gibi görünüyordu polis de.

Fransa Merkez Bankası, bir gün önce beş ve yirmi franklık kupürler sürmüştü piyasaya. Herkes birbirine bunları acayip şeyler gibi gösteriyordu.

"Anlaşılıyor ki önceden hazırlamışlar bunları" diye söyleniyorlardı, güvensizce, hınçla ve belli belirsiz bir beğeniyle.

Jacques sonunda Bastille Meydam'ndaki bir kahveye girip bir masanın önüne çöktü. Bir günden beri bir şey koymamıştı ağzına, hem susamış hem acıkmıştı. Lyon Garı'ndan, tramvaylardan, metrodan sokaklara dökülen kenar mahalle halkı dalga dalga yayılıyordu sokaklara. Güneş içindeki alanda bir an duruyorlardı, ellerinde gazeteler, kaygılı ve meraklı bir yüzle işlerine gitmeden önce, savaş tehlikesinin geceleyin Paris'i değiştirmediğinden emin olmak için çevrelerine bakınıyorlardı.

Kahvenin içi telaşlı, kaygılı, yüksek sesle konuşan kişilerle dolup boşalıyordu.

Oradakilerden biri seferberlik durumunu öğrenmek üzere karısını belediyeye gönderdiğini söylüyordu. Kalabalığı karşılamak üzere askerlik bürolarının üçe çıkarıldığını anlatırken de övünç duyduğu belli olmaktaydı.

Bir taksi şoförü gülerek elindeki resimli dergiyi gösteriyordu yanındakilere. Aynı sayfada karşı karşıya, Berlin'e dönen Kaiser ile Poincaré görülmekteydi. Bu tıpatıp birbirine eşit, simgesel resimde şu sahne göze çarpıyordu: Bu iki devlet başkanı otomobillerinin basamağında durmuş, kendilerine güvenen halklarının alkışlarına cenkçi jestlerle yanıt veriyorlardı.

Orta yaşlı bir karı koca kahveye girip tezgâha yaklaştı. Kadın bir şeyler içenlerin yüzlerine korkmuşçasına bakıyor ve cana yakın bir bakış arıyor gibiydi. Hemen konuşmaya başladılar.

Adam, "Biz Fontainebleau'danız. İşler karmakarışık orada" dedi ve sustu.

Kadın, "Dün akşam bizim katta oturan 7. süvari alayından bir subaya, derhal birliğine katılması bildirildi. Sonra da gece yarısı atların ayak sesleriyle uyandık. Süvari birliğine yola çıkma emri verilmiş."

Kasadaki kız, "Nereye?" diye sordu.

"Bilinmiyor. Hepimiz balkona çıktık. Şehir halkı pencerelere üşüşmüştü. Tek bir bağırma, tek bir söz duyulmuyordu. Askerler hırsızlar gibi geçip gitti... Mızıka da yoktu, savaş kıyafetiyle... Daha sonra sıra asker dolu trenlere, asker eşyasıyla dolu arabalara geldi... Ardı arkası kesilmedi bunun... Sabaha kadar sürüp gitti..."

"Belediyede" diye adam yeniden söze koyuldu, "Bir ilan asılmış, atlara, katırlara, arabalara –samanlara bile!– el konulacağı emri bildiriliyormuş."

Kasadaki kız merakla, biraz da bir şey öğrenmiş olmanın doyumluluğuyla, "Bütün bunlar kötü belirtiler" dedi.

Başka biri de, "Yedekler çağrılmış bile" dedi.

"Yaşlılar da mı? Amma yaptınız ha!"

"Evet öyle" dedi garson işini bırakarak.

"Besbelli köprüleri, kavşakları yani tehlikede olan her yeri korumak için adam gerekiyor... Benim kırk üçündeki kardeşlik Châlons'da oturur, onu çağırmışlar, gara galiba. Eski bir kasket oturtmuşlar kellesine, beline bir fişeklik, eline de bir tüfek tutuşturmuşlar, sonra ver elini köprü başına, nöbete! Biliyor musunuz şakası yok bu işin; bir kart göstermek gerek. Göstermeyenin üzerine ateş açma emri var! Demek ki şimdiden oralarda casuslar dolaşıyor."

Beyaz önlüklü bir badanacı kendisine soran olmadan, "Ben ayın ikisinde gidiyorum" dedi. Kimsenin yüzüne bakmadan, parmaklarının arasında çevirdiği küçük bardağına bakarak söylemişti bunu.

"Ben de" dedi biri.

"Ben üçünde" diye bağırdı iri yarı babacan bir muslukçu. "Ama Angoulême'e! Yani, anlıyorsunuz ya şu Prusyalı hergeleler Charentes dolaylarına ayak basmadan!.." Sonra kabadayılık taslarcasına bir omuz vuruşuyla, kalçasının üstünde sallanıp duran alet çantasını yukarı kaldırdı ve kahkaha atarak kapıdan çıkarken, "Adam sen de, vız gelir bana!.. Görürüz bakalım!.. Ya bu işi başarır ya da akıntıya kürek çekeriz!" diye bağırdı.

Kasada oturan kız büyük bir laf edercesine, "Gerekeni yapmak gerek" dedi.

Jacques yumrukları sıkılı, kasılmış, sessizce çevresindekilerin yüzlerini inceliyordu şaşkınlıkla. Sert bir tepki, azıcık bir isyan belirtisi arıyordu bu yüzlerde. Boşuna. Bütün bu insanlar, beklenmedik olayla öylesine gafil avlanmış gibiydiler ki, pusulayı şaşırmış, sersemlemiş gibi görünüyorlardı. Bir yandan palavra atarken, bir

yandan korkuya kapılmış gibiydiler... Daha çok boyun eğmişlerdi ya da aşağı yukarı böyle.

Kalktı, çantasını alıp oradan kaçtı. Şimdi her zamankinden çok Mourlan'ı görmeyi istiyor, gereksinme duyuyordu buna.

Yaşlı dizgici elleri kara önlüğünün ceplerinde, asma kattaki yerinin kapıları açık, üç odası arasında gidip geliyordu, yalnızdı. Gezinmesini durdurmadan, "Girin!" diye bağırdı. Gelen, kapıyı kapadıktan sonra Mourlan dönüp arkasına baktı.

"Sen misin evlat?"

"Günaydın, şunu size bırakabilir miyim?" dedi Jacques, çantasını kaldırarak. "Birkaç çamaşır var içinde. İsim yok üzerlerinde. Hiçbir evrak yok."

Mourlan bir baş işaretiyle kabul ettiğini anlattı. Gözlerindeki kızgın bakışla bakıyordu hep.

"Ne arıyorsun sen hâlâ buralarda?" diye sordu sert bir sesle.

Jacques şaşkın şaşkın adama baktı.

"Neden arabanı çekip gitmiyorsun buralardan? Her şey bitti artık, anlamıyor musunuz bunu budalalar!"

"Bunu siz mi söylüyorsunuz Mourlan, siz ha?"

"Adam derinden gelen sesiyle, "Evet ben" dedi.

Sakalında kalan ekmek kırıntılarını silkti, ellerini yeniden ceplerine soktu ve yine dolaşmaya başladı.

Jacques onun yüzünü hiç bu kadar asık, gözlerini böyle donuk görmemişti. Bunalımın geçmesini beklemek gerekiyordu. Mourlan buyur etmediği halde bir iskemle çekip oturdu.

Mourlan kafese kapatılmış vahşi bir hayvan gibi, üç dört kez dönüp durduktan sonra Jacques'ın önünde durdu. "Kime güveniyorsun bugün sen?" diye bağırdı. "Şu ünlü 'işçi yığınları'na mı? Genel greve mi?"

Jacques güvenli bir sesle, "Evet" dedi.

Yaşlı bir İsa'ya benzeyen adamın omuzları bir dalgaya tutulmuşçasına sarsıldı.

"Genel grev ha? Haydi sen de! Bugün artık söz eden var mı ki bundan? Bunu düşünen kim?"

"Ben!"

"Sen ha! Kendileri istemediği halde kurtarılmak istenilen şu zavallı sürünün içinde her an meydan okumaya hazır, insanı şaşır-

tacak kadar gözünü budaktan sakınmayan, kavgacı, anadan doğma atılgan ne kadar çok kişi var, bilir misin? Bir Alman'ın sınırı geçtiğini söylesen hemen silahlarına sarılırlar! Her birini ayrı ayrı ele alırsan genellikle iyi bir insan olduğunu görürsün: Kimseye kötülük yapmak istemediğini söyler ve buna inanır. Ama hâlâ içinde, avını parçalayan vahşi hayvanın içgüdüsünün tortuları vardır: Bu içgüdülerle övünmez, saklar ama içini kemirir, her an doyurmak ister bunları, eline bir fırsat geçmeyegörsün... İnsan, insandır, ne yapsan nafile!.. Peki, sıradan insanlara güvenemeyeceğine göre kime güveneceksin? Önderlere mi? Hangilerine? Avrupa işçi sınıfının önderlerine mi? Bizimkilere mi? Şu bizim seçtiğimiz sevimli sosyalist milletvekillerine mi? Ne yaptıklarını görmüyor musun? Durmadan güvenoyu veriyorlar Poincaré'ye! Neredeyse onun savaş bildirgesine basacaklar imzalarını!"

Arkasını dönüp bir kez daha odayı arşınladı.

"Ya, öyle değil... Bizde Jaurès'ler, ötekilerde Vandervelde'ler, Haase'ler var..." diye mırıldandı Jacques.

"Büyük önderlere güveniyorsun sen, öyle mi?" dedi Mourlan, doğruca ona doğru gelerek. "Onları Brüksel'de yakından gördün üstelik! Avrupa sosyalizmine tek bir hedef gösterme yolunda anlaşamayan bu heriflerin devrimci eylemlerle barışı savunmaya gerçekten kararlı insanlar olabileceklerine inanıyor musun? Hayır! Hükümetlere veryansın ederek alkışlattılar kendilerini! Ya peki sonra? Sonra hemen postaneye koşup Kaiser'e, Çar'a, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na, Poincaré'ye telgraflar çekerek yalvardılar –ve de Papa'ya! Evet, Franz Joseph'i cehennemle korkutsun diye Papa'ya! Ya şu senin Jaurès ne yapıyor? Her sabah bir ödlek gibi, 'Sevgili Bakan'ı Viviani'yi, Rusya'yı ürkütmek için sesini yükseltmesini dileyerek kolundan çekiyor!.. Hayır!.. Kendi önderleri aldattı işçi sınıfını! Savaş tehlikesine karşı kararlılıkla bir ayaklanma hareketinin başına geçecek yerde, milliyetçilere meydanı boş bıraktılar, devrim fırsatına sırt çevirdiler, işçi sınıfını zafer kazanan kapitalizmin kucağına attılar!.."

İki adım kadar uzaklaştı ama sonra birden geri döndü:

"Hem kaldı ki kimse, senin Jaurès'in çene çalıp caka satmaktan başka bir şey yapmadığını düşünmekten vazgeçiremez beni! O benden daha iyi biliyor her şeyin suya düştüğünü! İşlerin sarpa sardığını! Yarın Almanya ile Rusya'nın da oyuna katılacaklarını!

Hem de Poincaré'nin savaşı serinkanlılıkla karşılayacağını!.. Çünkü Poincaré önce, Petersburg'a karşı giriştiği canice yükümlülüklerini yerine getirmek için, sonra da..." Sustu, kapıya kadar gitti, yavaşça bir dişi tekir kediyi üç yavrusuyla birlikte içeri aldı. "Gel, pisi pisim... Sonra da Alsace-Lorraine'i yeniden Fransa'ya kazandırmayı deneyen adam olmak için yanıp tutuştuğu için!"

İki pencere arasındaki, üzeri kitap ve broşürle dolu rafa gitti. Bir kitap aldı. Bir atın sağrısını okşar gibi birkaç kez avucuyla üstüne vurdu.

Kitabı yerine koyarken, "Görüyorsun ya evlat" dedi daha yumuşak bir sesle, "Bilgiçlik taslamak istemiyorum. Onların şu Basel Kongresi'nden sonra bu kitabı yazmıştım, Enternasyonallerin yanlış bir anlayışa dayandığını kanıtlamak için. Jaurès bana çattı, herkes bana çattı! Bugün olaylar ortada!.. Sosyalist Enternasyonalizmi, yani bizim asıl enternasyonalizmimizi her yerde hâlâ iktidarda olan milliyetçi güçlerle bağdaştırmak çılgınlıktı!.. Yasal çerçevelerin dışına çıkmadan, hükümetlere 'baskı yapmakla' yetinerek, saldırıları parlak parlamento söylevleriyle sınırlandırarak kavgaya atılmak – ve de yenmeyi ummak, fasaryanın fasaryasıdır! Şu bizim ünlü devrimci önderlerimizin onda dokuzunun ne mal olduklarını söyleyeyim mi sana? Hiçbir zaman devlet çerçevelerinin dışında harekete geçmeye karar veremez bunlar. Hem sonra mantıklarını anlıyor musun? Vaktinde ne idüğünü anlamadıkları, yerine sosyalist cumhuriyeti oturtmak için devirmek istemedikleri bu devleti, şimdi, tek bir Alman askeri sınırı geçtiği zaman süngülerinin uçlarıyla savunmaktan gayrı yapacakları şey yok! Usul usul buna hazırlıyorlar kendilerini!.. Bunu da görecektik ha!" Yeniden arkasını dönüp odanın öteki ucuna kadar yürüdükten sonra öfkeyle konuşmaya koyuldu: "Herkes yan çizip çekilecek bir kenara! Gustave Hervé gibi! Baştan sona dek tüm önderler kaytaracak! Okudun mu gazeteleri? Vatan tehlikede! Herkes görev başına yalın kılıç! Gümbede güm güm! Büyük çıngarı hazırlamak için çalınan davulların sesidir bu! Bir haftaya kadar Fransa'da ve belki de Avrupa'da sapına kadar sosyalist bir düzine adam bulamayacaksın: Her yerde *sosyalist yurtsever taslaklarından* başka kimseyi göremeyeceksin."

Hızlı hızlı Jacques'ın yanına gelerek sinirli elini omuzuna koydu:

"İşte bunun için dedim sana evlat; şimdi Mourlan'a inanabilirsin: Bas git buradan!.. Bekleme... İsviçre'ye dön! Belki orada hâlâ

yapacak bir şeyler vardır senin gibi delikanlılar için. Ama burada herkes hapı yutmuş, hem de nasıl!"

Jacques Mourlan'ın yanından bir türlü yenemediği bir rahatsızlık duygusuyla ayrıldı. Nerede bulabilirdi kendini toparlama gücünü?

L'Humanité'ye koştu.

Stefany ile Gallot, Jaurès'le toplantıdaydı. İki kapı arasında karşılaştığı Cadieux, bağıra bağıra koşarken, Jaurès'in iki bakanla, Malvy ve Abel Ferry ile görüştüğünü, geldikten sonra hiçbir şeyden umudu kesmek gerekmediğini anlattığını söyledi.

Jacques ondan ayrılır ayrılmaz Gallot'nun genç yardımcısı Pagès'le burun buruna geldi; Pagès çok karamsardı. Rusya'daki askerî hazırlıklar hızlandırılmış gibi görünüyordu: Her taraftan gelen bilgiler, Çar'ın bir gün önce, genel seferberlik buyruğunu imzaladığı haberini doğruluyordu.

Bir aralık *Croissant*'a uğramış olan Jacques tanıdık kimseyi göremedi, salonun bir köşesinde, küçük feminist kongresini yönetir gibi görünen Ury Ana'dan başka. Kısa bacaklarına yüksek gelen kadife kaplı iskemlenin üstüne tünemişti, başı şapkasız, kır saçları yaşlı bağnaz yüzünü çerçevelemiş, bir araya getirdiği birkaç militan kadına siyasi ders veriyordu.

Jacques onu görmezden gelip oradan sıvıştı.

Santier Sokağı'ndaki *Progrès*'de birkaç kişi duman altı olmuş asma katta, bir masanın çevresine toplanmış, o günkü söylentileri yorumluyordu: Rabbe, Jumelin, Berthet. Bunların arasında bir de yeni gelen biri vardı, Nancy'li biri, Meurthe-et-Moselle Federasyonu sekreteri olan bu adam, o sabah Paris'e gelmiş ve Doğu bölgesinden haberler getirmişti.

Dediğine göre, birlikte yolculuk ettiği bir Alman sosyalist, bir gün önce Berlin'de bir savaş konseyinin toplandığını söylemişti. Almanya'da hemen o gün için "çok önemli kararlar" bekleniyordu. Moselle üzerindeki köprüleri Alman birlikleri işgal etmişti. Her şey araya giriverecek ufak bir olaya bağlıydı. Daha bir gün önce Alman hafif süvarileri Lunéville dolaylarında, Fransızları kışkırtmak için sınırı geçip Fransız toprağında birkaç yüz metre at koşturmuşlardı.

"Lunéville'de mi?" dedi birden Jacques, Daniel'i, Jenny'yi düşünerek.

Artık, konuşulanları dalgınca dinliyordu. Nancy'linin anlattığına göre, gecelerden beri Doğu'daki bütün tren hatlarından sonu gelmeyen boş vagon katarları geçip gidiyor, büyük garlara uğradıktan sonra, yedek olarak Paris banliyösünde toplanıyordu.

Jacques susuyordu, yüreği daralmıştı, gerçek bir görüntü gibi Avrupa'nın felakete doğru ilerlediğini görüyordu. Nasıl bir mucize, bu olayları felaket yolundan saptırır, kamuoyunun silkinişini, halkların bu sert ve yığınsal direnişini sağlayabilirdi?

Birden, ağabeyinin yanına gitme isteği doğdu içinde. Hafta boyunca onu görmemişti. Öğle yemeği vaktiydi. O sırada Antoine evinde olurdu. "Hem sonra" dedi içinden, "Orada Jenny'ye gideceğim saate kadar kalabilirim."

LX

"Savaşa girileceğini biliyor mu M. Jacques?" diye sordu Léon. Alay mı ediyordu? Sesinde budalaca bir soru tonu vardı, patlak gözlerinin bakışındaki gibi, ama sarkık alt dudağında kurnazca bir bükülüş göze çarpıyordu. Yanıt beklemeden, "Ben dördüncü gün gidiyorum" diye ekledi. "Ne olursa olsun emir eriyim ben."

Sahanlıktan, asansörün parmaklıklı kapısının şıkırtısı duyuldu.

"M. Antoine geliyor" dedikten sonra Léon gidip kapıyı açtı. Antoine ufak tefek, kır saçlı, alpaka ceketli bir adamcağızı omuzundan itiyordu. Jacques, babasının eski sekreterini tanıdı.

M. Chasle onu görünce birden omuzlarını kaldırdı. Tanıdığı birini görür görmez elini hemen ağzına götürürdü; şaşkınlıktan bağırmamak için.

"A siz misiniz!" dedi.

Antoine dalgınca kardeşinin elini sıktı, onu orada gördüğü için pek de şaşırmışa benzemiyordu.

"M. Chasle beni beklerken kaldırımda volta atıyordu, kendisini yukarıya çıkıp bizimle yemek yemeye razı ettim."

"Bir kez yapılan şey adet sayılmaz" diye fısıldadı M. Chasle.

Antoine uşağa dönerek, "Sofrayı kurabilirsiniz" dedi.

Üçü birlikte konsültasyon odasına girdi. Studler, Jousselin ve Roy daha önceden orada toplanmışlardı. Yazı masasının üstüne, sayfası açılmış gazeteler yayılmıştı.

"Geciktim, çünkü hastaneden sonra Dışişleri Bakanlığı'na uğradım" diye açıklamada bulundu Antoine.

Bir sessizlik oldu. Hepsi kederli bir yüzle ona bakıyordu.

"E, ne var, ne yok?" diye Studler sordu.

"İşler kötü... Çok kötü..." dedi kısaca Antoine. Dudaklarını umutsuzlukla bükerek başını salladı, sonra sesini yükseltti: "Haydi sofraya!"

Rafadan yumurtalarını ağır ağır ve kaygıyla yediler, kimse konuşmuyordu.

Birden Antoine, "Rumelles'in dediğine göre" diye söze başladı gözünü tabağından ayırmadan. "Şimdi İngiltere'nin bizim yanımızda olacağını umduran kuvvetli nedenler var. Ne olursa olsun bize karşı olmayacak."

"Peki öyleyse?" diye sordu Studler. "Neden bir an önce söylemiyor bunu? Bu hâlâ pek çok şeyi kurtarabilir."

Jacques kendini tutamadı:

"Neden mi? İngiltere'nin her şeyi kurtarmaya istekli olduğu hiç de kesin değil de ondan... İngiltere şüphesiz, bir genel savaş piyangosunda gerçekten kazançlı çıkacak tek ulus."

Antoine sinirlice, "Yanılıyorsun" dedi. "Öyle görünüyor ki Londra'da, tepedekiler içinde savaş isteyen kimse yok."

Antoine'ın sağında, iskemlesine ilişmiş oturan M. Chasle dinliyordu. Nerede otururşa otursun hep, açılır kapanır bir koltukta oturur gibi bir hali vardı. Yemeğini unutarak, başını sağa sola çeviriyor, gözlerini bunalımlı bir dikkatle konuşana dikiyordu. Dünyadaki kargaşa, kavrama yeteneğini ve sinirlerinin direncini aşıyordu. Zavallıcık, bir gün öncesinden beri okuduğu gazetelerin ve konuşmaların etkisiyle hastalıklı bir korku içinde kıvranıyordu. O sabah oraya yüreğini ferahlatabilmek umuduyla gelmişti.

Antoine yapmacık olduğu belli, bilgiççe bir sesle sözünü sürdürdü: "İngiliz hükümeti bugün içtenlikle barışçı kişilerden oluşmakta. Hem Avrupa'daki en iyi hükümet topluluğu gibi görünüyor. Uyanık bir kişi olan Grey sekiz yıldır Dışişleri'ni yürütüyor. Asquith ile Churchille aklı başında ve namuslu kişiler. Haldane çalışkanlığıyla göze çarpan ve Avrupa'yı çok iyi bilen biri. Lloyd George ise barışçılığıyla ün kazanmıştır ve her zaman silahlanmaya karşı çıkmıştır."

"Hepsi de seçkin kişiler" dedi M. Chasle. Bunu sanki bu kanıya çoktandır varmış olduğunu göstermek ister gibi söylemişti.

Jacques her an düşüncelerini savunmaya hazır, kardeşini dinliyor ve sessizce yemeğini yiyordu.

Antoine sözünü, "Böylesi kişilerin yönettiği İngiltere'nin bir maceraya atılmaya hiç de niyeti yoktur" diye bitirdi.

Studler yeniden söze karıştı:

"Neden Grey on gündür diplomasi oyunlarıyla durumu düzeltmek ister gibi görünüyor da, Orta Avrupa İmparatorluklarına, savaş olursa İngiltere'yi karşılarında bulacaklarını anlatmıyor?"

İşte dün bunu yaptı Grey, Alman büyükelçisiyle yaptığı bir görüşme sırasında."

"Ne sonuç çıktı bundan?"

"Hiç... hiçbir şey henüz... Kaldı ki bizim Dışişleri'nde de bu bildirinin çok geç yapıldığı için etki yapmayacağından korkuluyor."

"Elbette" diye homurdandı Studler. "Neden bu kadar geç kaldı?"

"İnanınız ki bu rastlantı değil" diye Jacques lafa karıştı. "Avrupa'daki devletlerde iktidardaki düzenbaz politikacılar içinde Grey en..."

Antoine canı sıkılmışçasına kardeşinin sözünü kesti:

"Hiç de öyle demedi Rumelles. Üç yıl boyunca ataşe olarak Londra'da bulunmuştu: Grey ile sık sık ilişkideydi. Bunun için yakından tanıyarak anlatıyor onu. Bence de çok akıllıca söz etmekte ondan."

"İşte işin güzelliğini de artıran bu ya" diye M. Chasle söylendi kendi kendine mırıldanarak.

Antoine susmuştu. Tartışmaya girişmeye, dahası, Dışişleri'nde öğrendiklerini anlatmaya bile hiç istek yoktu içinde. Çok yorgundu. Akşamleyin, saatlerce, Studler'le birlikte, hekimlikle ilgili not dosyalarını düzenlemekle uğraşmıştı: Ne olur ne olmaz diye dosyalarını düzgün halde bırakmaya özen gösteriyordu. Studler gittikten sonra da, çalışma odasına çıkıp mektupları yaktı, kişisel kâğıtlarını eleyip düzgünce yerleştirdi. Sabaha karşı, sadece iki saat uyumuştu. Uyanır uyanmaz gazeteleri okuyunca kaygıya kapıldı, sinirleri bozuldu. Bu hali, sabahki konuşmalarla, herkesteki karamsarlık ve şaşkınlıkla büsbütün arttı. Bu sabah bakacağı çok hastası vardı. Evinden bitkin bir halde çıkmıştı. Sonra da Rumelles'le yaptığı o umut kırıcı konuşma... bu kez morali iyice sarsılmıştı. Büyük karışıklık, yaşamını dayadığı temelleri –bilim, akıl– sarsmıştı. Birden aklın güçsüzlüğünü ve ortaya çıkıveren bunca içgüdü karşısın-

da, her zaman çalışmayla geçen yaşamının dayandığı erdemlerin –ölçü, sağduyu, bilgelik ve deneyim, adalet isteği...– yararsızlığını keşfetti. Yalnız kalmak, düşünebilmek, çöküntüye karşı olmak, kendini toparlamak, önüne geçilmez olana cesaretle hazırlanmak istiyordu. Ama arkadaşlarının hepsi ona doğru dönmüş, söyleyeceklerini bekliyor gibiydiler. Kaşlarını çattı, gücünü toplayarak sözünü sürdürdü.

"Bu Grey, bilinçli İngiliz tipi. Azıcık güvensiz, ürkek, pek cömert değil ama büyük bir düşünce ve eylem doğruluğuna sahip. Senin söylediklerinin tam karşıtı." Bunu kardeşine bakarak söyledi.

"İzlediği politikaya göre hüküm verdim" diye yanıtladı Jacques.

"Rumelles çok güzel açıklıyor bu politikayı! Ama bu karmaşık bir şey, hem söylediklerinin hepsini de anımsayamayacağım!.." İçini çekti, elini alnında gezdirdi. "Önce Grey, Fransa ile sağlam bir bağlaşıklık kurma isteğini açığa vurma konusunda serbest değil. Hükümette, Haldane gibi Almanya'ya dönük adamlar var. İngiliz halkına gelince: Şu son günlere kadar, İrlanda'daki güçlükler için öylesine kaygılanıyordu ki, Saraybosna cinayetinin sonuçlarından çok İrlanda sorunlarını düşünüyor ve Sırbistan uğruna kıta Avrupası'nda dövüşme düşüncesine sırt çeviriyordu kesinlikle... Bundan ötürü Grey daha önceden ve daha açıkça İngiltere'yi çatışmaya sokma hevesine kapılsaydı, öteki bakanlar da, Parlamentosu da, ülkesi de izinden gelmezdi."

Bir kadehe şarap doldurup bir yudumda içti, öğle yemeklerinde seyrek olarak yapardı bunu.

"Hepsi bu kadar değil" diye sözünü sürdürdü. "Sonra, sorun her zamanki gibi psikolojik üstelik. Muhtemelen Grey daha ilk günden beri İngiltere'nin barışa ya da savaşa karar verebileceğinin tamamıyla bilincindeydi. Ama elindekinin, iki tarafı keskin kılıç olduğunu biliyor olmalıydı. Düşünün bir kez, İngiltere'nin Fransa'ya ve Rusya'ya bundan sekiz gün önce açıkça askerî bir destek sağlayacağına güvence verdiğini..."

"Berlin'in tutumunu derhal değiştirdiğini gördük" diye Studler sözünü kesti. "Almanya çark eder, Avusturya'yı da saldırganlığından vazgeçmeye zorlar, böylece hükümetler arasında pazarlıkla her şey tatlıya bağlanırdı!"

"Olabilirdi bu, ama kesin değil. Grey'in bunun tersinin olmasından korktuğunu gösteren nedenler var gibi görünüyor: Eğer Rusya

yalnız Fransız ordusuna ve parasına değil, İngiliz donanmasına ve parasına kesinlikle güvenebilseydi, elindeki bu kozlarla oyuna girme isteğine, hiç şüphesiz, karşı koyamazdı. Bu açıdan bakılınca" dedi Antoine Jacques'a bakarak, "Grey'in tutumu başka bir görünüme bürünüyor. Böylece onun, denge sağlayarak gerçekten barışı kurtarmak istediği anlaşılır. Fransa'ya şöyle dedi: 'Dikkatli olun; Rusya'ya karşı kayıtsız kalmayın, Rusya sizi bir çatışmaya sürükleyebilir; şunu iyi bilin ki bu durumda bize güvenemezsiniz' ve aynı zamanda Almanya'ya 'Dikkat! Sizin uzlaşmazlığınızı onaylamıyoruz. Unutmayın ki donanmamız Kuzey Denizi'nde seferberlik durumundadır, kimseye de tarafsız kalacağımıza söz vermiş değiliz.'"

Studler omuz silkti:

"Ne kadar titiz olursa olsun çok saf bir adam olmalı şu senin Grey. Çünkü Rusya, haber alma servisleri aracılığıyla Londra'nın Berlin'e yönelttiği tehditleri mutlaka öğrenmiş olacaktır. Bu da onun, İngilizlerden destek göreceği umudu beslemesine yol açar. Sonra bu sırada Alman karşı casusluk servisi İngiltere'nin Fransa ve Rusya'ya söylediği cesaretlendirici olmayan sözlerini Berlin'e iletmiş olmalı... Bunun üzerine Almanya'nın İngiliz tehdidini ciddiye alması için hiçbir neden kalmayacak... İşin sonunda, denge önlemleri sadece savaş olasılıklarını artıracak bu da Almanya'nın işine yarayacak!"

Bu düşünce, kaldı ki aşağı yukarı, Rumelles'in vardığı sonuçlara uygundu. Ama Antoine bunu söylemedi. Arkadaşlarına bir şey gizlemeden aktarabileceği genel nitelikteki haberler ile diplomatın serbestçe konuşmaları sırasında kişisel ve sır gibi görünen sözleri arasında titizce bir ayrım yapmaktaydı. Jacques'ın orada bulunuşu onu, her zamankinden daha dikkatli konuşmaya zorluyordu. Bu yüzden, devletin yüksek konumlarında, örneğin Cumhurbaşkanının kral George'a, Büyük Britanya'nın desteğini istemek üzere kişisel bir mektupla doğrudan ve ısrarlı bir çağrıda bulunmasının zamanının gelip gelmediğinin araştırıldığını anlatmaya niyeti yoktu. Tıpkı bunun gibi, şu açık seçik olguya da değinmekten çekindi: Rumelles'e göre Grey, İngiltere'nin ağırlığını ortaya koymasına karar vermiş ve bunu Alman büyükelçisiyle konuşması sırasında belirtmişti. Öyle görülüyor ki, Almanlar evvelki gün, ayın 29'unda büyük bir beceriksizlik yapmış. Londra'ya özetle, "Bize, İngiltere'nin tarafsız kalacağına söz verin" demiş ve şunu ekle-

mişler: "Zaferi kazandıktan sonra Fransa'nın toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi üstleniyoruz. Sadece kolonilerine el koyacağız." Bu küstahça konuşma –çatışma halinde Belçika'nın tarafsızlığının çiğnenmeyeceğine söz verilmesiyle de ağırlaşarak– Rumelles'e göre, Foreign Office'i kızdırmış, bütün hükümet üyelerinin düşüncelerinde Fransa lehine bir değişikliğe yol açarak, İngiliz hükümetini kesinkes, hızla Fransa ile Rusya'nın yanına itmişti.

Jacques Antoine'ın açıklamasını ona karşı bir şey demeden dinledi. Ama düşündüğünden dönmüyordu.

"Bütün bunlarda" dedi, "Rumelles sorunun başlıca verilerini unutuyor gibi geliyor bana."

"Ne gibi?"

"Şöyle ki, on yıl önce İngiltere denizlerin tartışılmaz egemeniydi. Ne var ki Alman donanmasının hızlı gelişmesini ne pahasına olursa olsun durdurma yolunu bulamazsa kısa bir süre sonra ikinci derecede bir deniz gücü haline düşer. İşte bunlar herkesçe çok iyi bilinen gerçeklerdir ve kanımca, birçok şeyi, Grey'in kararsızlıklarından ruhsal duraksamalarına dek her şeyi açıklar."

"Evet" diye Studler de söze katıldı. "Hem İngiliz politikasında, Bağdat demiryolu işi nasıl bir rol oynuyor? Almanların, Constantinople'u Basra Körfezi'ne bağlayan ve doğruca Hindistan'a yönelen ve Süveyş kanalına hayati bir rekabet tehlikesi altına sokan bir hatta el koymaları!..

Genç Roy, "Bütün bunlar neyi kanıtlar?" dedi önemsemezce.

"Neyi?" dedi M. Chasle, bir yankı gibi.

"İngiltere'nin, Almanya'nın gücünü azaltacak bir savaşı istemesi için çok güçlü nedenler olduğunu" diye yanıtladı Jacques. "Ve bana göre bu, tüm sorunu aydınlatmaktadır."

"İngiltere'nin daha önce de I. Napoléon ile arasında ufak tefek bir şeyler olmuştu" diye söze karıştı incelikle, M. Chasle. Sonra da neşeli bir gülümsemeyle, "Doğrusu, Napoléon savaşta Almanların hiçbir zaman sahip olamayacakları bir strateji ustasıdır!" diye ekledi.

Kısa bir sessizlik oldu, gözlerden çabucak sönen alaylı bir parıltı geçti.

Jousselin Jacques'a, "Peki buna karşın hâlâ İngiliz devlet adamlarının barışçılığına inanılabileceğini düşünmüyor musunuz?" diye sordu.

"Hayır. Kaiser, 'Geleceğimiz su üstündedir' dediği zaman İngiltere'ye meydan okumuş oluyordu. Bana göre, İngiltere buna karşılık vermeye hazırlanmaktadır şimdi. Avrupa'da onun canını sıkan biricik ulusu ezebileceği umudundan yararlanmak istiyor. İnanıyorum ki Rusya'nın niyetini çok iyi bilen Grey, arabuluculuk önerilerini sıklaştırırken, bunların etkinliğine inanmamaktadır. Bence, bilerek isteyerek inanır gibi görünüyor. İngiliz hükümeti aslında, gereksinme duyduğu ama henüz göze alamadığı, belki de hiç cesaret edemeyeceği ve başlatamayacağı bu savaşı kaçınılmaz kılan her şeyi bir fırsat saymaktadır."

Kardeşine baktı. Bir meyvayı soymakta olan Antoine, tartışmayla ilgilenmiyor gibi görünüyordu.

"Daha 1911'de" diye görüşünü açıkladı Studler, Manuel Roy'ya dönerek, "İngiltere, Fas dolayısıyla, Fransız Alman ilişkilerini kalleşçe kötüleştirmek için elinden geleni yapmıştı. Caillaux olmasaydı..."

Jacques Roy'ya baktı. Büyük masanın bir ucunda oturuyordu. Caillaux adı geçer geçmez başını kaldırdı; bembeyaz dişlerinin parladığı görüldü.

O anda, bir süredir hayale dalmış görünen Jousselin söze karıştı. Tabağındaki taze bademleri dalgınca çatal ve bıçağının ucuyla soymakta iken bundan vazgeçti. Tatlı bir bakışla gözlerini çevresinde gezdirdi.

"Biliyor musunuz, ileride tarihçilerin şu bizim şimdi yaşamakta olduğumuz tarihi nasıl anlatacaklarını düşünüyorum ben? Şöyle diyecekler: '14 Haziran'da bir yaz günü, Avrupa'nın ortasında bir yangın patlak verdi. Bunun odağı Avusturya'da idi. Odun yığını Viyana'da özenle hazırlanmıştı.'"

"Ama" diye sözünü kesti Studler. "Kıvılcım Sırbistan'dan geldi... Üfleyen de şiddetli, alçakça bir kuzeydoğu rüzgârıydı ve doğrudan Petersburg'dan geliyordu!"

"Ve Ruslar" diye Jousselin sözünü sürdürdü, "hemen ateşi körüklediler!"

"... Fransa'nın akıl ermez razı oluşuyla..." diye Jacques söze karıştı. "Bundan başka el birliğiyle, ellerindeki kuru çalıları azar azar kor yığınına attılar!"

"Ya Almanya?" diye Jousselin sordu. Buna yanıt veren çıkmayınca sürdürdü sözünü: "Almanya bu sırada alevlerin yükselmesini

ve kıvılcımların uçuşmasını soğukkanlılıkla seyrediyordu, ikiyüzlülükten mi?"

"Elbet!" diye bağırdı Studler.

"Hayır. Belki de budalalıktan" diye Jacques sözünü kesti. "Budalalıktan ve kendini beğenmişlikten! Çünkü, istenildiği zamanda yangını sınırlandırabileceğine çılgınca bir böbürlenmeyle inanıyordu ve ateşi bölebileceğine!"

"... Ve de ateşten kestaneleri çekeceğine..." dedi Roy.

"... Böyle şeyler olmamalıydı" diye M. Chasle fısıldadı.

Jousselin yeniden konuştu: "Geriye İngiltere kalıyor."

"İngiltere" diye bağırdı Jacques. "Bana göre basit onun durumunu anlamak: Daha işin başından beri elinde yangını tamamıyla söndürecek kadar yedek su vardı; ve –ağırlaştırıcı neden şu ki– yangının tutuşup yayıldığını çok iyi görüyordu. Ama şöyle bağırmakla yetindi: 'İmdat!' Ama, muslukları açmaktan özenle sakındı!.. Bu da büründüğü barışçı havalara karşın, gelecek kuşaklara onun hakkında, kundakçıların sinsi bir suç ortağı olduğu hükmünü verdirecektir."

Antoine başını tabağına eğmiş, bunları işitmemiş gibi görünüyordu.

Studler iri, nemli gözlerini Jacques'a doğru çevirdi.

"Almanya'nın tutumu konusunda sizinle aynı düşüncede olamayacağım!" Bunu söylerken, gizli bir rahatsızlığı bastıramamış gibi sesi birden sinirlice çınladı: "Ben Almanya'nın savaşı istediğine inanıyorum!"

"Ne sandınız ya!" diye atıldı Roy. Almanya Şarlken'in hayalini, Napoléon'un hayalini, Dükalıklar savaşını, Sadowa'yı, 70'i, Avrupa'nın fethine doğru bütün bu aşamaları benimsedi ve bütün bu aşamalar arasında da askerî gücünü artırmaya yoğunluk verdi, pangermanizm hedefine daha çabuk varmak için!"

Bu çıkışın üzerine, başını önüne eğerek beklemiş olan Studler yeniden Jacques'a doğru eğilerek:

"Evet, ben Almanya'nın hayasızca uzun uzun düşündüğüne inanıyorum! İşin başından beri kuliste durup Avusturya'nın iplerini çeken odur!"

Jacques konuşmak istedi ama Studler ona vakit bırakmadı. Studler'in üstünde acayip bir sinirlilik vardı. Adeta bağırırcasına:

"Bakın hele! Gerçek apaçık! Avusturya, şu yozlaşmış Avusturya, hiçbir zaman şu tonla, ültimatom tonuyla konuşmaya cesaret

edebilir miydi tek başına? Ve de söz birliği eden bunca devletin Sırbistan'ın yanıtını beklemek üzere azıcık süre tanıması önerisini reddedebilir miydi? Ve yine hiçbir görüşmeye vakit bırakmadan o kadar uzlaşmacı olan bu yanıtı elinin tersiyle itebilir miydi? Haydi sen de! Hem sonra Almanya'nın gizlice savaşa hazırlandığı varsayılsa, İngiltere'nin –içtenlikli olsun olmasın, ama diplomasi bakımından kabul edilebilir– bütün önerilerine hoşnutsuzluk göstermesi nasıl açıklanabilir? Ve yine Çar'ın önerdiği tartışmayı Lahey hakemlik mahkemesine götürmeyi reddetmiş olması?"

"Bütün bunlar büyük ölçüde doğrulanmış olabilir" diye söze karıştı Jacques. "Almanya Rus panslavizminin cenkçi niyetlerini bilmiyor değildi. Bunun için her zaman büyük devletlerin Avusturya-Sırbistan çatışmasına karışmasının, sırf bu yüzden, karışmamaktan daha tehlikeli olacağını savundu."

Antoine hararetle kardeşine karşı çıktı:

"Quai d'Orsoy'de hiçbir zaman Almanya'nın barışçı itirazlarına inanılmadı. Çoktandır, şu manevi kanaate..."

"Manevi kanaat ha!" dedi Jacques.

"... ve de Orta Avrupa İmparatorluklarının, çatışmayı önleyecek, dahası geciktirecek her şeyi bertaraf etmeye önceden kararlı olduklarına."

Antoine kendisini çileden çıkaran bu siyasi sohbeti kısa kesmek üzere peçetesini masanın üstüne bırakıp ayağa kalktı.

Hepsi de onun gibi yaptılar.

Jacques, yemek salonundan ağır ağır çıkarlarken Studler'e:

"Almanya, unutmayalım ki birçok kez uzlaşma girişiminde bulundu, ama ne Rus hükümeti ne Fransız hükümeti dikkate aldı bunu."

"Hep yapmacık! Haydi oradan! Her şeye karşın Avrupa kamuoyunu kollamak gerekirdi!"

Jousselin doğruya doğru, eğriye eğri der gibi, "Ama Sırbistan'a karşı cezalandırıcı bir sefer ve çatışmanın sıkıdan sıkıya yerelleştirilmesi konusundaki Alman tezi, hiç de bir Avrupa savaşı istediğini içermez... Hele *bize karşı* bir savaşı!"

"Eğer gerçekten Almanya bir savaş çıkartmayı, Fransa'yı ezmeyi isteseydi neden bu kadar uzun zamandır bekledi? Neden on beş yıldır, bugünkünden daha elverişli bunca fırsatı kaçırdı? Neden 1908'de Fransa ile İngiltere arasında ortaya çıkan Faşoda krizin-

den yararlanmadı? 1905 Rus-Japon savaşında da? 1908'deki Bosna krizinden? 1911'deki Fas krizinden?"

Studler hep öyle inatla, "Bütün bunlara boş veririm ben!" dedi ve "Boş veririm" diye tekrarlayıp yumruklarını ceplerine daldırdı.

M. Chasle kapının önüne dikilmiş, bir ekmek parçasını çiğniyor ve ötekilere yol vermek için, her biri önünden geçtikçe kenara çekiliyordu. En sondan Antoine geldi. M. Chasle ona elindeki ekmeği göstererek göz kırptı:

"Babam rahmetli de böyle yapardı. Sofrada tatlı yerken küçük bir ekmek kabuğu alırdı eline. Ben de böyle yapıyorum. M. Antoine benim zevkim bu." Zayıflıklarına böylesine hoşgörülü olduğu için özür diler gibi bir şeyler okunan gülümseyişinde, eşine az rastlanır bir zevki olduğu için de biraz övünç var gibiydi!

Jacques ile Jousselin kahve içilecek olan konsültasyon odasının kapısından içeri girerlerken, Studler aralarına sokuldu, ikisinin de dirseklerinden tutarak, bunalımlı ve bir sır söylercesine:

"Boş veriyorum ben, çünkü her şeye sonsuza dek nedenler bulunabilir. Boş veriyorum, çünkü hepimizin Almanya'nın suçlu olduğuna ve bizim aldatılmış olduğumuza inanmaya *gereksinmemiz* var! Ben bugün bir gazeteyi açtığım zaman –bunu saklamıyorum– Almanya'nın ikiyüzlülüğüne kanıtlar arıyorum her şeyden önce!"

Kapının önünde duran Jousselin, "Ama neden?" diye sordu.

Studler önüne baktı:

"Başımıza geleni sineye çekebilmek için!.. Çünkü, Almanya'nın suçluluğundan kuşku duyulmaya başlanırsa, herkesin 'Ödevimiz!' dediği şeyin yerine getirilmesi çok güçleşir."

Jacques acı acı gülümsemekten kendini alamadı:

"'Yurtseverlik' ödevi!"

"Evet" dedi Studler.

"Adına ne hazırladıklarını görmekte olduğunuz bu ödevin hâlâ önemini düşünmektesiniz öyle mi?"

Studler bir ağın ilmikleri arasında çırpınıyormuşçasına omuzlarını sarstı, "Ah" dedi hem öfkeli hem yalvaran bir sesle, "daha fazla zihnimi karıştırmayın!.. Hepimiz biliyoruz ki, yarın Fransa seferberlik ilan ederse, ne düşünürsek düşünelim askere gitmekten kaçınamayız, ne yazık."

Jacques, odanın artasında durup kendisine gözünü diken ağabeyini gördüğü sırada "Ben gitmem!" diye bağırmak üzere ağzını

açmıştı. Antoine'ın bakışlarındaki yalvarışı okuyunca, istemeyerek, vazgeçti, sustu.

Antoine'ın eve gelişinden beri şaşkınlığını fark etmişti Jacques. Bu onu derinden sarstı. Tıpkı can çekişen babasının başucunda, o gece, öylesine yenilmez sandığı ağabeyinin birden hıçkıra hıçkıra ağladığını görürkenki gibi.

Antoine geriye dönerek, "Manuel" dedi, "bize kahve verir misiniz yavrum."

Studler gittikçe daha çok ateşlenerek, "Hem sonra" diye sözünü sürdürdü. "Ben içimden, 'kim bilir' diyorum. 'Büyük bir Avrupa savaşı yirmi yıllık propagandanın yapabileceğinden daha çok, sosyalizmin kurulmasını çabuklaştıracaktır.'"

"Bunun nasıl olacağını anlamıyorum!" dedi Jousselin. "Sizin doktrincilerinizden bazılarının bir devrimin başlatılabilmesi için bir savaşın gerekli olduğu yolundaki bir kuramı savunduklarını biliyorum. Ama her zaman bunun, Philip Baba'nın dediği gibi 'zihnin bir ürünü' olduğunu düşünmüşümdür. Silah altındaki modern bir ulusun, savaş halindeki bir halkın ne olduğu konusunda hiçbir fikir sahibi olmamak gerek! Demokrasimizin şu gevşek ortamında hâlâ başarı sağlamayan bir ayaklanmanın, tüm devrimciler ordu birliklerinde hapsedilmişken ve bireyin yaşaması ve ölmesi askerî bir diktatörlüğün keyfine kalmışken gerçekleşebileceğini düşünmek acayip bir ham hayaldir!"

Studler dinlemiyordu bu sözleri. Gözünü ayırmadan, "Savaş" dedi yeniden buruk bir sesle. "Peki öyleyse ne yani? Üç dört ay sürer belki. Ama eğer bu çilelerden sonra Avrupa emekçileri daha güçlü, daha çelikleşmiş, daha birleşmiş olarak çıkarsa bundan? Eğer ardından emperyalizmin silahlanma yarışı sona ererse? Ve eğer halklar Enternasyonal'in içinde sağlam bir barış kurarlarsa?"

Jacques inatla başını sallıyordu:

"Hayır, eğer gelecekteki bütün bu güzel günler ancak bir savaş pahasına gerçekleşebilecekse bunu istemem!.. Bence her şey daha iyi, kaba kuvvet ve kan karşısında aklın ve adaletin bir yana itilmesinden! Her şey daha iyi bu felaketten ve bu saçmalıktan! Her şey, her şey savaştan daha iyi!"

Bu sözleri dinleyen Roy hemen atıldı:

"Her şey mi?.. Yurt topraklarının düşman istilasına uğraması da mı? Öyleyse rahata kavuşmak için Meuse'ü, Ardenne'leri, Kuzey'i,

Pas-de-Calais'yi Almanlara peşkeş çekelim! Neden olmasın! Hem de denize açılan elverişli bir kapıyla!"

Jacques belirsizce omuz silkti:

"Kuşkusuz bu, Kuzey'in bazı sanayicilerini tedirgin eder. Açıkça söyleyin, bunun fabrika ve maden işçilerinin büyük bir bölümünün yoksul yaşamlarında köklü bir değişiklik yapacağını düşünüyor musunuz? Eğer onlara sorulsaydı, çoğu, bu durumu, savaş meydanında ölmeye yeğlediğini söylemez miydi?" Kararlılık ve ciddilik okunuyordu yüzünde. "Biliyorum ki siz savaş ve barışı, halkların yaşamında, doğal olarak birbiri ardınca gelen iki evre gibi düşünmektesiniz... Olur şey değil!.. Bu insanlık dışı gidiş gelişi kesinlikle durdurmak gerek! Öyle ki bu kanlı hareketten kurtulmuş olan insanlık, daha iyi bir toplumun yaratılması yolundaki uğraşını özgürce yönlendirebilsin! Savaş insanın hiçbir hayati sorununu çözmez! Hiçbirisi. Emekçinin içinde bulunduğu yoksulluk koşullarını ağırlaştırmaktan başka! Savaşta ateşe sürülen, sonra da eskisinden daha hoyratça köleleştirilen emekçiler... İşte savaştan ona düşen pay!" Boğuk bir sesle, "Gerçekten bir halk için, savaş felaketinden daha kötü, *hiç*, ama *hiçbir şey* düşünemiyorum, çok basit bir şey bu!" diye ekledi.

"Basit bir şey!" dedi Roy donuk bir sesle. "Ve dahası biraz da... gereğinden çok basitleştirilmiş bir şey diyeceğim izninizle! Sanki zaferle sonuçlanan bir savaştan, bu halkın hiçbir kazancı yokmuş gibi!"

"Hiçbir şey! Asla!"

Antoine kesip atan bir sesle, "Savunulur yanı yok bu görüşün!" dedi.

Jacques ürpererek başını ona doğru çevirdi. O zamana dek yazı masasında, başını öne eğmiş, gelen mektupları açıyor görünüyordu Antoine. Aslında kendisinden birkaç metre ötede konuşulanlardan tek bir sözcüğü kaçırmış değildi. Yerinden kımıldamadan, kardeşine bakmadan şöyle dedi: "Savunulamaz! Tarih açısından savunulamaz! Bütün bir tarih... Jeanne d'Arc'tan başlayarak..."

"Orası öyle" diye alaylı bir sesle sözünü kesti Jousselin. "Kim bilir? Orléans'lı kız olmasaydı belki de Fransa ile İngiltere tek bir ulus halinde kaynaşacaktı... Elbette VII. Charles'ın onurunu yerle bir ederek. Belki de bu, iki ulusun yararına olacak, onca acı çekmeleri önlenecekti..."

Antoine omuz silkti:

"Ciddi olun Jousselin... Yani siz, Almanya'nın Sadowa'da, Sedan'da hiçbir şey kazanmamış olduğunu mu ileri sürüyorsunuz?"

"Almanya!" diye karşı çıktı Jacques. "Alman ulusu! Soyut bir kavram... Ama *halk?* Ama Alman halkını oluşturan Alman insanı, ne kazandı bundan?"

Roy doğruldu:

"1915 Paskalya yortusunda, –ya da daha önce– savaşı kazanan Fransa Alsace-Lorraine'ini yeniden ele geçirse, topraklarını doğal Rhin sınırına kadar genişletse, Sarre bölgesinin zengin maden ocaklarını kendi topraklarına katsa, Afrika'daki Alman sömürgelerini ele geçirerek sömürge imparatorluğunu genişletse, silah gücüyle kıta Avrupa'sının en büyük devleti olsa Fransız halkının, askerlerinin özverisinden hiçbir şey kazanmamış olacağı ileri sürülebilir mi?"

Roy babacanca gülmeye başladı; davasının anlaşıldığı kanısına varmış olacak ki, tabakasından bir sigara çıkardı, sonra bir iskemle çekip ata biner gibi oturdu.

"Bu kadar basit değil her şey... bu kadar basit değil" diye mırıldandı Jacques'ın yanında oturan Jousselin, düşünceli.

"Ah!" diye Roy'ya yanıt verdi Jacques ve sesini alçaltarak, "Ben şiddeti, şiddete karşı bile olsa kabul etmek istemem! İçimde en küçük bir şiddet hevesinin belirmesini bile istemem!.. Haklı ya da haksız, ne ad verilirse verilsin, tüm savaşlara karşıyım! Nereden gelirse gelsin, ne amaçla yapılmış olursa olsun tüm savaşlara karşıyım!"

Heyecandan boğuluyor gibiydi. Sustu. Mithœrg gibi her şeyi yapmaya kararlı devrimcilerle giriştiği ateşli tartışmaları anımsayarak, "İç savaşa bile" diye geçirdi aklında. ("Yaşamımı adadığım bu kardeşlik idealinin zaferine, bir kin ve boğazlaşma yolundan erişmek istemem" demişti onlara...)